

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İSLÂM'IN DOĞUŞ VE İLK YAYILIŞININ PSİKO-SOSYAL AÇIDAN TAHLİLİ

PROF. DR. ALİ MURAT DARYAL

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Dördüncü Baskı

M.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI No: 27

İSLÂM'IN DOĞUŞ VE İLK YAYILIŞININ PSİKO-SOSYAL AÇIDAN TAHLİLİ

Prof. Dr. Ali Murat DARYAL

4. Baskı

İstanbul 2014

M.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI No: 27

ISBN: 978-975-548-337-5

Sertifika No: 16209

Kitap Adı

İSLÂM'IN DOĞUŞ VE İLK YAYILIŞININ
PSİKO-SOSYAL AÇIDAN TAHLİLİ

Yazar

Prof. Dr. Ali Murat DARYAL

Kapak ve Sayfa Tasarım

Melek Koç

Baskı: Pasifik Ofset

Cihangir Mah. Gürvercin Cad. No: 3/1

Baba İş Merkezi A Blok Kat: 2

34310 Haramidere / İSTANBUL

Tel: 0212 412 17 77

Sertifika No: 12027

4. Baskı

Eylül 2014, İstanbul

Bu eserin bütün hakları İFAV'a aittir.

Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

İsteme Adresi

M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

Nuhkuyusu Cad. No: 110 Bağlarbaşı 34662 Üsküdar İSTANBUL

Tel: 0216 651 15 06 Faks: 0216 651 00 61

ifav@ilahiyatvakfi.com - www.ilahiyatvakfi.com

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	7
DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ	9
BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ	19
İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ.....	39
ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ.....	49

GİRİŞ

I. KONU: SINIRLARI ve AMAÇLARI	57
II. KAYNAKLAR ve METOD.....	69

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN GENÇLİK DEVRESİ ve PEYGAMBERLİĞİNİN İLK YILLARI

I. HZ. MUHAMMED'İN GENÇLİK YILLARI ve CÂHİLİYE TOPLUMUNUN O'NU DEĞERLENDİRMESİ	77
A- Câhiliye Toplumunun İdeal İnsan Tipi: Muhammedü'l-Emîn	77
B- Resmi Olmayan Vahiy: Hz. Muhammed'in Peygamberliğe, Cemiyetin İlâhî Vahye Hazırlanışı	84
II. VAHİY ve PEYGAMBERLİK	113
A- Gizli Tebliğ.....	113
1. İlk Âyetler	113
2. İlk Mü'minler: Müsterek Tavır	123
B-Açık Tebliğ: Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu.....	129

III. HZ. PEYGAMBER'İN ÖNDERLİĞİ	143
A-Önderliğin Geliştirilebilir Yeteneklere Yönlendirilmesi	143
1. Önderliğin Fert ve Toplumla İletişimi, Duâ Formunda Topluma Açılma:	143
2. Önderlik İletişiminde Dil	155
B- Önderlik ve Toplumu Dönüştürme.....	168
1. Önderin Kişilik Özellikleri:	169

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN MEDİNE DEVRİ HAYATI

I. UMUMÎ DURUM	229
II. CEMİYETİ PSİKO-SOSYAL BAKIMDAN KURAN HÂDİSELER	237
A-Uhud Harbi: Gerilimin Alınması	237
B-Bedir Harbi: Bedir Şoku	370
C- Hendek Harbi: Diyalog İçin İlk Adım	389
D - Hudeybiye Sulhü: Diyalogun Teminatı	405
E - Mekke'nin Fethi: Teslimiyet ve Kaynaşma.....	415
NETİCE ve UMUMÎ DEĞERLENDİRME	437
EKLER.....	447
KISA KRONOLOJİ.....	455
BİBLİYOGRAFYA.....	459
İNDEKS.....	469

KISALTMALAR

Age, age.	: Adı Geçen Eser
b.	: Bin, İbn
B.	: Baskı
Bkz., bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
h.	: Hicrî
m.	: Miladî
s.	: Sayfa
s.a.	: Sallallahu Aleyhi ve Selem
r.a.	: Radiyallahu Anh, Anhu
ty.	: Tarih yok
Yay.	: Yayınlayan

DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Ne kadar üzüntü vericidir ki, İslâm tarihçileri vahye dayalı İslâm Tarihi'ni, İlâhî hüviyetine uygun bir şekilde anlamamış ve tabii anlatamamışlardır. Vahy'in gerekli gördüğü ve ilâhî mucizelerin tecellî ettiği harpleri çok eski zamanlarda Grekler ile Persler arasında vukû bulan Salamis muharebelerinde olduğu gibi Grekler'in gâlip gelip Persler'in mağlup olmaları şeklinde anlamışlar ve bu anlayışlarını bin dört yüz küsur sene müddetle Müslümanlara ve herkese, zorlama yorumlarla izah etmeye çalışmışlardır.

Halbuki bir gâlibiyet veya bir mağlubiyet bir mucize miydi? Nitekim putperest Grekler gâlip gelirlerken mucize mi göstermiş oluyorlardı; veya ateşperest Persler mağlup olurlarken yine bir mucize mi gösteriyorlardı. Emsal olarak tarihte daha pek çok kavim birbirleriyle harp etmişlerdir. Bunlardan biri gâlip gelirken bir diğeri mağlup olmuştur. Bunlar gâlip gelirlerken veya mağlup olurlarken mucize mi gösteriyorlardı.

Gerçekler böyle iken, Bedir, Uhud, Hendek harpleri sıradan harpler olmaktan çıkarılıp ilâhî mertebeye yükseltilmeliydi. Ancak böyle yapılmadı.

Bütün mesele İslâm tarihçileriyle başlıyor ve daha sonra onların yorumlarında düğümleniyordu. Durum böyle iken, şayet zihinlerimizi tarihçilerin şartlamalarından çözebilirsek yapılan yorum ve tespitlerin ne kadar yanlış, olduğunu fark edebiliriz. Pek çok mucizenin kendinde tecellî ettiği Uhud mağlubiyetini, her harpte vukûu

muhtemel olan, geri mevzilere yerleştirilmiş okçulardan bir kısmının mevzilerini terk etmeleriyle açıklamak, kezâ Bedir gâlibiyetini Şam'dan gelen bir kervanı korumak maksadıyla hazırlanmış bir ordu ile çarpışarak gâlip gelme şeklinde izah etmek, Hendek harbini kalabalık gelen bir ordu karşısında pes edip geri çekilme olarak görmek ve göstermek İslâm'ın ilâhiliğine, kutsiyetine ve mucizevî tecelliyatına ne katacaktı. Burada hiçbir fevkaladelik yoktu. Öyleyse bu harpleri daha başka açılardan değişik yönleriyle ele alıp incelemek ve değerlendirmek gerekecekti.

Vahye müstenit bu harpler ve ayrıca bu zaman zarfında vuku bulan hadiseler ve bu devreye ait İslâm tarihi; öylesine açıklanmalı, yorumlanmalı ve değerlendirilmeliydi ki bunları okuyan, dinleyen Müslümanların gönülleri İslâm'ın ihtişamı ile dolmalı, içleri titremeli ve mahşerde mezarlarından bu ürperti ile kalkmaları beklenmeliydi...

Olması gereken bu iken böyle olmadı ve böylesine muhteşem mucizeleri ihtiva eden bu harpleri “yenmek” fiilinin etken-edilgen halleri ile “yendi-yenildi” şeklinde açıklamak İslâm'ın ilâhiliği ve Kur'an'ın mucizevî tecellisi karşısında ne kadar talihsiz bir izah oluyordu.

Bu gibi itirazlar karşısında tarihçiler “Biz her defasında yeni bir tarih mi icad edeceğiz” diyerek kendilerini savunmaya kalkacaklardır. Halbuki kimsenin onlardan yeni bir tarih icad etmelerini istediği yoktur. Misal olarak Kur'an-ı Kerim'i yorumlayan müfessirler her defasında yeni bir Kur'an mı var etmektedirler?

Sadece onlardan İslâm tarihinin bu safhasıyla ilgili vârid olan âyetler, Hadîs-i şerifler ve vâki olan hadiseler üzerinde durup düşünerek yapılacak yorum ve değerlendirmeler ile İslâm tarihine yeni boyutlar getirmeleri istenmektedir.

Aslına bakılırsa bin küsur yıldan beri sürüp gelen bu yanlışın vebâli, sadece tarihçilerin boyunlarında değildir. Aynı zamanda bu vebâl sırasıyla bu tarihi okuyanlara ve dinleyenlere aittir. Zira bu

kimselerin ayağa kalkıp, böylesine bir tarih yazanlara “Biz sizlerden vahye dayalı İslâm tarihini İslâm’ın ihtişamına, ilâhîliğine, büyüklüğüne ve yüceliğine yakışır şekilde açıklamanızı istiyoruz” diyerek isyan etmeleri beklenirdi.

Ben bu isyanı henüz ortaokul sıralarında iken duymaya başlamıştım. Daha doğrusu, bu isyanı en geniş mânâsıyla önceki yıllarda Fatih Ders-i âmlarından rahmetli Beykozlu Hacı Osman Efendi’nin (Medineli H. Osman Akfırat) evine, ailece ziyarete gittiğimiz o gün duymuştum. Sanki okuyacakmışım gibisine merak sâiki ile raftan bir kitap alıp açtım. O günlerde Kur’ân-ı Kerîm okumaya başlamış olduğum için kitaptaki iki parantez arasında geçen cümlelerin hareketlerinden bunların Kur’ân ayetleri olduklarını anladım. Parantezi takiben gelen kelimelerin bu âyetin mânâsı olduğunu tahmin ettim.

Ancak bu gördüklerim taaccübüme ve şaşkınlığıma sebep oldu. Bir satır süren bir ayet karşısında, mânâsı olarak yarım satırlık bir açıklama vardı. Keza, yarım satır tutarında bir âyete karşılık bu defa çeyrek satır miktarı mânâ verildiğini gördüm.

Daha o yaşta bu olanlara isyan ettim ve kendi kendime, öğretmenlerimiz bizlere “Ak akçe kara gün içindir” gibi ve benzeri atasözleri yahut özdeyişler veriyorlar ve biz bunlarla ilgili üç-dört eser-i cedid (dosya kağıdı) tahrir yazıyoruz. Hal böyle iken, bu kimseler Kur’ân-ı Kerîm Allah kelâmıdır diyorlar ve bir satır tutarındaki âyete yarım satır miktarı mânâ veriyorlar. Halbuki bir satır veya yarım satır tutarındaki bir âyete ciltler dolusu kitap yazmaları gerekmez miydi diye düşündüm ve kitabı kapatıp eski yerine bıraktım. Bu olanları o gün için hazmedememiştım, bugün hâlâ hazmedemiyorum...

Hâsılı o günkü tepkilerim, duygularım ve düşüncelerim böylesine devam ederken, ortaokul sıralarında İslâm Tarihi ile kitabî mânâda ilk karşılaştığım zamanlarda biraz olsun rahatlıyor ve tesel-

li buluyor gibi olmuşsam da müteakiben lise ikinci sınıfında İslâm Tarihi okurken bu defa artık daha belirginleşerek ve derinleşerek bugünlere kadar gelecekti.

Bu mesele hayatımda kendine mahsus bir seyir takip etmiştir. Bu itibarla bu devrenin daha geniş olarak anlatılması meselenin vuzûha kavuşması bakımından ehemmiyetlidir. İslâm tarihi ile ilk defa ortakokulun ikinci sınıfında ortaçağ tarihi okurken karşılaştım. Hiç unutmuyorum ki sınıfta öğretmenlerimizden dinlerken ve ders çalışırken öğrendiklerimden son derece duygulanmış ve heyecanlanmıştım. Ancak iki sene sonra lise sıralarında tekrar İslâm Tarihi ile karşılaştığım zaman eski duygularımdan ve heyecanımdan eser kalmamıştı. Teferruat kabilinden bazı bilgiler ilave edilmiş; ancak hiçbir şey değişmemişti. Her şey aynı kalmıştı. Bu da beni heyecanlandırmıyordu artık. İçine düştüğüm bu halden dolayı kendimden ve geleceğimden şüphe etmeye başlamıştım. O günlerde o kadar heyecanlanırken bugün niçin o heyecanımdan eser yoktu. Acaba inançlarımı mı kaybediyordum?

Şu sebeple ki, çok küçük yaşlardan itibaren sahip olduğum inançlarım ve buna mümasil gelişen heyecanlarım, duygularımda yaşadığım ilk sarsıntıdan sonra bilgi seviyesinde okuduklarım ve öğrendiklerim karşısında yine rencide oluyordu. Bunun sonucu olarak duygularım kırılıyor ve zihnimde gittikçe derinleşen çelişkiler hâsıl oluyordu. Okuduklarım ve öğrendiklerim ile çatışan inançlarım ve duygularım, benliğimde rûhî ve zihnî merhaleler halinde artarak gelişen bir isyanın doğmasına sebep olmuştu. Ancak uzun seneler sonra bu isyan, bu meselenin böylesine üzülererek, kederlenerek, dertlenerek ve aşırı duygulanmalarla değil, sakin bir şekilde üzerinde durulup düşünülerek ancak çözülebileceği hususunda beni ikna etti. Bundan sonra artık bu isyanıma sebep hususları hareket noktası olarak çalışmalarına başladım. Çok uzun seneler süren çalışmalar sonucunda bu kitap ilk baskısını yaptı. Daha sonra diğer baskılar devam etti.

Benim gibi dertlenen ve içinde bu isyanı yaşayan ve bu Kitab'ın baskılarından birini okuyan bir öğretmen arkadaşımız, yapılan yorum, tespit ve değerlendirmeler hakkındaki intibalarını fakülte adresine yazdığı mektubunda şöyle anlatıyordu:

“İslâm tarihini okuturken sıra Bedir harbine gelince başım göğşe erer, göğsüm kabarır, heyecanlanırdım. Bunları anlatırken öğrencilerin de memnun kalıp gururlandıklarını hissederdim...

Buna karşılık Uhud mağlubiyetini anlatırken ellerim buz kesilir, sesim titrer, dizlerimin bağı çözülürdü. Tertemiz duygularla dolu, gözleri pırıl pırıl on iki-on üç yaşlarındaki bu Müslüman evlatlarına, duyanların içini ürpertecek bir mağlubiyeti nasıl anlatacaktım. Onların küçücük gönülleri bu mağlubiyeti nasıl kaldıracaktı. Nitekim bu mağlubiyeti anlatırken çocukların boyunları bükülür gözleri yere düşerdi.

Kitabınızı okuduktan sonra artık ben, Uhud mağlubiyetini anlatırken, Bedir gâlibiyetini anlattığımdan çok daha fazla gurur duyuyor ve sanki başım arşa değiyordu. Çocuk yaşlarındaki bu Müslüman evlatları, artık Uhud mağlubiyetinde cereyan eden ilâhî sırları ve hikmetleri ve onda vâki olan tecelliyâtı anlıyorlardı; bununla gururlanıyor, iftihar ediyor, yüzleri gülüyor ve gözleri parlıyordu”.

Bu bir mektup idi ve bir kişi tarafından yazılmıştı; fakat büyük-küçük Müslümanların içinde bulundukları ruh hâlini anlatması bakımından önemliydi. Nitekim ben yetmiş küsur sene önce bu ruh hâlini bizzat yaşamıştım. Bu çalışmaya okuduklarım, dinlediklerim, öğrendiklerim ile inançlarım ve bu husustaki düşüncelerim arasında ortaya çıkan çelişkiler sebebiyle başlamıştım. Bu çelişkileri nihai mânâda çözebilmek için, karşılaştığım tanıdıklarım ile –konu ile ilgileri olsun olmasın– çalışmalarımda vardığım neticeleri ve şekillenen düşüncelerimi tartışıp onların bu sonuçlarla ilgili ve takip ettiğim mantık yapısıyla alakalı görüş ve tenkitlerini istiyordum.

Çok uzun seneler önceydi yine bu istek ve beklenti ile Hadis ilmiyle meşgul Prof. Dr. Yaşar Kandemir Bey'in odasına gitmiştim. Selam sabahdan sonra hemen konuya girip o güne kadar zihnimde geliştirdiğim düşüncelerimi ve bunların mantık alt-yapısını anlatmaya başlamıştım. Yalnız bunları anlatırken bu söylediklerimin onun ilgisini çekmediğini fark ediyordum. Meseleyi fazla uzatmadım ve bu anlattıklarım hakkında onun tenkit ve ikazlarını istedim. O, "Bütün bunlar sosyal hadiselerdir, bunlarda mucize aranmaz" demekle iktifa etti.

Ben düşüncelerimi ve çalışmalarımı bu konu üzerine fazlasıyla teksif ettiğim için yapılacak her türlü itiraza karşı cevaplarını hazırlamıştım. Bu itiraz üzerine hemen "Peki" dedim, "Kur'ân-ı Kerîm Arap dili sarf-nahiv kaidelerine (grameri) göre mi nâzil olmuştur; lügatte geçen kelimeler ve gramer kuralları sosyal hadiseler değil midirler? Bu sosyal hadiseler Kur'ân-ı Kerîm'in mucize olmasını engelleyebilmiş midir" dedim ve daha sonra veda edip ayrıldım.

O, tarihçi değildi; fakat hiç olmazsa söylediklerimi can kulağı ile dinlemiş olsaydı yine de bir hükme varabilirdi. Hatta verdiği cevaplardan ve yaptığı itirazlardan şu anlaşıyordu ki, bu mesele üzerinde düşünmemişti bile... Tarihçilerin ağzıyla konuşuyordu.

Yine bundan uzun seneler sonra Prof. Dr. Ali Özek Bey'in başkanı bulunduğu "İslâmî İlimler Araştırma Vakfı"nın tertip ettiği "Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi"nden "İslâm Düşüncesinde Gayb problemi" başlığı altında "Gaybe İmanın Psikolojik Temelleri" adıyla tebliğimi sunarken bir fırsatını bulup İslâm tarihiyle ilgili, fakat bu güne kadar gözden kaçmış, ancak çok önemli bazı hususlardan ana hatlarıyla bahsettim ve dolayısıyla İslâm tarihiyle ilgili böyle bir ilmî toplantı yapılmasını teklif ettim.

Ancak müteveli heyetinden, dinleyicilerden ve tebliğ sunan kimselerden müsbet-menfi tepki görmedim. Sanki acayib şeyler söylemişim gibisine dinleyiciler şaşırmış bir halde, donuklaşan gözleriyle beni süzüyorlardı. Büyük bir ihtimalle onlar "Tarih yaşan-

muştır ve yazılmıştır. Bundan sonra artık yazılacak ve söylenecek ne kalmıştır ki...” şeklinde düşünüyorlardı. Bu kadar insan arasından sadece bir emekli general, söylemek istediklerimi anlamış olarak meseleye sahip çıkmıştı, o kadar...

Daha sonraki zaman içinde Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı başkanına “İslâm tarihinde lisansüstü seviyede ihtisas yapan öğrencilere bu konu ile ilgili bir yarı-yıl ders verseniz de bu meseleleri onlarla konuşsak, belki bu hususlarda yeni çalışmalar başlatabiliriz” şeklinde getirdiğim teklifi bir takım mevzuatı sebep göstererek kabul etmedi. Mesele böylece yüzüstü kaldı...

Bundan sonra artık tespit, yorum ve değerlendirmelerimi Müslümanlar’a duyurmam hususunda hiçbir kimseden ve kuruluştan yardım görmeyeceğime kanaat getirmiş olarak çalışmalarımı ilk günkü gibi tek başıma sürdürmeye karar verdim...

Derken 19.02.2008 tarihinde Tıp doktoru Halil İbrahim Rahat Bey’den fakülte adresine yazılmış bir mektup aldım. Dr. Halil İbrahim Rahat Bey önceki baskılardan birini en ince teferruatına varıncaya kadar okumuş ve meseleler üzerinde düşünmüş olarak mektubunda, Kitapta geçen tespit yorum ve değerlendirmeler hakkında tenkitler yapıyor, teklifler getiriyor, açıklamalarıyla beraber beklentilerini bildiriyordu.

Ancak bunlardan bazıları yanlış anlaşılmalardan ve yine bazıları da bu konulardaki eksik bilgilenmelerden neş’et ediyordu. İstisnaî birkaç maddenin dışında yapılan tenkitler, teklifler ve bilgilelendirmeler o kadar önemli ve değerliydi ki...Ancak o kadar olabilir...Hele bunlar arasında Uhud mağlubiyeti ile ilgili bir tanesi vardı ki cevabı itibarıyla kitabın bütünü kadar ehemmiyetli idi.

Bu bakımdan bu mektup bazı maddeleriyle ele alındığı takdirde bu konularda yapılmış tespitler ve bunlar üzerine geliştirilmiş fikirlerin belki bir kısmının ihmale uğrayacağı endişesiyle bütün olarak nakledilecektir.

Hâsılı, söyleyeceklerim bu satırlarla bitmiş oluyor. Ancak şu kadar var ki, bir kitabın ortaya çıkmasında pek çok kimsenin yardımına ihtiyaç duyulur. Bu hüküm bu kitap için de geçerlidir. Bu itibarla emeği geçen bu kimseleri yâd etmek, yerine getirilmesi gereken bir vecibe olacaktır.

Ben tarihçi değildim. Bu bakımdan Dr. Halil İbrahim Rahat Bey'in mektubuyla yeni ve önemli boyutlar kazanan meseleler üzerinde çalışırken ve bu mevzularda yorum ve değerlendirmeler yaparken vardığım sonuçları bu konuları çok iyi bilen bir kimse ile konuşup tartışmak ve fikir alışverişinde bulunmak bu Kitap'ın kalıcı olması bakımından son derece ehemmiyetliydi.

Çalışmaya başladıktan ve bazı neticelere vardıktan itibaren o güne kadar yazdıklarım ve ondan sonra yazacaklarım hususunda zihnimde belirginleşen düşüncelerimi İslâm tarihinde ihtisas yapmış, meselelere vâkıf İslâm Tarihi Anabilim Dalında Doç. Dr. Gülgün Uyar Hanımefendi ile enine-boyuna, derinliğine konuşarak geliştirdim.

Çalışmalarımız yaz izinleri ve ortaya çıkan mazeretler müstesna en az haftada bir yarım gün olmak üzere üç seneye yakın bir zaman devam etti. Onun için bu müstesna ve abide insan Doç. Dr. Gülgün Uyar Hanımefendiye, onun ilmine, fazlına, fedakârlığına ve kemâl-i irfanına minnet, şükran ve hürmetlerimi, kabul etmesi niyazıyla takdim etmek isterim.

Saniyen temel-kaynaklara erişmek hususunda başım daraldığı zaman, hiç tereddüt etmeksizin Hadis Anabilim Dalında ilmi ile irfanı ile, erdemleriyle ve beyefendiliği ile temayüz etmiş Prof. Dr. Ali Akyüz Bey'e müracaat ederdim. O, elindeki işi hemen bırakır ve benim meselemlerle meşgul olur ve neticelendirirdi. Onun için bu müstesna insana minnet ve şükranlarımı arz etmek isterim.

Yine bu konularda yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Aynur Uraler Hanımefendiye saygılarımı, hürmetleri ve teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İlaveten çok uzun seneler süren çalışmalarımı bilgisayara geçiren ve gerekli tashihlerin yapılabilmesi için bunları benimle gece yarısına kadar tekrar be tekrar karşılıklı okuyan ve bundan tedirginlik değil memnuniyet duyan saygıdeğer eşim Yıldız Daryal Hanımefendiye minnet ve şükranlarımı ifade etmek isterim.

Son olarak şunu söylemek isterim ki, insan evlâdı bir tay değildir ki, iki sene sonra sırtına binilsin. Yetiştirmesi için pek çok seneler, pek çok kimsenin emeğine muhtaçtır. Bu bakımdan lise sıralarında fazlasıyla iyiliklerini gördüğüm ve emeklerine mazhar olduğum Matematik hocalarımdan Rüstem Çakır ve İzzet Soner Beyefendilere minnettarlıklarımınla sonsuz rahmet niyaz eder, lutf-i ilâhîye nâil olmalarını Rabb-i Zü'l-celâlden duâ eylerim...

21 ramazan 1435 -18/07/2014 Cuma

Kozyatağı

Ali Murat DARYAL

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

İlk defa İslâm tarihiyle kitabî seviyede ortaokul sıralarında karşılaştım. Çok heyecanlanmıştım. O kadar sene geçmesine rağmen, o günleri hala yaşıyor gibiyim. Daha sonra lise sıralarında tekrar karşılaştığımda, kendimde o ilk heyecandan eser bulamadım. Bu hale cidden üzüliyordum. Bilhassa inancımı kaybetme ihtimali beni âdeta ürkütüyordu. Kendi kendimi teselli etmeye çalışıyordum. Gerçekten her şey üç sene evvel bıraktığım şekildeydi. Hiçbir şey değişmemişti. Birkaç yer ismi, birkaç özel isim ve teferruat kabilinden bazı malumatın dışında bütün her şey daha önce okuduğum, öğrendiğim gibiydi. O günler bu heyecanı fazlasiyle yaşamıştım. Artık bundan sonra, bu aynı heyecanı tekrar yaşamanın imkânı olmasa gerekti. Zira hangi roman vardı ki, her okunduğunda ilk okunduğu zamanki kadar veya daha fazla heyecan verebilsin. Bunun gibi tarih de eski vukûatın bu günlere bir nakliydi. Bu durumda o, her okunduğunda ilk okunduğu kadar, belki daha fazla nasıl heyecan verebilirdi? Bu nasıl mümkün olurdu?

Ben bu kabil telkinlerle tesellî bulmaya çalışırken, o gün için tesbit edemediğim ve bir türlü yakalayamadığım bir duygunun içimde kabardığını hissederdim. Bütün bu gerekçeler doğrudur. Fakat bu tarih diğer tarihler gibi değildir. Belki ismiyle ve görüntüsüyle onlara benzemektedir. Yoksa o, çok daha başkadır. Bu söylenenler onun için geçerli olamaz. Onda ilâhî bir taraf vardır. Zira yirmi üç senelik birim içinde –ki zaten bizim konumuz bu devredir– ancak vahiy yol göstermiştir. Bu bakımdan onda beşerî

olmanın zıddına, her okunduğunda daha fazla heyecan veren, insanın zihnine yeni tatminler getiren taraflar bulunmalıdır. Bu, İlâhî olmanın kaçınılmaz sonucudur.

Bu ve buna benzer düşünceler zihnimde gittikçe daha geniş bir yer işgal ediyordu. Tabii bu hal beni rahatsız etmeye başlamıştı bile. Bu durumda artık ayakta durabilmek için, bunların cevabını hiç olmazsa kendime vermek mecburiyetinde olduğumu hissediyordum. Bunun için İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Filolojisi'ne gitmeye karar verdim. Kendime en uygun mesleği seçtiğimi zannediyordum. Kendi meselelerimi çözerek, kendimle uyum içinde yaşayabilecektim. Tabii üniversite yıllarında bu meselelere yenileri eklenecekti.

Fakülteyi bitirdikten sonra, konumla ilgili daha başka bir bölüme asistan oldum. Fakat bu, gayri resmî idi. Zira kadro yoktu ve kadronun açılması gerekiyordu. Bir sene kadar böyle çalıştıktan sonra intibak edemeyeceğimi anladım ve ayrıldım.

Bir anda kendimi sokakta, kalabalıkların ortasında bulmuştum. İnsanlar sel gibi akıyordu. Kimsenin benden haberi yoktu. Onlar arasına karıştım.

Askerliğime karar aldırmadığım için iki sene kadar beklemek mecburiyetinde kaldım. Bu zaman zarfında gününbirlik işlerde çalışıyordum. Askerden sonra bir ortaokulda Din Dersi Öğretmenliği'ne başladım. Ücretli olarak çalışıyordum. Terfi ve emeklilik bir yana yazın bile maaş alamıyordum. Günler, aylar, yıllar böyle geçiyordu. Her sabah kalktığım zaman ümitlerimin daha eskimiş olduğunu fark ediyor ve daha sabahın bu saatinde içim hüznün doluyordu. Daha sonra artık zihnimi o günkü dersler meşgul ediyordu. Bütün ufkum ve hayellerim haftalık ders programının dar çerçevesi içine sıkışıp kalmıştı.

Ömrümün böyle geçtiği günlerin birinde üniversiteden hocam Prof. Dr. Nihad M. Çetin Bey'in beni ısrarla ve acele aradığı haberi ulaştı. Elime bir telefon numarası verilmişti. Daha başka bir şey bilmiyordum.

Verilen numarayı aradım. Telefona kendisi çıktı ve beş buçukta Kabataş Vapur İskelesi'nde buluşmak istediğini söyledi. Her ihtimale karşı daha önce gidip beklemeye başladım. Tam vaktinde Fındıklı istikametinden, kendisine has vakariyle yaklaştığını fark ettim. Ona doğru yürüdüm. Elini öpmek istediysem de müsaade etmedi. Çantasını aldım. İlk tanıdığım günden beri yanından hiç ayırmadığı açık kahverengi, üstü atkılı çantası yine ağzına kadar doluydu. Yavaş yavaş yürümeye başladı. Yedi seneye yakın birbirimizi görmemiştik. Bir müddet hasret giderdikten sonra hemen konuya girdi. Bakanlığın ısrarı üzerine tam yetki ile İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Müdürlüğü'ne getirildiğini ve ilk iş olarak da beni oraya almak istediğini söyledi. Hemen arkasından "seni, kıymetini bilmeyecek kimseler arasında bırakmayacağım" diye ilave etti. Ne diyeceğimi şaşırmıştım. "Peki ama bu iş çok zor" diyecek oldum ki, yürürken birden durdu ve bana doğru döndü. Gözleri yaşarmış, yüz adaleleri gerilmiş ve sesi titriyordu. "Bak, eğer tayini-ni yapmazlarsa sana söz veriyorum müdürlükten istifa edeceğim" dedi. Onu yakından tanıyordum, yaptığı iyiliklerin hiç birisini dile getirmez ve hele yapmayacağı bir şeyi hiç yapacağım demezdi. Bunu bildiğim için "neden istifa edecekmişsiniz" diyerek itiraz etmek istedim. Bu sefer o, yine aynı kararlı haliyle gözlerimin içine bakarak, "memleket hesabına senden çok şey ümit ediyorum" dedi. Ben büsbütün mahcup olmuştum. Gözümü yavaş yavaş gözlerinden ayırarak yere indirdim ve ağır ağır tekrar yürümeye başladık. Başka bir şey konuşmadık.

Araba vapuru neredeyse kalkacaktı. Vapura ilerledik, vedalaşıp ayrıldık. Vapur uzaklaşınca kadar iskelede bekledim.

Geri dönerken içimde bir sıcaklığın yayıldığını hissediyordum. İlkbaharın gelmesiyle tabiatın yeniden hayat bulduğu bu mayıs ayının son günlerinde, bu ikinci vaktinde, içim ne kadar ısınmıştı. Yaz aylarının kavurucu sıcağı altında, içimde nasıl bir soğüğün hüküm sürdüğünü ve ne kadar üşümüş olduğumu şimdi anlıyordum.

Mezar taşları devrilmiş veya yan yatmış ve çoktan terk edilmiş bir kabristandaki ölülerin mahşerde mezarlarından kalkmaları gibi ümitlerimin yeniden canlandığını hissediyordum.

Kısa zamanda tayinim oldu. Bu sırada Millî Eğitim Bakanı olan Cihat Bilgehan fevkalade yakınlık gösterdi. Alâkasını, yardımını hiç esirgemedi. Bunun için kendisine bol bol rahmet niyaz ederim. Yine bunun yanında son derece önemli ve ödenmeyecek yardımlarını gördüğüm Em. Sv. Alb. Necati Erdönmez'e ve muhterem eşi Şükran Hanımefendi'ye ayrıca minnettarlıklarımı arz etmek isterim.

Artık bundan sonra ben eskiye nisbetle üç kat mes'uliyet altına girmiştım. Kendime göre tasavvurlarım vardı, onları gerçekleştirecektim. Kaybettiğim seneleri telafi edecektim. Hakkımdaki tesbitlerinde kendisini haklı çıkaracaktım.

Bütün imkânlarımla çalışmaya başladım. "Din Psikolojisi" beni fazlasiyle celbediyordu. Bu bakımdan gönlüme göre tahsilimi sürdürmek ve bunu da en iyi yapmak istiyordum. Tekrar üniversite giriş imtihanlarına girerek Edebiyat Fakültesi Psikoloji bölümüne kaydoldum. Yardımcı sertifikalarımı Felsefe ve Sosyoloji olarak aldım.

Artık tasavvurlarımı gerçekleştirmek için hiçbir engel kalmamıştı. Kendi imkânlarımla bunların hepsini yapabiliyordum.

Netice olarak şu hususu ifade etmek isterim ki, şayet kendisine son derece sevgi, saygı duyduğum muhterem hocam müstesna ve şaheser insan Nihad M. Çetin Bey'in bu âlicenab yardımı ve fevkalâde himayesi olmasaydı, herhalde yaptığım çalışmaların büyük bir kısmını ve belkide hiçbirisini yapamayacaktım. Hiç kimsenin benden hiçbir şey beklemediği bir dünyada, bilakis çok şey beklediğini söyleyip ıstırabımı anladığını ve bunu paylaşmak istediğini îmâ ederken, bu büyük ve muhteşem insan, haliyle ve ifadeleriyle içimde yeni doğmakta olan bir aydınlığa ilk ümit ışıklarını serpmiş oluyordu.

Benim yetişmeme o kadar itina gösteriyordu ki, tayinimden sonra formalitelerin getirdiği son derece ciddi pürüzleri kendi şahsi, tercihiyle ve makamının verdiği insiyatif ile halletmiş, çalışmalarım aksamasın diye bunları bana aksettirmemişti. Seneler sonra ben bunları değişik yollardan tesadüflerle öğrenecektim.

Bu bakımdan ve her bakımdan kendisine pek çok şey borçluydum. Nitekim ona karşı duyduğum minnet ve şükran duygularını kelimeler ve cümleler ifade etmeye yetmeyecektir. Böyle olunca bu asıl ve temiz duygular ancak bende saklı kalacaktır.

Artık şunu söylemek isterim ki, talebelik yıllarından beri hayallerimi süsleyen, onunla beraber olma, onunla beraber çalışma emellerim bu fani dünyada gerçekleşemedi. Hiç olmazsa bu satırlarda onunla beraber olmak, içimde dinmek bilmeyen sızıyı belki bir miktar hafifletecektir.

Psikolojiye devam ederken artık yavaş yavaş yazı yazmaya başlamıştım. Günlerden bir gün, bir dostum bir mecmua çıkarcığını ve benim de oraya yazı yazmamı istediğini söyledi. Kabul ettim ve çok daha önceleri üzerinde düşünmeye başlamış olduğum “Medeniyetler Üzerine” adlı bir makale yazdım. Beğenilmiş olacak ki, öbür sayı için yine bir yazı istedi. Ben yine bu ikinci makaleyi birinci makale doğrultusunda, onun bir devamı gibi düşündüğümü söyledim. Daha sonra mecmua imkânsızlıklar sebebiyle kapandı. Fakat artık ben, bu iki makale ile medeniyetler gibi ciddi bir konuya resmen girmiş bulunuyordum.

Zaman ilerledikçe bu konudaki düşüncelerim daha zenginleşiyor ve bu da bende bir gerilim oluşturunuyordu. Belki bu sebepleydi ki, “Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri”ni yazarken, onu medeniyetler mukayesesi üzerine inşa etmiştim. Bununla iktifa etmemiş, ayrıca dipnotları düşerek, bu konuda mütemmim malûmat vermekten kendimi alamamıştım.

Kitab bitince daha iyi anlamıştım ki, medeniyetler ile ilgili düşüncelerimi yazmadan, başka hiçbir şeye başlayamayacaktım. Kitabın matbaadan gelmesiyle beraber hemen oturup medeniyetlerle ilgili düşüncelerimi yazmaya başladım. Tabii bu kitabın plânını daha önce yazmış olduğum bu iki makale teşkil edecekti.

Bu çalışma medeniyetleri tahlil edip onlardaki hususiyetleri tesbit ederek, birbirlerine benzeyen ve birbirlerinden ayrılan taraflarıyla onları tasnif etmek gibi bir yol takip ediyordu.

Tabiidir ki, İslam Medeniyeti'nin diğer medeniyetler karşısındaki yerinin tayini, diğer medeniyetlere benzeyen ve onlardan ayrılan taraflarının tesbiti bu kitabın konusunu teşkil edecekti. Bu durumda bir zaman sonra ben, kendimi bütün bütüne İslam Medeniyeti'ne muhatap buldum. Çalışmalar ilerledikçe konuya daha fazla girmiş olduğumu fark ediyordum. Sonunda İslam Medeniyeti kısmının kitabın bütünü kadar, belki daha fazla bir hacme eriştiği hususu ortaya çıktı. Yazılanlardan feragat edemeyince bu bölümü kitaptan çıkarmaktan başka bir tercih yolu kalmadığı kanaatine vardım.

Bölümü kitaptan çıkardım ve hemen şunu anladım ki, diğer bölümlere yapılan atıflar ve tabii kitabın fikir insicamı bu bölümü epeyce tahdit etmişti. İslam Medeniyeti'yle ilgili hususların yorumlanmasında kitaptaki dengeyi bozmamak için –ki zaten ileride bu denge bozulacaktı- ağır baskılar altında kaldığımı daha iyi anlıyordum. Bölümün bağımsızlık kazanmasıyla düşüncelerimin daha açıklığa kavuştuğunu fark ediyordum.

Fakat artık bu baskılardan kurtulmuştum. Zira bu bölüm kitap olma karariyle beraber, hükmi şahsiyet kazanmış oluyordu. Böylece o, şahsî hüviyetiyle üslubunu, hedefini ve muhtevasını kendisi seçecekti. Bu durumda her şey yeniden ele alınmalı ve onun fikir yapısı yeniden örülmeliydi.

Bu kitap, bir fikir çalışmasıydı. Yazarını zorlayan onun bu tarafıydı. Bütün bu sebeplerledir ki, ön çalışmalar hariç, sadece yazılması dokuz sene gibi bir zamana ihtiyaç gösterecekti. Tarihî vukûat belliydi, vesîkalar biliniyordu. Mesele bunları yorumlamak ve aralarındaki boşlukları doldurmak.

Tabiidir ki, ilk zamanlarında bu fikirler, sisler arkasında seçilebilen, belki seçilemeyen hedefler gibiydi. Belli belirsizdiler. Bunun için bu fikirlerle günler, aylar değil, senelerce beraber yaşamak, onlarla beraber olmak gerekiyordu. Bu beraberliğe yardım etmek bakımından bu fikirleri konuşmak, daha sonra karşı tarafın tenkitlerini dinlemek ve böylece bu fikirlerin açıklığa kavuşması için onlara zaman tanımak gerekiyordu.

Bu bakımdan seneler ve seneler boyu düşüncelerimi dinleyecek, tenkidini yapacak, aynı şeyleri tekrar dinleyecek, yine dinleyecek, bir daha dinleyecek ve bir daha dinleyecek bir dosta ihtiyacım vardı.

Bunun için bir müracaat kapım vardı. Dostluğuyla iftihar ettiğim Kemal Öztürk Bey. Her hafta sonu ona giderdim. Beni tanımış olmaktan pişmanlık duyması gerekirken, her defasında sanki senelerden beri hiç gitmemişim veya ilk defa gidiyormuşum gibi güleryüzüyle, gerçekten memnuniyet ifade eden haliyle, akıl almaz samimiyetiyle ve sıcacık gönlüyle beni kapıda karşılardı. Gece yarısına kadar oturur, haftalık çalışmalarımı anlatır, onun tenkitlerini öğrenir, bir müddet sonra yine aynı şeyleri anlatırdım. Bir zaman sonra, yine aynı şeyleri tekrarlardım. Gayem bunları tekrar tekrar anlatırken, bu fikirlerin zihnimde açıklık kazanmasını sağlamak idi. O her defasında aynı şeyleri aynı dikkatle dinler ve bunları yarım saat veya şu kadar zaman önce yine anlatmıştın demez, kaç defa anlatırsam yine dinlerdi. Vakit gece yarısını geçerd, ikramı, cömertliği bitmezdi. Rahmetli Nazike Hocânım o zamanlar hayattaydı. Bu saatlere kadar o yaşlı haliyle hizmet etmekten hiç mi hiç yüksünmezdi. Bu misafirperverliğinden gelen memnuniyeti yüz ifadelerinden hissedilirdi.

Aynı şeyleri anlatmaktan ben usanmış olurdum. Zaten vakit çok geç olurdu. Vedalaşıp ayrılırdık. Yolda düşüncelerim üzerindeki sislerin bir miktar, belki biraz daha çok, belki biraz daha az dağıldığını ve zihnimde onların biraz daha berraklık kazandığını fark ederdim.

Fakat ben yine, şu hususu kısa bir zaman sonra yaşıyarak öğrenecektim ki, zihnimde vuzûha kavuşmuş fikirler, aylarca senelerce açıklık kazanmamış olanlar kadar bende gerilim doğuracaktır. Zaman içinde devam eden çalışmalarla bu gerilim daha artacak, içimde dayanılması güç sıkıntılar oluşturacaktı.

Bu durumda yine dostluğuyla iftihar ettiğim S. Zeki Aykanat Bey'e giderdim. Bir Osmanlı hanımefendisi olan vâlidesi o zaman sağdı. Onunla oturup konuşurduk. Bahar çok küçüktü, henüz yürümeye başlamıştı. Zeki Bey kendine mahsus zerafetiyle, gülieryü-züyle, misafirperverliğiyle, âlicenap tavrıyla, ikramıyla, insanın içini ısıtan dostluğuyla, akıl almaz vefakârlığıyla, güngörmüş haliyle, kültürüyle, espirileriyle beni başka dünyalara alıp götürürdü.

Ayrılma zamanı gelince içimdeki sıkıntılardan kurtulmuş, gelecek sıkıntılara karşı kendimde yeniden bir dayanma gücü oluştuğunu hissedirdim.

Çalışmalarımın seyir hızı gün geçtikçe artıyordu. Konu artık belli olmuştu. Psiko-sosyal bir hüviyet kazanmıştı. Meseleleri tesbit etmiş, bir kısmını çözmüştüm. Her şey yerine oturmuş, kendi kanunları çerçevesinde yürüyordu.

Her şey böyle giderken, kitabın yarısına yakın bir kısmı belki bitmişti ki, soğuk bir kış günü bahçede odun keserken âniden gözüme fırlamasıyla o an sağ gözüm kör oldu. Hiçbir şey görmüyordum. Darbenin şiddetinden beyin sarsıntısı geçiriyordum. Eşim birkaç saniye içinde olanlardan âdeta şaşırılmıştı.

Bir zaman böyle geçti. Daha sonra çalışmalarına devam edebilmek için çareler aramaya başladım. Bir gözlük alıp, görmeyen tarafa pamuk koyarak, kendimi çalışmaya zorladım. Fakat hemen tek gözle çalışmanın mahzurları ortaya çıktı. Zihnimi toparlayamıyordum, dikkatim dağılıyor ve mantığım iyi çalışmıyordu.

Zamanla alıştım ve kitabı müsvedde halinde bitirdim. Kitap, okuduklarım, öğrendiklerim ve icab ettikçe gerekli yerlere bakmak suretiyle vâkıalar arasındaki ilişkilerin tesbiti ve bunların yorumu

üzerine gelişmişti. Bu vâkıaların kaynaklardaki yerlerini tesbit etmek gerekiyordu. Bunu göze alamıyordum. Bir gözüm görmüyor, bir diğeri de görme kabiliyetini gittikçe kaybediyordu. Ameliyattan sonra ne olacağı belli değildi. Bazı doktorlar iyileşir ve bazıları da iyileşmez demişlerdi. Bu durumda tek gözümü fazla yormak istemiyordum. En azından ameliyat sonrasına kadar beklemeyi düşünüyordum. Bütün bu mülâhazalarla müsveddeleri evde bir kenara bırakmıştım.

Zaman böyle geçerken dostluğuyla gerçekten gurur duyduğum Vecdi Akyüz Bey ile okulun öğretim elemanları binası önünde karşılaştım. Hal hatır sorduktan sonra, nereden duymuştu belki tahmin etmişti bilmiyorum, hemen konuyu benimle ilgili noktaya getirip, müstesna zerafetiyle ve kendine mahsus edasiyle, “sizin bir çalışmanız vardı, ne oldu?” diye sordu. Birkaç cümle ile özetledim. “Yok, olmaz” dedi. “Siz onu bana getirin, ben onun kaynaklarını tesbit eder, uygun başlıklar altında bölümlere ayırır, noktalama işaretlerini yapar, daktiloya çeker, kısaltmaları ve diğer hususları tamamlar, siz yurt dışından ameliyattan dönene kadar hazır ederim.” Benim bu teklife ne kadar memnun olduğumu artık tahmin etmek güç değildir. Müsveddeleri teslim ettim. Her şey onun söylediği gibi gelişti. Çok şükür gözüm sıhhatine kavuşmuştu. Gerçekten müsveddeler tanınmayacak kadar mükemmel, imrenilecek kadar fevkalade olmuştu.

Ben bu önsözü yazarken kendisinden bahsedeceğimi ve dolayısıyla teşekkür edeceğimi söyledim. Bunun için müsaade istedim. “Peki, ama mübalağaya düşmeyin” dedi. Ona bir şey söylemedim. Fakat içimden kendi kendime şöyle düşündüm: Kardeşim, hiçbir maddî veya mânevi karşılık beklemeden ömrünün bir senesini, belki daha fazlasını seve seve verirken, asıl mübalağaya düşen sendin. Yoksa ben kırık dökük birkaç cümleyle bunları anlatırken sadece olanları, belki bir kısmını nakletmiş oluyordum.

Gerçekten bu eser Vecdi Akyüz Bey'in kendinden vermek, verebilmek gibi meziyetleriyle zenginleşmemiş olsaydı, herhalde çok eksik kalırdı. Belki neşredilirdi, fakat bu eksiklik onda daima hissedilirdi.

Netice olarak ona karşı duyduğum minnet ve şükran borcumu, bu borcu ödeyemeyeceğimi ifade etmekle en iyi şekilde anlatabileceğimi sanırım.

Bulduğum müessese Fakülte olunca, daha evvelki çalışmaların doktora prosedüründen geçmesi halinde doktora unvanı verileceği gibi bir madde getirdi. Çalışmama bu madde çerçevesinde resmiyet kazandırmak için, gerekli formaliteleri ikmal ederek teslim ettim.

Bu çalışma nâmına ne kadar sevindiricidir ki, seçilebilecek en mükemmel jüri teşekkül etmişti.

Talebelik yıllarından Hocam, Psikoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mücellâ Ormanlı Uluğ Hanımefendi, kendisi bu konuyu en iyi bilen birkaç kişiden biriydi. Prof. Dr. Mustafa Fayda Bey, İslam Tarihi'nin, üzerinde çalıştığım kısmı, onun ihtisasını teşkil ediyordu. Bu bakımdan yine o, bu konuyu en iyi bilen birkaç kişiden biriydi. Danışmanım Yrd. Doç. Dr. M. Süreyya Şahin Bey'in "Fener Patrikhanesi" adlı doktora tezi bu konuda yapılmış ilk çalışma idi. Dinler Tarihi onun ihtisas sahası olması bakımından böyle bir jüri için bulunmaz bir fırsattı.

Tabiidir ki, bu mükemmel jürinin tenkitleri de o derece mükemmel olacaktı. Mücellâ Ormanlı Uluğ Hanımefendi, Uhud mağlubiyetini yorumlarken A. Maslow'un "Temel İhtiyaçlar Teorisi"ne atıf yapılmamış olması, Bedir Harbi'nin sebepleri bölümünde Cahiliye Devri insanının değerlerinden bahsedilirken, bu değerlerle C. G. Jung'un "Kolektif Şuuraltı" teorisiyle bağlantı kurulmamış bulunması hususlarına dikkat çekti. Bunun mahzurlarına işaret etti. Diğer tenkitlerini madde madde yazmış olduğu halde verdi.

Ben bu iki önemli konuda ilâvelerimi yaptıktan sonra makamında ziyaretine gittim, okudu, gerekli tashihleri yaptı, daha sonra tasvibiyle yerlerine yerleştirdik. Öbür tenkitlerin birer birer altlarını çizerek gerekli düzeltmeleri yaptık.

Prof. Dr. Mustafa Fayda Bey, kendisi tarihçiydi, tenkidi son derece önemliydi. “Hz. Peygamberin (s.a) Medine’ye Hicret ettikten sonra, ilk ve değişmez “hedef” olarak niçin Mekke’yi seçmiş olduğu” hususunda hiçbir yorumun olmaması noktasına dikkat çekiyordu. Ben bu ve diğer tenkitlerini ayrıca düşünmek ihtiyacı duydum. Bu, uzun zaman aldı. Neticede altı daktilo sahifesi kadar bir parçayı Mekke’nin Fethi bölümüne ilave ettim. İlk paragrafta bir ikaz ile bunu ancak yazabilmiş olduğumu îmâ ettim.

Y. Doç. Dr. Süreyya Şahin Bey, Uhud Harbi’ndeki bir yorum boşluğu ve grafiklerdeki bir hata üzerine dikkat çekti. İlk merhalede bu yorum boşluğunu telafi ettikten sonra, kitap baskıya verilirken grafiklerdeki bu hatayı da tashih ettim.

Bu çalışmaları yaparken zihnimde uyanan yeni düşünceleri de ilâve etmekten geri kalmadım. Böylece metne yüzde onu kadar bir kısım ilave edilmiş oldu.

Netice olarak, şayet bu fevkalade jürinin, bu fevkalade tenkitleri olmasaydı, gerçekten bu kitap böylesine mükemmel olamazdı. Bunun için kendilerine minnet ve şükran borçlu olduğumu ifade etmek isterim.

Prof. Dr. Mücellâ Ormanlı Uluğ Hanımefendi’nin, çalışmamın nasıl bir seviye tutturduğu hususunda endişeler taşıdığım zamanlarda takdirlerini esirgememiş olması, beni o günlerde cidden rahatlatmıştı. Bunun için kendilerine ayrıca minnet ve şükranlarımı sunmak isterim.

Keza danışmanım Y. Doç. Dr. M. Süreyyâ Şahin Bey’in formalitelerin tekemmülü hususundaki yardımları ve tez hakkındaki iltifatları, benim için unutulmayacak kadar önemliydi. Bunun için kendisine ayrıca minnet ve şükranlarımı arz etmek isterim.

Kitap artık basılacak hale gelmişti. Fakat bu sefer mesele nasıl basılacağı idi. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı bu işi üstlendi.

Vakfın neşriyat müdürü Mehmet Kılıç Bey ile eskiye dayanan bir dostluğumuz vardı. Bütün bu külfetlere gönüllü talib oldu. Emegini esirgemeyen haliyle, çalışmaktan duyduğu memnuniyeti ifade eden gülyüzüyle bu müstesnâ ve mükemmel insana bu yaptıklarından dolayı teşekkürlerimi sunmak isterim.

Tezin matbaaya intikaliyle beraber formaların tashihi gibi bir husus önem kazandı. Önümdeki tashihler beni çok eski günlere götürdü. Her şey sinema şeridi gibi gözlerimin önünden geçiyordu. O günlerde kitabın yazılması esnasında ortaya çıkan güçlükleri benimle beraber paylaşan, bütün çilelerine beraber katlanan vefakâr ve fedakâr eşim Yıldız Daryal'ın çektiklerini birer birer hatırlıyordum. Bu bakımdan kendisine minnet ve şükranlarımı sunmak isterim. Matbaa tashihlerine gece yarılara kadar yarım etmesi bakımından, ayrıca kendisine teşekkürü bir borç bilirim. Muhterem babası Süleyman Nazif Öcal Beyefendi'ye rahmet niyaz ederim.

Buraya kadar anlattıklarım benim başımdan geçenler değil, kitabın başından geçenlerdi. Bu durumda her okuyucu kitapla belki bir hafta, belki on gün, belki daha fazla beraber olup zamanını onunla paylaşacağına ve bu fikirleri uzun müddet, belki ömrü boyunca kafasında taşıyacağına göre, bu kitabın hayat hikâyesini öğrenmek hakkına sahip olmalıydı. Hatta bu onun için elzemdi bile.

Bana gelince ben, uzun zaman bu fikirlerle beraber yaşamıştım. Fakat artık yeni çalışmalara başlayabilmek için bu fikirlerden bütün bütüne kopmak gerekiyordu. Bunu gerçekleştirebilmek bakımından içimde düğümlenmiş duyguların çözülmesi, şuur-altına bastırılmış olan meselelerin halledilmesi şartı vardı. Gerçekten çok uzun zamanlardan beri içimde sıkışıp kalmış bu duygular,

beni o kadar rahatsız ediyordu ki... Nitekim hâlâ bu duygulardan tamamen kurtulabilmiş değilim. Minnet duyduğum daha bazı kimseler vardır. Daha sonraki kitaplarımda ayrı ayrı bahsetmek suretiyle onlara karşı taşıdığım minnet ve şükran borcumu ifade etmek isteyeceğim.

İnsanlar fıkren, rûhen, bedenlen bulundukları seviyeye bir günde gelebilmiş değildirler. Bu noktaya varabilmek için mad-detten ve mânen birçok kimsenin emeğine ihtiyaç duymuşlardır. Onlar bu emekleriyle sevgi, saygı ve rahmeti çoktan hak etmişlerdir. Bizler bunları anlatmakla ödeyemeyeceğimiz bir borcu ancak itiraf etmiş oluruz.

Kitabın hayat hikâyesi burada bitiyor. Bundan sonra artık kitabın muhtevası âlâkamız içinde olacaktır. Bunun için önsözün ilk satırlarını hatırlamamız lüzumu vardır.

Ben bugün seneler önceki kanaatimi yine aynıyle taşıyorum. Vahy'in rehberliğinde gelişmiş İslam Tarihi'nin bu bölümünü on beş, on altı yaşında bir gencin bir defa okuduktan sonra, elinin tersiyle itip artık bir daha okumak ihtiyacı duymayacak kadar ona karşı isteksiz davranmasının sebepleri olmalıdır.

Zannediyorum ki, bu konuda mühim bir usûl hatası yapılmıştır. İslam Tarihi, bir bütün olarak telakkî edilmiş ve öyle incelenmiştir. Hâlbuki o, birbirinden ayrı iki devre olarak incelenmeliydi.

Birinci devrede Vahiy, devam eden ayetleriyle gerektiği yerde ikâz, gerektiği yerde irşâd ederek bu dönemdeki tarihi bizzat kendisi inşâ etmiştir.

İkinci devrede artık Vahiy yoktur. Beşerî kararlar, beşerî tercihler bu devredeki tarihi kuracak ve geliştirecektir.

Bu bakımdan bu iki devre bir bütün olarak telakkî edilemez. Nitekim ikinci devrenin daha uzun bir zamana tekabül etmesi, birinci devrenin bütün hususiyetleriyle gözden kaçması neticesini getirmiştir.

Tarihçiler umumiyetle, bu hususta ağızbirliği yapmışlardır. Hep aynı şeyi tekrarlamışlardır. Vahiy, beşerî ölçüler içinde kalmaya bilhassa özen göstermiştir. Bu bakımdan bu devreye ait vak'alarda mucizeler aramak boşunadır.

Tabîi bu izah tarzı ikna edici değildir. Kur'ân, Arap Dili ve Grameri "sarf-nahiv" üzere nâzil olmuştur. Beşerî ölçüler içindedir. Fakat bu, onun mucize olmasını engellememiştir.

Netice olarak, tarihçilerin İslam Tarihi'nin bu ilk devresi hakkında söyledikleri şayân-ı kabul değildir. Ancak kendilerini bağlar. Bu, onların bu mucizeleri ortaya koyamamış olmaktan dolayı içine düştükleri aczi itiraf edemeyip, onu İslam Tarihi'ne yükleme gayretlerinin bir sonucudur. İslam Tarihi artık beşerîleşmiştir. Romalılarla Kartacalılar'ın, Perslerle Grekler'in harpleri gibi sıradan vak'alar halini almıştır. Buna kimsenin hakkı yoktur.

Halbuki o, taşıdığı İlâhî hüviyeti gereği dondurulamazdı. Onun beşerî vukûâta göre çok ayrı tarafları varolmalıydı.

Her okuyan her okuduğunda onda yeni büyüklükler keşfetmeli, daha başka ulûhiyet izleri bulmalıydı. İmanında yeni bir tad oluşmalıydı.

Fakat maalesef böyle olmamıştır. Beşerî telakkî edilmesi sonucu meseleler beşerî tarihin gerektirdiği usüller içinde ve ancak bu mantık çerçevesinde yersiz izahlarla, isabetsiz yorumlarla ve sathî yaklaşımlarla geçiştirilmek istenmiştir. Bir noktadan sonra bu tutum, tarihin bu devresine karalar çalmak, onun ilâhî muhtevasını lekelemek gibi bir hüviyet kazanmıştır. Sanki o, lâıyk olduğu şekilde anlaşılmasının suçu, bizlere değil de kendisine aitmiş gibi bir muameleye maruz bırakılmıştır. Bulunduğu ilâhî noktadan aşağılara, beşerî seviyelere doğru çekilmek istenmiştir.

Bu kitap böyle bir vasatta, İslam Tarihi'ne karşı yapılan hak-sızlıkları, mânâsız yorumları, yersiz tesbitleri, yanlış teşhisleri bütünüyle reddetmek ve aksine onu yeni bakış açılarına göre taşıdığı ilâhî hüviyetine uygun yeni yorumlarla zenginleştirerek, gerçekten lâıyk olduğu seviyeye tekrar yükseltmek için yazılmıştır.

Bundan sonra artık, bir fikir verebilmek için kitabın meseleleri ele alış tarzı, İslam Tarihi'ne getirdiği problemler, bunları çözüm yolları üzerinde, hiç olmazsa birkaç kelimeyle durulması hususu önem kazanır.

Vahyin muhatabı insandır. Bu durumda evvela Cahiliye Devri insanın psikolojisini iyi bilmemiz şartı vardır. Tabii bu psikolojiyi oluşturan o günkü cemiyetin sosyo-kültürel yapısını takip etmemiz zarureti açıktır.

İslam öncesi devrede müşrikler Hz. Muhammed'e "Muhammedü'l-Emîn" diyorlardı. Hâlbuki Hz. Muhammed (s.a) onların değerlerini paylaşıyor değildi, hatta reddediyordu. Bilhassa onlar için en mukaddes varlık olarak bilinen putlara hiç tapmıyordu. Onlar bunu hem görüyor, hem biliyorlardı. Fakat yine onu "Emin" sıfatı ile tavsif ediyorlardı. Bu tutum, onların kendi değerlerinden şuur-altında şüpheler taşıdıklarını göstermesi bakımından önemliydi. Müşriklerin bu tavrı, artık vahyin takip edeceği usulü -metod- kendiliğinden tayin etmiş oluyordu.

Hz. Peygamber'in onların değerlerini paylaşmaması, bizzat kendisinin cemiyete yeni değerler teklif etmesi demekti. Bu durumda biz Vahy'i iki merhalede telakki etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Zira Vahiy ile başlayan âyetler Hz. Peygamber'in İslam öncesi hayatını reddedecek değil, ancak tasdik edecektir. Bu tasdik Vahy'in sınırlarını Hz. Peygamber'in Vahiy öncesi hayatına doğru genişletmek hususunu gündeme getirecektir.

Vahiy, başlamasıyla beraber yeni meseleleri kendiliğinden getirmiş oluyordu. Bunlardan bir tanesi Vahiyle beraber İslâmı kabul edenler arasında hiçbir benzerliğin olmamasıdır. Köle-efendi, fakir-zengin, kadın-erkek, çocuk-büyük... vs. İmanda ortaya çıkan bu müşterek tavrın sebepleri olmalıydı.

Daha sonra Hz. Ömer'in Müslüman olması ayrı bir değer taşıyor. Hz. Ömer Hz. Peygamber'i öldürmeye gidecek kadar ona karşı düşmanlık beslerken, hemşiresinin Müslüman olduğunu duyması

üzerine onun evine doğru yön değiştirir. Fakat kızkardeşi ve eniştesini öldürmez. Bu husus çelişkiler taşır ve haklı olarak bizleri Hz. Peygamber'i öldürmeyi istemekte samimi olup olmadığı hususunda tereddütlere sevkeder.

Daha sonra Hicret gerçekleşecektir. Hicret, birçok yeni problemi beraberinde getirir. İlk ve en önemli problem şudur: Şayet Mekke'de vahyolan âyetler kâfi gelseydi müşrikler Müslüman olurlardı ve Hz. Peygamber'i Mekke'yi terke mecbur bırakmazlardı. Yetmemiş idiyse daha sonra gelecek Vahiy, artık Medine'ye geleceğine ve Mekke'deki müşrikler bir şey duymayacaklarına göre, nasıl Müslüman olacaklardı? Bu çok önemli bir meseleydi ki, bundan sonra takib edilecek strateji, ancak bu problemin çözülmesi gâyesine matuf olacaktı.

Hicret ile iki taraf arasında kesilen diyalogu bundan sonra artık harbler temsil edecektir. Bu bakımdan harpler çalışmamızın odak noktasını teşkil edecektir.

Harplerle beraber birçok husus gündeme gelecektir. Bir defa bu harpler dizisinde bir gâlibiyet, bir mağlubiyet, bir pasif direniş, bir sulh ve bir fetih vardır. Hiçbir harp, sosyal vâkıa olarak kendini tekrarlamaz.

Bu husus çok önemlidir ve bizleri iki kademeli bir sual ile karşı karşıya getirir. Acaba İlâhî takdir her harp öncesinde fikir mi, değiştirmektedir ki, Müslümanlar bir gâlibiyet kazanıyorlar, daha sonra mağlubiyete uğruyorlar? Biz fikir değiştirmedeği şıkkını kabul ettiğimiz takdirde, kendimizi daha önemli bir sual ile karşı karşıya buluruz. Zira o zaman denilecektir ki, bir gâlibiyetin bir mağlubiyet ile beraberliği nedir? Nasıl oluyor da bir mağlubiyet aynı noktaya varmak hususunda bir gâlibiyete yardım ediyor, ona destek oluyor? Bir mağlubiyetin bir gâlibiyetle müşterek tarafları nelerdir?

Hâlbuki bizler bugün biliyoruz ki, düşülen bir mağlubiyet kazanılan bir gâlibiyetin getirdiği bütün imkânları geri aldığı gibi, ilave külfetler getirir.

Hâlbuki Uhud mağlubiyeti Mekke'nin Fethi'ni uzaklaştırmış değil daha yakınlaştırmıştır. İşte burada beşerî tavır ile ilâhî tavır birbirinden ayrılmaktadır. Bu durumda biz haklı olarak burada ilâhî tavrın mevcudiyetini seziyoruz. Demektir ki, bu mağlubiyet beşerî ölçüler içinde olmaktan ötedir. Uhud'un mucizesi burada saklıdır. Sahip olduğu bu hüviyetle, onun başka bir benzeri yoktur.

Bunu Hendek Harbi takip eder. O, yine Uhud mağlubiyetinin bir devamıdır. Nitekim Uhud Harbi'ne ait aynı ilâhî tavrı daha sıyrımlı boyutlar içinde Hendek Harbi'nde buluyoruz. Hendek Harbi bir harpten ziyade bir geri çekilmedir. Uhud Harbi ne kadar büyük bir mağlubiyet ise, o kadar büyük bir mucizedir tespitinden sonra, Hendek Harbi de bir mağlubiyeti kabullenme bakımından yine aynı mucizeyi kendi nefsinde temsil edecek demektir.

Hendek Harbi'nin İlâhî olma vasfı, hakkında vârid olan âyet ve bu âyetin yorumuyla ancak ortaya çıkacaktır. Bu âyet, bu harpte Müslümanlara yardım geldiği hususuna açıkça işaret eder. Burada yoruma muhtaç noktalar vardır. Zira bu yardım yirmi gün kadar sonra gelmiştir. Yardım ise, zamanında gelmesi gerekirdi. Zamanında gelmeyen yardım o nisbette değerinden kaybedecek değil miydi?

Müfessirler bu güçlüğü görmüşler ve bunu giderebilmek için bu gecikmeyi Müslümanların sıkıntılarla imtihanı şeklinde yorumlamaya çalışmışlardır. Tabii bu, inandırıcı olmamıştır. Müslümanların sıkıntılarla imtihan olunacağı şeklinde açık âyetler varken, bu âyetin dolaylı yollardan aynı şeyi tekrarlamasının izahı yoktur. Ayrıca böyle bir yorumla, bu harpteki İlâhî tavır gözden kaçacaktır.

Aslında beşerin vüs'atini aşan, onun düşüncelerini zorlayan husus bu yardımın gecikmesidir. Hendek Harbi'ni mucize yapan bu gecikmedir. Şayet bu yardım zamanında gelseydi, ancak bir yardım olarak kalırdı. Fakat bu harbde o, geç gelmesiyle ancak, İlâhî hüviyetini ortaya koymuş oluyordu. Zira Hendek Harbi'nde beklenenler vardı. Şayet bu yardım hemen gelseydi bu beklenenler gerçekleşemeyecekti.

İki taraf Bedir'de, daha sonra Uhud'da karşı karşıya gelmişlerdi. Fakat harbetmişlerdi. Birbirlerini yaralamışlardı, öldürmüşlerdi. Hatta biri, diğerinin ciğerini çıkarıp çiğnemişti. Birbirlerini görmeye tahammülleri yoktu. Halbuki bu insanlar ileriki bir tarihte bir sulh için karşı karşıya gelecekler, oturup konuşacaklar ve anlaşacaklardı.

Bu durumda Hendek Harbi iki tarafın karşı karşıya gelerek harb etmeden, döğüşmeden, vuruşmadan birbirlerine tahammül göstermeleri bakımından bir ön teklifti. Şayet yardım zamanında gelseydi bu imkânı alıp götürecekti. Tabii bu durumda bu karşılaşmadan beklenen sonuç alınmamış olacaktı. Bu ilâhî fırtına, yardım olması ve gecikmesiyle beraber, ancak bu çelişki içinde büyük ve muhteşem bir mucizeye işaret edecektir. Çelişkinin boyutları, mucizenin önemini temsil edecektir.

Bedir gâlibiyeti, bir mağlubiyet ve bir geri çekilmeyi zaruri kılması bakımından önemlidir. Tabiidir ki, bir harbi mucize yapan gâlibiyet değildir. İki ordu karşılaştığı zaman biri gâlip gelecek bir diğeri de mağlup olacaktır. Ne gâlip gelen ordu mucize göstermiştir ve tabii ne de mağlup olan ordu mucize göstermek için mağlup duruma düşmüştür.

Bedir Harbi'ni mucize yapan husus onun niçin gâlip gelmek istemiş olduğudur. Müşrikler "Hübel" adlı putlarını Bedir Harbi'ne getirmişler Bedir'de mağlup olduktan sonra bir dahaki harplere artık getirmemişlerdir. Bedir Harbi'nin mucizesi bu sosyal tavrın yorumunda gizlidir.

Hudeybiye Sulhü Müslümanlar aleyhindeki şartlarıyla, bir mağlubiyetin ve bir geri çekilmenin bir ölçüde devamıdır. O, sosyal bünyeyi bir sene sonra Mekke'nin Fethi'ni kabule hazırlaması bakımından ehemmiyetlidir. Ayrıca o, bu kadar ağır şartlara rağmen anlaşmazlıkları bir sulhün sayılı maddeleri ile sınırlamış olması itibariyle önem taşır.

Mekke'nin Fethi, Medine devrinde tatbik edilen İlâhî stratejinin ve bu stratejiyi hazırlayan Mekke dönemindeki İlâhî taktiğin muvaffakiyetini gösteren miyardır.

Netice olarak şunu söylemek isterim ki, bu kitap ilk kelimesinden son kelimesine kadar yeni olmak için yazılmıştır. Bunu şu şekilde tekrar etmek mümkündür ki, bu kitap ilk cümlesinden son cümlesine kadar yorumlarıyla, tesbitleriyle, değerlendirmeleriyle hiçbir kitaptan, hiçbir şey almış değildir. Üslûbuyla ve tertibiyle yine kendine aittir. Bu gerçekler bizleri şu noktaya götürür ki, İslam tarihi yazılmaya başladığından bugüne kadar bu kitap bu konuda yapılmış ilk çalışmadır. Daha önceleri böyle bir çalışma yapılmış değildir. Zira gayet iyi bilinecektir ki, bugün dahi dünya üniversitelerinin hiç birinde "Tarih Psikolojisi" gibi bir ilim dalının kurulmuş olmaması bir yana, böyle bir konunun gündeme bile gelmemiş olması ne kadar dikkat çekicidir. Bu bakımdan bu çalışma "Tarih Psikolojisi" gibi bir ilim dalının üniversitelerde artık kurulmasının gerektiği hususunda bir ön tekliftir. Dikkatlerden uzak değildir ki, Tarih beşeri bir tavidir. Bu durumda insanların yaptıklarını onların o gün içinde bulundukları şartlar altındaki psikik tavırlarını anlamadan, kavrayamayacağımız hususu açıklık kazanır. Bu kitap bir yol ayrımıdır ve bundan sonra yapılacak çalışmalara yön verecektir. Zamanla yeni çalışmalarla geçilecektir. Fakat bu kabil çalışmaları başlatması itibarıyla, ilk olma vasfını kendinde saklı tutacaktır.

Bu kitabı okuyan herkesin, İslam'ın ihtişamı karşısında gözleri kamaşacaktır. Onun İlâhî olma vasfı gereği gelişen mucizeleriyle, gönlü büyüklük dolacaktır. Duygularında yeni heyecanlar oluşacaktır. Bu devreye ait okuyacağı her kitapta yeni derinlikler bulacaktır. Düşüncelerinde yeni boyutlar gelişecektir. Bütün bunlar olacaktır ve bu kitap bunları gerçekleştirmek için yazılmıştır.

Ali Murat Daryal

27 Şubat 1989

Ayaspaşa

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu kitap, doğrusu odur ki, kamuoyundan beklediği ilgi ve alakayı bulmuştur. Nitekim hakkında lehte olsun, aleyhte olsun bir çok yazı neşrolmuştur. Bunların hepsini minnet ve şükranla karşılarım. Lâkin ne kadar şayânı teessüftür ki, bunların hiçbirisi ne kitabın düşüncelerine yeni ufuklar getirebilecek seviyedeydi ve ne de çalışmalarına ışık tutabilecek nitelikteydi.

Yalnız bunlardan biri müstesnâdır. O da şifahen olmuştur. Aziz dostum M. Nuri Güler Bey Kitabı okumuş ve okuduktan sonra lütfedip takdirlerini ve tenkidlerini bildirmek için odama gelmek gibi bir zahmeti ihtiyar edecek kadar meseleyi benimsemişti. O, bu fevkalade tenkidlerini şu satırlarla ifade ediyordu: “Siz” diyordu, “Hz. Peygamber’in Mekke’den ayrıldıktan sonra bütün stratejisini Mekke’ye geri dönmek üzerine kurmuş ve geliştirmiş olduğunu anlatıyorsunuz da, Mekke’yi fethettikten sonra devlet merkezini niçin ve neden Mekke’ye taşımayıp yine eskisi gibi Medine’de bırakmış olduğundan hiç bahsetmiyordunuz?” Gerçekten bu tenkid önemliydi ve yine şayet bu tenkid yapılmıyorsa, kitabın bu noktada eksik kalmış olacaktı. Bu sebeple, haklı olarak bu tenkidi fazlasiyle önemsedim ve üzerinde uzun zaman düşünüp ve etrafımdakilerle konuşarak, bu konuyu en iyi şekilde değerlendirmeye çalıştım.

Fakat şu kadar var ki, bu yerinde tenkit, haklı olarak bana, belki olmuş belki olmamış fakat muhtevasıyla ibret verici bir hikâyeyi hatırlattı: Günlerden bir gün, bir kütüphanede yapılan bir araştırmada, Aristo’nun kendi el yazısıyla bir kitabı bulunur. Öğrenci pür-

telaş, pür-heyecan profesörün odasına koşar ve müjdeli haberi verir. Hocası, önündeki kitaptan yavaş yavaş başını kaldırır, gözlüğünü çıkarır ve hiçbir şey olmamış gibi sakin sakin öğrencisini süzer. Talebe meseleyi ehemmiyetine lâyık bir tarzda anlatamadığı zehabına kapılır ve bir kat daha heyecanlanarak konuyu tekrarlar. Hocasının hiçbir tepki göstermeden ancak kendisini dinlemesi üzerine, bir o kadar daha şaşkınlığa düşerek söylediklerini son bir defa daha, yine tekrarlar. Nihayet hocası Profesör baştan beri koruduğu sessizliğini bozarak, aynı sukûnet içinde ve değişmeyen edasıyla, bu konudaki fikir ve düşüncelerini, tesbit ve yorumlarını açıklar: “Önemi yok. Onun kitapları üzerinde ayrı ayrı bütün ihtimaller göz önüne alınarak durulmuş ve tekrar be tekrar yorumlanmıştır. Artık kendi kitabı da olsa, söylenecek ve yapılacak hiçbir şey kalmamıştır.” diyerek, tekrar okumakta olduğu kitaba eğilir ve böylece mesele kapanmış olur.

Konu buraya kadar gelmişken, bir hususu açıklamak isterim. Kendisine çok şey borçlu olduğum Hocam Prof. Dr. Nermi Uygur Bey, derslerinde sık sık şu hususu tekrarlar ve derdi ki: “Platon’un mağara mitosuna hakkında yazılanların yekûnu bir kütüphaneyi dolduracak kadar çoktur ve halen de bu çalışmalar yapıla gelmektedir”. Ben bu vakıa üzerinde uzun zaman durmuş ve düşünmüşümdür. Bu demektir ki, bir kültürün varlığı ve bekâsı, onda yapılmış çalışmaların birikimine ve daha sonra bu çalışmaların devamına bağlı bulunuyordu.

Bize gelince, gönül isterdi ki, İslam Tarihi’nin hiç olmazsa bu kısmı, bütün hususiyetleriyle ve rivayetleriyle değişik açılardan ayrı ayrı incelenmiş ve yorumlanmış bulunsun. Daha sonra, bu çalışmalar hiçbir zaman son bulmamış olsun.

Nihayet şu hususu ifade etmek isterim ki, bu ikinci baskıda kitabın ilk yazılmaya başlandığı günlerden itibaren zihnimde hayal meyal oluşmakta bulunan düşüncelerden, tesbit ve yorumlardan artık, açıklık ve kesinlik kazanmış olanlarını konuyla ilgili yerlere ilave ettim.

Özet olarak bu kitap hakkında lehte olsun aleyhte olsun yazılmış yazıların hepsinin ve kahir ekseriyetiyle okuyucuların bütünü-nün hep beraber fikir birliğine vardıkları tek nokta, bu kitabın çok fazla iddialı olduğuydu. Bir kitabı okuyan herkesin kendisine göre fikirleri olması ve bunları her zaman ve her yerde söylemesi tabiidir. Ne olursa olsun bu fikirler yeni fikirleri davet etmesi bakımından önemlidir. Bu itibarla, ben de münasebet düşmüşken burada fikirlerimi açıklayacağım.

Evvela şu hususu ifade etmek isterim ki, bu kitap bir önsözden ibaret değildir. Şayet böyle olsaydı, o zaman bu tenkidleri yapanlar haklı sayılırlar ve bu suçlamaların da bir mânâsı olurdu. Hâlbuki bu önsözün arkasında iki yüz sayfaya varan bir metin vardır.

Gönül isterdi ki, bu metin kısmından bir cümle veya bir paragraf alınıp buradaki tesbit, teşhis ve yorumların şu veya bu kitap-tan nakledilmiş olduğu bütün delilleriyle ortaya konulduktan sonra ancak bu kitabın bir iddiadan ibaret olduğu hususu ilân ve tescil edilsin. Şayet bunlar yapılamıyorsa ve yapılamayacaksa, o zaman bu kitabı iddialıdır diye suçlamak haksızlık olur.

Daha sonra şurası önemliydi ki, Müslümanların son asırlar-da kaybettikleri en önemli tavır, onların “İddialı Olma” vasıfları-ydı. Bu, gerçekten önemliydi. Zira iddiası olmadan ufacık çocuk-lar bile, odalarının bir kenarında beş-on dakikalığına bir oyuna başlayamazlardı. İddiası olmayan veya onu kaybeden bir mahalle takımı, başladığı oyunu sona erdirecek gücü ve kuvveti kendinde bulamazdı. Nitekim bir dünya şampiyonasında iddiasını kaybeden bir sporcunun, büyük iddialar taşıyan sporcular karşısında muvaffak olacağını hayal etmek bile güçtür.

Doğrusunu söylemek icap ederse aslında inanmak da bir id-diadır. Görmediğimiz, sesini işitmediğimiz ve elimizle dokunma-dığımız bir Varlığa inanmak, onun var olduğunu iddia etmekten daha başka nedir ki!.. Yine yaşanmamış bir mahşerin yaşanacağına inanmak sanki daha başka bir şey midir?

Tekraren şu hususu ifade etmek isterim ki, Müslümanlar iddialarını kaybetmemeliydiler. Onların kurtuluşları ve yeniden var oluşları için gerekli potansiyel ancak onların bu iddialarında mevcuttu.

Yalnız burada şu önemli farkı belirtmek icap eder ki, iddialı olma herkese tepeden bakma, başkalarını horlama, onu bunu hakir görme, önüne geleni küçümseme, karşısına her çıkanı reddetme gibi davranış bozuklukları göstermek değildir. Bilakis, insanın kendisi için seçtiği gaye uğruna bütün gücünü, kuvvetini, enerjisini, varını-yoğunu, hayatını, ömrünü ve nesi varsa her şeyini sırf onun için vakfedecek kadar ciddi ve samimi olması, önüne çıkan engeller karşısında pes etmeyecek kadar kararlı ve azimli bulunması, bütün bunları gerçekleştirmek için gerekli ve lüzumlu hamleler bütününü ortaya koyabilecek kadar ısrarlı ve sebatkâr olması, bütün bunlara ilaveten duygularıyla, düşünceleriyle ve eylemleriyle kendi içinde ve dışında tutarlı olması ve son nefesini verinceye kadar bu gayeye doğru durmadan dinlenmeden ilerlemesi mânâsına alınmalıdır.

Böyle bir iddia artık fâsit daire olmaktan çıkmış ve kendi içinde tekâmül seyri gösteren bir hüviyet kazanmıştır.

Bu tekâmül, kişide birikim yapacak ve kişinin hayatıyla mukayyed olması bakımından, bir yerde kişi için zirve noktası olacaktır. Kişi artık bu devre içinde hayatının zirve noktasını idrak etmiş olacaktır.

Herkes için genel geçer mânâdaki bu oluşum, kendiliğinden sağlam, şaşmaz ve iltimas kabul etmez ölçüler taşır. Yalnız bu hedeflerin farklılıkları ve kendilerine ait vasıfları, bu ölçülerin birtakım hususiyetler göstermesi konusunu zarurî kılar. Bu durumda, Müslümanların varmak istedikleri hedeflerin kendisine mahsus yapısıyla ve yine kendisine ait vasıflarıyla bu ölçüler üzerinde müessir olacağı ve bu ölçülerin buna göre nitelikler kazanacağı hususu açıklık kesbeder. Netice itibarıyla, her Müslüman, hem kendi du-

rumunu değerlendirmek ve hem de İslam'ın geleceğini tayin etmek bakımından bu ölçüler içinde kalarak kendi kendisiyle hesaplaşmak mecburiyetindedir.

Ne kadar memnuniyet vericidir ki, hiçbir Müslüman bu ölçülerini aramak, bulmak ve ancak ondan sonra bu ölçülere göre kendisini muhakeme ve murakaba etmek gibi zorluklar içinde değildir. Zira, Kur'an-ı Kerim ayrı ayrı her Müslümana bu ölçülerini açık seçik vermiştir:

“Şayet inanıyorsanız, siz daha üstünsünüz” gibi ve benzeri âyetler, ister istemez her Müslümanın omuzlarına, onların inançlarında, düşüncelerinde, yaptıklarında, yapacaklarında ve daha başka her şeylerinde en büyük ve en üstün olma gibi bir sorumluluğu yüklemiş bulunuyor ve her Müslümanı bu yükü taşımaya mecbur bırakıyor.

İslâm gayet iyi biliyordu ki, en büyük olmak iddiasını kaybeden ve dolayısıyla en büyük olmayan bir milletin şahsında, inandığı imanının izzet ve itibar bulması mümkün ve muhtemel değildi. İddiasını kaybeden bir millet, artık nasıl feragat ve fedakârlık gösterecek, nasıl ıstırap ve çileye katlanacak ve nasıl büyük olmanın şartlarını ve icâblarını hazırlayacaktı.

İslâm bütün prensipleriyle mensuplarına daima ve hep böyle bir hedefi ideal olarak göstermiş ve mensuplarından bu hedefi fetihmetmelerini istemiştir. En büyük olmak, onun varlığı ve bekâsı için şarttır. Bu itibarla, her Müslüman kendisi olarak en büyük olmaya mecburdur. Bu, bir kişinin kendi imanına karşı duyduğu sorumluluktur. Bu durumda her Müslüman bu sorumluluğu taşımaya ne kadar hazır olduğunu kendi kendine sormak mecburiyetindedir: Şayet inanmış olarak her Müslüman, kendi içinde ve kendi kendine, ben Müslümanım, bütün dünya kâfir olsa ve ben de yeryüzünde tek başıma kalsam, eğer ben var isem ve yaşıyor isem henüz İman ve İslam son sözünü söylemiş değildir, zira ben varım ve ben bütün dünyaya yeterim, diyebiliyorsa ve buna can-u gönülden inana-

biliyorsa, bu gayeyi gerçekleştirmek için gerekli samimiyeti içinde duyuyor, lüzumlu gayreti, çalışma ve fedakârlığı kendinde buluyor, icab edecek ıstıraba ve çileye katlanacak kadar sabır ve metaneti kendi nefsinde yaşıyor ise, bu takdirde İman ve İslam bu kimsenin şahsında gittikçe yücelecek ve bu kimse imaniyle büyüyecektir. Yok eğer ben bir insanım ve tek başınayım, bu halimle bütün dünyaya karşı ne yapabilirim diyor ve pes ediyorsa, artık İslâm'ın bu kişinin şahsında geleceği yoktur. Hâsılı kelâm, mesele şu noktada düğümlenir ki, küçük insanlar büyük davaları yüklenemezler ve bunun gibi büyük davalar kendileri kadar büyük insanlar isterler.

Amerika Birleşik Devletleri, bu gerçeği kendi kabiliyet ve zekâsıyla bulmuş görünüyor. Nitekim Amerika Cumhurbaşkanılarından biri, irâd ettiği nutkunda, “Büyük Amerikan İdealini” şu cümlelerle anlatıyordu: “Biz, diyordu, sabahtan akşama kadar çalışıp, işini elinden geldiği kadar iyi yapan ve daha sonra evine dönüp gönül huzuru içinde uyuyan insanlar istemiyoruz. Bilakis bizler sabahtan akşama kadar çalışıp, işini elinden geldiği kadar iyi yapan ve akşamleyin evine döndüğü zaman ben bu işi nasıl daha iyi yapabilirdim diye gece yatağında uykusu kaçan insanlar istiyoruz. Amerika bunların elinde büyüyecek ve yücelecektir”.

Bizler Amerika Birleşik Devletleri başkanının bu ifadesine karşı takdir hislerimizi saklı tutarak, şunu söyleyebiliriz ki, bizim kültürümüzde bu çeşit söylemlere kaynak teşkil edecek pek çok malzeme mevcuttur. Bunlardan bir tanesini burada zikretmek isterim. Selçuklu Kumandanları'ndan “Karatekin Beg” Çankırı'yı fetkederken aldığı yaraların tesiriyle kan kaybedip son nefesini verirken şöyle söyler: “Beni öldükten sonra –Çankırı'daki en yüksek tepeyi göstererek- buraya gömün. Kıyamete kadar Çankırı'yı ve bu toprakları düşmanlarına karşı koruyayım”.

Bir insan öldükten sonra bir vatan toprağını koruyabilir mi, koruyamaz mı? Bu soru her zaman sorulacak ve cevabını bulamayacaktır. Doğru su odur ki böyle bir cevabın bulunup bulunma-

ması önemli de değildir. Asıl önemli olan, bu insanın düşünceleri “Hayat Felsefesi”, “Vazife Anlayışı”, “Sorumluluk Telakkisi” ve daha sonra “Ölüm İzahı”dır. Bu olguyu şu şekilde ifadelendirip genç nesillere aktarabiliriz:

“Bizler, bütün hayatını vatanına ve bütün değerlerine vakfeden, onun için yaşayan ve artık canını verirken gönül huzuru içinde ruhunu teslim eden insanlar istemiyoruz. Bilakis bizler, mukaddesâtına ve bütün değerlerine karşı kendisini mezarında bile sorumlu tutan, ömrünü buna göre geçiren ve hayatını buna göre yaşayan ve daha sonra ölürken, acaba ben hayatımdayken kendimi bu sorumluluğa ne kadar hazırladım, diyen içinde bu ıstırapı duyan ve yüreğinde bu sızıyı hissederek son nefesini veren Müslümanlar istiyoruz. Bu ülke ve bu iman bu insanların ellerinde büyüyecek ve yücelecektir”.

Dikkatlerden uzak değildir ki, burada “Vazife Sorumluluğu”, “Ölüm”ü aşmıştır. Daha net bir ifadeyle vazife anlayışı ölüm ötesine geçmiştir.

Büyük Alman filozofu I. Kant “Vazife Ahlâkı”nı kurarken ve ahlâk felsefesine “Vazife için Vazife” Kategorik İmperatifler düsturunun getirirken, vazifeyi, insan ömrü ile mukayyet kılıyordu. Daha kesin bir ifade ile vazife sorumluluğu, kişinin ölümü ile bitmiş oluyordu. Artık kimse kişiyi ölümünden sonra vazife yapmadığı için suçlayamazdı ve yine kimse ölüden vazife bekleyemezdi.

Karatekin Beg’in vasiyetinde dikkat edilirse kişi, başkalarına karşı değil, kendini kendisine karşı ölümünden sonra vazife yapmak gibi bir sorumluluk içinde görür. Bu nokta cidden önemlidir. Bu itibarla bu hususu ehemmiyetine binaen daha geniş bir perspektif içinde tekrar değerlendirmemiz beklenir. Bu durumda artık şu söylenebilir ki, kişinin kendisinden bu sorumluluğu beklemesi ve kendisine karşı bu sorumluluğu duyması, çok daha önemlidir ve çok daha yüksek seviyede zihnî ve ruhî vetireyi temsil eder, başkalarının ondan bu sorumluluğu beklemesine ve kişinin başkalarına karşı bu sorumluluğu duymasına nisbetle.

Netice itibariyle, kitabın ikinci baskısı için söyleyeceklerim burada bitmiş oluyor. Yalnız bir iki noktaya işaret etmek gerekir:

Kitab hakkında yapılmış gerek yazılı ve gerekse şifahî tenkitlerden okunmasında ve bilinmesinde fayda bulunan hususlar ya bir bütün halinde veya konularına ayrılmış olarak, yazarın adıyla, kitaba alınacaktır. Fikirlerin kilitlenmemesi ve aksine gelişip yayılması için bu şarttır ve elzemdir.

Daha sonra şu hususu hatırlatmak isterim ki, bu kitap ikinci baskısına hazırlandığı sırada, kendisine pek çok şey borçlu olduğum ve bu itibarla daima minnet ve şükran duyacağım Muhterem Hocam Prof. Dr. Nihat M. Çetin Bey vefat etmişti. Tabii bu beni ve benim gibi onu tanıyan herkesi üzdü ve müteessir etti. Cenazesi yaşadığı hayat gibi mütevazî, sessiz ve sakindi. Cenazesinin böyle kalkması, ölümünün Kurban Bayramı'na tesadüf etmesi ve bu itibarla her yerin tatil olması ve birçok kimsenin memleketinde bulunmuş olması gibi zahirî sebeplere bağlanabilirse de, gerçek böyle değildi. Zira o, hep böyle yaşadığı hayat gibi bir ölüm istemişti.

Çünkü o gayet iyi biliyordu ki, cenazelerin kalabalıkları ve çelenklerin çokluğu önemli değildi. Mühim olan gelenlerin vasıfları ve cenazelerin onlara neler ilham ettiğiydi. Süleymaniye Camii'nin sakin, sessiz avlusunda, mahzun servilerin gölgesinde musallâda yatarken bu haliyle o, insanlara ne kadar ilâhî duygular ilham ediyordu. Onun cenazesinde sanki herkes bu duyguları paylaşıyor gibiydi. Bütün olanlar ve yapılanlar, ayrı ayrı herkese, bu kimselerin bu tecelliyâtı, varlıklarının son zerresine kadar duydukları ve gönüllerinin bu tecelliyat ile ürperdiği hissini veriyordu.

Gerçekten böylesine maldan-mülkten, şöhret, mevki, rütbe, itibar ve her türlü hırstan uzak ve ancak bir imana adanmış bir ömür bu kadar kusursuz ve bu kadar temiz nasıl yaşanabilmişti. Aslında onun hayatı Anadolu'nun temiz topraklarında daha küçükken rüyada kendisine verilen Kur'an âyetleriyle başlamış ve bu itibarla artık bu imana hizmet onda bir sevda haline gelmişti. Bu sebeple o,

arkasında hiçbir şey bırakmamış olarak bu dünyayı terk ediyordu. Belki de hayatın gayesi ve mânâsı buydu. Kendinden sonra, kendi ıstırabını paylaşacak ve kendi imanını yaşatacak insanlar bırakmış olarak bu dünyadan ayrılmak böyle bir hayat için tek mükâfatti. Netice-i kelâm Horasan Erlerinden bu ulu kişinin hayatı, böyle başlamış, ömrü böyle geçmiş ve yine böyle bitmişti. Bu vesile ile Cenab-ı Hak'tan kendisine sonsuz rahmet niyâz eyler ve cennet-i âlâda mekân tutmasını dua ve temennî eylerim...

Bana gelince, ondan ayrılmanın hüznünü bir az olsun azaltmak için bundan sonraki çalışmalarında zaman zaman ondan ve onun aziz hatırasından bahsederek, kendimi avutmaya çalışacağım.

Yalnız burada şu hususu ilave etmek isterim ki, kendilerinden pek çok iyilik gördüğüm ve kendilerine pek çok şey borçlu olduğum ve bugün için birçoğu vefat etmiş bulunan eski dostlarımı da unutacak değilim. Onların fedakârlıklarını hikâyeleriyle beraber anlatarak, onların da unutulmamaları ve rahmetle yâd edilmeleri için elimden geleni yapacağım. Böylece minnet ve şükran borcumu biraz olsun ödemiş sayacağım kendimi.

Sonuç olarak şayet rahmetli Hocam Nihat M. Çetin Bey sağ olsaydı da bu son paragrafta söylemek ve yapmak istediklerimi duy-saydı veya okusaydı ne kadar mesut olur, bahtiyar olur ve ne kadar duygulanırdı. Duygulanırdı çünkü biz hepimiz vefa ve benzeri duyguları hep ondan öğrenmiştik...

Netice itibariyle, iyilikler unutulmamalıydı ve iyiler daima rahmetle anılmalıydı. Yoksa bu fâni dünyada insanların hayatta tesellî bulabilecekleri başka bir şeyleri yoktu...

Ali Murat Daryal
28 Kasım 1992
Ayaspaşa

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu Kitap yazılış gayesi itibariyle ve bu gayeyi belirleyen ismiyle, İslam öncesi Hicaz bölgesinde yaşanan sosyo- kültürel hayat ve kabileler arası çatışmalar, Mekke devrinde vukû bulan hadiseler, Medine devrinde sebepleri ve sonuçlarıyla vâki olan harpler ve bu arada ortaya çıkan meselelerle ilgili olarak yapmış olduğu tesbit yorum ve değerlendirmeleriyle “ fikrî çalışma” niteliğindedir.

Bu itibarla her baskı öncesinde araya giren fasılalarda, devam eden çalışmalarında elde ettiğim neticeleri konularıyla ilgili yerlere ilave ediyordum. Kitap öyle bir usul takip ediyordu...

Bu çalışmalar devam ederken her fısatta, tanıdıklarımın bu mevzuları konuşuyor onların tenkitlerinden, ikazlarından ve çoğu zaman haklı itirazlarından düşüncelerime yön veriyordum. Her şey bu minval üzere devam ederken fazla tanışmadığım kıymetli mütefekkir - yazar İsmail Kazdal Beyle, yaklaşık otuz sene kadar önce yaptığımız bir konuşmada, Hz. Peygamberin önderliği ile ilgili bir tesbit nakletti. Bu tesbit fevkalâde mükemmel olup şöyle idi: “Dünyaya birçok önder gelmiştir. Hemen hemen hepsi etrafındakileri küçülterek büyümüştür. Hz. Peygamber müstesna. O etrafındakileri büyüterek büyümüştür.”.

Bu tesbit düşüncelerimde yeni ufuklar açtı, duygularımda dalgalanmalar hasıl etti. Bundan sonra artık, bu tesbitin kaybolmamasını ve bilakis geniş kitleler tarafından duyulup bilinmesini ister oldum.

Ancak bu nasıl olacaktı? Yaptığım konuşmalarında, değişik konularda da olsa, çağrışım yolu ile bu tesbiti nakledebilirdim. Ancak birbuçuk- iki saat süren bir konuşmada bu tesbit kaç kişinin zihninde ne kadar kalabilirdi. Daha önemlisi elli sene sonra gelecek nesiller bu tesbiti nereden nasıl duyabilirlerdi.

Tek çare olarak geriye bu tesbiti yazıya geçirmek kalıyordu. Yalnız bu defa ortaya değişik meseleler çıkacaktı. Zira en fazla üç satır tutarında bir yazı hangi başlık altında ve hangi yayın organında neşrolunacaktı.

Bu durumda takip edilecek yollardan biri, bu tesbiti esas alıp onunla ilgili bir makale yazmaktır. Bu yol tercih edildiği takdirde yazılacak bu makale diğer makalelerin kaderini paylaşacak, diğer makaleler arasında kaybolup unutulup gidecekti.

Geriye en emin yol olarak şu kalıyordu ki, o da bu tesbiti üzerinde çalışıp geliştirerek “Hz. Peygamberin önderliği” başlığı altında “hükmi şahsiyet” taşıyan bir Kitap halinde neşretmek.

Yalnız şu kadar varki Hz. Peygamber’in Önderliği hakkında yapılacak bir çalışmanın kısa bir zaman içinde kitap teşkil edecek bir hacme ulaşması nasıl mümkün olacaktı.

Gerçekler böyle idi. Fakat yine de meselenin gecikmeye ve beklemeye tahammülü yoktu. Bu bakımdan takip edilecek bir tek “usul” kalıyordu ki bu çalışmayı kitap teşkil edecek hacme ulaşmaya kadar, Hz. Ömer’in Müslüman olması bahsinde “Hz. Peygamber’in Önderliği” başlığı altında neşretmek.

Hasılı bu baskı ile ilgili söyleyeceklerim bu satırlarla bitmiş oluyor. Yalnız şu hususta üzüntülerimi ifade etmek isterim. Ne kadar hüznün vericidir ki bu günlere kadar Hz. Peygamberin önderliği ile ilgili bir çalışma yapılmamıştır. Halbuki Hz. Peygamberin ayrı ayrı her bir sahada ve yine ayrı ayrı her bir kimse karşısında ki; zengin- fakir, efendi- köle, çocuk- büyük, siyah derili-beyaz derili kimselerle ilgili önderliğinde vaki olan ilâhî tecelliyat üzerinde araştırmalar yapılsaydı kütüphaneler dolusu kitaplar yazılabilirdi.

Hız. Peygamberin sözlerinde ve konuşmalarında seçtiği kelimeler, kurduğu cümlelerdeki ifade tarzları üzerinde durulup düşünülebilseydi, pek çok ilâhî sır keşfedilebilirdi:

Misal olarak Hız. Peygamber bir hadisinde “Üstteki el alttaki elden daha hayırlıdır” buyurmuştur da “veren el alan elden daha hayırlıdır” dememiştir. Çünkü Hız. Peygamber ümmetine dilencilik ve dilenciliği çağrıştıracak herhangi bir kelime, tabir, hareket ve davranışlar bütünüyle hitab etmeği kesinlikle istemiyordu.

Örnek alınacak daha başka bir ifade ile, Hız. Peygamber ümmetinin haysiyetine son derece hassasiyet gösteriyordu. Nitekim bu konuda insan idrakini aşan daha pekçok örnek vardır. Bunlar metinde zikredilecektir.

Hasılı Hız. Peygamber Müslümanlara karşı olsun, İslâm öncesi- sonrası müşriklere karşı olsun ve en önemlisi Mekke Fethinde kendisine bu kadar eza cefa edip senelerce aç susuz bırakan Mekke ahalisine karşı îrad ettiği hitabesinde olsun, hiç ayırım yapmadan bu insanların şereflerine, haysiyetletlerine, itibarlarına son derece önem ve değer vermiştir.

Seçtiği sevgi, şefkat, merhamet ifade eden kelimelerle ve bu duygulara uygun cümle yapılarıyla korku, telaş, endişe içinde bekleyen Mekkelilere huzur ve emniyet telkin etmiştir. Bu söylediklerini teyid ederek Ebu Süfyan ve benzeri gibi Mekke ulularına ve onlara sığınanlara “eman” vermiştir.

İlâhî tecelliyat ile vücut bulan bu Peygamberî önderlik sonucu Mekke Müslüman olmuştur.

Bu Kitab’ın daha iyi neşrolması için daktilo ile yazılmış müsveddeleri bilgisayara geçiren, daha sonra ekran başında benimle mukabelesini yapan, kitapta geçen tesbit ve değerlendirmeler hakkındaki fikirleriyle katkıda bulunan Dr.Ali Ulvi Mehmedoğlu’na minnet ve şükranlarımı sunmak isterim.

Daha sonra her eserimde hakkı bulunan ve onun yardımı olmadan fazla bir şey yapamayacağıma kanaat getirdiğim aziz dostum Doç. Dr. Vecdi Akyüz Bey'e bu baskı için hazırladığım ilaveleri ve bilhassa "Hz. Peygamber'in Önderliği" hakkında yapmış olduğum çalışmayı okuyup değerlendirmesini rica ettim.

Vecdi Akyüz Bey ilaveler hakkındaki fikirlerini söyledikten sonra "Hz. Peygamber'in Önderliği" ile ilgili tesbit, yorum ve değerlendirmeleri konularına göre üst- başlık, alt- başlık şeklinde tasnif ederek bu çalışmaya fevkalâde bir üslup kazandırmış olması bakımından minnet ve şükranlarımı arzederim.

Kitap ve makalelerimi defalarca okuyarak düşünce ve tenkidlerini belirten takdirlerini bildiren devamlı yazmamı destekleyen dostum mütefekkir- yazar İbrahim Gülseren Bey'e teşekkürlerimi sunarım.

Yetişmem için elindeki imkânları kullanan ve kendisinden yardım isteyen her bir kimseye yardımını esirgemeyen Teşvikiye camii baş imamı Celal Hocaya bol bol rahmet dilerim yaptıklarının ahirette karşısına çıkmasına dua ederim.

Çok küçük yaştan beri bana emek vermiş olmakla kalmayıp, bir kış günü soğuk bir havada camiden üşümüş olarak geldiğimde acele çay yapayım; derken kaynar suyla elini yakınca buna çok üzüldüğümü gören ve bana "elim sana feda olsun. İslâm adına senden çok şey bekliyorum" sözleriyle altmış küsur sene öncesinden bu günlere kadar beni mânen ümitvar eden Fatma Özdiken Bacı'ya bol bol rahmet mağfîret gufrân niyaz eylerim. Cennette makamının âli olmasına dua ederim.

Çok iyi hatırlıyorum ki, ilkokulun birinci sınıfına giderken henüz daha altı yaşında iken rahmetli anneannemin ağlaya ağlaya Kur'ân okurken Kur'ân sesine karışmış hıçkırıkları içimi titretirdi. Çoğu zaman yanında oturur o ağlıyor diye bende ağlardım. ilâhî duyguların benliğimi sardığını hissederdim. Anneannem beni çok severdi. İyi bir Müslüman olmam için elinden geleni esirgemezdi. Vefat etmeden bir iki dakika önce "Ali benden canımı istese veririm"

demmişti. Bu bakımdan maddeten- mânen bende çok emeği olan anneannem Fatma Zehra Atamulu'ya nihayetsiz rahmet mağfıret gufran niyaz ederim. Cennette makamı âlî olsun diye dua ederim.

En son olarak şunu ifade etmek isterim ki, kitabın nihayetinde bulunan ek kısmındaki tablolar ve grafikler görmezden gelinmemeli ve bunlara ait yorum ve değerlendirmeler bilhassa okunmalıdır. Zira bu kısımda önemli tesbitler mevcuttur.

Söyleneceler bütünüyle bitmiş oluyor. Bundan sonra artık “Kitap” bizlerden okunmasını bekleyecektir.

Ali Murat Daryal
26 Nisan 1999
Ayaspaşa

GİRİŞ

I. KONU: SINIRLARI ve AMAÇLARI

Medeniyetler üzerine yapılacak kısa vadeli bir çalışma bile, bu medeniyetlerin mesajları itibariyle büyük farklarla birbirlerinden ayrılmış olduğunu tesbit etmeye yetecektir. Bu bakış açısından hareketle medeniyetleri iki kümede toplayabiliriz:

- Bencil Medeniyetler
- Diğergâm Medeniyetler

Benimsediğimiz bu tipolojiye göre, Bencil Medeniyetler, ancak kendileri için vardırlar. Onlar, sadece kendi insanlarına hitap etmek isterler. Bu çeşit medeniyetler bencil davranmakla, mesajlarını sadece kendi insanlarına getirmiş olmaktan öte, bu mesajlarını temsil etme hakkına ancak bünyelerindeki hâkim sınıfların tâlip olmasına bizzat kendileri müsaade etmişlerdir. Bu medeniyetler, kendi bünyeleri dışında kalan insanlara bir şeyler söylemeyi, onlara bir şeyler getirmeyi reddettikleri gibi, üniteleri içinde kalan kendi insanlarına bile olsun, eşit muamele etmeyi onlara çok görmüşlerdir.

Büyüklik ve ihtişamıyla meşhur Roma Medeniyeti –büyüklik ve ihtişam kavramlarından ne anlaşılması gerektiği ayrı bir konu olmak üzere- kendi bünyesi dışında kalan insanlara ölüm ile esaret arasında ikili bir tercihten başka hiçbir hak tanımamıştır. Bunun yanında, kendi sınırları içinde kalan insanlarına, eşit ve âdil davranmayı düşünmemiştir bile. Roma’da oturanlar ile taşrada oturanlar arasında büyük farklar getirmiş, onları eşit kabul etmemiş, aynı hakları tanımamıştır¹. Grek Medeniyeti de yine böyledir. Atina’da yaşayanlar diğerlerini “barbar” kabul etmişlerdir.

1 Roma vatandaşlarına *civis quiris*, yabancılara *peregrin*, bu ikisi arasındakilere *latini* adı verilirdi: Honig, R., Roma Hukuku, çev. Şemseddin Talib, İstanbul 1938, 140-142; Karadeniz Çelebisian, Özcan, *Roma Hukuku*, Ankara 1986, 148-153; Umur, Ziya, Roma Hukuku, İstanbul 1984, 366-372.

Batı Medeniyeti'nin örnek tipini temsil eden Roma Medeniyeti'nde böyle olduğu gibi, Doğu Medeniyeti'nin müme-yiz vasıflarını hâiz Hint Medeniyeti'nde de durum daha farklı de-ğildir. Bu medeniyet de kendi haricinde kalan hiç kimseye hiçbir mesaj getirmediği gibi, kendi içinde de kastlar teşkil ederek aşılması imkânsız sınırlar koymuş ve kendi insanlarını birbirlerine mahkûm etmiştir². Çin Medeniyeti bu kadar olmasa bile, yine kendi insanla-rı arasına sınırlar getirmiş, böylece insanları arasında ayırım yapma hatasına düşmüştür³.

Bütün bu medeniyetlerin istisnasız hepsi, en kuvvetli oldukları zamanlarda, insanları arasına koymuş oldukları sınırları itibariyle daha katı bir tavır içine girmişler ve insanlarını birbirlerine karşı korumak hususunda o nisbette aciz göstermişlerdir.

Buna mukabil, Diğergâm Medeniyetler, bundan tamamen farklı bir tavır gösterirler. Bu medeniyetler, kendileri için olduğu kadar, başkaları için de vardır. Bu tip medeniyetlerin en mükem-mel temsilcisi İslam Medeniyeti'dir. O, bütün bu şartları, en müs-tesna şekilde hâizdir.

Nitekim, ihtiyar yeryüzü, sadece kendini düşünen bu Bencil Medeniyetler'in içteki tatbikatından ve dıştaki icraatından dolayı düşeceği bunalımdan, cihanşümûl vasıflarla gelen İslam Medeniye-ti sayesinde ancak kurtulabilmiştir. Onun için, İslâm Medeniyeti'ne karşı kendini ne kadar borçlu hissedecektir.⁴

Bu tez, doğruluğunu isbat sadedinde tahliller yapmak zarureti-ni, kendiliğinden hazırlamış oluyor.

2 Duverger, Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul 1982, 216-218; McNeill, H., *Dünya tarihi*, Çev. Alaaddin Şenel, Ankara 1985, 70.

3 McNeill, H., a.g.e., 95-102; Wells, H.G., *Kısa Dünya tarihi*, çev. Ziya İshan, İstanbul 1972, 122-124.

4 İslâm'ın temel nitelikleri konusunda bkz. Debbağoglu, A., *İslâm İktisadına Giriş*, İstanbul 1979, 38-46; Hamidullah, Muhamed, *İslâm'a Giriş*, çev. Kemâl Kuşçu, Ankara ty., 36-78; Kardâvî, Yusuf, *Temel Nitelikleriyle İslâm*, çev. İbrahim Sarmış, Konya 1986.

Bizler, bugün, kaynakların ittifak halindeki nakillerinden öğreniyoruz ki, İslâm Medeniyeti'nin daha kurulduğu günlerden itibaren getirdiği tekliflere ve beklediği mes'uliyetlere gönüllü tâlib olanların mühim bir kısmını esirler, köleler, fakir, âciz kimseler, yani sosyal ve ekonomik yönden güçsüzler teşkil etmişlerdir⁵. Tabiidir ki bu tarihî vâkıa, kendisine mahsus iki soruyu beraberinde getirir:

1- İslâm Medeniyeti cemiyet içerisinde hâkim, zâlim, mütegalibe sınıflarına nisbetle çok daha fazla miktarlarda olan bu insanları kendi bünyesine kabul etmekle acaba bir "köleler medeniyeti" mi kurmak istemektedir? Onları teşkilatlandırarak bu hâkim sınıflara karşı kullanmayı mı düşünmektedir?

2- Böyle bir karşı çıkışı benimsemiyor, böyle bir reaksiyona iltifat etmiyorsa, bu takdirde bu insanları kendi bünyesi içinde toplamakla, büyük medeniyetlerin hakim olduğu bir dünyada acaba sosyolojik mânâda kendisine bir alt yapı mı aramakta, kendisine bir taban mı oluşturmak istemektedir? Bunu gerçekleştirebilmek için bu insanları daha kısa bir zamanda ve daha çok sayıda kendi bünyesinde toplayabilmek gayesine matuf olarak bu insanlara hallerine ve durumlarına göre bir takım tavizler mi vermek istemiştir? Onlara imkânlar mı vaad etmiştir?

Biz araştırmamızda ısrar edebildiğimiz takdirde herhalde bunun cevaplarını bulabiliriz. Zira, yine, kaynaklardan öğrendiğimize göre, henüz kurulan bu medeniyetin nüvesini teşkil edecek olan bu cemiyette esir, köle, fakir, âciz kimselerin bulunmasına karşılık daha az sayıda da olsa efendi, zengin, itibar, mevki, rütbe sahibi, güçlü kuvvetli, yani sosyo- ekonomik ve fizikî yönden üstün kimseler de bulunuyordu.⁶

5 İbn Hişâm, Sîre, Kahire 1937, I, 265; İbn Sa'd, et- Tabakât'l- Kübra, Beyrut ty., 199; Ya'kûbî, Tarih, Beyrut ty., II, 23-24; Ebû Zehrâ, Muhammed, Hatemu'n-Nebiyîn, Kahire ty., I, 325-326; Esad, Mahmud, İslâm tarihi, sadeleştirilenler: A.L. Kazancı, İstanbul 1983, 426-428

6 İbn Hişâm, Sîre, I, 267; İbn Sa'd, Tabakat, I, 199-200; III, 172; Hamidullah, Muhammed, islâm peygamberi, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, I, 102.

İçinde yaşadıkları cemiyette birbirine zıt sınıflara mensup bu insanların daha kuruluş ânındaki bir medeniyetin mahdud imkânlarla çevrili daracık çerçevesi içinde, “eşit şartlara ve eşit muameleye tâbi olarak beraberce yaşamaya râzı olmaları”, sathî izahlarla geçirilemeyecek kadar üzerinde durulması gereken çok önemli bir husustur⁷. Zira, “birlikte yaşama” tâbiri, iki ayrı tavra işaret eder:

- Psişik tavır,
- Ekonomik tavır.

Psişik tavırdan, haklı olarak ilk akla gelen husus efendi, zengin, güçlü ve her bakımdan üstün kimselerin köleleriyle, fakir fukara ve âcizlerle eşit muameleye râzı olabilecek kadar fedakârlık göstermiş olmalarıdır.

Yapılan bu fedakârlıkları daha iyi anlayabilmemiz için o zamanın şartlarını hatırlamamız lüzumu vardır. Zira, yapılacak şartlar arası bir mukayese, ancak meseleyi vuzûha kavuşturulabilir.

Kuvvetlinin her zaman haklı ve zayıfın daima haksız olduğu bir vasatta, hakkın onu temsil eden kimsenin durumuna göre ele alındığı, onun maddî imkânlarıyla mütenâsib kabul edildiği bir dünyayı, hiç olmazsa bir müddet unutmamamız lâzımdır. Bunun gibi, suçun, onu işleyene göre telakki edildiği ve suçlunun sosyal mevkiine ve maddî imkânlarına göre takibata uğradığı, hatta taltif görüp takdir topladığı bir cemiyeti bir zaman olsun hatırdan çıkarmamamız gerekir.

Hız. Ebu Bekir (r.a), bunlardan birisidir. Watt, özellikle gençlerin bulunuşuna dikkati çekerek, İslâm tarihçilerinin kullandıkları zayıftabirinden, herhangi bir kabilenin himayesi dışında kalanların anlaşılması gerektiğini belirtir. Watt, M., Hız. Muhammed, çev. Hayrullah Örs, İstanbul 1963, 38-43.

7 Câhiliye Devri hakkında bkz. Çağatay Neşet, İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı, Ankara 1983; Kapar, M. Ali, Hız. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti, İstanbul 1987, 23-103.

Bu şartlar içinde hakkın bizatihi hak olması itibariyle kabul edilmesi⁸, suçun kendi ünitesi içinde suç olması bakımından ele alınması⁹ ve suçlunun da kim olursa olsun suçun getirdiği cezaya çarptırılması¹⁰ gibi prensiplerle gelen İslâm Medeniyeti'ni bekleyen zorlukları tahmin etmek artık güç değildir.

Bundan sonra, artık, yaptıkları her şey doğru, iyi, güzel kabul edilen bu kimselerin suçu ve suçluyu bizzat tayin edip istedikleri gibi cezalar takdir ettikleri, bunun gibi her şeyin muratları üzere olduğu bir cemiyette bütün bunlardan vazgeçerek isteklerine sınırlar getiren ve keyfiliklerine son veren bir medeniyeti seçmeleri, herhalde bizlerden çok boyutlu izahlar bekleyecektir. Zira, bu insanlar, artık ceza tayin eden mevkide değildirler. Bilakis, suçlarına göre verilecek cezaya boyun eğer durumdadırlar.

Üst sınıflarla ilgili bu tesbitler, isabetli olmakla beraber, çalışmalarımıza ara vermeye müsaade etmeyecek kadar tek taraflı kalır. Zira, çalışmalarımızı bu noktada kestiğimiz takdirde, daha kalabalık bir kesimin davranışlarını ve bu davranışları hazırlayan duyguları, düşünceleri görmezlikten gelmiş duruma düşmüş oluruz. Halbuki, bu medeniyet içinde yoğun kesimi fakir, âciz, esir, köle gibi kimseler teşkil ediyordu. Bunun için, bu kesimin İslâm öncesi devresini hatırlamak ihtiyacındayız. Bu insanlar aşağı sınıflara mensub olmakla, bu medeniyetin kuruluş günlerine kadar geçen zaman birimi içinde büyük haksızlıklara, hakaretlere ve kötü muamelelere maruz kalmışlardı. Gördükleri bu muamelenin onların sağlam şahsiyet yapısı geliştirmelerine, şahsiyet bütünlüğü içinde olmalarına müsaade etmeyeceği tabî idi.¹¹

8 Nisa, 4/58, 135; Nahl, 16/90

9 En'am, 6/164; isrâ, 17/16; Fâtır, 35/19.

10 Buharî, Hudud, 12; Ebû Davut, Hudud, 4.

11 İbn İshak, Muhammed, Sîre, Konyaa 1981, 128, 169-177; İbn Sa'd, Tabakat, I, 203-204; Ya'kûbî, Tarih, II, 28; Hamidullah, M., İslâm Peygamberi, I, 102-108.

İslam öncesi devre içinde kendilerine reva görülen bu muameleden ve içinde yaşadıkları şartlardan dolayı, bu insanların kompleks geliştirmeleri, değer eksikliği duygusuna kapılmış olmaları zaruriydi. Bu kompleks, zamanla artan miktarlarda onlarda öfke, kin, nefret, husumet gibi insan yapısında zaten var olan duyguları besleyecek, onları geliştirecekti¹². Fakat, bu insanlar gittikçe güçlenen duygularını, efendileri olan zenginler ve kuvvetliler karşısında açığa vuramayacaklardı. Bunları şuur-altına bastıracaklardı. Duygularını açıklayamama, aksine bunları şuur-altına bastırma o insanları gittikçe artan bir gerilime çekecekti.

Hal böyleyken, bu insanlar taşıdıkları gerilimle esir, köle, fakir olarak geldikleri bu medeniyette efendileriyle, zenginlerle, güçlülerle eşit muamele görmeye başlamışlardı. Burada, önemli olan ve gözden uzak tutulmaması gereken hususlar vardır. Tabiidir ki, bu insanlar babadan devraldıkları kin, nefret duygusunun kendilerinde doğurduğu gerilim ile bu medeniyete geliyorlardı. Bunun ötesinde bu medeniyete gelmekle bu insanların daha önceki hayatlarında mevcut sosyal baskı da kalkmış oluyordu. Bu durumda gerilimin kontrolsüz kalıp patlamasıyla bu insanların aşırılıklara düşmesini beklemek hakkımız olmalıydı. Şahsiyetlerini dengeleyebilmek için buna mecburdular. O güne kadar gördükleri muameleleri aynıyla etraflarına aksettirmeleri gerekirdi. Fakat, hadiseler beklenen seyriyi takip etmedi. Hakikaten, İslâm Medeniyeti'nin bu muvaffakiyeti basit izahlarla geçirilemeyecek kadar önemlidir.

Sanayileşmenin hâkimiyetini kurduğu XIX. asırda Marx ile Engels'in burjuva tarafından ezilen işçileri hedef alan doktrinini, yüz milyonu aşan insanın kanına mal oluyordu. Bir o kadar insanın da felaketine yol gösteriyordu...

Marx, sanayileşme vetiresi içinde, kapitalizmle ortaya çıkan ihmallerin, sosyal problemlerin ve sömürünün, onlara verdiği bir buçuk asırlık gerilimi değerlendiriyordu. Bu gerilimi besleyen kin,

12 Komplekslerle ilgili olarak bkz.. Adasal, Rasim, Medikal Psikoloji, İstanbul 1977, 269-291, 353-373.

nefret ve intikam duygularını, hedefine varmak hususunda bir potansiyel olarak kullanıyordu. Böylece o, cemiyet içerisinde bitmeyen bir kavga başlatmış oluyordu. Cemiyetin bünyesini sarsmak değil ona daimi bir zelzele getiriyordu¹³. Böylece o, ölüm ötesini redderken, cenneti yok etmiş, fakat cehennemi dünyaya getirmişti.

Gerilim, hakikaten çok önemliydi. İslâm Medeniyeti'ne gelen bu insanlar, bir asrın, iki asrın değil, asırların verdiği ihmallerin, kötü muamelenin ve sömürünün biriken gerilimini taşıyorlardı. İslâm Medeniyeti, bu gerilimi ve onu hazırlayan kin ile nefreti daha da arttırarak kendisi için tehlikeler gösteren muayyen odaklara tevcih edebilirdi. Fakat o bunu yapmıyordu. Halbuki, bu tevcihle o, iki fayda temin etmiş olurdu:

- Bu patlamanın bünyesi içinde olmasını engellemek,
- Kendisi için tehlikeler gösteren hedefleri ortadan kaldırmak.

İslâm Medeniyeti, böyle bir psiko-sosyolojik yönlendirmeye iltifat etmiyordu. Dışa tevcih etmediği bu gerilimi kendi ünitesi içinde dengelemek gibi bir kabiliyet gösteriyordu. Halbuki, beşerî ilimlerin verilerine göre, böyle bir gerilimi ona karşılık vermeden ve ona hedefler göstermeden dengeleyebilmek müşküllerle doluydu.¹⁴O, kendine ait bir "yol" takip ediyordu. Bu arada, diğer hususları da gözden uzak tutuyor değildi. İslâm Medeniyeti iyi biliyordu ki, bir cemiyet ne kadar kötü olursa olsun, onu yıkmaya kalkmak mevcut kötülükleri çoğaltmak olacaktır. Bunun içindir ki o, cemiyet yıkmak gibi bir teşebbüse iltifat etmeyecekti. Ondaki eksiklikleri tamamlayarak, kusurları tashih ederek, kötülükleri ıslah ederek, cemiyeti sarsmadan onu düzeltmek cihetini benimsiyecekti¹⁵.

13 Marksizm'in tarihi sınıf çatışmalarıyla açıklaması bunu açıkça ortaya koyar. Bkz., Eröz, Mehmet, Marksizm, Leninizm ve Tenkidi, İstanbul 1976, 92-112; Lefebvre, H., Marks'ın Sosyolojisi, çev. Selahattin Hilâv, İstanbul ty., 102-137; Marks, K., Engels, F., Komünist Manifesto, çev. Süleyman Arslan, Ankara 1976, 28-41.

14 Lancelot, Alain, "Atitudes Politiques", Ancylopedia, Paris 1985, II, 1095-1097; Lancelot, A., Siyasal Tavrılar, çev. Hüseyin Rauf İstanbul 1976.

15 Bakara, 2/151; Al-i İmran, 3/164, Araf, 7/157; cum'a, 62/2. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Uğur, M., Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu, İstanbul 1980,

Fakat bu arada, İslâm'ın kurduğu çekirdek-cemiyetteki huzur ve mükemmelliğe karşı vâki olabilecek bir itiraza şimdiden kulak kabartabiliriz. Şöyle bir itiraz ileri sürülebilir: Evet, hakikaten aşağı sınıflara ait kimseler bu medeniyete intisab ettikten sonra üst sınıflara mensub kimselerle kavgaya girişmemişlerdir. Zira, üst sınıflara mensub bu kimseler zaten kötülük yapabilecek tıynetle değildiler. Kötülük yapabilecek kadar kötü olsalardı, her türlü kötülüğü ve keyfiligi meneden bu medeniyete gönüllü tâlip olmazlardı.

Bu itiraz, belki bir derece haklı görülebilir. Fakat, yine de bir medeniyetteki huzuru, anlayışı, dayanışmayı ve sosyal yapıyı ondaki bir kesimin tavrıyla izah etmeye çalışmak tek taraflı kalmak ve meseleyi açıklama çerçevemize göre zorlamak olur.

Marx, çatışmayı teşvik ederken hedef olarak fertleri değil, sınıfları gösteriyordu. Ferdî şuur değil, sınıf şuuru bekliyordu. Proleteriyadan bir kimse, burjuvazi sınıfından bazı kimselerden iyilik görmüş olabilirdi. Fakat o, bu iyilikler için onlarla dost olamazdı. Çünkü o, kendi sınıfının menfaatlerini onlara karşı korumak mecburiyetindeydi, mücadelesini sürdürmeliydi.¹⁶

Buna göre, İslâm Medeniyeti'ne gelen aşağı sınıflara mensub bu kimselerin bu medeniyete intisab etmiş üst sınıflara mensub kimselerden bizatihî kötülük görmemiş de olsalar yine de ait oldukları sınıfların menfaatlerini korumak için bu insanlarla çatışmaya girmeleri ve bu çatışmayı sürdürmeleri gerekirdi. Fakat, vâkıa böyle gelişmeyecekti. Halbuki, sınıf şuurunun dışında, ferdin psikik yapısı da böyle bir tavra müsait görünüyor. Müslüman olmuş bu kimseler, kendilerine kötülük yapan o insanlara elleri ermeyince, bir medeniyet çerçevesi içinde, eşit şartlar altında beraberce yaşamaya başladıkları üst sınıflara mensup bu insanları daha önceleri

45-52; Zümrüt, O., İslâm'da Kamu Oyu ve Oluşumu, Ankara 1977, 177-200; Hamidullah, M., İslâm Peygamberi, I, 32.

16 Geniş bilgi için bkz., Kuusinen, Tarihi Materyalizim, çev. K. Sahir Sel, İstanbul 1966, 63-74; Politzer, Georges, Felsefenin Başlangıç İlkeleri, çev. Cem Eroğlu, Ankara 1966, 195-200.

kendilerine kötülük yapmış olanların yerlerine koyarak “ikâme hedefler” içlerindeki kin, nefret, intikam duygularına onları muhatap seçebilirlerdi¹⁷. Uzun seneler zulme, hakarete uğramış bu insanların şahsiyetlerini dengeleyebilmek için o güne kadar gördükleri muameleyi aynıyle etrafındakilere aksettirmeleri beklenirdi. Böyle davranışlar cümlesi beşerî olurdu. Fakat, buna rağmen yine de bu insanlar bu kabil aşırılıklara düşmüyorlardı. Köle, bir gün evvelki efendisiyle, bu medeniyette eşit şartlar altında, itidal çerçevesinde vakarıyla, haysiyetiyle beşerî münasebetlerini tanzim hususunda büyük kabiliyetler gösteriyordu¹⁸.

Şimdi de birlikte yaşamının ikinci vechesi olan Ekonomik Tavrı’ı ele alalım. İslâm Medeniyeti’ne gelmiş olmakla bu insanlar, zengin olsun orta halli veya fakir olsun sadece hareket ve davranışlarına sınırlar kabul etmiş, sınıflarının kendilerine vermiş olduğu şartlanmalardan sıyrılabilmiş değildiler. Daha bunun ötesinde, bu medeniyete gelmiş olmakla bedenî ve malî külfetler altına girmiş oluyorlardı. Bu külfetler, ilk merhalede, o günkü cemiyetin yapısından neş’et ediyordu. İkinci merhalede bu külfetler İslâm Medeniyeti’nin yapısından ve buna ilâveten henüz kurulmakta olan bir medeniyetin içinde bulunduğu şartlardan ileri geliyordu.

Tabiidir ki, bu kimseler ve bilhassa zenginler sahip oldukları bütün imkânlarıyla bu medeniyete gelmek isteyeceklerdi. Fakat, bunu iyi bilen cemiyet, çeşitli mânialar koyarak, adamına göre müeyyideler uygulayarak bunu engellemeye çalışacaktı¹⁹. Bu vaziyet

17 İkame hedefler için bkz., Krech, D. Ve diğerleri, Cemiyet İçinde Fert, çev. Mümtaz Turhan, İstanbul 1970, I, 127.

18 Kölelik hukuku konusunda İslâm, diğer hukuk sistemlerinden çok daha ileri ve insanî bir muhtevaya sahiptir; efendi ve köleleri bütünleştirme amacını güder: Nisa, 4/92; Maide 5/89; Tevbe, 9/60; Nur, 24/33; Mücadele, 58/3; Beled, 90/11. Bu konuda ayrıca bkz., Hamidullah Muhammed, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1973, 234-257.

19 İbn Sa’d, Tabakat, I, 201-203; İbn İshak, Sîre, 128 vd. ; İbn Hişam, Sîre, I, 281-282, 420; Hamidullah, M., İslâm peygamberi, I, 102-108; Hamidullah, M., Resulullah Muhammed, 84-92.

karşısında bu insanlar taşınmaz mallarının hâricinde ancak getirebildikleri kadarıyla iktifa etmek mecburiyetindeydiler. Bu insanlar, her şeylerini veya çok şeylerini feda ederek bu medeniyeti tercih ediyorlardı²⁰. Hâlbuki bu medeniyet kendi sınırları içine girecek olan bu insanlara maddî menfaat sağlamak hususunda hiçbir teminat vermiş değildi. Bu konuda îmâda da bulunmamıştı. Bâhusus bu tarz tekliflere itibar bile etmemişti²¹. Bu gerçek, bizleri, hiçbir maddî menfaat göstermeyen bu medeniyete bütün maddî imkânlarından vazgeçerek gelmiş bu insanları anlamak ve davranışlarını yorumlamak gibi bir mecburiyet içinde bırakıyor.

Bu noktaya geldikten sonra artık hiç kimse bizleri bütün bu olanları maddenin dar kalıpları içinde anlamak ve cemiyet içerisinde her şeyi ekonomi ile izah etmek hususunda iknaya cesaret edemeyecektir. Kaldı ki, cemiyeti sadece üretim araçlarıyla anlamak ve ondaki bütün davranışları üretim ilişkileri içinde yorumlamak gibi iddialara karşı bizleri haklı kılacak daha başka hususlar yok değildir.

Bu medeniyete intisab etmek isteyen bu kimseler sahip oldukları imkânları, getiremedikleri zamanlarda onları terk etmişler, getirebildikleri takdirde yine bu imkânlarını kendileri için değil din kardeşleri için feda etmişlerdir. Servetlerini cömertçe sarfetmişler ve diğer imkânlarını o kadar zorlamışlardır ki, bir zaman sonra yardım ettikleri insanlardan daha aşağı seviyelerde kalmışlardır²². Bu fedakârlıklar ancak zenginler için mevzu bahistir. Esir, köle, fakir, aciz kimselerin paraları, malı-mülkü yoktu ki, neyi feda edeceklerdi, tarzında vâki olacak itirazlar, ilk bakışta haklı görünürse de aslında yersizdirler.

20 İbn Sa'd, Tabakat, I, 225-226, 238; Hamidullah, M., İslâm Peygamberi, I, 102-114.

21 Bunu Akabe Biatları'nda açıkça görebiliyoruz: Urve b. Ez-Zubeyr, Megazî Resulillâh, yay. Muhammed Mustafa A'zamî, Riyad 1981, 121-125; İbn Hişam, Sîre, II, 50-51, 63; İbn Sa'd, a.g.e., I, 219-223; Taberî Tarih, II, 253-255, 356, 360-365.

22 İbn Hişam, Sîre, I, 268; Köksal, M., Asım, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, İstanbul 1981, I, 161.

Eğer bizler dikkatlerimizi esirgemezsek ve tarafsızlığımızı koruyabilirsek bu medeniyeti tercih eden aşağı sınıf insanların göstermiş olduğu tavrın, üst sınıf insanların ortaya koydukları tavır ile büyük bir “tavır beraberliği” içinde olduğunu hemen fark ederiz.

İnsanların birbirlerine eşit olduğu, insanların insan olmaları bakımından doğuştan getirdikleri hakları bulunduğu, bunun için kimsenin kimseye sövmeyeceği, dövmeyeceği, öldüremeyeceği şeklindeki prensiplerle gelen İslâm Medeniyeti’nin, temsil ettiği seviyeden dolayı, aşağı sınıf insanlarını bünyesinde toplaması mukadder idi²³. Bunu çok iyi fark eden, çünkü yaptıklarını bilen, hâkim, zâlim, müteğallibe sınıflarına mensup kimseler, bu insanların bu medeniyete girmeleriyle gelir kaynaklarının kuruyacağı, efendiliklerinin ellerinden gideceği endişe ve telaşını daha o günlerde yaşamaya başlamışlardı²⁴. Yalnız kalmanın verdiği dehşet yanında yine bu insanlar bu medeniyetin kuvvet bulmasıyla her türlü keyfiliklerinin ve sultalarının sona ereceğini daha o günlerde anladılar²⁵. Bunun içindir ki, o güne kadar adamdan saymadıkları bu insanlara karşı siyasetlerinde değişiklik yaptılar, münasebetlerinde yeni usuller denediler. Bu insanların bu medeniyete girmelerini engellemek, onları saflarında tutabilmek için ilişkilerine yeni ölçüler, ilave boyutlar getirdiler. Uyguladıkları yeni muamelelerinde inandırıcı olmak için onlara maddi imkânlar, ekonomik fırsatlar tanıdılar, dünyevî nimetleri arzu ve heveslerine âmâde kıldılar²⁶. Bununla da iktifa etmeyerek, meseleye daha ciddiyet kazandırmak, kendilerini daha emin kılabilmek için bu medeniyete girdikleri, hatta taraftar

23 İbn Sa’d, Tabakat, I, 199; Ya’kûbî, Tarih, II, 23-24; Hamidullah, M., İslâm Peygamberi, I, 32-33.

24 Diğer insanların emeği olmadan asla bu efendiler tabakası (hâkim sınıf) meydana gelmez ve varlığını sürdüremez. Kessler, Gerhard, İctimaî siyaset, çev. Orhan Tuna, İstanbul 1945, I, 14.

25 Bu konuda bkz. İbn Hişam, Sîre, I, 314-317; İbn Sa’d, Tabakat, I, 201-203; Esad, Mahmud, İslâm Tarihi, 443-446; Watt, M., Hz. Muhammed, 203.

26 İbn Hişam, a.g.e., I, 340-342; İbn Sa’d, a.g.e., I, 200-201, 203-210; Hamidullah, M., İslâm Peygamberi, I, 102-108.

göründükleri takdirde onları işkence ve ölümle tehdit ettiler²⁷. Bu göz kamaştırıcı nimetler dehşet veren tehditler altında artık esir, köle, aciz, fakir gibi aşağı sınıflara mensub bu kimselerin bu medeniyete iltifat etmemeleri beklenirdi. Fakat , İşkencelerden yılmadılar ve ölümü mühimsemediler²⁸.

Bu merhaleden sonra artık bizler, bu medeniyete gelen her sınıfa ait kimseler arasındaki müşterek tavrı tesbit edebiliriz:

- Zenginler bu medeniyete intisab etmek pahasına mal, mülk, para, mevki gibi imkânlarından kısmen veya tamamen vazgeçiyorlardı.

- Fakirler, sosyal, ekonomik ve fizikî yönden güçsüzler, bu medeniyete intisab etmek uğruna teklif edilen maddî imkânları, dünyevî nimetleri ve beşerî hazları hiç düşünmeden reddediyorlardı. İşkence ve ölüme razı olarak.

Halbuki bu medeniyet zenginlere olduğu kadar, fakirlere de bu fedakârlıklarına karşılık hiçbir maddî menfaat göstermiş değildi. Hatta, kendisini seçenlere, işkence ve ölüm gibi istenilmeyen hallerle karşılaştıkları zamanlarda, imkânı olmadığı için, yardım edemeyeceğini peşinen söylüyordu²⁹. Nitekim, bu medeniyete girmiş olanların başlarına nelerin geldiği hiç de meçhul değildi. Bu insanların, olanlardan yılmadan ve olacıklardan korkmadan bu medeniyete girmekte ısrar etmeleri herhalde macera aramak gibi geçici heveslerle geçirilemeyecek kadar derin boyutlar taşımaktadır.

Çalışmamız, bilhassa bu gibi konuları ele almak suretiyle, İslam Medeniyeti'ni çeşitli hususiyetleriyle ortaya koymayı kendine gâye edinmiştir.

27 İbn Sa'd, a.g.e., I, 203

28 Urve b. ez- Zubeyr, Megazî, 104; İbn Hişam, a.g.e. , I, 340-342; İbn Sa'd a.g.e., I, 203; Taberî, Tarih, II, 328-329; Ebû Zehra, M., Hatemu'n-Nebiyyin, I, 392-404; Hamidullah, M., a.g.e., I, 105.

29 İbn İshak, Sîre, 114-116.

II. KAYNAKLAR ve METOD

Materyalizm bugün hâlâ İslâm Medeniyeti'ne mensup olmak için zenginlerin yaptıkları fedakârlıkları, fakirlerin gösterdiği feragati anlamak hususunda bizlere yardımlar getiremiyor. Marx ve Engels ile onlar gibi düşünenler, araştırmalarını ve değerlendirmelerini batı toplumları üzerinde yapmışlar, elde ettikleri neticeleri genelleştirmişlerdi. Halbuki, genelleştirmeler, insanları yanlışlara sevk eden “metodoloji” hatasıdır³⁰. Onlar bunu biliyorlardı.

Tıpta her vak'a kendi ünitesi içinde ancak yeni bir vak'a kabul edilmekte, fizikî ilimlerde her deney, sonuçları itibariyle kendi şartları içinde ele alınmakta ve sadece kendini bağlamaktadır. Tıpkı, bunun gibi, her medeniyet kendi şartları altında ve kendi ünitesi içinde, niçin ve neden müstakillen ele alınmayacaktır? Hiç bir pozitif ilim yoktur ki, bir tek formülle kendi sahası içinde, o güne kadar olan ve o günden sonra olacak olan her şeyi izah edebilmiş olsun. Newton fiziği kâfi gelmediği için Einstein fiziği kurulmuştur. Bunun gibi, aklî ilimlerden geometri'de düzlem geometri yetmediği için “küre geometrisine” ihtiyaç duyulmuştur.

Bu takdirde, yeryüzünde bugüne kadar kurulmuş, bundan sonra kurulacak olan medeniyetleri, “Bilimsel Sosyalizm” gibi bir tek formülle izah etmeye kalkmak, pozitif ilimlerin kendi sahalarında yapamadıklarını, beşerî ilimlerde yapma cür'etine işaret eder. Çok taraflı insan davranışlarını tek sebebe ircâ etmek “monist yaklaşım” gibi bir aşırılığa müsâade etmek olur³¹. Bilhassa,

30 Şeker, Murat, İktisadî ve sosyal Bilimlerde Yöntem ve yaklaşım Sorunları, Ankara 1986, 97.

31 Monist yaklaşım ve tenkidi için bkz., Kurtkan, Amiran, Sosyal İlimler Metodolojisi, İstanbul 1978, 88-101; Şeker, Murat, a.g.e., 94-102, 105-106.

“Bilimsel Sosyalizm”in bundan sonra kurulacak medeniyetler için zaruret olduğunu iddia etmek daha büyük mübalağalara düşmek mânâsına gelir.

Ateş üzerine konulan suyun yüz derecede kaynaması, bir sonraki deney için mantikî zaruret taşımazken, kezâ güneşin ertesi gün doğması mantikî zaruret göstermezken, istikbalde kurulacak bir medeniyetin kanunlarını daha bugünden tayin etmenin ve bunu mantikî zaruret içinde telakkî etmenin mahzurlarını artık paylaşmamız lazımdır. Fizikî determinizme karşı bu derece kaygılar duyulurken, sosyal determinizmi bu kadar tereddütsüz benimsememiz fazla tarafgirlik olmayacak mıdır³²?

Hakikaten, İslâm Medeniyeti’nin bu ilk devresinde yapılanlar, müteakip devrelerinde ve yine sonraki zamanlarında yapılanlar, madde plânından çok uzaktır. Bütün bu olanlar, madde seviyesinde tezâhürden çok daha başka davranış şemaları gösteriyordu. Bunun içindir ki, bu medeniyete intisab eden zenginler, fedakârlıklarından; fakirler ise feragatlerinden dolayı kendilerine bir gurur payı çıkarmamışlar ve bir pişmanlık içine düşmemişlerdir. Her iki halde de, maddeyi ölçü almış olurlardı. Onlar, sadece bir imanı paylaşmanın kendilerinden beklediği mes’uliyeti taşıyorlardı.

Aslında, İslâm Medeniyeti, maddeyi inkâr ediyor değildi. O, “zekat”ı İslâm’ın beş şartı arasına kabul etmekle paranın devrini, “para sirkülasyonu”nu imanlaştırmış bulunuyordu. Ancak bununla beraber, paranın maddeci medeniyetlerde olduğu kadar en üst seviyede bulunmamış olması, paranın değersiz olduğundan değil, bu medeniyette paradan daha üstün değerlerin bulunmuş olmasındandı.

Netice itibariyle o, maddeyi bütün gerçekleriyle kabul ediyordu. Değerler sisteminde ona ait olduğu yeri veriyordu. Kuruluşu esnasında temeline kabul ettiği düşünce tarzına ters düşmeyecek şekilde ve telakkîleri ölçüsünde ona değer atfediyordu. Madde, bu

değerler sistemine kendini uydurabildiği ölçüde değerliydi. Aksi takdirde, bu medeniyet maddeyi ve ona sahip olanı bütün bütüne reddedecekti. Başka bir ifadeyle madde ve para değerliydi ve önemliydi. Fakat “vahşi kapitalizm”de olduğu gibi her şey demek değildi. Nitekim madde ve paranın önemi ona sahip olunmak için kişinin kendisinden verdiği emek ile mütenasip idi...

Sonuç olarak yukarıda varılan bu tesbitler, bu medeniyete intisab edenlerin bu tercihlerinin ölüm-ötesi nimetlerle izah edilmesi hakkını bizlere vermemektedir³³. Nitekim bu insanların bir kısmı zengindiler, vaad edilen bu nimetlere daha dünyada iken sahiptiler. Ellerindeki nimetleri tepip ölüm-ötesi nimetlerle avunacakları zehâbına kapılmak fazla romantizm olacaktır.

Buna karşılık yine bu aynı husus fakirler için iki veçheli gerçek haline bürünür:

Bir defa vâridatlı olanlar, zenginler; fakirler Müslüman olmasınlar diye bütün maddî imkânlarını bu kimselere cömertçe peşkeş çekiyorlardı. Fakirlerin, önlerine serilen bu nimetleri ellerinin tersleriyle itmeleri, maddî imkânlar için Müslüman olmayacaklarını gösteren bir jestti.

İkinci gerçek şu şekilde bir hüviyet gösteriyordu ki, ömürlerini fakr-u zaruret içinde geçiren bu kimselerin, bu yağmadan nasiplerini alamamaları halinde, çektikleri sıkıntılardan bir an önce kurtulabilmek ve yoksullukla geçen zamanlarını daha çabuk telafi edebilmek için bu nimetlere kavuşmak hususunda daha aceleci olmaları icab ederdi. Hasılı kelâm, ayrı ayrı gelişen bu olgulara bütünlük kazandıracak şekilde daha geniş bir perspektiften meseleye baktığımız takdirde şu kanaate varıyoruz ki, sadece gözlerinin gördüğüne inanan, kulaklarının işittiği ve diğer duyu organlarının getirdiği verileri ancak kabul eden bir dünyada bu insanların her şeylerini

33 Debbâğoglu, Ahmet, İslâm İktisadına Giriş, İstanbul 1979, 203-212; Kazancı, A. Lütfi, Peygamberimize neden inanmadılar, Bursa 1983, 122-139, 148-165.

feda ederek bütün emellerini kısa bir zaman önce tanıştıkları “ölüm ötesi” kavramlarla bağdaştırdıklarını ve sırf bunun için böyle bir mes’uliyet altına girmiş olduklarını kabul etmek meseleyi yeni boyutlara kapamak olacaktır. Bu durumda, kendimizi, bu medeniyete rağbet etmeyen zengin, fakir ve diğer sınıflara mensup kimselerin bu çekimser tavırlarını izah edemez duruma düşmüş buluruz.

Bu tesbitler, hatalı ise tashihi gerekir. Şayet, isabetli ise, haklı olarak bizleri bu insanların bu medeniyeti tercih sebeplerini anlama mecburiyetinde bırakacaktır. Bunun için, bu medeniyetin kuruluş günleri öncesini hatırlamamız lüzumu vardır. Bu zaman biriminin sınırlarını, bu medeniyetin kurucusu Hz. Muhammed’in bu devredeki hayatı tayin edecektir. Ayrıca, bizlere Câhiliye Devri’nin sosyo-ekonomik-kültürel yapısı yardım edecektir.

Hasılı cahiliye devri insanının büyük hedefler ve sorumluluklar getiren İslâmı kabul etmesi Hz. Peygamber’in bu devrede cemiyette bıraktığı intibalar ve ilaveten bu devrede yaşananlardan memnun olmamaları sebebiyledir. Yoksa yaşantısından memnun olan ve hayatından şikâyeti olmayan insanların böylesine sorumluluk isteyen bir dini, gönüllü olarak kabul etmeleri nasıl izah edilirdi. Bunun için Hz. Peygamber’in hayatı İslâm öncesi devreden edildiği takdirde ancak o zaman en iyi şekilde anılacaktır.

Hız. Muhammed’in hayatını güvenilir tarih kitaplarından çıkarmak lâzım geldiği için, sosyal bilimlerin en temel metodlarından biri olan “belge üzerinden gözlem” metodunu kullandık³⁴. Konumuzla ilgili olarak, Hız. Muhammed’in biyografi-siyer-yazarlarından Urve b. Ez-Zubeyr, İbn İshak, İbn Hişâm, İbn Sa’d,

34 “Belge üzerinden gözlem” metodu, tarihi bir araştırma yaptığımız için, psikolojideki “dış gözlem” metodundan bazı farklılıklar gösterir. Bu konuda bkz. Armaner, Neda, Din Psikolojisine Giriş I, Ankara 1980, 55-58; Duverger, Maurice, Sosyal Bilimlere Giriş, Çev. Ünsal Oskay, Ankara 1973, 96 vd; Kaptan Saim, Bilimsel Araştırma Teknikleri, Ankara 1977, 163-174; Kurtkan, Amiran, Sosyal Bilimler Metodolojisi, 68269; Ozankaya, Özer, Toplum Bilime Giriş, Ankara 1977, 27-29; Şeker, Murat, a.g.e., 5-9

İbn Seyyidinnâs'ın eserlerini, en muteber tarihçiler olan Taberî ve Ya'kubi'nin eserlerini tarihî belgeler için başlıca kaynaklar olarak kabul etmiş bulunuyoruz. Bu arada, yeni araştırmacılardan özellikle M. Hamidullah, M. Ebu Zehrâ ve M. Asım Köksal'ın çalışmalarından da yararlanmayı ihmal etmedik. Tarihî belgelerin değerlendirilmesinde, daha doğrusu onların doğruluk ve geçerlilik derecelerinin tesbitinde kullanılan temel ölçüler olarak dış-tenkit "dış-geçerlilik" ve yine iç-tenkit "iç-geçerlik", kaynaklarımızın verdiği bilgiler açısından dâima kullanılmış ve tarihçilerin bazı yönlerden eksiklikleri belirtilmeye çalışılmıştır³⁵

Tarihî belgelerden derlediğimiz bilgileri, psikoloji ve yeri geldikçe sosyoloji ve sosyal psikoloji açısından değerlendirmeye tabi tutarak "düzenli çözümleme" yoluyla tahlil ettik ve yorumladık. Böylece, sosyal bilimlerde, düzenli çözümleme için yapılan işlemlerden örnekleştirme ve sınıflandırma, faraziye ve nazariyeler geliştirme işlemlerini, uygulamaya çalıştık. Araştırmamızda, çeşitli olayları ve durumları, zaman zaman karşılaştırmaya tâbi tuttuk. İncelediğimiz konunun müsaade ettiği ölçüde, bilgilerimizi ve değerlendirmelerimizi matematik ve grafik çözümleme yollarıyla derinleştirmeye çalıştık³⁶.

35 Tarihi belgelerin iç ve dış tenkidi için bkz. Kaptan, Saim a.g.e., 169-172; Togan, Zeki Validi, Tarihte Usul, İstanbul 1981, 75-100.

36 Sosyal bilimlerde düzenli çözümleme için bkz., Duverger, Maurice, Sosyal Bilimlere Giriş, 314 vd.; Ozankaya, Özer, Toplum Bilimlere Giriş, 31-35.

BİRİNCİ BÖLÜM

**HZ. MUHAMMED'İN GENÇLİK DEVRESİ
ve PEYGAMBERLİĞİNİN İLK YILLARI**

I. Hz. MUHAMMED'İN GENÇLİK YILLARI ve CÂHİLİYE TOPLUMUNUN O'NU DEĞERLENDİRMESİ

A- Câhiliye Toplumunun İdeal İnsan Tipi: Muhammedü'l-Emîn

Hz. Muhammed (s.a.) çocukluk devresini geçirerek mensubu bulunduğu cemiyete onun bir üyesi olarak katıldıktan sonradır ki, cemiyet içerisinde bütün olanlara karşı şüpheler duymaya başlamıştır. Bu şüpheler, onun, o günkü cemiyet içerisinde nesilden nesile etmesine müsaade etmeyecekti. Bu durumda Hz. Muhammed hayatını kendi hiss-i selimiyle ve sezgileriyle bulduğu doğrular istikametinde tanzim etmek, insanlar arası münasebetlerini yine bu ölçüler içerisinde geliştirmek gibi bir tavrı benimsemiştir³⁷. Onun bu hareket ve davranışları İslâm'ın resmen vahye istinad etmeyen ilk tebliğleri oluyordu.

Tabiidir ki, bu hareket ve davranışların o günkü cemiyette alışlagelmiş hâkim davranış kalıpları üzerine müessir olması beklene-
mezdi. Fakat o güne kadar tatbik edilegelmiş bu davranış kalıpları
üzerinde bütün bütüne tesirsiz kaldığını söylemek de gerçeği yan-
sıtmış olmayacaktır.

Hz. Muhammed'in gözler önüne serdiği bu davranış kalıpları
"hayat, insan, hürriyet, hak, adâlet, eşitlik, doğruluk, emek" gibi kav-

37 İbn İshak, Sîre, 57-59,98; İbn Hişam, Sîre, I, 354; İbn Sa'd, Tabakat, I, 160-168; Ya'kûbî, Tarih, II, 14; Filibeli Ahmed Hilmi, Şehbenderzade-Nur, Ziya, İslâm Tarihi, İstanbul 1982, 100; Köksal, M., A., Hz. Muhammed ve İslamiyet, I, 84-86; Kurtkan, Amiran, Din Sosyolojisi, İstanbul 1985, 175-176.

ramlara yeni boyutlar getirmiş, buna benzer diğer bazı kavramların da, daha başka türlü anlaşılabilceği, hatta anlaşılması gerektiği hususunda zihinlere yeni düşünceler ilham etmiştir.³⁸

H. Muhammed'in gösterdiği bu davranışlar manzumesinin fiillerde olmasa da, zihinlerde ne kadar müessir olduğunu artık tahmin edebiliriz. Bu noktaya geldikten sonra yorumlarımızı ancak üzerine kurup geliştirebileceğimiz mühim bir hususa dikkatlerimizi teksif etmemizin zarureti paylaşabiliriz.

H. Muhammed cemiyete onun bir üyesi olarak katılmıştı. Fakat, o günkü cemiyette insanlar babalarından, dedelerinden devraldıkları hareket ve davranış kalıplarını uygulamakta, onların değerlerini paylaşmakta ve yaşatmakta son derece kararlıydılar. Bunların kendilerinden sonra evlatlarına intikali için tavizsiz bir tutum içindeydiler.³⁹

Bütün bunlara rağmen, bu insanlar kendi hareket ve davranışlarını kabul etmeyen, değerlerini paylaşmayan, aksine cemiyete yeni değerler teklif eden H. Muhammed'i "Emîn" sıfatı ile tavsîf ediyorlar, ona "Muhammedü'l-Emin" diyorlardı.⁴⁰

Halbuki, bu insanların, bu vasfı, hareket ve davranışlarındaki taviz tanımaz tutumu, değerlerini paylaşmada ve yaşatmadaki ısrarı, bunların daha sonraki nesillere intikalindeki kararlılığı ile asra yaklaşan ömründe kendilerini en iyi temsil etmiş "birine" lâyük görmelerini beklemek hakkımız idi. Bu insanların bu vasfı, kendi değerlerini paylaşan ve onları yaşatmak için ömür tüketen birine

38 M. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 776-816; M. Hamidullah, *Resulullah Muhammed*, s. 231-250, 254; A. Debbağoglu, *İslâm İktisadına Giriş*, s. 38-46, 201-232, 263-275.

39 İbn Hişâm, I, 314-315; İbn Sa'd, I, 202-203.

40 İbn İshak, s. 57-59; İbn Hişâm, I, 214; İbn Sa'd, I, 146, 156; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-Eser fi funûni'l-Megâzi ve's-şemâil ve's-Siyer*, Beyrut ty., I, 52; M. Esad, *İslâm Tarihi*, 395; M. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 32; M. A. Köksal, *H. Muhammed ve İslâmiyet*, I, 115-116; M. Watt, *H. Muhammed*, s. 16.

değil de, aksine onları reddeden ve cemiyete yeni değerler getiren bir “kimseye” lâıyk görmeleri, üzerinde önemle durulması gereken bir husus olmalıdır.

Hız. Muhammed babasından yetim, anasından öksüz kalmıştı.⁴¹ Arkasında hiçbir “otorite” yoktu.⁴² Yine de cemiyet ona “Emîn” diyordu.

Artık hakikaten, cemiyet içerisindeki insanların babaları, dedeleri ve kendileri gibi hareket tarzı göstermeyen, aksine daha başka davranış kalıpları teklif eden Hız. Muhammed'i “Emîn” olarak tavsif etmiş olmaları bizlere değişik düşünceler ilham etmeyecek, yorumlarımıza yeni boyutlar vaad etmeyecek midir? Yalnız, bundan önce, vâkı olabilecek bir itiraza kulak verebiliriz.

“Emîn” sıfatı, “emniyet”le ilgili olması bakımından tek vecheli değil midir? Bu kelimedenden o günkü cemiyette Hız. Muhammed'in her haliyle tasvip gördüğünü nasıl çıkarabiliriz? Yapılacak bu ve bunun gibi itirazların hiçbirisi bu itirazı yapanları haklı kılmaz.

Cemiyet içerisindeki, mevcut değişik sınıflara ait her bir kimse, mensubu bulunduğu sınıfın düşünce tarzına, telakkisine, geliştirdiği değerlere göre bu “kavram”ın sınırlarını çizecek, ona göre bu kavrama muhteva kazandıracaktır. Bu kavramı kullanırken, ondan kendi anladığı mânâyı kasdedecektir. Başkalarının da kendi kasdettiği mânâyı anlamasını bekleyecektir.⁴³

Zenginler bu kavramı iktisadî açıdan düşünüyorlardı. Onlar bu kavramla, Hız. Muhammed'in ticari ve diğer malî münasebetlerinde son derece kendine güvenilir olduğunu anlıyorlardı. Bu yüzden ona “Emîn” diyorlardı.⁴⁴

41 İbn İshak, s. 42; İbn Hişâm, I, 171,179; İbn Sa'd, I, 199-216; İbn Seyyidinnâs, I, 25, 37; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 41, 45.

42 Amcası Ebû Tâlib, bu ana kadar henüz belli bir otoritede elde etmiş değildi. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 48.

43 Sosyal tutumlarla ilgili geniş bilgi için bkz. Krech-D. Cruchfield-R. S. - Ballachey, E. L., *Cemiyet İçinde Ferd*, çev. Mümtaz Turhan, İstanbul 1983, 52, 80, 101.

44 Hız. Muhammed (s.a.), amcası Ebû Tâlib'le Suriye'ye iki defa ticari yolculuk yapmıştı, özellikle ikincisi çok başarılıydı: İbn İshak, s. 53-54; İbn Hişâm, I, 194,

Asiller tabii olarak şeref ve haysiyetlerine düşkündüler. Onlar bu kavramdan Hz. Muhammed'in kendi şereflerine, haysiyetlerine, itibarlarına ne kadar riâyetkâr olduğunu anlıyorlardı. "Emîn" demekle onun yalan, iftira, tezvir, dedikodu gibi yollarla şereflerini haleldâr etmeyeceğini anlatmak istiyorlardı.

Cemiyet içerisinde idareci durumunda olan kimseler –bunlar tabii ki asillerindendiler- bu kavrama daha daha değişik bir mânâ veriyorlardı. Onun varlığını sınıflar arası çekişmelere, kabileler arası çatışmalara karşı teminat görüyorlardı. Bu kavramla, onun cemiyet içerisindeki hâkim nâzım rolüne ve hâdiseler karşısındaki müsbet tutumuna karşı şüphe beslemediklerini anlatmak istiyorlardı.⁴⁵

Muhâripler, cengâverler tabii olarak bu kavrama daha başka bir mânâ ve yorum atfediyorlardı. Onlar bu kavramla Hz. Muhammed'in harplerde kendisine güvenilir olduğunu, ortaya çıkacak şartlar altında onun saflarını terk etmeyeceğini anlıyorlardı. Bunu, dost düşman herkese anlatmak istiyorlardı.⁴⁶

Sosyal, ekonomik ve fizikî yönden güçsüzler de bu kavrama kendilerine uygun gelecek bir mânâ veriyorlardı. Fakirler kendi hallerine ve şartlarına göre, bu kavrama daha değişik boyutlar getirmişlerdi. Bu insanlar malî yardım ve diğer ihtiyaçları için Hz. Muhammed'e geldiklerinde onun kendilerine bütün imkânlarıyla yardımcı olacağına, hatta kefaletiyle dostlarından onlar için yardım talep edeceğine inandıklarını, bu hususta endişe taşımadıklarını göstermek istiyorlardı. Âcizler bu kavrama dūçar oldukları âcizlikleri ve çaresizlikleri açısından bakıyorlardı. Bu insanlar, ona "Emîn" demekle zulme uğradıkları zaman, zâlim kim olursa ol-

203; İbn Sa'd, I, 119, 129-131; İbn Seyyidinnâs, I, 40, 47; Ebû Zehra, *Hatemü'n-Nebiyyîn*, I, 147, 158-159; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 51-52.

45 İbn İshak, s. 85-88; İbn Sa'd, I, 146, 156, Hz. Muhammed (s.a.) bazı yönetim işlerinde bulunmuştu; Ebû Zehra, I, 148-149.

46 Hz. Muhammed (s.a.), Ficar Savaşları'na katılarak bu durumunu göstermişti; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 55-56.

sun, her türlü şarta rağmen Hz. Muhammed'in kendi haklarını koruyacağından emin olduklarını, buna inandıklarını anlatmak istiyorlardı. Kimsesizler, himayesine sığındıkları takdirde, onun bir kardeş, bir ağabey, bir baba gibi kendilerine kol-kanat gereceğinden emin olduklarını, onun sayesinde her türlü korkudan uzak yaşayacaklarını anlatmak istiyorlardı. Köleler bu kavramla, herkes kendilerini dövdüğü, sövdüğü, hor gördüğü bir dünyada onun kendilerini dövmeyeceğini, hor görmeyeceğini kötü söylemeyeceğini anlıyorlardı. Hiç kimsenin kendilerini insan yerine koymadığı bir cemiyette onun kendilerini şerefli birer insan görüp, ona göre kendilerine muamele edeceğinden emin olduklarını, buna inandıklarını anlatmak istiyorlardı.⁴⁷

Vardığımız bu nokta, yorumlarımıza yeni imkânlar getiriyor. Bunun için biraz önce yapılmış tesbiti hatırlama zarureti vardır. Hakikaten o günkü cemiyet içerisinde, mevcut bu insanların babaları, dedeleri ve kendileri gibi hayat tarzı göstermeyen, içki içmeyen, kumar oynamayan, fuhuş yapmayan, tefecilikle alakası olmayan, yalan söylemeyen ve putlara tapmayan, aksine topluma çok daha farklı davranış kalıpları getiren ve değer ölçüleri teklif eden Hz. Muhammed'i "Emîn" sıfatıyla tavsif etmiş olmaları, üzerinde fazlasıyla durulmaya değer görünüyor.

Haklı olarak, bu insanların babaları, dedeleri ve kendileri gibi bir hayat tarzı gösteren, içki içen, kumar oynayan, fuhuş yapan, yalan söyleyen, iftira eden, çapulculukla zaman geçiren, putlarına tapan ve daha başka değerlerini istisnasız ve münakaşasız kabul eden ve onu cemiyetle paylaşan bir kimseyi, ancak "Emîn" sifa-

47 Şehrin dulları ve yetimleri, Hz. Muhammed'e sığınır, Mekke'ye gelen yabancı tüccarlar Mekkeliler'den olan alacaklarını tahsil için yine ona başvururlardı; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 32-33. Ayrıca, Hz. Muhammed, zulmü önlemek maksadıyla kurulan Hılful-Fudûl teşkilatının faaliyetlerine katılmakla müşahhas tavrını ortaya koymuştu; İbn Hişâm, I, 145; İbn Sa'd, I, 128-129, 146, 156; İbn Seyyidinnâs, I, 46; Ya'kûbî, II, 17-18; Esad, s. 384-386; Ebû Zehra, I, 151; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 56-58; Köksal, I, 93-96.

tıyla tavsif etmeleri beklenirdi. Olanların beklenilenin hilafına vâki olması, bütün görüşlerimizi ve yorumlarımızı bir noktada birleştiriyor. Hakikaten zahirde bu insanlar bütün yapıp ettiklerinden ve değerlerinden şüphe ediyor değildiler. Fakat, bu insanların kendileri gibi yaşamayan, daha başka hayat tarzı gösteren, cemiyete değerler getiren Hz. Muhammed'i "Emîn" olarak göstermeleri, insanların o güne kadar bütün yapıp ettiklerine, hareketlerine, davranışlarına ve paylaştıkları değerlerine karşı "şuur-altı"nda şüpheler, kuşkular, tereddütler beslediklerini göstermesi bakımından önemlidir.

İslâm Medeniyeti'nin ilk vahyinden itibaren takip ettiği yol, benimsediği usûl hep bu insanların yapıp ettiklerine, geliştirdikleri değerlerine karşı şuur-altında mevcut kuşku ve tereddütlerin şuur seviyesinde idrakine yardımcı olmak gâyesini taşır.

Bu tesbit üzerindeki yorumlarımızı derinleştirerek diyebiliriz ki, İslâm Medeniyeti'nin benimsediği bu yolla varmak istediği nokta, bu insanların hareket ve davranışlarına ve değerlerine karşı şuur-altında mevcut şüphe ve tereddütleri besleyen "hakikat fikri"nin şuurlaşmasına yardım etmektir. Toplumun kendilerine verdiği eski, yanlış şartlanmalardan –putlara tapma gibi- kurtulmalarına imkân tanımaktır.

Bu ifadeler, bu kadar yorumla iktifa etmeyecek kadar önemlidir. Zira, bizi, hakikat fikrine götüren sebepleri takip etmemiz lüzumu vardır. İslâm öncesi devrede bu insanlar kendileri gibi yaşamayan ve kendilerinkinden farklı değerler getiren Hz. Muhammed'e "Emîn" demeleri, iki bakış açısı göstermekte ve dolayısıyla bizleri iki mühim noktaya sevketmektedir.

1- Bu insanlar, Zâhirde bütün yapıp ettiklerine ve değerlerine nihaî doğrular olarak baksalar da, hakikatte bunların doğruluğundan şuur-altında şüpheler taşıyorlardı. Bunların doğruluğuna kani değildiler. Bu durumda, bu insanlar "yanlış"ı bulmuşlardı. Bunun için kendilerine "Yanlış nedir?" sorusunu sormuş olmaları gerekirdi.

2- Bu insanların yanlış tanımaları “doğruyu bildikleri” görüşünü haklı kılar. Bunun için, bu insanların kendilerine “doğru nedir?” sorusunu sormuş olmaları gerekir. Bu insanlarda, en azından nüve halinde doğruluk fikri bulunmalıydı. Gerçekten böyle olmalıydı. Yoksa, Hz. Muhammed’de hareket ve davranışlar bütünü olarak somutlaşan bu “fikir” bu insanlar tarafından hemen kabul görmezdi, tasvip bulmazdı, tebci edilmeydi. Onu bu kadar beğenmezlerdi, bu derece onu “ideal insan” olarak görmezler ve göstermezlerdi.

Ona Muhammedü'l-Emîn diyorlardı. Bu arada yaşlılar Hz. Muhammed’e karşı cemiyetin bu tavrını paylaşmakla ömürlerinin yanlışlarla geçtiğini, farkında olmadan şuur-altının dinamikleriyle genç nesillere anlatmak istiyorlardı.⁴⁸ Onun için bu genç “insan” a hayranlıklarını gizleyemiyorlardı.⁴⁹

Acaba “doğruluk” fikri mi bu insanların yanlışları tanımlarına yardımcı oluyordu, yoksa yanlışlar mı bu zihinlere doğruluk fikrini getirmişti?

Tabii ki burada birinci şık tercihimiz olacaktır. Doğruluk fikri, ancak yanlışları tanımlarına yardımcı oluyordu. Yoksa yanlışlar, ancak yanlışları getirecekti.

Biz bu doğruluk fikrine daha şümüllü ve daha öz olarak “Hakikat Fikri” dersek, meseleyi daha sağlam bir zemine çekmiş oluruz. Gerçekten, Câhiliye Devri’nde bu insanların Hz. Muhammed’e karşı tavırları onların şuur-altında mevcut “Hakikat Fikri” ile ancak izah edilebilirdi. Tabiidir ki, bu hakikat fikri bu insanların şuur-altında fert fert aynı derinlikte ve aynı potansiyelde değildi.

48 “Şuur” ve “şuur-altı” konusunda geniş bilgi için bkz., Mousseau, Jacques-Moreau, Pierre- François, L’Inconscient, Paris 1976, s. 205, 388.

49 İbn İshak, s. 57-59; İbn Sa’d, I, 146, 156.

B- Resmi Olmayan Vahiy: Hz. Muhammed'in Peygamberliğe, Cemiyetin İlâhî Vahye Hazırlanışı

Şuur-altının derinliklerinde mevcut hakikat fikrinin şuurlaşması hususu,⁵⁰ bizleri, “Vahiy” gerçeğiyle yüzyüze getirir. Vahyin alâkamız sahasına girmesi, onun sınırlarını daha iyi çizmemizi zaruri kılar. Zira, vahyi İslâm'ın ilk emrinden son tebliğine kadar geçen zaman birimi içinde telakki ettiğimiz takdirde onun sınırlarını çok daraltmış oluruz ki, bir çok hususu anlama ve değerlendirme imkânımız olmaz. Bunun için, vahyin sınırlarını biraz daha genişletmek mecburiyetinde olduğumuzu kabul etmemiz gerekir.

Vahiy, kendi vetiresi içinde birbirini tamamlayan iki merhale gösterir:

- Resmi olmayan vahiy
- Resmi vahiy.

Resmi olmayan vahiy, Hira'da vahiy inmeden önce Hz. Muhammed'in hareketleriyle, davranışlarıyla, sözleriyle, bütün hayat tarzıyla o günkü cemiyette ayrı ayrı bütün insanlara getirmiş olduğu “mesaj”dır. Bu mesaj, onların şuur-altında mevcut hakikat fikrine sağlam “ölçü (criterium)” veriyordu, ilâhî vahye zemin hazırlıyordu. İlâhî vahiy, ileride ancak bu zemin üzerinde gelişecekti. Yine İlâhî Vahiy, Hz. Muhammed'in başlattığı vetireyi ancak takip edecek, onu zenginleştirecekti. Nitekim Hz. Muhammed'in vahiy öncesi hayatıyla çelişki göstermiyordu. İlâhî vahiy onun vahiy öncesi hayatını ve değerlerini ancak tasdik edecekti.

Mesele, bu şekliyle, Hz. Muhammed'in cemiyete onun bir üyesi olarak katılmasıyla başlattığı vetire içinde ele alındığı takdirde, ilk vahiy ile bu yeni “iman”ı hemen kabul eden Müslümanların bu kabuldeki “Müşterek Tavırları” ancak anlaşılabilir olacaktır. Bu müşterek tavrı, Cähiliye Devri hazırlamıştır. Zira, Cähiliye Devri

50 Mousseau, Jacques-Moreau, Pierre-François, L'Inconscient, s. 148-149.

insanları, Hz. Muhammed ile bu mesaj çerçevesinde birleşiyorlardı. Bu mesajları kabuldeki ölçü, onların şuur-altında mevcut hakikat fikrinden geliyordu.

Bu insanları ve bu insanlarda mevcut “müşterek tavır”ı daha iyi anlama ihtiyacı, Hz. Muhammed’i hayatının bu devresinde iyi tanımayı zarurî kılar. Yalnız bu konuda bir soru, cevabı itibarıyla önemli görünüyor. Hakikaten, acaba Hz. Muhammed’in “vahiy öncesi” hayatı kaç kısımda mütâala edilebilir?

Bütün bu olanlar, ilk vahye kadar geçen zaman birimi içinde, Hz. Muhammed’in hayatının ancak iki kısma ayrılabilceği hususunda bizlere imkânlar veriyor:

1- Hz. Muhammed’in dünyaya gelmesiyle başlayan ve daha sonra çocukluk devresini içine alan ve bunu müteakib ergenlik ve olgunluk devreleri olarak devam eden hayatının “ilk inziva”ya çekildiği güne kadarki devresi.⁵¹

2- Hz. Muhammed’in el ermez, ayak değmez bir yere tek başına “ilk inziva”ya çekildiği günden, “İlk Vahy”in gelmesine kadar geçen zaman içindeki hayatı.⁵²

Özet olarak, onun inziva öncesi hayatı da yine onun cemiyet dışı hayatına tekabül eder. Bu durumda tertip olarak ilk sırayı temsil eden dönem, onun dünyaya gelmesiyle başlayan ve çocukluk devresi olarak devam eden ve daha sonra cemiyete onun bir üyesi olarak katılması mânâsına gelen ergenlik ve olgunluk devrelerini içine alan bir zaman dilimine tekabül eder. Sonuç olarak, bu taksimata esas alınan ölçülerden ve bu ölçülerde kullanılan tabirlerden anlaşılacağı üzere Hz. Muhammed’in inziva öncesi hayatı, onun ömrünün üçte ikisine yakın bir zamana tekabül etmiş olması ve

51 İbn Sa’d, I, 100-147; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 60-64; Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, I, 167.

52 İbn İshak, s. 100-102; İbn Hişâm, I, 254; İbn Sa’d, I, 194; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 78-80; Hitti, I, 167; Watt, s. 17.

yine bu zaman biriminin insan ömrünün en önemli safhalarını ihtiva etmiş bulunması itibariyle, iki kısımda mütalaa edilmesi hususunu zarûri kılar.

- Çocukluk dönemi,
- Gençlik ve olgunluk dönemi.

Bu taksimatta “Çocukluk dönemi”, kişinin hayatında en önemli devreyi temsil etmiş olması bakımından, Hz. Muhammed’in hayatının bu dönemine dair yapılacak çalışmalar, onun hayatı hakkında bizlere ciddi fikirler verecektir.

Psikologlar insan ömrünün bu devresi için “kişinin çocukluğu, büyüklüğünün babasıdır”, demişlerdir.⁵³ İnsanların geçirdiği çocukluk devresi önemlidir. Daha sonraki hayatında kişinin hareketlerini, davranışlarını, duygularını, düşüncelerini, zevklerini, tercih ve telakkilerini bu dönemde edindiği intibalar ve geçirdiği tecrübeler yönlendirecek ve şekillendirecektir. Kişi bu devrede aldığı intibaların ve edindiği tecrübelerin izlerini, ömrünün sonuna kadar üzerinde taşıyacaktır. Bu itibarla çocukluk dönemi, kişinin şahsiyetinin gelişmesi ve karakterinin oluşması bakımından en önemli devredir.

Yine bizler psikologların verimli çalışmalarından öğreniyoruz ki, kişinin şahsiyet yapısı, üç ayrı unsurun terkibinden oluşmuştur: Kişinin çocukluk devresinde aldığı intibalar ve geçirdiği tecrübeler bu şahsiyet yapısının ilk malzemesini oluşturacaktır. Daha sonra oluşacak şahsiyet yapısında babasının şahsiyetinden izler taşıyacaktır. Son olarak kişi, insanlarla kurduğu ilişkilerinde ve oynadığı rollerinde kendisi için en uygun olanları tesbit edip seçmesiyle şahsiyet yapısını tamamlayacaktır.⁵⁴

53 Nezahat Arkun, *Şahsiyet Psikolojisi ve Şahsiyetin Dinamikleri*, İstanbul 1970-1971, s. 38.

54 Bkz. Belma Özbaydar, *Çocuk Psikolojisi Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1972-1973, ss. 57-63.

Bu üç unsurdan her biri önemlidir. Yalnız babanın çocuk üzerindeki tesirleri, taşıdığı boyutları itibariyle yoruma muhtaçtır: Zira babanın çocuk üzerindeki tesirleri, sadece onların baba-oğul olarak devamlı beraberliklerinden ve aralarında mevcut sevgi bağından oluşmuş değildir. Çocuğun kalıtım yoluyla babasından tevarüs ettiği vasıfların tesiri inkâr edilemeyecek kadar büyüktür.

Sonuç olarak, babanın çocuk üzerindeki tesirlerinin sınırları, onun davranışları üzerinde etkili olmaktan çok daha boyutlu ve çok daha şümüllüdür. Zira baba, çocuğun duyguları, düşünceleri, ümitleri, kabulleri ve inançları üzerinde ayrı ayrı müessirdir. Bu cümleden olarak, çocuğa cemiyetin değerlerini en iyi şekilde aktaracak kimse hiç şüphesiz babadır.⁵⁵ Baba vefat ettiyse bu sorumluluk anneye aittir.

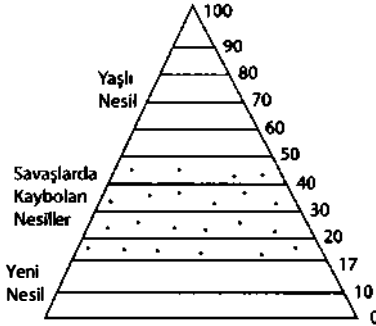
55 Biz babaların cemiyetin değerlerini evlatlarına aktarmaları noktasında üstlendikleri ikili ilişkileri konu alan rollerini, sosyolojik mânâda daha geniş halk kitlelerini teşmil ettiğimiz takdirde, mesele yeni boyutlar kazanacaktır.

Sosyolojide cemiyetin değerlerini daha sonraki nesillere bir önceki nesiller aktarırlar. Bu mânâda, yaşça ileri kuşaklar, daha genç kuşaklara göre, değerlerin aktarılması hususunda cemiyetin suflörüdürler. Bir şeyin iyi ya da kötü olduğunu kendileri icad etmezler. Onlar bu mânâda örnektirler ve kontrol mekanizmasını oluştururlar.

Fakat buna mukabil bizim cemiyetimizde, 1909 tarihinde başlayıp 1923 tarihine kadar devam eden harbler dizisi vardır. Ondört yıl devam eden bu harbler dizisi, büyük nüfus kitlelerinin aradan çekilmesi neticesini vermiştir. Hakikaten, Osmanlılar'ın son dönemleri dâhil, Cumhuriyet devrinde ortaya çıkmış bulunan bütün problemlerin temelinde bu gerçek vardır. Gayet açıktır ki, genç dinamik nüfusun aradan çekilmesi, iktisaden olduğundan ziyade, cemiyetin değerlerinin intikali ve dolayısıyla yaşaması hususunda önemli ve ciddi güçlükler getirmiştir.

Özet olarak, imanına bağlı, vatanını seven, fedâkar, genç milyonlarca insanın cebhelerde şehit düşmesi, nüfus dilimleri arasında büyük ve ciddi bir boşluğun doğmasına sebep olmuştur. Genç nesiller başlarında babaları, ağabeyleri ve diğer büyükleri olmadan büyümek mecburiyetinde kalmışlardır. Büyük görmeden büyük olmak zorunda kalmışlardır. Onatlı yaşında torun, altmış yaşındaki dedesiyle kalmıştır. Dede, cemiyetin değerlerini, daha geniş mânâsiyle, cemiyetin kültür mirasını torununa aktarabilmek hususunda acze düşmüştür. Bu durum harbin

verdiği yıkımla başlayan çözülmeyi bir kat daha hızlandırmış ve değerlerin intikali noktasında kopukluk hasıl etmiştir. Bu husus nüfus pramidinde daha rahat takib edilebilmektedir.,

Şekilde görüldüğü gibi, nüfus pramidinde, onyediyi yaş ile altmış yaş arası nesiller, harbler sebebiyle aradan çekilmişlerdir. Onyediyi ve daha aşağı yaştaki çocuklar ile altmış ve daha büyük yaşlardaki dedeler karşı karşıya kalmışlardır. Arada gerekli ve lüzumlu iletişim bir türlü kurulamamıştır. En azından gelişmemiştir. Mevcut bu yaş farkı, o günlerde ortaya çıkmış bulunan ve daha sonraki zamanlarda çıkacak olan bütün iktisâdî ve sosyal problemlerin çekirdeğini oluşturacaktır.

Ancak son senelerde, nüfus pramidindeki bu boşluk, genç nüfus tarafından doldurulmuş ve nüfus normal yapısını kazanmıştır. Fakat buna mukabil, değer kayıplarının nasıl telafi edilebileceği hususunda yeterli araştırmalar yapılmamış ve bu suâl lâyük-ı vechile cevaplandırılmamıştır.

Bu satırlar bu konuda önemli ve ciddi bir teklif getirecektir. Diyanet İşleri Başkanlığı, kendi teşkilatına bir tamim göndererek, köylerde, kentlerde, kasabalarda, mezralarda ve yurdun her yerinde vazife gören din adamlarından bulundukları yerlerde bu milletin diline, dinine, imanına, vatanına, tarihine, ve bütün mukaddesatına dair, gördüklerini, bildiklerini, duyduklarını, işittiklerini bir kağıda yazıp bölgelerindeki yetkili şahıslara teslim etmelerini, onlardan isteyebilirdi. Böyle bir talep için ne kânunî tadilat ve ne de malî kaynak gerekirdi. Zira böyle bir çalışma, bunu yapanlara, birkaç kağıt ve bir kaleminden ve çok cüz'î bir zamandan, daha başka bir külfet yüklemeyecekti.

Bu bilgiler daha sonra merkezde toplanıp neşredilecekti. Hiç şüphe edilemez ki, bu bilgiler değişik sahalar ve değişik konuları, kapsamı içine alacaktı. Zaten onları değerli kılan buydu. Netice itibariyle toplanacak bu bilgiler anahatlarıyla

şu konularda olacaktır: Kullanılan mahalli kelimeler, atasözleri, tabirler, deyimler, çocuklara söylenen ninniler ve daha sonra çocuklara anlatılan masallar ve hikayeler, nakledilen mankıbeler, eski zamanlara ait kahramanlıkların dillerde dolaşan efsaneleri, halk söylentileri, evliya ve Hızır Aleyhisselam ile ilgili rivayetler, ahlâk kahramanlarının hayat hikayeleri, doğrulukları, fedâkarlıkları, daha sonra çocukların oynadıkları oyunlar, oyunların isimleri, oynanış tarzları, oyun kaideleri ve usulleri ve bu oyunlarda söylenilen tekerlemeler, bütün bunlara ilaveten büyükle- rin nasıl eğlendikleri ve büyüklerin çocuklarına isim verirken neler düşündükleri ve bu isimlerin fikir ve iman dokusu...

Gayet tabiidir ki, bu bilgiler arasında birbirine benzeyenler ve hatta birbirinin aynı olanlar bulunacaktır. Bu olgu, bu bilgilere ayrı bir önem kazandıracaktır. Zira, nüfus hareketlerini takib edebilmek ve kültürün yayılma sahasını ve mües- siriyetini ölçmek için yapılacak sosyo-kültürel araştırmalar açısından bu benzer- likler ve aynılıklar son derece önemlidir ve bizlere ciddi ipuçları verecektir.

Özet olarak, yapılacak böyle bir çalışma, köylerde ve köyaltı birimlerde her eve varıncaya kadar memleketin bütün kültür dokusuna nüfuz etmesi bakımından en kapsamlı kültür araştırması ve tesbiti olacaktır. Bu nevî araştırmalar içinde, filimlere, dizi filmlere, romanlara, hikâyelere, şiire ve diğer san'at dallarına konu olabilecek bir çok malzeme çıkacaktır. Böylece sanat, bu bilgiler içinde kendisi için malzeme bulurken, bu malzemeler de sanata intikal etmiş olarak ebedileş- ecektir. Böylece kültür zenginleşmiş ve yeni boyutlar kazanmış olacaktır.

Bu tür çalışmalar için henüz zaman geçmiş değildir. Zira hâlen imkânlar mevcuttur. Yeter ki, bu konunun ehemmiyeti kavranılmış olsun. Aksi takdir- de, bizden sonra gelecek nesiller, dedelerinin vahşî-barbar oldukları kanaatine varacaklar ve bundan da kurtulamayacaklardır. Hz. Muhammed'in çocukluk devresinin bir kısmını Medine'de geçirmiş olması son derece mânidardır. Zira ileride o, Peygamber olarak, bir çok belde arasında, ancak Medine'ye Hicret edecektir. Bu durumda muvaffak olması, onun Medine'yi ve Medine insanını yakından tanınması, bu yerleri ve bu insanları sevmesi ile ancak kolaylaşacak ve değer bulacaktır.

Bunun zıttı olarak, bu kadar bölge arasında ancak Medine halkının İslâm'ı seçme- si ve Hz. Muhammed'i Medine'ye davet etmesi de yine aynı derecede câlib-i dik- kattir. Onların bu kabulleri ve davetlerinin temelinde, acaba Hz. Muhammed'in çocuk yaşta da olsa, Medine'de yaşayan dayıları ve diğer akrabaları ve oralardaki insanlarla oluşturduğu sosyal çevrenin hiç mi tesiri olmamıştır. Nitekim daha kü- çük yaşlarda iken, kervanla giderken, düşmanlarının onu tanımaları ve daha sonra

Meseleye bu açıdan bakılması halinde, Hz. Muhammed'in daha doğmadan babasını kaybetmiş olmakla başlayan çocukluk devresi, kendi seyri içinde mütalaa edilmesi durumunda ancak, onun daha sonraki hayatını ve ona nâzil olan vahyin temsil ettiği vetireyi anlamamız mümkün olacaktır. Gerçekten bu dönem ilâhî takdirin onu yetiştirmek ve eğitmek için takip ettiği seyri anlamak bakımından önemli ipuçları taşımaktadır.

Bu durumda, ehemmiyetine binâen meseleye yeniden başlamanın ve önemli noktalara dikkat çekmenin zarûreti açıktır. Hz. Muhammed daha doğmadan babasını kaybetmiştir. Daha sonra bâdiyede yaşıyan sütanneye verilmiş ve hayatının bir bölümünü burada geçirmiştir. Bunu müteâkib, annesi onu alıp, beraberce Medine'ye dayılarının yanına gitmişlerdir. Hz. Muhammed yine ömrünün bir kısmını burada dayılarının yanında geçirmiştir. Dönüşte annesi yolda vefat etmiştir. Cariyesi Hz. Muhammed'i Mekke'ye getirmiş, teslim etmiştir.

Bütün bu olanlar, menşee ve yapı itibarıyla iki ayrı tavrın mevcudiyetine işaret eder:

- İlâhî takdirin tecellîsiyle vuku bulanlar.
- Beşerî tercihlerle vâki olanlar.

Hz. Muhammed'in daha doğmadan babasını ve doğduktan kısa bir zaman sonra annesini kaybetmiş olması, ancak ilâhî takdirin tecellîsiyledir. Beşerin bunda dahli yoktur.

Fakat buna mukabil, sütanneye verilmesi ve daha sonra annesinin onu Medine'ye götürmesi ve Hz. Muhammed'in orada bir müddet kalması ve benzeri hususlar ancak beşerî tercihlerle oluşmuş hâdiselerdir.

Râhib Buheyra'nın onun geleceği hakkında söyledikleri, Hz. Muhammed'in çocuk yaşında olsun, etrafında ne derece müessir olduğu hususunda bizlere önemli ip uçları vermektedir.

Netice itibariyle, bu iki tercih menşe ve yapı açısından birbirinden bağımsız gibi görünüyor iseler de, varmak istedikleri hedef bakımından büyük bir beraberlik içindedirler ve birbirlerini şerh eder durumdadırlar.

İlk merhalede, babasının vefat etmesi, babanın cemiyetin değerlerini evladına aktarmadaki değişmez mevkiinin temsil ettiği vetireyi kesmek gâyesine matuftur. Ancak mesele bu kadarla kalmaz. Nitekim takdir bu konuda yine hassas ve titiz davranacaktır. Şöyleki, Hz. Peygamber annesi Âmine Hatun ile beraber Medine'den Mekke'ye dönerken henüz altı yaşındadır ve annesi yolda hastalanıp vefat eder. Bu nokta önemlidir. Zira Hz. Peygamber'in annesine muhtac olduğu çocukluk devresinin son sınırında takdir annesini elinden almıştır. Burada takip edilen en önemli hedef odur ki, o da anne vasıtasıyla cemiyetin değerlerinin Hz. Peygamber'e intikalini önlemektir.

Tekrar şu hususun ifadesi gerekir ki, annenin erkek evladına cemiyetin değerlerini nakletmesi, ancak fevkalade hallerde bahis konusudur. Yoksa normal hallerde baba ancak erkek evladına ve anne de ancak kız çocuğuna cemiyetin değerlerini aktarmak durumundadır.

Özet olarak, bütün bu gerekçelerle ve sebeplerle artık takdir, ileride vahyi temsil edecek olan Hz. Muhammed'in elinden annesini ve babasını alacaktır. Onun eğitimini bizzat kendisi deruhte edecektir.

Hasılı, ilâhî takdir cemiyetin değerlerinin Hz. Muhammed'e intikalini önlemek hususunda tercihinin ortaya koyarken, beşeri tavır da farkında olmıyarak, takdirin tercihinine ayak uyduruyor ve Hz. Muhammed'in Mekke'den uzak kalması hususunda bütün imkânlarını seferber ediyordu.

Beşeri tercihler arasında en önemli husus şahsiyetin oluşması, gelişmesi ve peygamberlik vasıflarının kazanılması bakımından Hz. Peygamber'in çocuk yaşta "süt anne" Halime Hatuna verilmiş olmasıdır. Bu tesbitin ne kadar doğru olduğunu göstermesi mahiyetinde, Halime Hatunun yanında, yaylada süt kızkardeşi "Şeyma"

ve yaşıtları ile oynarken Cebraîl Aleyhisselam'ın diğer meleklerle gelip Hz. Peygamber'in göğsünü yarıp kalbini açarak oradan bir kan pıhtısı çıkarıp, bu bir peygambere yakışmaz diyerek bir kenara atması ve daha sonra göğsünü kapaması mucizesinin, yaylada vukû bulmuş olmasıdır. Bu mucize pekâla Mekke'de veya daha başka bir yerde vaki olabilirdi; buna bir engel yoktu. Öyleyse niçin bu mucize Halime Hatunun yanında bu yaylada vaki oluyordu. İlâhî takdirin herhangi bir yeri değil de burayı seçmesinin sebep ve hikmetleri olacaktı. Bu itibarla bu "olgu" üzerinde durulup düşünülmesi, yeni yorum ve değerlendirmelerle geliştirilmesi şarttır ve elzemdir.

Bu mucizenin rivayeten zayıf olduğu söylenmektedir. Ancak burada anlatılmak istenen husus, takdirin Hz. Peygamber'in şahsiyetinin teşekkül edeceği devrelerde, mümkün mertebe müşrik değerlerden uzak kalmasını istemiş olduğudur. Göğsünün yarıp kalbinin açılması mucizesi bir ayrıntı olarak mevzu bahis edilmiştir. Ancak burada şu husus dikkatle ele alınmalıdır. Çünkü bugün artık, Türkiye'de mucizeleri red ve inkâr etmek adeta moda hâlini almıştır. Bugün dünyada göğüs açılmıyor, kalb damarları, kapakçıkları değiştirilmiyor ve değişik kalb ameliyatları yapılmıyor mu... Hal böyle olunca ilme yol göstermesi bakımından Hz. Peygamber'in binbeşyüz yıl önce bir kalb ameliyatı geçirmiş olması mucizesi, niçin şaşırtıcı olsun. Bunu anlamak mümkün değil.

Bir başka misal olarak Mûsâ Peygamber'in Benî İsrâîl'i Firavun'un elinden kurtarıp karşı sahile geçirmek için, deniz altında tünel açılması mucizesi, kaçbin yıl sonra insanlığa deniz altında kilometrelerce tünel açılması ilhamını ve fikrini vermiş değil midir?

Hâsılı bugün artık ilim, din kitaplarında bahsedilen mucizelerden, sürüp gelen efsanelerden, masallardan, çocukların hayallerinden kendisi için araştırma ve çalışma sahaları aramaktadır.

Beşerî tercihlerle ilgili süreç bu şekilde devam ederken, ilâhî tecelliyat ile ilgili oluşum çok daha kapsamlı ve çok daha belirleyici bir şekilde geliyordu.

Bu cümleden olarak Hz. Peygamber'in hayatı ve peygamberlik süreci ile, zıddına bir seyir gösteren Mûsâ Peygamber'in hayatı ve peygamberliği arasında mukayeseler yapmak, evvela iki ayrı mevkide vaki olan tecelliyatı anlayabilmek ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in hayatında vukû bulan hâdiseleri daha iyi değerlendirebilmek bakımından bizlere önemli imkânlar vaad edecektir.⁵⁶

56 Mûsâ peygamber'in erkek çocuklarının kesilecekleri sene dünyaya gelmesinin sebeplerini araştırmak ve daha sonra ortaya çıkan bulguları Hz. Peygamber'in hayatı ile karşılaştırmak, evvela bizlere farklı iki mevkide vaki olan tecelliyatı anlamak ve yorumlamak imkânı verecek ve müteakiben "çocuk eğitimi"ne dair düşüncelerimize önemli ilkeler sunacaktır.

Mûsâ peygamber Mısır'da köle durumunda bulunan Benî İsrâîl'de erkek çocukların kesilecekleri sene dünyaya geldi. Altı-yedi ay önce veya altı-yedi ay sonra dünyaya gelmiş olsaydı kesilmeyecekti. Anne-babasının yanında kalıp onlarla beraber yaşıyacaktı.

Ancak İlâhî takdir onun anne-babasının yanında kalmasını istememiş olacaktı ki, erkek çocukların kesilecekleri sene dünyaya gelmesini murâd etmişti. Takdirin onun ileride peygamber olacağını murâd ettiği halde kesilmesini istemesi çelişki olurdu. Hal böyle olunca bizler, bizzat takdirin var ettiği bu çelişkiyi kendi seyri içinde takip edebilirsek, hem mevzubahis çelişkiyi çözebilir hem de meseleyi daha iyi anlayabiliriz.

Allah Taâlâ Mûsâ peygamberi anne-babasının yanında bıraksaydı Mûsâ peygamber onların "terbiyesi" ile büyüyecekti. Onlar köle idiler; tabii olarak zihinlerinde "efendi daima haklıdır" şeklinde "köle mantığı" geliştirmişlerdi. Bu mantıkla yetişen bir kimsenin, efendisi mevkiinde bulunan "Firavun"a onun etrafındakilere ve onun kavmine karşı çıkıp bir önder olarak Benî İsrâîl'i kölelikten ve esaretten kurtarması nasıl mümkün olurdu. Onun için o, anne-babasının yanında değil, hür bir ortamda yetişmeliydi ki, önderlik yaptığı cemiyeti hürriyete götürebilsin, onlara hürriyeti anlatsın ve hür yaşatabilsin.

Ancak mesele bu kadarla sınırlı kalmayacak kadar kapsamlıydı. Bunu, bu mevkide vücut bulan bir sual ve ona verilecek bir cevap ile anlıyoruz. Nitekim Allah Taâlâ, Mûsâ peygamberi yine annesi-babası yanında bırakmazdı. Fakat onu Firavun'un yanında, sarayda değil de, yine Firavun'un kavminden orta halli bir ailenin yanında aynı şekilde, hür bir ortamda hür bir insan olarak yetiştirebilirdi. Takdir böyle bir yola iltifat etmemiştir. Bundan şunu anlıyoruz ki, maksat sadece hür bir ortamda duygu ve düşünceleriyle bağımsız, hür bir insan yetiştirmek değildi. Böyle olsaydı mesele bu kadar girift bir hal almazdı.

Burada asıl mesele üstün vasıfları haiz olacak şekilde yetişmiş bir önderin, köle ve esir durumda olan Benî İsrâîl'i Firavun'un çelik pençesinden kurtarıp onları hürriyetlerine kavuşturması idi.

Allah Taâlâ önderlik vasıflarının kendi kendine gelişmeyeceğini, bunların ancak görerek, uygulayarak, yaşayarak öğrenileceğini bildiği içindir ki, Mûsâ Peygamber'i o günün dünyasında bu işi en iyi bilen lider kadrolar ve mesela Firavun ve onun maiyyet erkânı arasında yetiştirmeyi murâd etmiştir. Takdir Mûsâ Peygamber'in önder olarak yetişmesine o kadar önem veriyordu ki, annesinin yanında kalıp Müslüman fakat köle olarak yetişmesinden ise "Ben sizin en büyük Rabbinizim" (Nâziât, 79/24) diyen Firavun'un sarayında yetişmesini tercih ediyordu.

Mûsâ Peygamber sarayda çok önemli insanlar arasında şahsiyeti en iyi şekilde geliyor ve en mükemmel önderlik vasıflarıyla yetişiyordu. Hz. Mûsâ hakkında vaki olan bu mucize, vahiy geldikten sonra onun için ikinci bir imkân sunuyordu.

Bunu anlamak bakımından şayet Hz. Mûsâ kendi cemiyetinde kalsaydı ve onlar arasında büyüseydi vahiy aldıktan sonra, nasıl bir köle, köle bir cemiyetten çıkıp, köle hüviyetiyle Firavun'un sarayına gelip vahiy tebliğ edebilirdi. Onun saraya gelmesi değil, yaklaşması bile mümkün olmazdı.

Farz-ı muhal saraya girseydi koskoca sarayda Firavun'un hangi odada, hangi salonda, toplantıda mı, yoksa bahçede mi olduğunu nereden anlayabilirdi. Bu arada şayet tesadüfen Firavun'la karşılaşsaydı Firavun'u tanımadığına göre onun Firavun olduğunu nasıl bilebilirdi. Bilseydi ve kendini Peygamber olarak tanıtsaydı Firavun hiç tanımadığı bir yabancının böylesine bir iddia ile tek başına sarayında dolaştığını görünce bundan işkillenmez miydi? Sarayını yol geçen hanı haline getiren nöbetçileri, muhafızları cezalandırmaz mıydı? Onu da öldürmeyecekse kolundan tutup attırmaz mıydı?

Bu ihtimallerin vuku bulmamış olması, nöbetçisinden, muhafızından en yetkili kişiye kadar bütün saray erkânının Mûsâ Peygamber'i Firavun'un oğlu olarak bilmiş olmalarındandır. Firavun Mûsâ Peygamber'in kendi oğlu olmadığını biliyordu, onu büyüttmüş bu yaşa getirmişti, onunla beraber zaman geçirmişti, onu seviyordu.

Firavun'un Mûsâ Peygamber'i sevmesi, bu güne kadar konuşulmadığı ve ilk defa bu satırlarda bahse konu edildiği için bir yakıştırma ve bir fantezi sayılabilir. Bu bakımdan bu iddianın isbatı yine bu iddiayı ileri süren satırlara ait olacaktır. Bahse konu teşkil etmesi bakımından bu iddianın tekrarı önemlidir. Firavun gerçekten Mûsâ Peygamber'i seviyor ve hem çok seviyordu.

Bunu şuradan anlıyoruz ki, Firavun, Mûsâ Peygamber'le tartışmaya giren ve cehlin sonunda Mûsâ Peygamber'in hak olduğunu söyleyen sihirbazları ellerini ayaklarını çaprazlama kestirerek, her birini bir ağacın dalına astırmasına karşılık, bu imanı getiren ve teklif eden Mûsâ Peygamber'e bir şey yapmamış ve serbest bırakmış olması bir çelişki değil midir? Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "kestiririm" ifadesi, sihirbazlara hitaben söylendiği için yukarı satırlardaki tesbiti nakzetmez.

Halbuki Firavun yaşadığı hayat ve geçirdiği tecrübe icabı Mûsâ Peygamber'in getirdiği tek Allah imanını dinledikten ve elindeki mucizeleri gördükten sonra hiçbir şey olmamış gibi davranamazdı. Ancak öyle davranmıştır. Nitekim sahip olduğu deha gereği, Mûsâ Peygamber'i serbest bıraktığı takdirde, onun tek Allah imanını mucizeler yardımıyla her yerde herkese yayacağını bilmesi işten bile değildi.

Hâsılı Firavun'un davranışlarında kökleri çok derinlere giden bu çelişki nasıl çözülecek ve açıklanacaktır. Tekrar aynı ifade ile Firavun'un Mûsâ Peygamber'in getirdiği tek Allah imanını kabul eden sihirbazları işkence ile öldürmesi bunu müteakip asıl bu "Din'i getiren ve tebliğ eden ve ortada bir suç varsa esas suçlu mevkiinde bulunan, Mûsâ Peygamber'e hiçbir şey yapmaması, sanki bir şey olmamış gibi davranması ve tahminlerin hilafına onu serbest bırakması gibi ve benzeri hususlar üzerinde ayrı ayrı durulup düşünülmesi ve yorumlar geliştirilmesi icab eder.

Bu açıklamalardan biri, belki senelerce kendisini "En büyük Rab" olarak halka takdim edip insanları kendisine tapındırması sonucu oluşan aşırı büyüklük duygusunun "büyüklük kompleksi" hâlini alıp, zıttını var etmesi ile vücut bulan küçüklük duygusu, "küçüklük kompleksi"nin tatmin olmak istemesi neticesinde, Firavun'un Allah Taâlâ'nın karşısında sadace bir kul olduğunu bizatihi yaşamak istemesidir. Bu ve benzeri izahlarla bu çelişkili tutum anlaşılır olacaktır. Yoksa dünyanın gördüğü en büyük dehalardan ve devlet adamlarından biri mevkîinde bulunan bu kimsenin böylesine yanlış ve basiretsiz bir karar alıp uygulaması nasıl mümkün olurdu.

Kızıldeniz'de boğulurken "Ben Mûsâ'nın ve Harun'un Rabbine iman ettim" demesi ne kadar zamandan beri onun şuurlatının derinliklerinde gizlediği Allah imanının ve buna mukabil suçluluk kompleksinin bir itirafı olamaz mı? Bu beyanın ölüm korkusuyla söylenmiş olduğunu düşünmek yanlıştır. Böylesine yüksek mevkilerde bulunmuş kimselerin ölüm anında yaptıklarından geri döndükleri görülmüş hâdiselerden değildir.

Ayrıca bizler düşüncelerimizi iki ayrı kaynaktan besleyerek bu çetrefil meseleyi çözmeyi deneyebiliriz. Bu cümleden olarak Fransız filozofu R. Descartes ayrı ayrı her bir kimsede Allah inancının var olduğunu göstermek maksadıyla, "Şayet bir kimse içinin derinliklerine inse ve orayı tırnaklarıyla kazısa orada nüve hâlinde Allah imanını bulacaktır" demiştir.

Yine İslâm edebiyatında bahse konu edilen bir olgudan hareketle meseleyi çözmeyi deneyebiliriz: Allah Taâlâ ruhları yarattığı zaman ruhlar âleminde onlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim” (A’raf 7/172) dedi. Bazıları isteyerek bazıları istemeyerek “evet” dediler. İster isteyerek ister istemeyerek evet demiş olsunlar, bunların hepsi Allah Taâlâ’nın hitabına muhatab olmuşlardır. Bu hitab ve daha sonra vaki olan ilâhî tecelliyat ruhlar üzerinde izler ve akisler bırakmış olacaktır. Vakıt saat erişince maddeye bürünüp beden hâline gelen ve kişilik kazanan kimseler şuur-altlarının derinliklerinde “Bezm-i Elest”in intibalarını ve hatıralarını ve yine ruhlarında ilâhî hitabın ve tecelliyatın izlerini taşıyarak dünyaya geleceklerdir. İnsanlar içlerinin derinliklerinde var olan bu izlere çeşitli sebeplerle, yollarla, usullerle erişebilirlerse “Bezm-i Elest”te başlamış bulunan Allah imanını, O’na ibadet etme, itaat etme, O’nu sevmek gibi ve benzeri duyguları tekrar yaşayarak bu duyguları hayatlarında geliştirme imkânı bulmuş olurlar. Bazı kimseler Allah’a inanma, O’na ibadet etme, itaat etme ve O’nu sevmek gibi duyguların içlerinde bulunmadığını iddia edecek olurlarsa, bu iddia onların içlerinin derinliklerinde gizli kalmış bu tecelliyata erişememiş olmalarındandır. Nitekim onlar bu duygularının çarpıtılmasıyla güzel bir kadına veya mal, mülk, para, mevki ve benzeri güçlere tapınarak bu çeşit ihtiyaçlarını gidermek isterler.

Konumuz Hz. Mûsâ’nın Peygamberlik süreci olması bakımından, yine onun yetiştirilmesiyle ilgili, fakat bu defa ailesi “sosyal statü” yönüyle mevzu bahis edilecektir. Mûsâ Peygamber Kur’ân-ı Kerim’in bildirdiği gibi büyük, yüce, asil bir aileye mensuptu. Bu husus Benî İsrâîl tarafından biliniyordu, fakat Firavun ve onun kavmi tarafından kabul görmüyordu. Mesele burada başlıyordu. Gerçek böyle olunca ilâhî takdir Mûsâ Peygamber’in kabul görmesi ve söylediklerinin değer bulması için onu vaktin en şerefli ailesine mensup kılıyordu. Bu karşılaştırma çerçevesinde, ileri satırlarda Hz. Peygamber ve onun ailesinden bahsedilirken “aile” hususunda günümüze dair önemli tesbitler serdedilecektir.

Hâsılı Mısır’da her şey Mûsâ Peygamber’in lehine gelişirken ilk günlerden başlamak üzere bir eksiklik gittikçe büyüyerek devam ediyordu. Mûsâ Peygamber daha ilk günden itibaren mensubu bulunduğu cemiyetten ayrılmıştı. Her ne kadar O, Firavun’un sarayında başı dik, kendine güvenen, müdânası olmayan mükemmel bir insan ve mükemmel bir önder olarak yetişiyor ise de mensubu bulunduğu cemiyeti tanıımıyordu. Onunla ilgili hiçbir intibâya sahip değildi. Bu durumda hakkında hiçbir bilgiye sahip bulunmadığı bir cemiyete nasıl önderlik yapacak ve onları teşkilatlandırarak Firavun’un elinden nasıl kurtaracaktı. Bu bakımdan önderlik konusunda cemiyeti çok iyi bilen bir kimsenin ona yardımcı olması gereği vardı. Bu gerekçelerle Allah Taâlâ ona en yakın akrabasından Hârûn Peygamber’i yardımcı verecekti.

Allah Taâlâ kendi dinini insanlara anlatmak için gönderdiği peygamberini, zamanın şartlarına, insanların idrakine ve tasavvurlarına, cemiyetin iktisadi-sosyal yapısına ve bunlar istikametinde gelişmiş değerlerine, coğrafi konumuna, diğer cemiyetlerle olan beşerî ilişkilerine ve diğer hususiyetlerine cevap verecek şekilde donanımlı kılmıştır.

Bu beyandan şunu anlıyoruz ki, takdirin belirlediği hedef sabittir. Bu durumda tabii olarak hedefe giden yollar birbirleriyle çelişmeyeceklerdir. Fakat bununla beraber zaman zaman birleşmeler de çoğu zaman ayrılacaklardır.

Bu cümleden olarak, Mûsâ Peygamber esaret altındaki bir cemiyetten, hür, bağımsız, sağlam bir cemiyet inşa etmek durumunda idi. Buna mukabil Hz. Peygamber, esaret nedir bilmeyen, fakat birbirleriyle geçinemeyen ve devamlı çatışma hâlinde bulunan kabileleri ve ayrıca kendini herkesten ve her kabileден üstün gören Kureys'i, içinde bulundukları putperest inançtan ve onun gelenekleşen yapısından kurtararak kimsenin kimseden kendini üstün görmediği, herkesin birbirini sevdiği bütünlük kazanmış bir cemiyet var etmek mevkiinde idi.

Mûsâ Peygamber'in muhatabı sadece Firavun idi. Buna karşılık Hz. Peygamber'in muhatabı bütünüyle cemiyet ve cemiyet içerisinde efendi ile köle ve yine ayrı ayrı her bir fert idi.

Takdir, Mûsâ Peygamber'i mensubu bulunduğu cemiyetten etkilenmesin diye ayırdı. Bu kadar benzemese bile yine de beşerî tercih ile ilâhî takdir Hz. Muhammed'i biri resmen biri hükmen olmak üzere cemiyetten ayırıyordu. Bu cümleden olarak, süt anneye verilmesi, annesi ile beraber dayılarını ziyarette gitmesi, daha sonra amcası Ebû Talip ile beraber Şam'a yolculuk etmesi Hz. Muhammed'i hem zaman hem mekân itibarıyla cemiyetten uzak tutmuştur. Buna karşılık ilâhî takdir önce babasını, daha sonra annesini elinden alarak Hz. Muhammed'i cemiyet içerisinde cemiyetten soyutluyordu. Beşerî tercihlerde zaman-mekân eşitliği varken ilâhî takdirde mekân sıfır oluyor, fakat buna mukabil zaman büyük değer kazanıyordu. Çok sonra Hz. Peygamber vahyin gelmeye yakın vakitlerinde Hira mağarasında inzivaya çekildiğinde zaman ve mekân eş-değer hâle geliyordu.

Hz. Mûsâ'nın içinde doğduğu cemiyetten ayrılmasına karşılık, ayırıcı vasıf olarak Hz. Muhammed cemiyetten bütün bütüne ayrılmıyordu. Öyle olsaydı Hz. Peygamber cemiyeti tanıyamazdı; buna mukabil cemiyet de Hz. Muhammed'i gerektiği gibi tanıyamazdı ve bütün vasıfları ile hayranlık duymadığı bir kimseye nasıl inanırdı? Misal olarak bir ümmet değerinde olan Hz. Ebû Bekir nasıl onunla dost olup, ona iman edebilirdi? Bu şartlar oluşmadığı takdirde Hz. Muhammed nasıl cemiyete önderlik yapabilirdi?

Mûsâ Peygamber büyük, yüce bir aileye mensuptu. Fakat bu ayrıcalık Firavun'un yanında, onun avanesi ve kavmi nezdinde kabul görmüyordu. Bu sebeple takdir onu, o gün için en itibarlı bir aileye mensup kılarak peygamberini aziz kılmak ve dolayısıyla vahyi takdis etmek istiyordu.

Mûsâ Peygamber hakkında vaki olan tecelliyat Hz. Peygamber'le ilgili hususlarda farklı tecelli ediyordu. Bu cümleden olarak, Cenâb-ı Peygamber ailesiyle Kureyş'in en asil kollarından, Hicaz Bölgesi'nin kabul ettiği Benî Hâşim'e aitti. Sosyal çevresi ailesine göre teşekkül edecekti. Babası, amcaları, dedesi, eşi, arkadaşları memleketin eşrafından ve en seçkin insanlardandı. Cemiyet içerisindeki itibarları çok yükseklerdeydi. Bütün bu imkânlar insanların vahyi kabul etmeleri için ayrı ayrı birer değerdi.

Daha geniş bir ifade ile, Mûsâ Peygamber'in hayatı ile ilgili tecelliyat ve yine Hz. Peygamber'in ailesi ile ilgili tercihler ferd olarak, millet olarak uygulamalarımızda bizlere ciddi ölçüler verecektir.

Allah Taâlâ Hz. Peygamber'i cemiyetin en büyük, en yüce, en asil ve herkesten kabul gören bir aileden gönderiyordu. Bu husus ders alınacak bir uygulama idi. Şayet böyle olmasaydı da takdir Peygamberini bâdiyede yaşayan, sevilmeyen, sayılmayan ve kabul görmeyen bir kabileden ve dolayısıyla ona mensup bir aileden gönderseydi, mesele daha başlamadan bitmiş olurdu. Böyle bir kimse ne kadar itibar görecekti ve söyledikleri ne kadar değer bulacaktı. Allah Taâlâ'nın yapmadığını Müslümanlar yapmaya kalkarlarsa sonlarının bu günkü gibi hüsrana olmasa mukadder idi.

O gün bugün insanlar, söylemek istediklerini, kabiliyetli bir kimseyi seçip meşhur ettikten sonra, ona söyleterek, duyurmak istediklerini onun ağzından duyurmaktadırlar.

Osmanlılar "din adamı" yetiştirmek hususunda bu gerçeği ve bilhassa bu ilâhî uygulamayı görmezlikten gelmişlerdir. O bölgenin en gözde ve en muteber ailelerinin kız olsun-erkek olsun evlatlarını alıp onları büyük bir itina ile birer "İslâm âlimi" olarak yetiştirmek yerine, meseleyi bütün bütüne sahihsiz bırakmışlardır. Hal böyle olunca, Felsefede câri "Tabiat boşluktan haz etmez" fehvasınca, ortaya çıkan boşluğu, köylerden hiçbir seçime tâbi olmadan, adab-erkân bilmeyen, görgüsü az, zekâsını işletemediği için zekâsı gelişmemiş, dünyayı tanımayan ve dolayısıyla dünya görüşü olmayan, Türkçe'yi iyi bilmeyen ve konuşamayan köylü çocukları gelip doldurmuşlardır. Medreselerde öğrenci profili hep böyle olmuştur ve son zamanlarda daha bile gerilemiştir.

Mesele burada başlamaktadır. Çünkü bir zaman sonra medreselerde okuyan bu kimseler cemiyetin en yüksek seviyelerinde sorumluluk alacaklardır. Cami kürsülerinden, kaç nesil boyu kendini çok iyi yetiştirmiş kimselere "köylü mantığı" ile İslâm'ı öğretmeye çalışacaklardır.

Burada dikkat çekilmek istenen husus, Ayasofya, Sultan Ahmet, Fatih, Süleymaniye camilerinde ortaya çıkan çelişkiler değildir. Mesele çok daha kapsamlıdır. Bu kimseler, en geniş mânâsıyla camilerde, mescidlerde, meclislerde, sohbetlerinde söyledikleriyle ve yönlendirmeleriyle, ortaya koydukları hükümleriyle, verdikleri fetvalarıyla, ilaveten yaşadıkları muhitlerde aile hayatlarıyla, komşuları ve diğer Müslümanlar ile olan ilişkileriyle ve genel davranışlarıyla çoğu zaman Müslümanların dinî duygularını haleldar ediyorlardı.

Müslümanlar medrese hocalarının bu olumsuzluklarına karşı duydukları üzüntüleri, cemiyet içerisinde yaşanan olguları hikâyeleştirerek veya bunlardan esinlenerek kurdukları menkıbelerle dile getirmek istiyorlardı. Bu tutum “din adamı” düşmanlığından değildi. Sadece onların yaptıklarının vicdanlarda hasıl ettiği huzursuzluğun bir yol ile giderilmesini temin etmekte. Eğer cemiyet bu söylenenlere sahip çıkmasaydı bunlar o günlerden bu günlere nasıl gelirdi.

Medrese hocalarının yanlışları önce kendi hayatları ve daha sonra sosyal hayata etkileriyle sınırlı kalmıyordu. Fiziki ilimlere dair söyledikleriyle ve gösterdikleri hedefleriyle Müslümanların duygularını rencide etmekten öte onların zihinlerini ciddi şekilde bulandırıyorlardı. Mesela, “Dünya düzdür, azı dişi gibi ortası çukurdur. Etrafında Kaf dağları vardır. Altında buz tabakaları vardır” şeklinde dünya açıklamaları ve yine “Nil, Fırat, Seyhan, Ceyhan cennetten doğar” tarzındaki coğrafi izahları genç dimağları bunaltıyordu.

Bu kabil söylemlerin radyolarda mevzu bahis edilmesi ve yine gazetelerin birinci sayfalarında üst-başlık olarak verilmesi bakımından en önemlisi medrese hocalarının etkiledikleri kimseler ile beraber, bin dokuz yüz altmış küsur yıllarında Aya gidileceği sıralarda ortaya konan projelere karşı çıkmak için, “Ay’a gidilmeyecektir gidilecek diyen kâfirdir” şeklinde geliştirdikleri itirazlar, İslâm adına ne kadar üzüntü vericidir. Bu karşı çıkış furcasında en etkili olan her gün akşama kadar elden ele dolaşan gazeteler ve onlarda çıkan yazılar idi. Bu iletişim aracı bu söylemleri yaymakta o kadar muvaffak oluyordu ki, birçok din dersi öğretmeni arkadaşımız o sene boyunca ders yapamamışlardı. Öğrenciler derse geliyorlar ve “Bize öğreteceğiniz bunlar değil mi, bunları öğrenmek istemiyoruz” diyerek derse katılmıyorlardı.

Mesele okul ve öğrenci ile sınırlı kalmıyordu. İslâm’a büründürülmüş bu mesnetsiz ve temelsiz iddialar Müslümanları ruhen, zihnen zora soktuğu gibi, inananların cemiyet içerisindeki “sosyal konumları”nı aşağı seviyelere çekiyordu.

İçine düşülen bu hâli, konu ile ilgili bir açık oturumda M. Şevket Eygi Bey şöyle açıklıyordu: “Osmanlılar’da İslâm köyden şehire geldi; halbuki şehirden köye gitmeliydi ki, köyü şehirleştirebilsin. Fakat aksi oldu, köyden gelenler şehiri köyleştirdiler”. Bu fevkalade tesbit yorumlarımıza önemli imkânlar vaad etmektedir.

Medreselerin bu durumlara düşmeleri ve hatta ileri tarihlerde daha gerilerde kalmaları ne müfredat programlarından, ne şu kitabın okutulup, bu kitabın okutulmamasındandır. Bunun bir tek sebebi vardır ki, o da köylü çocuklarının köylerinden kalkıp, hiçbir seçime tâbi olmadan medreselere gelip, buralarda bir müddet okuduktan sonra bu medreselerin eğitim-öğretim ve idareci kadrolarına geçmiş bulunmalarıdır.

Dünyada neler okutuluyor, neler öğretiliyor, ilimler hangi istikamette geliíyorlar, hangi yeni ilimler doğuyor, batlıların İslâm'a yaptıkları yalan dolan, iftiralara karşı İslâm nasıl savunulur, batlıların Müslümanları sömürgeleştirmek için yaptıkları projelere karşı ne gibi tedbirler geliştirilebilir, milletler arası ilişkiler ne seviyededirler ve Osmanlılar'ın bu ilişkilerde yeri neresidir, bu ilişkilerde Osmanlılar'ın yenik düşmemesi için neler düşünülebilir, dünyada insanlar ne bekliyorlar ve İslâm'ın ilâhî mesajları bu insanlara nasıl ulaştırılabilir gibi ve benzeri şekillerde zihinlerinde bir sual ve bir cevap bulunmayan bu kimselerin ilk önce medreselere daha sonra bu memlekete getirecekleri ne olacaktı?

Daha açık bir ifadeyle, bu kimseler ilâhî vasıflarıyla, kişinin idrakini aşan mucizeleriyle ve insanlığa getirdiği değerleriyle İslâm'ı dünyaya nasıl anlatacaklardı.

Hâsılı yukarı satırlarda bahse konu edilen, beşerî ve ilâhî tercihler hakkındaki yorum ve değerlendirmelerin, Osmanlılar'la ilgili olarak araya giren bu fasıladan sonra tekrar zihinlerimizde bütünlük kazanması bakımından, bazı hususların hatırlanması gerekir.

Yukarı satırlara atfen kurulacak bu bağlantıda şu hususu hemen farkediyoruz ki ilâhî tercih ile beşerî tercih menşe ve yapı itibarıyla birbirlerinden ayrı ve bağımsız görünüyor iseler de, varmak istedikleri hedef bakımından birbirleriyle iç içe olup birbirlerini tamamlar mahiyettedirler.

Bu cümleden olarak, ilâhî takdir erkek çocuklarına cemiyetin değerlerini babalarının verecekleri ve bu itibarla babası vasıtasıyla müşrik değerlerin Hz. Muhammed'e intikalini önlemek için babasını elinden almıştı.

Müteakiben beşerî takdirin temsilcisi durumunda bulunan ailesi Hz. Muhammed'i -bilerek ve şuurlu olarak değil- süt anneye verip yaylaya göndermekle, onun putlardan ve putperest toplumdan uzak kalması bakımından ilâhî takdirin ortaya koyduğu süreci takip etmiş oluyordu. Bu sürecin devamı mahiyetinde, yine beşerî takdir olarak Hz. Muhammed'i biricik annesi Medine-i Münevvere'ye dayılarını ziyarete götürmüş ve bu zaman zarfında putlardan uzak kalmıştır. Ayrıca bu ziyaret Hz. Muhammed'in ileride hicret edeceği Medine-i Münevvere'yi tanımasına ve yine akrabaları ile akrabalık bağlarının kuvvetlenmesine vesile oluyordu.

Ziyaret bittikten sonra Mekke'ye geri dönerlerken, bu defa ilâhî takdir tecelli etmiş olarak Hz. Muhammed'in sevgili, biricik annesi Âmine Hatun yolda vefat edecekti. Hz. Muhammed'in daha henüz altı yaşındayken gözlerinin önünde annesini, kendisine sarılıp ağlar halde kaybetmesi, onu bütün hayatı boyunca etkileyecekti. Daha önce babasını kaybetmişti. Ancak onu gözleriyle görüp tanımadığı için sadece onun yokluğunu hissedip sevgisi ile ve manevî varlığı ile teselli buluyordu. Fakat annesi böyle değildi, onunla hatıraları vardı ve annesi onun tek dayanağı idi.

Gayet tabii ilâhî takdirin böyle tecelli etmesinin sebepleri olacaktı. Bunlar arasında ilk sebep babasının vefat etmesiyle annesinin cemiyetin değerlerini evladına aktarma sorumluluğunu üstlenmiş olmasıydı ki, bu intikalin en uygun şekilde önlenmesi gerekiyordu.

Allah Taâlâ, Peygamberinin terbiyesini ilk andan itibaren bizzat kendi üzerine almış olduğu içindir ki dış müdahalelerin asgariye inmesi icab ediyordu.

İlaveten sıkıntı içindeki insanların hallerini en iyi şekilde ancak o hali yaşayanlar bileceği içindir ki, takdir Hz. Muhammed'i yetim, öksüz ve kimsesiz bırakıyordu. Yetimlerin, öksüzlerin, kimsesizlerin hallerini anlayıp onları korusun, sahip çıksın ve onlara çare olsun diye. "Duhâ" suresi bu ilâhî tecelliyatın maksadını açıklar mahiyettedir.

Yukarı satırlarda yapılan tespit, yorum ve değerlendirmeler İslâm tarihinde bugüne kadar bahis konusu edilmediği ve bu itibarla üzerinde durulup düşünülmeyeceği, fakat artık düşünülmeye gerektiği bu meselelerin zihinlerimizde beklediği ilgiyi bulabilmesi bakımından hiç olmazsa bazı hususların tekrarı önem kazanmış olur. Bu cümleden olarak, annenin erkek evladına cemiyetin değerlerini nakletmesi, ancak fevkalade hallerde bahis konusudur. Yoksa normal hallerde baba, erkek evladına ve anne, kız evladına cemiyetin değerlerini nakletme hususunda sorumludur.

Mesele bu gerçekler muvacehesinde mütalaa edilecek olursa ilâhî takdir, ileride vahyi tebliğ etme sorumluluğunu vereceği peygamberini bizzat kendisinin yetiştirmeyi murad etmiş olması sebebiyledir ki, Hz. Muhammed'i dış tesirlerden uzak tutarak daha doğmadan babasını, doğduktan kısa bir zaman sonra da annesini elinden almıştır.

Ne kadar dikkat edilecek hâdisedir ki, takdir cemiyetin değerlerinin Hz. Muhammed'e intikalini önlemek hususunda taviz tanımaz tercihinin ortaya koyarken, beşerî tavır da farkında olmayarak takdirin bu tercihinin ayak uyduruyordu. Buna bir misal olarak, amcası Ebû Tâlib daha ileri yaşlarda Hz. Muhammed'i kervan reisi hüviyetiyle, o gün için Yahudiler'in, Hristiyanlar'ın ve diğer inançların herc-ü merc olduğu ve yine vaktin siyasî, iktisadî bakımdan en önemli merkezlerinden biri mahiyetinde bulunan Şam'a, dünyada olup bitenleri gözleriyle

O gün için Hz. Muhammed'in Mekke'den uzak yaşaması önemli idi. Zira Mekke, şirkin merkezi durumundaydı. Müşriklerin tapındıkları putlar Mekke'de Kâbe'nin içinde veya etrafında toplu bir halde bulunuyordu. Bu itibarla Mekke, müşriklerin tapındıkları putları barındırmış olması bakımından, müşriklerin değerlerinin en katı ve en sert temsil edildiği ve uygulandığı bir mahal konumunda idi. Şirkin kurallarının en taviz tanımaz ve en canlı şekilde yaşatıldığı bir ortamda, ileride vahye muhatap olacak bir kimsenin çocukluk devresini geçirmesi ve hatta daha sonraki zamanlarda bile olsa, böyle bir cemiyetin içinde bulunması, putperestliğin izlerine mâruz kalması açısından büyük ve ciddi mahzurlar taşıyacaktı.

Gayet tabiidir ki, şirkin ve küfrün bu kadar katı ve sert kalıplar içinde yaşandığı bir cemiyette bu değerlerin nüfuz sahası, mekân itibariyle bu değerlerin olduğu ve geliştiği merkeze göre ters orantılı olacaktı. Bu sebeple, Mekke'den uzaklaştıkça bu değerlerin tesir sahası daralacak ve karşısındakileri etkileme imkânı azalacaktı.

Özet olarak, putların tesir sahasının mekânla ters orantılı olmasının sebeplerini anlamak güç değildir. Bir defa, bu değerler kümesinin kitabı yoktur, peygamberi yoktur. Buna ilâveten, bu değerlerin kendilerine izafe edildiği ve dolayısıyla etrafında olduğu putlar da taşır, ağaçtır, yani maddedir. Böyle olunca, her şey maddenin kanunlarına tâbi olacaktır. Bu olgu, her şey maddenin ölçüleriyle sınırlı kalacaktır mânâsına gelecektir. Bu itibarla göz olarak görme açısından, vücut olarak mekân açısından onlardan ve oralar-dan uzaklaştıkça bu putların etkileme güçleri, o ölçüde azalacak ve tesir kabiliyetleri o nispette zayıflayacaktır.

görüp intibalar edinmesi için, bizzat yanında götürdü. Bu yolculuk bir çok yö-nüyle –rahip Bahira'nın gelip Hz. Muhammed hakkında Ebû Tâlib ile görüşmesi ve daha sonra Hz. Muhammed ile konuşması gibi- ehemmiyetlidir. Ancak ko-numuz itibariyle mevzu bahis husus, tabii olarak uzun süren bu yolculuk müdde-tince Hz. Muhammed'in Mekke'deki müşrik cemiyetten uzak kalmış olmasıdır.

Bu değerlerin intikali hususunda mesafenin önem ve ehemmiyetini o günün şartları çerçevesinde Mekke içinde ve dışında yaşayan insanların hareketleri ve davranışları arasındaki farkta buluyoruz. Nitekim Hz. Muhammed'e peygamberlik geldikten sonra Mekkeliler'in İslâm'a karşı gösterdikleri sertlikler ve nihayet Hz. Muhammed'i öldürme teşebbüs ve gayretleri ve bunun sonucu olarak onüç senede, ancak çok az kimsenin Müslüman olması, fakat buna mukabil Medine halkının onlar kadar vahye yakın olmadıkları ve mucizelere şahit bulunmadıkları halde seve seve, can-u gönülden İslâm'ı kabul etmiş olmaları, aradaki mesafenin öneminin bariz bir misalidir.

“Red” ve “Kabul” beşerî birer tavidir. Meseleyi önemli kılan, onları yönlendiren unsurlardır.

Mekke, Arap Yarımadası'nda iktisadî merkez konumundaydı. Para buraya gelir, burada birikir ve buradan Arap Yarımadası'na taksim olurdu. Mekke halkı paranın gelmesinde, birikmesinde ve dağılmasında kararlarıyla ve tercihleriyle önemli rol oynarlardı. Paranın sirkülasyonu ve tabii dağılımı, onların istek ve arzularına göre ancak yön ve istikamet bulurdu. Bu durumda onlar, kendi güçleriyle paranın gücünü birleştirmek suretiyle insanlar üzerinde kurmuş oldukları hâkimiyetlerini ve dolayısıyla menfaatlerini tehdit eden ve edecek olan her tür fikre, faaliyete ve teşebbüse, sermayenin kendilerinden istediği ve beklediği sertlik ve taviz tanımaz tutum içinde karşı çıkacaklar ve bunlara en korkunç şekilde müdâhale edeceklerdi.

Buna mukabil, Medine ahâlisi, toprak ve hayvancılıkla uğraşan kimselerdi. Tabiat içerisinde daha esnek ve daha yumuşak kalabilmişlerdi. Yaşadıkları hayat onları birbirlerine daha yaklaştırmış ve onlara yardımlaşmayı öğretmişti. Para ile uğraşmadıkları için uzun veya kısa vadeli hesaplar içinde değildiler. Şahsi menfaatlerini takip etmedikleri için para ile ilgili entrikalar içine girmemişlerdi. Zihinleri berraktı. Düşüncelerini yönlendirecek dış tesirler yoktu. Bu itibarla meselelere bir takım art niyetlerle yaklaşmıyorlardı. Fikirle-

ri, ifade ettiği hakikat nispetinde kabule şayan buluyorlardı. Bütün bu sebeplerledir ki, Hz. Muhammed'in getirdiği bu imanı kabul etmişler ve onun muvaffak olması için can-u gönülden yardım etmişler ve bu konuda ellerinden geleni esirgememişlerdi.

Sonuç olarak, bu ve buna benzer daha birçok gerekçelerledir ki, takdir Hz. Muhammed'in çocukluk devresinin bir kısmını bâdiyede, bir kısmını Medine'de ve diğer bir kısmını Mekke'den uzak daha başka yerlerde –kervanla amcasıyla beraber ticaret için Şam'a gitmesi gibi- geçirmesini murad etmiştir. Geliştirdiği bu plânı, beşerî platformda gerçekleştirebilmek için, bu konuda ferdi karar ve tercihleri yönlendirmiştir. Bu kadarla iktifâ etmemiş ve yine takdir, Hz. Muhammed'in daha sonraki dönemleri olarak, gençlik ve olgunluk dönemlerini de, Mekke'den uzaklarda geçirmesi hususunda ısrar göstermiştir. Hz. Muhammed'in gittiği bir eğlencede uyuyakalması ve eğlence bittikten sonra ancak uyanmış bulunması, sadece buna bir misaldir. Daha sonra şehirden uzaklarda koyun çobanlığı yapmış olması, yine aynı gâyeye matuf idi. Bunu müteakip, kervanla ticaret için uzun seferlere çıkmış bulunması ve bu zaman zarfında, Mekke'den uzak kalması, yine daha çok bu sebebe mebnîdir. Netice itibariyle bütün bunların hepsi, değişik görüntüler içinde hep aynı plânın tatbiki ve hep aynı gâyenin tahakkuku içindi.

Gayet tabiidir ki, Hz. Muhammed'in bütün hayatını cemiyetten uzak yaşaması, onun bütün bütüne cemiyet içinde yaşaması kadar arzu edilmeyen bir haldi. Zira bunun da mahzurları olacaktır. Nitekim onun vahiy ile müeyyed olarak, hitab edeceği insanları tanınması ve yön vereceği cemiyeti yakından takip etmesi ilerideki muvaffakiyeti için şarttı ve elzemdi. Asıl olan husus, bu dengenin iyi korunmasıydı.

Bu noktaya geldikten sonra artık, Hz. Muhammed'in inziva öncesi hayatında, onun çocukluk ve daha sonraki devresi hakkında söylenecekler anahatlarıyla bitmiş oluyor. Artık yukarı satırlarda yaptığımız taksimatta kabul ettiğimiz tertip içinde, sıra onun inziva hayatına gelmiş bulunuyor.

İnziva hayatı, üzerinde ittifak ettiğimiz gibi, cemiyet hayatının zıddına bir yapı gösterecektir. Bu itibarla Hz. Muhammed bu zaman içinde, artık tek başına yaşayacaktır. Böyle bir değerlendirme içinde inziva hayatı, onun el ermez, ayak değmez bir yere tek başına çekildiği “ilk gün”den “İlk Vahy”in gelmesine kadar geçen zaman birimini ihtiva edecektir.

Yalnız burada bir hususun tesbiti, meselenin açıklık kazanması bakımından önemlidir. Şöyle ki, Hz. Muhammed'in ilk vahye kadar geçen zaman içinde, onun, “Cemiyet Hayatı” ve “İnziva Hayatı” şeklinde yapılan taksimatta, bizler için yegâne ölçü, hayatının bu devrelerinde onun “gözlem”lerinde takib ettiği “usûl” olmuştur. Bu usûl, onun kendisine seçtiği “obje” itibariyledir.

Cemiyete onun bir üyesi olarak iştirak etmeden çok önceleri, daha çocukluk devresinden itibaren Hz. Muhammed, hayatı, bütün gerçekleriyle yaşamaya başlar. Validesini kaybetmiştir, dedesi vefat etmiştir, ticaret yapmıştır, evlenmiştir, çocukları olmuştur. Hayatı neş'esiyle, hüznüyle, gamıyla, kederiyle, iç içe yaşamıştır. Hz. Muhammed, hayatının bu devresinde “beşerî âlem”e ve “fizikî âlem”e açıktır. Onun objeleri, dış dünyanın gerçekleri olarak insanlar, diğer canlılar, bitkiler ve en geniş mânâsıyla tabiat güneş, ay, yıldızlar... bütün kâinat idi. Bütün varlık âlemi onun alâkası içindeydi, devamlı dikkatlerinin konusu idi.

Fakat, belli bir yaşa geldikten sonra Hz. Muhammed, mühim bir kararın arefesindedir: İnzivaya çekilme. Başlayan inziva hayatı, daha önce başlattığı vetirenin son bulması ve yeni bir vetirenin başlaması değildi. O, cemiyetten ve cemiyetteki gerçeklerden asla kaçmıyordu. Genç yaşlarında bütün gerçekleri kabul edip cemiyet içerisinde yaşamasına karşılık, daha sonraları bunlardan kaçmaya kalkışması izahsız kalırdı. Hem zaten o, artan zaman ölçüleri içinde inzivada kalmakla beraber, tekrar cemiyete dönüyor ve cemiyeti bulduğu yerden ona iştirak ediyordu. Bunlara ilaveten, Hz. Muhammed bu devresinde, o güne kadarki değerlerini reddediyor da değildi. Dostluklarını esirgiyor, vefâkarlığını, sadakatini ve âlicenaplığını terk ediyor hiç değildi. Kendi kendisiyle çelişkiye düşmüyordu.

Bütün bunlardan ötürü, Hz. Muhammed'in bu devredeki hayatı, yine aynı vetire içindedir. Sadece, o, gözlemlerinde takip ettiği usûlü değiştirmiştir. O güne kadar "dış dünya" ile ilgilenirken, artık kendi "iç dünya"sı onun konusu olmuştur.⁵⁷

Hız. Muhammed, hayatının inziva öncesi devresinde duyguları, düşünceleri, değerleri ve hareketleriyle uyum içindeydi. Onun, cemiyetin bu keşmekeşi içinde bütün kötülöklere karşı çıkması bu duygu, düşünce, değerler ve hareketler arasındaki beraberliğin vardığı boyutları göstermesi bakımından önemlidir.⁵⁸ Onun kendi içinde vardığı bu bütönlük, sağlam bir şahsiyet yapısı gerçekleştir-mesiydi. Bu bütönlüğü korumadaki ısrarı onun kurduğu şahsiyet yapısının gelişmesine ancak hizmet edecekti.⁵⁹

Hız. Muhammed, hayatının ilk zamanlarında fizikî âleme ve beşerî âleme açıldı. Onlardan intibalar alıyor ve onlara mânâlar veriyordu. Fakat, artık o, fizikî âlem ve beşerî âlem ile ilişkilerini asgarîye indirmiştir. Hira Dağı'nda bir mağarada başladığı münzevî hayatında artık cemiyetten ayrıdır. Bu mağara, el uzatıldığında kucak dolusu yıldızın alınacağı kadar insana yaklaşan gökyüzüne, günün sıcağına serinlikler serpen mehtaba ve çölden esen ipek rüzgâra artık kapalıdır. Dünyaya açık olmayan bir yerdir burası.⁶⁰

Hız. Muhammed'in inziva kararını, kuracağı medeniyeti daha iyi tanımak için, anlamak mecburiyetindeyiz. Biz, bu kararın izlerini ancak onun inziva öncesi hayatında buluyoruz. Bunun içindir ki, onun bu devredeki hayatını daha derinliğine tahlil etmek zarureti-deyiz.

57 Extroverti-introverti, günümüz psikolojisinin Adler ve Jung tarafından ileri sürölen görüşle de müşahhas bir şekilde belirtilmektedir. Ancak, burada kasdedilen dış gözlemlerden (observation) iç gözleme (intropesction) geçiş vardır.

58 İbn İshak, s. 57-59; İbn Hişâm, I, 254; İbn Sa'd, I, 126-129; Ya'kübî, II, 14; Ebü Zehra, I, 181-272; Köksal, I, 84-86.

59 Fellar, Jean, Sous la Direction de La Psychologie Moderne de A e Z, Paris 1976, s. 299; Delay, Jean-Pichot, Pierre, Abrege de Psychologie, Paris 1967, s. 317 vd.

60 İbn İshak, s. 100-101; Ebü Zehra, I, 300-303; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 78-80.

Hz. Muhammed'in bu devredeki hayatı birbirini tamamlayan iki vetire gösterir:

- Yeni değerler teklif ederek cemiyeti "İlâhî Vahy"e hazırlaması,
- Kendisiyle arasına girecek maddi engellerden kendini soyutlayabilmek için inzivaya ihtiyaç duyması. Kendini "İlâhî Vahy"e hazırlaması.

Hz. Muhammed'in bu devredeki hayatını temsil eden bu iki vetireyi birini diğerine tercih etmeden ayrı ayrı takip etmemiz elzemdir. Hakikaten, Hz. Muhammed'in aldığı bu kararın bütün gerekçelerini onun hayatının bu devresini teşkil eden zaman birimi içinde buluyoruz. Bunun içindir ki, Hz. Muhammed'in hayatının bu devresine dair yapacağımız tespitler, teşhisler ve yorumlarımızın isabeti ölçüsünde ancak onun inziva kararını anlama imkânımız olacaktır. Onun inziva için seçtiği yerin hususiyetleri ancak bulduğumuz bu gerçeklerin isabet derecesindeki miyar olacaktır. Hz. Muhammed'i inziva kararına sevk eden âmiller çok vecheli olabilir. Ana sebebin dışında diğer sebeplerin de bu karar üzerinde değişik ölçüler içinde hisseleri olması muhtemeldir. Bunları ayrı ayrı ele alıp incelemek meseleyi vuzuha kavuşturmak açısından önemlidir.

Hz. Muhammed, hayatının bu devresinde beşerî münasebetlerini, hareket ve davranışlarını kontrol altında tutabilmek için düşüncelerini daima onlar üzerine teksif edecekti. Böylece, onların daha sağlam ölçüler içinde ve daha istikrarlı bir tarzda gelişmesini temin etmiş olacaktı. Halbuki, o günkü cemiyette insanlar günlük tercihleriyle ve anlık hevesleriyle yaşıyorlardı. Bu devresinde Hz. Muhammed, sağlam, kararlı, kendi değerlerine göre geliştirdiği hareket ve davranışların cemiyet içerisinde gördüğü kabul ve onlar üzerindeki tesirlerinin kendisine verdiği intibalar ile düşüncelerini zenginleştiriyordu.

Bir zaman sonra, Hz. Muhammed'in hareket ve davranışları onun kontrolüne ihtiyaç bırakmayacak kadar muhtariyet kazanaacaktır. Artık, hareket ve davranışları kendi kendini kontrol edebilecek kadar gelişmiş ve istikrar bulmuştur.

Cemiyet içerisinde hareket ve davranışlar, sınırları itibarıyla sonsuz değildir. Yine, bunun gibi, gerek bu davranışların ve gerekse cemiyetin doğrudan doğruya vereceği intibalar da sınırsız değildir. Fakat, buna karşılık, düşünce, yapısı gereği daha az sınır tanımak istiyordu. Bunun içindir ki artık, Hz. Muhammed'in düşünceleri, davranışların ve cemiyette mevcut beşerî münasebetlerin kalıplaşmış dar çerçevesi içinde kalmak istemeyecekti. Bu bakımdan, inziva kararında şu iki sebep müessir olmuş görünüyor:

1- Hz. Muhammed'in inzivaya çekilmesine sebep, cemiyet içerisinde bütün olup bitenleri düşünce seviyesinde ele almak, o güne kadarki tecrübe ve intibalarından bilistifade terkiplere varmak, daha ilerisi için hedefler tespit etmek, daha sonraki çalışmalarına dair usûller geliştirmek olabilirdi.

2- Hz. Muhammed'in inziva kararı, onun daha üst seviyelerde "Tefekkür Hayatı" yaşamak istemesine, daha derinliğine "Düşünce Yapısı" geliştirmek arzusuna vâbeste olabilirdi.

Sayılacak diğerleriyle beraber⁶¹ bu ihtimallerin hiçbirinin hakikat payı, onun inziva için seçtiği yerin hususiyetleriyle beraber ele alındığı takdirde, fazla önemli görünmüyor. Bu ihtimallerin veya bunlardan bir kısmının değişik ölçüler içinde inziva kararının alınmasında müessir olduğunu söylemek meseleyi taşıdığı ehemmiyetine kapamak olur.

Aslında, bu ihtimallerin hepsi bütünüyle bu inziva kararının alınmasında müessir olmak yerine, yapı ve istidatlarına göre bu inziva kararından ancak kendileri faydalanacaklardı.

Budizmi kurarken Buda, tefekkür için "ağaç" altına çekiliyordu.⁶² Fakat, Hz. Muhammed bu ve bunun gibi bir yeri düşünmüyordu. İnzivaya çekilmekle varmak istediği gaye için, o, beş duyu organı-

61 M. Hamidullah, başka bir takım âmiller daha sıralamaktadır, *İslâm Peygamberi*, I, 73-80; *Resulullah Muhammed*, s. 36-47.

62 Budizm için bkz. Challaye, Felicien, *Dinler Tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul 1963, ss. 66-79; Ö. Rıza Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İstanbul 1963, s. 82-96; Mircea Eliade, *Traite d'Histoire des Religions*, Paris 1983, ss. 349-361.

na en az uyarımların geleceği bir “yer”i benimsiyordu. Buraya tekrar tekrar devam etmesi ve burada bilhassa ısrar etmesi, onun böyle bir yeri tesadüflerle seçmediğini göstermesi bakımından önemlidir.⁶³ Deneme-yanılma yoluyla, o, birçok yeri deneyebilir ve bunlar arasından en uygun olan üzerinde karar kılabilirdi. Fakat, bunların hiçbirini yapmamış olması ve ilk gittiği günden itibaren buraya devam etmesi, onun inziva kararına hemen birdenbire varmadığını, aksine çok önceleri bu kararı vermiş olduğunu ve bunun için devam edeceği bu yeri daha o günlerde tesbit etmiş olduğunu gösterir.

Bu ipuçları bizlere bu mühim ve büyük “vakıa”yı anlamak hususunda imkânlar veriyor. Bunun için meseleyi mevcut ihtimallerin ötesine taşımak zarureti kendiliğinden fark edilir.

Tekrar hatırlamamızda faydalar vardır ki, Hz. Muhammed'in inziva öncesi hayatına dair yapılacak tesbit ve teşhislerin sıhhat derecesi, onun inziva kararını anlamamız bakımından önem taşır.

Hz. Muhammed çocukluk devresini geçirdikten sonra, daha başka hareket ve davranışlar cümlesi ile değişik değer ölçüleri içinde, yüksek seviyeye ulaşmış düşünce yapısıyla, cemiyete onun bir üyesi olarak iştirak etmişti. O günkü cemiyet, onun gibi hareket ve davranışlar tablosu göstermiyor, aksine daha başka bir hayat sürüyor ve değişik değerler taşıyordu.⁶⁴ Fakat bununla beraber, o insanlar, Hz. Muhammed'in bütün ortaya koyduklarına reaksiyon göstermek yerine, saygı duyuyorlar, hürmet ediyorlar, aşırı güven besliyorlardı. Ona “Muhammedü'l-Emin” diyorlardı.

Hz. Muhammed, bu hareket ve davranışlarındaki ölçüyü, sahip olduğu değerleri ve bu sağlam düşünce yapısını kimseden almış değildi. Kendi içinde mevcut sezgisiyle bunlara varmıştı.

63 İbn Sa'd, I, 194; İbn Hişâm, I, 254; Ebû Zehra, I, 300-303.

64 Yalnızca “hanif” denilen ve tevhid inancına mensup olanlar bunun dışındadırlar: İbn İshak, s. 96-98, 112-113; İbn Hişâm, I, 242-244; İbn Seyyidinnâs, I, 68-69; Esad, s. 133-140; Filibeli, s. 165, 168, 199; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 94-95; Hitti, I, 144-162; Köksal, I, 144-146; Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumu*, ss. 5-30. Haniflik konusunda geniş bilgi için bkz. Şaban Kuzgun, *İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*, Ankara 1985.

Bu durumda artık, Hz. Muhammed'in kendine bu derece sağlam, şaşmaz ölçüler veren, kendini yanıltmayan "sezgi"sinin mahiyetini bilmek, bu sezginin menşesine erişmek istemesi tabiiydi. O, bu sezginin mahiyetini bilmekle, bu sezgiyi içine doğru takip etmekle ve tahlil etmekle, kendine bu derece sağlam ölçüler veren sezgisinin temelinde, gerçekten "Var-Olan"a erişecekti, onu keşfedecekti. Bundan sonraki hareket ve davranışlarında, düşüncelerinde ve değerlerinde sezginin aracılığından kurtulacaktı. Doğrudan doğruya "Var-Olan"a müracaat ile ondan bu ölçüleri daha çabuk ve daha emin bir şekilde alacaktı. Bunun içindir ki, Hz. Muhammed inziva kararı alıyor ve bu kararda ısrar ediyordu.

Burada, düşünce tamamen hürdü, alabildiğine sınırsızdı. Daha önemlisi, burada Hz. Muhammed'in kendini tahlil etmesi ve kendini tanımak istemesinde, kendisiyle arasına girecek hiçbir engel yoktu.

Bir su kenarında, bir ağaç altında, dolu dolu yıldızlarla pırıl pırıl gökyüzünün vereceği ilhamlara müsaade etmiyordu burası. O, bir romantizm içinde değildi. Aksine son derece gerçekçiydi. Bir mağaranın karanlık bir köşesini seçmişti. Hz. Muhammed, bu kuytu köşenin arkasındaki volkanik kütleleri, maddî imkânlarıyla ve fani varlığıyla aşamayacağını biliyordu. Bu karanlığın arkasında yeni ve daha başka aydınlıklara kavuşamayacağını da farkındaydı. Bu takdirde, onun nasıl bir karanlıkta, nasıl bir aydınlık aradığını ve bu aydınlığı nerede bulabileceğini bilmesi gerekirdi.

Biz, Hz. Muhammed'in burasını tercih etmekle nelerden kopmak istediğini düşünerek nelere varmak istediğini artık daha iyi anlayabiliyoruz.

Zaman içinde Hz. Muhammed'in inzivaya çekilmesi sıklaşıyor ve inzivada kalma müddeti uzuyordu. İnziva dönüşü, yine Hz. Muhammed hayata, bıraktığı yerden kendi ölçüleri içinde devam ediyordu.⁶⁵

65 İbn Hişâm, I, 354; İbn Sa'd, I, 194-195; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 79.

İnziva kararı Hz. Muhammed'in hayatında, İslâm öncesi ve sonrası için bir geçiş dönemi idi. Bunun gibi, İslâm Medeniyeti için de önemliydi ve bir başlangıç noktasıydı. Keza, dünya için de önemli olup, onun için de bir dönüm noktası olacaktı. Bunun içindir ki, inziva kararı ne kadar ciddîdir ve ne kadar değer atfedilse yeridir.

Bu seviyeye geldikten sonra artık bizler, Hz. Muhammed'in ikinci devresini teşkil eden "İnziva Hayatı"nda bilhassa iki boyutun var olduğuna şahit oluruz:

- Maddeyi madde-üstüyle beraber ele alan, daha şumûllü ve daha derûnî gelişen "Düşünce Hayatı". Buna "Fikrî Vetire" diyoruz.
- İçinde mevcut "Tek-Gerçek"e erişmek için merhalelerle gelişen "Mânevî Hayatı". Buna da "Ruhî Vetire" diyoruz.

Hz. Muhammed inziva hayatına çekildikten sonradır ki, günlük işlerini kölesi Hz. Zeyd'e bırakmış ve diğer işlerini de tabii asgarîye indirmişti. Dünyevî meşguliyetlerini asgarîye indirmiş olduğu halde Hz. Muhammed dünya işleriyle meşgul olmayacağına göre, niçin inziva hayatını yarıda keserek zaman zaman cemiyete geri dönüyordu? Ticarî işlerinin ne safhada olduğunu öğrenmek için Zeyd'i Hira Dağı'na, yanına çağırabilirdi. Halbuki o, böyle yapmıyordu, cemiyete dönüyor ve insanlar arasına karışıyordu.

Elimizdeki kaynaklarda bu konuda yeterli bilgi olmamasına rağmen, yine de bazı neticelere varmak için imkânlarımızı zorlayabiliriz:

- Onun geri dönmesi, cemiyetten kopmamak ve cemiyetteki gerçekleri takip etmek içindi,
- Daha önemlisi, burada eriştiği fikrî ve ruhî vetireyi cemiyete taşımak içindi.

Hz. Muhammed cemiyete dönmekle, bu meseleleri akrabaları, yakınları ve arkadaşları ile derinliğine ve genişliğine bütün teferruatıyla konuşmuş olması gerekirdi. Bunu bir dertleşme olarak alamayız. Bu takdirde, meseleyi seviyesinden daha aşağılara çekmiş

oluruz. Tabii bu bir sohbet de değildi. Çünkü, sohbet gelişigüzelele daha esnek sınırlar içinde cereyan ederdi. Halbuki bu konuşmalarda konuşulacak konuların belli olup, sınırlı kalması ve bir gâyeyi takip etmesi gerekirdi.

Şayet Hz. Peygamber, islam öncesinde ve yine inziva hayatının aralarında, başta Hz. Ebû Bekir, Hz. Osman, Hz. Hatice olmak üzere arkadaşlarıyla, akrabalarıyla, yakınlarıyla; o günkü cemiyette insanların niçin taştan, ağaçtan putlara taptıkları, niçin kız çocuklarını diri diri kuma gömdükleri, niçin fakir- fukara, aciz, çaresiz kimselere ve kölelere bu kadar fena muamele ettikleri ve niçin daha başka kötülükler yaptıkları hususunda konuşmamış onlarla beraber dertlenmemiş ve onları zihnen- ruhen vahye hazırlamamış olsaydı, ilâhî vahyin gelmesiyle bu kimseler Hz. Peygamberin bir sözü ile, başlarına nelerin geleceğini tahmin ettikleri halde, bu kadar rahat ve gönülden Müslüman olamazlardı.

II. VAHİY ve PEYGAMBERLİK

A- Gizli Tebliğ

1. İlk Âyetler

Hız. Muhammed (s.a) yine inzivaya çekildiği bir zamanda, İslâm'ın vahiy ile müeyyed ilk tebliğlerini alır. Bu durumda biz, vahyin temsil ettiği vetireyi anlayabilmemiz için onun ilk devresini iyi değerlendirmemiz şartı ile karşı karşıya bulunuyoruz. Zira, hiçbir vetire, daha sonraki devrelerinde ilk devresiyle çelişkiye düşmeyecektir, zıtlıklar göstermeyecektir. İlk devresi iyi tahlil edilen bir vetire, daha sonraki devrelerinin takip edilmesi bakımından büyük imkânlar getirecektir. Ancak bu sâyede bizler "Mü'min Halkaları"nın kendilerini bekleyen felâketleri bildikleri halde bu imanı kabulde gösterdikleri ısrar beraberliğini anlayabiliriz. Bunun için, vahyin ilk devresini temsil eden ilk âyetleri hatırlamamız ve bunlar üzerinde yorumlar yapmamız lüzumu vardır.

"Yâ Muhammed! Yaratan, insanı pıhtılaşmış kandan yaratan Rabbinin adıyla oku! Oku! Kalemle öğreten, insana bilmediğini bildiren Rabbin, en büyük kerem sahibidir."⁶⁶

İlk nazarda hemen fark edileceği gibi, İslâm'ın bu ilk tebliğinde hiçbir surette "ekonomi"ye îma yoktur. Bu âyetlerde, üretim araçları, üretim ilişkileri, mal, mülk, para, servet gibi şeylerden bahis olunmaz. Daha geniş mânâsıyla materyalizme işaret yoktur. Hatta İslâm, materyalizmin bir takım tevillerle kendini haklı göstermesine müsaade etmeyecek kadar ölüm ötesi nimetlerden bahsetmemiştir.

66 Alak, 96/1-5. Biraz sonra Maurice Bucaille'nin de tenkid edeceği bu âyetlerdeki "alak" kelimesinin "pıhtılaşmış kan" olarak yanlış anlaşıldığını göstermek için böyle bir meâli tercih ettik.

Tabii bu tebliğler, ruhçu görüşe müsamaha edecek esasları da teklif ediyor değildir. Bu tarz yorumlara da kendini kapamıştır.

Netice olarak, İslâm, nev'i şahsına münhasırdır. Kendi kendine ait olmak üzere kendi içinde kendisi bir bütündür. Ne bir “tez”dir o ve tabii ne de bir “antitez”. Dikkatlerimizi esirgemezsek, hakikaten onun kendine ait olduğunu, buna mukabil “tez” olmadığını ve hele “antitez” hiç olmadığını hemen fark ederiz.

O, tez değildir. Zira o, yapısı, mahiyeti, vasıfları, tavrı itibariyle “tez”in muhtevası, vasıfları, sınırları ve tarifiyile aynılık göstermez. Bir tez değildir ve onun antitezi de yoktur.

Tabii “antitez” hiç değildir. Zira, bu takdirde,” diyalektik” olarak bağımlı duruma düşerdi ve bir tezi gerekli kılardı. Bu takdirde yapı itibariyle yine tez hüviyeti göstermesi gerekirdi. O, cemiyet içerisinde kendinden önce var olan değerleri sırf daha öncelere ait oldukları gerekçesiyle reddetmez. Kendinden önce var olmuş bulunan “doğru, iyi ve güzel”i kabul etmekte, onlara değerler atfetmekte mahzur görmez. Bununla da kalmayarak, bu âdetlerden “hukuk”a mesnet teşkil edecek olanları kendi esas prensipleriyle çatışmamak kaydıyla “örfi hukuk” adı altında kendi hukuk ailesi arasına almıştır.⁶⁷

Gerçekten, İslâm'ın Prensipleri onun tez olmadığını, hele antitez hiç olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Kendi içinde bir bütündür, fakat dışı açıktır. O, ne sadece bir “mânâ”dır; bir “öz”dür ve ne de “madde”dir, “ekonomi”dir, “üretim araçları”dır. Kendisi kendine göredir. O, bir nizamdır. Başka sistemlerle ve o sistemlere ait kavramlarla izah edilmek istemez.⁶⁸ “İslâm Sosyalizmi, İslâm'da Sosyal Adâlet... vs” gibi

67 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 425; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 970; Abdülkerim Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, İstanbul 1976, ss. 53-54.

68 Diyalektik için bkz. F.Engels, *Anti-Dühring*, çev. Kenan Somer, Ankara 1975, ss. 210-242; F. Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev. Arif Gelen, Ankara 1970, ss. 79-87; Z. F. Findikoğlu, *Karl Marx ve Sistemi*, İstanbul 1976, ss. 131-133, 186-191; Roger Garaudy, *La Pense de Hegel*, Paris 1966, ss. 14-37, 101-113; Lefebvre, Henri Le Materialisme Dialectique, Paris 1949, ss. 27-83; Yümni Sezen, *Tarihi Maddeciliğin Tablil ve Tenkidi*, İstanbul 1984, s. 88-108.

Muhtaçları evine davet edip, çocuklarını avutarak aç yatıran, kaza süsü vererek kandilini söndürüp karanlıkta ailesiyle beraber yemek yiyorlarmış intibai içinde bir şey yemeden sofradan kalkan, böylece misafirlerini doyurup aç sabahlayan ev halkının bu tavırlarını, “sosyal adâlet” kavramı izah etmek için yetersizdir. Bu mantık çerçevesi içinde bu yapılanları anlayamayız bile. Nitekim, harpte yaralanan vücutları devamlı kan kaybederken, kızgın güneşin altında ve kızgın çölün ortasında, son nefeslerinde birkaç yudum suyu diğer yaralı arkadaşlarına feda edecek kadar kendinden veren ve bir yudum suya hasret içinde şahâdet mertebesine erişen insanların bu hallerini açıklamak için “sosyal adâlet” kavramı cılız kalacaktır.

Bunun içindir ki, İslâm, herkesten kendi kavramlarıyla ancak izah edilmesini bekleyecektir: “İsar”⁶⁹ Sosyal adâlet bu kavramı açıklayamaz. Zira o, adâletten de ileri bir tavidir ve karşısındakini kendisine tercih etmektir.

Bu mühim hususa böylece işaretten sonra, daha önce yapılmış olan tesbitlere döndüğümüz takdirde bir sualin, cevabını bulmak için bizleri beklediğini hemen fark ederiz.

İslâm'ın bu tebliğleri hakikaten ekonomik yorumlara müsait değildir. Bunun gibi, ruhçu görüşe de açık değildir. Fakat, bu durumda, İslâm'a intisab edenlerin bu tercihlerini nasıl izah edebiliriz?

Bu sualin cevabı, takınacağımız tavra göre güçlükler gösterecek veya kolaylıklar vaat edecektir. Hakikaten, materyalizmin katı kalıpları içinde kalarak, bu meseleye çözüm getirmek veya ruhçu görüşün esnek çerçevesi içinde bu hususu anlamak güçlüklerle doludur, hatta belki de imkânsızdır. Bu tavır, Hz. Muhammed'in İslâm öncesi devresinde temsil ettiği iki vetireye ilâveten, vahyin getirdiği üçüncü vetire ile beraber “boyutlar perspektif”inde ele alındığı takdirde ancak anlaşılabilir olacaktır.

69 “İsar” kavramı konusunda Haşr, 59/9 âyeti bize ışık tutmaktadır. Bu konuda bir açıklama denemesi için bkz. İbn Kesîr, *Muhtasar İbn Kesir*, İhtisar: Muhammed Ali es-Sabûnî, Beyrut 1981, III, 474.

Hız. Muhammed, dünyadaki kötülüklerin cemiyete değişik tarz ve şekillerde aksetmiş olmasından müteessirdi. Bu zamanlarda insanlar ayakları altındaki taşları alıp biraz yontup veya hiç yontmadan kendilerine ilâh yapıyorlar, onlara tapınıyorlar, adaklar adıyorlar, onlardan yardımlar bekliyorlardı. Yollarına giden yolcular engin kum çöllerinde bir taşın gözlerine ilişmesiyle hemen bineklerinden inerek yerde yatan bu taşı alıp kum üzerine dikeyor, ona tapınıyor ve daha sonra da onu yüzüstü bırakıp gidiyorlardı.⁷⁰ Cansız olan taşlara tapınıyorlar, canlı olan evlatlarını diri diri gömüyorlardı. Onlarda “hayat kavramı” artık sınırlarını yitirmişti.⁷¹ Bu tezatlar, daha birçok benzerleriyle her gün tekerrür edip gidiyordu.

Bu gerçekler, Hız. Muhammed’e bu meseleleri fikir seviyesinde ve mânevi seviyede ele alınması mecburiyetini getiriyordu. Hız. Muhammed bu meseleleri muhitinde konuşacaktı. Kendisi gibi fikir çilesi ve mânevî ıstırapı olan insanlar onunla bu fikirler etrafında birleşecekler ve bu ıstırapı paylaşacaklardır. Fakat bu kimseler, düşüncelerinin ve ıstıraplarının kendilerini aşan “aşkın” bir “varlık” tarafından tasdik edilmesini, bu suretle kuşkularının izâle edilmesini bekliyorlardı. Bu ilk âyetlerde onlar kendi düşüncelerinin ve ıstıraplarının ilâhî makamca teyit edildiğini görüyorlardı. Bu âyetlere inanmakla beşerî imkânlarıyla vardıkları tavrın imanlaştığına şahit oluyorlardı. Onlar bu yeni imanda kendilerini buluyorlardı. Bu âyetler zaten onların inançları, düşünceleri, ıstıraplarıydı. Şayet böyle olmasaydı bu kadar çabuk ve tereddütsüz, bu kadar samimi olarak, ilk defa karşılaştıkları bir imanı kabul edemezlerdi. Böylesine hazır olmasalardı, onu benimseyemezlerdi. Buna ilaveten, bu insanlar, varlık âlemini anlamak ve onu izah etmek durumundaydılar. Bu kâinat manzumesi içinde kendi yerlerini arıyorlar, onu tayin etmek istiyorlardı. Varlık âleminin izahı ve onun içindeki yerleri onlar için fazlasıyla önemliydi.

70 İbn İshak, s. 71; Tahir el-Mevlevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, İstanbul 1963, ss. 4-14, 22-23; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 74, 76-77; Filibeli, s. 91; Köksal, I, 144-146.

71 Tekvir, 81/8-9. İbn Hişam, *Sire*, I, 83 vd.; Ya’kûbî, *Tarih*, II, 10, 29.

Bizi bu düşünceye sevkeden ve bu noktadaki ısrarlarımızı haklı kılan husus, ilk beş âyetten birinci ve ikinci âyetlerin sarâhatle ortaya koyduğu “konuları”dır. Bu iki âyet “Oku! Yaratan, insanı pıhtılaştırmış kandan yaratan Rabbinin adıyla...” tarzında nazil olmuştur. Allah Taâlâ’nın “affedici”, “merhametli”, “rıзык verici” olduğundan değil de, O’nun “yaratıcı” vasfından bahsedilmiş olması gerçekten çok câlib-i dikkattir. Halbuki o devirlerde insanlar “geçim sıkıntısı” içindeydiler. Kız evlatlarını gömerken bir gerekçeleri de “mâişet derdi” idi. Bu durumda, bu âyetlerde Allah Taâlâ’nın “rıзык verici” olduğundan bahsedilmesi gerçeklere daha uygun düşerdi. Halbuki ilâhî tebliğ, böyle olmamıştır. Bu takdirde, birinci âyette ve müteakib ikinci âyette O’nun “yaratıcı” olduğundan bilhassa ve bir maksada mebnî zikredilmiş olması gerekir. O’nun yaratıcı vasfından bu şekilde bahsedilmiş olması, “varlık âlemi”nin zihinlerde aradağı izahı bulabilmesi içindir. O günün insanların ve tabii onlardan sonrakilerin zihinlerindeki “problemler”e “çözümler” getirmek içindir.⁷²

Nitekim, ileriki tarihlerde Hz. Ömer, İslâm’ı seçerken okuduğu âyetlerden en fazla ilgisini çeken “Göklerde, yerde ve toprak altında olanlar ancak O’na aittir.”⁷³ Mealindeki âyet olmuştu. Etrafındakilere “Hakikaten, yerde ve gökte ne varsa hepsi sizin Allah’ınızın mıdır?” diye sormuş, “Gayet tabii, bunda ne şüphe var?” cevabını alması üzerine, “Halbuki, bizim üçyüz küsur putumuz var, fakat hiçbirinin hiçbir şeyi yok, bir karış toprağı bile.” diyerek hayretini gizleyememişti.⁷⁴

Netice olarak, gramer açısından, bu birinci âyette “Halaka” (yarattı) fiilinin mef’ulü (yüklemi) mahzuf, zikredilmemiştir. Buradaki mahzufiyet, mef’uliyet sınırlarını kaldırmak içindir. Bu âyette

72 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 91-92, 99; Ebû Zehra, I, 314; B. Lewis, *Tarihî Araplar*, çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1979, s. 41; Watt, s. 26-39.

73 Tâhâ, 20/6.

74 Esad, s. 479-481; Filibeli, s. 119-123; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 116; Köksal, I, 274-285.

yaratıcılık umumî mânâda, yani bütün varlık âlemiyle ilgili olarak kullanılmıştır. Artık, bu âyette, Allah Taâlâ'nın Yaratıcı olarak her ne varsa bütününü hepsini yaratmış olduğu açıktır.

Böyle olduğu halde, ikinci âyet “İnsanı alak’tan yarattı” tarzında nâzil olmuştur. Birinci âyette gramer açısından mef’ul hazfedilmişken ve sınırları kaldırılmışken, akla gelen ve gelmeyen her şeyi ancak O’nun yarattığına işaret olunmuşken ve bu her şeye insan da dâhil iken, “insanı alak’tan yarattı” şeklinde bir tekrarın vâki olması büyük önem taşır.

İlk âyette “hilkat” evvela bütününü telakki edilmiştir. Daha sonra ikinci âyette “hilkat” “insan”a tahsis edilmiştir. İnsan için hususî mânâda kullanılmıştır. İlk âyette “Halaka” fiilinin mef’ulü ne kadar sınırsız ise, ikinci âyette o kadar sınırlıdır. Bu ilâhî tavır kâinat manzumesi içinde insanın yerini tayin ediyordu. Yaratılıştan insana ayrı yer vererek onun var olmasının, mahiyet itibariyle kâinatın varlığıyla izah edilemeyecek kadar mühim olduğuna işaret ediyordu. Varlık âleminde ayırıyordu onu ve ona ayrı bir değer atfediyordu.

Burada, istitraden bilgilerimiz sınırları içinde bulunması gereken mühim bir husus vardır. “İnsanı alak’tan yarattı” tarzında nâzil olmuş olan bu ikinci âyette “alak” kelimesi müfessirlerce “kan pıhtısı” olarak anlaşılmıştır. Bunun haksızlık olduğunu, tıp doktoru, cerrah Maurice Bucaille’nin nefis eserlerinden öğreniyoruz: “Yumurtanın döl yatağına yerleşmesi, onun pürtüklü özelliği sayesinde gerçekleşir. Bu pürtükler yumurtanın gerçek uzantıları olup, toprağa yerleşen kökler gibi, yumurtanın gerekli gelişimini sağlamak amacıyla, ihtiyacı olan elemanları almak üzere organın derinliklerine doğru dalarlar. Bu oluşumlar, yumurtayı kelimenin tam anlamıyla döl yatağına yapıştırır. Bunların bilinmesi ise, ancak çağdaş dönemde gerçekleşmiştir.

Bu yapışma, Kur’ân’da beş defa zikredilir. Bu olay, ilkin 96. sûrenin ilk iki âyetinde bildirilir:

“Yaratan Rabbi’nin adıyla oku! O, insanı asılıp tutunan bir şeyden yarattı.”

“Asılıp tutunan bir şey”, âyetin metnindeki “alak” kelimesinin tercümesidir. Bu, kelimenin ilk anlamıdır. Bu kelimeden çıkan “kan pıhtısı” anlamı, tercümelerin çoğunda karşımıza çıkar; bu mânâyı vermek yanlışır ve bu yanlışlığa dikkatimizi çekmek gerekir: İnsan, asla bir kan pıhtısı safhası geçirmemiştir. Bir başka tercümede geçen yapışıklık (l'adherence) karşılığı da, aynı şekilde uygun değildir. Yine hatırlatalım ki kelimenin ilk anlamı “asılıp tutunan (qui s'acroe) bir şey” demek olup, bugün iyice tespit edilen gerçek duruma da tam tamına uymaktadır.

Sperma damlasından (nutfe) başlayarak, son safhaya kadar cereyan eden ardı ardına gelişmeleri bildiren dört âyette, bu kavram hatırlatılır.

Sure 22, âyet 5:

“Biz, sizi... asılıp tutunan bir şeyden yarattık.”

Sure 23, âyet 14:

“Sonra biz meni damlasını (nutfe), asılıp tutunan bir şey (alaka) haline getirdik...”⁷⁵

Maurice Bucaille'nin fevkalade tesbitlerinden konumuzla ilgili kısmı burada bitmektedir.

Yer vermeden geçemediğimiz bu kısa bilgiden sonra, tekrar konumuza dönerek diyebiliriz ki, nâzil olan bu ilk beş âyet Hz. Muhammed'in İslâm öncesi hayat seyrini aynıyla tekrarlar. Şöyle ki: Bu beş âyetten ilk dördü, meseleyi fikir seviyesinde telakki ederek onun fikrî vechesini temsil eder. Ancak, beşinci âyet meseleyi mânevî seviyede telakki ederek onun inziva hayatıyla birleşir. Bu bakımdan bu âyetler, “bilme”yi iki kademedede telakki eder:

- “Okumak” ve “kalem” ile “bilmek”.

- “İlâhî yardım” ile “bilmek”.

75 Maurice Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim*, çev. Suat Yıldırım, İzmir 1981, ss. 300-301.

Hakikaten, bu beş âyetten ilk dördü bilmeyi fikrî seviyede mütâala eder. Fakat, ancak beşinci âyet, “insana bilmediğini öğretti” diyerek “okuma” ve “kalem”i aşan bir bilgi getirir. Bu bilgiyi, insan kendi gayretiyle bilemez, başkalarından naklen de öğrenemez. Bu bilgiye insanlar kendi içlerinde kendileri ancak ilâhî yardımla varabileceklerdir. Bu bilgi akli ve aklın prensiplerini aşan ve ancak insanların sezgileriyle varabilecekleri bir bilgi türüdür. Bu âyet, Hz. Muhammed’in inzivada eriştiği ruhî seviyeye ve bu seviyede telakki ettiği bilgiye işaret eder. O, sezgisinde var olan hakikatleri veren “Tek Hakikat”e erişmek için ortaya koyduğu “Beşerî Tavr”a “İlâhî Cevap”tır. Tabii bu âyetler, Hz. Muhammed’in düşüncelerini ve ıstırabını paylaştan arkadaşlarına da şâmindir.

Bu noktaya vardıktan sonra artık bizler, nihaî olarak ilk iman eden insanların bu kesin tavırlarını daha iyi anlayabiliyoruz. Esasen, vahiy öncesinde bu insanlar değerlerinden hakikaten şüphe ediyorlardı. Bu şüpheler onlarda, herkese göre değişen nispette şuur-altının derinliklerindeydi. Fakat bu insanların bir kısmı Hz. Muhammed’e yakınlıkları dolayısıyla bu şüpheleri şuur seviyesinde idrak etmişlerdi.⁷⁶ Gelen âyetler bu insanları düşünceleriyle vardıkları doğruların ve sezgilerinde var olan hakikatlerin İlâhî Vahiy ile teyidi oluyordu. Mü’min halkalarının bu yeni imanı isteyerek kabul etmelerini ancak böyle bir mantık çerçevesi içinde anlayabiliriz. Yoksa, bu müstesna tavır izahsız kalır. Tabii ki bu âyetler, bu insanların senelerce konuşup mutabakata vardıkları bütün konulara temas etmiyordu. İlâveten bu âyetlerde Allah Taâlâ’nın “Yaratıcı” vasfından daha başka vasıflarını bulmak da mümkün değildi. Keza, “Vahdaniyet” esası üzerine kurulu bu yeni imanı temsil eden bu âyetlerde “Tevhid”e dair açıkça bir beyan da yoktur. Sadece “Rab”

76 İbn İshak, s. 96-98, 112-113; İbn Hişâm, I, 242-244; İbn Seyyidinnâs, I, 68-68, Taberi, *Tarih*, II, 35; Esad, s. 300-312, Filibeli, s. 91; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 77, 94-95.

kelimesi her iki defada da müfred (tekil) olarak geçer. Fiiller de üçüncü müfret şahıstır. Ancak, bu âyetler muhtevalarıyla ve getirdiği vetire ile bu esasları ima ediyordu.

Gerçekte, Kur'ân, bu âyetlerinde beşte dört nispetinde fikir seviyesinde kalmaya bilhassa itina ederek, ileride çoğalacak mensupları arasında “fikri formasyon” a ne kadar önem verdiğine daha o günlerde dikkat çekiyordu.

Hakikaten dikkatlerimizi esirgemezsek, bu gelen âyetlerin ne kadar kısa ve yine bu âyetlerdeki kelime hazinesinin ne kadar sınırlı olduğunu hemen fark ederiz. Nitekim, bu beş âyette sadece onbeş kelime geçer. Bu onbeş kelimedenden yedisi fiil, sekizi isim, sıfat vs. dir. Bu âyetlerde “Rab” iki defa geçer; “insan” yine iki defa zikrolunmuştur. “İsim”, “alak”, “Ekrem”, “kalem” ancak birer defa geçerler. Fiiller çok daha sınırlı bir Kur'âni tavır gösterirler. “Oku” emirdir, iki defa zikredilmiştir. “Yarattı” mazi sigasıyla ve yine iki defa tekerrür etmiştir. “Öğretti” mazi sigasıyla ve iki defa beyan olunmuştur. “Bilmedi”, “bildirdi”, öğretti fiiliyle aynı köktendir, sülasi (üç harfli) olarak vârid olmuştur.

Dikkatlerimize mazhar olmalıdır ki, bu beş âyette yedi fiil geçtiği halde “konu” ancak bu üç fiilin tekerrürüyle gelişmektedir.

El-Mu'allakâtü's-Seb'u (Yedi askı) gibi Arap Edebiyatının şaheserlerinin yazıldığı bu devrede⁷⁷ şairlerin bir beyitte ve müteakip beyitlerde aynı kelimeyi kullanmamaya bilhassa özen gösterdiği ve Arap lisanının da zengin kelime hazinesiyle âdetâ mecbur kıldığı bir dönemde Kur'ân'ın ilâhî beyanı ve icazkâr üslubuyla üç fiil üzerinde durması ve bunun tekrarında ısrar göstermesi, hakikaten üzerinde durulmaya değer hususlardır.⁷⁸

77 Esad, ss. 170-231; Hitti, I, 140-141; İmriü'l-Kays, *Yedi Askı*, çev. Şerafettin Yaltkaya, İstanbul 1985.

78 Câhiliye devri şiiri hakkında geniş bilgi için bkz. Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, ss. 20-57; Mehmed Fehmi, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiye*, İstanbul 1335, ss. 557-853.

Nitekim, Kur'ân, âyetlerini teşkil eden kelimelerin delalet ettiği mânâlar ile anlatmak istediğinin dışında, seçtiği kelimelerin yapısı ve bir çerçeve içindeki tekerrürü ile de bir çok şeyler anlatmak istemiş olmalıdır. Bunların ötesinde, bu fiiller, “olumlu”dur. Kur'ân, muhtevasıyla, üslubuyla ve daha her şeyiyle kendini temsil edecek olan bu ilk beş âyetinde fiileri olumsuz kullanmamaya bilhassa özen göstermiştir. Nitekim, Kur'ân bu ilk âyetlerinde bu fiileri pekâla olumsuz kullanabilirdi. Diyebilirdi ki, “Siz yeri göğü O'nun yaratmadığınızı sanırsınız?” Fakat Kur'ân böyle bir üsluba iltifat etmemiştir. Yalnız en son olarak gelen yedinci fiil, menfidir, olumsuzdur. Bu fiil insana aittir ve onun vasfını anlatması bakımından önemlidir. Hakikaten Kur'ân'ın kullandığı ilk menfi fiil budur ve buda insana aittir. Fakat bu menfilik, insanın doğuştan günahkâr (Pecatum Originis) olduğu görüşünü⁷⁹ haklı kılacak tarzda bir yorumu daima kapalıdır. Yine, bu menfilik insanı değersiz kılacak ölçüler içinde de değildir. Sadece onun her şeyi bilemeyeceği hususundadır. Fakat, aynı zamanda onun ilâhî yardımla bir çok şeyi bilebileceğine işaret olunmaktadır.

Gerçekten, bu âyet, insanın ilâhî yardımla doğruyu bulabileceğine, hakikate erişebileceğine, gerçeği kavrayabileceğine dair müjdeliler taşır. Bu âyet, ancak Allah ile kul arasına ölçü getirmiştir. Bu ölçü “her şeyi bilmek veya bilmemek” şeklinde bilgi seviyesindedir. Ayrıca fiiller yapısı icabı, hareket ifade ederler. Fakat bu âyetlerdeki fiiller “öğretmek, öğrenmek” gibi doğrudan hareketin en alt seviyelerde kaldığı yapıdadırlar.

“Fikri Hareket”, diğer faaliyetlerin en asgarisini temsil eder. Bu âyetler, fikir hayatıyla ilgili faaliyetleri temsil eden fiilleri seçmekle ve bunların tekrarına ısrar etmekle, açıkça, getirmek istediği ve taraftarlarından beklediği “Fikri Formasyon”a işaret etmektedir.

2. İlk Mü'minler: Müşterek Tavır

İslâm'ın ilk vahiyle başlattığı vetirenin, mü'minler tarafından telakkisinde iki merhale buluruz:

-Hz. Ömer'in Müslümanlığı kabul edene kadar geçen zaman birimi içindeki dışa kapalı tavır,

-Hz. Ömer'in (r.a.) Müslümanlığı kabulüyle beraber dışa açılan ve imanını aleniyete vuran tavır.

Birinci devreyi tabiidir ki, en iyi, ilk iman edenler temsil edeceklerdir. İkinci devre de gâyet tabii Hz. Ömer'in şahsında en iyi temsilcisini bulacaktır. Bu sebeptendir ki, birinci devreyi anlayabilmemiz için ilk iman edenlerin ortak tavrını çok iyi değerlendirmemiz lüzûmu vardır. Bunun gibi, ikinci devreyi anlayabilmemiz için de Hz. Ömer'in temsil edici tavrını çok iyi tahlil etmemiz zarureti vardır. Bu iki tavrın muhassalası, ancak, Mekke devrinin imandaki müşterek tavrını ortaya koyacaktır.

Hz. Muhammed, ilk vahiy aldıktan sonra, derhal evine döner ve bütün olanları aile-i muhteremesi Hz. Hatice'ye (r.a.) anlatır. Hz. Muhammed, bu günlerinde ciddi endişeler ve tereddütler içindedir. Hz. Hatice anlatılanları dikkatle dinler ve zevcine "Sen hak yoldasın" diyerek elini uzatır. O'na ve O'nun bütün getirdiklerine iman eder.⁸⁰

Burada, dikkatlerden kaçan hususlar vardır:

Hz. Hatice tabiidir ki zevcini seviyordu. Çocuklarının babası ve kendisinin de hayat arkadaşıydı. O'na bağlılık duyuyordu. Vefa, sadakat, samimiyet içindeydi. Fakat, bunların hiçbirisi, Hz. Hatice'nin böylesine ciddî ve mühim mes'uliyetler isteyen bir meselede bu kadar düşünmeden ve hatta acele sayılabilecek ölçüler içinde karar vermesini izah edemez. Romanda, tiyatroda, sinemada, rol icabı olsun böyle bir tavır seyircileri yadırgatırdı. Bu kabil davranış kalıpları, beşerî tavra muğayirdi. Bu ölçüler içinde, Hz. Hatice'nin bu yeni "İman"ı kabulü, ciddiyetine layık yorumlar bekler.

80 İbn İshak, s. 114-115; İbn Hişâm, I, 259-260; İbn Sa'd, I, 195; İbn Seyyidinnâs, I, 91; Ebû Zehra, I, 308; Köksal, I, 133.

Hız. Hatice, bulunduğı mevki itibariyle sorumluluk taşımış, vereceğı kararların getireceğı mes'uliyetleri deruhte etmiş bir kimseydi. Cemiyetin üst kademelerine erişebilecek kadar gelişmiş zekâ seviyesine ve kendini kabul ettirebilecek ölçüde fikir gücüne ve şahsiyet yapısına sahipti. Bunlara ilaveten yaş itibariyle de hayatın büyük heyecanlarının gerilerde kaldığı bir devresindeydi.⁸¹ Bu durumda, onun sevgi, bağlılık, vefâkarlık gibi duyguların tesirinde kalarak böylesine mühim mesuliyetler bekleyen bir karara, düşünmeden hemen vardığını kabul etmek meseleyi gerçeklere kapamak olur. Eşinin bu söylediklerini ona bağlılığından, vefakârlığından ve sevgisinden dolayı yine kabul ederdi. Fakat hiç olmazsa, bir müddet olsun bu konular üzerinde düşünmek ve intibak için ondan mühlet talep ederdi. Bu yeni "iman"a kendini hazırlamak için bir miktar olsun zamana ihtiyaç gösterirdi. O, bunların hiçbirini yapmıyordu. Anlattıklarını dikkatle dinliyor ve düşünmeye ihtiyaç duymaksızın eşinin bütün söylediklerini derhal kabul ediyordu.

Hız. Hatice'nin aşırı teslimiyet içindeki kabulü onun bu söylenenlere hazır olduğunu gösterir. Sanki o, bu söylenenleri beklemektedir. Kaldı ki o, bu söylenenleri daha iyi anlayabilmek için mukabil suallerle mütemmin malumat da talep etmiyordu. Onun böylesine soyut meseleleri teferruatıyla hemen ihata edebilecek kadar fikir seviyesine erişmiş olması, hatta bu konularda fikir dermeyeran edecek kadar zengin düşünce yapısına sahip bulunması, onun bu meseleleri daha önceleri eşiyle defalarca konuşmuş olduğuna ve bu konuşmalarda tam bir fikir birliğine varmış olduğuna işaret eder. Şayet insan bir fikre kendini böylesine hazırlamasaydı, ilk karşılaşmasında bu fikirleri bu kadar çabuk benimseyemezdi. Bilhassa bu fikir etrafında hiç faaliyet gösteremezdi. Hız. Hatice iman ettikten hemen sonra eşini, dayısı Varaka b. Nevfel ile görüşmeye götürecekti.⁸²

81 İbn Hişâm, I, 259-260; İbn Sa'd, I, 131 -133; Taberi, II, 280-281; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 65-69.

82 Buhârî, Ta'biru'r-Rüya, 91/1; İbn İshak, s. 112-113; İbn Hişâm, I, 256-257; İbn Sa'd, I, 195; Esad, ss. 403-404; Ebû Zehra, I, 309; Köksal, I, 128, 135; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 88-89.

Bu müstesna tavır, sadece Hz. Hatice'nin şahsına münhasır görünmüyor. Böyle olsaydı, istisnai bir durum olurdu. Bu ise, yorumlarımızla varmak istediğimiz noktaya erişmek hususunda bizlere beklediğimiz yardımı getiremezdi. Fakat, yapılan bu yorumlar hesabına, ne kadar sevindiricidir ki, bizler, yine bu aynı tavrı Hz. Muhammed'in akrabaları, yakınları ve arkadaşları arasında da buluyoruz.

Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Zeyd (r.a), Hz. Ali (r.a) Hz. Muhammed'in akrabaları, yakınları ve arkadaşları olarak Hz. Hatice ile olduğu gibi, kendi aralarında da yine aynı "tavır beraberliği" içindedirler. Onun anlattıklarını dikkatle dinlemişler, düşünmeye ve kendilerini bu yeni imana hazırlamak için zamana ihtiyaç duymaksızın her şeyi bütünüyle kabul etmişlerdi.⁸³ Sadece Hz. Ebû Bekir o günlerde Mekke şehrinde değildi. Döndüğü zaman, Hz. Muhammed'in yeni bir iman teklif ettiğini duyar. Karşılaştığı zaman arkadaşının teklifi üzerine ondan bir mucize talep eder. Bunun üzerine İslâm'ı kabul eder.⁸⁴

Burada dikkat edilecek nokta, Hz. Ebû Bekir'in aldığı teklif üzerine ondan bu yeni imanın şartlarını sormamış olmasıdır. Tabiidir ki Hz. Ebû Bekir fikirsiz değildi. Fakat, yine de fikir hayatına dair bir şey sormuyordu. Hatta merak bile etmiyordu. Buna hiç şaşırmamalıdır. O, senelerce Hz. Muhammed ile bu konuları konuşmuş ve onunla fikir birliğine varmıştı. Söylenilecekler herhalde daha başka şeyler olamazdı. O, senelerce konuştukları ve fikir birliğine vardıkları konularda Hz. Muhammed'in çelişkiye düşmeceğini biliyordu. Buna emin olduğu için, sorması ve öğrenmek istemesi artık zaitti. Onun mucize talep etmesi, fikrî tecessüs "metodik şüphe" olarak zihin seviyesini temsil ediyordu.

83 Urve b. ez-Zübeyr, *Megâzî*, 104; İbn İshak, s. 114-116, 118; İbn Seyyidinnâs, I, 102-114; Taberi, II, 328-329; Ebû Zehra, I, 392-404; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 99-106.

84 İbn İshak, s. 120-121; İbn Hişâm, I, 267-268; İbn Sa'd, III, 171; Esad, s. 428-429; Ebû Zehra, I, 332-334; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 96; Köksal, I, 157-158.

İslâm'ın ilk vahyi ile ortaya çıkan bu tavır beraberliği sosyolojik ve psikolojik iki ayrı yorum vaad eder. Hz. Ebû Bekir zengindi, efendiydi, mevki ve itibar sahibiydi.⁸⁵ Fakat buna mukabil Hz. Zeyd köleydi, cemiyet içerisinde en aşağı sınıfa mensuptu.⁸⁶ Bunun gibi, Hz. Hatice hanımdı. Halbuki o çağlarda kadınlar sınıf bile te lakki edilmiyorlardı.⁸⁷ Hatta bu devrelerde Araplar, kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlardı, bununla da iftihar ediyorlardı.⁸⁸

İslâm, cemiyet içerisinde zıt sınıflara mensup bu kimseleri (efendi-köle, zengin-fakir, erkek-kadın) bir iman etrafında birleştirmekle, daha ilk günlerinde sınıfsız ideal toplumun temellerini atıyordu.

Psikolojik olarak, bu insanların yaşları değişikti ve tabii tecrübeleri, bilgileri, zekâ seviyeleri itibariyle de farklar taşımaları gerekirdi. İlaveten, cemiyet içerisinde farklı alt-kültürlere mensuptular. Farklı sınıflara mensubiyetle “sınıf şuuru” içinde yetişmiş bu insanların değişik yaş, tecrübe, bilgi ve zekâ seviyelerine rağmen, zihnî karîhalarıyla ve muhtevalarıyla ancak Hz. Muhammed'in temsil ettiği “ilâhî vahy”i anlayıp kabul etmeleri, onların kendilerine ait şahsî vasıflarıyla izah edilmesi halinde mesele tek taraflı kalacaktır.

“Anlamak”ve “kabul etmek” kavramları, sınırları ve muhtevaları itibariyle iki ayrı vetireyi işaret eder:

- Zihnî Vetîre,
- Rûhî Vetîre.

Vahiy öncesi hayatında Hz. Muhammed bu iki vetireyi ayrı ayrı kendi nefsinde temsil etmiştir. İnziva öncesi hayatında Hz. Muhammed “zihni vetire”yi daha öne almış, inziva hayatına başladıktan sonradır ki “ruhi vetire”ye daha fazla önem vermiştir. Zaman zaman cemiyete dönerek bu iki vetireyi cemiyete taşımıştır.

85 İbn İshak, s. 121; İbn Hişâm, I, 268; İbn Sa'd, III, 172; Köksal, I, 161.

86 İbn İshak, s. 118; İbn Hişâm, I, 266; İbn Sa'd, I, 497; Ebû Zehra, I, 325-326.

87 İslâm'dan önce kadınların durumu için bkz. Ali Himmet Berki-Keskioğlu, Osman, *Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara, 1960, ss. 9-13.

88 Tekvir, 81/8-9; Nahl, 16/58-59; Ya'kübî, II, 10; Esad, ss. 138-139; Osman Zümrüt, *İslâm'da Kamu Oyu ve Oluşumu*, ss. 58-59.

Vahy'in başladığı bu sıralarda, Hz. Muhammed'in daha önce başlattığı zihnî ve ruhî vetireyi düşünce sınırlarımız içinde muhafaza ederek, bu insanların bu imanı kabuldeki ortak tavırlarında birbirinden farklı iki vetirenin var olduğunu görüyoruz:

- Beşerî vetire,
- İlâhî vetire.

Tabiidir ki beşerî vetireyi Hz. Muhammed zihni ve ruhi vetire olarak iki boyutuyla kendi nefsinde temsil etmişti. Şayet, o bu iki vetireyi çok iyi temsil etmiş olmasaydı, bu insanların bu “müşterek tavırları”nı anlamamız bizler için büyük güçlükler gösterirdi. Hakikaten insan fikren hazır olmasaydı, bu söylenenleri anlayamazdı bile. Fakat ruhen hazır olmasaydı, bu söylenenleri anlasa da kabul edemezdi. Bunun içindir ki, onların bu yeni imana hazır olmalarını, ilk merhalede, Hz. Muhammed'in vahiy öncesi hayatında temsil ettiği bu iki vetire içinde buluyoruz. Cemiyet içerisinde değişik yaşlara, mevkilere, mala, mülke ve cinslere sahip bu kimselerin böylesine “tavır beraberliği” göstermeleri, ancak Hz. Muhammed'in onları bu fikirlere hazırlamış olmasıyla izah edilebilir. Bu “zihni vetire”dir.

İlaveten, bu insanların bu yeni imanı bir intikal devresine ihtiyaç duymaksızın hemen kabul etmeleri, Hz. Muhammed'in -inziva öncesi ve bilhassa inziva hayatından cemiyete döndükçe- inkâr edilemeyecek yardımlarıyla ancak mümkün olmuştur. Yoksa, bu insanların içerisinde yaşadıkları cemiyetin kendilerine verdiği şartlanmaların dışına çıkmaları ve o güne kadarki bütün değerlerini bir anda reddetmeleri imkânsız olurdu. Bu da “ruhi vetire”dir.⁸⁹

Netice olarak, yeryüzünde hiçbir fâni yoktur ki, merhaleler göstermeden o güne kadar alışagelmişin dışında yepyeni fikirleri anlayabilsin. Anladığı takdirde, bütün değerlerini inkâr ederek bu yeni imanı hemen kabul edebilsin. Kaldı ki, bu insanların bu yeni imanı kabulleri, sadece şartlanmaların dışına çıkmaları ve değerleri-

89 İnançlar ve tutumlar konusunda geniş bilgi için bkz. D. Krech-Cruch-field, R.-Ballachey, E., *Cemiyet İçinde Ferd*, I, 227-242.

ni reddetmeleri seviyesinde kalmayacaktı. Bu insanlar, bu kabulün, o günkü cemiyet içerisinde mevcut değerlere ve geleneklerin katı kalıplarına karşı çıkmak olduğunun farkındaydılar. Ortaçağlarda dünyanın her yerinde olduğu gibi, bu cemiyet de değişik fikirlere ve yeni değerlere kapalıydı, onlara karşı sert tepkiler içindeydi. Bu insanlar diğer cemiyetleri değil, fakat kendi cemiyetlerini tanıyorlardı. Bu yüzden, karşı çıkışın kendilerine nelere mal olacağını kestirebiliyorlardı. Nitekim, bu kimseler, o günkü cemiyetteki insanların kazara ayağına basanı affetmediklerini, sürülerinde sıradan bir hayvanı kendi kabile sınırları içine girmesi sebebiyle yaraladıkları için yıllar boyu harpler yapacak kadar katı olduklarını görüyorlar, duyuyorlar, bunları yaşıyorlardı.

İşte, böyle bir vasatta, cemiyetin değerlerine ve geleneklerine karşı çıkmakla başlarına nelerin gelebileceğini biliyorlardı.⁹⁰ Hiç olmazsa tahmin ediyorlardı. Hem, zaten, daha sonra bunları bizâtihi müşâhede edeceklerdi, ayrı ayrı yaşayacaklardı. Dövüle dövüle öldürülecekler, elleri ayakları develere bağlanarak zıt istikametlerde diri diri parçalanacaklardı. Bütün bunlara rağmen, bu insanların, bu imana tâlib olmaları ve mü'min halkalarının bu imanda ısrar etmeleri, Hz. Muhammed'in temsil ettiği "ruhi vetire"nin gönüllere getirdiği, "ilâhî işaretler"i anlamamız bakımından önem taşır. Bizler, ilk iman edenlerin bu "müşterek tavır"larını anlayabildiğimiz ölçüde daha sonraki halkaların bu yeni kabulde gösterdikleri ortak tavrı ancak anlayabiliriz.

Bu iman halkalarının gösterdikleri "ortak tavır", "ilâhî vetire"yi temsil eden "vahy"ın getirdiği üçüncü boyutun iştirakiyle "boyutlar perspektifi"nde ele alındığı ölçüde ancak nihai izahını bulacaktır.

Bu cümleden olarak Müslüman olanların nasıl parçalandıklarını göre göre, gelip Müslüman olanların imandaki bu ısrarları nasıl izah edilir.

90 Urve b. ez-Zübeyr, s. 104; İbn İshak, s. 135 vd., 169-177; İbn Hişâm, I, 340-342; İbn Seyyidinnâs, I, 102-114; İbn Sa'd, I, 203; Taberi, II, 328-329; Ya'kûbî, II, 28; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 100-106.

B-Açık Tebliğ: Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu

Hz. Muhammed'in Mekke devri hayatında ikinci merhale-yi meydana getiren "açık tebliğ" devresini anlayabilmemiz için, örnek vâkıa olarak Hz. Ömer'in İslâm'ı kabulünü çok iyi incelememiz gerekir.

İslâm, getirdiği vetire içinde tebliğlerine devam etti. O, bu tebliğlerinin Mekkeliler'e okunmasını, mensuplarından bilhassa istiyordu. Hatta zaman zaman bu tebliğlerin tekrar tekrar okunmasını onlardan ısrarla bekliyordu.⁹¹ Böyle bir tavrı benimsemiş olması, bu insanların şuur-altında vahyin birikimini sağlamak, böylece onların şuur-altında mevcut "hakikat" fikrinin takviye görerek şuur seviyesinde tezahürüne yardım etmek gayesini takip ediyordu. Aksi takdirde böyle bir tavır izahsız kalırdı. Zira, Kâbe etrafında, bu âyetler okunurken okuyanların dûçar oldukları muameleler ve uğradıkları felaketler yersiz olurdu.⁹²

İslâm'ın takip ettiği bu usulün ne kadar müessir olduğunu, bu medeniyeti tercih edenlerin artan nispetlerinde görüyoruz. Bu müessiriyetin bariz ölçüsünü bu insanların bu medeniyeti seçene kadar geçen zaman birimi içinde ortaya koydukları tavırlarındaki merhalelerde buluyoruz.

Mekke şehir devleti üst kademe idarecileri oybirliğiyle Hz. Muhammed'in öldürülmesine karar verirler. Bu esnada, Hz. Ömer gelir ve meseleye muttali olması üzerine kararın infazına tâlib olur. Onlar da toplantı heyeti olarak bunu ancak onun yapabileceğini söyleyerek memnuniyetlerini ifade ederler.

Bunun üzerine Hz. Ömer kılıcını kuşanıp yola koyulur. Yolda akrabalarından Nu'aym b. Abdullah en-Nahhâm adında bir tanıdığına rastlar. Gösterdiği acele ve telaş, bu tanıdığıнын merakını mucib

91 Urve b. ez-Zübeyr, s. 104-105; İbn İshak, s. 114-116; İbn Sa'd, I, 200; İbn Seyyidinnâs, I, 97; Taberi, II, 328-329; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 102.

92 İbn İshak, s. 115.

olmuştur. Böyle pür-hiddet, pür-telaş nereye gittiğini sorar. O da Hz. Muhammed'i öldürmeye gittiğini söyler. Bunun üzerine o zât, Hz. Ömer'e çetin bir işe girdiğini, Hz. Muhammed'in yanında onu koruyan insanların bulunduğunu anlatır. Hz. Ömer bunu duymakla daha da öfkelenir. "Yoksa, sen de mi onlardansın?" diyerek karşı çıkacağı sırada, bu zat yerinde bir itirazla "Benimle uğraşacağına, sen kendine bak, hemşiren ve enişten Müslümandırlar." der. Bunun üzerine, Hz. Ömer, Hz. Muhammed'in bulunduğu yere gitmekten vazgeçer. Kızkardeşi ve eniştesinin evine doğru yön değiştirir.⁹³

Vakıanın bu ilk kısmında bizleri yorumlara muhtaç bırakan hususlar vardır. Zira, olanların bu ilk kısmını bitirirken, bu noktaya kadar sürüp gelen müteselsil vak'alar, bizleri tereddütlere sevk-etmekte ve yorumlarımızı zaruri kılmaktadır.

Hakikaten, acaba Hz. Ömer, Hz. Muhammed'i öldürmeye giderken onu öldürmek istemekte samimi miydi? Gerçekten onu öldürmek mi istiyordu? Yoksa, Hz. Muhammed'i öldürme imajının arkasında onunla karşılaşmak ve onu kabul etmek gibi bir motif mi yatıyordu? Gelişen hâdiselerin bu kısmında ve müteakip kısımlarında bizleri tereddütlerimizde haklı gösterecek noktalar mevcuttur.

Hz. Ömer, Hz. Muhammed'i öldürme vazifesini bu kadar insan arasında tek başına üstlenmişti. Onu öldürmeye giderken de yanına hiç kimseyi almamıştı. Hz. Muhammed bir evde ikamet ediyordu. Bu ev kerpiçten de olsa, her türlü taarruza kapalıydı. Nihayet, Hz. Ömer'in elinde oktan ve kılıçtan başka bir silah ta yoktu. Bu donanıyla böyle muhkem bir yere tek başına, plânsız programsız, gündüz gözüyle, alenen hücum edilemezdi, edildiği takdirde netice alınamazdı. Tabii bu evin bir kapısı vardı. Tahta da olsa herhalde bu kapı vâki tehlikelere karşı payandalarla takviye görmüştü. Hz. Ömer kapıyı zorlayabilirdi. Belki de kırabilirdi. Fakat, bu takdirde

93 İbn İshak, s. 160-162; İbn Hişâm, I, 365-366; İbn Sa'd, III, 267-268; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 114; Şibli Nümânî, *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, çev. Talip Yaşar Alp, İstanbul 1975, I, 54.

karşısında ne kadar bahadır kılıç bulacaktı. Hakikaten Müslümanların sayısını kesin rakamlarla bilmiyordu. Zira daha sonra onun “Kaç kişi olduk?” sorusundan bunu anlıyoruz. Fakat, yine de Hz. Muhammed’in yanında azımsanmayacak kadar bir topluluğun bulunduğunu bilmesi gerekirdi. Hiç olmazsa bunu tahmin edebilirdi. Hz. Hamza (r.a.) daha yeni Müslüman olmuştu. Ondan daha önce bu gruba iltihak edenler de ortalama olarak biliniyordu.⁹⁴

Buna mukabil, Hz. Ömer tek başınaydı. Bütün bunlara rağmen, eve girdiği takdirde cevelân sahasının ev ve avlunun sınırları ile tahdit edilmiş olması ve hareket serbestisinin hiç kalmamış bulunması, aleyhindeki mevcut şartlara bir yenisini ekleyecekti. Hz. Ömer umur görmüş, tecrübeler geçirmiş bir kimseydi. Meselelerin içinden geliyordu. Münakaşa götürmez dehasıyla, üstün kabiliyetiyle ve aşırı bilgisiyle taarruzun daima savunmadaki kuvvetlerden daha fazlasıyla ancak yapılabileceğini bilmesi gerekirdi. Sayıları bilinmese de bu kadar muharibin bulunduğu bir mevzie tek başına hücum edilemeyeceğinin farkında olması icab ederdi.⁹⁵ İlave-ten, mevcut şartlar o gün için birdenbire teşekkül etmiş de değildi. Daha önceki günlerde, aylarda ve yıllarda oluşmuş, tabii seyri içinde bu günlere kadar gelmişti.

Hz. Ömer’in o güne kadar olanları sanki o gün ilk defa duyuyormuş gibi infiale kapılması ve bu kadar bilinen şeyleri bilmezlik-ten gelerek, aleyhinde mevcut şartlara rağmen teşebbüsünün netice vermeyeceğini bile bile bu vazifeyi tek başına üstlenmesinin sebepleri herhalde gafletle, öfkeyle ve diğer beşerî zaafırlarla izah edilemeyecek kadar derinlerdeydi.

Hz. Ömer’in düşünmeden, alalecele hemen bu karara varmasının sebebi neydi? Yoksa, içinde bir güç onu Müslüman olmaya mı zorluyordu? O, bu güce direnmek için mi böyle olmayacak iş-

94 İbn İshak, s. 151-153; İbn Hişâm, I, 312; İbn Sa’d, III, 268; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 105.

95 Hz. Ömer (r.a.) İslâm’dan önceki Mekke şehir-devletinde dışişlerini yürütmekte görevli bulunuyordu; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 113; Şibli Nümânî, I, 45-46.

lere kalkışıyordu? Halbuki, o, Hz. Muhammed'i öldürme işini yine üstlenebilirdi. Fakat, bunu, fırsatları hesaba katmadan, bir plân dâhilinde geliştirmek için zamana ihtiyaç gösterirdi. Bunların hiçbirini yapmıyordu. Çünkü o, zamandan korkuyordu. Zira, vahyin tevali eden tebliğleri, Hz. Ömer'in o günkü cemiyetle paylaştığı değerlere ve hayatını idare eden kaidelere karşı duyduğu şüpheleri daha da derinleştirmişti.

Ancak, bu şüpheler henüz şuurlaşmış değildi. Fakat, yine de Hz. Ömer bunu seziyordu ve şuur-altında artan bu gerilimi bastırabilmek gayesiyle hareketlerinden kendisi –ego- için yardım almak istiyordu. Bunun için, kendisini böyle aşırı hareketlere başvurmak mecburiyetinde hissediyordu. Hakikatte, Hz. Ömer Hz. Muhammed'i öldürmeye gitmiyordu. O, henüz şuur seviyesinde bunu idrak etmiş değildi. Fakat, şuur-altı dinamikleri bu hâdiseler zincirini tanzim etmiş ve onu İslâm'ı kabule hazırlamıştı. O, bunun için Hz. Muhammed'in yanına gidiyordu.

Yalnız, Hz. Ömer bu karşılaşmayı, cemiyet içerisindeki mevkiine ve sahip olduğu itibarına göre geliştirmek istiyordu. Gerçekten, Hz. Ömer'in Hz. Muhammed'i öldürmek konusunda ne derece kararlı olmadığını hem olayın bu kısmında ve hem de sonraki kısımlarında ortaya koyduğu tavırlarında buluyoruz. Hemşiresinin ve eniştesinin Müslüman olduğunu duyması üzerine, hedefini değiştirip kız kardeşinin evine doğru yol almış olması, bizleri bu konuda haklı gösteriyor. Zira, bir harpte, orduların ilk hedefi orduyu sevk ve idare eden kumandanın şahsıdır. Yoksa kıyıda köşede kalmış mütevazi birkaç nefer değil. Bunun gibi bir hareketin söndürülmesi de, yine o hareketi başlatan liderin ilk hedef olarak seçilmesi ve onun en kısa zamanda bertaraf edilmesiyle olur. Kumandan ortadan kalktıktan sonra, askerler teslim olacak veya dağılıp gideceklerdi. Bunlar bu kadar aşîkâr iken ve Hz. Ömer Hz. Muhammed'i öldürmek için yola çıkmış ve bu hususta söz vermiş iken, hiç de mühim olmayan bir haber üzerine stratejisini bütün bütüne değiştirerek kendisine teklif edilmiş hedefi yüzüstü bırakıp

verdiği sözü unutup, kendisinden istenmeyen bir hedefe doğru yön değiştirmiş olması hakikaten bu konudaki şüphelerimizde bizleri haklı kılacak tezatlardır.

Hız. Muhammed'i öldürerek, vaadini ifadan sonra, kız kardeşini ve eniştesini nasıl olsa öldürürdü. Bir müddet gecikmeyle bu imkân elinden kaçmış olmazdı. Hatta onları artık kim olsa öldürürdü.

Bütün bunların hepsi, Hız. Ömer'in Hız. Muhammed'i öldürmek hususunda kararlı ve ısrarlı olmadığını, aksine ona tâbi olmak gibi bir istek taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir.

Dikkatli davranırsak, bu teşebbüsün ikinci kısmında yine bu düşüncelerimizi kuvvetlendirecek noktalar buluruz.

Hız. Ömer, kız kardeşinin ve eniştesinin Müslüman olduğu haberini duyar duymaz onların evi istikametine yön değiştirir. Evin kapısını çalar, fakat bu sırada pencereden kulağına iyice ayırt edemediği sesler gelir. Ömer'in geldiğini gören ev halkı dehşete kapılır ve okudukları Kur'ân sahifelerini bir yere kaldırıp kapıyı öyle açarlar. Hız. Ömer son derece öfkeli. Bu asabiyet içinde ne okuduklarını sorar. İsteddiği, daha doğrusu beklediği cevabı alamayınca, daha da kızarak kız kardeşine bir tokat vurur. Hemşiresi yüzü gözü kanlar içinde yere yuvarlanır. Kısa bir müddet içinde kendini toparlayarak kalkar ve ne yapacaksa yapmasını, Müslüman olduklarını ve okuduklarının Kur'ân olduğunu kardeşinin yüzüne haykırır. Bu tablo karşısında Ömer teessüre kapılır ve okuduklarını görmek istediğini söyler. Onun bu talebini reddederler. Bu haliyle, Kur'ân'a dokunamayacağını, yıkanması gerektiğini ve ancak ondan sonra bu sahifeleri verebileceklerini ona anlatırlar. Hız. Ömer karşı tarafın ileri sürdüğü bu şartı kabul eder. Yıkanır ve ondan sonra bu sahifeleri alarak okumaya başlar. Bunlar yeni nazil olmuş bulunan Tâ-hâ Suresi'nin ilk âyetleridir. Bu âyetleri okurken "Göklerde ve yerde, her ikisi arasında ve toprağın altında bulunanlar Allah'ındır"⁹⁶ âyetine

gelince durur. Bu âyet bilhassa dikkatini çekmiştir.⁹⁷ Etrafindakilere, “Gökte ve yerde ne varsa hepsi sizin Allah’ınızın mıdır?” diye sorar. “Evet, bunda ne şüphe var?” cevabını verirler. Fakat, bu defa Hz. Ömer daha da şaşırmış olarak “Bizim bunca putumuz var, hiçbirinin bir şeyi yoktur, bir karış toprağı bile” demiş ve şunu ilave etmiştir: “Müslüman olmak istiyorum, beni Muhammed’e götürün.”⁹⁸

Hadisenin tabii seyri içinde tecessüslerimizi rahatsız eden noktalar vardır. Hz. Ömer Hz. Muhammed’i öldürmek kastiyle yola çıkmıştır. Yolda yeni bir haber duyarak, Hz. Muhammed’i öldürmekten vazgeçer ve bu yeni hedefe doğru yön değiştirir.

Hz. Ömer Hz. Muhammed’i öldürmekte son derece ısrarlıdır. Fakat artık o, Hz. Muhammed’i öldürmekten sarf-ı nazar edecek kadar mühim bir vak’a karşısındadır. Hz. Muhammed’i öldürmeyi unutturacak kadar mühim bir vak’a karşısında kalması üzerine, Hz. Ömer’in kapıldığı infialle gittiği kız kardeşinin evinde onları Hz. Muhammed’in yerine koyarak hiç tereddütsüz öldürmesini beklemek hakkımız olmalıydı. Gerçekten, Hz. Muhammed’i öldürmek istemekte samîmî olsaydı, onu bu kararından vazgeçirecek kadar önemli olan bu vak’a karşısında daha kararlı davranması ve kız kardeşiyle eniştesini daha büyük bir hırsla öldürmesi gerekirdi. Halbuki, hâdiseler böyle gelişmeyecektir.

Hz. Ömer kızkardeşi ve eniştesiyle mütevazî bir evin küçücük bir odası içinde karşı karşıyaydı. Arada hiçbir engel yoktu. Elini kılıcına atabilirdi, kimse elini tutmayacaktı. Kılıcını çekip vurabilirdi, kimse mâni olmayacaktı. Fakat o, bunların hiçbirini yapmıyordu da bir iki tokatla işi geçiştiriyordu. Burada Hz. Muhammed’i öldürmeyi ikinci plânda bıraktıracak kadar mühim bir hadise karşısında

97 İbn İshak, s. 161-162; İbn Hişâm, I, 367; İbn Sa’d, I, 267-268; Şibli Nûmânî, I, 54-55.

98 İbn İshak, s. 162-163; İbn Hişâm, I, 367; İbn Sa’d, III, 268; İbn Seyyidinnâs, I, 121-126; Esad, s. 479-481; Filibeli, s. 119-123; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 115-116; Köksal, I, 274-285.

Hız. Ömer'in gösterdiği tepki ve reva gördüğü muamele vak'anın ehemmiyetiyle mütenâsib değildir. Bir "A" olayı vardır, bir "B" olayı, ve bir de "X" şahıs vardır. Bu "X" şahıs için "A" olayı, "B" olayından daha önemlidir. Bu durumda "A" olayının, "X" şahıstan beklediği tavır, "B" olayının beklediği tavırdan daha kesin ve daha inandırıcı olmalıdır. Artık, Hız. Muhammed'i öldürmekten vazgeçirecek kadar mühim bu olay karşısında Hız. Ömer'in ortaya koyduğu tavır, tercihiyle mütenâsib olmalıdır.

Yine, bunun gibi, burada mühim bir husus daha vardır. Gerçekten, Hız. Ömer, Hız. Muhammed'i öldürmeye tâlip olurken bu kararı ona karşı duyduğu kin, nefret ve öfkenin tesiriyle, düşünce-sizce almış ve daha sonra aklının başına gelmesiyle üstlendiği bu işin imkânsızlığından korkup pişman olmuş da değildi. Bunu, hadiselerin seyrinden anlıyoruz. Hakikaten şayet o, Hız. Muhammed'i öldürme kararına ona karşı duyduğu husumetin tesiriyle varmış ve daha sonra yolda giderken aklının başına gelmesiyle kararından ve sözünden pişmanlık duymuş olsaydı, üstlendiği bu işten sıyrılabilmek için başka imkânlar bulabilirdi. Bir defa, yolda karşılaştığı kimsenin Müslüman olduğunu öğrenmesi üzerine onu öldürüp bu işi kendisi için daha emin bir yolla geçiştirebilirdi. Daha sonra, kızkardeşi ve eniştesinin Müslüman olmasını fırsat bilirdi. Onları öldürerek başlarını alır ve kendini merakla bekleyenlere gelerek yolda öğrendiği bir haber üzerine kendini tutamayıp, kızkardeşinin evine gittiğini ve onları öldürdüğünü söylerdi. "İşte başları" diyerek, söz verdiği halde Hız. Muhammed'i öldürememesine mazeret olarak bu iki başı gösterir, özür beyan ederdi.

Hakikaten, Hız. Ömer Hız. Muhammed'i öldürme kararını düşüncesizce vermiş olsaydı ve sonra da bu işin dehşetinden ürkseydi ve korksaydı, bu takdirde düşüncesizliğini, kararsızlığını, korkaklığını, ürkekliğini ve aczini kamufle etmek için kendisini behemehal kızkardeşiyle eniştesini öldürmek mecburiyetinde hissederdi. Onları öldürür, başlarını getirir ve etrafındakilere " bugün için onları öldürdüğünü, fakat en kısa zamanda Hız. Muhammed'i de tıpkı on-

lar gibi öldüreceğini” söyleyerek, sarsılacak itibarını kurtarır, vaziye-ti geçiştirebilir, meseleyi lehine kapatabilirdi. O, bunların hiçbirini yapmıyordu. Çünkü, artık o, aynı vasıflarla geri dönmeyi düşünmüyordu. O, Hz. Muhammed’i öldürmeye değil, fakat onu görmeye, ona iman etmeye, onunla beraber olmaya gidiyordu. Bunun için sebepler ihdâs ediyordu.

Bu durumda artık, ortada ne düşüncesizce verilmiş kararlar vardır, ne ürkme, ne korkma ve tabii ne de Hz. Muhammed’i öldürme gibi bir tavır. Bu tespitimizde, bizi haklı gösterecek daha başka noktalar mevcuttur. Mesela, Hz. Ömer okudukları Kur’ân sahifelerini istediğinde, onların ileri sürdükleri yıkanma şartına boyun eğmeyebilirdi. Bunu, onlardan zorla alabilirdi. Ayrıca, bu sahifeleri, onların yardımına ihtiyaç duymaksızın da bulabilirdi. Bir iki odalı bir evin birkaç parçalık eşyası arasında bu sahifelerin saklanacağı yerler mahdut olmalıydı. İlâveten, yıkanmayı kabul yerine, bu âyetleri onlara okutarak da onlardan dinleyebilirdi. Zira, yeni gelen âyetler Kâbe’de okunurken müşriklerden yıkanmaları beklenmiyordu. O gün de bu merasim niye böyle olmasındı?

Hem zaten onlar, kendi aralarında bu âyetleri okuyorlardı. Bunların hiçbirine tevessül etmemiş olması ve sadece büyük bir teslimiyet içinde yıkanmaya râzı olması, onun artık kayıtsız şartsız İslâm’ı kabule hazır olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Ancak, Hz. Ömer, bunu resmen bildirmemişti. Bunu bildirmek için bir yardım bekliyordu. Bu beklediği yardımı o yıkandıktan sonra okuduğu âyetlerde bulacaktı.⁹⁹ Nitekim öyle oldu. Bu âyetleri okuduğu ânın hemen sonrasında, Müslüman olacağını, Hz. Muhammed’i görmek istediğini etrafındakilere itiraf etti. Onun bu tercihini, kızkardeşine duyduğu merhamet hissiyle veya yüzünden gözünden akan kanın getirdiği tesir ile izah etmek de yersizdir.

99 Konversiyon (inanç değiştirme) vak’alarında teessür ve şokun önemi büyüktür. Burada mümeyyiz vasıf, kişinin hiçbir baskı ve maddî menfaat olmaksızın bu inancı gönülden benimseyip kabullenmesidir; Recep Doksat, *1985-1986 Öğretim Yılı Basılmamış Doktora Ders Notları*, s. 18.

Hız. Ömer, kendi öz kızını diri diri toprağa gömecek kadar cemiyetin değerlerine bağılıydı ve o derece katı idi. Harplerde o güne kadar çok kan akıtmıştı ve tabii çok da kan görmüşü.¹⁰⁰

Buradan, şu neticeye varabiliriz: Hız. Ömer tarafından verilen İslâm'ı kabul kararı, hiçbir hâricî tesir ile alınmış değildir. O, sahip olduğu zihin ve ruh seviyesiyle bu medeniyeti bütün teklifleriyle kabule hazırdır. Hâdiselerin akışı içinde, bunu daha iyi anlıyoruz. Bu hâdiseler, Hız. Ömer'in Müslüman oluşunun üçüncü ve son kısmıdır.

Hız. Ömer, Hız. Muhammed'in yanına gelir ve İslâm'a intisap etmek istediğini söyler. Tabii onun bu isteği memnuniyetle karşılanır, büyük hüsn-i kabul görür. Bunun akabinde, hemen kaç kişî olduklarını sorar. "Seninle kırk kişî olduk" cevabını alması üzerine, "biz bu kadar olalım da hâlâ niye ve neden gizli kalalım, gizli ibadet edelim?" der. Bunun üzerine hep beraber Kâbe'ye gelirler ve orada Hız. Ömer İslâm'ı kabul ettiğini, artık bundan sonra dehâsıyla, diğer imkânlarıyla ve her şeyiyle ancak onun için olduğunu dost düşman herkese ilan eder. Tabii ondan Hız. Muhammed'in ölüm haberini bekleyenlere de...¹⁰¹

Burada, yine mühim noktalar vardır. Hız. Ömer, Hız. Muhammed'i öldürmek isteyecek kadar ona husumet duymaktadır. Fakat, birkaç saatlik zaman içinde ona ve onun temsil ettiği imana, hayatı dâhil her şeyini feda edecek kadar yakınlık duymaktadır. Bu birbirini tutmaz tavır, bir çelişkidir. Şayet, bu çelişki, değişik zaman birimleri içinde ortaya çıkmış olsaydı, bunu anlamak güç olmazdı. Fakat, bu çelişkiler, bir günün birkaç saati içinde ortaya çıkıyordu.

Bu çelişkiyi, bâriz çizgileriyle daha iyi tâkip edebiliyoruz:

-Hız. Ömer'in, Hız. Muhammed'e ve onun temsil ettiği imana karşı duyduğu husûmet hakîkîdir. Beslediği kin ve nefret gerçektir.

100 Şibli Nûmânî, I, 45-46. Hız. Ömer (r.a.) Mekke şehir-devletinde Onlar Meclisi'nde bir sandalyeye sahip olduğu gibi, dış münasebetleri yürütmekle de görevliydi; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 113.

101 İbn İshak, s. 162-165; İbn Hişâm, I, 367-368, 370-371; İbn Sa'd, III, 268-269; Şibli Nûmânî, I, 54-56.

-Hz. Ömer'in Hz. Muhammed'e gösterdiği sevgi ve bağlılık hakîkîdir. İmanındaki ısrar ve sebat gerçektir.

Bu durumda, ya Hz. Ömer, Hz. Muhammed'i öldürmek istemekte samîmîdir, ya da öldürmek üzere kendini yollayan Hz. Muhammed'in düşmanları olarak Mekke'li müşrikler karşısında kılıcını çekip onları ölümle tehdit ederken samîmîdir. Bu iki tercihten ancak birini kabul etmek mevkiinde bulunuyoruz. Yoksa bütün bu olanları anlayamayız. Zira, birbirine zıt bu iki tavır, bir kimsenin bu kadar kısa zaman birimi içinde intibakına müsaade etmeyecek kadar beşerî vüs'atı aşar niteliktedir. Rol icabı olsun, bu kadar kısa zamanda böylesine birbirine zıt iki rolü üstlenmek bile cesaret işidir. Zira bu, insanın takatini aşar. Üstlenilse bile, en azından inandırıcı olmaz.¹⁰²

Biz, mevcut bu çelişkiyi, ancak bir üçüncü boyutun yardımıyla çözebiliriz. İnsafı elden bırakmazsak, Hz. Ömer'in İslâm'ı kabulden şehadetindeki son nefesine kadar takip ettiği hayat çizgisinde, gösterdiği tavır itibariyle tereddütlere ve yorumlara mahal bırakmayacak kadar istikrar buluruz. Bunun gibi, vahye kadar geçen zaman içinde yine aynı derecede onun hayat çizgisi istikrarlıdır.¹⁰³ Bu durumda, Hz. Ömer'in tavırları ve kararları üçüncü boyut olarak ilk vahiyden Müslüman oluncaya kadarki zaman birimi içinde ele alınmalıdır.

Hz. Ömer, hilkatten gelen zihnî ve rûhi seviyeye sahipti. İslâm'ın başlayan tebliğleri onun ve diğerlerinin şuur altını dolduruyordu. Tevâli eden âyetler şuur-altında birikim oluşturunuyordu. Tabiidir ki, bu birikim gelişen bir potansiyelle şuurlaşmak isteyecekti. Bu ise imanın şuurlaşması ve tabii İslâm'ın kabulü olacaktı. Hz. Ömer bunu fark ediyor ve şuur-altında artan bu gerilimi bastırabilmek için hareketlerinden yardım almak istiyordu.

102 Umumi olarak kabul edilen bu prensibe göre, çok aşırı olan tutumlar, değişmeye karşı az aşırı olan tutumlara nispetle daha çok mukavemet edeceklerdi; Krech, I, 357.

103 Temel şahsiyet yapısı (personelite de base) için bkz. Delay, Jean-Pic-hot, Pierre, Abrege de Psychologie, Paris 1967, ss. 397-398.

Şuur “ego” ve üst- şuur’un “süper- ego” kendilerine ait enerjileri yoktur. Bütün enerjilerini “alt- şuur” dan “id” alırlar.¹⁰⁴ Ancak bu enerjiyi alt- şuur’un isteklerine göre değil, kendi yapılarının ve işlevlerinin gerektirdiği tarzda kullanırlar. Bu cümleden olarak şuur, bu enerjiyi yaşanan gerçeklere göre ve yine üst şuur bu enerjiyi cemiyetin değerlerini korumak istikametinde kullanır. İlk zamanlarda şuur, kendine gelen algıları şayet yaşanan gerçeklere ve cemiyetin değerlerine uymuyorsa üst- şuur’dan yardım alarak şuur- altı’nın derinliklerine gömer. Ancak bu ameliye uzun müddet devam etmez. Şuur- altı bir noktadan sonra kendinde bu algılara karşı tepki geliştirecektir. Bu durumda şuur-altı, rahatlıyabilmesi için vücut bulan bu algı birikiminin şuurlaşmasını istiyecektir. Fakat buna karşılık şuur ve üst şuur bu birikimin şuurlaşmasına karşı kendi mekanizmalarıyla baskı kuracaklardır.

Bu çatışmada iki ihtimal bahis konusudur. Ya şuur altından gelen malzeme şuur ve üst şuurun baskılarını aşarak şuurlaşacaktır veya şuur-altının potansiyeli buna yetmiyorsa bu defa şuur altı, şuuru ikinci üçüncü sınıftan hedeflerle ve ilaveten aşırılığa varan söylemlerle aşırı şekilde ortaya çıkacak hareket ve davranışlarla meşgul ederek kendinde mevcut bu malzemenin parça parça şuurlaşmasını istiyecektir.

Hız. Ömer’in Hız. Peygamberi öldürmek istemesi ve bununla ilgili iddialı konuşmaları, yolda giderken kızkardeşinin Müslüman olduğunu duyması üzerine ikinci üçüncü derecede hedef bile sayılmıyacak olan kızkardeşinin evine yönelmesi ve daha sonra vukû bulanlar ancak ve sadece şuur-altı dinamiklerinin bir neticesiydi.¹⁰⁵ Yoksa bu kadar tezat birkaç saatlik zaman içinde nasıl yaşanabilirdi.

104 Arkun, s. 29.

105 Günümüzde sosyal psikoloji araştırmaları, tutumların teşekkülünü, obje ve karakteristiklerini sârahatla ortaya koymuştur. Tutumlar zamanla gelişir ve değişirler. Bunda da sosyal sîtuasyonun, mizacın ve yaşanan tecrübenin payı büyüktür. Tutumların oluşması ve değişmesinde beşerî münasebetlerin cereyan ettiği ictimai bir sîtuasyon göz ardı edilemez.

Şuur-altı, şuura ilk merhalede tasvip edip, tatmin bulacağı bir hedef gösteriyordu. Hz. Ömer'in şuur seviyesinde, Hz. Muhammed'i öldürmek istemesi, bu hedefin kabul görmesiydi. Tabii bu hedefe doğru ilerlerken şuur-altı, şuurun ortaya çıkacak tali engellerle -kızkardeşinin ve eniştesinin evine gitmek gibi- uğraşırken, kendi üzerindeki kontrolünden kurtularak şuurlaşmak imkânları bulacaktı.

Neticede herşey, şuur-altı dinamiklerinin plânladığı sebebler zinciri ile gelişti. Hz. Muhammed'i öldürmeye giderken zuhur eden hâdiseler şuurunu meşgul ederken, şuur-altı parça parça şuurlaşmaya başladı. Hz. Ömer artık çok daha önceleri İslâm'a inanmış olduğunu şuur seviyesinde idrak ediyordu.

Hz. Ömer'in İslâm'ı kabulünü ancak böyle bir yorum çerçevesinde anlayabiliriz. "Takdir", "hidayet" gibi kavramlarla meseleyi geçiştirmeye çalışmak, hiçbirimizin hakkı olmamalıdır. Takdir, hidayet, bunun ilâhî hüviyetini değil, fakat beşerî seyrini takip etmek ve tahlil etmek vazifemizdir. Takdir ve hidâyet her şeyi halledecekse, gelen âyetlerin Kâbe'de okunmasının sebebi nedir? Tekrar tekrar okunması tamamen izahsız kalır. Demektir ki takdir ve hidâyetin takip ettiği beşerî bir seyir vardır. Bu seyir hakikaten önemlidir ve kendine göre yaklaşımlar bekler. Yoksa yarı ömrüne kadar taşıdığı değerleri reddedip, bu değerlerle çatışan yeni değerleri birkaç saat gibi bir zaman birimi içinde benimsemesi ve onun samîmî müdâfîi olması başka tür ve şekillerle anlaşılamazdı. Bunlar, o güne kadar ki bütün hareket ve davranışların zıttı ölçülerdeydi. Hiçbir beşerî davranış, bu kadar kısa zamanda böylesine zıttıyla tezahür edemezdi. Buna insanın yapısı müsaade etmezdi. Tabii olan, İslâm'ı kabulden sonra bu yeni imana ve bu imanın getirdiği değerlere intibak için mühlet talep etmesidir. Yaşayacağı hayatın icablarına kendini hazırlamak için bir intikal devresine ihtiyaç duymasıdır. Fakat o, bunların hiçbirine lüzum hissetmiyordu. Hatta, bu yeni imanı kabulden sonra, geçirdiği hâdiselerden ötürü, bir süre olsun dinlenip kendini toparlamak için bile beklemek istemiyordu. Bu imanın kabulüyle,

deruhte ettiği mes'uliyetleri ilân etmek hususunda sabırsızlanıyordu. Hz. Muhammed'i öldürmek için gösterdiği aceleyi yine aynıyle yeni durum için gösteriyordu.

Hız. Ömer'in böyle bir intikal devresine ihtiyaç duymamış bulunması, bu intikal devresini kendi içinde daha önce geçirmiş olmasıyla ancak mümkün idi. O, ruhî ve zihnî seviyesiyle, beşerî kanunların tabii seyri içinde kademe kademe İslâm'a yaklaşmış ve hiçbir dış tesir olmaksızın kendi isteğiyle, şuurlu olarak ona intisap etmiştir.

İslâm'ın mucizelerini, Hız. Ömer'in birkaç saat içinde gösterdiği değişiklikte değil, bu değişmeyi hazırlayan vahyin getirdiği ilâhî vetîrenin takip ettiği "usûl" de (metod) buluyoruz. Tekrar hatırlatmakta faydalar vardır ki, İslâm'da mucizeler tabiat kanunları seviyesinde ancak tecelli etmiştir. Bu mucizeler, fizikî âleme ait olup, insanların şahsiyet yapılarıyla ilgili psikolojik seviyede veya cemiyetin yapısıyla ilgili sosyolojik mânâda değildirlir. Bütün bu mucizeler, insanın ve insanların dışında vâki olmuştur. İslâm, bu konuda mucize göstermemekle daha büyük mucize göstermiş oluyordu.

Yaptığı ameliyatlarında son derece muvaffak olmuş hâzık bir cerrahın önüne gelen bir diğer hastasına "ameliyat gerekmez" demesi, yine aynı derecede hazâkat işidir. Onun bu hastasını ameliyat etmemekte gösterdiği muvaffakiyet, yaptığı ameliyatlarda gösterdiği muvaffakiyet kadar önemlidir.

İslâm, ay'ın ikiye bölünmesine (inşikâk-ı kamer) varıncaya kadar mucizeler gösterirken, böylece âciz olmadığını isbat ederken, bu konuda hiçbir mucize göstermemiş olması ve beşerî ölçülere riâyet etmiş bulunması, ayrıca bir mucizedir.

Hız. Ömer'le ilgili konu bu satırlarla bitmiş oluyor. Fakat bu kadarla iktifa edilmesi halinde, mesele tek yönlü kalacaktır. Bu bakımdan, yukarı satırlara dönüp çalışmalarımızı yine Hız. Ömer üzerinde yoğunlaştırıp, ancak daha sonra bütün "Ashâb"a teşmil ederek, değişik yaklaşımlarla meseleye yeni boyutlar getirebiliriz.

III. HZ. PEYGAMBER'İN ÖNDERLİĞİ

*“Dünyaya birçok önder gelmiştir. Hemen hemen
hepsi etrafındakileri küçülterek büyümüştür;*

ancak Hz. Peygamber müstesnâ.

O, etrafındakileri büyülterek büyümüştür.”

A-Önderliğin Geliştirilebilir Yeteneklere Yönlendirilmesi

1. Önderliğin Fert ve Toplumla İletişimi, Duâ Formunda Topluma Açılma:

Hz. Ömer'in Müslüman olmadığı daha o günlerde, Hz. Peygamber'in bu konuda bir duâsı vâki olur: “Yâ Rabbi! Sen Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile İslâm'ı aziz kıl.”¹⁰⁶

Hiç şüphe edilemez ki, bu duâ kendi bünyesi içinde, Hz. Peygamber'in önderliğini ifade etmek bakımından birbirine göre zıt konumda bulunan ve birbirini yorumlayarak gelişen ve bu itibarla iki ayrı tavrı temsil eden yeni bir süreci başlatmış oluyor.

“Seçen” ve “seçilen” olarak başlayan bu süreçte seçenin niyet ve tasavvurları, seçilenin hususiyetleri ve karşılıklı mukayeseleri ile açıklık kazanacaktır. Ancak daha sonra seçen ve seçilen arasında belirginleşen ortak noktalar, Hz. Peygamber'in “önderlik vasıfları”nı belirleyen ilkeler olacaktır.

Gerçekten düşüncelerimize dayanak olması bakımından şu hususun hatırlanmasında fayda vardır ki, Mekke Şehir Devleti'nde o gün için hiç de azımsanmayacak kadar insan arasından bu iki ki-

şinin seçilmesi ve bunlar üzerinde ısrar edilmesi, Hz. Peygamber'in düşünceleri ve istikbâle ma'tuf beklentileri hakkında bizlere önemli ipuçları verecektir.

Bu durumda artık konu haklı olarak bizlerden değerlendirilmesini bekleyecektir. Ancak şu kadar var ki, bu değerlendirmeler Hz. Peygamber'in önderliğini açıklayacağı gibi, "liderlik kavramı"na da genel mânâda yeni boyutlar getirecektir.

Bu itibarla, tekrar yukarı satırlara dönerek Hz. Peygamber'den vârid olan duânın gösterdiği ilk hedef olarak Ömer b. Hattâb ile Amr b. Hişâm'ın hususiyetlerini hatırlamak ve daha sonra bunlar arasında mukayese ve değerlendirmeler yapmak, meselenin bir noktadan başlaması açısından önem kazanmış olur.

Yapılacak bu değerlendirmelerde, kaderin bu duânın tecelligâhı olarak Ömer b. Hattâb'ı seçmiş olması, fert ve cemiyet seviyesinde ve daha geniş mânâsıyla İslâm Medeniyeti'nin geleceği hususunda bizlere önemli bir düşünce sistematigi verecektir.

Ancak şu kadar var ki, bu tercihi "hidâyet ona nasib olmuştur" gibi ve benzeri ifadelerle geçiştirmeye hakkımız olmamalıdır. "Hidâyet", kanunları olmayan, ölçüsü ve ilkesi bulunmayan ve ancak tesadüflerle ortaya çıkmış bir kör arayış değildir.

Bu itibarla artık yukarı satırlar, yaptığı tespit ve yorumlarıyla ister istemez kendisini bu kanunları bulmak ve bu ölçü ve ilkeleri açıklamak gibi bir sorumluluk içinde bırakmış bulunuyor. Bu durumda hidâyet kavramının yapısını teşrih etmek, oluşumundaki derûnî sebepleri ve nihâî gâyeleri araştırmak, bu sorumluluğun ilk merhalesini teşkil edecektir.

Şu husus bedîhîdir ki, insanlar genel mânâda çocukluk devreleriyle beraber mütalaa edilmeleri hâlinde daha iyi anlaşılır olacaklardır. Çocukluk devresi, kişilerin şahsiyetlerini tayin etmesi bakımından en önemli faktörlerden biridir. Bu tespit, bu çalışma için yine geçerlidir. İnsanlar bu devreden uzaklaştıkça daha başka tesirlerin etkisinde kalacaklar ve hiç şüphesiz değişeceklerdir.

Fransız filozofu J. Jack Rousseau, “*İnsan tabiatı saf ve temizdir. Daha sonra onu cemiyet kirletir, bozup, kötü kılar*” demektedir.¹⁰⁷

Ondan bin küsur yıl kadar önce Hz. Peygamber bir hadisinde, “*Her doğan çocuk İslâm fıtratı üzere doğar. Daha sonra anası babası onu yahudi, hristiyan, veya mecûsî yapar*”¹⁰⁸ buyurmuştur.

Bu metinde, İslâm fıtratı üzere doğar ifadesi, hakikati kavrayıp onu kabul etme istidadı ile doğar mânâsına gelir. Başka bir deyişle iyiyi, doğruyu benimseme yatkınlığı ile dünyaya gelir mânâsını taşır.

Aynı hadîste vârid olan, daha sonra anası babası onu yahudi, hristiyan veya mecûsî yapar ifadesi de, cemiyet onu kendi değerlerine göre yetiştirir, ona göre şartlar ve ondaki güzel hasletleri köreltir mânâsına gelir. Nitekim herkesin kötü olduğu öğretilen bir çocuk, kimi görürse kaçacaktır. Buna mukabil herkesin iyi olduğu öğretilen bir çocuk kimi görürse gülecek ve ona yaklaşacaktır.

Bunlardan ayrı olarak, yine şahsî müşahedelerimizden ve tecrübelerimizden öğreniyoruz ki, insanlar genç yaşlarında daha idealist, fedakâr ve daha ziyade hakkı hakikati kabûle yatkın olmaktadır. Buna karşılık zaman geçtikçe daha menfaatperest, bencil ve daha kendilerini düşünür bir hâle gelmektedirler.

Bu tesbiti matematiğin diliyle formülleştirip daha net bir ifade ile şöyle söyleyebiliriz: İnsanlar doğdukları andan başlamak üzere, geçen zaman içinde fazilet ve erdemleri bakımından genel olarak zamanla ters orantılıdırlar. Buna mukabil, bencil ve menfaatperest olmaları bakımından, zamanla doğru orantılıdırlar. Bunda bir fevkaladelik yoktur. Birbirine zıt bu iki tavidan birisi ters orantılı olunca bir diğeri doğru orantılı olacaktır.

107 Gülnur Savran, *Sivil Toplum ve Ötesi*, İstanbul 1987, s. 41-51.

108 Buhârî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 65/30.

Bu formül yukarı satırlara atfen şu şekilde açıklanabilir: Kişiler çocukluk devrelerinde, çocukluk safiyeti içindedirler. Hileden, hud'adan uzaktırlar. Arkadaşlıkları ve sevgileri karşılıksızdır. Her çeşit menfaatten berî ve her tür çıkardan uzaktırlar. Fakat insanlar hep bu çocukluk devresinde kalmazlar, zamanla büyürler. Çocukluk safiyetinden uzaklaşırlar, temizliklerini kaybederler. Zaman ilerledikçe bu kimselerin güzel hasletleri, yerlerini bencilliğe ve menfaatperestliğe terk eder. Bundan şu anlaşılır ki, zaman fazîlet ve erdemin aleyhine işlemiştir.

Bizi aşağı satırlara bağlaması bakımından bu olguyu iki obje arasındaki mesafe itibariyle şu şekilde ifade edebiliriz: İnsanlar ömürleri içinde çocukluk devrelerine yakın oldukları yaşlarda, bu devreye ait temizlik, safiyet ve buna benzer vasıfları daha çok üstlerinde taşır durumdadırlar. Bu devreden uzaklaştıkça cemiyetin ve iç-güdülerin etkisiyle daha çok kendilerini düşünür ve menfaatlerini takip eder hâle gelirler.

Bu duâ esnasında, Hz. Ömer “yirmi altı” yaşında ve buna mukabil Ebû Cehîl “elli” yaşın üstündedir.¹⁰⁹

Bu yaş farkı bize şunu gösterir ki, Hz. Ömer çocukluk devresine Ebû Cehîl'e nispetle daha yakındır. Bu bakımdan bu devrenin temizlik ve safiyetini daha çok üzerinde taşıma ihtimali mevcuttur. Buna mukabil, Ebû Cehîl bu devreden daha fazla uzaklaşmıştır. Arada yirmi küsur yıl kadar bir zaman farkı vardır. İnsan ömrünün elli yaş civarında bulunduğu orta çağlarda, arada mevcut yirmi yıllık fark küçümsenmeyecek kadar önemlidir.

Daha net bir ifade ile, bu yaş farkının geriye ve ileriye giden boyutları itibariyle doğuracağı sonuçlar tek taraflı bir yapı içinde kalmaktan ziyade, çift yönlü bir hüviyet gösterecektir.

Bir defa cemiyet bu yaşlı kimselerin şuur-altlarını kendi değerlerine göre daha fazla doldurmuş ve üst-şuurlarını da yine ona göre şartlamıştır. Bu bakımdan bu değerlerin çözülmesi ve bu şartlanmalardan kurtulunması kolay olmayacaktır.

109 bkz. Yâsin İbrahim Hamû, *Ebû Cehil Amr b. Hişâm*, Beyrut 1991, s. 45.

Farazâ bu şartlanmalar çözülsün bile, bu sefer de bu yaştan sonra bu kimselerin eski değerleriyle çatışma hâlinde bulunan bu yeni değerleri kabul etmeleri ve onlara uyum sağlamaları kolay olmayacaktır. Zira artık onlar intibak devresini geçmiş bulunmaktadır.

Buna mukabil genç insanlar için durum geriye ve ileriye giden boyutları itibariyle daha lehte bir tablo çizer. Bu, şu demek olur ki, genç insanlar bu yeni imanı kabul hususunda iki bakımdan yaşlı kimseler kadar güçlük içinde değildirler.

Bir defa Hz. Ömer gençti; cemiyetin telkin ettiği müşrik değerlere yaşlılar kadar maruz kalmamıştı. Bu bakımdan bu değerlerden kendisini kurtarması nispeten kolay olacaktı.

İkinci olarak, İslâm'ı kabulden sonra, bu yeni imana intibak hususunda Hz. Ömer için çeşitli imkânlar mevcuttu. En azından önünde uzun seneler vardı. Nitekim tarihten öğreniyoruz ki, Ömer seneler geçtikçe İslâm'a daha fazla intibak edecektir.

Netice itibariyle yaş hakkında yapılan bu mukayese daha başka hususlarda yapılacak mukayeselerin zaruretiine işaret etmiş bulunuyor. Bunlardan belki en önemlisi bu iki kişinin cemiyet içindeki konumu itibariyledir.

Bu husus yapısı gereği iki bakımdan incelenmeye lâyık görünüyor:

- Mâlî bakımdan,
- İdârî bakımdan.

Ancak şu kadar var ki, “mâlî ve idârî bakımdan”, hakkında söyleneceklerin daha fazla olması ve ayrıca bu devredeki hâdiselerin kendisine bağımlı olarak gelişme istidadı göstermesi açısından konu, Ebû Cehil'den başlamak gibi bir zarureti içinde taşımaktadır.

Ebû Cehil vâridâtı olan bir kimseydi. Çok zengindi. Her yerden geliri vardı. Daha net bir ifadeyle ekonominin kilit noktasında bulunuyordu. Durumu itibariyle zamanını para ve para ile ilgili meselelerle geçiriyordu. Halbuki ekonomi, kendisiyle uğraşanları kendisi gibi katı ve sert yapıyordu. Bu yapı içinde insanî değerler gelişmiyordu. En azından fazla önem taşıyordu.

Gerçekten bu husus önemlidir ve kendisini ifade etmek bakımından bizlerden daha fazla açıklama bekleyecektir.

Buna göre şu söylenebilir ki, günümüzde revaç bulan ve ekonominin ilkeleri arasında en önemlilerinden biri sayılan ve her zaman tesirini gösteren “sermaye ürkektir” ifadesi belki o zamanlar lafzıyla bilinmiyordu. Fakat mânâsı ve muhtevasıyla hükümleri cârî idi. Nitekim bugün olduğu gibi yine o gün de ekonomi kendi ilkelerini hâkim kılıyordu. Bunun sonucu olarak, ekonomiyle uğraşan kimse-ler isteseler de istemeseler de hesâbî oluyorlardı. Bir şey yapacakları zaman uzun boylu düşünüyor ve tereddüt içinde kalıyorlardı.

Bu şüphe ve tereddütler, onların zihinlerinde iki parçalı bir soru cümlesi hâline dönüşüyordu: “Bunu yaparsam ne kârım olur ve eğer yapmazsam ne ziyânım olur?”

Bu soru cümlesindeki fiillerden müsbet olanın menfî ve menfî olanın müsbet düşünülmesi hâlinde, bu şüphe ve tereddütler daha yoğunluk kazanıyor ve endişeler daha derinleşiyordu: “Bunu yapmazsam ne kârım olur ve eğer yaparsam ne ziyânım olur?”

Ebû Cehil ve benzeri kimseleri bu tür şüphe ve tereddütlere sevkeden husus, daha ziyade bu ikinci şık soru cümlesi ve bilhassa onun son kısmı oluyordu: “Bunu yaparsam ne ziyânım olur?”

Gayet tabii bu ve buna benzer kaygılarla dolu bir insanın, sonu belli olmayan bir “iman” için bütün malını, mülkünü ve neyi varsa her şeyini feda etmeye râzı olması kolay değildi. Hem zaten ekonominin prensipleri arasında bu çeşit davranışlara da pek yer yoktu.

Hâsılı kelâm yukarı satırlarda yapılmış bulunan taksimâtın birinci bendi hususundaki tespit ve yorumlarımız burada bitmiş oluyor.

Bundan sonra yapılacak mukayese kendini idârî seviyede geliştirecektir. Bu itibarla bu konuda şunlar söylenebilir:

Ebû Cehil, Mekke Şehir Devleti’nde o gün için zirvededir. Burası en üst noktadır. Bu durumda bu noktadan meselelere bakmak, olanların anlaşılabilmesi bakımından bizlere büyük imkânlar vaadedecektir.

Ancak bu bakış açısına uygun bir zemin hazırlamak bakımından şu hususun tesbiti önemlidir. Nitekim çalışmalarımızın getirdiği bu noktada bizler şunu algılıyoruz ki, her zaman her cemiyette yüksek seviyede ictimâî mevkiler “sosyal statüler” olmuştur.

İnsanlar için buralarda bulunmak son derece önemlidir. Bu yüce makam ve mevkiler hem insanlar indinde ve hem de cemiyet nezdinde önem bakımından çoğu zaman ekonomiden üsttedir. Değerler sıralamasında ekseriya paradan önde gelir. Para, buralara varmak için ancak bir vasıttır.

İnsanlar bu mevkilere varmak hususunda büyük ihtiraslar içindedirler. Bunun için büyük mücadeleler verirler. Bu mevkilere ulaştıktan sonra buralarda kalmak için dayanılmaz zorluklara katlanırlar. Hatta bu uğurda canlarını verirler.

Bu noktaya geldikten sonra artık ne anlatılmak istendiği açıklık kazanmış olur. Buna göre şu söylenebilir ki, Ebû Cehil cemiyet içerisinde sosyal statüye sahipti. Toplumda en üst kademede bulunuyordu. İsteddiği oluyor ve istemediği olmuyordu. Hâdiseler onun iradesine göre oluşuyor ve kararlarına göre geliyordu. Ayrıca cezaları da o tayin ediyordu.

Böyle bir kimsenin bu durumdayken bu statüden vazgeçip fakirlerle, âcizlerle ve kapısındaki kölelerle aynı muameleyi görmeye râzı olması ve bu da yetmiyormuş gibi şayet suç işlerse eşit cezaya çarptırılmayı kabul etmesi, belki imkânsız değildi ama herhalde güçlüklerle doluydu.

Ayrıca şahsıyla ilgili mâlî konulara ilâveten yine Ebû Cehil, Mekke Şehir Devleti'nin ekonomisine de yön veriyordu. Bu itibarla idârî mekanizmanın arka plânında yine daha büyük hacimde ekonomi yer almış bulunuyordu. Şayet Hz. Ömer değil de Ebû Cehil Müslüman olsaydı İslâm Devleti'ni ekonomik tabanlı bir yapıya büründürecekti. Bu da İslâm Medeniyeti için bir mahzur oluşturuncağı.

Ancak daha önemlisi, idârî seviyelerde gelişen bu olgular, bir noktadan sonra kendilerine mahsus bir “fîkrî oluşum” hazırlayacaktır. Hiç şüphe edilemez ki, bu fîkrî oluşum, konumuzun temel noktasını teşkil edecektir. Zira, kurulacak İslâm Devleti’nin geleceği bu fikir yapısına bağlı kalacaktır. Buna karşılık, Ebû Cehil cemiyette “kral” gibiydi. İstedğini yapıyor ve yaptırıyordu. Hareketlerinde, kararlarında, hükümlerinde keyfî davranıyordu. Hiçbir kayıt ile mukayyet olmadan, hiç kimseye hesap vermeden ömür boyu böyle yaşamış bir kimsenin ilâhî “merci”e hesap vermeyi kabul etmesi ve dolayısıyla ilâhî vahyin sınırlamalarına razı olup Müslüman olması imkânsız değil ama güçtü. Bu mevkiini Müslüman olduktan sonra da sürdürmek isteyecekti.

Düşünce ve dikkatlerimizi Ebu Cehil’in şahsı üzerine teksif ettikten sonra cemiyet üzerinde yoğunlaştırabilirsek konu çok daha farklı boyutlar kazanacaktır.

Ebû Cehil, Mekke Şehir Devleti’nde “devlet reisi” mevkiinde bulunuyordu. Bu itibarla onun düşünce ve tasavvurları, karar ve tercihleri, istikbâle ma’tuf plân ve projeleri, ufku ve ideali olmayan, atılım ve hedefi bulunmayan, içe-dönük, dışa-kapalı bir “şehir devleti”nin sâbit, durağan kültürüyle sınırlandırılmış ve bu kültürü temsil eden cemiyetin dar çerçeveli yapısı içinde hapsedilmişti.

Bu şartlar altında oluşan şahsiyet yapısıyla ve sahip olduğu “devlet anlayışı”yla o, cihanşümûl mesajlarla gelen ve bu bakımdan ilkelerini yeryüzünün her noktasına ulaştırmayı hedef edinen bir “iman”ın istediği sorumluluğu taşımaya ve bunu gerçekleştirmek için kurulacak bir “devlet”in uğrayacağı güçlükleri karşılamaya rûhen ve zihnen hazır değildi. Bu husus önemliydi ve telafisi gayri kâbil bir mahzurdu.

Hâsılı kelâm buraya kadar Ebû Cehil ile ilgili olguların takip ettiği seyir tespit edilmiş ve olgular bu süreç içinde değerlendirilmiştir.

Bundan sonra artık, anlaşılmamız gereği sıra Hz. Ömer'e gelmiştir ve onunla ilgili olguların nasıl bir seyir gösterdiği ve bu olguların nasıl bir fikrî oluşum hazırladığı hususu bu satırlara ait olacaktır. Yalnız şu kadar var ki, konunun zihinlerimizde açıklığını koruyabilmesi bakımından, mukabil şahısla ilgili olguların incelenmesi noktasında takip edilen tertip yine aynıyle korunacaktır. Ancak bu iki kişinin birbirine göre zıt konumda bulunmaları, bizlere Ebû Cehil için yapılan yorumların bu safhada zıddıyla ele alınmaları gibi bir usûlü telkin edecektir. Buna göre şunlar söylenebilir:

Ömer, mâlî bakımdan Ebû Cehil ile kıyaslanmayacak kadar daha az imkâna sahip bulunuyordu. Ancak geçinebilmekteydi. Bu, belki en önemlisi değildi ama, yine de bir farktı.

Buna ilâveten Ömer'in cemiyet içinde yaptığı iş ile Ebû Cehil'in yaptığı iş arasında yine önemli farklar vardı. Ebû Cehil devlet reisi idi. Buna mukabil Ömer, cengâverdi. Bu şu demekti ki, ömrü cenk meydanlarında geçiyordu.

Bu hususî olgudan genel olgulara geçerek şunları söyleyebiliriz ki, cengâverler dünyaya ve dünya malına değer vermezler. Onlar şan şeref için yaşarlar ve onun için ölürler. Ölümle daima yüzyüze geldikleri için daha uhrevîdirler. Entrikalardan ve menfaat tuzaklarından berîdirler. Duyguları daha zengin, düşünceleri daha berraktır. Vefakârdırlar. Sadakatlerine ve dostluklarına güvenilir...

Ancak bütün bu ayrılıklarla beraber yine de Ömer ile Ebû Cehil arasında ilk bakışta göze çarpan ortak bir nokta vardır ki, o da her ikisinin Kureyş Kabilesi'nden olmasıdır. Yalnız bu ortak nokta içinde yine önemli bir fark mevcuttur.

Ömer her ne kadar yabancı elçilerle “devlet adına” konuşmalar yapıyor idiyse de, yine de “devlet erkânı”ndan değildi. “Devlet mekanizması” içinde yer almıyordu.

Netice itibarıyla Ömer'in içinde bulunduğu şartlar gereği eriştiği zihnî seviye, kendisi ile Ebû Cehil arasında belirleyici en önemli farkı oluşturunuyordu.

Buna göre şu söylenebilir ki, Ömer'in düşünceleri ve tasavvurları, hedefleri ve gayeleri, ümitleri ve idealleri bir "şehir devleti"nin daracak kalıpları arasına sıkışıp kalmış değildi. Bilakis Ömer, kurulacak İslâm Devleti'nin istediği sorumluluğu üstlenecek nitelikleri hâiz ve beklediği atılımları gerçekleştirecek vasıflara sahip bulunuyordu.

Ayrıca yabancı elçilerle konuşmuş olması, onu dünyaya ve dünya gerçeklerine daha fazla açmış oluyordu.

Bu ve bunun yanında diğer sebeplerledir ki Hz. Peygamber'in ilâhî makama sunduğu duâsında teklif ettiği ikili tercih arasından takdir, seçim hakkını Ömer lehine kullanacaktır.

Hâsılı kelâm buraya kadar Hz. Peygamber'den vârid olan duânın düşüncelerimize gösterdiği hedef istikametinde gelişen yorumlarımız, aynı eksen üzerinde, fakat birbirine göre zıt konumda bulunan Ebû Cehil ile Ömer üzerinde yoğunlaşmıştır.

Halbuki konu "seçen" ve "seçilen" olarak iki ayrı tavrı temsil eden bir süreç içinde gelişirken, hâdiselere "seçen" mevkiinde bulunan Hz. Peygamber zâviyesinden bakılması hâlinde mesele yeni boyutlar kazanacaktır.

Bu durumda mesele ilk olarak şu noktada önem kazanır ki, Hz. Peygamber'in ilâhî makâma sunduğu ikili tercihten Ebû Cehil'in o gün için "lider" konumunda bulunması ve yine Ömer'in bir zaman sonra "devlet başkanı" mevkiini ihraz edecek olması, sunulan bu teklifin ancak "liderlik" seviyesinde düşünüldüğü hususunda bizleri ikna edecektir. Bu itibarla Hz. Peygamber'in düşünceleri, istikbâle mâtuf tasavvur ve niyetleri, gaye ve hedefleri ancak bu ölçüler içinde ele alınmalıdır. Aksi takdirde birçok husus en azından eksik anlaşılabacaktır.

Hz. Peygamber duâsında birbirine göre müteakıl konumda bulunan bu iki kişiyi bir arada zikretmekle, konuya yüz seksen derecelik bir açılım getirmiş bulunuyordu. Yine Hz. Peygamber duâsında birbirine benzemeyen bu iki kişiyi birlikte zikretmekle, ortada mevcut farkların ötesinde ve çok daha önemli bir noktada,

bu iki kişinin birleştikleri hususuna dikkat çekmiş oluyordu. Hiç şüphesiz bu müşterek taraf, her ikisinin de “liderlik” kabiliyetlerine sahip bulunmasıydı.

Bu durumda mesele liderlik seviyesinde önem kazanmış olur. Buna göre konu yukarı satırlarda ifade edildiği gibi “seçen kimse” olarak Hz. Peygamber zâviyesinden ele alınırsa ve olgular liderlik seviyesinde değerlendirilecek olursa, Hz. Peygamber’in önderliği daha fazla açıklık kazanacak ve değer bulacaktır. Bu açıdan şunlar söylenebilir:

Cenâb-ı Peygamber, Ebû Cehil’in Müslüman olmasını isterken onun “Mekke Şehir Devleti”nde en üst kademede bulunduğunu biliyordu. Buna mümasil olarak toplum içinde önemli miktarda taraftarı bulunduğunun da farkındaydı. Liderlik konusunda büyük bir kabiliyet ve tecrübeye sahip olduğunun da idrâki içindeydi. Bütün bunlarla beraber yine de Hz. Peygamber onun Müslüman olmasını istiyordu.

Bu nokta önemlidir ve Hz. Peygamber’in sahip olduğu “önderlik” vasıflarından birini teşkil eder.

Nitekim insan olarak Hz. Peygamber böylesine üstün kabiliyetlerle ve erişilmesi güç bir deha ile mücehhez bir kimsenin İslâm’a gelmesinden pekâlâ rahatsızlık duyabilirdi.

Tarihten öğreniyoruz ki çok eski devirlerden beri liderler, kendileri gibi önderlik vasıflarını haiz kimselerden rahatsız olmuşlardır. Onların kendilerini geçecekleri endişesi içinde, bu kimseleri çeşitli desiselerle saf dışı bırakmışlar, hatta öldürtmüşlerdir. En azından yetişmeleri hususunda gerekli yardımı onlardan esirgemişlerdir.

Ancak Hz. Peygamber bu kabil davranışlara tenezzül etmemiştir. Yetişmiş bir liderin İslâm’a gelmesini cân-u gönülden istemiştir. Onu kıskanmamıştır. Bununla Hz. Peygamber mükemmel bir önderlik numûnesi vermiş oluyordu. Kendinden sonra yerini dolduracak yeni liderlerin var olmasını istiyordu.

Burada ayrıca şu husus önemlidir ki, bu tavır temelinde etrafa hoş görünmek gibi bir dinamik de taşımıyordu. Çünkü Hz. Peygamber bu dileğini bir konuşma esnasında veya bir sohbet sırasında dile getirmiş değildi. Bilakis bu temennisini Allah Taâlâ'ya sunduğu münacâtında dile getirmiş bulunuyordu.

Hepimiz şu noktada ittifak edebiliriz ki, insanlar herkese yalan söyleyebilirler ve herkesi aldatabilirler. Fakat ne yaparlarsa yapsınlar, Hak Taâlâ'yı aldatamazlar ve ona yalan söyleyemezler, bunu bilirler.

Bu itibarla Hz. Peygamber, Ebû Cehil'in Müslüman olmasını isterken bu tavrında son derece samimiydi ve onun Müslüman olmasını gerçekten istiyordu.

Erişilen bu noktada bizler ayrıca şunu öğreniyoruz ki, Hz. Peygamber (s.a.s) şahsiyet yapmamaktadır. Şahsî meselelerin insanı değildir. Yapılan kötülükleri çoktan unutmuştur. Sadece o, kurulmakta bulunan İslâm devletinin geleceğini düşünmektedir. Kaygı ve endişesi bunun içindir.

Hâsılı kelâm, Hz. Peygamber'in İslâm Devleti'ne başkan arama isteği sadece Ebû Cehil ile kayıtlı kalmamıştır. Nitekim Ebû Cehil'e alternatif olarak Ömer'i göstermiştir. Halbuki Ömer o gün için lider konumunda değildir. Bizler şayet bu meseleye Hz. Peygamber'in önderliği açısından bakmaya devam edebilirsek, burada iki önemli nokta görürüz.

İlk önemli husus şudur ki, Hz. Peygamber önder olarak onun haiz olduğu kabiliyetleri keşfetmiş durumdadır.

İkinci önemli husus şudur: Hz. Peygamber dile getirdiği duâsıyla, şayet takdir Ömer'i seçecek olursa, onu bu hâliyle alıp, dünyanın gördüğü ve bir daha eşini göremeyeceği bir "önder" ve müstesna bir "devlet adamı" olarak yetiştirme sorumluluğunu üstlenmiş bulunuyordu. Onu yetiştirmek ve daha sonra ondan rahatsız olmamak.

Netice itibariyle bu çerçeve içinde konu bitmiş oluyor. Ancak şu kadar var ki bu satırlar, yapılan tespit ve yorumların zihinlerimizde sürekliliğini koruyabilmesi ve yapılacak yeni açılımlara mesned

teşkil etmesi bakımından, bazı temel noktaların tekrarının müsamaha ile karşılanacağını ümit etmek isteyecektir. Yalnız bu özetlemede önemli bir fark olacaktır. Zira konunun açıklık kazanması bakımından üst satırlarda Ömer ile Ebû Cehil arasında yapılmış bulunan takdîm-tehir, söylenmek istenilenlerin zihinlerimizde netlik kazanması bakımından, duâda geçen sırası içinde ele alınacaktır.

Hız. Peygamber evvel emirde Ömer'in Müslüman olmasını istemiştir. Hız. Peygamber Ömer'in Müslüman olmasını isterken, şayet Ömer Müslüman olursa onu en mükemmel şekilde yetiştirmeyi deruhte etmiş oluyordu. Aynı zamanda bununla o, üstü örtülü olarak Ömer'in büyümesinden tedirginlik duymayacağını imâ etmiş bulunuyordu.

Şayet bu olmazsa, o takdirde Ebû Cehil'in Müslüman olmasını istemiştir. Hız. Peygamber, Ebû Cehil'in Müslüman olmasını dilerken, yetişmiş bir liderin İslâm'a gelmesinden rahatsızlık duymayacağını ifade etmiş bulunuyordu.

Geldiğimiz bu noktada iki husus Hız. Peygamber'in önderliğinin temel karakterini oluşturur:

- Yetişmemiş bir insanı yetiştirme sorumluluğunu üstlenebilme,
- Yetişmiş bir insandan rahatsız olmama.

Şayet bizler, bu söylenenlerle yetinmeyip meseleyi daha ileri noktalara götürmek gibi bir kabiliyeti kendimizde bulabilirsek, bu takdirde hâdiseyi yeni boyutlar çerçevesinde ele alıp, değişik yorumlarıyla zenginleştirebiliriz.

2. Önderlik İletişiminde Dil

Birkaç satır önce "Hız. Peygamber, evvel emirde Ömer'in Müslüman olmasını istemiştir" ifadesi kullanılmıştır. Gerçekten Hız. Peygamber bilhassa ve bililtizam Ömer'in Müslüman olmasını istiyordu. Bunu, Ömer'in adını, Ebû Cehil'in adından daha önce zikretmekle imâ etmiş bulunuyordu.

Ancak mesele bu kadarla sınırlı değildir. Zira Hz. Peygamber'in, Ömer olsun veya Ebû Cehil olsun ikisinden birisinin Müslüman olmasını ne kadar istediğini ve konuyu ne kadar önemsediyini, onun duâsında kullandığı "dil"den anlıyoruz. Nitekim bunun böyle olduğunu değişik istikametlerde gelişecek yorumlarımız daha iyi gösterecektir. Bunun için yine Hz. Peygamber'in duâsını hatırlamamız gerekecektir.

Hz. Peygamber, "Yâ Rabbi! Sen Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile İslâm'ı aziz kıl!" buyurmuştu. Dikkatlerden uzak değildir ki, burada iki önerme gurubu mevcuttur. Fertler ile ve İslâm ile ilgili...

Fertlerle ilgili önermeler, yukarı satırlarda zikredilmişti. Ancak burada İslâm ile ilgili önermeler bahis konusu edilecektir.

Gayet açıktır ki İslâm ile ilgili önermeler "yorum mantık"ı çerçevesinde gelişirken "dil"in nasıl kullanıldığı hususunda kendilerine temel arayacaklardır.

Bu durumda hemen şunu söyleyebiliriz ki, Hz. Peygamber'in bu duâsındaki ifade tarzı son derece vecizdir. Daha net bir ifadeyle, Hz. Peygamber bu üslûbuyla lisanı zirve noktasına çıkarmıştır.

Dikkat edilirse bizler burada, zihne istenilen açıklığı veremeyeceği endişesiyle, konuyu önce delillendirip, daha sonra hükme varmak yerine, zihinlerimize tenkitkâr bir muhteva kazandırması bakımından, önce hükmü söyleyip daha sonra delillendirmeyi tercih etmiş bulunuyoruz.

Bu durumda artık bu hükmü delillendirmek gibi bir sorumluluk bizleri beklemektedir. Buna göre ilk olarak şunu söyleyebiliriz ki, bu duâ metninde çıkarılabilecek hiçbir kelime yoktur. Daha geniş mânâsıyla hiçbir fazlalık mevcut değildir. İfade yanlış anlamlara müsaade etmeyecek kadar açık ve nettir. İşitenler üzerinde hemen tesir edecek ve akılda kalabilecek kadar kısadır. Bunlar hitabet sanatının en önemli kurallarıdır.

Buradan hareketle konuya daha geniş bir perspektif kazandırmak bakımından şunları söyleyebiliriz ki, tarihte her lider varmak istediği hedefi gerçekleştirmek hususunda dili en iyi şekilde kullanmak kabiliyetini göstermiştir. Kelime seçimi ve daha sonra bu kelimelerle kurulan cümlelerin kendi içindeki fikir insicamı ve daha sonra devam eden bu cümlelerin birbirlerini takip ederken oluşturdukları mantık yapısı ve bunun tabii sonucu olarak ortaya çıkan duygu beraberliği ve düşünce birliği, hedefe varmaları hususunda onlara çok büyük yardımlar getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Winston Churchill'in bir beyanının, harbin akışını değiştirmesi gibi...¹¹⁰ "İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin bekası söz konusu olduğunda, İngiliz Halkı'nın harekete geçmesine bir tek adamın kelimeleri yol açmıştır. Bir zamanlar 'Winston Churchill'in İngiliz dilini savaşa yollamak gibi benzersiz bir kabiliyeti var' denirdi. Bütün İngiltere halkına bu savaşı "en güzel saat" hâline getirmeleri çağrısında bulunması, hiçbir şeyle ölçülemeyecek bir cesaret patlamasına yol açmış, Hitler'in yenilmez sandığı o savaş makinesini çökertmiştir."

Bahis konusu edilen bu -alıntıdan- sonra, daha önce söylenilenlerin daha sonra söyleneceklerle zihinlerimizde bağlantı kurabilmesi bakımından konunun bir kaç cümleyle tekrarlanması önem kazanmış olur.

Hatırlanacağı gibi, yukarı satırlarda Hz. Peygamber'in iki kişiden birisinin ve bilhassa Ömer'in Müslüman olmasını isterken dili çok güzel kullanmış olduğu ve kelimeleri itina ile seçmiş bulunduğu ifade edilmişti.

110 "İkinci Dünya Savaşı sırasında, İngiltere'nin bekası söz konusu olduğunda, İngiliz Halkı'nın harekete geçmesine bir tek adamın kelimeleri yol açmıştır. Bir zamanlar "Winston Churchill'in İngiliz dilini savaşa yollamak gibi benzersiz bir kabiliyeti var" denirdi. Bütün İngiltere halkına bu savaşı "en güzel saat" haline getirmeleri çağrısında bulunması, hiçbir şeyle ölçülemeyecek bir cesaret patlamasına yol açmış, Hitler'in yenilmez sandığı o savaş makinesini çökertmiştir." Anthony Robbins, İçindeki Devi Uyandır, çev. Belkis Çorakçı (Dışbudak), İnkılap Kitabevi, İstanbul ts., s. 256.

Bizler bu noktaya geldikten sonra artık, düşüncelerimize yön vermesi bakımından şunu söyleyebiliriz ki, mademki takdir bu duânın tecelligâhı olarak Ömer'i seçmiştir, bu durumda artık çalışmalarımızı Hz. Peygamber'in kullandığı dilin Ömer üzerindeki tesirleri hususunda geliştirmemiz daha isabetli olacaktır.

Gerçek odur ki, bu kadar zaman sonra Ömer'in o günkü ruh halini bilmemiz mümkün değildir. Yalnız bununla beraber yine de bizler şayet meseleye Câhiliye Devri'nin gelenekleri, âdetleri, örfleri, töreleri ve cemiyet içinde vücut bulmuş olgular zâviyesinden bakabilirsek, bu konuda önemli hükümlere varmamız hiç de imkânsız olmayacaktır. Nitekim bundan zerre kadar şüphe edilemez ki, Hz. Ömer'in Müslüman olmasında, Hz. Peygamber'in kullandığı dilin etkileri sanıldığından çok daha fazla olmuştur.

Gayet tabii bu iddialar kendilerinin ispat edilmelerini bizlerden bekleyecektir. Ancak şu kadar var ki, bu iddialar takip edilen usûl gereği, konuya yeni iddialar getirmek sûretiyle çözülecektir.

Buna göre artık rahatlıkla şunu söyleyebiliriz ki, Hz. Peygamber sırf Hz. Ömer'i memnun etmek için böyle bir dil kullanmıştır. Kesinlikle bu böyledir. Bu ve diğer iddiaları “iki yol ve usûl” ile ispat edebiliriz.

- Hz. Ömer açısından,
- Hz. Peygamber açısından.

Ancak yorumlarımız birbirine göre zıt konumda bulunan bu taksimat üzerinde gelişirken, çalışmalarımıza ölçü olması bakımından, bu sefer yine birbiriyle çelişen iki hususun göz önünde bulundurulması önem kazanır:

- Gerekli olan üslûp,
- Gerekli olmayan üslûp.

Ayrı ayrı her iki taksimattan bizler şunu öğreniyoruz ki, konu gerek Ömer ve gerek Hz. Peygamber açısından ele alınsın, her iki halde de yorumlarımızda “gerekli olan ve gerekli olmayan üslûp” ayrımı bir “miyar” olacaktır. Bu konuda şunlar söylenebilir:

Câhiliye Devri gelenekleri arasında bir “töre” vardır ki, diğerlerine göre belki en önemlisidir. Bu töre hatırlanmadan, Hz. Peygamber’in duâsında benimsediği üslûp hiçbir zaman lâayıkı vec-hile anlaşılamayacaktır.

Câhiliye Devri’nde bir kişi, hasmı olan kişi veya kişiler tarafından öldürölmek üzere kovalanırken bu kaçan kişi daha önce babasını ve kardeşlerini öldürdüğü bir kimsenin çadırının ipine sarılıp: “Sana sığınyorum, beni koru ve himayene al!” mânâsına gelen “Ecirni” derse, bu çadır sahibinin, daha önce babasını ve kardeşlerini öldüren bu kimseyi sonunda kendi öleceğini bilse bile, yine de düşmanlarına karşı koruması ve himaye etmesi onun için bir şeref borcudur.

Tehlike bertaraf edildikten sonra onu çadırında misafir etmek, ağırlamak, izzet-ikram göstermek, istirahatini temin etmek ve giderken onu çadırının “himâ”sına, “güvenlik bölgesinin sınırları”na kadar yolcu etmek, yine misafirperverliğin ve âlicenaplığın bir icabıdır.

Gayet tabii zaman içinde bunlar duyulacaktır. Bu kişi kahraman olacaktır. Şairler onun için şiirler söyleyecek, kasideler yazacaktır. Halk bu insanı efsaneleştirecektir.

Hız. Peygamber bu geleneği biliyordu. Bu itibarla duâsında “Yâ Rabbi! Sen Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile İslâm’ı aziz kıl!” derken, belki açıkça “Yâ Ömer sana sığınyoruz. Bizi koru ve himaye et!” demiyordu; ancak yine de üstü örtülü olarak bu mânâyâ gelen bir dil kullanıyordu. Bununla Hız. Peygamber bu geleneğin gücünden istifade etmek istiyordu.

Bu talebin sonunda Ömer, bu yiğit kişi, sessiz sedasız ve hareketsiz kalamazdı. Bu isteği geri çevirmesi kâbil değildi ve reddetmesi imkânsızdı. Çünkü yardımı isteniyordu ve mesele artık onun için bir şeref ve haysiyet meselesi hâlini almıştı.

Ancak bununla beraber, parantez içinde bile olsa, Ebû Cehil’in niçin bu çağrıya icabet etmediği sorusunun cevabını bulmak gerekir. Mesele korkulduğu kadar çetrefil değildir ve dolayısıyla cevabı fazla güçlük göstermeyecektir.

Ebû Cehil, işgal ettiği mevki itibariyle menfaatlerin düğüm-
lendiği ve paylaşıldığı bir noktada bulunuyordu. Oradaki varlığını,
menfaatlerinin devamı bakımından şart gören gruplar, onun böyle
bir çağrışı kabul etmemesi için her tür ve her çeşit çare ve desiseye
başvuracaklardı. Başka bir ifadeyle Ebû Cehil, karar verme husu-
sunda tek başına değildi. Hem zaten o, o gün için izzet ve itibarın
zirvesindeydi. Ona yakınlık ile, herkes izzet ve itibar buluyordu.

Bu ve benzeri -yaş faktörü gibi- sebeplerden ötürü, Ebû
Cehil'in bu çağrışı kabul etmesi, Ömer'e nispetle çok daha büyük
zorluk gösteriyordu.

Nihaî mânâda konu, Hz. Peygamber'in kullandığı dilin Hz.
Ömer üzerindeki tesirleri muvâcehesinde yoğunlaşmışken, bu te-
sirin izlerinin daha net bir şekilde takip edilebilmesi bakımından
meselenin,

— Mekân,

— Zaman

boyutları çerçevesinde ele alınması önem kazanmış olur.

“Mekân” bir “Önder”in her zaman dikkat etmesi gereken bir
olgudur. Hitap edilen kişiler veya kitlelerin söylenenleri en iyi
şekilde anlayıp kavrayabilmeleri bakımından uygun bir “ortam”ın
seçilmesi, her zaman önemini korumuştur. Söylenenler, ancak bu
sayede istenilen tesiri gösterecektir.

Bizler bunu bugün tiyatro ve sinema gibi sanat dallarında daha
geniş bir çerçeve içinde görüyoruz. Bu sanat dallarında verilecek
mesajlar ile, ortamın uyum sağlaması için yapılacak “dekor”ların se-
çim ve hususiyetleri, söyleneceklerin daha tesirli veya daha az tesirli
olması bakımından, önemli roller üstlenmiş olmaktadırlar.

Buna karşılık zaman faktörü, mekân faktörüne nispetle her za-
man daha önemli olmuştur. Hiç şüphe edilemez ki, zaman faktörü,
bir önder için daima ayrı bir “güç” oluşturmıştır.

Gerçek odur ki, bir konuşmada kelimeler ne kadar güzel seçilmiş olursa olsun ve cümlelerin muhtevaları ne kadar dolgun ve mükemmel bulunursa bulunsun, zamanında söylenmediği takdirde, bütün bunların hepsi söylenmesi gereken zamana uzaklığı ölçüsünde önemini ve değerini kaybedecektir. Başka bir ifadeyle, bir önderin muvaffakiyet derecesi, onun söyleyeceklerinin zamanından önce veya sonra değil, zamanında söylenmesi ile mütenasip olacaktır.

Bizler buraya kadar yapılan tespitleri birkaç kelime ile formüleştirebiliriz: Önder olmak “neyi, ne zaman, nerede ve nasıl” söyleyeceğini bilmekle başlar. Bu nokta önemlidir. Çünkü bu vasıf diğer vasıflar için bir nevi ölçü ve denge unsurudur.

Hâsılı kelâm buraya kadar yapılan tespit ve yorumlarımız, bizleri şu noktaya götürür: Hz. Peygamber'in temennilerini ihtiva eden duâsından kısa bir zaman sonra Hz. Ömer'in gelip Müslüman olması, Hz. Peygamber'in temennilerini ifade etmek bakımından zamanı çok iyi seçmiş olduğuna işaret eder. Söylenilenlerin daha çabuk duyulması bakımından seçilen yerin önemi de büyüktür.

Özet olarak buraya kadar Hz. Ömer'in Müslüman olmasında, Hz. Peygamber'in kullandığı dilin “niçin gerekli olan üslûp” tarzında geliştiği hususunda bir kanaate varmış bulunuyoruz.

Ancak bundan sonra konu, kendisine ait sıra içinde bir yandan yukarı satırları açıklayıp, izah etmesi bakımından ve bir yandan da meseleye derinlik kazandırması açısından, Hz. Peygamber'in niçin “gerekli olmayan üslûp” kullanmadığı noktasında gelişecektir. Buna göre şunlar söylenebilir:

Bir defa Hz. Peygamber, Ömer'in Müslüman olması hususundaki arzusunu izhar ederken, son asırların baştacısı edilmiş, gözde tâbirlerine iltifat etmemiştir. Bununla şu anlatılmak isteniyor ki, Hz. Peygamber bu arzusunu pekâlâ şu şekilde dile getirebilirdi: “Yâ Rabbi! Sen, Ömer b. Hattâb'ı veya Amr b. Hişâm'ı İslâm'a hizmet ile şereflendir!”

Dikkat edilirse Hz. Peygamber böyle bir dil kullanmamıştır ve bundan bililtizam kaçınmıştır. Çünkü Hz. Peygamber çok iyi biliyordu ki, Câhiliye Devri'nde insanlar ve şairler bir kişiyi medhe-decekleri zaman onu hizmetkârlarının çokluğu, hizmet edenlerinin fazlalığıyla överlerdi. Bu devrelerde “hizmet etmek” küçültücü bir vasıftı. Bütün bu sebeplerledir ki, Hz. Peygamber kasıtlı olarak böyle bir dil kullanmıyordu.

Daha sonra Hz. Peygamber böyle bir dil kullanmamakla beraber, yine de bu isteğini, bu ifadesini daha hafifleterek belirtebilirdi ve diyebilirdi ki, “Yâ Rabbi! Sen, Ömer b. Hattâb'ı veya Amr b. Hişâm'ı İslâm ile şereflendir!”

Dikkat edilirse Hz. Peygamber bu kabil ifadelerine yine itibar etmemiştir. Çünkü Hz. Peygamber gâyet iyi biliyordu ki, o devirlerde insanlar babaları, dedeleri, ataları ve kabileleri ile tefahür ederler ve ancak yine kendi yaptıklarıyla övünürlerdi.

Yoksa onlar inançlarıyla iftihar etmezlerdi ve aralarında tefahür ederken bir “puta mensubiyet”leriyle övünmezlerdi. Gâyet tabii, icabettiği zaman putları üzerine yemin ederlerdi ve mesele bu kadarla kalırdı.

Ayrıca “Kâbe”ye yakın olmayı bir imtiyaz sayarlardı. Ancak bütün bunlar, maddenin boyutları ile çevrili bulunuyordu. Yoksa onlar putlarında ve Kâbe’de maddenin boyutlarını aşan mânevî bir cihet görmezlerdi.

Böyle olunca, bu insanlar İslâm'ın elle tutulmayan, gözle görülmeyen, soyut kavramlarına inanmakla ve bunlara ait olmakla, nasıl ve ne gibi bir şeref bulacaklarına akıl erdiremezlerdi.

Bu durumda, Hz. Peygamber'in “Yâ Rabbi! Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm'la İslâm'ı aziz kıl!” şeklindeki duâsı meseleyi fizik- ötesinden çekip fizikî âleme has kılıyordu. Zira, haklı olarak hepimiz düşünebiliriz ki, elle tutulmayan, gözle görülmeyen bir inanç sistemine ait olmaktan herhangi bir şeref payı bulacağına

inanmayan bu insanların, yine aynı şekilde elle tutulmayan, gözle görülmeyen bu inançlar bütünü aziz kılmakla ne elde edecekleri ve bundan nasıl ve ne şekilde memnun kalacakları suali karışımıza çıkacaktır.

Bunun cevabı fazla güç değildir. Nitekim insanlar umumiyetle izzet, itibar, şan, şeref payı kendilerine ait olduktan sonra bizzat inanmasalar da, ortada bir vâkıa olarak mevcut bulunan bir inanç sistemini aziz kılmaları teklifinin kendilerine getirilmiş olması, verilmiş bir paye olarak onları mağrur, mesrûr ve memnun edecektir. Onların İslâm ile şereflenmeleri değil, onların İslâm'ı şereflendirmeleri, bir paye olarak sunuluyordu.

Hem zaten burada, onların bu inanç sistemine girmeleri ve bu inanç sistemine ait olmaları da istenmemektedir. Sadece bu inanç sistemine onların yardımları beklenmektedir.

Daha net bir şekilde şunu söyleyebiliriz ki, “Yâ Rabbi! İslâm'ı Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile aziz kıl!” ifadesi, açık-seçik olarak bu iki insandan birisinin ille de Müslüman olması teklifini onlara getirmiş değildir. Hiçbir zaman bu duâ, Ömer veya Amr açısından bir zaruret ve yükümlülük taşımamaktadır. Onlar üzerinde bir baskı kurmak anlamına da gelmemektedir. Bilakis onları tercih ve kararlarında serbest bırakmıştır.

Sonuç olarak, artık düşünebiliriz ki meselenin bu vechesi açıklık kazanmıştır. Yalnız bununla beraber, yine de geriye bir nokta kalmış bulunuyor. Nitekim o zamanlarda yaşayan insanların düşünce, hayal ve ümitlerinin maddenin boyutları çerçevesinde oluştuğu gerekçesiyle, bu duânın onların telakkilerine daha uygun bir muhteva ile sunulması mümkün olmaz mıydı gibi ve benzeri sualler her zaman önemini koruyacaktır.

Bunun cevabı açıktır. Gâyet tabii mümkündü ve yapılabilirdi. Nitekim pekâlâ bu duâda “Yâ Rabbi! Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile Müslümanları aziz kıl!” denilebilirdi.

Gerçekten böyle bir ifade, onların o günkü telakkilerine en uygun düşeni olurdu. Fakat yine de Hz. Peygamber, bu tür bir ifadeye kesinlikle iltifat etmeyecekti. Gâyet tabii bunun sebepleri olacaktı.

Bu durumda hemen şu hususu belirtmek gerekir ki, bu tür ifadelerde Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm için kendilerine mahsus ayrı bir şeref payı bulunmayacaktı. Böyle bir ifade ile onlar onore edilmiş olmayacaklardı.

Bir defa o gün için Müslüman cemiyet mütecanis değildi. İçlerinde en üst seviyeden insanlar bulunduğu gibi, köleler, esirler, fakirler, âcizler gibi en aşağı kademeden insanlar da mevcuttu. Ayrıca onlar daha çoğunlukta idi. Bu yapıdaki bir cemiyeti Ömer b. Hattâb'ın veya Amr b. Hişâm'ın aziz kılması hiç şüphesiz cemiyet için önemliydi. Fakat Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm için bir ayrıcalık değildi ve bir iftihar vesilesi sayılmazdı. Aralarında zenci kölelerin ve esirlerin bulunması itibariyle böyle bir teklif, hatta zül bile sayılabilirdi.

Bu bakımdan böyle bir ifade tarzı, Hz. Peygamber'in istediği sonucu hâsıl etmesi açısından yetersiz ve takatsiz kalırdı. Çünkü Hz. Peygamber'in gayesi, cemiyeti memnun etmek değildi. Bilakis Ömer b. Hattâb'ı veya Amr b. Hişâm'ı memnun etmek ve onları onore etmekte.

Bunun için Hz. Peygamber böyle bir ifadeye iltifat etmeyecek ve dileğini “Yâ Rabbi! Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile İslâm'ı aziz kıl!” şeklinde dile getirmekte ısrar edecekti.

Netice itibariyle daha ileri noktalara varabilmek hususunda, Hz. Peygamber'in duâsında mevzubahis ettiği daha başka “değer”ler üzerinde durmamız gerekecektir.

“Yâ Rabbi! Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile İslâm'ı aziz kıl!” ifadesi bir “duâ cümlesi”dir. Bu itibarla:

- Cümle yapısı (sentaks),
- Mantık yapısı (semantik)

olmak üzere iki vechesiyle mütalaa edilmesi gerekir.

Bizler yukarı satırlardaki tespitlerden kuvvet bularak şunu söyleyebiliriz ki, mademki bir müddet çalışmalarımız mevzubahis duâ cümlesi üzerinde gelişecektir, bu takdirde yorumlarımızın kendilerine daha sağlam mesnet bulabilmeleri bakımından, bu cümlelerin esas metnine sadık kalınarak yapılacak tercümesi öncelik kazanmış olur.

“Yâ Rabbi! Aziz kıl İslâm'ı, Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile!” Bu duâda, konumuz itibariyle gâyet tabii ilk olarak “kelimelerin dizilişi ve işlevleri” bahis konusu edilecektir.

Söz konusu cümle, dört kelimedenden müteşekkildir. Aziz kılmak, İslâm ve şahıs isimleri. Aziz kılmak ilk sırayı almıştır, fiildir. İçedönük değil, dışa açık hareket bildirir. İslâm ikinci sırayı almıştır ve özel isimdir. Ömer b. Hattâb ve Amr b. Hişâm üçüncü ve dördüncü sırayı almışlardır ve yine onlar da özel isimdirler.

Bilindiği gibi cümle fiil ile başlar. Fiil, faaliyet bildirir. Faaliyet ise haklı olarak niyet, tasavvur, icrâ ve hedefi gerekli kılar. Fiilden maâda üç kelime vardır. Bu üç kelimedenden üçünün de özel isim olmaları, mevcut fiilin gaye ve hedefinin ne olduğu ve bunun kimlerle gerçekleşeceği hususunda duâyaya açıklık ve kesinlik getirmiştir.

Özet olarak bizler, kelimelerin dizilişinden şunu anlıyoruz ki, Hz. Peygamber evvelemirde İslâm'ın aziz olmasını istiyordu. Bunun içindir ki, aziz kılmak ve İslâm kelimelerini birinci ve ikinci sırada zikrediyordu. Buna mukabil kişi isimlerini daha sonra zikretmiştir. Bu husus önemlidir ve birçok bakımdan yorumlanması beklenir.

Bir defa şayet kişiler daha önemli olsalardı, onların isimlerinin daha önce zikredilmeleri gerekirdi. Nitekim Hz. Peygamber bu dileğini daha değişik cümle yapılarıyla yine ifade edebilirdi. “Yâ Rabbi! Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile İslâm'ı aziz kıl!” Bu

tarz cümle yapısında kişiler ilk sırayı almış olurlardı. Bundan başka olarak konu biraz daha yumuşatılarak, daha değişik bir şekilde yine ifade edilebilirdi. Meselâ: “Yâ Rabbil İslâm’ı Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile aziz kıl!” denilebilirdi. Bu durumda şahıs isimleri aziz kılmak ve İslâm kelimeleri ile kuşatılmış olurdu ve tabii yine şahıs isimleri bir miktar olsun ön safa çıkmış bulunurdu. Böylece her seferinde vurgulanmak istenen mânâ değişmiş olurdu.

Biz bu tespitten şunu anlıyoruz ki, kelimeler en uygun bir şekilde seçilmiş ve cümle içine itina ile yerleştirilmiş olup, söz konusu duâ cümlesi buna göre kurulmuştur.

Sonuç olarak bizler, bu kelime dizilişinden şunu anlıyoruz ki, kişiler fert bazında önemli değildirler. Bu itibarla şahıslar ilk sırayı almazlar. Mühim olan İslâm’ın aziz olmasıdır. İslâm’ı aziz kılacak kişi Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm, yahut daha başkası olmuş hiçbir şey değişmeyecektir.

Burada bir husus daha vardır ki en az diğerleri kadar önemlidir. “Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm” şeklinde ifadesini bulan “yarım cümlede”, “veya” bağlacı kullanılmıştır. Bununla Hz. Peygamber bu iki kişiden birisinin Müslüman olmasını istemiş bulunuyordu. Fakat bununla beraber yine de iki kişinin ismini zikretmişti. Halbuki Hz. Peygamber en azından geçirdiği tecrübeler sonucu biliyordu ki, Amr b. Hişâm Müslüman olmayacaktır. Fakat yine de onun adını zikrediyordu. Bu nokta önemlidir ve Hz. Peygamber’in düşünce ve tavrını açıklar niteliktedir.

Bizler bu tavrı şu şekilde anlayabiliriz: Hz. Peygamber meseleyi bir kişi ile sınırlı tutmak ve daha geniş bir ifade ile konuyu bir kişi üzerinde yoğunlaştırmak istemiyordu. Bilakis konunun şahıslar üzerindeki ağırlığını azaltmak istiyordu.

Daha başka olarak Hz. Peygamber, birbirine göre zıt konumda bulunan bu iki kişiyi bir arada zikretmekle, meseleye geniş bir açıklım getirmiş ve dolayısıyla konuyu “kamuoyu”na sunmuştu. Daha net bir ifade ile Hz. Peygamber birbirine göre zıt konumda bulu-

nan bu iki kişiyi bir arada zikretmekle, meseleyi muayyen ve belirli mahfillerde konuşulur olmaktan çıkarmış, her mecliste ve her yerde konuşulur hâle getirmişti. Hz. Peygamber, Amr b. Hişâm'ın adını anmakla bu duânın neticesinde ortaya çıkacak hususlarda hâdiseyi cemiyette aktüel hâle getiriyordu.

Ömer b. Hattab veya Amr b. Hişâm'dan hangisi Müslüman olursa onu sevenlerin ve ona yakın olanların islâma gelmeleri en azından islama ilgi duymaları bahis konusu olacaktı. Bu durum islâmın vechesini ve geleceğini belirliyecekti. Hz. Peygamber, takdire razı ve kendi önderliğine güvenmiş olarak böyle bir duada bulunmuştu.

Nitekim Hz. Ömer'in İslâm'a gelmesiyle, ona güvenen ve ona yakın olan fakat o güne kadar kendilerini gizlemiş olan Müslümanlar, imanlarını aşikâr etmişlerdir.

Bu duâ Müslümanların imanlarını bütün dünyaya ilân etmeleri bakımından ilk adım oluyordu. Müslümanların Kâbe'ye varıp orada ibadet etmeleri, Hz. Peygamberin bu duâsının teyidi ve yorumu mahiyetinde idi.

Daha kapsamlı bir ifade ile Hz. Peygamber bu duâ ile Müslümanları ruhen ve zihnen bu hedefe hazırlamış oluyordu. Kısacası bu duâ, Hz. Ömer dahil bütün Müslümanlara "İslâmı aziz kılmak" gibi bir sorumluluk getirmiş oluyordu.

Hâsılı kelâm, bu duâ cümlesinin, yapısı hakkında söylenecekler burada bitmiş oluyor. Artık sıra cümlelerin mantık yapısına gelmiş bulunuyor. Ancak burada, cümle yapısı ile mantık yapısı arasında sıkı bir irtibatın bulunmuş olması bakımından, bizler için duânın mânâ yapısına, onun cümle yapısından geçmek en mâkul yol olacaktır. Bu bakımdan yine duânın hatırlanması gerekecektir.

"Yâ Rabbi! Aziz kıl İslâm'ı Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile!" ifadesinde "ile" edâtı vardır. "İle" edâtı Arapça'da "bâ harf-i cerri"nin karşılığıdır ve "yardımıyla" mânâsına gelir.

Bu durumda cümle şu şekilde bir mânâ kazanır. “Yâ Rabbi! Aziz kıl İslâm’ı Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm’ın yardımı ile!”

Gayet açıktır ki bu cümlelerin “mânâ yoğunluğu” nazarı itibare alındığı takdirde daha farklı bir şekilde ifade edilmesi beklenir. “Yâ Rabbi! Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm’ın yardımı ile İslâm’ı aziz kıl!”

Burada fazla dikkat sarfetmeden hemen farkedebiliriz ki, duânın cümle yapısı ile mânâ yapısı arasında birbirine nispetle zıt bir gelişme vardır: Duânın cümle yapısında İslâm önde, insan daha sonradır. Buna mukabil mânâ yapısında insan önde ve İslâm ondan sonradır. Çünkü İslâm’ın izzeti ancak insan ile mümkün olacaktır. Fakat bütün bunlarla beraber yine her ikisi de ayrı ayrı önemlidir. Zira duâ cümlesi, ikisinin beraberliği ile vücut bulmuştur.

Tekrar şu husus önemlidir ki, “ile” edâtının cümleye eklediği mânâ itibariyle insan, İslâm ile değil, bilakis İslâm, insan ile bağımlı kılınmıştır. Başka bir ifade ile “insan”ın “İslâm” ile anlaşılması ve değerlendirilmesi yerine, “İslâm”ın “insan” ile anlaşılması ve değerlendirilmesi söz konusu edilmiştir.

Bunlardan başka olarak, bu duâ cümlesinde insan ile İslâm beraberliği -ileride daha başka açılardan değerlendirilmek üzere- fizikî âlemin gerçekleri ve kanunları ölçüsünde ele alınmıştır. Böylece Allah’ın dinini, yine Allah aziz etsin gibi düşünce ve inançlar yerine, Allah’ın dinini, o dine inananlar aziz kılmalıdır şeklinde gelişen düşünce ve inanış tarzı, konuyu gerçeklere uygun bir hâle getirmiş bulunuyor.

Bu satırlarla beraber, duanın Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm açısından ele alınması bitmiş oluyor.

B- Önderlik ve Toplumu Dönüştürme

Bundan sonra artık konu Hz. Peygamber zâviyesinden ele alınacaktır. Yalnız şu kadar var ki, Hz. Peygamber tek başına değildir. Etrafında ona inanan Müslümanlar vardır. Bu bakımdan Hz.

Peygamber'in bu inanmış topluluğa karşı duyduğu sorumluluk gereği mesele onun açısından ele alınırken, aynı zamanda konu bu Müslüman topluluk yönünden ayrıca bahis konusu edilecektir.

1. Önderin Kişilik Özellikleri:

Hiz. Peygamber, "Yâ Rabbi! Sen, Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile İslâm'ı aziz kıl!" derken bizzat kendisini tehlikeli bir noktada bırakmış bulunuyordu. O gün için İslâm'a yeni girmiş Müslümanlar bu duânın zihinlerinde doğuracağı şüphe ve tereddütlerden kendilerini kurtarabilmek için, Hiz. Peygamber'e çok önemli ve ciddî sual ve itirazlar yöneltebilirlerdi.

İlk akıllarına gelen itiraz şu olabilirdi ve rahatlıkla diyebilirlerdi ki, "Yâ Resûlallah! Siz, bu din Allah'ın dinidir diyorsunuz. Allah'ın dini, Allah ile aziz olmayacaktır da, bu iki müşrikten biri ile mi aziz olacaktır?"

Mesele bu kadarla kalmaz ve cevabı güç bir itiraz ile devam edebilirdi ve yine haklı olarak diyebilirlerdi ki, "Yâ Resûlallah! Siz, bu dinin peygamberiyim, diyorsunuz. Peki ama bu din kendi peygamberi ile aziz olmayacak da, iki putperestten biri ile mi aziz ve muteber olacaktır? Allah ve O'nun peygamberi bu dine yetmeyecektir de, bu din müşriklerin himayesine mi muhtaç kalacaktır?"

Bunu müteakip olarak itirazlarını yine İslâm üzerinde yoğunlaştırıp daha sonra sorularının şümûlünü kendilerini içine alacak şekilde genişleterek diyebilirlerdi ki, "Yâ Resûlallah! İslâm hor, hakîr ve zelîl midir ki, onun aziz olmasını bahis konusu ediyorsunuz? Bizler, inanmış ve her şeylerini fedaya hazır kimseler olarak İslâm'ı aziz kılmaya yetmiyor muyuz ki, bizleri bırakıp bizlerin dışında müşrik kimselerden yardım ve destek bekliyorsunuz? Yoksa bizler hiç mesabesinde miyiz?"

Daha sonra bu itirazlar Ömer b. Hattâb ve Amr b. Hişâm arasında yapılacak tercih ile ortaya çıkacak muhtemel sonuçlar üzerinde yoğunlaşabilir ve yine bu insanlar mâneviyatlarını kuvvetlendire-

bilmek için zarureten diyebilirlerdi ki, “Yâ Resûlallah! Siz, Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile İslâm'ı aziz kıl', derken ikili bir tercih sunuyorsunuz. Takdir bunlardan birisini tercih edeceğine göre, bir diğeri 'İslâm'ı aziz kılmak için kullanacağı kabiliyet ve dehasını, küfrü aziz kılmak için kullanırsa hâlimiz nice olur?’ düşüncesi bizlerin mâneviyatını bozmayacak mıdır? Ümitlerimizi kırmayacak mıdır? İşimizi daha zor etmeyecek midir?”

Bu sual ve itirazlar böylesine devam edebilirdi. Ancak Hz. Peygamber kendisine has “önderlik vasıfları” ile meseleyi kendi içinde çözüme ulaştırmıştır. Nitekim tarihten öğreniyoruz ki, o günkü cemiyette bu tür itirazlar vuku bulmamış ve herhangi bir sosyal dalgalanma olmamıştır.

Hemen fark edilecektir ki, Hz. Peygamber'in bu konudaki önderliği, iki vecheli bir açılım gösterir:

— Hz. Peygamber, tespit ettiği ve daha sonra varmak istediği hedef hususunda son derece kararlı ve sebatkârdır, taviz vermek gibi bir yolu kesinlikle benimsemez, geri adım atmaz. O konuda gereken bütün sorumluluğu üstlenmiştir.

— Hz. Peygamber, önder olarak kendisine tâbi bulunanlar üzerinde öylesine müsbet ve mükemmel bir intiba bırakmıştır ki, müntesipleri, bu duâ sebebiyle zihinlerinde bu kabil düşüncelerin doğmasına ihtiyaç ve lüzum hissetmemişlerdir. Daha net bir ifade ile Hz. Peygamber, engin şahsiyet yapısının beslediği önderlik vasıflarıyla inananlarına, hem özlerine güvenmeyi ve hem de kendisine itimat etmeyi telkin etmiştir. Bu itibarla, mü'minler bütün bunları ancak kendi konusunda ve kendi tabii seyri içinde olağan hâdiseler şeklinde kabul ve telakkî etmişler ve bunda başka mânâlar aramamışlardır.

Bu iki husus, bir önder için son derece önemlidir. Yalnız gerçekleştirilmesi güçtür, fakat elzemdir. Belirlediği hedefe varmak hususunda hiçbir engel tanımamak ve varmak istediği hedefi mensuplarına benimsetmek.

Hâsılı kelâm, konunun Hz. Peygamber açısından ele alındığı bu satırlarda, meselenin gösterdiği seyirden istifade ederek, önderliğin önemli ilkelerinden biri olarak her zaman değerini koruyan bir hususun tesbiti önem kazanır.

Hz. Peygamber “Yâ Rabbi! Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile İslâm'ı aziz kıl!” derken kendisini asla ön planda göstermiyordu. Bu duâda konu, Ömer, Ebû Cehil ve İslâm arasında şekilleniyordu.

Hz. Peygamber bununla en önemli önderlik vasıflarından birini daha göstermiş bulunuyordu. Nitekim Hz. Peygamber ne bu duâdan önce ve ne de bu duâdan sonraki beşerî münasebetlerinde, hiçbir zaman etrafındakilerin şahsiyet yapıları üzerinde herhangi türden bir baskı uygulamış değildi. Etrafında bulunan herkesin, kadın olsun erkek olsun, çocuk olsun büyük olsun, köle olsun efendi olsun, fakir olsun zengin olsun ve nihayet kim olursa olsun hepsinin “kendilerini gerçekleştirme”leri hususunda onlara hür bir ortam sağlamış ve “şahsiyetlerini kurmaları ve geliştirmeleri” noktasında onlara bizzat kendisi yardım etmiş ve buna özen göstermişti.

Bu noktaya geldikten sonra artık, konu daha ayrıntılarıyla ele alınmasını bizlerden bekleyecektir. Buna göre şu söylenebilir ki, tarihte görülen önderlerin hemen hemen hepsi duygularını, düşüncelerini ve dehalarını, yönlendirecekleri hedef kitleye göre değerlendirmişlerdir. İlk bakışta, haklı olarak bu tutum uygulanabilecek tek yol olarak kabul edilebilir. Ancak tek taraflı olması bakımından bu tutum daima eksik kalacaktır. Nitekim hedef olarak seçilen geniş halk kitleleri oluşturdıkları cazibeleriyle bu önderleri kendilerine doğru ya da kendi dışlarına doğru etkileyeceklerdir. Önderler, istedikleri gibi olamayacaklar ve oldukları gibi kalamayacaklardır. Her hâlû kârda hem kendileri ve hem de cemiyet az veya çok tayin edilen hedeflere göre sapmalar gösterecektir. Bu sapmalar her bakımdan mahzurlu olacaktır. Bu çeşit

arızaların vukûuna dair bir tek sebep vardır ki o da bu önderlerin böyle bir sorumluluğu taşıyabilecek şekilde kendilerini hazırlamamış olmalarıdır.

Bu ifadelerle ne anlatılmak istendiği Hz. Peygamber'in önderliği hususunda gelişecek çalışmalarda açıkça anlaşılacaktır. Hz. Peygamber'in önderliği birbirine zıt istikametlerde gelişen iki yönüyle ele alınmalıdır:

- Kendi içinde, rûhî derinliklerine doğru gelişen, kendisine olan önderliği.
- Kendi dışında kalan ve bilhassa insanları hedef alan önderliği.

Kendi içinde, rûhî derinliklerine doğru gelişen, kendisine olan önderliği:

Tarihten öğreniyoruz ki, bu dünyada önderler, umumiyetle kendi dışlarında kalan insanları etkilemek, yönetmek ve yönlendirmek istemişlerdir. Ancak Hz. Peygamber kesinlikle böyle bir tavrı benimsememiştir. Evvela kendisi, kendine önderlik etmiştir. Bu konuda o kadar hassas davranmıştır ki, kendi inandıklarıyla ilgili olmayan hususlarda hiçbir zaman kendisini öne çıkarmamıştır, kendisinden sebep hiçbir hâdisenin çıkmasına müsaade etmemiştir ve bazen kendini arkadaşlarıyla bir ve çoğu zaman kendini ikinci plânda tutmayı tercih etmiştir.

Bu konuda o kadar ileri gitmiştir ki, bir meclise geldiği zaman nerede boş bir yer varsa orada oturmuş, kendisine ayrıcalık tanımamıştır. Özünü arkadaşlarıyla bir ve eşit tutmuştur. Bu davranışlarında o kadar sade ve tabiidir ki, dışarıdan gelen bir yabancı o mecliste oturanlardan hangisinin Hz. Peygamber olduğunu ayırt edememiş ve etraftan sormuştur. Bu âlicenab tavır bu kadarla kalmamıştır. Bazı özel durumlarda Hz. Peygamber muhatabına nispetle kendini ikinci plânda görmüş ve göstermiştir.

Buna dair elimizde muhteşem bir misal vardır: Müslüman olmak için gelen bir kişinin korkudan titremesi üzerine bu kişiye hitaben, “Sâkin ol! Ben kral değilim; ben, güneşte kurutulmuş et kemiren bir kadının oğluyum” buyurmuştur.¹¹¹

Bu ifadesiyle Hz. Peygamber, bu kişi üzerinde oluşmuş baskıdan, onu kurtarmak, onu kendisiyle bir tutmak ve hatta onu kendisinden daha ileride göstermek suretiyle bu kimseyi rahatlatmak ve onu mânen yüceltmek istiyordu.

Yaşanan bu hâdise Hz. Peygamber'in “önder olma” hususunda ihraz ettiği mevkii göstermesi bakımından önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Bu beyan sadece o kişiyi ilgilendiriyordu. Bu itibarla Hz. Peygamber, bu konuşmasında etraftan takdir toplama ve kendini cemiyete kabul ettirme gibi bir gayeye mâtufen böyle bir dil kullanmış değildi.

Hem zaten maddenin hâkim olduğu, maddeci bir cemiyette para, mal, mülk, servet, şöhret, mevki, rütbe, itibar, güç, kuvvet, kudretten başka hiçbir şey geçerli ve muteber değilken Hz. Peygamber'in böyle bir dil kullanmış olması onun lehine olmaktan ziyade aleyhinde idi.

Daha başka olarak, Hz. Peygamber bu kişiyi bu durumdan kurtarmak için ille de “Annesinin kuru et kemirdiğini” söylemek mecburiyetinde değildi. Pekâlâ bunu başka yollarla da yapabilirdi. Fakat Hz. Peygamber bunların hiç birine iltifat etmemiştir.

Hz. Peygamber, bu kişiye hitap ederken onun aracılığıyla evvela arkadaşlarına ve daha sonra binbeşyüz yıldan beri gelecek Müslümanlara “Kendisinden korkmamaları gerektiğini, kendisinin kral olmadığını ve kuru et kemiren bir kadının oğlu olduğunu” söyleyerek meseleyi en uç noktada nihai mânâda bitirmiş oluyordu.

111 İbn Mâce, “Et'ime”, 30.

Halbuki tarihten öğreniyoruz ki, bu dünyada insan kitlelerine hitap eden liderler eksiklerini, kusurlarını, zaaflarını kendilerine tâbi olanlardan, mümkün mertebe gizlemeye çalışmışlardır. Bunların duyulmaması için tedbir almışlardır. Bununla yetinmeyip lehlerine söylentiler yaymışlardır. Oldukları gibi görünmek istememişlerdir.

Onlar böyle yaparlarken yaşanan bu hâdisede Hz. Peygamber bir kişinin gönlünü yapmak için kendini olduğundan çok daha aşağılarda göstermiştir. Halbuki Hz. Peygamber, baba tarafından Mekke'nin, anne tarafından Medine'nin en şerefli ailelerinden birine mensuptu.

Gerçek böyleyken Hz. Peygamber ailesinin büyüklüğünü, yüceliğini söz konusu etmeyip “Ben kral değilim, ben güneşte kurutulmuş et kemiren bir kadının oğluyum” diyerek kimsenin onun hakkında söyleyemeyeceklerini bizzat o, kendi aleyhinde söylemiş bulunuyordu.

Psikolojide değişmez şu gerçek vardır ki, “Bir kişi şayet sağlam ve mükemmel bir şahsiyet yapısı geliştirmişse ancak o zaman kendi aleyhinde konuşabilir. Aksi takdirde kendisi hakkında böyle bir dil kullanamaz. Başkalarının gözünde itibar kaybetmekten korkar.”

Hz. Peygamber böyle konuşmakla etrafındakilerin dağılıp gitmelerinden endişe etmemiştir. Böylece sahip olduğu vasıflarıyla “önderlik kavramını” en üst noktaya çıkarmıştır. Nitekim, Hz. Peygamber bu ifadesiyle ilk önce kendisine ne kadar güvendiğini, ikinci olarak böyle konuşmakla ashâbının dağılıp gitmeyeceklerinden ne kadar emin olduğunu ve daha sonra gelecek Müslümanların bunu mesele yapıp kendisini terk etmeyeceklerine ne kadar inandığını göstermiş bulunuyordu. Bu tavır Hz. Peygamber'in inandığını söylemesi ve inandığı gibi yaşaması ve doğru bildiği hususta kimseye taviz vermemesi mânâsına geliyor; onun şahsiyetinin tamlığına ve önderlik vasıflarının mükemmelliğine delalet ediyordu.

Hâsılı, cereyan eden hâdiseler Hz. Peygamber'in beklediği, ümid ettiği ve inandığı gibi gelişecekti. Ne arkadaşları onu yalnız bırakacaklardı, ne de daha sonra gelecek Müslümanlar onu terk edeceklerdi.

Bilakis hem o gün ve hem de ondan sonra gelecek Müslümanlar, Hz. Peygamber'in kendilerinden birini memnun etmek için sevgili, biricik, muhterem, mükerrem annesini nasıl misal verdiğini görerek ve buradan hareketle onun kendileri için neler feda ettiğini ve edeceğini düşünerek hayatında iken ona daha çok bağlanmışlar, vefatından sonra da onun aziz hatırasını gönüllerinde yaşatmışlardır. Bununla yetinmemişler ve Müslümanlar Hz. Peygamber'in kendilerine olan düşkünlüğü karşısında suskun kalmamışlar, onun için canlarını, mallarını ve her şeylerini seve seve feda etmişlerdir.

Bu sevgi bağında, keramet Müslümanlar'da değil Hz. Peygamber'dedir. Müslümanlar sevgiyi, sevmeyi ve feda etmeyi Hz. Peygamber'den öğrenmişlerdir. Hâsılı Müslümanlar'ın Hz. Peygamber hayatta iken ve yine vefatından sonra onunla böylesine bir duygu bağı içinde bulunmaları tarihin hiçbir safhasında görülmuş ve yaşanmış bir vâkıa değildir.

Hz. Peygamber bu satırlarda mevzu bahis edilmiş ve aşağı satırlarda bahis konusu edilecek davranışlarıyla önderlik hususunda Müslümanlar'ın zihinlerine ve gönüllerine son derece ehemmiyetli ölçüler vermiştir.

Önder olarak Hz. Peygamber, inandıklarıyla ilgili olmayan hususlarda, hiçbir zaman kendisini öne çıkarmamış, daima kendini ikinci plânda ve çoğu zaman daha gerilerde tutmuştur. Pek çok misalden biri olarak bir ganimet dağıtımında bâdiyede yaşayan bir ârâbînin gelip boynunu incitip ağrıtabilecek kadar yakasını çekiştirmesi üzerine Hz. Peygamber doğru bildiğinden şaşmamış, fakat sanki hiçbir şey olmamış ve sanki o haklı imiş ve kendisi haksız imiş gibisine meseleyi büyütmemiştir.

Hız. Peygamber'in kendisini önder olarak yetiştirmiş olması hususunda o güne kadar görülmemiş ve bundan sonra da görülmeyecek olan yaşanmış bir vâkıa vardır:

Hız. Peygamber vefatına yakın günlerden bir gün, sağında Hız. Ali ve solunda Fazl b. Abbâs'ın kollarına dayanarak hasta hâliyle mescide gelir. Orada bulunan ashabına “Ben artık son günlerimi yaşıyorum. Kimin kalbini kırdıysam, gönlünü yıktıysam ve kimin bende alacağı varsa işte buradayım, gelip benden hakkını alsın! Kime vurduysam işte sırtım gelsin vursun” der.

Bunun üzerine ashabın arasından birisi ayağa kalkar ve “Yâ Resûlallah bir seferde hayvanı ürkütüp ileri sürmek için kırbacı kaldırdığınızda ben arkanızdan geçiyordum, ucu sırtıma değdi” der.

Hız. Peygamber “İşte arkam, gel vur” buyurur. Fakat bu defa bu kişi “Öyle ama, vurduğunuz kırbacı veya benzerini isterim; ayrıca o vakit benim sırtım açık idi, bunun için siz de sırtınızı açınız” der. Hız. Ali ve Mesciddeki Müslümanlar buna karşı çıkarlar. Fakat Hız. Peygamber “İtiraz etmeyin! Hak sahibidir, hakkını alsın” der. Hız. Ali'ye sırtını açmasını söyler.

Bu kişi gelir Cenâb-ı Peygamber'in sırtındaki Peygamberlik mührünü öper ve “Yâ Resûlallah! Peygamberlik mührünü görmek için bu çareye baş vurdum. Yoksa anam-babam sana feda olsun, ben nasıl böyle bir şey yaparım” der. Mesele bu şekilde hüsn-i hitâma ermiş olur.

Hız. Peygamber'in bu sözleri ve bu sözler istikametinde gelişen hadiseler karşısındaki tavrı, Hak namına insanlık tarihine sunulmuş bir “beyanname”dir. Hız. Peygamber'in bütün dünyaya karşı korkusuzca ve büyük bir güven içinde sunduğu bu beyan, onun bütün ömrünü daima “haklı olmak” ilkesi üzerine kurmuş olduğunun delilidir. Yoksa böyle bir iddiada bulunamazdı.

Hız. Peygamber bununla yetinmeyip, hayatına düstur kıldığı bu ilkeyi, “daima haklı olmak” noktasından, “daima karşısındakini haklı kılmak” seviyesine yükseltmiştir. Nitekim birçok yerde olduğu

gibi bu defa da yine Hz. Peygamber “Arkanızdan geçerken kırba-
cın ucu bana değdi” diyen bu kimseye “Ben size kasıtlı vurmadım.
Arkamdan geçiyormuşsunuz, sizi görmedim” diyerek meseleyi en
iyi şekilde kapatabilirdi. Buna hiç kimsenin bir diyeceği olmazdı ve
Hz. Peygamber son derece haklı olurdu. Ancak Hz. Peygamber’in
meselesi mazeret beyan etmek ve dolayısıyla haklı çıkmak değildi.
O bu tavrıyla “haklı olmak” değil, “karşısındakini haklı kılmak” gibi
bir ilkeyi beşeriyete sunmuş oluyordu.

Allah Taâlâ, Kur’ân-ı Kerîm’inde, Peygamber’inin ahlâkını,
önderliğini ve önderlik vasıflarındaki ilâhî tecelliyâtı şöyle met-
hetmektedir: “İnsanlara yumuşak davranman Allah’ın rahmetin-
dendir. Eğer sen kaba, katı yürekli olsaydın insanlar etrafından
dağılırlardı”.¹¹²

Hz. Peygamber’in kendi dışında, insanlara olan önderliği:

Hz. Peygamber’in kendi dışında, insanlara olan önderliği, aynı
davranış kalıpları içinde ve birbirini tamamlayacak şekilde gelişen
iki kademeli bir seyir gösterir:

- Ferd seviyesinde,
- Cemiyet seviyesinde.

Tabii olarak bu taksimatta düşüncelerimiz ve daha sonra geli-
şecek yorumlarımız konuyu cemiyet içerisinde yaşanan seyrine göre
ele alacaktır.

- Ferdî Seviyede:

Cemiyetin en küçük birimi fert değil ailedir. Fertler çoğalamaz-
lar aileler çoğalırlar. Ancak aile kadın-erkek olmak üzere iki ayrı cins-
ten teşekkül eder. Nihayet mesele gelir cemiyeti oluşturan aile ve aile-

yi kuran ferler üzerinde yoğunlaşır. Kadın-erkek ayrı cinsten fertlerin iyi yetişmiş olmaları aileyi sağlamlaştıracak, sağlam aileler nesillerin ve dolayısıyla cemiyetin geleceğinin teminatı olacaktır.

Çocuk aile içinde doğar; aile onu cemiyetin değerlerine göre yetiştirir. Daha sonra çocuk büyür, fert olarak cemiyete katılır. Bu defa cemiyet ona, en geniş mânâsıyla değerlerini nakleder ve onu kabiliyetlerine göre donanımlı kılar, büyütür. Müteakiben o, cemiyetten aldığı değerleri, bilgileri kendi zekâsıyla ve teşebbüs gücüyle birleştirerek toplumu ileri noktalara götürür, onu yüceltir.

Hz. Peygamber bu gerçeği çok iyi bildiği içindir ki, peygamberlik devresinin büyük bir kısmını teşkil eden zaman içerisinde müşriklere İslâm'ı anlatmak ve henüz yeni Müslüman olmuş kimseleri imanlarında geliştirmek için, müşrik olsun Müslüman olsun ayrı ayrı ele alıp onları en mükemmel bir insan ve en mükemmel bir Müslüman yapmak için uğraşmıştır.

Bu uğraşlarında hadiseler nasıl gelişirse gelişsin kimsenin kalbini kırmaz, gönlünü yıkmaz, onların haysiyetlerine ve şahsiyetlerine özen gösterir, bu insanları aziz ve muhterem tutardı.

Yüz yüze gelip konuşmaları fazla mümkün değilse bu defa onların gıyabında meziyetlerinden bahsederek o kimselerin gönüllerini İslâm'a ısındırırdı. Buna dair en güzel misal Hz. Peygamber'in "Yâ Rabbi İslâm'ı aziz kıl, Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm ile" şeklinde vârid olan duâsıdır. Kulaktan kulağa yayılan bu Peygamberî duânın, Ebû Cehil üzerindeki etkilerini bilmiyoruz. Fakat Hz. Ömer üzerindeki tesirlerini biliyoruz. Ayrıca bu duânın o günkü müşriklerin hiç olmazsa bir kısmı üzerinde ne derece etkili olduğunu gelişen hadiselerden öğreniyoruz.

Hâsılı Hz. Peygamber, Hira dağında ilâhî vahyi kabul ettiği günden itibaren İslâm'ı tebliğ etmeye başlamıştır. Bu faaliyetlerinde genç olsun yaşlı olsun, efendi olsun köle olsun, zengin olsun fakir

olsun, hiçbir ayırım yapmadan onları ayrı ayrı birer fert olarak öne çıkarır, davranışları ile ve söyledikleri ile bu kimselere ne kadar değer verdiğini onlara hissettirir, bu insanları hallerine göre aziz ve muhterem tutardı.

Gerçek odur ki bir önder için, önderliğin düğüm noktasını teşkil eden davranışları kadar, belki daha önemlisi onun konuşurken seçtiği kelimeler ve kurduğu cümle yapılarıdır. Bu vasıf onun için en büyük değerdir.

Hal böyle olunca Hz. Peygamber'in vukû bulan hadiseler karşısında kullandığı dil kelime seçimi ve cümle yapısı onun önderliğine delalet eden en önemli hususlardan biridir. Buna dair önümüzde bugüne kadar eşine rastlanmamış bir belağat ve önderlik nümunesi vardır.

Ne kadar üzüntü vericidir ki, tarihçiler bu belgeyi naklederlerken onun bu tarafına dikkat çekmemişlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber'in önderliği hakkında müstakil çalışmalar yapılmadığı ve sadece bazı toplantılarda konu ile ilgili birkaç misalle yetinildiği için binbeşyüz yıla yakın bir zamandan beri onun, beşerî ilişkilerindeki davranış biçiminin ve yine konuşurken karşısındakinin haysiyetine riayet hususunda gösterdiği hassasiyetin üstü örtülü kalmıştır. Netice itibarıyla Hz. Peygamber "yaşama üslubu ile" önderliğini en mükemmel bir şekilde temsil ederken, aynı zamanda cemiyet içerisinde vukû bulan hadiseler karşısındaki tutumu ve dil özelliği ile bu vasfını zirve noktasına yükseltmiştir:

Hendek harbi esnasında "Zeyd b. Sâbit toprak taşırken, Sa'd b. Muaz, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanında oturup dinleniyordu. Zeyd b. Sâbit'in çalıştığını görünce 'Yâ Resûlallah! Allah'a hamd olsun ki, beni sağ bıraktı da sana iman etme şerefini bana nasip etti. Buas kavgası günü ben, bunun babası Sâbit b. Dahhâk ile boğaz boğaza boğuşmuştum!' dedi. Peygamberimiz Aleyhisselam, fakat onun bu oğlu ne iyi çocuktur, buyurdu.

Zeyd b. Sâbit'in bir ara gözlerini uyku bürümüŝ, kendisi uyu-yakalmıŝtı. Kendisinin kalkanı, oku, yayı ve kılıcı yanında olduğu halde, Hendek'te çalıŝmakta olan Müslümanlar onu Hendeğin kenarında uyur bir halde bırakarak Hendeği dolaŝmaya gitmişlerdi.

Yanına varan Umâre b. Hazm şaka için onun silahını alıp saklamıŝ, Zeyd b. Sâbit'in bundan hiç haberi olmamıştı. Zeyd b. Sâbit uyanıp silahlarını bulamayınca, çok heyecanlandı ve korktu. Peygamberimiz Aleyhisselam, bunu işitince Zeyd'i yanına çağırttı ve ona, Ey uykucu! Sen uykuya daldın, nihayet silahların da kaybolup gitti, buyurduktan sonra; bu çocuğun silahlarının nerede olduğunu kim biliyor, diye sordu.

Umâre b. Hazm, Yâ Resûlallah! Ben biliyorum. Silahlar benim yanımdadır, dedi.

Peygamberimiz Aleyhisselam, silahlarını teslim et ona, buyurdu ve şaka olarak da olsa Müslümanları korkutmayı veya onların herhangi bir şeyini alıp saklamayı yasakladı." (M. Asım Köksal, V-VI, 41-42)

Bu rivayette mevzu bahis edilen konu üzerinde lüzumlu noktalara dikkat çekmek ve bunlarla ilgili yorumlar geliŝtirebilmek bakımından önemli hususlar tekrar ele alınacaktır.

Bu hâdiseler dizisinde, meseleye açıklık getirmek bakımından Hz. Peygamber'in ifadesindeki dil özellikleri son derece ehemmiyeti haizdir. Hz. Peygamber "Sen uyuya kaldın, silahların kaybolup gitti" şeklinde bir ifade kullanıyordu. Fakat dikkat edilecek olursa "Sen uyuya kaldın, silahlarını aldılar" demiyor, "kayboldu" diyordu.

Daha sonra meselenin künhüne varmak için Hendek'te çalıŝanları toplayıp onlara silahların ne olduğunu sorarken "silahlar kimin yanımdadır?" diyor, "silahları kim aldı" demiyordu.

Son olarak, "Bu ocuğun silahlarının nerede olduğunu kim biliyor" diyordu. Bu ocuğun silahları kendi başlarına bir yere gitmeyeceklerine göre yine de Hz. Peygamber, "Bu ocuğun silahlarını kim aldı, gören var mı" diye bir dil kullanmıyordu. Ashâbı birbirini ihbar eden insanlar olarak görmek ve göstermek istemiyordu.

Hasılı Hz. Peygamber'in önderliği hakkında yapılan bu çalışmada, bir önderi belirleyen onun "hitap tarzı ve davranış şekli" olarak iki hususiyetinden birini teşkil eden hitap tarzında üç cümle geçer.

Bu cümlelerde Hz. Peygamber sırası içerisinde "kayboldu, kimin yanındadır, kim biliyor" şeklinde bir ifade tarzı kullanmıştır. Fakat asla "almak" fiilini kullanmamıştır. Çünkü almak fiili "çalmak" fiilinin bir alt kademesidir. Cemiyetimizde umumiyetle "bunu o almıştır" denir de, "bunu o çalmıştır" denilmez.

Velhâsıl Hz. Peygamber hem o günkü Müslümanların ve hem de daha sonra gelecek Müslümanların haysiyetlerine o kadar dikkat etmiştir ki, verdiği kararlarında değil, onlarla konuşurken seçtiği kelimelerinde bile bu hususa fazlasıyla özen göstermiştir.

Bu özen, itina ve hassasiyet Ashâb-ı Kiram'ın o kadar dikkatini çekmiştir ki Umâre b. Hazm cevaben "silahlar benim yanımdadır" demiştir de "silahları ben aldım" dememiştir.

Bunun üzerine Hz. Peygamber "silahları teslim et ona" buyurmuştur. Fakat "silahlarını ona ver" dememiştir. Çünkü "vermek", "almak" fiilinin karşıtıdır.

Bunu müteakiben, şaka da olsa Müslümanları korkutmayı veya onların bir şeyini alıp saklamayı yasak etmiştir.

Hz. Peygamberin, Uhud Harbi gibi bir mağlubiyet geçirdikten sonra, Hendek Harbi arefesinde Müslümanları içine düştükleri gerilimden bir miktar olsun kurtarmak ve rahatlatmak gayesiyle veya buna benzer bir sebeble böylesine esnek ve yumuşak bir dil kullandığını düşünmek Hz. Peygamber'in "dildeki önderliği"ni anlamamak olacaktır.

Hz. Peygamber'in tek kişi olsun veya cemiyet olsun onlarla konuşurken, kelime seçimine ve cümle kuruluşuna, ne kadar dikkat ettiğine ve buna ne ölçüde özen ve itina gösterdiğine dair mevcut pekçok misalden sadece birini nakletmek Hz. Peygamber'in önderliğine dair içimizde zaten var olan takdir hislerimizi en üst seviyelere çıkaracaktır.

Hız. Peygamber bir hadisinde “Üstteki el alttaki elden daha hayırlıdır” buyurmuştur da “Veren el alan elden daha hayırlıdır” dememiştir.

Çünkü Hız. Peygamber Müslümanlara dilencilik ve dilenciliği çağrıştıracak tarzda kavramlar, tabir, hareket ve davranışlar ifade edecek şekilde hitab etmekten bilhassa ve bilhassa kaçınmıştır.

Türk- İslâm din âlimleri bu hadis-i şerifi “veren el alan elden daha hayırlıdır” şeklinde tercüme etmek suretiyle bu mucizevî beyanı yok mesabesinde kılmışlardır. Kelime kelime tercüme edilseydi bundan Türk insanı ne anlardı tarzındaki itirazlar yersiz ve geçersizdir. Asr-ı saadetteki Müslümanlar da bu ifadedden bir şey anlamazlardı. Fakat yine de Hız. Peygamber bu hususu dikkatle sunmak için dili böyle kullanmakta ısrar etmiştir. Bu ifade yorumlanarak mesele anlaşılmıştır. Türkiyede’de böyle yapılabilirdi. Evvela Hız. Peygamber’in bu beyanı kelime kelime tercüme edilir ve daha sonra yorumlanarak mesele anlaşılır kılınırdı. Böylece Hız. Peygamber’in dildeki mucizevî önderliği gözlerden ve gönüllerden uzak tutulmamış olurdu.

Hız. Peygamber konuşurken seçtiği kelimeleriyle ve kurduğu cümle yapılarıyla Ashabına ve dolayısıyla Müslümanlara ne kadar önem ve değer verdiğini göstermiş oluyordu. Ancak Hız. Peygamber bu hassasiyetini sözde bırakmayıp eylemleriyle, hareket ve davranışlarıyla yine Ashabını ve Müslümanları ne derece aziz ve muhterem tuttuğunu müşriklere ve herkese yaşanan örnekleriyle göstermiş bulunuyordu.

Pek çok misalden biri mahiyetinde, Hız. Peygamber arkadaşlarıyla mesireye-kır gezisine- gittiği bir günde Ashabı gereken işleri yapmak üzere kalktıklarında, Hız. Peygamber de kalkınca, Ashab siz oturun biz gereken işleri yaparız diye ısrar ettiklerinde, Hız. Peygamber “Ben de üzerime düşen işleri yaparım” ve ilaveten “Allah Taâlâ arkadaşları arasında kendisini imtiyazlı kılan kulunu sevmez” buyurmuştur.

Hız. Peygamber bu tavrıyla belirli sayıdaki arkadaşları arasında hizmet eden ve hizmet edilen diye gurubu ikiye bölmemiştir. Kendini üstün görmek ve üstün göstermek gibi bir tasavvuru olmamıştır. O bu tavrıyla önderliğe ve bilhassa kendi önderliğine yeni değerler getirmiş oluyordu...

Özet olarak Hız. Peygamber davranışlarıyla olsun ve daha kapsamlı bir yapı gösteren sözleriyle olsun hiç kimseyi ikinci plânda tutmuş değildir. İnsanlardan her birinin dertleriyle sıkıntılarıyla ayrı ayrı ilgilenir ve bunları gidermeye çalışır. Bu sıkıntılar ölüm gibi giderilemeyecek neviden iseler yine de onları tek başlarına bırakmaz, üzüntülerine katılır ve onları teselli ederdi.

Müslümanların birer fert olarak kendilerini yetiştirmelerine şahsiyetlerini kurup geliştirmelerine ve dolayısıyla "kendilerini gerçekleştirmelerine" bilhassa özen gösterir, bunun için gerekli ortamın ve imkânların hazırlanmasına riayet ederdi.

Burada bir husus dikkatlerimize hitap etmelidir ki, Hız. Peygamber hiçbir sebep ve gerekçe ile insanlar arasında fark gözetmezken gençlere ve onların gelişip yetişmelerine ayrı bir önem ve değer atfederdi. İslâm'ın geleceği, izzet ve itibarı bu gençlerin maddî-mânevî yetişmelerine, daha sonra emeklerine, gayretlerine ve fedakârlıklarına bağlı olacaktı. Hız. Peygamber'in bu tutumuna imtisâlen ashabdan Ebû Saîd el-Hudrî nerede bir genç görse duyulanıp heyecanlanır "Merhaba! Hız. Peygamber'in bizlere vasiyet ettiği gençler" derdi.

Ancak bununla beraber gençlere nisbetle çocuklara çok daha fazla ilgi alâka gösterir, önem ve değer verirdi. Çocukların dünyaları çok daha kırılıyordu. Bu bakımdan çok daha fazla ilgiye, alâkaya, sevgiye, şefkate, merhamete ihtiyaçları vardı. Bu şekilde ancak başları dik, kendilerine güvenen ve kendilerine güvenilen örnek birer Müslüman olarak yetişeceklerdi.

Buna dair elimizde yaşanmış pek çok misal vardır. Bunlardan bir tanesini nakletmek anlatılmak istenen hususların değer bulmasına yetecektir.

“Medîne-i Münevvere’de küçücük bir çocuk ve onun da bir kuşu varmış. Bu küçük çocuk kuşunu çok sever mescid’in etrafında onunla oynarmış. Günlerden bir gün kuşu ölüvermiş. Çocukcağız buna çok üzüлүp ağlamış, evden dışarı çıkmaz olmuş.

Hız. Peygamber bu evladı bir müddet göremeyince merak edip, nasıl olduğunu, nerede olduğunu sormuş. Çok sevdiği kuşunun öldüğünü, buna çok üzüldüğünü ve bu sebeple evden dışarı çıkmadığını söylemişler.

Hız. Peygamber bunu duyunca müteessir olmuş, çocukcağızın evine kadar gidip kapıyı çalmış. Kapıyı çocuk açmış. Hız. Peygamber “Evlâdım, hepimiz can taşıyoruz. Vakti zamanı gelince hepimiz öleceğiz. Kuşunun da ömrü bu kadarmış. Allah Taâlâ sana gene bir kuş verir” diyerek gönlünü hoş etmiş. Daha sonra başsağlığı dileyerek vedâ edip ayrılmış.

Hız. Peygamber, bu küçücük çocuğun duygularına son derece önem veriyordu. O böyle kalmayacaktı, büyüyecekti. Kâmil ve mükemmel bir Müslüman olabilmesi için daha o yaşlarda büyük insanlar gibi ilgi, alâka, izzet, itibar görmeye ihtiyacı vardı.

Hız. Peygamber’in çocukların inançlarına, duygularına, heyecanlarına, hayallerine, ümitlerine ne kadar önem ve değer verdiğine dair birçok misalden bir diğeri şöyledir:

Miladî tarihin altıyüz yirmi beş senesi, Hicrî takvimin üçüncü yılı Şevval ayı idi. Hız. Peygamber Uhud harbi için hazırlık yapıyordu. Bu arada çocuk yaştakilerin de orduya katıldıkları fark edildi. Hız. Peygamber çok küçük yaşta, cılız vücutlarıyla kılıç kuşanmış olarak harbe katılmayı istemeleri karşısında çok fazla duygulanıyordu, fakat bu yaştaki çocukların harbe katılmalarını doğru bulmuyordu. Ancak bu meseleyi hem çocukları ve hem de ordudaki mevcut askerleri memnun edecek şekilde nasıl halledecekti.

Ancak bu çocuklarda, Hız. Peygamber’in kendilerini önemsiz ve değersiz bulduğu ve bir işe yaramayacakları için orduya katılmalarını istemediği intibainın uyanmasına kesinlikle müsaade

etmeyecekti. Hz. Peygamber “insan psikolojisi hitabet ve ikna yolları” bahsinde örnek teşkil edecek bir misal ile meseleyi halledecekti:

Hz. Peygamber ordu içinde uzaktan henüz on üç yaşındaki Saad b. Malik'i görür ve yanına gelir. Sevgi, şefkat, takdir ifade eden tebessümüyle “merhaba Saad” der. “Ne iyi ettin de geldin, ancak Medine’de himayesiz, korunmasız kalmış kadınlar ve çocuklar var. Onlar ne olacak?” der.

Saad b. Malik Medine’de kimsesiz kalmış kadınları, çocukları koruma görevini Hz. Peygamber’den alınca heyecanlanır ve ayakları kumlara bata-çıkı Medine’ye doğru koşmaya başlar. Ayak izlerinin yanında kumlar üzerinde bir çizgi belirir. Arkasından bakanlar bir zaman sonra fark ederler ki, bu çizgi, boyu kısa olduğu için taşıdığı kılıcın kumlar üzerindeki izidir.

Ancak yine de Hz. Peygamber’in ilgi ve alâkası sadece üzüntü, gam keder içinde olan ve aynı zamanda hayatta bulunan Müslümanlarla sınırlı değildir.

Onun vefasını oluşturan ilgi ve alâkası Mekke devrinde işkence ile vücudu parçalanan açlığa mahkûm edildikleri yıllarda açlıktan hayatını kaybeden, harplerde şehit düşen, daha başka sebeplerle vefat eden ve nihayet eceliyle ölen Müslümanları şefkatiyle, merhametiyle kuşatacak kadar engin ve nâmütenâhî idi. Buna dair yaşanmış bir örnek meselenin açıklık kazanması bakımından önemlidir:

“Medine-i Münevvere’de Hz. Peygamber’in Mescidi’ne hizmet eden bir siyâhî Müslüman kadıncağız varmış. Hz. Peygamber bir zaman kadıncağızı göremeyince merak edip nerede, nasıl olduğunu, niçin görünmediğini sorar. Kadının öldüğünü söylerler.

Hz. Peygamber buna çok üzülür. Niçin bana haber vermediniz, der. Müslümanlar ‘Yâ Resûlallah! O kadar çok işiniz vardı ki, bu kadar işiniz arasında böyle bir haber ile işinizi aksatmak istemedik, biz onu gayet iyi ve ihtimam ile yıkadık, kefenledik ve defnettik’ derler.

Hız. Peygamber ‘Hiç böyle olur mu, o bizim mescidimize hizmet etti. Şimdi biz onu âhiret yolculuğunda yalnız mı bırakacağız’ der. Beni, onun mezarına götürün, buyurur. Hız. Peygamber mezarı başında bol bol duâ eder, rahmet, merhamet, mağfîret niyaz eder; kabri üzerine cenaze namazını kılar ve daha sonra ayrılır.”

Yaşanan bu hadisede dikkate değer pek çok husus vardır: Bir defa bu kadıncağız siyahî idi, beyaz değil; köle idi, asil değil; fakir idi, zengin değil... Nihayet ölmüştü, hayatta değildi ki, yine Mescid’e hizmet edebilsin...

Gerçekler böyle iken ve bu kadıncağıza ait bütün vasıflar o günkü cemiyette makbul ve muteber değil iken ilâhî vahyin kendisinde tecelli ettiği Hız. Peygamber ahlâkıyla ve önderliğiyle bütün bu kusurları elinin tersi ile itmiş ve bu kimsesiz kadıncağıza o günkü toplumda en ileri kimselere gösterilen saygı ve itibardan çok daha fazlasıyla değer vermiştir.

Hız. Peygamber’in fertler seviyesindeki önderliğine dair verilecek iki ayrı misâl meselenin nihaî mânâda vuzuha kavuşması bakımından ehemmiyetlidir.

“Ebû Zer el-Gıfârî hazretleri ile Bilâl-i Habeşî hazretleri arasında bir sebepten dolayı münakaşa çıkar. Ebû Zer el-Gıfârî, Bilâl-i Habeşî’ye ‘Kara kadının doğurduğu köle’ der. Bilâl-i Habeşî bu hitaba çok üzüldü ve ağlayarak Cenâb-ı Peygamber’in yanına gider; olanları anlatır. Hız. Peygamber söylenen bu sözlerden ve Bilâl-i Habeşî hazretlerinin gözyaşlarından fazlasıyla müteessir olur. Hemen hadisenin vukû bulduğu meclise gider. ‘Ben bu kadar zamandan beri câhiliye âdetlerinden kurtulmanız için uğraşıyorum. Yoksa siz tekrar câhiliye âdetlerine mi dönmek istiyorsunuz’ diyerek üzüntüsünü bildirir. Ebû Zer el-Gıfârî hazretleri kendisi sebebiyle ortaya çıkan hadiseleri görünce hatasını anlar ve pişman olur. Sâkin yavaş adımlarla Bilâl-i Habeşî hazretlerinin önüne gelir, diz çöker. Bir yanağı yere gelecek şekilde yüzünü ayağının dibinde yere koyar ve ‘Yâ Bilâl! O kara ayaklarınla yüzüme basmadan başımı kaldırmayacağım’ der.

Bilâl-i Habeşî hazretleri 'Hayır basmam. İçimdeki kırgınlık geçti. Gönlüm oldu' diye cevap verir." Mesele bu şekilde hüsn-i hıtâma ermiş olur."

Burada dikkat edilecek en önemli husus şudur ki, dünya kurulduğundan o günlere kadar böyle bir tablo yaşanmamıştı. O günlerden bu günlere kadar da böyle bir tablo tekrar edilmiş değildir.

Ortaya çıkan bu tabloda iki taraf arasında geçen konuşmaların her bir hecesinde ve gösterilen her bir davranış türünde Hz. Peygamber'in mucizevî önderliğinin tecellisi vardır.

Tarih boyunca sürüp gelen sınıflar arası çatışmanın Hz. Peygamber'in önderliği sonucu nasıl tamamen yok olduğunun daha iyi anlaşılması ve değerlendirilmesi bakımından bazı noktalara temas ve ilâveten yeni yorumlarla tekrar ele alınması meselenin ehemmiyeti bakımından ve sosyolojinin kanunlarını alt-üst etmesi yönünden son derece lüzumludur.

"Bilimsel sosyolazim" adı altında -laboratuara alınıp ölçülemeyen bir olgu hakkında kurulan hiçbir önermenin bilimsel olmayacağı bir yana- cemiyeti sınıfların çatışması şeklinde anlamak ve anlatmak isteyen kimselerin -isimleri lazım değil- safsataları Hz. Peygamber'in önderliğinde oluşan, "cemiyetteki sosyal yapı" karşısında mânâsız ve geçersiz kalmıştır.

O gün için Arapların en gözde kabilelerinden birine mensup beyaz tenli, asilzade olup zengin ve ictimâî mevkii bulunan Ebû Zer el-Gıfârî Hazretleri'nin hiçbir şeye malik olmayan, siyahî köle hüviyetiyle belirlenen Bilâl-i Habeşî Hazretleri'nin karşısında başını yere, ayağının dibine koyup ve bu da yetmiyormuş gibisine ondan af dilemesini sadece bir kişinin tercihi olarak anlayamayız.

Bir defa bu hadiseler gelişirken Ebû Zer el-Gıfârî ve Bilâl-i Habeşî yalnız ve tek başlarına değildiler. O mecliste pek çok kimse vardı. Bu insanların Ebû Zer el-Gıfârî Hazretleri'nin böyle bir davranış türü içerisine girdiğini ve mesela Bilâl-i Habeşî'nin önünde diz çöktüğünü ve daha sonra başını onun ayağının dibinde yere

koyduğunu ve bu da yetmiyormuş gibisine bir de ondan af dilediğini görmeleri ve işitmeleri üzerine, onunla özdeşleşerek “sen bizi kölelerimizin yanında rezil ettin şeref ve haysiyetimizi, izzet ve itibarımızı yerle bir ettin ve buna mukabil kölelerimizi yücelttiler onlara ‘sosyal statü’ kazandırdın, bundan sonra artık biz onların yüzlerine nasıl bakacağız ve onlara nasıl söz geçireceğiz” diyerek Ebû Zer el-Gıfârî’nin yakasına yapışıp sorgulamaları işten bile değildi.

Daha başka olarak bu hadiseler vaki olurken Medîne-i Münevvere’de, o gün için Kureyşli Müslümanlar da vardı. O mecliste iseler bunları gözleriyle görmüşler, değil iseler bunları duymuşlardı. Kureyşli olmanın verdiği ayrıcalık ve üstünlük gibi duyguların saikiyle ilerde bunun gibi bir hadise bizimde başımıza gelir mi diye kuruntu yapıp rahatsız olmaları gayet mümkündü.

Mesele Kureyşliler açısından bununla sınırlı değildi. Onların Mekkeli müşrikler arasında akrabaları, arkadaşları, tanıdıkları vardı. Bu hadise nasıl olsa duyulacaktı. Duyulduğu zaman onların neler hissedip, neler düşüneceklerini ve söyleyeceklerini tahmin etmek güç değildi: “Mekke’de başınız dik, köleler sahibi mağrur efendiler olarak yaşarken Müslüman olup gidip siyahi kölelerin ayaklarına kapanır duruma düştünüz” diye, haberler göndererek onları İslâmın aleyhine kışkırtmaları –tarihler yazmamış da olsa- kuvvetle muhtemeldi.

Kureyşli olmanın verdiği kibir, gurur, taassup, ve en geniş mânâsıyla “üst sınıf şuuru” içinde Mekke’nin fethine kadar Müslüman olmayan bu insanların böyle bir hadise karşısında sessiz sedasız kalmaları beklenemezdi. Bu söyleyeceklerinin bir faydası olmayacağını bilseler bile yaşanan bu hadiselerden kendilerine düşen “zillet payını” reddetmek için böyle yaparlardı

Doğrusu odur ki dünya kurulduğundan o güne kadar vaki olmayan ve o günden bu güne kadar tekerrür etmeyen bu davranışlar tablosu bugün için ne kadar muhteşem ve insani değerler ifade ediyorsa o gün için zillet, mezillet ve küçüklük sayılıyordu. O günlerde bunlara tahammül etmek binbeş yüz yıl sonra bunları yazmak ve konuşmak kadar kolay değildi.

İnsanı sınıflar üstü tutması ve “madde üstü değerler”i ifade etmesi açısından bu hadise İslâmı anlatmamız bakımından bizlere ne kadar imkân sağlıyorsa, bunun zıttına o gün ki günde müşriklerin İslâmı kabullerinde en büyük engel teşkil ediyordu.

İlaveten Hicaz bölgesinde sadece Kureyş yaşamıyordu. Kendi kabileleriyle gururlanan kendilerini şiirlere konu kılan başları göğesermiş çok daha başka kabileler vardı. Böyle bir hadisenin yaşandığını duyduktan sonra bu insanların seve seve koşup gelip İslâmı kabul edeceklerini beklemek boşuna olurdu.

Hâsılı İslâm, Kur’ân-ı Kerim’in inananları teselli eden, onlara ümit veren duygu ve heyecanlarını belirleyen ayetleriyle ve Peygamberinin mucizevî beyanlarıyla, mükemmel şahsiyet yapıısıyla, kararlı ve imanlı duruşuyla Müslümanların gönüllerine öyle bir sezgi ve idrak vermişti ki, Müslümanlar o gün için ve bugün için aşılması imkânsız bu engeli şüphe ve tereddüte düşmeden aşabilmişlerdi.

Müslümanlar Ebu Zer el-Gıfârî ile Bilâl-i Habeşî Hazretlerinin beraber şekil verdikleri bu tabloyu “haklı olma” ve “haksız olma” gibi değerlendirmelerle büyük bir vakar ve anlayışla karşılaşmışlardır ve cemiyet içerisinde bu sebeple hiçbir “sosyal dalgalanma” olmamıştır. Bu imanî mertebe Allah Taala’nın ilâhî tecelliyatı ve O’nun Peygamber-i Zîşan’ı Muhammed Aleyhisselem’in kendisine has önderliği ile Müslümanlar arasında mükemmel, sağlam kardeşlik bağları kurmuş olması neticesidir. Yoksa bu olanlardan pek çok mesele çıkabilirdi... Fakat çıkmamıştır. Çünkü bu medeniyette para, mal, mülk, rütbe, mevki, itibar, siyah-beyaz, efendi-köle gibi hususlar bir “değer”olarak kabul edilmiyordu. Tek değer “takva” ve onun tezahürü mahiyetinde “haklı olmak”dı .

Bir önderin kendisine tâbi olanları, doğruya, iyiye, güzele yönlendirmesi ne kadar güç ise de, onlarda bu davranışların temel davranışlar şeklinde kalıcı olmasını sağlamak çok daha güçtür.

Hz. Peygamberin peygamber olarak gelmesinden çok daha kısa bir zaman önce Kus b. Sâide adlı bir hakîm kişi, vardı. O zamanlar adet olduğu veçhiyle, orta kalınlıkta ve insan boyundaki

asâsını –hirave- sağ elinde tutarak ayak üstünde topluluklara hutbe irad ederdi. Bu hitabelerinde evvela Hz. Peygamberin yakın bir zamanda geleceğini haber verip ona uyulmasını söyledikten sonra, kölelerinize kötü muamele etmeyin, onları dövmeyin söğmeyin diye tembih ederdi. İnsanlar bunları dinlerler, sanki hiçbir şey söylenmemiş gibi tepki göstermezler sessisce dağılıp giderler ve herşey eskisi gibi devam ederdi...

Keza Roma Senatosunda senatör mevkiinde bulunan Stoacı filozoflardan Seneca konuşmalarında sık sık kölelerinize kötü muamele etmeyin, dövmeyin, söğmeyin ve onları öldürmeyin- bir zamanlar Roma'da köle sahipleri herhangi bir sebepten dolayı veya hiçbir sebep yokken keyfi olarak celladı çağırır istediği kölesinin veya kölelerinin kafalarını kestirirdi. Bundan sorumlu olmazdı. Roma hukuku bir kimse koyununu kestirdiği zaman nasıl bundan sorumlu olmuyorsa, kölesinin kafasını kestirdiği zaman niçin sorumlu olacaktı. İkiside onun malı değildir diye düşünürdü- derdi. Roma vatandaşı bu istekleri tuhaf bulur dudak bükerek ve her şey eskisi gibi devam ederdi.

A.B.D. de Abraham Lincoln kölelere hürriyetlerinin verilmesi hakkında kanun çıkarınca – ki kuzey, güney harplerini ve Abraham Lincoln'un öldürülmesini buna bağlayanlar çoktur- bir beyaz Amerikalı ben kölemi istediğim kadar dövmeyeceksem hürriyet bunun neresindedir, diyerek isyan etmiştir.

Hal böyleyken, Hz. Peygamber Bilal-i Habeşi ile Ebû-Zer Gifarî hazretleri arasında geçen hadiseye muttali olunca, insanlık hali böyle şeyler olur, zamanla unutulur, her şey yerli yerine oturur diyerek olanların üstünü örtmemiş ve meseleyi kendi haline bırakmamıştır. Bilakis hemen o an hadisenin vuku bulduğu yere gidip meseleye müdahale etmiş ve haklı olan Bilal-i Habeşi'yi tutmuştur. Hz. Peygamber Ebû-Zer Gifarî'ye karşı siyahi köle olan Bilal-i Habeşi'yi tuttuğu takdirde eşraftan beyazlar bu ve benzeri işler bir gün bizimde başımıza gelirse ne yaparız diyerek ve ikinci plânda

kalmış olmanın vermiş olduğu eziklik içinde dağılıp giderlerse ben kölelerle başbaşa kalırım diyerek endişe etmemiştir. Kesin tavrını koymuş ve hakkı ve haklı olanı müdafaa etmiştir...

Benzeri bir hadise daha önce Mekke devrinde yaşanmıştır. Ebu Cehil ve cemiyetin ileri gelenleri meselelerini konuşmak maksadıyla Hz. Peygamber ile belirli bir zaman için sözleşmişlerdi. Buluşma zamanı yaklaştığı sıralarda, daha önce Müslüman olmuş iki gözü kör bir köle bazı meselelerini konuşmak için Hz. Peygamberin yanına gelir. Ebu Cehil ve avanesi anlaştıkları yere gelirlerken uzaktan Hz. Peygamberin kör bir köle ile konuştuğunu görürler. Arkadaşlarını temsilen Ebu Cehil Hz. Peygambere hitaben “Sen bizi bir köle ile eşit tutacak bir dinemi davet ediyorsun” der ve hep beraber geri dönerler. Önderliğin zirvesinde o büyük Peygamber ve büyük insan ne o iki gözü kör köleye git ve nede gidenlere gelin der. Sanki Hz. Peygamber onlara gidin istediğinizi yapın der gibidir...

Dünyada hiçbir insan yoktur ve olmayacaktır ki iki gözü kör bir köle için memleketin eşrafını red edebilsin. Başka hiçbir misal olmasa bile sadece bu örnek İslâmın ilâhiliğine ve Hz. Peygamberin mucizevî önderliğine yetecek kadar manidardır... (Abese 80/1-2)

Hasılı İslâm bu tutumunda o kadar muvaffak olmuştu ki, tarihçiler dünyada bu güne kadar eşi, benzeri görülmemiş bu vakıada tecelli eden mucizeleri fark edememişlerdi bile... Onu her zaman vuku bulan sıradan bir hadise görmüşlerdi.

Hâlbuki İslâm getirdiği değerler ve bilhassa bahis konusu bu hadise ile beşbin yıla yakın bir zamandan beri Arap yarımadasında mevcut “sosyal nizam”ı ve yine o gün olsun bu bugün olsun dünyaya hâkim bulunan” sınıflaşmalar”ı ve buna bağlı oluşumları ters-yüz etmiştir.

Konunun bir diğer dikkat çeken tarafı bu dönüşüm olurken cemiyet içerisinde kan akıtma, vurma-kırma, kavga- dövüş olmamasıdır.

Bir diğer önemli husus bu dönüşümün denendiği ülkelerde liderler öldükleri zaman her şeyin eski halini almış olmasıdır. Bu teşebbüsün geri dönüşü olmayan ülkelerde alınan netice, insanların bütün bütüne öldürülmüş olmaları sebebiyledir.

Hal böyle iken Arabistan yarımadasında Hz. Peygamber'in önderliği ile vücut bulan bu dönüşümde kimsenin kanının akıtılmaması, kırıgınlıkların ve dargınlıkların bahis konusu olmaması bir mucize idi. Daha büyük mucize Hz. Peygamber'in vefatı ile Müslümanların eski hallerine dönmemeleri, İslâm ve İslâm devletinin yıkılıp, yokolup gitmesine müsaade etmemiş olmalarıdır. Bilakis onlar islâmın getirdiği değerlerin daha çok yayılıp duyulması ve dolayısıyla islâm'ın izzet ve itibar bulması, aziz olması için mallarıyla, canlarıyla, emekleriyle ve her şeyleriyle kendilerini feda etmişlerdir. Daha sonra gelen nesiller devir aldıkları bu "İman"ı onlardan öğrendikleri aynı samimiyet ve heyecan ile yaşatmak için ellerinden gelen her türlü fedakârlığı göstermişler ve islâm bu gayretlerle bin-beşyüz seneden bu günlere kadar var olagelmıştır. Bu gün Müslümanlar yine Ashab-ı Kiram'dan öğrendikleri aynı samimiyet ihlas fedakârlık ve heyecan ile islâmın sonsuza kadar var olması için nelerle katlanmaları gerekiyorsa katlanacaklardır. İslâm sonsuza kadar var olacaktır... İnşallah...

Ancak ne kadar üzüntü vericidir ki tarihçiler, vahye dayalı İslâm tarihi üzerinde çalışırlarken bu vâkıayı da diğerleri gibi sıradan görmüşler, ne onların ne de bu hadisenin üzerinde durup düşünmüşler ve ne de yorumlar geliştirmişlerdir. Sadece nakledip geçmişlerdir. Burada vâkî olan ilâhî tecelliyâtı ve zuhûr eden Peygamberî mucizeleri layık oldukları gibi anlatmamışlardır. Hâlbuki ne dünya varolduğu günlerden o günlere kadar böyle bir şey görülmüş ve ne de o günlerden bu günlere kadar böyle bir hadise tekerrür etmiştir. Gerçekler böyle iken Hz. Peygamber'in önderliğinde kurulan cemiyet kendine mahsus yapısıyla, sosyolojide toplumları sınıf çatışmaları ile açıklamak isteyen nazariyeleri alt-üst etmiştir.

Velhasıl islâm tarihinde Hz. Peygamber'in fertler seviyesindeki önderliği ile ilgili pek çok misal vardır. Bunlardan insanların içlerini titretecek iki tanesini nakletmek meselenin açıklık kazanması bakımından önemlidir:

Medîne devrinde ticaret kervanlariyle ve daha başka sebeplerle uzaktan gelen Müslümanlar ve yine İslâm'ı kabul etmek için ne kadar uzun yollardan gelen insanlar, seferîlik icabı, terlemiş vücutları ile toza-toprağa batmış halleriyle gelip Hz. Peygamber'e sarılırlardı. Gayet tabii Hz. Peygamber'in üstü-başı, yüzü-gözü toz-toprak olurdu.

Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbâs bu görüntülerden rahatsız olmuş olacaktı ki günlerden bir gün Hz. Peygamber'e hitaben "Yâ Resûlallah! Yoldan gelenler size sarılıyorlar, üstünüz-başınız, yüzünüz-gözünüz toz-toprak oluyor. Biz size yüksekçe bir yer yap-sak da siz bu gelenleri orada kabul etseniz ve onlarla bu şekilde konuşsanız daha iyi olmaz mı", diyecek oldu ki Hz. Peygamber "Hayır olmaz" diye cevap verdi.

Meseleyi bu noktada bırakmamış ve kararına açıklık getirmiş olmak için şöyle buyurmuştur: "Ben onlar içinde doğdum, onlar içinde büyüdüm, onlar arasında öleceğim. Arama onları kendimden ve kendimi onlardan ayıracak bir engel koymam. Bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da böyle devam eder."

İkinci örnek, Hz. Peygamber'in Müslümanlar üzerindeki etkilerini göstermesi bakımından müstesna bir misaldir:

"Hz. Peygamber Müslüman olmak için gelenlere evinde bir şey kalmayınca kadar ikram edip, yedirip içirip, onları yatırdıktan sonra, aklıktan uyku tutmayıp, açlığını hissetmemek için midesine taş bağlayarak gece yarısı dışarı çıktığında Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile karşılaşır. Onlara gecenin bu vaktinde niçin dışarıda olduklarını sorar. Onlardan, kendisini dışarı çıkaran sebeplerden ötürü dışarda olduklarını öğrenir."

Hız. Peygamber, bu cevaba karşı müsbet-menfî hiçbir şey söylememiştir. Ancak şahsen hiçbir teklifte ve teşvikte bulunmadığı halde –ki Ebû Zer el-Gıfârî Hazretleri'nin, Hız. Bilâl-i Habeşî'nin önünde yüzünü yere koyması hususunda herhangi bir telkinde bulunmadığı gibi- arkadaşlarının kendisi gibi din kardeşleri için nasıl aç ve uykusuz kaldıklarını ve onları nefislerine nasıl tercih ettiklerini görerek İslâm'ın geleceğinden ümitvâr olmuştur.

Türk-İslâm Medeniyeti'nde Müslümanlar, Peygamber'lerinin ortaya koyduğu eşi benzeri görülmemiş bu değeri, “Sen aç kalacaksın, açları doyuracaksın” ifadesi ile ağızdan ağıza naklederek bunu hem yaşamışlar hem yaşatmışlardır.

Hâsılı Hız. Peygamber'in fertler seviyesindeki önderliği bu satırlarla bitmiş oluyor. Bundan sonra gayet tabii Hız. Peygamber'in cemiyet seviyesindeki önderliği bahis konusu edilecektir.

Hız. Peygamber'in Cemiyet Seviyesindeki Önderliği:

Hız. Peygamber'in fert seviyesindeki önderliğinden sonra yazı başlığının zihnimize telkin ettiği düşüncelerimize göre, artık Hız. Peygamberin cemiyet seviyesindeki önderliği bahis konusu edilecektir. Gayet tabii ferdî eğitim cemiyet eğitimi için ilk adımdır. Fakat aralarında önemli ve ciddi farklar vardır. Bizler Felsefeden öğreniyoruz ki, “Bütün, parçalarından çok farklıdır”. Daha açık bir ifade ile cemiyet riyazî – aritmetik- hesaplara fert, artı fert, artı fert... ve eşittir şu kadar milyon insan değildir.

Fert eğitiminde fertler tek başlarındadır. Daha önemlisi ömürleri kısa olduğu için ömürlerini aşan hedeflerle ilgilenmeyeceklerdir. Cemiyet eğitiminde fertler tek başlarına değildirler, kendi hemcinsleriyle karşılıklı etkileşim içindedirler. Bu bakımdan cemiyet eğitimi çok daha güç ve meşakkatli bir olgudur. Fert eğitimi ile cemiyet eğitiminin birleştiği nokta, cemiyeti teşkil eden fertlerin, kısa

ömürlerini aşan hedeflerle ilgilenmemeleri, cemiyeti uzak hedeflere yönlendirmeyi pek güç kılmıştır. Kısacası fert olsun cemiyet olsun yakın hedefler onları ilgilendirecektir.

Bütün bunlara rağmen Hz. Peygamber Kur'an'ın getirdiği açılım ile cemiyete o gün için erişilmesi hayal bile edilemeyecek olan “Cihan Hakimiyeti Mefkûresi” ni göstermiş ve bunu Müslümanlara benimsetmiştir.¹¹³ Bu nokta çok önemlidir. Doğu Roma, Batı Roma ve Pers İmparatorluklarının bulunduğu bir dünyada bunu söylemek hatta söyleyebilmek ve daha sonra kabul ettirebilmek insan havsala-sının alamıyacağı bir “Önderlik Örneği” dir.

Bizler değişik bakış açılarına bütünlük kazandırmak ve dolayısıyla konuya daha kalıcı bir muhteva getirmek bakımından yaşanan bu olguyu şu şekilde ifade edebiliriz ki, Hz. Peygamber binlerce yıldan beri sürüp gelen sabit, durağan, ilkeleri ve ölçüleri ancak bir” Şehir Devleti”nin daracık sınırları ve imkânları ile çevrili gayesi ve hedefi bulunmayan, statik donuk bir cemiyetten dinamik, zinde ve bütün dünyaya hitap eden bir toplum varetmiştir.

Daha başka olarak Hindistan'daki “Kast Rejimi” ne yakın derecede katı ve sert sınıflardan örülü bir cemiyet yapısından, efendi olsun köle olsun insanları faziletlerine, meziyetlerine, erdemlerine ve kabiliyetlerine göre değer bulup kabul gördükleri, sınıfsız, ideal bir toplum yapısı inşâ etmiştir.

113 Kur'an birinci kat semaya def'aten, bir defada nazil olduğu halde, acaba niçin yeryüzüne “yirmi üç sene gibi bir zaman birimi” içinde nâzil olmuştur? Kur'an değişmediğine göre değişen nedir? Burada “zaman birimi” tabiri hasseten kullanılmıştır. Kur'an nâzil olurken takip ettiği seyir itibarıyla “ yirmi üç sene gibi bir zaman birimi” içinde kendini tamamlamış olmakla sosyoloji ilmi'ne yeni bir ölçü, kıstas teklif etmiş oluyordu.

Başladığı andan itibaren bir sosyal hareket şayet kendini yirmi üç sene gibi bir zaman birimi içinde tamamlayamazsa,- bu zaman birimi şartlara göre makul ölçülerde uzayabilir veya kısalabilir- bu sosyal hareket kendi içine dönecek, müzminleşip, yok olup gidecektir.

Hız. Peygamberin bu konuda ne kadar muvaffak olduğunun bir başka emaresi de islamın değerlerine göre kurduğu bu Medeniyetin vefatından sonra aynı ile devam etmiş olmasıdır. Nitekim tarihte birçok İmparatorluk, İmparatorlarının ölümüyle dağılıp gitmiştir. Moğol İmparatorluğu bunlardan biridir.

Daha başka olarak, şunu söylemek zâid olmayacaktır ki, her bir ferdin ayrı ayrı eğitilmesiyle ve daha önemlisi onların en mükemmel bir şekilde yetiştirilmesiyle, sağlam bir cemiyet elde edilmiş olmayacaktır. Her ne kadar kişilerin fert fert eğitilmeleri önemli ise de yine de “ Müslüman bir cemiyet” oluşturmaları ve “Kudretli bir devlet” kurmaları bakımından yetersiz kalacaktır. Bu yüzden Mekke devrinde müşrikler arasında kalan Müslümanların henüz devlet şuurunu oluşturmaları mümkün değildi. Bu bakımdan Müslümanlar Mekke devrinde fert fert kendilerini en iyi şekilde yetiştirmeye çalışmışlardır. Mekkeli Müslümanlar bu süreçte ilk merhaleyi en mükemmel bir şekilde tamamlamış iken Medine ahalisi için böyle söylenemeyecektir.

Hız. Peygamber Medine'ye gelince Medine'de sudan sebeplerle sırf kendi şahsi gururlarını öne çıkarmak için yüz seneyi aşkın bir zamandan beri birbirleriyle harb edegelmiş, değil birbirlerini görmek isimlerini işitmeğe tehammül edemeyecek kadar birbirlerine düşman iki kabile bulacaktır: “Evs-Hazrec”.

Medine canibinde durum böyle idi. Ancak buna karşılık Hız. Peygamberin yanında on küsur seneye yakın, belki daha fazla bir zamandan beri her türlü zulme, işkenceye ve yıllar boyu sürececek açlığa karşı onu terketmemiş Mekkeli Müslümanlar, “Muhacirin-i Evvelin” vardı. İslâmı en iyi şekilde anlamış ve yaşamış bu insanlar Medine ahalisine örnek olacaklar Medine'de teşekkül edecek “İslâm cemiyeti” ve kurulacak “İslâm medeniyeti” için belirleyici unsur olacaklardı. Fakat yine de Mekkeli Müslümanlar ile Medine ahalisi arasında halledilmesi gereken bir mesele vardı. Medine ahalisi Mekkeli Müslümanları tanımıyorlardı, onların fedakârlıklarını sadakatlerini ve neler çektiklerini bilmiyorlardı. Bu bakımdan arala-

rında bir gönül bağı yoktu. İşin en dikkat çeken tarafı Medine ahalisi Hz. Peygamberi de tanımıyordu. Nitekim hicret esnasında Medine'liler Hz. Ebubekir'i, Hz. Peygamber sanmışlardı. Hz. Ebubekir Hz. Peygamberin arkasında deve üzerinde eteğini gölge yaparak Hz. Peygamberi Medinelilere tanıtmaya çalışıyordu.

Gerçekler böyle iken Hz. Peygamber eşsiz ve erişilmez önderliği ile evvela Medineli Müslümanlar ile, her bakımdan onlara örnek teşkil edecek olan Mekkeli Müslümanlar arasında gönül bağı kurmuş ve onları kardeş ilan etmişti. Bu gidişatı çok daha evvelden tahmin ettiği içindir ki Hz. Peygamber, Mekke devrinde fert seviyesindeki eğitimi fazlasıyla önemli görmüş ve bunu "ilk değer" olarak kabul etmiştir. Medine devrinde ferd eğitimini ihmal etmemiştir, yalnız cemiyet eğitimini öne çıkarmıştır.

Ayrıca Medine devrinde fert eğitiminde Mekkeli Müslümanlar, söyledikleriyle yaptıklarıyla beşeri ilişkileriyle ve yaşayış tarzlarıyla örnek teşkil ederek Hz. Peygambere yardımcı olmuşlardır.

Daha geçerli bir hüküm ile böylesine mükemmel insanlardan kurulu bir cemiyette, nesiller kendilerinden sonraki nesiller için hem "örnek" hem "önder" olacaklardır. Gayet tabii o nesiller de daha sonraki nesiller için aynı sorumluluğu taşıyacaklardır. Bu nesiller islâm cemiyetinin kuruluşu ve yine var oluşu bakımından temel unsur teşkil edeceklerdir...

Bu noktada önem kazanmış haliyle Hz. Peygamber'in cemiyet seviyesindeki önderliği, birbirini tamamlayan iki kademeli bir tertip içinde bahis konusu edilecektir:

- Sulh zamanında,
- Harb zamanında.

Cemiyet hayatında huzur ve asayişin teessüsü ve yine ortaya çıkacak harpler karşısında istenilen şuurun ve direncin oluşması bakımından, sulh zamanında fert eğitiminin ötesinde cemiyetin toplu halde eğitilmesi ilk değer olacaktır.

Nitekim fert seviyesindeki eğitim ne kadar mükemmel olursa olsun, şayet onlar cemiyet oluşturmamışlarsa aralarında toplum suuru geliştirememişlerse birlikte yaşama ve bu cümleden olarak birlikte çalışma, birlikte düşünme, birlikte hareket etme gibi davranış bütünlüğü kuramamışlarsa ilâveten aralarında birbirlerine karşı sorumlu olma gibi duygular inşâ edememişlerse bu süreç o yönle-riyle eksik kalmış olacaktır.

Hızlı Peygamber Mekke devrinde bahis konusu sürecin ilk kademesi olan “ferdî eğitimi” en mükemmel bir şekilde tamamlamıştır. Ancak Medine’de yaşamadığı ve ayrıca Medine uzak mesafede bulunduğu için Medine ahalisine eli ermemiştir. Bu bakımdan Mekkeli Müslümanlar ile Medineli Müslümanlar arasında “İslami eğitim ve değerleri” açısından on üç senelik bir fark belirlemiştir. Bu fark uzun seneler içerisinde belki kapatılabilirdi. Fakat kısa zamanda kapatılması mümkün değildi. Yalnız kapatılması gerekiyordu. Çünkü iki sene sonra Bedir harbi vâki olacaktı.

Bu güçlüklerden mâda meseleyi zorlaştıran bir diğer husus bu iki grup insanın sosyo- kültürel yapılarından gelen farklar idi. Bu cümleden olarak Mekke halkı ticaret yapıyorlardı, yani para ile uğraşıyorlardı. Para, tabii olarak kendi kültürünü kurmuş ve hakim kılmıştı. Mekkeli Müslümanlar böyle bir cemiyette yetişmişler ve maddenin böylesine hâkim olduğu bir kültürden geliyorlardı.

Bu kültürü tamamlayan unsurlar olarak Mekke Arabistan yarımadasında ticaret merkezi idi. Bu bakımdan Mekke’ye kervanlar gelip kervanlar gidiyordu. Hayat canlı, hareketli, çok yönlü ve renkli yaşıyordu. Mekke ahalisi bu tüccarlardan dünyada olup bitenler hakkında kısa zamanda haberdar oluyorlardı. Mekke’li Müslümanlar Müslüman olmadan önce böyle bir ortamda dünyaya açık olarak yaşamışlardı. Müslüman olduktan sonra cemiyetten tecrid edilmiş olsalar da yine de dünyada gelişen hadiselerden kulaktan kulağa bilgileniyorlardı.

Buna mukabil Medine ahalisi ziraat yapıyorlar, yani toprakla uğraşıyorlardı. İçeride dönük dış dünyaya kapalı bir hayat sürüyorlardı.

Hal böyle olunca birbirine zıt iki ayrı alt- yapıya sahip bu insanlar zihnen ve ruhen birbirlerini nasıl anlıyacaktı.

Hasılı, ehemmiyetine binaen yukarı satırlarda bahis konusu edilen bazı hususların tekrarı ve bu esnada çağrışım yolu ile yapılacak yeni yorum ve değerlendirmeler, tecellî eden bu mucizevî hadiselerin daha fazla hafızalarımızda yer bulması bakımından önemlidir. Bu cümleden olarak Mekke halkı, Medine ahâlisini tanımıyordu. Gayet tabii Medineliler de, Mekkeliler'i tanımıyorlardı. Kısacası birbirleriyle tanışmıyorlardı. Meselenin daha dikkat çeken tarafı Medine ahâlisi Hz. Peygamber'i tanımak değil, görmemişlerdi bile... Nitekim Hicret esnasında karşılamak için yollara düşen Medineliler, Hz. Ebû Bekir'i Hz. Peygamber sanmışlardı ... Bu algıyı düzeltmek için Hz. Ebubekir deve üzerinde Hz. Peygamberin arkasından doğrulup eteği ile Hz. Peygambere gölge yaparak Medinelilere Hz. Peygamberi tanıtıyordu.

Gerçekler böyle iken ticaret yapan yani para ile uğraşan, cenk etmekle vakit geçiren ve daha önemlisi on üç sene geriye giden İslâmî değerlerle mücehhez olan bu insanların "Muhâcirin-i Evvelîn" Medine'de ziraatla uğraşan yani para ile fazla ilgisi olmayan, kendi hâlinde yaşayan, dünyaya kapalı ve daha önemlisi belki o gün belki birkaç gün önce Müslüman olmuş bu kimseler ile böylesine kısa bir zaman zarfında tanışıp anlaşmaları canlarını feda edecek kadar birbirlerini sevmeleri beşerî ölçülerin çok ötesinde, ancak Hz. Peygamber'in mucizevî önderliğinin tecellîsi ile mümkün oluyordu.

Ancak şu kadar var ki, Hz. Peygamber'in önderliğini aralarında büyük kültür farkları ve değişik hayat tecrübeleri bulunan Mekke'li Müslümanlar ile Medinelî Müslümanların birbirlerine karşı böylesine sağlam bir bütünlük kurmuş ve dolayısıyla ciddi bir dayanışma içinde bulunmalarıyla izah etmek bu mucizevî hadiseyi eksik

anlamak olacaktır. Gerçi her ne kadar Mekke ile Medinelî Müslümanlar arasında tanışıklık ve sevgi bağı yok idiyse de hiç olmasa aralarında kin, nefret, husumet ve düşmanlık da yoktu.

Asıl mesele, Medine’de eften – püften sebeplerle yüz seneyi aşkın bir zamandan beri harp edegelmiş ve birbirlerine karşı kin, nefret, husumet ve düşmanlıktan başka bir duygu tanımamış ve hatta değil birbirlerinin yüzünü görmek, birbirlerinin sesini duymaya, ismini işitmeye tahammül edemiyen Evs-Hazrec kabilelerinin sanki daha önce hiç bir şey olmamış gibi din kardeşlerini, uğruna canlarını feda edecek kadar sevmeleri ancak ve sadece ilâhî vahyin tecellisi ile ve Hz. Peygamber’in insan idrakini aşan mucizevî önderliğiyle mümkün olacaktı.

Bu itibarla Hz. Peygamber Mekke devrindeki ferdî eğitim şeklinde gelişen usulünü Medine devrinde Medineliler için uygulayacak, fakat daha önemlisi bu çeşitli insan guruplarından mütecanis, uyumlu bir cemiyet inşa ederek vuku bulacak harblere karşı direnç gösterecek kudretli bir devlet kuracaktı.

Hz. Peygamber’in Medine’ye hicreti ile başlayan “sulh devri” ve ona bağlı olarak ortaya çıkan huzur - sükun ortamı Müslümanların birbirlerini tanımaları ve dolayısıyla karşılıklı vazife ve sorumluluklarının tesisi, ileride vücut bulacak harblerde istenilen dayanışmanın teşekkülü bakımından önemli imkânlar vadediyordu.

Bu durumda tabii olarak Hz. Peygamber bu huzur ortamında cemiyeti bütünüyle ifade edecek şekilde “duygu eğitimi” ne öncelik verecekti. Ancak duygu eğitimi tek yönlü olmayacak ve birbirine zıt iki ayrı mekanizma şeklinde gelişecekti:

İlk defa bu duygu eğitimi Müslümanların din kardeşlerini canlarından, mallarından ve her şeylerinden çok daha fazla sevmeleri şeklinde belirginleşecekti.

İkinci olarak bu duygu eğitimi, “sevginin” çelişği mahiyetinde Müslümanlara “Dinlerini, İmanlarını, Kur’ân’larını ve bütün mukaddesatları”nı yakıp yıkıp yok etmek isteyen düşmanlara

karşı onları “sevmemek “ ve bunun için canlarını, mallarını ve her şeylerini feda edecek şekilde onlarla mücadele etme sorumluluğunu getirmiş bulunuyordu.

Hasılı yazının akış seyrinden, konunun Hz. Peygamberin harplerle ilgili önderliği noktasına yaklaşmış olduğu intibainın uyanması tabiidir.

Yalnız geçiş mahiyetinde olmak üzere, yapılacak bazı yeni tesbitler ve açıklamalar ve yine yukarı satırlarda geçen bazı belirlemeler hakkında geliştirilecek yorum ve değerlendirmeler bundan sonra devam edecek çalışmaların ortaya koyacağı ilâhî hikmet ve tecellilerin kendilerine daha sağlam bir mesnet bulmalarına medar olacaktır.

Bir defa şu hususun dikkatlere sunulması gerekir ki, Hz. Peygamberin önderliği ile ilgili bu çalışma “tarih temelli” değildir. Bu bakımdan harplerin seneleri, vuku bulduğu yerler ve yine harplerin sonunda kazanılan topraklar ve benzeri hususlar bu çalışmanın ilgi alanı dışındadır.

Bu çalışmanın tek ve bir tek gayesi vardır ki, o da tarihçilerin binbeşyüz yıla yakın bir zamandan beri yazdıkları kitaplarında sanki bütün meseleler kendiliğinden hallediliyormuş gibisine bunlar üzerinde durup düşünmemiş ve çözümlerini öne çıkarmamış olmalarına dikkat çekmektir. Herhalde onların bu meseleleri çözmenin, oturup kitap yazmak kadar kolay ol madığı intibasına varmış olmaları sebebiyledir.

Halbuki Medine devrinde insan takatini aşan, dağlar gibi sıkıntılara dayanmak ve onları aşabilmek beşeri ölçüler içinde imkânsızdı. Bu sıkıntıları aşmak ancak ilâhî tecelliyatın yardımıyla ve Hz. Peygamberin mucizevî önderliği ile mümkün olacaktı. Ancak bu ilâhî tecelliyat ve Hz. Peygamberin önderliği incelenmeli ve bunlar üzerinde çalışılmalı elde edilen sonuçlar “beşerî idrak” e sunulmalıydı.

Medine'nin islam öncesinde "Yesrib" adıyla anıldığı bir "tarihçe" si ve kendine mahsus nüfus yapısı vardı. Bu cümleden olarak islam öncesinde "Yesrib" adıyla bilinen beldede iki müşrik ve birkaç Yahudi kabile yaşıyordu. Burada insanlar umumiyetle ziraatle uğraşıyorlardı ve tabii ticaret yapanlar da oluyordu.

"Yesrib" Arap Edebiyatında yani Arap şiirinde yer almamış ve yine " Eyyam-ı Arap " yani Arap tarihinde kendine fazla yer bulamamıştı. Bu da şaşılacak bir sonuç değildi. Bir defa putları yanlarında değil Kâbe'de bulunuyordu, ayrıca para ile değil tarım ile uğraşıyorlardı...Bu insanlar Arabistan'ın bu bölgesinde kendi hallerinde yaşıyorlardı.

Hız.Peygamberin Hicreti ile beraber bir gün önce gözden uzak gönülden ırak, silik bir halde kendine göre yaşayan "Yesrib" bir gün sonra "Medine't- ün-Nebi" ismini alarak İslâmın, imanın, Kur'ân'ın ve bütün ilâhî değerlerin menşei, kurulmakta olan islam devletinin "Pay-ı taht" ı, dünyayı saracak olan İslâm Medeniyetinin kaynağı hüviyetiyle kıyamete kadar ihtişamını arttıracak şekilde büyüyecek, yücecek ve Mekke'ye denk bir mertebeye erişecekti.

Bu gelişme ilkeleri, hedefleri olan dinamiklerini kendi içinde kendisi var eden gittikçe büyüyen, güçlenen bir sosyo-kültürel olgu niteliği taşır.

Hız.Peygamber Hicret ettiği zaman Medine halkının ve yine Medine'ye göç eden Müslümaların o günlere kadar bir devletleri olmamıştı. İşin daha dikkat çekici tarafı bu insanların zihinlerinde bir "devlet fikri"nin bulunmamış olması idi. Devlet fikri olmayan ve dolayısıyla "devlet olmak istemeyen", yaşadığı hayattan memnun kalan bu insanlarla, bir çocuğun doğup rüştünü ispat edinceye kadar geçen zamanın yarısından çok daha kısa bir zaman içerisinde dünyanın gördüğü ve bir daha göremeyeceği, kendisinden sonra kurulacak olan devletlere örnek teşkil edecek şekilde bir devlet kurmak Hız. Peygamberin önderliğinde tecelli eden bir mucize değil ise bu hadise nasıl izah edilecektir.

Gayet tabii Hz.Peygamber Medine'de İslâm devletini kurarken o gün Arabistan yarımadasındaki müşrikler, Yahudiler ve uzun vadede komşu devletler “Doğu Roma ve İran Mecusi imparatorluğu” zulûmlerine haksızlıklarına ve her türlü isteklerini yapma gibi keyfiliklerine dur diyecek ve en önemlisi putlarını, ateş-tapınaklarını ve bunlarla ilgili inançlarını red ederek dünyaya “Tek Allah İmanı”nı getirecek olan İslâm devletinden rahatsız olacaklar, onu yok etmek için ellerinden geleni yapacaklardı.

Hz. Peygamber bütün bu olanları ve olacakları çok iyi bildiği için İslâm devletini kurarken aynı zamanda bu devleti düşmanlarına karşı korumak için bir ordu teşkil edecekti.

Hiz. Peygamberin harplerle ilgili önderliği

Konumuz itibariyle “harp” ve “sulh” birbirini tamamlayan fakat birbirine zıt dinamiklere sahip iki ayrı “sosyal vakıa”dır. Bu bakımdan her iki halde de Sosyolojinin kanunları, ilkeleri, ölçüleri câridir. Yalnız sulhun daha geniş bir zamanı kapsaması, cemiyetin geleceğinin harp dahil belirlenmesi, hazırlıkların yapılması, hedeflerin tesbiti bakımından, Sosyolojinin kanunları bu devrede daha geçerlidir.

Buna karşılık harplerin kısa bir zamana mütavakkıf olmaları, daha çabuk genişleme ve yayılma istidadına sahip bulunmaları, tahripkâr yapılarıyla ve dolayısıyla içlerinde “ölüm” barındırmış olmaları sebebiyle, bu devrede artık Sosyolojinin kanunlarından ziyade Psikolojinin ilkeleri ve bu cümleden olarak insanların inançları, mâneviyatları, ruhî melekeleri ve diğer beşeri hususiyetleri etkili olacaktır.

Harplerin kısa sürmeleri, yayılma ve genişleme istidadı göstermeleri, yapılan hataların telafisinin mümkün olmaması ve sonuçlarının ağır sorumluluklar getirmesi bakımından, çabuk ve isabetli kararlar verebilen, bu kararları tereddütsüz uyguluyabilen ve benzeri üstün vasıfları haiz önderlere ihtiyaçları vardır. Bu bakımdan

önderliğin muvaffakiyet derecesi; “cemiyeti hangi şartlar altında nereden alıp nereye getirdiği, ordusunun ne gibi imkânlarla hangi ordularla harp edip zafer kazanmış olmasıyla ölçülecektir”.

Hz. Peygamber, tabii olarak, Mekke devrinde Müslümanları teker teker eğitirken ve Müslümanların sayıları iki elin parmakları kadar belki biraz daha fazla iken onlara bir devletleri olması hususunda açık açık bir şey söyleyemezdi. İleride pek çok engel varken nihaî hedefi ilk hedef olarak gösteremezdi.

Ancak Hz. Peygamber Medine’ye Hicret edince ferdî eğitimi ihmal etmemekle beraber gelişen şartlar ile meseleyi daha kapsamlı bir şekilde ele alacaktı.

Hz. Peygamber Medine’ye geldiği zaman Medine’de “Devlet” yoktu. Gayet tabii “Ordu” da ve bunlara bağlı olarak “Bütçe”de yoktu. Bu mânâda hiçbir şey yoktu.

Hz. Peygamber bu yoklardan en kısa zamanda bir “Devlet” kurmak, bu devleti korumak için bir “Ordu” teşkil etmek ve bunların masraflarını deruhte edecek bir “bütçe” tanzim etmek mevkiinde idi.

Arapların o güne kadar bir “Devlet”leri olmamıştı. Müşrikler kabile kültürü içinde ayrı ayrı yaşıyorlardı. Aralarında bütünlük kuramamışlardı. Bu bakımdan zihinlerinde devlet fikri oluşmamıştı. Zihinlerinde devlet fikri bulunmayan ve dolayısıyla devlet kurmayı düşünmeyen bu insanlara bir devletleri olması gerektiği düşüncesi nasıl benimsetilecekti...

Bizler bütün bu ihtiyaçları belirleyen “temel-dinamikler”i Mekke devrinde buluyoruz. Kaç bin yıl gerilerden başlamak üzere şu gerçeği fark edebiliriz ki Arabistan yarımadası ne jeo-politik nitelikleri bakımından ve ne de toprak üstü – toprak altı zenginlikleri açısından komşu devletlerin hırslarını kabartacak imkânlara sahipti. Ayrıca pekçok yönleriyle geniş çöllerle kaplıydı. Bu ve benzeri sebeplerden ötürü düşman istilalarına, taarruz ve hücumlarına maruz kalmamışlardı.

Bu bakımdan islâmın geleceği güne kadar herşey eskiden olduğu gibi devam ediyordu. Arabistan yarımadasında müşrikler herhangi bir işkenceye maruz kalmadan müşrik değerleriyle kendi hallerinde istedikleri gibi rahat bir hayat- köleler ve aşağı sınıflardan insanlar hariç- sürüyorlardı. Kendilerini koruyacak bir devlete ihtiyaçları yoktu. Bu bakımdan zihinlerinde devlet fikri oluşmamıştı.

İslâmın gelmesiyle beraber artık herşey bütün bütüne değışecekti. Kendi halinde yaşayan bu insanlardan Müslüman olanlar daha önce görmedikleri ve insanların dayanamayacağı şekilde git-tikçe şiddetini arttırarak ağırlaşan -dövüle dövüle öldürölme, vü-cütleri parçalanma, üç sene aç -susuz bıkarıkılmaları gibi - işken-celere maruz bırakıldılar.

İşin bir diğer vahim tarafı Müslümanların saklanabilecekleri ve sığınabilecekleri bir yerleri de yoktu. Müşriklerle iç-içe yaşıyorlardı. Bu şekilde yaşamının ayrı mahzurları oluyordu. Değişik kesimler-den gelip gizli-gizli Müslüman olanlar rahatlıkla takip ediliyorlar ve sosyal durumlarına göre çeşitli işkencelere uğrattılıyorlardı.

Müslümanların zihinlerinde, bu kadar işkence ve zulüm gör-dükten sonra, artık kendilerini bu sıkıntılardan kurtaracak, Hz. Peygamberin başkanlığında bir "Devlet"leri olması fikrinin belir-ginleşmesi en azından bu fikre yatkın olmaları tabiiydi.

İlaveten bu sıkıntıları en çok çeken kimse olarak Hz. Peygamber Müslümanları bu sıkıntılardan kurtaracak onları birliğe kavuşturup düşmanlarına karşı koruyacak ve kıyamete kadar islâmı dünyaya yay-ma sorumluluğunu taşıyacak bir devlet kurması gerektiğini biliyordu.

Hiç şüphe edilemezki işkence ve zulüm görmek arzu edilen bir hayat tarzı değildi. Ancak mesele dışardan görüldüğü kadar basit de değildi.

Mekke devrinde çekilen bu sıkıntılar ilerde kurulacak islâm devletinin "temel- dinamikler"ini ve kıyamete kadar var olacak islâm medeniyeti için gerekli "irade"yi şekillendirecekti.

Nitekim Mekke devri olmasaydı ve Müslümanlar cahiliyet devrinde olduğu gibi gönüllerine göre rahat bir hayat yaşamış olsalardı işlerini-güçlerini evlerini ve her şeylerini bırakıp Medine'ye hicret etmezlerdi. Bir devletleri olsun diye düşünmezler ve böyle bir külfete katlanmayı göze alamazlardı. Mekke'de kalırlar orada yaşarlar ve belki de Müslüman olarak ölürlerdi. Fakat çocukları Mekke'de müşrik değerler içinde, müşrikler arasında eriyip yok olup giderlerdi. Her şey başladığı yerde biterdi.

Hem zaten Mekke devrinde müşriklerin de düşünce ve tesellileri bu minval üzere idi. Yaşlı Müslümanlar ölür veya öldürülür çocuklarını da kendimize göre evlendirir, kendimiz gibi yaparız ve mesele bu şekilde bitmiş olur. Müşrikler açısından bu proje son derece mümkün ve muhtemel idi. Zaten başka türlü de olamazdı. Şayet "Mekke Devri"nde çekilenler ve onun neticesi olarak "Hicret" olmasaydı.

Hız.Peygamber Medine'ye gelince karşısına çıkan güçlükler sadece Medine'de daha önceleri bir devletin kurulmamış ve bir ordunun bulunmamış olması değildi. Aslına bakılırsa böyle bir devletin kurulmamış olması, ortaya çıkan boşluğun doldurulması bakımından güçlükler çıkaracaktı. Fakat uzun vadede böyle bir devletin olmaması kurulacak İslâm devleti lehine olacaktı. Çünkü müşrik değerlere göre kurulmuş bir devlet ne kadar islamî değerlere göre değiştirilmek istenirse istensin bünyesinde daima uyumsuzluklar taşıyacaktı. Tevhid imanına göre kurulacak devlet gibi kendi içinde tutarlı olmayacaktı.

Yapılan bu tesbit ve yorumlar bizlere şunu gösteriyordu ki, Hz. Peygamber'in harplerle ilgili önderliğini, gerilere giderek "Sosyolojik süreç" i içinde ele aldığımız takdirde meseleyi daha iyi değerlendirmek imkânımız olacaktır.

İslâm öncesinde Araplar "Gazve" namıyla anılan kabileler arası çatışmalardan öte, büyük harplere iştirak etmemişlerdi. Bu mânâda harp tecrübeleri yoktu. Nitekim "kumandana itaat", "harp icaplarına uymak" ve istenilen " tâbiye"yi yerine getirmek gibi harp melekelerine sahip değildiler.

Hız.Peygamber müşriklerin niyetlerini ve kısa zamanda kendilerine göre bir ordu kurup üzerlerine geleceklerini çok iyi bildiği içindir ki, Medine'ye Hicret edip "İslam Devleti" ni kurarken, devleti ve Müslümanları müşriklerin taarruz ve hücumlarından koruyacak, kabileler arası çatışmalardan öte harp görmemiş bu insanlardan bir ordu teşkil etmek mevkiinde idi.

Ancak şu kadar var ki Hz. Peygamber bu orduyu sadece müşriklerle harp edecek olmaktan öte, dünyanın gördüğü imparatorlukluklardan Doğu Roma ve daha sonra İran İmparatorluk ordularıyla harp edecek ve onları yenecek kabiliyette kuracaktı.

Hız.Peygamber Hicret ettikten sonra, iki sene içinde teşkil ettiği üçyüz onüç kişilik ordusuyla müşriklerin yaklaşık üç misli sayıda ve çok daha donanımlı ordusuna karşı "Bedir"de galip gelirken, evvela içinde yaşadığı müşrik cemiyete ve daha sonra o gün için yeryüzünde "Tevhid itikadı" na bağlı bir tek kişinin bulunmadığı dünyaya "Tek Allah" imanını getirdiğini ilân ediyordu.

Bu gâlibiyet psiko-sosyal açıdan ilk önce Arabistan yarımadasında yaşayan müşrikler üzerinde tesirli olacaktı. Nitekim Bedir galibiyeti, Arabistan Yarımadasında kaç bin yıldır devam eden müşrik değerler sürecinin bittiğini, onun yerini islâmi değerlerin aldığını bütün müşriklere anlatıyor ve kanıtlıyordu.

Mekke devrinde değişik zamanlarda farklı kesimlerden gelip gizli gizli islâmı kabul edenler dağınık ve az oldukları için Arabistan Yarımadasında yaşayan müşrikleri fazla ilgilendirmiyordu. Mesele Mekke şehir devleti ile sınırlı kalıyordu.

Ancak daha önce Mekke'de dağınık olan Müslümanlar bir zaman sonra ordu ile "Bedir"de gâlip gelmeleri üzerine, mesele artık mevziî kalmaktan, sen-ben olmaktan ve devam edip giden kabileler arası menfaat çatışmaları şeklinden çıkıp, put-perest müşriklerin put-perest inançlarını koruyup sürdürmeyi istemeleriyle konu Arabistan Yarımadasında müşrikler arasında "inanç" halini almıştı.

Bundan sonra müşrikler, Müslümanların karşısında ayrı ayrı kabileler olarak değil, kabileler ittifakı şeklinde bir cephe oluşturmaya çalıştılar. Bedir’le beraber bu cephe artık kurulmuş oluyordu. Nitekim Bedir’den sonra artık müşrik kabileler arasında çatışmalar vâki olmayacaktı.

Hz. Peygamber Bedir’le başlayan harpler dizisinde müşriklerle uğraşırken Hristiyan Doğu Roma’nın ve ileri tarihlerde İran Ateşperest İmparatorluğunun, İslâmın getirdiği “Tek Allah” imanının kendi inançlarını tehdit edeceği endişesiyle İslâmı yok etmek için harp etmek istiyceklerini biliyordu.

Hz. Peygamber Medine’ye geldiğinde Medine’de” devlet yoktu. Keza “ ordu”da yoktu. Gayet tabii “bütçe”de yoktu. O sıralarda bir “devlet bütçesi” nin bulunmaması fazla ehemmiyetli olmayabilirdi. Müslümanlar üzerlerine düşen görevleri hiçbir ücret talep etmeksizin yerine getirebilirlerdi. Ancak harpler için böyle söylenemezdi. Bugün olduğu gibi, o günlerde de harpler büyük masraflara balığ oluyordu.*

Bütün bunlar gerçektir. Yalnız bu gerçeklerin yanında Müslümanlar için ayrı güçlükler vardı.

* “Devlet bütçesi”ve bunun içinde önemli yer tutan “harp bütçesi”yorum ve değerlendirmelerimiz bakımından bizlere önemli imkânlar vadedecektir.

Hz. Peygamber Medine devrinde gittikçe belirginleşerek karşısına çıkan tehlikeler ve tehditler karşısında – Doğu Roma İmparatorluk ordusu ve ileri tarihlerde Pers İmparatorluk ordusu gibi – önderliği gereği ciddi tedbirler almak mevkiinde bulunuyordu.

Gerçek odur ki, bu işin dışında bulunan pek çok kimsenin kanaatlerinin hilafına, harpler, sadece kumandanların kabiliyet ve dehalarıyla, askerlerin cesaret ve fedakârlıklarıyla kazanılmayacaktır. İstisnasız her ordu harp ederken arkasında güçlü bir ekonominin varlığını isteyecektir. Nispetler değişebilir, fakat yine de her ordu ekonomiden güç alacaktır.

Bu durumda kuruluşu bir insan ömrünün yedi sekiz senelik bir kısmı içinde kurulan bir devlet’in bütçesinin, varoluşları o günlerden kaç bin yıl öncesine giden ve dünyanın büyük kısmını idareleri altında bulunduran bu iki imparatorluğun katlanarak gelen “harp bütçeleri” ile karşı karşıya gelmesi ve hatta bu iki imparatorluğun “toplam bütçeleri” ile baş edebilmesi, şayet Hz. Peygamber’in cemiyete getirdiği iktisadi görüş ve bunun sonucu iktisadi hamle ile, daha kesin bir ifadeyle onun iktisadi önderliği ile izah edilemeyecekse, nasıl ve ne şekilde izah edilecektir?

Bir defa şu husus gayet açık ve netti ki, sadece put-perestlerin, Mecusilerin, Hristiyanların ve Yahudilerin bulunduğu bir dünyada Hz. Peygamber hiç kimseden ve hiçbir merciden bir şey talep edemez ve bekliyemezdi. Hem zaten Mekke devrinde yaşanan hadiselerden biliyoruz ki böyle bir imkân bulunsaydı bile, yine de Hz. Peygamber bunu kabul etmiyecekti. İslâmın ilâhiliğine daha o gün müşrik eli deymiş veya Hristiyan yahut Yahudi menfaatleri müdahale etmiş olacaktı ki, İslam daha o gün kendisi olmaktan çıkmış bulunacaktı. Bağımsızlığını ve safiyetini kaybetmiş duruma düşecekti. Nitekim “para alan emir alır” tabiri her zaman olduğu gibi o gün de geçerliydi.

Hz. Peygamber, bütün bu mahzurlardan dolayı, İslâmı sadece Müslümanların büyütüp yüceltmesini istiyordu. Hz. Peygamberin bu isteği, peygamberliğinin ilk anlarından itibaren Müslümanlar üzerinde bıraktığı intibaları değerlendirip, Harp Tarihinde “Top yekün harp” denilen tarzı uyguluyarak cemiyetin zengin- fakir, efendi- köle, kadın- erkek, küçük- büyük ayrı ayrı bütün kesimlerinin canlarıyla, mallarıyla ve her şeyleriyle, Bedir’den başlamak üzere gönüllü olarak bu harplere katılmalarının islâmın geleceği bakımından ne kadar lüzumlu olduğu şeklinde belirginleşiyordu.

Müslümanlar Peygamberlerinin kendilerinden talep ettiği bu yardımları eksiltmeksizin ve bilakis arttırarak devam ettirmişlerdir. Pekçok misalden biri mahiyetinde “Ceyşü’ü-l Usre” namıyla anılan “Tebük” seferinde Müslümanlar ellerinde avuçlarında ne varsa hepsini seve seve getirip orduya teslim etmişlerdi.

Harpler müşriklerle başlamıştı. Fakat müşriklerle sınırlı kalacak değildi. Nitekim müşriklerle harpler devam ederken bu arada, islâmın getirdiği “Tek Allah” imanını kendi “Teslis Akidesi” için tehlike sayan Hristiyan Doğu Roma İmparatorluğunun, islâmı yok etmek için gönderdiği ordu karşısında, islâm ordusunun harbi göze alması ve daha sonra ki zaman içinde gâlip gelmesi Hz. Peygamberin mucizevî önderliğinde vukû bulan ilâhî tecelliyat ile mümkün olacaktı.

Harplerin kazanılıp kazanılmamasını, sebep- sonuç bağlantısı içinde ele almak meseleyi eksik anlamak olacaktır. Nitekim harpler başlangıç noktasından bitiş tarihine kadar geçen safhalardan ibaret değildir. Önceleri ve sonraları vardır. Bilhassa “önceleri” harplerin geleceğini tayin etmesi bakımından ayrı bir ehemmiyeti haizdir. Bunun yanında “sonraları” medeniyetlerin geleceğini tayin etmesi bakımından önemlidir.

Bu bakımdan Hz. Peygamberin harplerle ilgili önderliğinin,

- Harp öncesi,
- Harp sonrası,

olmak üzere iki başlık altında incelenmesi gerekir.

İlaveten bu iki başlığın, hitap ettiği kitleler açısından iki alt-başlık halinde ele alınması meseleyi daha anlaşılır kılacaktır.

- Harp öncesi ve sonrası orduyu muhatap alan önderliği,
- Harp öncesi ve sonrası sivil halk üzerindeki önderliği.

Hz. Peygamber “Tek Allah” imanını getirmiş olarak Hıristiyan Doğu Roma ve yine Ateş- perest İran Mecusi imparatorluklarını rahatsız edeceğini ve bunların kısa zaman içinde harb etmek üzere islâmın üzerine geleceklerini gayet iyi biliyordu. Nitekim öyle oldu. Ve Hıristiyan Doğu Roma İmparatorluk ordusu ile harp mukadder hale geldi.

Bu durum müşriklerle harp etmekte olan İslâm ordusu için ikinci bir cephenin açılması mânâsına geliyordu. Bu noktadan sonra artık, Hz. Peygamberin önderliği bir kat daha önem kazanmış oluyordu.

Her ne kadar, Hz. Peygamberin harplerle ilgili önderliği “harp öncesi” ve “harp sonrası” olarak tasnif edilmiş ise de bu tasnif zaman bakımından değil, “ilkeler” bakımındandır. Zira harpten sonra ister gâlip gelinsin ister mağlup olunsun orduya ve sivil halka yapılacak telkinler geç kalmış olacaktır.

Bu bakımdan Hz. Peygamberin harp sonrası önderliği, harp öncesi önderliği ile beraber kendisine ait sıra içinde ele alınacaktır. Daha geniş bir ifade ile, Hz. Peygamberin harp öncesi ve sonrası önderliği birbirini tamamlar ve yorumlar mahiyettedir. Nitekim Hz. Peygamber harp öncesi önderliği ile Müslümanların duygularında ve düşüncelerinde kurmuş olduğu hassas dengelerle harp esnasında ve sonrasında Müslümanlardan beklediği hareket ve davranışları belirlemiş oluyordu.

Daha geniş mânâsıyla Hz. Peygamber dünya var olduğu günlerden itibaren yaşanan gerçekler muvacehesinde Müslümanların her an ve her şart altında harbi kabule hazır olmalarını ve kendilerini gâlip gelecek şekilde yetiştirmiş bulunmalarını onlardan istiyordu.

Hz. Peygamber umumen Müslümanlara hitap ederken ve hususen orduya beyanında gerek Müslümanların ve gerekse ordunun islâmın verdiği heyecan ile gerçeklerden kopup hayal dünyasında yaşamalarına kesinlikle müsaade etmiyordu. Madde- mânâ arası dengelere bilhassa özen gösteriyordu. Nitekim askerin “ Ben harp ederim şehit düşerim, vazifemi yapmış olurum ve cennete giderim” diyerek “öncü intihar birlikleri” halinde harp edip şehit düşmelerini istemiyordu. O zaman İslâmı kim ayakta tutacaktı.

Bilakis Hz. Peygamber Müslümanların ve dolayısıyla ordunun “Karşımda kim olursa olsun, ne ölçüde teçhiz edilmiş ve ne sayıda bulunursa bulunsun...Ben harp ederim ve gâlip gelirim” diyerek harbin sonucunu karşısındakilerin değil “kendi iradesine” bağlamış olmasını istiyordu.

Hz. Peygamber harp öncesi önderliğinde ordu kadar sivil halkı da önemsemiş ve onları muhatap almıştır. Bu cümleden olarak daha henüz kuruluşu ancak yedi seneyi bulmuş “İslam devleti”nin ordusu ve halkının dünyanın gördüğü en büyük imparatorluklardan biri mahiyetinde Doğu Roma İmparatorluk ordusu ile harp etme ihti-

malinin belirmesi üzerine ordunun mânen çöküntüye uğramaması bir yana, sivil halkın şayet ordumuz yenilirse ve İslâmı yok etmek için gelen Roma ordusu üzerimize yürüyecek olursa – ki bu da muhtemeldi – o zaman biz ne yaparız diyerek telaşa düşüp, büyük tehlikeler karşısında olduğu gibi zaruri ihtiyaçlarını alıp çölün derinliklerine doğru gitmeleri tabî idi.

Fakat böyle olmamış ve halk bir tedirginliğe ve endişeye kapılmamıştır. Bu durum kendiliğinden oluşacak bir ruh hali değildi. Hz. Peygamber sivil halk üzerindeki önderliği ile cemiyetin çözülüp gitmesine müsaade etmemiştir. Müslümanlar yaşanan vakıalar ve olması muhtemel hadiseler karşısında daima itidallerini ve dayanışmalarını korumuşlardır.

Bu noktaya geldikten sonra artık, Hz. Peygamberin harp sonrası önderliği bahis konusu olacaktır. Hz. Peygamber Kur'ân'ın cihan- şümül mesajlarının insanlığa ne kadar önemli “değerler” getirdiğini ve yine islâmın diğer canlılara ve hatta, toprağa, suya ne ölçüde şefkat ve merhamet ile yaklaştığını ayetleriyle ifade etmenin yanında, vuku bulacak harplerde bu ayetlerin tecellisi mahiyetinde yapılacak uygulamaların ne denli “insanî” ve dolayısıyla “islâmî” olduğunu kıyamete kadar dünyaya gelecek insanlara anlatmak istiyordu.

Harpler beşeri ilişkilerin en sert yaşandığı devrelerdir. Zira harplerde her türlü kontrol kalkmış olması itibariyle, insanların ihtirasları ve cemiyetin değerleri açık ve net bir şekilde belirginleşir. Bu gerçek islâm ve Müslümanlar için de geçerliydi. Bu bakımdan Hz. Peygamber harplerin bu safhalarına ayrıca önem veriyordu.

O günlere kadar dünyada yaşanan gerçeklere göre, harp esnasında biriken potansiyel, ordunun gâlip gelmesiyle ortaya çok büyük felaketler çıkarıyordu. Ordu mağlup olursa bu defa biriken bu potansiyel içe yönelerek ve düşmanın kendilerini hedef alan potansiyeli ile birleşip orduyu maddeten-mânen çökertiyor, cemiyeti parçalıyordu.

Hız. Peygamber'in önderliğinde Bedir'de kazanılan zafer ve Uhut'ta düşülen mağlubiyetten sonra bu kabil psikolojik dalgalanmalar yaşanmamıştır. Hız. Peygamber ilâhî vahyin tecelli ettiği mucizevî önderliği ile o günlere kadar vuku bulan harplerde yapılan işkence, zulüm ve katliamlara, ırza- namusa el uzatmalara her tarafı yakıp yıkmalara kesinlikle müsaade etmiyordu. Zafer kazanıldıktan ve maksat hasıl olduktan sonra bütün bu yapılanların, insanların zaaflarına tatmin sağlamakdan başka bir işe yaramayacağını farkındaydı.

Mekke devrinde Hız. Peygamber arkadaşlarıyla zihninde geliştirdiği düşünceleri, istek, arzu ve tasavvurları hakkında pekçok şey konuşmuştu. Fakat harplerle ilgili olarak islâmın Müslümanlardan bekledikleri hususunda bir şey söylememişti. Vakti gelince tabii olarak sırası içinde bunları söyleyecekti. Ancak o gün için erkendi ve bunları konuşmak şimdiden Müslümanların zihinlerini meşgul etmek olacaktı.

Ancak Medine'ye hicret ettikten ve müşriklerin Müslümanlar üzerindeki baskıları kalktıktan sonra Hız. Peygamber zihni- bedeni mesâîsini yeni kurulacak "islâm devleti" ve onu düşmanlarına karşı koruyacak "islâm ordusu" nun donanımına ve maddî- mânevî eğitimine hasredecekti.

İki sene sonra Bedir ile harpler dizisi başlayacaktı. Bu harpler dizisinde galibiyet de olacaktı mağlubiyet de ...Bu bakımdan Hız. Peygamber Müslümanları her türlü sonuca göre hazırlıyacaktı. Bu cümleden olarak gerek ordunun ve gerek cemiyetin gâlip geldiği takdirde taşkınlık yapıp aşırılığa düşmelerini istemediği gibi mağlup olunduğu takdirde ümitsizliğe kapılmalarını da istemiyordu. Sadece gelen mağlubiyeti büyük bir sabır, metanet ve tevekkül ile karşılamalarını, fakat aynı zamanda bu mağlubiyete sebep olan ihmâl, kusur ve eksikliklerin bir daha tekerrür etmiyecek şekilde giderilmesini Müslümanlardan bekliyordu...

Özet olarak, Hz. Peygamber harplerde ister gâlip gelinsin ister mağlup olunsun, her iki halde de islam ordusunun ve Müslüman cemiyetin başkalarına benzememelerini bilakis kıyamete kadar yaptıkları her işte ilâhî vahyin tecellisinin tezahürlerinin görülmesini istiyordu. Hz. Peygamber Müslümanların dünyaya gelmiş tek “örnek ümmet” olduğuna o kadar önem ve değer veriyordu ki Medine’ye geldiği günden itibaren vefat edinceye kadar ömrünü buna hasretmişti.

Nitekim çok büyük ruhî patlamaların ve dolayısıyla büyük aşırılıkların beklendiği Bedir harbinde hiçbir aşırılığa düşülmemiş olması ve bunun aksine Uhud gibi bir mağlubiyet karşısında ordunun mânen çöküntüye uğramaması ve cemiyetin dağılıp gitmemiş olması Hz. Peygamberin önderliğinde tecelli eden ilâhî vahyin mucizevî sonuçlarıydı.

Hasılı buraya kadar Hz. Peygamberin önderliği; Kur’ân-ı Kerim’in rehberliğinde vaki olan söylem ve uygulamalar, konusuna göre kısım kısım ele alınmış, ve yine zaman zaman ortaya çıkan hadiselerin psiko- sosyal yapılarının düşüncelerimize sunduğu verilerden hareketle cemiyetin kültürel “alt-birim” lerine nüfuz edilmeye çalışılmıştır. Ancak genel- geçer hükümlere varılabilmesi bakımından bölümlerine ayrılarak yapılan bu çalışmanın tekrar bütünlük kazanması gerekecektir. Bu bütünlük içinde ancak Hz. Peygamberin önderliği cihan- şümul bir hüviyet kazanacaktır.

Hz. Peygamber’in “harplerle ilgili önderliği” harp öncesi ve sonrasında vaki olan beyanları ve uygulamalarıyla “Mekke Fethi” nde zirve noktasına ulaşmıştır.

Mekke Fethinde Hz. Peygamber kendisine eza cefa eden Mekkelilerin yaptıklarını, sanki hiçbir şey yapmamışlar gibi unutmuş görünerek, bilhassa ve bilhassa onların şeref ve haysiyetlerine özen göstererek “Bugün için size hiçbir şey sorulmayacaktır. Hür ve serbestsiniz!” demek suretiyle ne kadar zamandan beri sürüp gelen sıkıntıları bir konuşmasıyla nihayete erdirmiştir.

Mekke Fethinde müşriklere karşı îrad ettiği hutbesinde yine Hz. Peygamberin önderliğine dair, bu güne kadar tarihçilerin gözlemlerinden kaçmış ne kadar mühim mucizeler vardır. Şöyleki Hz. Peygamber geçen devrelerde, - Mekke olsun Taif olsun- ne kadar çok sıkıntı çekmiştir. O nisbette olmasa da yine de bu devrelerde Hz. Peygamber ile beraber sıkıntılar çekmiş Müslümanlar vardı. Hz. Peygamberin “Mekkelilere bir şey sorulmıyacağını” söylemesi üzerine bu sıkıntıları çeken Müslümanlardan hiç olmasa bir kısmı kalkıp kendi haklarının alınmasını istiyebilirlerdi. Fakat böyle olmamıştır. Müslümanlar Hz. Peygambere o kadar inanıyor, güveniyor ve onu o kadar seviyorlardı ki, onun bu kararına ve beyanına büyük bir samimiyetle katılıyorlardı. Müslümanlar Hz. Peygamberi her zaman olduğu gibi bu kararında ve beyanında yine yalnız bırakmamışlardı. Bu duygu bütünlüğü kendiliğinden oluşmuş bir hadise değildir. Bu sonuç hiç şüphe edilemez ki bir önder için ayrı bir mazhariyet ve muvaffakiyettir .

Bu fevkalade “olgu” muhakkak yorumlanmalıdır. Hz. Peygamber Müslümanların dünyaya getirilmiş tek “örnek- ümmet” olması itibariyle bütün ömrünü, ayrı ayrı her bir Müslümanın “kendisini aşması” ve kıyamete kadar gelecek Müslümanlara örnek teşkil etmesi için hasretmişdi.

Daha geniş bir ifade ile, Hz. Peygamber ashabını istidatlarına, kabiliyetlerine ve donanımlarına göre en üst seviyeye yükselmeleri için teşvik ederek, önlerini açarak “kendilerini gerçekleştirmelerine” ve dolayısıyla gelecek nesillere mükemmel birer örnek teşkil etmelerine bilhassa özen göstermiştir.

Hz. Peygamberin, konumuz itibariyle harplerle ilgili önderliği diğer sahalarda olduğu gibi fevkaladedir ve her türlü idrakin üstündedir. Yapılan yorum ve değerlendirmeler gayet yerindedir. Fakat Arabistan yarımadasıyla sınırlı kalmıştır.

Hal böyle olunca, bizler Hz. Peygamberin önderliğini anlamak ve daha sonra dünyaya anlatmak bakımından, duygularımızdan arınmış bir halde, taraf tutmaksızın, bu müstesna önderliği Arabistan Yarımadasının sınırlamalarından alıp ona cihan- şümül hüviyet kazandırarak ve daha sonra kamuoyunda herkesin gözleri ve idrakleri önünde genel- geçer kiriterler ile mukayeseler yaparak ancak Hz. Peygamberin önderlik tarihindeki yerini anlayabiliriz.

Ortaya konan bu ölçülere istinaden bizler, meseleyi münakaşalara yol açacak yorum ve değerlendirmelerden uzak tutarak, belirli kıstasların düşüncelerimize verdiği disiplin çerçevesinde ele almak durumundayız.

Bu ölçüler içinde bu çalışmada, önderlerin insan kitlelerini belirledikleri hedeflere götürmek hususunda benimsedikleri “usul” bakımından birbirine zıt iki başlık altında mütalaa edebiliriz.

- Müsbet önderlik,
- Menfi önderlik.

Müsbet önderlik; isminden de anlaşılacağı üzere bir önderin, cemiyeti belirli hedeflere götürebilmesi bakımından o cemiyetin değerlerini bir güc olarak arkasına alması mânâsına gelir.

Buna dair önümüzde en güzel misal M. Gandhi'dir. M. Gandhi İngilizleri Hindistan'dan atabilmek için onbin yıllık Hind medeniyetini onun kültür ve değerlerini bir güç olarak arkasına almış ve sadece bunlara bir tarz kazandırmıştır.

Aslına bakılırsa İngilizleri Hindistan'dan atan M. Gandhi değil Hind kültürüdür. Yoksa M. Gandhi Hind kültürüne ilave bir değer getirmiş değil, sadece olanları değerlendirmiştir.

- Menfi önderlik; bir öncekine nisbetle önderin cemiyeti istediği noktaya götürebilmesi için alışlagelmişin zıttına işleyen bir mekanizma ile, cemiyetin maddî- mânevî bütün değerlerini her türlü

yol ve çare ile yok etmek ve onların yerine yeni değerler getirmek mânâsına gelir. Bu nevi önderlikler gayet tabî bir öncekine nisbetle çok daha güçtür ve daha önemlisi nereye varacağı belli değildir.

Buna dair önümüzde en dikkat çekici örnek Marks ve onun kurduğu Marksizimdir. Marks'ın şagirtleri Marks'ın direktiflerine uyarak mensubu bulundukları cemiyetin maddî- mânevî değerlerine karşı amansız bir mücadele içine girmişlerdir. Daha sonra iç harbe dönüşen isyanlar başlatarak ülkeyi ve dünyayı cehenneme çevirmişlerdir. Bu hengamede ve mesela Asya'da bir ülkede doğrudan doğruya kırk milyon, dolaylı yollarla yine kırk milyon kadar insan, bir diğer ülkede çok daha fazlası onlara komşu ülkelerde tekrar pekçok insan, Balkanlar ve Doğu Avrupa ile beraber toplam yüzmilyonun çok üstünde insan hayatını kaybetmiştir. Bu kadar insan öldükten ve bu kadar ev, yer, yurt yıkıldıktan, yakıldıktan sonra netice nereye varmıştır... Son yirmi yılı ayak sürüme şeklinde geçen yetmiş yıl sonra rejim bütün bütüne çökmüş ve her şey eski haline dönmüştür.

Buraya kadar yapılan tesbit ve yorumlar ve kabul edilen kıstaslar Hz. Peygamberin önderliği hakkında düşüncelerimize yeni açılımlar getirecektir. Bu cümleden olarak Hz. Peygamberin önderliği “müsbet önderlik”den ziyade “menfi önderliğe” ait olacaktır.

Şu nokta hiç unutulmamalıdır ki Hz. Peygamber önder olarak cemiyetin değerlerini arkasına almış değildir. Bu bakımdan Hz. Peygamberin önderliği “cemiyetin değerlerine karşı olmak” noktasında Marks ile birleşir. Ancak bundan sonra her sahada ve safhada büyük farklarla ondan ayrılır. Buna dair verilecek misaller meselelerin daha iyi anlaşılmasına medar olacaktır.

Marks cemiyetin değerlerini yıktıktan sonra yerine yeni değerler getirememiştir. Doğru veya yanlış bazı şeyler yazmıştır. Fakat bunların gerçekleşmesi hususunda hiçbir şey yapmamış, hiçbir katkıda bulunmamıştır. Sistemini oturtmak için işçilerin zenginlere

karşı olan nefretini kullanmıştır. İşçilerin haklarını savunur görünmüş, fakat kendisi fakir bir işçi gibi yaşamamıştır. Lüks bir hayat geçirmiş ve zenginlerin mezarlığına gömülmüştür.

Önder olarak Hz. Peygamber o zamanki müşrik cemiyetin put-perest değerlerinden sayılan putlara karşı çıkmış, fakat onların yerlerine onlardan çok daha hayırlı ve mükemmeli, “Tek Allah imanı” nı getirmiştir. Getirdiği değerleri önce kendisi bizzat yaşamıştır.

Halbuki bizler Felsefeden biliyoruz ki, filozoflar sistemlerinin bir parçası olarak kurdukları “Ahlâk Felsefesi”nde kendilerinin kurdukları ahlâk felsefesinin ilkelerine uymak ve ona göre yaşamak mecburiyetinde değildirler. Bu ilkelerin zıttına bir hayat yaşayabilirler. Buna kimsenin bir diyeceği olmaz.

Daha başka olarak sonu belli olmayan bir doktrin için, kaç yüz milyon insan ölürken Hz. Peygamberin peygamberliğinin ilk gününden son gününe varıncaya kadar geçen zaman içinde müşrikler cephesinde yüzelli kişi civarında insan kaybı vardır. Burda en büyük amil Kur’ân’ı Kerim’in ve Hz. Peygamberin kan akıtmak hususunda Müslümanları sakındırmış olması neticesidir.

Bir diğer ayırıcı husus, Hz. Peygamberin islamı yayarken fakir, aciz, çaresiz, kimsesiz ve ilaveten kölelerin Cahiliye Devrinden kalan acı ve ıstıraplarını gördükleri zulüm ve haksızlıkları, mevki ve iktidar sahiplerine, zenginlere ve efendilerine karşı bir güç olarak kullanmamış olmasıdır. Bilakis onların mânevî yaralarını iyileştirmiş maddeten ve mânen kaldırmış onların yerlerine aç- susuz kalmış, fakir olarak yaşamıştır.

Hz. Peygamber “Tek Allah” a inanan bir tek kişinin bulunmadığı bir dünyada, insanlığa kimseden yardım beklemeden ve istemeden “Tek Allah” imanını getirmiştir. Taştan ağaçtan ve daha başka şeylerden yapılmış ilâhlara değil “Tek Allah” a ibadet edilmesini istemiştir.

Bu söylenilenler genel -geçer hüküm ile teyid edilmek istenecektir. Buna göre bir önderin muvaffakiyet derecesi, tarihin tarafsız hakemliğine tevdi edilerek ve bu hüküm ölçü kabul edilerek o önderin ayrı ayrı fertleri ve daha sonra cemiyeti hangi hallerde iken alıp ne gibi şartlar altında nereye getirdiği ve yine vefatından sonra bu cemiyeti daha ileri noktalara götürecektir ne gibi “önderler” yetiştirmiş olmasıyla mütenasiptir.

Hasılı mimarisiyle, edebiyatıyla, musikisiyle güzel san'atlarıyla ilim-fikir adamlarıyla ve yetiştirdiği insan tipiyle – Hz. Ömer gibi- dünyanın o güne kadar görmediği ve bundan sonra da görmeyeceği, binbeşyüz yıl süren ve kıyamete kadar devam edecek bir medeniyet kurmuştur...

Hız. Peygamber'in önderliği ile ilgili çalışmanın, sonlarına yaklaşıldığı bu sıralarda, yukarı satırlarda yapılmış önderlik ve dolayısıyla Hız. Peygamber'in önderliği ile ilgili tesbiti; fazlasıyla ehemmiyetli olması ve bu itibarla konunun “temel dinamiği”ni teşkil etmesi bakımından bazı ilavelerle tekrar etmenin lüzumunu paylaşmak isteriz.

Şu husus “kriter” olarak devamlı akıllarda tutulmalı, onun üzerine kurulacak hükümler muhkem kabul edilmelidir ki, bir önderin muvaffakiyet derecesi cemiyetin değerlerini arkasına veya karşısına almasıyla, bu şartlar altında cemiyeti nerelerden alıp nereye yükseltmesiyle, bu arada ne kadar kan akıtılmış olmasıyla, getirdiği “İman”ın ve kurduğu “Medeniyet”in kaç bin yıl yaşamış ve daha ne kadar yaşayacak olmasıyla, daha sonra hayatta iken bu iman ve medeniyeti koruyup geliştirecek ne gibi insanlar yetiştirmiş olmasıyla – Hız Ebu Bekir, Hız Ömer... gibi- vefatından sonra “ilkeleriyle ve değerleri” ile ne gibi “Devlet Reisleri” Ömer b. Abdülaziz gibi ve “Devlet adamları” yetiştirmiş olmasıyla mütenasiptir.

Tarihde önderler “tek” yönlü olmuşlardır. Buna mukabil Hız. Peygamber “çok yönlü”dür. Hız. Peygamber'in önderliği belirli kesimlerle sınırlı kalmamıştır. Çok yönlü olmaktan şu anlaşılmalıdır

ki; padişah, halife, melik veya köle, fakir, aciz, kimsesizler ve değişik şartlarda yaşayan diğer Müslümanlar dünya saadetlerini, ahret selametlerini ve her türlü tesellilerini Hz. Peygamber'de bulurlar.

Hız. Peygamber'in önderliğiyle ilgili yapılan bu çalışmada Hız. Peygamber'in önderliğinin en mükemmel şekilde değer bulması bakımından bir hususun açıklık kazanması lüzumu vardır. Bu cümleden olarak, Hız. Peygamber'in önderliğini onun "güzel ahlâk"ı ile izah etmek yerindedir, fakat eksik kalacaktır. Nitekim güzel ahlâklı bir kimsenin, büyük bir önder olacağı "hükmü" geçerli değildir. Hiç yoktan devlet kurmak, bu devleti düşmanlarına karşı koruyacak "ordu" teşkil etmek, ordunun ve cemiyetin masraflarını karşılamak için "bütçe" tanzim etmek, gelecek tehlikeleri önceden hesap edip tedbir almak, kurmuş olduğu devlete dünyayı kuşatacak tarzda ufuk açmak, bu medeniyetin bin yıl iki bin yıl kaç bin yıl sürmesi için ona "mefkûre", "gaye" vermek hedef göstermek için "üstün- insan" vasıflarına haiz olmaktan öte daha pek çok vasıf gerekecektir.

Daha başka olarak, bu çalışmada yapılan tesbit yorum ve değerlendirmelerin kendilerine ait yerlerde değilde bu satırlarda zikredilecek olması bazı önemli noktalara bilhassa dikkat çekmek ve konuyu yeni çalışmalara açmak gayesine matuftur.

Bu çalışmanın temel- dinamiğini teşkil eden Hız. Peygamber'in "Yâ Rabbi! Ömer b. Hattab veya Amr b. Hişam ile islâmı aziz kıl" şeklinde varit olan duası, yukarı satırlarda yapılan yorumlara ilaveten bünyesinde "İslâm Devleti" ve "Müslüman cemiyeti" için önemli ve ciddi ilkeler getirmiş bulunuyor.

Dikkatlerden uzak tutulmamalıdır ki, Hız. Peygamber Hız. Ömer ile Ebu Cehil'i bir duâ cümlesinde eşleştirirken bu tercihini yan cümlelerle "şu sebeplerle" diyerek açıklamış değildir. Bu durumda bizler için Hız. Peygamber'in tercihini anlamak bakımından tek yol, bu duâ cümlesine sorular sormak olacaktır.

Hız. Peygamber Hız. Ömer ile Ebu Cehil'i eşleştirirken onların hasletlerini, vasıflarını, hususiyetlerini, donanımlarını öne çıkarmış değildir. Halbuki bu iki şahıs arasında bir tek husus dışında hiçbir benzer taraf yoktur. Bu durumda Hız. Peygamber o bir tek müşterek "husus"a "değer" vermiş bulunuyordu.

Bu iki insan o cemiyette kaç bin yıl gerilerden gelen bir kabileye mensuptular. Ayrıca bu kabile içinde en seçkin ailelere aittiler, memleketin eşrafındandılar...Daha kesin bir ifadeyle "cemiyete yabancı değildiler", "cemiyete yabancı tarafları yoktu"...

Hız. Peygamber ileride "islâm medeniyeti"ni ellerine teslim edeceği bu iki şahısta sadece bunu arıyordu. Nitekim Hız. Peygamber Hız. Ömer ile Ebu Cehil'i eşleştirmeyip, Ömer veya Ebu Cehil'in yerine yine Mekke'lilerden olup aşağı tabakalardan bir kimseyi gösterebilirdi. Bu seçenek düşünöldüğü takdirde mesele kabile olmaktan çıkıp aile seviyesine iniyordu. Nitekim varit olan bu duadan sonra geçen zaman içinde Hız. Peygamber'in bu tercihinde ve tutumunda ne kadar muvaffak olduğunu tarihten öğreniyoruz.

Hız. Peygamber bu duâsiyle bir Medeniyetin geleceğini bir kişi üzerine inşa etmiş oluyordu. Bu kişinin o cemiyetten olmasını – cemiyete yabancı olmamasını – ilaveten mensup olduğu ailenin ictimai mevkiinin – sosyal statü- cemiyet nazarında en üst seviyede kabul görmüş olmasını şart göseriyordu.

Nihayet bizler, Hız. Peygamber'in duâsından şunu öğreniyoruz ki, önce önderler ve daha sonra üst kademedeki devlet adamları mensup bulundukları aileleriyle zekâları kabiliyetleri donanımları bir yana cemiyetin nazarında en üst seviyelerde değil iseler o cemiyetin geleceği o nispette tehlikeye düşecektir. Bu hüküm din adamları için de geçerlidir. Devlet nizamında bu hususa bilhassa dikkat edilmelidir.

şayet Kur'ân-ı Azimu'ş-şan nazil olmasaydı ve onun Peygamber-i zi-şan'ı Muhammed Aleyhisselâm dünyayı teşrif etmeseydi, insanlık o günlere kadar olduğu gibi, o günlerden bu

günlere kadar da, fakir, aciz, çaresiz, kimsesiz, yetim ve öksüzlerle ilgili, onların yüzlerini güldürecek, mesut bahtiyar edecek hayata bağlayacak tek bir “değer” üretemezdi.

Mesele bu kadarla kalmayacak kadar önemli ve kapsamlı idi. Nitekim İslâm, Kur’ân-ı Azîmü’ş- Şan’ın ayetleri ile ve onun Peygamber-i zi- Şan’ı Muhammed Aleyhiselâm’ın hadisleriyle önce Müslümanların daha sonra bütün dünya insanların önlerine bir “değer hükmü” koymuş oluyordu: “Mükemmel bir Allah imanına sahip olmayan hiçbir kimse ve hiçbir cemiyet mükemmel olamayacaktır.”

Dünyayı ve bu kâinatı yarattıktan sonra yorulup istirahat eden bir “ilâh” tasavvuruna ve yine Yakup Peygamber ile güreşen ve mağlup olan bir “mabut” anlayışına sahip bu insanlar böylesine eksik ve kusurlarla özürlü bu ilâhlara rağmen nasıl mükemmel ve kusursuz olacaktı. Hiçbir kimse inanıp ona ibadet ettiği bir “ilâh”ın önüne geçemezdi.

Hıristiyanların, Yahudilerin, Budistlerin, Hinduların ve daha başkalarının birbirleriyle uğraşmak yerine ittifak halinde İslâm ve dolayısıyla Müslümanlar ile mücadele ve düşmanlık etmelerinin altında yatan tek sebep; İslâmın getirdiği “Allah imanı” karşısında kendi ilâhlarının ne kadar sönük, donuk, mânâsız, aciz, çaresiz, eften- püften, olmalarının onlarda hasıl ettiği değer eksikliği duygusu ve geliştirdikleri kompleks neticesidir. Başka bir şey değil...

İslâm tekâmül ve kemâlâta getirdiği sonsuzluk kavramını üç mertebede belirliyor:

İlk olarak, ben Müslümanım diyen her bir kişi mükemmel olmak zorunda ve mecburiyetindedir. Kendi şahsî kusurlarını düzeltmek için kendisi ile mücadele içinde olmasına karşılık başkalarını ilgilendiren hatalarını hemen o dakika bütün bütüne düzeltmek sorumluluğu içinde bulunmaktadır...

Hristiyanların bu çeşit bir eğitime ihtiyaçları yoktu. Çünkü onlar ne kadar insan öldürmüş olurlarsa olsunlar, ne kadar ırza namusa el uzatmış olurlarsa olsunlar, ne kadar para, mal, mülk gasp etmiş bulunsurlarsa bulunsunlar ve daha başka ne kadar kötülük yapmış olurlarsa olsunlar, papazın onları affetmesi üzerine, hiçbir günah işlememiş olacaktı. Bu durumda bu insanların kendilerini mükemmel yapmak için gayret göstermelerine bir sebep yoktur...

Yahudiliğe gelince...bütün insanların kendileri için yaratıldıklarına ve bu itibarla onların malları, canları, ırzları-namusları ve her şeylerinin kendilerine helâl olduğuna inanan Yahudilerin mükemmel olmaları, bu insanları sömürmeleri, kullanmaları, daha sonra yok edip imha etmeleri mânâsına gelecektir...

Bu tekâmül sürecinde ikinci olarak, ben Müslümanım diyen her kişi "İslâm imanı" gereği "kahraman" olmak mevkiindedir. Harbin olması şart değildir. Çünkü kahramanlık bir süreçtir harp de olduğundan ziyade sulhta önemlidir:

Ahlâk kahramanı olmak, keşif ve icatlarda kahraman olmak, sanayide, yatırımda, ihracatta -ithalatta değil- büyük eserlere vücut vermekte, önemli kalıcı kitaplar yazmakta, tefekkür geliştirmekte felsefe yapmakta, hayır yapmakta ve daha sonra cemiyetin ihtiyaç duyduğu her sahada kahraman olmak...

İslâm insanlık için sonsuz, fakat insanlar için yaşları itibarıyla sınırlı kalan tekâmülü üçüncü mertebesinde zirve noktasına erdirmişti. Bunun bir nişanesi olarak, tekâmülün yapısı gereği kendisine inananlardan "önce mükemmel olmalarını" daha sonra "kahraman olmalarını" ve bu kadarla yetinmeyip "efsane olmalarını" onlardan istemiştir.

Efsane olmak, ona göre dünya kurulduğundan kıyamete kadar eşi-benzeri bir daha gelmeyecek insanlar olmaktır...

Hız. Ömer önce insan daha sonra devlet başkanı olarak, dünya tarihinde o güne ve bu güne kadar eşi gelmemiş bir efsane idi...Ahmet Yesevi Hazretleri kaç bin kilometre uzaktan kılıcsız-

kalkansız, oksuz- yaysız ve tek başına önce bu toprakları vatan yapmış ve bu vatan üzerinde İslâm imanını inşa etmiştir... Selahaddin Eyyubi batıdan ittifak halinde gelip Kudüs ve havalisini zapt eden haçlı ordularını mağlup ederek Kudüs ve havalisini yeniden alıp İslâm'ı ihya etmiştir... Fatih Sultan Mehmet Han insanların gemilerini ancak denizde yüzdürmeye çalıştıkları bir zamanda, gemilerini harp levazımatı ile beraber dağları tepele- ri aşırarak Haliç'e indirmiştir... Dünya tarihinde tek başına çağ açıp çağ kapayan tek kişi odur.

Hız. Peygamber İslâm'ın getirdiği imanın ve bu iman etrafın- da oluşan değerlerin önce varlıklarını korumaları ve daha sonra varlıklarını geliştirerek sürdürmeleri bakımından Müslümanların bir devletleri olmasının lüzumuna kani idi. Bu gerekçelerle Hız. Peygamber ileri tarihlerde değişik kıtalarda ve coğrafyalarda ku- rulacak İslâm devletlerine ve daha sonra dünyaya örnek olmak üzere Medine'de ilk İslâm devletini kuruyor ve dolayısıyla sosyal müesseseleriyle gelişecek "İslâm medeniyetini" inşa ediyordu.

Hız. Peygamberin önderliği ile ilgili yapılan bu çalışmanın bir tek gayesi vardı ki o da, bundan sonra artık Müslümanların Hız. Peygamberin önderliği hakkında kapsamlı çalışmalar başlat- malarının lüzumuna dikkat çekmek içindi. Bu yol, son asırlarda Müslümanların büyük önderler yetiştirememiş olmalarından do- layı çektikleri sıkıntılara karşı tek çare olacaktı. Bu bakımdan bir mütefekkirin Hız. Peygamberin önderliği hakkında yaptığı tespiti bu son satırlarda tekrar etmenin lüzumunu paylaşmamız gerekir: "Dünyaya birçok önder gelmiştir. Hemen hemen hepsi etrafın- dakileri küçülterek büyümüştür. Hız. Muhammed müstesna. O etrafındakileri büyüterek büyümüştür." Bu fevkalade tespiti bizler Hız. Peygamberin kurduğu medeniyet ile beraber düşündüğümüz takdirde "önder olmanın ve önder yetiştirmenin" değerini daha iyi anlamış oluruz. Hız. Peygamberin önder yetiştirmedeki vasıf ve

usulleri iyi bilindiği ve uygulandığı takdirde anne-baba, öğretmen ve herkes ancak o zaman Müslümanları selamete götürecek önderler yetiştirebileceklerdir...

Hız. Peygamberin vahiy öncesi hayatını, müteakiben Mekke Devrinde yaşadıklarını kendisine konu edinen ve ilaveten Hız. Peygamber'in önderliği hakkında yapılmış çalışmayı ihtiva eden "I. Bölüm" bu satırlarla bitmiş oluyor. Bundan sonra artık "Hicret" ile başlayan "Medine Devri" çalışma alanımızı teşkil edecektir...

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN MEDİNE DEVRİ HAYATI

Hz. MUHAMMED'İN MEDİNE DEVRİ HAYATI

I. UMUMÎ DURUM

Hz. Muhammed'in (s.a.) İslâm öncesi hayatı iki vetîre gösterdiği gibi, İslâm Medeniyeti de ilk vahyinden son tebliğine kadar geçen zaman birimi içinde yine iki vetîre gösterir.

1- Hz. Muhammed'in cemiyete onun bir üyesi olarak katılmasından itibaren getirdiği değerler gibi, vahyin o günkü cemiyete yeni değerler getirmesi.

Bu döneme "Mekke Devri" diyoruz. Bu dönemi ana çizgileriyle ele almış bulunuyoruz.

2- Hz. Muhammed'in inzivaya çekilerek kendi ilgi alanını kendisine hasretmesi gibi, vahyin İslâm cemiyetinin sosyal yapısıyla ilgilenmesi.

Bu ikinci döneme de "Medine Devri" diyoruz.

Hz. Muhammed'in hayatındaki bu iki devreyi, nasıl ki Hira Dağında bir "mağara" net çizgilerle ayırt ediyorsa, Mekke Devri ile Medine Devri'ni de bu defa Sevr Dağı'nda ki bir "mağara" kesin çizgilerle ayırır.

İslâm Tarihi, bu iki devreyi kesin çizgilerle ayıran "mağara"yı, daha muhtevalı bir kavramla karşılar: "Hicret".

Mekke Devrinde çekilen sıkıntılar, nasıl Müslümanlara bir devletleri olması ve bunun için Hicret etmeleri gerektiği düşüncesini ilham ettiyse, Hicret ile başlayan Medine Devri de kurulacak bu devleti medeniyet halinde inşa etmek, onu bütün dünyaya yayacak

insan tipini yetiştirmek, o günkü ve daha sonraki Müslümanlara “Cihan Hakimiyeti Mefkûresi” vermek bakımından önemli bir sorumluluk taşıyacaktı.

Hicret ve onu takip eden Medine Devri islâm medeniyetinin ufkunu açacak ve bu medeniyetin dünyaya yayılması bakımından hareket noktası teşkil edecektir.

“Hicret”, muhtevasıyla, tarihteki fonksiyonlarıyla ve daha başka vasıflarıyla diğer hicretlerden farklıdır. Nitekim, daha önceleri Müslümanlardan bir grup, Habeşistan’a hicret etmişti.¹¹⁴ Bunun gibi, Hz. Muhammed’in İslâm öncesi hayatında inzivaya çekilmesi de yine bir hicret hüviyeti taşıyordu. Fakat, bunlardan en önemlisi ve en muhteşemi, tabiidir ki, Mekke’den Medine’ye doğru gelişen “Büyük Hicret” idi.

Hicret vâkıası, sadece mekân boyutları çerçevesinde telakki edilmesi halinde, mesele lâıyık olduğu seviyeden daha aşağılara çekilmiş olur. Hicret, sadece bir yer değiştirme hâdisesi değildir. Zira o, bu kadar basit değildir. Bu itibarla o, birbirini takip eden sıra içinde bir bütün olarak kendini takdim eder:

- Hicret öncesi,
- Hicret,
- Hicret sonrası.

Bu sosyal vâkıayı başlatmış olması itibariyle Hicret öncesi, bu üç bölümden en önemlisidir. Tarih kitapları Hicret’i, müşriklerin Hz. Muhammed’i öldürme teşebbüsü üzerine inşa etmek istemişlerdir. Halbuki Hicret, Hz. Muhammed’in öldürülme teşebbüsü ile ortaya çıkmış bir hâdise olmaktan çok uzaktır. Meseleyi böyle bir teşebbüs platformuna çekip götüren daha arka sebepler vardır. Zira uzun yılların birikimi, konuyu böyle bir öldürme teşebbüsü şekline

114 İbn İshak, s. 154-160; Urve b. ez-Zübeyr, 105-11; İbn Hişâm, I, 343 vd.; İbn Sa’d, I, 203-208; İbn Seyyidinnâs, I, 115-116; İbn Hazm, *Cevami’us-Sîre*, Tahkik: Nasıruddin el-Esed, Kahire 1956, s. 55; Ya’kûbî, II, 29-30; Hamidullah, I, 117-121.

getirmiştir. Böyle olunca, Hicret hâdisesini anlamak ve değerlendirmek için meseleye iki ayrı açıdan yaklaşmak ve iki ayrı grubu ayrı ayrı incelemek ve onları anlamak mecburiyetinde bulunduğumuz hususu açıklık kazanır:

- Müslümanları anlamak,
- Müşrikleri anlamak.

Gayet açıktır ki, Hicret'i zarûrî kılması bakımından Müslümanları anlamaktan daha ziyade müşrikleri anlamak ihtiyacı içinde bulunuyoruz.

Gerçek odur ki, Hicret, müşriklerin Hz. Muhammed'i öldürmek istemeleri üzerine ilâhî tensip ile Mekke'den Medine'ye doğru gelişen bir hareket çizgisi takip eder. Yalnız burada, peşpeşe birçok soru zihinlerimizi meşgul edecektir:

Acaba niçin müşrikler Hz. Muhammed'i öldürebilecek kadar güçlüdürler de Müslümanlar güçsüzdürler? Acaba niçin bu Din ve Peygamber O'na ait olduğu halde, O kendi Dinini ve Peygamberini düşmanlarına karşı artık Mekke'de korumayacaktır, onları himaye etmeyecektir? Hz. Muhammed'in elinde Kur'ân âyetleri olduğu ve bugüne kadar her türlü mucizeyi gösterdiği ve bundan sonra da buna benzer daha birçok mucize gösterebileceği halde, acaba niçin ve neden bütün bunların hiçbirisi tesir etmemiş ve yetmemiştir de Medine'ye Hicret gibi bir mecburiyet hâsıl olmuştur? Acaba niçin takdir müşriklerin elebaşlarını değişik sebeplerle imha edip yok etmek istememiştir? Nitekim bunlardan birinin eli kesilip mikrop kapabilirdi, bir diğeri hastalanıp ölebilirdi ve yine bir diğeri bir kazaya kurban gidebilirdi. Böylece Hz. Muhammed'in Mekke'de kalması sağlanmış olurdu. Her şeye gücü yetebileceği halde İlâhî takdirin bunların hiçbirine iltifat etmemiş olmasının sebebi neydi ve neler olabilirdi?

Bu soruların cevapları her ne kadar farklı olabilirse de, yine de bunların hepsinin cevabı bir tek gerçeğin kapsamı içinde karşılık bulabilir. Zira bütün bunların hepsinin cevabı bir noktadan sonra doğrudan doğruya cemiyetin yapısıyla ilgili bir hüviyet gösterir.

Mekke insanı, ekonomik gücü ile şahsi gücünü kendi tekelinde birleştirmiş olarak cemiyet içerisinde bir üst-yapı oluşturmuştu. Gayet tabiidir ki, bu üst- yapı, aşağıya doğru inerek alt- tabakaları kendisine göre şekillendirecekti.

Bu üst- yapı zamanla daha güçlenip kendi arasında bütünleşirken, ona paralel olarak gelişmekte bulunan alt- yapı da, o ölçüler içinde kuvvet bulup güç kazanacaktı. Bu süreç içinde, üst- yapı ile alt- yapı arasındaki mevcut organik bağ da, yine bu ölçüler içinde kuvvetlenip gelişecekti.

Sonuç olarak bin yıllar boyu devam ede gelen bu süreç, sosyal bünyenin her dokusuna nüfuz etmiş bir yapılanmayı hazırlamıştı. Daha sonra artık, bu kadar uzun zamandan beri kendisini tekrarlayan bu yapılanma, kalıplaşmış, donuklaşmış ve kendi prensiplerine göre organize olmuş her tür ve her çeşit düşünceye ve davranışa karşı sert ve haşın tepkiler geliştirmiş bir cemiyet oluşturmuştu.

Bu duruma göre, Hz. Muhammed'in bütün ilâhî vasıflarına rağmen yine de İslâm'ı neşirde karşılaştığı güçlükler, önüne çıkan engeller, işlerin bir türlü yürümemesi ve benzeri zorlukların hepsinin temelinde, o günkü Mekke toplumunun sosyo-ekonomik yapısı yatıyordu. Nitekim binlerce yılda oluşmuş bu sosyal yapıyı kısa zaman içinde değiştirmek veya ona esneklik kazandırmak, onu şekillendirmek yahut bu sosyal yapının kendi içinde ve kendisine zıt bir imanın doğmasına ve gelişmesine müsaade edeceğini ümit etmek, hatta hayal etmek bile muhâldi.

Netice itibarıyla bu zıt tavır, cemiyet içerisinde binlerce yılda oluşmuş ve oturmuş sosyal yapının direncine maruz kalması tabiiydi. Onüç senede bu kadar az kimsenin ancak Müslüman olmuş bulunmasının sebebi buydu. Yine tabiiydi ki, bu sosyal yapı İslâm'la ilk karşılaştığı günlerdeki şaşırmaşılığından kurtulacak ve zaman içinde daha sertleşecekti. Böylece yeni imana karşı geliştirdiği tavır son haddine varacak ve bu imanın temsilcisinin yeryüzünde yaşamasına bile müsaade etmeyecekti. Onu öldürmek üzere harekete

geçecekti. Hz. Muhammed'in artık Mekke'de barınamayacağını sebebi buydu. Bu arada, İslâm'ın yayılmasını engellemek ve Hz. Muhammed'in öldürülmesini istemek gibi faaliyetleri yürüten cemiyetin elebaşlarının yok edilmesi de fazla bir şey ifade etmeyecekti. Bütün bunlar sosyal bünyenin tabii reaksiyonları idi. Sosyal bünye tabii olarak bu fonksiyonlarını icra edecekti.

Bu durumda Hicret şarttı ve zaruri idi. Nitekim ilâhî takdirin kararı ile Hicret emir olunacaktı.

Bundan sonra artık Hicret vaki olacaktır. Hicret bir ayrılık ve bir kopuştur. Aynı zamanda bir varış ve bir vâsıl oluşturmaktır. Putperest bir toplumdan, Tevhid Dini'ne bağlı bir cemiyete geçiştir.

Medine halkı isteyerek, gönülleriyle Müslüman olmuşlardı. Bu itibarla, Hicret vahiy için de yine ayrı bir dönemin ifadesiydi. Çünkü artık burada nâzil olan âyetler Mekke'de olduğu gibi imana taalluk eden âyetler olmayıp "Ahkâm"a ait âyetler olacaktır. Bütün bu olanlar bizleri şu noktada ikaz eder ki, vahiy, Mekke'de başlatıldığı vetire içinde kendi tabii seyrini Hicret esnasında ve sonrasında hiçbir kesintiye uğramadan ve tekrara düşmeden yine aynıyla takip edecekti. Bu onun daha gelişmiş olması ve daha büyük bir tekâmül seyri göstermesi mânâsına gelirdi. Böyle olunca Medine toplum yapısı Vahy'in gösterdiği gelişme sürecine paralel olarak, o da yine inanmış bir cemiyet yapısı için bahis konusu olan ikinci merhaleyi yaşayacaktı. Bu itibarla, cemiyet tatbiki sahada müesseselerini, bu yeni imanın değerlerine göre kuracak ve dış münasebetlerini yine bu imanın prensiplerine göre oluşturacaktı.

Sonuç olarak bizim, Medine devrini daha mufassalan öğrenbilmek bakımından bu dönemi başlatmış olması itibariyle bu muhteşem Hicret'te, Hz. Muhammed'in mübarek izinde onunla beraber adım adım Mekke'den Medine'ye doğru giderek hâdiseleri daha yakından takip etme imkânımız olacaktır.

Bugün dünyada yaşayan Müslümanlardan hiçbiri memleketini terk etmek gibi bir mecburiyet içinde değildir. Yalnız cemaat veya cemiyet olarak ticari gücü ve ekonomik potansiyeli kendi ellerinde

ve kontrollerinde bulundurmaları gibi bir ideali her Müslüman zihninde ve gönlünde yaşatmalıdır. Buradan başlanması halinde, kısa zamanda her şey halledilecek ve mesele çözülecektir.

Yoksa para, İslâm ve İmana karşı olanların ellerinde bulunduğu müddetçe, Mekke'de olduğu gibi hiçbir gayret ve çalışma netice vermeyecektir.

İslâm âleminin Hicret vakıasından öğreneceği bir husus vardır: Bu cümleden olarak, şayet bir cemiyette dinî duygular geliyecekse ve inançlar yayılacaksa, meseleye dinî bilgilerden veya daha başka konulardan başlamak veya eskiden vâki olmuş mucizelerden bahsetmek yahut yeniden harikulade mucizeler beklemek, neticenin istihsal edilmesi bakımından, son derece kısır ve çelimsiz bir usûl olacaktır. Bunun misalini Hicret vâkıasında açıkça görüyoruz. Şiddet yoluyla ve bunlardan biri olarak insan öldürmekle de yine bir yere varılamayacağı âşikardır. Nitekim Mekke cemiyetinde mevcut hiçbir mesele bu yol ve usullerle çözülmek istenmemiştir. Bunun için İslâmî tercih, şimdilik Mekke'yi terk etmek şeklinde tecelli etmiştir.

Bu kısa açıklamadan sonra şu hususta ittifak edebiliriz ki, Hicret ve onunla başlayan Medine Devri, önemli birçok problemi de beraberinde getirir:

- Şayet, Mekke'de onüç sene devam eden vahiy kâfi gelseydi, bu insanlar Müslüman olurlardı. Tabii Hz. Muhammed de Mekke'yi terk etmek mecburiyetinde kalmazdı.

- Şayet, Mekke'de devam eden vahiy yetmemiş olsaydı, Müslümanlar Medine'ye Hicret ettikten sonra artık gelen vahiy müşriklerin kulağına erişmeyeceğine göre, daha sonra bu kimseler nasıl Müslüman olacaklardı? Zira, Hicretle beraber iki taraf arasındaki irtibat bütün bütüne kesilmişti. Bu durumdan sonra, artık iki tarafın karşı karşıya gelmesi ancak harplerle olacaktır. Bu durumda harpler, taraflar arasında diyalogu sağlayan tek "sosyal müessese" hüviyetindedir.

Harplerde, ortaya çıkan “sosyal vâkıalar” ve bunun gibi diğer hususlar bu insanların daha önce duydukları, fakat üzerinde düşünmedikleri âyetlerle zihinlerinde irtibat kurup, bu âyetler üzerinde düşünmelerini zaruri kılacaktır.

Bu tesbit, bizi bu harplerin vahiy niteliği taşıdığı noktasına götürür. Bu harpler, Mekke’de onüç senede nâzil olan bu âyetlerin bir yorumudur. Diyalog kurmada bu harplerin muvaffakiyet derecesini, İslâm’ın takip ettiği “usûl” tayin edecektir.

Şu halde, Medine Devri, deyince haklı olarak ilk akla gelen “harpler” olacaktır. Gerçekten harpler bu çalışmamızda odak noktamızdır. Bu harpler dizisini değerlendirmede, bugüne kadar gözden kaçmış, fakat son derece önemli hususlar vardır.

Bu savaşlar, hiçbir zaman ve asla tek başlarına ele alınamazlar. Bu harpleri, birbirinden koparıp teker teker ele aldığımız takdirde değişik “sonuçlar”ı olması bakımından değişik “sebepler”e bağlamak mecburiyetinde kalırız. Değişik sebepler ve değişik sonuçlar, “değişik hedefler”i zaruri kılar. Bu zaman, karşımıza birden fazla “hedef” çıkmış olur. Halbuki bu harplerin bir tek hedefi vardır.

Aslında, bu harpler, birbirlerine “sebep-sonuç” (illiyet, causalite) bağıyla bağlıdır. “Bir”ini anlamadan “bütün”ü, “bütün”ü anlamadan “bir”ini anlayamayız. Yanlış anlarız, en azından eksik anlarız.

Bu harplerde, bir gâlibiyet, bir mağlubiyet, bir pasif direniş, bir sulh ve bir fetih vardır. Hiçbir sosyal vakıa kendini tekrarlamaz. Bu harpler dizisinde her bir harp, değişik sonuçlarıyla tezahür ederken ilâhî takdir her defasında yeni bir hedef seçiyor değildi. Bu durumda, bu kadar birbirinin aynı olmayan, bu kadar farklı ve bu kadar değişen tezahürlerin arkasında gerçekten var olan ve hiç değişmeyen “öz”, “ilâhî strateji” nedir?

Hiç şüphe edilmez ki, bu değişik tezahürleriyle, bu farklı sonuçlar bir tek hedefi gaye ediniyordu. Bu durumda, bir mağlubiyetin ve bir direnişin bir gâlibiyetle beraberliği ne idi? Bir mağlu-

biyet, bir gâlibiyeti nasıl tamamlıyordu? Hatta nasıl oluyordu da, bir mağlubiyet, bir gâlibiyeti bu aynı hedef istikametinde destekliyordu?

Biz, bu değişen görüntülerin arkasında değişmeyen “ilâhî strateji”nin varmak istediği noktayı, gerçekleştirmek istediği hedefi tesbit etmediğimiz müddetçe, bu harplerdeki münferid gâlibiyetleri, mağlubiyetleri, direnişleri anlayamayız.

Gayet açık olarak görmemiz bizi yanıltmamalıdır ki, bu harpler dizisinde, ilâhî strateji’nin varmak istediği nihai hedef son noktayı temsil eden Mekke’nin Fethi değildi. Böyle olsaydı, bir Fetih için bir mağlubiyet şart olmazdı, bir direniş zarureti hâsıl olmazdı. Bunun içindir ki, bu harpleri, Mekke’nin Fethi gibi muhtemel hedeflerin dışında kalarak, sebep-sonuç bağı içinde bir “bütün” olarak ancak inceleyebilir ve ancak bu yolla doğruya varabiliriz.

Bu girişten sonra, artık harpler bu ölçüler içinde yeniden değerlendirilmek için bizlerden acele etmemizi bekleyecektir. Araştırmamız, siyasi tarihe dair olmadığından, tarihi vak’aları kronolojinin beklediği tertip içinde ele almaz. Bu sebeble, Medine Devri’ni temsil eden harpler dizisinde ilk ele alacağımız harp, kronolojik sıranın ötesinde olacaktır: “Uhud Harbi”.

II. CEMİYETİ PSİKO-SOSYAL BAKIMDAN KURAN HÂDİSELER

A-Uhud Harbi: Gerilimin Alınması

Uhud Harbi, üç büyük harbin sıra itibariyle ortasındadır. Mahiyet itibariyle ise, onların mihveri durumundadır. Daha önemlisi, “Uhud Mağlubiyeti”, taşıdığı derin ve özlü muhtevasıyla diğer harplerin anlaşılması imkânlarını içinde saklı tutar.

Uhud’u anlamadığımız ölçüde, diğer harpleri anlayamayız. Diğer harpleri, bir bütün olarak anlayabildiğimiz ölçüde, ancak, Uhud’u anlama imkânımız olur. Uhud’u anlama zarureti, tabiatıyla Uhud’u “nasıl ve ne şekilde anlayabiliriz?” tarzında bir suali beraberinde getirir.

Uhud, bir mağlubiyettir ve mağlubiyetler daima mazeretlere açıktır. Fakat biz, Uhud mağlubiyetine mazeretler bulma gayretleri içinde olmayacağız. Maksadımız Uhud mağlubiyetini anlamaktır.

Uhud mağlubiyeti, bir sosyal gerçek’tir. Bu durumda, Uhud mağlubiyeti, bu mağlubiyetin vuku bulduğu “sosyal çevre”nin “değer hükümleri”yle ve bu cemiyetin asırlar öncesinden gelen “sosyo-kültürel yapısı” içinde ele alındığı ölçüde ancak anlaşılabilir olacaktır.

İslâm öncesi Araplar, Câhiliye Devri’ni yaşıyorlardı. Bu devreye, Câhiliye Devri denmesi, bu zaman insanların bir şey bilmedikleri, tamamen câhil olduklarından değildi. Aksine, bu insanlar, çağlarının icabı olan bilgileri biliyorlar ve beklediği donanım da sahiptiler. Bu devreye Câhiliye Devri denmesi, bu zaman insanların putlara tapmaları ve tabii insiyaklarıyla (iç-güdülleriyle) fevri hareket etmeleri, hemen kızıp öfkelenmeleri, ortada hiçbir şey yokken yüzyıllar sürecektir harpler başlattıkları içindi.¹¹⁵

115 İ. Hami Danişmend, *İzablı İslâm Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1960, I, 25-28; Hitti, I, 131-132, 134-136; Uğur, ss. 1-5.

Câhiliye Devri Araplar'ı, gururlarına son derece düşkündüler. Hiç olmayacak şeyleri gurur meselesi yaparlardı. Ufacık şeyler, böylece hâdiseler olur, çatışmalara dönüşürdü. Başlayan çatışmalar, aşırı gururlarının devamlı tahrikiyle, kan davası halinde yüzyıllar boyu sürüp giderdi.

Kan davasında ve diğer beşerî münasebetlerinde bir başka değer hükmü daha vardı: "Küfûv". Denk olmak, asâletiyle, cemiyet içerisindeki mevkiyle, itibariyle ve diğer vasıflarıyla denk olmak; iki tarafın birbirine denk olması. Kan davalarında karşılıklı zâyiattaki sayılar kadar, öldüren ve öldürülen arasındaki "küfûv" de önemliydi. Burada da denklik aranırdı.¹¹⁶

Biz, kan davalarını ve bu kan davalarındaki gururun payını, tarihin nisyan ile malul olmayan engin hafızasından öğreniyoruz: Câhiliye Devrinin en tanınmış hâdisesi olan Dâhis-Gabrâ Günü, Kaysîler arasında cereyan etmiştir. Abs ve kardeş kabilesi Zubyan arasında Orta Arabistan'da cereyan eden bu savaşın sebebi, Abslılar'ın başkanına ait, Dâhis adını taşıyan bir at ile Zubyan şeyhine ait Gabrâ adındaki kısarak arasında yaptırılan bir yarışta Zubyanlıların haksızlık yapmış olmalarıdır. Savaş, Besûs Sulhü'nün akdedilmesinden hemen sonra altıncı asrın ikinci yarısında patlak vermiş ve aralıklarla İslâmî devrin açılışına kadar sürüp gitmiştir.¹¹⁷

Şu halde, cemiyetin asırlar öncesinden gelen sosyo-kültürel yapısı içinde ele alındığı takdirde anlaşılabilir olan Uhud mağlubiyetini, iki ayrı vetîrenin koordinatları yardımıyla ancak anlayabiliyoruz:

- Kan gütme gibi yüzyıllar öncesinden gelen sosyo-kültürel vetire ile küfûv ve benzeri değer hükümleri açısından Uhud, Câhiliye Devri'nin temsil ettiği vetire içinde Uhud.

116 İbn Sa'd, I, 128. Câhiliye Arapları arasında, adalet ve eşitlik duygusu da vardı; Filibeli, ss. 165-168, 199.

117 İbn Hişâm, I, 306; Hitti, I, 135-136.

- Vahyin temsil ettiği vetire içinde Bedir ile başlayan ve yine Vahyin temsil ettiği “İlâhî vetîre” içinde, Hendek, Hudeybiye tarzında devam eden harpler dizisine göre Uhud.

“Vahiy ile müeyyed bu harpler manzumesinde hiçbir harp tek başına ele alınamaz. Her bir harp, hem kendinden öncekilerle ve hem de kendinden sonrakilerle organik bağ içindedir.” tezi, ister istemez bizi, Uhud mağlubiyetini anlayabilmek için, bu mağlubiyeti hazırlayan Bedir gâlibiyetini anlama zaruretine götürür. Tabii Hendek ile irtibat kurarak.

Gerçekten, Uhud mağlubiyetini anlayabilmek için Hendek direnişini cidden anlamamız ve Hudeybiye Musâlahası’nı iyi değerlendirmemiz lüzumu vardır. Ancak, bu şartların birleştiği ölçüde Uhud mağlubiyetini, anlayabiliriz. Tabii, Uhud’u anlayabildiğimiz ölçüde kendimizi diğer harpleri, sulh akdini ve Feth’i anlayabilir durumda buluruz.

Biraz yukarıda, Uhud mağlubiyetini anlayabilmek için, Bedir gâlibiyetini anlamamız zaruretiyi paylaşmıştık. Fakat, acaba, Bedir’i nasıl anlayacağız, onu anlamak için hareket noktamız ne olacaktır?

Bu ve bunun gibi suallere cevaben diyebiliriz ki, Bedir Harbi’ni çalışmalarımıza yardım etmesi bakımından iki kısımda mütalaa ediyoruz:

- Bedir Harbi’nin “sebebi”,
- Bedir Harbi’nin “sonucu”.

Bedir Harbi’nin sebebi, konumuz Bedir olduğu zaman alakamız içinde olacaktır. Fakat bizi, Uhud mağlubiyetinde asıl ilgilendiren kısım, her halde Bedir’in sonucu olacaktır. Bunun için biz, Bedir’de bütün olanları daha iyi görebilmek ve daha iyi duyabilmek için bu harbe müşahid olarak katılacağız.

Peşinen kabul etmeliyiz ki, İslâm’ın dehâsını, kâbiliyetini ve onun ilâhî vasfını bulabilmek bakımından Uhud mağlubiyeti, Bedir gâlibiyetinden çok daha önemlidir. Tabii bu ehemmiyetli olma,

bu harplerde tatbik edilen tabiye (taktik) ve diğer konulara şâmil değildir. Zira, bu hususlar, apayrı çalışma konularıdır ve çalışmamızın dışındadır.¹¹⁸ Önemli olması, sadece onun taşıdığı psiko-sosyal değer itibariyledir.

Bu bilgilerle artık biz, konuya teferruatıyla girebilmek için donanımımızı tamamlamış oluyoruz. Biz, Bedir yenilgisinin müşrik-lere ne kadar büyük bir şok verdiğini tahminlerden öte, tarihi vesikalardan öğreniyoruz. Hakikaten, Bedir mağlubiyetiyle bu insanlar ne kadar büyük bir gerilime düşmüşlerdi.¹¹⁹ Harbin bir safhasında Mekke şehir-devletinin en önemli kişisi olarak harbe katılan Ebû Cehil, ayağı bir kılıç darbesiyle kesilmesi sonucu atından düşer. Bu esnada, oralarda bulunan İbn Mes'ûd (r.a) yanına gelir. Aralarında geçen konuşma, gerçekten çok önemlidir. Ebû Cehil “ Hangi taraf gâlip?” diye sorunca, ibn Mes'ud “Müslümanlar gâlip” cevabını verir. Bunun üzerine, Ebû Cehil, tarihî itirafında bulunur: “Ben, bugüne kadar Muhammed'e düşmandım, fakat bu andan itibaren ona düşmanlığım kat kat artmıştır.”¹²⁰ Burada, son nefesinde düşmanlığının kat kat artmasının sebebi, Bedir harbi'nde düştükleri mağlubiyettir. Daha başka bir şey değil. Bu itiraf önemlidir ve Uhud mağlubiyetini anlayabilmemiz için hareket noktamızdır. Tabii, Bedir gâlibiyetini anlayabilmemiz için de yine aynı derecede önemlidir. Bu itiraf, bir gâlibiyet ve bir mağlubiyet gibi bir birine “zıt” iki sonucun “sebeb”idir. Bu itirafı, düşüncelerimiz için hareket noktası kabul etmedikçe, ne Bedir gâlibiyetini, ne Uhud mağlubiyetini, ne Hendek direnişini ve ne de diğerlerini, hiçbirini anlama

118 Bu konuda özellikle şu iki eser önemlidir: Muhammed Hamidullah, *Hazreti Peygamber'in Savaşları ve Savaş Meydanları*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1981; Mahmut Şit-Mahfuz Hattâb, Muhammed Cemaleddin-Zayed, Abdullatif, *İktibas-u'n-Nizami'l-Askeri fi Abdi'n-Nebi*, Kahire ty.

119 İbn Hişâm, II, 288-292; Ya'kûbî, II, 47; Hamidullah, I, 248.

120 İbn Hişâm, II, 275; Vâkidi, *el-Megâzi*, tahkik: Marsden Janes, Oxford 1966, I, 89-91; İbn Sa'd, III, 152; Esad, s. 600; Filibeli, s. 143; Köksal, II, 151-152.

imkânımız ve fırsatımız olmayacaktır. Bu harplerin, kendilerini iyi anlamak isteyecek herkesten müşterek ricası odur ki, bu itiraf hiç olmazsa Vahiy müddetince hafızalarda zindeliğini korusun. Zira, bunu zihinlerimizde canlı tuttuğumuz ve değerlendirdiğimiz ölçüde İslâm Medeniyeti'nin bu harplerdeki "metod"unu ve varmak istediği "değişmez hedef"ini ancak anlayabiliriz.

Bu itirafın, sadece bir tek kişiye ait olması meselenin ehemmiyetini ve ciddiyetini azaltmaz.¹²¹ Evet, hakikaten bu itiraf, bir tek kişiye aittir. Fakat bu kimse Mekke şehir-devletinin lideridir, onların temsilcisi durumundadır.¹²² O, bu itirafıyla, Mekke ordusunun ve bu orduyu bünyesinden çıkaran, onu techiz eden, masraflarını üstlenen Mekke, şehir-devleti vatandaşlarının, bu mağlubiyetle içine düştükleri gerilimi dile getiriyordu. Onlardaki psikik tavrı, kendi nefsinde aksettiriyordu, onların hissiyatına tercüman oluyordu. Onun bu itirafında, ne kadar isabetli olduğunu ve bu tesbitin ne derece şümüllü bulunduğunu bir sonraki harpte, Mekke şehir-devleti vatandaşı olarak harbe iştirak eden bir "kadın"ın şaşmaz tavrında buluyoruz.

Bir sonraki harp olarak vukû bulan Uhud mağlubiyetinde, İslâm'ın büyük cengâveri Hz. Hamza(r.a) şehid düşmüştür. Harbe katılan ve bu esnada oralarda bulunan Hind adlı bir kadın, bu büyük cengâverin mübarek nâşına yaklaşır, onun böğrünü deşerek ciğerini çıkarır, ciğerner, kanını emer.¹²³ Bu tavır, Ebû Cehil'in Bedir Mağlubiyetiyle "Ona düşmanlığım kat kat arttı" tarzında dile getirdiği gerilimin ne kadar şümüllü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

121 Cemiyet içinde kişilerin işgal ettiği mevkiler vardır. Cemiyet bu kişilerin temsil ettiği mevkilere uygun davranış kalıpları bekleyecektir. Bu konuda bkz. Jean-Lancelot Meynaud, *Alain, Les Attitudes Politiques*, Paris 1964, ss. 32-35.

122 Liderlik için bkz. Krech, I, 240-291.

123 Urve b. ez-Zübeyr, s. 171; İbn Hişâm, II, 15-16; İbn İshak, s. 312; Vâkıdî, I, 300; İbn Sa'd, III, 10; Ya'kübî, II, 47; Köksal, III, 140-141.

Gerçekten bu tavır, dünya tarihinde ne kadar az rastlanan bir vak'adır. Harp bitmiştir ve her şey istedikleri gibi olmuştur. Kesin gâlibiyetleri vardır. Ayrıca, Hz. Hamza ve onun gibi ashâbın güzidelerinden mühim bir kısmı şehid düşmüştür. Maksat hâsıl olmuştur, artık meselenin kapanması gerekir. Fakat gelişmeler böyle olmaz. Gerçekten bu gerilim, o kadar büyük potansiyel taşımaktadır ki, ölüm bile tatmin getirememiştir ve Hind hâlâ bir ölünün cesedini parçalamak ihtiyacı içindedir. Ebû Cehil, ait olduğu cepheyi itirafıyla temsil ettiği gibi, bu kadın da bu tavrıyla Mekke şehir-devleti vatandaşlarının içine düştükleri gerilimin potansiyeline işaret ediyordu. Yaptıklarıyla, Ebû Cehil'in itirafını tasdik ediyordu.

Hakikaten, bu kesin ve tereddütsüz tavır, Mekke şehir-devleti vatandaşları arasında kadınlara varıncaya kadar bu insanların ortaklaşa gerilimini göstermesi bakımından önemlidir. Biz, bu hususa fazlasıyla önem veriyoruz. Zira, bu mağlubiyetle Hind'in içine düştüğü gerilimi, keza Hind'in temsil ettiği Mekke şehir-devleti vatandaşlarının içinde bulundukları gerilimi değerlendirdiğimiz ölçüde, İslâm'ın niçin kendi aleyhinde Uhud mağlubiyetini hazırlamış olduğunu ancak anlayabiliriz.

İslâm, Uhud'da niçin mağlup olmak istiyordu? Bunun sebebi neydi? Bedir de gâlip geldiği için miydi? Bir gâlibiyet, bu kadar büyük bir mağlubiyeti şart koşacaksa, bu takdirde bir gâlibiyet, bu mağlubiyete değer miydi? Bu gâlibiyetin ne mânâsı ve lüzumu vardı?

Bu problem, buraya kadar yapılan tespitler ve teşhisler çerçevesinde çözümünü arayacaktır. İki bilinmeyenli denklemde "X" ve "Y"nin yerlerine, Bedir gâlibiyetinin sonucunu ve Uhud mağlubiyetinin sebebini koyarak bu grift denklemi çözebiliriz.

İslâm Medeniyeti, Bedir'de beklenmedik mağlubiyetleriyle, bu insanların nasıl böyle bir gerilime düşeceklerini bilmiyor değildi. O zaman, bu gerilimden bekledikleri vardı. Bu beklentinin sebebi, bizi, Bedir gâlibiyetinin gâyesine, sonucu Uhud mağlubiyetinin sebebine götürecektir.

Bedir gâlibiyetinin sonuç itibarıyla verdiği gerilimin sınırlarını Ebû Cehil'in itirafında, potansiyelini Hind'in tatbikatında buluyoruz. Bunun gibi, bu itiraf ve bu icraatta bir erkek ve bir kadın olarak temsil ettikleri Mekke halkının içine düştüğü gerilimin boyutlarını takip ediyoruz. Fâni dünyadan ayrılmış, cansız yerde yatan bir ölünün cesedini yarıp, iç organlarını dışlarıyla parçalayacak kadar gerilim taşıyan bir kadının ve bu gerilimi paylaşan Mekke ordusu ve Mekke halkının Hz. Muhammed ile karşı karşıya gelip ondan ilâhî teklifleri dinleyeceklerini sanmak, gönüllerini ilâhî vahye açacaklarını ümit etmek, beşerî ölçüler içinde ne kadar imkânsızdı.

Vahye müstenid harplerin “düğüm noktası”nı bu gerçek teşkil eder. Bunun içindir ki, bu harpler dizisini anlamak istiyorsak ana-hatlarıyla olsun bu gerçeğin hafızalarımızda canlılığını koruması elzemdir. Bu sebeple, bu gerçeği tekrar dile getirmemiz zarureti vardır.

Gerçekten, Bedir mağlubiyetiyle Mekke şehri vatandaşları o kadar büyük bir gerilime düşmüşler ve o kadar büyük bir bunalım içindeydiler ki, onlara bu halleriyle hiçbir hakikati anlatmak mümkün değildi. Onların Bedir mağlubiyeti öncesindeki tabii hallerine avdet etmeleri gerekirdi. Bu takdirde, onların eski hallerine dönmeleri nasıl olacaktı? Bu nasıl ve ne şekilde temin edilecekti?

Gayet açık ve rahat anlıyoruz ki, hâsıl olmuş bu gerilimi almak ve onları rahatlatmak için, İslâm'ın özür beyan etmesi, hatta pişmanlık izhar etmesi meseleyi halletmeyecekti. Böyle bir yolu tercih ettiği takdirde, kendi küçülmesi bir yana, karşı tarafa da bir şey getirmiş olmayacaktı. Bu takdirde, takip edilecek tek bir yol kalıyordu. Bu gerilimi, verildiği usûller ve ölçüler çerçevesinde onlardan geri almak.

Tabiidir ki, İslâm bu gerilimi onlardan alırken, bu insanların Câhiliye Devrinden tevârüs ettikleri sosyo-kültürel mirası ve değerler manzumesini görmezlikten gelemezdi. Öte yandan, kendi başlattığı vetireyi de ihmal edemezdi. Bunun içindir ki, İslâm bu

mesele, yüzyıllar boyu devam edegelen kabileler arası harpler, bu harplerde ölen ve öldüren arasındaki küfüv (denklik), bu harplerin bir yerde bitmesine müsaade etmeyen kan gütme realitesini teşvik eden gurur, ıftihar, övünme gibi sosyo-kültürel kalıpların sert çerçevesi içinde ele alacaktı.¹²⁴ Yalnız o, bu gerçekleri kendi varmak istediği hedef istikametinde değerlendirecekti.

Bu durumda artık, İslâm için bir tek alternatif kalıyordu. Bir önceki harpte tatbik ettiği usuller ve ölçüler içinde kalarak, yeni bir harbi kabul etmek ve mağlup olmak. Bu kararıyla, artık Uhud mağlubiyeti, usul ve ölçüler açısından Bedir gâlibiyetinin tamıtamına simetrisi olacaktı. (bkz. Tablo: I, Şekil: I)

İslâm Medeniyeti'nin bu usuller ve ölçüler içinde kalmaya ne kadar özen gösterdiğini, Uhud mağlubiyeti öncesinden, bu mağlubiyetin sonuna kadar bütün safhalarında görüyoruz.¹²⁵

Hakikaten, bu iki harp, daha başlama safhasında usul itibarıyla beraberlik içindedir. Nasıl ki, İslâm Medeniyeti Bedir'de harp kararını bizzat kendisi veriyse, müteakip harp olarak Uhud'da yine aynı usuller içinde kalarak, harp kararını bütün bütüne karşı tarafa terk etmiştir. Kendisi geri çekilip, onların münasip görecekleri bir zamanda verecekleri kararın tatbikini ancak beklemiştir.¹²⁶

İslâm Medeniyeti bunu sadece bir mağlubiyet olarak görmüyordu. Zira, o takdirde, meselenin sathında kalacağının farkındaydı. Bunun için o, bu mağlubiyeti teferruatıyla ve yan etkileriyle beraber telakki ediyordu. Mesele, sadece bir mağlubiyet olsaydı, karar ve taarruz insiyatifini kendi inhisarında tutardı. Ancak, onlara bir gâlibiyet verildi. Halbuki İslâm Medeniyeti, böyle bir tavra iltifat etmiyordu. Bedir Harbi'nde karar verirken ne kadar serbest kaldıysa, aynı serbestiyi bu defa karşı tarafa tanıyordu. Harbi onların

124 İbn Sa'd, I, 128; Filibeli, s. 165-168, 199; Hitti, I, 143-144.

125 Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 107-110, 114-124; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 253-260.

126 Hamidullah, *Hz. Muhammed'in Savaşları*, s. 107-110.

istediği bir zamanda ve şekilde kabul etmekle ancak onların kararlarına uymuş oluyordu. Bu gâlibiyeti, kararlarıyla ve diğer yan kuruluşlarıyla tamamen onlara bırakarak gurur payını bütün bütüne onlar hesabına terk ediyordu.

Bunlara ilaveten, İslâm Medeniyeti, bu mağlubiyeti kendi aleyhinde hazırlayıp onlara Câhiliye gururlarını ve itibarlarını bu gâlibiyetle iade ederken, böylece bir gâlibiyetle onlara itibarlarını iade ederken bunun bir taviz havasına bürünmemesine bilhassa dikkat ediyordu.¹²⁷ Taviz vermek ve taviz almak, onun hedefi ve tabii metodu dışındaydı. Ne o gâlib gelirken taviz almak için gâlib gelmişti ve ne de bu mağlubiyetiyle taviz vermiş oluyordu. Bedir'de taviz alıyor, şimdi de taviz veriyor idiyse bu zaman, vereceği bir tavizi peşinen niçin almış olacaktı?

Bunun için o, meseleyi beşerî seviyede bütün ciddiyetiyle ve ehemmiyetiyle telakki etmiştir. Fakat, bütün beşerî gayretlere ve tedbirlere rağmen, ilâhî takdir ile Müslümanlar mağlup olacaktır.¹²⁸

Fakat, yine bu meselenin, usulde sağlanan beraberlik sonucu ortaya çıkan mağlubiyetle halledilemeyecek kadar girift olduğunun idrakini taşıyordu. Bunun için, artık İslâm Medeniyeti, usul beraberliğinin ötesinde, "ölçü birliği"ne varmak isteyecekti. Bu ölçü neydi, neredeydi, nasıldı? Bunların dâimi cevabını, Bedir gâlibiyeti, içinde saklı tutuyordu.

Ölçü sayı idi, harpte ölenlerin cemiyet içerisindeki mevkileri idi, öldürülme şekilleri idi ve kimler tarafından öldürülmüş olmasıydı. Bunun içindir ki, İslâm Medeniyeti Uhud'da bir önceki harpte vâki zâiyatı nazar-ı itibare almak mecburiyetinde hissediyordu kendisini. Kararı onlara bırakması ve arkasından yenilmiş olması, meselenin ancak bir kısmını çözmeye yetecekti. Bedir'i aynıyla kendi aleyhinde tekrarlamalıydı. Onların verdiği zâiyat kadar en

127 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 257-258.

128 Âl-i İmrân, 3/152-153; İbn Hişâm, III, 58-72; Taberi, II, 513; Ya'kûbî, II, 47; Esad, s. 642-643; Ebû Zehra, II, 725.

az kendinden o kadar zâyiat vermeliydi. Buraya kadar takip edilen beraberlik ve bu noktada sayı bakımından temin edilen eşitlik, meselenin nihaî çözümü olmayacaktı.

Asırlar boyu kan davası gütmek gibi sosyolojik vetire içinden, kana şartlanmış olarak gelen bu insanların bir harp kazanmakla ve sayı itibariyle bulmuş oldukları eşitlikle iktifa etmeyecekleri muhakkaktı. Diğer sosyal müesseselerden sarf-ı nazar edemezlerdi. Bunun için teferruata inecekler ve bu eşit sayılarda küfûv (denklik) arayacaklardı. Bedir'de kaybettikleri Mekke eşrafına karşılık İslâm Medeniyeti'nden onun en seçkinlerinden bir zümreyi küfûv olarak talep edeceklerdi.

İslâm Medeniyeti, bunu çok iyi bildiği içindir ki, Bedir Muharebesi'nde vâki zâyıattaki sayıya riayet ettiği ölçüde, bu husustaki denklige de dikkat etmiştir. Kendi mensuplarından en seçkin ve en mükemmel kimselerden bir o kadarını, belki daha fazlasını şehit vermiştir.¹²⁹

Gerçekten, bu harpte şehit düşenler arasında esirlere, kölelere pek rastlanmaz. Daha ziyade, ashâbın güzideleri şehit düşmüştür. Bu tavır, esir ve kölelerin değersiz oldukları düşüncesini haklı kılmaz. İslâm'ın bütün aleyhteki şartlara rağmen kendini tercih edenleri küçümsemesi için makul ve mazûr bir sebep yoktur.

İslâm, bu mağlubiyetiyle, Câhiliye Devri insanlarına, onların âdâbını göz önüne alarak, geleneklerini hesaba katarak, gururlarını ve değerlerini nazar-ı itibare alarak tatmin vermek istiyordu. Bu durumda, kendi telakkilerimizden ziyade, onların telakkileri önemliydi. Esir ve köleleri şehid verdiği takdirde, bu insanlar Bedir'de kaybettikleri eşrafa karşılık, bu esir ve köleleri küfûv kabul etmeyeceklerdi.

129 Uhud şehitlerinin listesi için bkz. Urve b. ez-Zübeyr, s. 172-173; İbn İshak, s. 288-290; İbn Hişâm, II, 355; Vâkıdî, I, 300-307; Ya'kûbî, II, 48; İbn Seyyidinnâs, II, 26-36; Köksal, III, 217-222.

İslâm, bunu da yeterli görmüyordu ve daha ince teferruata iniyordu. Bedir'de Ebû Cehil kılıç darbesiyle öldürülmüştü. Buna mukabil, Uhud'da Hz. Hamza yine "harbe" (kısa mızrak) ile şehit edilecekti, vücudu parçalanacak, kanı akacaktı.¹³⁰ İslâm Medeniyeti, bununla da kalmayacak ve ayrı ayrı bu iki insanı kimlerin öldürdüğünü harbin gündeminden uzak tutmayacaktı. At üzerindeki Ebû Cehil'e ilk darbeyi Ensar'dan bir genç indirmiş, Muhacirinden İbn Mes'ûd öldürmüştü.¹³¹ Fakat takdir Hz. Hamza'nın şahadetini Habeşi bir köleye terk edecekti. Böylece, onların aşırı kinlerine, sınır tanımaz gururlarına nihaî seviyede cevap vermiş olacaktı.

Bizler, bugün bu hususu önemsemeyebiliriz. "Öldükten sonra kimin öldürmüş olması neyi değiştirir?" düşüncesi cemiyet içerisinde hâkimdir. Fakat, Ortaçağlarda ve bu çağların bir ünitesi olan Câhiliye Devri'nde durum bu kadar basit değildir. Câhiliye devri âdâbına göre bir insanın öldürülmesinde, öldürülme olayı kadar öldürülen ile öldüren arasındaki küfüv(denklik) ayrı bir şeref konusudur. Bu sebeple, cemiyette bu husus ayrı bir değer taşır.¹³²

Biz, bu konuya ne kadar önem verildiğini, gözlemini yaptığımız Bedir Harbi'nin safhalarında İbn Mes'ûd (r.a.) ile Ebû Cehil arasında geçen konuşmadan sonra, Ebû Cehil'in tek taraflı ifadelerinden öğreniyoruz. Ebû Cehil'in düştüğünü gören İbn Mes'ûd, yanına gelir ve göğsü üzerine çıkar. Buna fena halde kızan Ebû Cehil, "Fazla yükseğe çıkmışsın, başın dönecek, aşağı in!" der. İlaveten de "Ey deve çobanı! Beni öldürmek sana mı kaldı?" diyerek hayıflanır. Olanlar karşısında kesin tavrını koyar. Bu esnada o, öldürecek olan Abdullah b. Mes'ûd'un kendine denk olmamasından ötürü üzüntü ve telaş içindedir.¹³³

İslâm'ın teferruat sayılabilecek bir konuda bu kadar hassas davranmış olmasını, artık takdirle karşılamamız gerekir. Nitekim, Hind'in plânlaması, İslâm'ı bu konuda haklı kılan diğer bir hu-

130 İbn Hişâm, III, 15-16; Ya'kûbî, I, 47; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 255.

131 İbn Hişâm, II, 275-276; İbn Sa'd, III, 152; Vakıdı, I, 89-91.

132 Hitti, I, 143-144.

133 İbn Hişâm, II, 276-277.

sustur. Hind, Bedir Harbi'ne ve bu harpte bütün olanlara, içinde yetiştiği cemiyetin âdâp, gelenek ve değerlerinin kendisi için çerçevelediği perspektif içinden bakıyordu. Bunun içindir ki, Hz. Hamza'nın öldürülme işini Vahşi adlı Habeşî bir köleye havale etmişti. Mekke'nin ve Kureyş'in en asil kişisini zenci kölesine öldürtmüş olmakla, hem kendisi ve hem de mensubu bulunduğu cephe için ilave tatmin bulacaktı.¹³⁴

Tabiidir ki, aslında bu ordu ve arkasındaki kitle, Hz. Muhammed'i öldürmeyi hedef almıştı. Bu yüzden harp ediyordu. Her ne kadar istedikleri gibi nihaî mânâda Hz. Muhammed'i öldüremedilerse de, yaraladılar.¹³⁵ Ne kadar şâyân-ı dikkattir ki, ilâhî takdir, peygamberinin mübarek kanının akıtılmasına müsaade edecek kadar bu harpte bu insanların sınır tanımaz isteklerine cevap veriyordu. Onların bu kadar istedikleri halde, Hz. Muhammed'i öldürememelerine karşılık, İslâm, Câhiliye Devri âdabındaki bir prensip (ölçü) ile bu meseleye çözüm getirecekti: Hz. Hamza'nın şehadetine müsaade ederek.

Câhiliye Devri adabına göre, kan davasında öldürülmesi gereken kimse öldürülemezse, onun yerine en yakın akrabası seçilirdi. Buda mümkün olmuyorsa, sırasıyla daha uzak akrabaları üzerinde durulurdu. Artık bu da olmuyorsa, kabilesinden öldürülen kimseye denk başka biri tesbit edilir ve o öldürülürdü. Böylece intikam alınmış olurdu.¹³⁶

Bu prensip çerçevesinde İslâm, yiğitliğiyle, samimiyetiyle, sadakatıyla nâm salmış Hz. Hamza'yı en yakın akrabası vasfıyla Hz. Muhammed'e bedel olarak harp meydanında parçalanmış vücuduyla mahşere kadar terk ediyordu. Fakat aziz hatırasını mü'minlerin vefa dolu gönüllerinde ebediyete tevdi ediyordu.¹³⁷

134 İbn Hişâm, III, 15-16; Ya'kûbî, II, 47; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 255.

135 İbn İshak, s. 307-308; İbn Hişâm, III, 26-27; Ya'kûbî, II, 47-48; Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 116-118; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 255-256; Köksal, III, 128-129.

136 İbn Sa'd, I, 128; Filibeli, s. 165-168, 199; Hitti, I, 134-136; Uğur, s. 25-26.

137 İbn Hişâm, III, 15-16, 41-43; İbn Sa'd, III, 10; Ya'kûbî, II, 47; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 255.

İslâm'ın harpler dizisinde takip ettiği metodun ikinci safhasını teşkil eden Uhud mağlubiyetinde, metodunun icablarını tatbik etmekte ne kadar tereddüt göstermediğini, metodu gereği aleyhinde şartları hazırlamakta ne ölçüde endişeye kapılmadığını, bu hususta ne derece muvaffak olduğunu İslâm'dan ve onun mensuplarından öte, düşman tarafın beyanlarından öğreniyoruz.

Harbin kaderi belli olmuştur. Mekke ordusu büyük ve kesin bir gâlibiyet kazanmıştır. Buna karşılık İslâm ordusu o derece büyük ve kesin mağlubiyete uğramıştır. Mekke ordusu o güne kadar içlerinde düğümlenmiş duyguların son düğümünü de çözebilmek için bu gâlibiyetten duydukları memnuniyeti sadece hareketleriyle izhâr etmekle kalmayacaklardı. Bu zaferin ağızdan ağıza, kulaktan kulağa, bütün Arap Yarımadası'nı dolaşarak, şairlerin kasideler yazmasını, Arap tarihiyle (Eyyam-ı Arap) uğraşanların bu vak'ayı teferruatıyla ezbere alıp yeni nesillere aktarmalarını isteyeceklerdi.¹³⁸ Bunun için, zaferin kendi hesaplarına tescilini bekliyorlardı. Fakat, evvela zaferin resmen ilânı gerekiyordu.

Tabiidir ki, bu zaferin ilânı, hazerde Mekke halkının lideri, seferde Mekke ordusunun kumandanı Ebû Süfyan'a düşüyordu. Bunu bildiği için, hemen o, yüksek bir yerde, atının üstünde doğrularak kendisine has edasıyla ve kendine mahsus üslûbuyla Mekke halkının lideri ve Mekke ordusunun kumandanı vasfıyla bu insanların hissiyatına tercüman olarak bu büyük zaferi dünyaya, dost düşman herkese resmen ilân ediyordu: "Harp bitmiştir. Bedir'in intikamı alınmıştır. Göze göz, dişe diş. Bugünkü gün, Bedir'e bedeldir."¹³⁹

Dikkatlerimizi esirgemezsek, bu beyanda hemen görebiliriz ki, Uhud Harbi'nde ölçü Bedir'dir. Her bakımdan Uhud, Bedir'e müâdil olmalıdır, ona denk düşmelidir.

138 Hitti, I, 134.

139 İbn İshak, s. 312-313; İbn Hişâm, III, 44-45; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 257.

Tarihe “Uhud Harbi” diye geçecek olan muharebe artık her safhasıyla bitmiştir. İki ordu üstlerine dönmek üzere birbirinden ayrılmıştır. İslâm ordusu verdiği şehitlerle hüznün içindedir, mustarip ve üzgündür. Gün yavaş yavaş batmaktadır. Şehitlerin, çelikten kılıçların ağızlarında parçalanmış vücutlarının zihinlerindeki hatıralarını, kin dolu zehirden oklarla delik deşik olmuş gövdelerinin kalplere verdiği hüznü, gecenin ılık ve yumuşak karanlığı sarmaya başlamıştır bile.

Biz, İslâm ordusuyla beraber Medine-i Münevvere’ye doğru ilerlerken, derdimizi arttıran bu müthiş mağlubiyeti anlayabilmek için, yapılan tesbitleri kendi kendimize tekrarlayarak, eksik kalan hususlarda yeni yorumlar geliştirip teselli bulmak istiyoruz.

Nitekim biz, bu mağlubiyetle Müslümanların düştükleri hüznü, tarihin vefakâr sayfelerinden öğreniyoruz: “İslâm ordusu Medine’ye döndükten sonra Medine ahalisi ölüleri için ağlamaya başladılar. Bu sırada Hz. Peygamber’in de mübarek gözlerinden yaşlar akıyordu. Bu hal Müslümanların dikkatini çekmiş, onları bir kat daha üzmüştü. Bir vesile ile ona, niçin ağladığı sorulduğunda, Hz. Peygamber: “Bugün her Müslüman şehidin arkasından ağlayanlar var, fakat amcam Hamza’nın arkasından ağlayacak bir çift göz bile yok, ben onun garipliğine ağlıyorum” buyurdular. Bunun üzerine Ensârın hanımları geldiler ve “Yâ Resûlallah! Biz hem kendi ölümümüz için ağlarız, hem de Hz. Hamza için ağlarız.” dediler.¹⁴⁰ O günden sonra Medine-i Münevvere’de her ölüye ağlarken Hz. Hamza için de ağlamak adet oldu ve bu adet son zamanlara kadar devam etti.

Gerçekten mağlubiyet olması dolayısıyla Uhud’un anlaşılması zorluklar taşır. İslâm Tarihçileri de bu paniği yaşamış olacaklar ki, bu büyük ve kesin mağlubiyeti tevillerle hafifletmeye çalışmışlardır. Mağlubiyetin harp teâmülünde daima aczi temsil etmesi, İslâm’ın bu mağlubiyetle acz göstermiş olacağı kanaati, onları bu tür zorlamalara sevk etmiştir.¹⁴¹

140 Harun Abdüsselam, *Tehzib-i Siret-i İbn Hişâm*, Beyrut, 1979, s. 170.

141 Taberi, II, 532-533; Ya’kübi, II, 48.

Bu harbi, diğer harpler dizisinden kopararak ve zemininde bulunan sosyo-kültürel altyapısından ayrı mütalaa ederek, beşerî mantığın zihinlerimize verdiği şartlanmalarla ve beşerî duyguların sınırlı ve geçici heyecanlarıyla bu mağlubiyeti anlama imkânımızın olmadığı gerçeğini artık paylaşmamız gerekir. Biz, İslâm'ın mucizeler dolu, ilâhî vasfını ve tüyler ürperten ihtişamını bu mağlubiyette buluyoruz. Bedir Harbi'nde İslâm ordusu gâlip gelmiştir. Burada, ilâhî tavır ile beşerî tavır beraberlik içindedir. Hiçbir beşerî ordu yoktur ki, harp etsin ve gâlip gelmek istemesin. Bedir'de ilâhî tavır her, beşerî tavırda olduğu gibi gâlip gelmeyi hedef seçmiştir. Vâkıa, onun gâlip gelmek istemesi boş bir gurur veya geçici menfaatler için değildir. Bu doğrudur. Bu iki çeşit harpte gayeler başka başkadır, fakat ilk bakışta, ilâhî tavır ve beşerî tavır beraberlik gösterir.

Buna mukabil, Uhud mağlubiyetinde durum farklıdır. Bu harpte, artık ilâhî tavır ile beşerî tavır bütün bütüne ayrılır. Dünya var olduğu günden bu güne kadar ve bu günden dünyanın sonuna kadar hiçbir ordu yoktur ve olmayacaktır ki daha ilerideki gayesi için hali hazırda bu kadar büyük ve müthiş bir mağlubiyeti göze alabilsin, buna râzı olabilsin. Bu, beşerin takatini aşan bir husustur.

Bu konuda Psikolog A. Maslow'dan yardım görebiliriz: Maslow "Temel İhtiyaçlar" teorisinde ihtiyaçları "fizyolojik ihtiyaç, emniyet ihtiyacı, sevgi ihtiyacı, saygı ihtiyacı..."¹⁴² şeklinde sıralar. Gerekli hallerde ihtiyacın derecesi artabilir. Bu ihtiyaçlar hiyerarşiktir, yani bir evvelki belirli bir ölçüde tatmin olmadan diğerine ihtiyaç duyulmaz. Mesela, harplerde emniyet ihtiyacı, fizyolojik ihtiyaç olarak yeme-içme ihtiyacından daha fazla önem kazanır. Bu durumda temel ihtiyaçların doyurulmasının gerekliliği ilerideki amaç için olsa bile, plânlı bir mağlubiyete izin vermez.

Biz bu tespitleri şöyle tekrarlaya biliriz: Gerek fert olsun gerek cemiyet olsun "var olmak" isterler. Bununla da yetinmez, gelecekte de varlıklarını sürdürmek, bundan emin olmak isterler. Varlıkları-

142 Nezahat Arkun, *Türkiyede Evlenme ve Boşanmalar Hakkında Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, İstanbul 1965, s. 15-38.

nın tehlikeye düşmesine müsaade etmezler. Bunun için hiçbir cemiyet ve bu cemiyetin ortaya çıkardığı hiç bir ordu ve bu ordunun hiçbir ferdi yoktur ki ileride ulaşılması belki muhtemel bir hedef uğruna o günkü varlıklarını tehlikeye düşürecek kadar müthiş ve korkunç bir mağlubiyeti göze alabilsin. Böyle bir tavır onların temel ihtiyaç olarak “emniyet ihtiyacı”larını tehdit ederdi ki, bu da onların takatlerini kat kat aşardı.

Netice olarak, hiçbir beşerî tavır böyle bir mesuliyeti deruhte etmeye muktedir olamaz. İşte Uhud’u mucize yapan budur. Bunun içindir ki, Uhud ne kadar büyük ve kesin bir mağlubiyet ise o kadar büyük ve erişilmez bir mucizedir. Nihayet Uhud mağlubiyeti üzerinde çalışmalar yapılacak ve bu çalışmalar devam edecek olursa Uhud Harbinde daha pekçok mucizenin tecelli etmiş olduğu anlaşılabacaktır.¹⁴³

Hız Peygamber ilâhî takdirin Uhud’da Müslümanlar için büyük bir mağlubiyeti, kader kılmış olduğunu kesinlikle biliyordu. Ancak Hz. Peygamber kendi üzerine düşen sorumluluğu, yerine getirmiş olmak için, kaderin bu tarz tecellisine rıza göstererek, mevcut şartlara göre tâbiyesini oluşturacaktı.

Nitekim değil Hz. Peygamber gibi dahi ve ilâhî kumandan, sıradan bir kimse dahî, bile bilirdi ki hasmına bir yumruk vurduktan sonra, hemen ikincisini, üçüncüsünü, dördüncüsünü vurup onu saf dışı bırakmasa ve ayrıca hasmının yanında silah olduğunu ve bunu kullanacağını biliyor hiçbir şey olmamış gibi davranıyorsa başına büyük felaketlerin gelmesi mukadderdir.

Her şey bu kadar açık- seçik iken Hz. Peygamber’in Bedir de gâlip geldikten sonra, müşrikleri Mekke’ye kadar takip etmemesi, Medine’ye dönmesi ve onların bunalımlarını aşmalarına, hazırlıklarını yapmalarına, stratejilerini tayin etmelerine müsaade etmiş olması bilhassa üzerinde durulup düşünülmesi gereken bir husustur.

143 Uhud’un bir hezimet olmadığı görüşünü, çağdaş siyer yazarlarından Muhammed Ebû Zehra’nın da benimsediğini görmek sevindiricidir; bkz. II, 711-719-720.

Daha dikkat çekici bir ifade ile, İslâm ve onun temsilcisi Hz. Peygamber Medine'ye çekilip müşriklerin vereceği harp kararını beklemiştir. Harbi onların uygun gördükleri bir zamanda kabul etmiştir. Bu Peygamberî tavır üzerinde durulup düşünülmelidir.

Bedir gâlibiyeti ile başlayan “Uhud devresi”ne ait ilâhî takdirin tensip ettiği kader, bir yerde Hz. Peygamber'in kararlarını teyid ederken aynı zamanda uyguladığı tabiyesindeki hikmetleri açıklamış bulunuyordu. Bu cümleden olarak ilâhî takdir Uhud'u Bedir'den iki sene sonraya almakla bir yerde müşriklerin kendilerini toparlamalarına ve yeni bir harp için hazırlıklarını yapmalarına yardım ederken, aynı zamanda Müslümanların vaki olacak Uhud mağlubiyetini hazmedebilmeleri için, Bedir gâlibiyeti ile oluşan duygu yoğunluğunun ve aşırı heyecanlanmaların yatışmasını murad ediyordu.

Hasılı Uhud mağlubiyeti Bedir Harbi'nin “gaye”sini içinde saklı tutuyordu.¹⁴⁴ Bundan şu anlaşılmalıdır ki, Bedir gâlibiyeti Uhud'da böylesine bir mağlubiyete değecek kadar önemlidir. Meselenin bu vechesi, konumuz Bedir olduğu satırlarda alakamız içinde olacaktır.

“Bedir'den sonra Hz. Peygamber onların harp kararını beklemekten başka ne yapabilirdi?” sorusunun cevabını bulmak güç değildir. Bedir Harbi'nden sonra, onları takip etmek bir yoldu... Bu olmuyorsa, mağlubiyetin verdiği gerilimi atlatmalarına müsaade etmeden bir ordu ile Mekke'ye gelmek ve onları bir harbi kabule zorlamak... Bununla da yetinmeyip kısa bir zaman sonra yine bir ordu teşkil ederek gelip onları sahraya çekmek ve böylece taş üstünde taş omuz üstünde baş bırakmayacak şekilde bu insanları mağlup etmek, işten bile değildi. Bunların hiç biri Bedir'den daha güç olmayacaktı.

Neticede tevali edecek olan bu harplerle, bu insanlara değil muhalefet etmek, iki ayak üstünde duramayacak halde dize getirip, şahsiyetlerini yıkıp, her istediğini itirazsız kabul ettirmek işten bile

144 İbn İshak, s. 301-303; İbn Hişâm, III, Ya'kûbi, II, 47.

değildi. Fakat, o büyük kumandan ve fevkalade insan Hz. Muhammed böyle bir yola iltifat etmeyecekti. Kan dökmek insanların şahsiyetleri ile oynamak, onları tüketmek onun “mukaddes gayesi”nin çok dışındaydı. Fakat, madem ki onları yıpratmak hedef değildi, bu takdirde İslâm Bedir de ne için gâlip gelmek istemişti. Yalnız, bu tavır “istemek” gibi beşere ait gecici heveslerle izah edilemeyecek kadar önemlidir. İslâm Bedir’de gâlip gelmek mecburiyetindeydi, başka tercihi yoktu. Bunun için gâlip gelmişti. Nitekim, bu mecbur olma bizi Bedir in gayesine götürecektir.

*

Bu Kitab’ın ikinci, üçüncü baskılarında tabii olarak önemli ilaveler yapmış bulunuyordum. Ancak bu zaman zarfında Uhud harbiyle ilgili hiçbir, ilave yapamamıştım. Aslında Uhud harbinin sonuçları itibariyle birbirleriyle çelişen iki ayrı harbten teşekkül ettiğini biliyordum. Ancak bin küsur yıldan beri Uhud harbinin sadece bir mağlubiyet olduğu hususunda bu günlere kadar yapılmış ve hâlen yapılmakta olan telkin ve şartlamalar sonucu Uhud harbinin ilk safhası üzerinde durup düşünme ihtiyacını ve gereğini duymamıştım bile.

Mesele bu minval üzere devam ederken, Tıp Dr.’u Halil İbrahim Rahat adlı okuyucumdan 19.02.2008 tarihli Fakülte adresine yazılmış bir mektup aldım. Mektup kitap sayfa numaralarına göre tertip edilmiş olup bendler halinde Kitab’a dair pek çok konu hakkında tenkitler, teklifler, açıklamalar, yorumlar ihtiva ediyor, bilgiler veriyor, farklı fikirler ifade ediyordu. Bilhassa bunlar arasında Uhud harbiyle ilgili öylesine önemli tespit ve yorumlar vardı ki, başlı başına bir değer taşıyordu. Bu itibarla bilhassa bu mesele üzerinde durulmalıydı. Bu şekilde konu kendisine lâıyk bir seviyede ele alınmış olacaktı.

Ancak usul olarak, mektubu temas ettiği meselelerle evvela bütünüyle nakletmek ve daha sonra sayfa numaralarına göre maddeler halinde yapılmış tenkit ve sorulmuş soruları ayrı ayrı ele alıp cevaplandırmak ve bunun için her defasında konuyu mektuba geri

götürerek okunuşun seyrini güçleştirmemek için her bendi sırası içinde öne çıkarıp üzerinde fikir yürütmek ve müteakiben tek paragraf halinde iç içe geçmiş açıklama ve eleştirileri mevzularına göre tasnif ederek çözümler geliştirmek meselenin vuzuha kavuşması açısından en uygun yol olacaktır.

Sonuç olarak bahis konusu mektup ihtiva ettiği çeşitli konulardaki tenkit ve teklifleriyle mevzu icab ettikçe parçalar halinde ele alınmak yerine, Uhud harbine değerler katmış olması ve Uhud harbi ağırlıklı olması bakımından daha önceki ve sonraki vâkıaları -Huneyn Gazvesi ve Tâifliler'in Müslüman olmaları gibi- sorulan sualleriyle, verilen cevaplarıyla fikir akışı bozulmadan bütün olarak Uhud harbiyle ilgili bahiste ele alınacaktır. Mektup şöyledir:

“Sayın Ali Murat Daryal Bey,

“İslâm'ın İlk Yayılışının...” adlı eserinizi zevkle ve kısa zamanda okudum. Tenkitlerimizi bildirmenizi belirttiğiniz için ben de size kendimce açıklanmasını istediğim yerleri yazıyorum.

Sayfa 28. “Uhud mağlubiyeti Mekke fethinin getireceği faydaları alır götürür, getireceği imkânları ortadan kaldırır” diyorsunuz. Peygamberimiz (s.a.) Mekke'den ganimet almadı mı diyorsunuz, savaşın yenileni de, kazananı da olmaz mı diyorsunuz. Bizans, İran'a yenilip Kudüs'ü verdi, 9 sene sonra Kudüs'ü tekrar aldı. Almanlar 1. Cihan savaşından yirmi küsur sene sonra tekrar büyük bir savaş (2. Cihan Savaşı) yaptı.

Sayfa 78. “Baba çocuğa kültürü taşır” diyor. Çocuk, özdeşleştiği dayısı, amcası, ağabeyi vs.'den de yoğun kültür almaz mı? Memleketimizde, günümüzde çocuklara en yoğun kültür vericiler anneler değil mi?

Sayfa 83. “Mekke putlara yakındı. Mekke'ye putların tesiri fazlaydı, Medine putlardan uzaktı, kolayca İslâmlaştılar” diyorsunuz. Tâif, putlardan uzaktı fakat Mekke'den daha geç İslâmlaştılar. Çoğu çöl insanı putlardan daha da uzaktı, fakat geç İslâmlaştılar.

Sayfa 112. Hz. Ömer'in İslâm olmasında, Ömer'in önceden hazır hale gelmesi ve Müslüman olmak için bahane aramasında; Ömer'in İslâmlaşması hakkındaki iki hikâyeyi birleştirmeniz herhalde daha makul olur. Görüşünüze daha fazla destek olabilir.

Sayfa 207. “Bedir savaşı akabinde Peygamberimiz (s.a.) Mekke’yi tamamen ve taş üstünde taş kalmayacak şekilde yok edebilirdi” diyorsunuz. Bedir savaşında yara almamış Mekkeliler, Mekke’de kalıp savaşa katılmamış olanlar, Mekke’ye destek olan civar kabilelerin yapacakları bir şey yok mu?

Sayfa 211. “Bedir neticesinde Mekkeliler’in alt-şuurları üste çıktı, Müslümanlaştılar” diyorsunuz. Uhud’da putperest Medineliler’in alt-şuurları neden üste çıkmadı?

Sayfa 231. “Hendek savaşında Mekkeliler savaşa isteksizdi, aşılacak veya doldurulabilecek hendeği aşmadılar, savaşmadılar” diyorsunuz. Yahudilerin para karşılığı savaşmaları için getirdikleri askerler, savaş olmadığı zaman para almayacakları için savaşa istekli değiller miydi? Paralı askerlerin savaşa geliş ve ücret durumları anlaşmalarını iyi bilmiyorum.

Sayın Hocam, kitabınızda, yenilen taraf çölde etkisiz hale gelir, Uhud savaşı sonrası Müslümanların çölde (çöl kabileleri üzerine) tesiri ve gücü çok azaldı, İslâm daveti zorluklar geçirdi. Uhud yenilgisi bu neticeler olacağı karşılığında oldu şeklinde bahsedebilirsiniz. Peygamberimiz’in (s.a.) bütün savaşlarında toplam insan zayıyatının çok az olduğu; sahâbenin düşman öldürmekten devamlı kaçındığı, halbuki bugünün batı dünyasında yetiştirilen askerlerin öldürmek ve acımamak üzere eğitildiklerinden bahsedilebilir. Amr b. el-Âs’ın “Mekkeli liderler bizim düşünmemize engel oluyorlardı, Bedir’de bunlar öldürülünce doğruyu düşünebilir olduk” şeklindeki cümlesini psikolojik olarak açabilirsiniz. Peygamberimiz’in vefatı sonrası Mekke’de irtidat olmadığı hatta irtidat edenlere karşı Mekkeliler’in büyük bir güç olarak ortaya çıktıklarını, bunun sebebini, alt-bilincin üste çıkması şeklinde anlatabilirsiniz diye düşünüyorum. Ben kita-

bınızı okumadan önce Mekkeliler'in Fetih'ten kısa zaman sonra bu derece şuurlanmalarını, Peygamberimiz'in Mekke'de kaldığı sürede okuduğu âyetlerden aldıkları negatif eğitim diye düşünüyordum. İslâmi bilgiyle doluydular, kendilerini Müslüman olarak tanımladıklarında tam şuurlu oldular. Âyetleri kabul etmedikleri fakat aleyhte devamlı konuştukları veya İslâm'ın bir şekilde devamlı gündemde olmasıyla kendimce açıklıyordum.

Sayın Hocam, bu yazımda hatalı olduysam özür diliyorum. Kitabınızdaki yayınevi telefonlarından internet adresinizi soracaktım fakat o telefonlar devamlı meşgul çıkıyor. Mektubumu aldığınızda bana bildirmenizi arz ederim. İç hastalıkları uzmanıyım, aslen Konya'lıyım, saygılarımı sunarım.”

Dr. Halil İbrahim Rahat

19.02.2008

Dr. Halil İbrahim Rahat Bey'in mektubu bu satırlarla bitmiş oluyor. Bundan sonra artık biz, daha önce belirtildiği üzere, sayfa numaralarına göre gelişen maddeleri yine kendi sırası içinde ve kendine ait beyanı ile tekrar ele alıp burada geçen tenkitlere ve sorulara cevap vermek ve bu arada yapılan nakillere ve açıklamalara dikkat çekmek ve böylece meseleyi en iyi şekilde vuzuha kavuşturmak durumundayız.

— 28 sayfa numaralı tenkit: “Uhud mağlubiyeti Mekke Fethi'nin getireceği faydaları alır götürür, getireceği imkânları ortadan kaldırır, diyorsunuz. Peygamberimiz (s.a.) Mekke'den ganimet almadı mı diyorsunuz, savaşın yenileni de, kazananı da olmaz mı diyorsunuz. Bizans, İran'a yenilip Kudus'ü verdi, 9 sene sonra Kudus'ü tekrar aldı. Almanlar I. Cihan savaşından yirmi küsur sene sonra tekrar büyük bir savaş (2. Cihan Savaşı) yaptı.”

Dr. Halil İbrahim Rahat Bey'in mektubunda geçen 28 sayfa numaralı tenkitte kavram karışıklığı vardır. Buna misal olarak “Uhud mağlubiyeti Mekke Fethinin getireceği faydaları alır götür-

rür, getireceği imkânları ortadan kaldırır, diyorsunuz” ifadesi verilebilir. Bir defa Uhud mağlubiyeti zaman olarak Mekke Fethinden öncedir ve ayrıca arada Hendek harbi vardır. Böyle olunca daha önce vaki olmuş bir mağlubiyet daha sonra elde edilecek bir Fethin getireceği imkânları nasıl ortadan kaldıracaktır. Bu, mümkün değildir. Aslında ben, düşülen bir mağlubiyetin daha önce elde edilmiş bir gâlibiyetin getirdiği imkânları alıp götürmesi bir yana, ilave külfetler getirecek ve hatta istikbale matuf fetihleri tehlikeye düşürecek iken, Uhud mağlubiyetinden ve müteakiben Hendek geri çekilişinden hemen sonra, Mekke Fethinin normal şartlar altında vaki olmaması gerekirken kısa bir zaman sonra vuku bulmasının başlı başına bir mucize niteliği taşıdığını söylemek istiyordum.

— 78 sayfa numaralı tenkit: “Baba, çocuğa kültürü taşır, deniyor. Çocuk özdeşleştiği dayısı, amcası, ağabeyi vs. den de yoğun kültür almaz mı? Memleketimizde, günümüzde çocuklara en yoğun kültür vericiler anneler değil mi?”

Bu tenkitte eksik anlaşma vardır. Bütün insanlar hem etkilerler, hem etkilenirler. Çocuklar da böyledir. Hem etkilerler ve daha çok etkilenirler. Bu arada tabii olarak çocuklar dayılarından, amcalarından, ağabeylerinden ve annelerinden etkileneceklerdir. Burada bahis konusu edilen husus “öncelik”tir. Bu ölçüler içinde erkek çocuk daha fazla beraber olması itibariyle babadan, buna mukabil kız evladı daha çok birlikte bulunması bakımından anneden etkilenecektir. İstisnai durumlarda ve mesela babanın vefat etmesi halinde bu sorumluluğu anne üstlenecek, annenin vefat etmesi durumunda bu sorumluluğu dede (Abdülmuttalib) ve onun vefatı söz konusu olunca amca (Ebû Tâlib) üzerine alacaktır.

— 83 sayfa numaralı tenkit: “Mekke putlara yakındı. Mekke’ye putların tesiri fazlaydı, Medine putlardan uzaktı, kolayca İslâmlaştılar diyorsunuz. Tâif putlardan uzaktı fakat Mekke’den daha geç İslâmlaştılar. Çoğu çöl insanı putlardan daha da uzaktı, fakat geç İslâmlaştılar.”

Dr. Halil İbrahim Rahat Bey'in bu sualine göre Mekke'nin niçin geç İslâmlaştığı konusunda bir fikre vardıktan sonra ancak Tâifliler'in niçin daha geç İslâmlaştıklarını anlayabiliriz. Nitekim bu karşılaştırma mevcut şartlar ve yaşanan olgular itibariyle epeyce dikkat çekicidir. Bir defa Mekkeliler elçiler ve heyetler gönderip geçmiş, geçmişte kalsın, biz Müslüman olmak istiyoruz diye beyanda bulunmuş ve gönül rızasıyla Müslüman olmuş değildiler. Bilakis Müslüman olmamak için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardı ve bütün güçleriyle direnmişlerdi. Ancak Hz. Peygamber ordusuyla gelip Mekke'yi fethetmiş ve Mekkeliler kılıç zoruyla Müslüman olmuşlardı.

Bu durumda niçin Tâifliler Mekkeliler'den daha sonra Müslüman olmuşlardı? gibi sualler tarihin seyrine göre yersizdir. Bu soru cevabı Hz. Peygamber'in askerî tâbiyesi gereği ilk hedef olarak niçin Mekke'yi seçmiş olmasındadır. Nitekim Hz. Peygamber Mekke üzerine değil de Tâif üzerine yürümüş olsaydı Tâif'i belki alabilirdi, belki alamazdı. Alsaydı Tâifliler Müslüman olurlardı, alamazsa -vaki olduğu gibi- Müslüman olmazlardı. Fakat her halükârda Mekkeliler müşrik olarak kalırlardı ve o zaman niçin Tâifliler, Mekkeliler'den daha önce veya daha sonra Müslüman olmuşlardır' diye bir soru vaki olmazdı.

Velhasıl bütün mesele Hz. Peygamber'in harp tâbiyesi gereği Mekke'nin Fethini öne almış olmasıdır. Bu tercih gayet tabii önemlidir. Çünkü Mekke her bakımdan merkez konumunda bulunuyordu ve Mekke'nin fethi İslâm'ın geleceği bakımından son derece ehemmiyetliydi.

Ancak bütün bu olanlar ve gerçekler Dr. Halil İbrahim Rahat Bey'in "Tâifliler niçin Mekke'den daha sonra Müslüman olmuşlardır" sorusunu değersiz kılmaz. Nitekim bir belde halkının ille de harp ile Müslüman olması diye bir şart ve zaruret yoktur. Pekâlâ, Tâif halkı isteye isteye, gönül rızası ile Müslüman olabilirlerdi, ancak olmamışlardır. Yalnız daha sonraki zaman içinde Müs-

lûman olmak istemişlerdir. Fakat kabul edilemez şartlar ileri sürerek –kendi putlarının korunmasını şart koşmaları gibi– isteklerinin kabulünü güçleştirmişler ve mesele bu çerçeve içinde gelişmiştir.

Tâifliler bütün imkânlar tükendikten ve her halleri ile çaresiz kaldıktan sonra ancak Müslüman olmaya yanaşmışlardır ki, bu noktada Dr. Halil İbrahim Rahat Bey'in "Niçin Tâifliler daha geç Müslüman olmuşlardır" suali, cevabı itibari ile önem ve değer kazanmış olur.

Bu durumda evvela Mekke ile Tâif arasında genel mukayeseler yapmak ve daha sonra konumuz Tâif olması hasebiyle düşüncelerimizi tespit ve değerlendirmelerimizi Tâif üzerine teksif ederek meseleyi bu ölçüler içinde geliştirmek konunun açıklık kazanması bakımından en emin yol olacaktır.

Mekke ticaret yapıyordu. Paranın gelip toplandığı ve yine paranın buradan dağıldığı "finans merkezi" durumunda idi. "Sermaye ürkektir" sözü o gün için de geçerli idi. Bu itibarla Mekke bütün bölge ile alakalı ve irtibatlı, dış tesirlere karşı hassas, iç oluşumlara karşı dikkatli ve duyarlı idi. Daha açık ve kapsamlı bir ifade ile, Mekke para ile uğraşıyordu. Bu itibarla "ekonomik alt-yapı" kendi dinamikleri ile oluşturduğu "üst-yapı" beraberliği ile kurduğu cemiyette kendi ölçülerine göre değerler geliştirmiş ve bu değerler içinde kendi insanını inşa etmiştir. Bu insanlar için artık para ve paranın getireceği rütbe, mevki, şöhret, güç, kuvvet, kudret, itibar ve iktidar tek geçerli değerdi ve bunlara götüren yollar nasıl olurlarsa olsunlar her halleriyle mübahtılar.

Hatta daha ileri giderek, kendi putlarıyla yetinmiyorlar kuvvet, kudret ve itibarlarını arttırmak için bâdiyedeki çöl kabilelerinin putlarını ve yine Medineliler'in, -Evs ile Hazrec kabilelerinin- putlarını alıp koruyor onları kendi bünyelerinde saklı tutuyorlardı. Böylece Mekkeliler Hicaz bölgesindeki kabileleri ve tabii Medine'deki kabileleri yani bu bölgede yaşayan bütün insanları kendilerine bağlamış ve onlar üzerinde hâkimiyet kurmuş oluyorlardı. Kendilerini

birinci sınıf ve kendilerinden başka herkesi ikinci sınıf insan kılmış konumunda idiler. Bütün bu imkânların bileşkesi olarak çok büyük ekonomik gelirler ve imkânlar elde etmiş oluyorlardı.

Mekke'de durum böyleyken bu mukayesede diğer tarafı temsil eden Tâif'te yaşanan hayat daha farklıydı. Bir defa Tâif tarım toplumu idi. O vakitler toprak tek ekonomik güç ve topraktan elde edilen mahsul tek zenginlik kaynağı idi. Ayrıca dericilik, demircilik gibi zanaatlarla uğraşıyorlardı. Mesele bu ölçüler içinde değerlendirilirse Tâif halkının münbit toprakları ve yine verimli meyva bahçeleri vardı. Halleri vakitleri yerinde idi. Kendilerine yetiyorlardı. Rahat ve durumlarından memnun idiler. Her tarım toplumunda olduğu gibi içe dönük dışa kapalı yaşıyorlardı.

Hâsılı böyle bir “sosyo-ekonomik” yapı tabii olarak kendine göre “sosyo-kültürel” oluşum hazırlayacaktı. Bu cümleden olarak içe dönük, dışa kapalı, durağan bir cemiyet yapısıyla Tâifliler kendi ihtiyaçlarını kendi içlerinde kalarak karşılamak durumunda idiler. Buna paralel olarak onlar bugün ve her zaman insanlar için temel ihtiyaç durumunda bulunan “inanma ihtiyacı”nı kendi bünyelerinde kalarak kendilerine göre bir çözüme ulaştırmışlardı.

Burada mesele sadece Tâifliler ile sınırlı değildi. Nitekim bu zamanlarda putlar ile insanlar arası ilişkiler son derece karmaşık idi. Bazen putlar bulundukları mevki icabı kendilerine tapanları yüceltiyorlar ve çoğu zaman da o putlara tapanlar sosyo-ekonomik imkânlarına göre taptıkları putları yükseltiyorlardı. Tâifliler'in imkânlarını kullanarak kendi putlarını yüceltmeleri gibi... Bu iki tavra misal olarak, Hicaz bölgesinde Kâbe'ye yakınlığı dolayısıyla en büyük birinci put “Hubel”, buna karşılık bu çeşit imtiyazlara sahip olmadığı halde en büyük ikinci put “Lât” idi. Tekrar aynı ifade ile Hicaz bölgesinde en büyük birinci put, Hubel adıyla Kureyşliler'e, en büyük ikinci put Lât adıyla Tâifliler'e aitti. Bizler işgal ettiği mevki bakımından Kâbe'nin sağladığı itibar ile en büyük birinci put Hubel'i konu dışı bırakırsak, Lât putlar hiyerar-

şisinde en büyük put olarak kalır. Tâifliler, kendi sosyal statülerini kullanarak Lât'ı bu noktaya yükseltmişlerdi. Bu, şu demek oluyordu ki Lât herhangi bir puta veya putlara bağımlı ve tâbi değildi. Bilakis bağımsız ve müstakil idi. Bu husus, Tâifliler'i Kâbe'ye ve Mekkeliler'e bağımlı kılmamak bakımından son derece ehemmiyetli bulunuyordu.

Tâifliler kendilerine ait bu “put”u, diğer kabilelerin yaptığı gibi Mekke'de Kâbe'de değil, bilakis Tâif'te kendi aralarında tutuyorlardı. Bu put insan şeklinde olmayıp, dört köşe küp biçiminde beyaz bir kaya parçası idi. Onlar, bu putlarını “beyaz-taş” olarak “Hacer-i Esved’e karşı mukabil değer olarak görüyorlardı. Bize gelen bu rivayete rağmen, Kâbe'nin, diğer putları kendi çatısı altında tutup onları korumuş olmasına karşılık bu kimselerin kendi putları Lât'ı dört köşe küp şeklinde Kâbe'yi örnek alıp ona benzeyecek biçimde temel-değer olarak kurguladıklarını düşünmek daha uygun olacaktır. Nitekim -ileride bahsedileceği gibi- putlarını Kâbe'yi Mekkelilerin örttükleri gibi örtmeleri, Kâbe gibi tavaf etmeleri ve yine putlarına dair bir “Harem” bulundurmaları ve benzeri hususlar böyle bir düşünceyi haklı kılmaktadır.

Hâsılı bizler yaptığımız yorum ve değerlendirmelerimizi tarihten gelen belgeler ile temellendirerek kendimizi daha ikna edici kılabiliriz:

“En ilkel şekliyle Hicaz'da bulunan Lât sadece, altında hediyelerin muhafaza edildiği bir çukur bulunan dört köşe, nakışlı, beyaz bir kaya parçası şeklinde tasvir ediliyordu. Buraya Lât'ın bekçiliğini yapan Sakif kabilesinden Attab b. Mâlikoğulları, tıpkı Kâbe gibi üzerinde örtü bulunan ve “Beytü'r-Rabbe” denilen bir bina inşa etmişlerdi, ayrıca Mabed'in görevlileri ve bekçileri vardı. Kureys'le birlikte bütün Araplar'ın tazim ettiği Lât'a ait Hicaz'ın değişik yerlerinde sunaklar mevcuttu; bunlardan biri de Nahle'de bulunuyordu. Sakifliler'in her seferden dönüşte öncelikle ziyaret ettikleri bu Mabed'e gelenler sadece kurban takdimi ile yetinmiyor, tavaf

da yapıyorlardı. Lât'ın tapınağının bulunduğu vadide Mekke'deki Harem'e tekabül eden kutsal bir bölge vardı ki, burada da ağaç kesmek ve avlanmak yasaktı. Daima ölçü Mekke ve Kâbe idi.

Lât'ın Tâif'teki önemi, sunağının bulunduğu bu şehrin ekonomik ve turistik cazibesinden kaynaklanıyordu. Kureyşliler ile Sakifliler arasındaki rekabet ve düşmanlık sebebiyle Tâif'teki beyaz taş Mekke'deki siyah taşın (Hacerü'l-esved) karşılığı kabul edilmiş ve Tâif bir tür Hac mekânı olmuştur. Kabileler arası görüşmeler sonucunda Kureyşliler, Tâifliler'e karşı olmalarına rağmen Lât kültünü benimsemişlerdir." (*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, "Lât", XXVII, 107-108.)

Bu nakillerden evvela şunu anlıyoruz ki, Tâifliler ile Mekkeliler en önde olma istek ve gayretiyle, rekabetten öte devamlı bir çekişme, çatışma ve düşmanlık içindedirler. Bu düşmanlıkta temel sebep iktisadi olup para ve gelir kaynaklarını ellerine geçirme gayretine matuftu. Nitekim Tâifliler tarım toplumu oldukları halde gayet tabii fazla ürünlerini ve zanaatlarını dışarıya satmak ve beliren ihtiyaçlarını dışardan almak durumunda idiler. Bu itibarla Yemen ile gittikçe gelişen ticari ilişkiler içindediydiler. Bu ilişki Mekke'nin ticari gelirleri bakımından bir tehdit oluşturuyor ve Mekke'nin ekonomik gücünü sınırlıyordu. Mekkeliler haklı olarak buna müsaade etmeyeceklerdi ve bütün mesele bu minval üzere gelişecekti. Mekkeliler ellerindeki kozları ve mesela Kâbe ve Kâbe'deki putları kendi hesaplarına kullanacaklar ve buna karşılık Tâifliler de ellerinde koz icat etmeye çalışacaklardı. Lât'ı hiç yoktan var etmeleri ve ona kutsiyet izafe etmeleri gibi.

Velhâsıl düşüncelerimizi ileride yapacağımız nakillere hazırlaması bakımından şunları söyleyebiliriz ki Tâifliler icraatlarıyla ve kendi putlarını hedef alan faaliyetleriyle "Lât"ı ve Lât'ın bulunduğu mekânı ve etrafını o kadar büyütmüşler, yüceltmişler ve yine o kadar tazim, takdis, tebcil etmişler ve bunda o kadar muvaffak olmuşlardı ki, burayı bir tür Hac mahalli haline getirmişlerdi. Bu

itibarla Hicaz bölgesinden ve Arabistan'ın her yerinden insanlar bu putu ve onun mekânını ve etrafını görüp ziyaret etmek, kurbanlarını takdim etmek ve tavaf etmek için gelirlerdi.

Bu gidip gelmeler, önce gelinen yerin uzaklığına ve daha sonra bu yerlerin “sosyo-kültürel” yapılarına göre önem ve değer ifade ediyordu. Bunu en iyi şekilde kıymetli araştırmacı-yazar Dr. Câsim Avcı Bey'in tespit ve değerlendirmelerinden öğreniyoruz: “Lât, Tâif'de yaşayan Sakif kabilesinin putu olup aslında dört köşe bir kaya parçasından ibaretti. Sakifliler onun etrafında Kâbe gibi örtüsü bulunan ve Beytü'r-Rabbe denilen bir bina inşa etmişlerdi. Mabedin özel görevlileri ve bekçileri de vardı. Mekke'den ve Arabistan'ın her tarafından onun ziyaretine gelinirdi. Araplar yolculuktan önce ve sonra buraya gelip tapınırlar, kurban takdim ederler ve tavaf yaparlardı”. (Câsim Avcı, *Muhammedül-Emîn, Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı*, Hayy Kitap, Barış Matbaası İstanbul 2008, s. 44.)

Bu nakillerde bilhassa Mekke'den ve Arabistan'ın her yerinden Lât'ı ziyarete gelinmesi Arapların yolculuktan önce ve sonra buraya kadar gelip tapınmaları kurban takdim etmeleri son derece mânidârdır. Nitekim Mekkeliler'in Mekke'de Kâbe dururken Tâif'e kadar gelip Lât'ı ziyaret etmeleri ve yine Arabistan'ın her köşesinden insanların Mekke'de Kâbe'ye rağmen Lât'ı ziyaret etmek için gelmeleri, kurban takdim etmeleri ve tavaf etmeleri bu puthaneyi ve çevresini Mekke'deki Kâbe'ye ve Harem'e mukabil değer olarak kabul ettiklerini anlatması bakımından önemlidir. Kaldı ki burası hemen gidilip gelinecek kadar yakın değildi. Arada 120 km.'lik bir mesafe vardı ki, bu da kaç günlük bir yolculuğa ve ne kadar masrafa tekabül ederdi.

Velhâsıl, Tâifliler'in putlarının, Kureyşliler'in putlarına denk olması ve bunu herkesin yani müşriklerin kabul etmesi, Mekke'den ve diğer bölgelerden kaç yüz kilometrelik yollardan gelerek putlarını ziyaret ile tavaf etmeleri, kurban takdim etmeleri ilaveten yukarı

satırlarda geçen diğer hususlar ve ayrıca Mekkeliler ile aralarında süregelen çekişmeler Tâifliler'in daha geç Müslümanlaşmalarına sebep olmuştur.

Nihayet uzun asırlardan beri sürüp gelen bu çekişmeler tabii olarak ileriye doğru yine devam edecekti. Ancak İslâm'ın gelmesiyle beraber puta tapınmaya karşı başlayan mücadele Mekke'nin Fethi ile Mekke için bittiği gibi daha ileriki zaman içinde çok büyük sıkıntılar çekildikten sonra Tâifliler için de bitecekti. Ancak bu devre içinde olanlar ve çekilen sıkıntılar yukarı satırlarda yapılan tespit, yorum ve değerlendirmelerle yetinmeyecek kadar geniş bir zaman ve mekâna yayılmış olarak birbirini takip eden hâdiseler şeklinde gelişmiştir. Hal böyle olunca Mekke'nin fethinden sonra Tâif'in Müslüman olması istikametinde gelişen hâdiseleri ve bunlar arasında bilhassa "Huneyn Gazvesi"ni Müslümanlarla beraber yaşamamız gerekecektir. Bizler, müşriklerin Müslüman olmaları noktasında en büyük düğümlerden birini teşkil eden Huneyn Gazvesi ile ilgili gelişen hâdiseleri tarihten öğreniyoruz:

"Huneyn Gazvesi, Hevâzin Gazvesi de denir, Kur'ân-ı Kerîm'de adına yer verilen iki gazveden biridir. Diğer Bedir'dir. Adını meydana geldiği mahalden alır. Su kaynaklarından mahrum Huneyn, çöllerle kaplı bir vadi olup Mekke'ye on küsur mil kadar uzaklıktadır.

Bu bölgede yaşayan Hevazın'lı kabileler ile Tâif'in en büyük kabileler topluluğu olan Sakifliler Hz. Peygamber'in ordusuyla Mekke'yi fethetmek için Medine'den yola çıktığını işittikleri zaman Müslümanların kendi üzerlerine geleceklerini sanarak savaş hazırlıklarına başlamışlardı. Bu kadar telaş ve endişe içinde olmalarının en büyük sebebi onların Hz. Peygamber'e karşı çok büyük bir düşmanlık ve husumet içinde bulunmalarıydı. Nitekim Ashâbdan Ebû Berzetü'l-Eslemî'nin bildirdiğine göre insanların veya kabilelerin Peygamberimiz'e en kinlisi ve en hınçlısı Sakifliler ile Hanîfeliler idi. Keza Ebû Hakim b. Hizam'ın ve diğerlerinin bildirdiklerine göre

Hevâzinliler de Hz. Peygamber'in en azılı ve en acımasız düşmanı idiler. Ayrıca Mekke ile Necid arasında ve güneyde Yemen'e kadar uzanan bölgelere yayılmış olan Hevâzin kabileler topluluğu ile Kureyş arasında ticarî rekabetin de tesiriyle Câhiliye devrinden beri süregelen bir düşmanlık vardı. Bu düşmanlık Kureyş'e mensubiyet sebebiyle Hz. Peygamber'e ve onun getirdiği İslâmiyet'e de yönelmişti.

Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber'in Tâif yolu üzerindeki Nahle'de Uzzâ heykelini yani Uzzâ adlı putu yıktırması; aynı akibetin kendi putları olan Lât'ın da başına geleceğini düşünen Hevâzin kabilesinin mühim bir kolunu teşkil eden ve Tâif'te yaşayan Sakifiler'i telaşlandırdı ve bunun üzerine Sakifiler Evtâs'ta toplanmaya başlayan Hevâzinliler'e katıldılar.

Hz. Peygamber Hevâzin ve Sakif kabilelerinin kendisiyle harp etmek için Evtâs vadisinde toplandıklarını haber almasıyla savaş hazırlıklarına başladı. Hicretin sekizinci yılının Şevval ayının altısında (27 Ocak 630) ve Mekke'nin Fethinin 17. günü müşrikler üzerine yola çıktı.

İslâm ordusu 12 bin, Hevâzin ve Sakifiler 14 bin kişiydiler. Ayrıca diğer Arab kabilelerinden büyük miktarlarda iltihaklar vardı. Bu savaşta Müslümanlardan iki yüz kişinin şehid olduğu müşriklerden üç yüz kişinin öldüğü rivayet olunur.

Hz. Peygamber ashâbına çocuk, kadın, hizmetçi ve köleleri öldürmemelerini emretmiş ve o gün öldürülen bir kadına çok üzül-müştü. Pek çok hâdisenin vuku bulduğu bu harbde yenilen müşriklerden Hevâzinliler'in büyük kısmı kumandanları Mâlik ile birlikte Tâif'e bir kısmı da Evtâs'a sığındı; geri kalanlar Nahle'ye yöneldiler. Hz. Peygamber savaşın ertesi günü bir birliği Evtâs'a, bir birliği de Nahle'ye sevk etti ve kendisi de doğrudan doğruya Tâif üzerine yürüdü ve Tâif'i kuşattı. Ancak haram ayların yaklaşması ve diğer bazı sebeplerden ötürü bir ay kadar sonra kuşatmayı kaldırdı ve Cîrâne'ye geri döndü." (*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, "Huneyn Gazvesi", XVIII, s. 376-377.)

Huneyn Gazvesi artık sona ermiş bulunuyordu. Hevâzin kabileleri gelip Müslüman olmuşlardı. Ancak Tâifliler Müslüman olmamışlardı. Bu itibarla Tâifliler'in İslâm ile meseleleri Mekke'nin fethinden bir sene sonraya kadar devam edecekti.

Velhâsıl İslâm'ı kabul edenlerin sayılarının gittikçe artması ve bunun sonucu olarak Tâifliler'in kendi kalelerinin içine sıkışıp kalmaları, bunun yanında otlaklarının, bahçelerinin Müslümanlar tarafından çevrilmiş olması onları kendi bölgelerinde herkesten ve her şeyden soyutlanmış ve bütün bütüne yalnızlaşmış duruma düşürmüştü. Bu yalnızlıkları zaman içinde azalmak yerine gittikçe artıyordu. Bu durumda artık Tâifliler için geriye İslâm'ı kabulden başka bir çare kalmıyordu. Bu gerçeği fark eden ve yaşadıkları hâdiseler sonucu düşünce ve intibaları değişen ve dolayısıyla sert tutumları yumuşayan Tâifliler uzun müddet kendi aralarında konuşup tartıştıktan sonra ileri sürecekleri teklifler kabul edilmek şartıyla Müslüman olmaya karar verdiler. Bunun üzerine reisleri Abdi Yâzil başkanlığında bir heyet teşkil edip Hz. Peygamber'e göndermek hususunda anlaştılar. Bizler Tâif ile ilgili gelişen hâdiseleri en mufassal şekilde kıymetli tarihçi M. Asım Köksal'ın verimkâr çalışmalarından öğreniyoruz:

“Amr b. Umeyye, Abdi Yâzil'e, bizim başımıza öyle bir iş gelmiş bulunuyor ki, ondan kaçış yoktur. İşte, şu Zât'ın işi, gördüğün gibidir. Bütün Araplar Müslüman oldular. Sizin onlarla savaşmaya gücünüz yoktur. Bizler şu kalemizin içine sığınmış bulunuyoruz, ama tabii ki burada temelli kalamayız. Çevremizdekiler de tamamıyla yenilgiye uğramışlardır. Bu durumda bizden herhangi birisinin şu kalemizden bir karış bile ayrılabilceğinden emin değiliz. Artık işinizi aranızda iyice düşününüz, başınızın çaresine bakınız, dedi.

Abdi Yâzil, ‘Vallahi benim görüşüm de senin görüşün gibidir. Senin yanına gelip açtığın bahsi ben gelip sana açamadım. Bilgi, isabetli tedbir, görüş sende ve senin elindedir, dedi. Bunun üzerine Sakifliler durumu aralarında konuştular ve birbirlerine danıştılar. Çevrelerindeki Araplarla savaşmaya güçleri bulunmadığı görüşü-

ne vardılar. Birbirlerine, sizin için artık can, mal ve yol güvenliği kalmadığını, sizlerden kim dışarı çıksa onun muhakkak yakalanacağını görmüyor musunuz, dediler. En sonunda Peygamberimiz Aleyhisselam'a Urve b. Mes'ûd gibi birisini göndermeğe karar verdiler. Reisiniz Abdi Yâ'il'i gönderiniz dediler. Abdi Yâ'il ile konuşmaya gittiler. Abdi Yâ'il, Urve b. Mes'ûd ile yaşitti. Peygamberimiz Aleyhisselam'a elçi olarak gitmesini ona teklif ettiler. Abdi Yâ'il bunu yapmaktan kaçındı. Müslüman olarak döndüğü zaman kendisine Urve b. Mes'ûd'a yapıldığı gibi (Onu, Müslüman olarak döndüğü için Tâifliler şehit etmişlerdi) yapılacağından korktu. Yanımda bir takım adamlar gönderilmedikçe ben bu işi yapıcı değilim' dedi.

Bunun üzerine Sakifliler, Abdi Yâ'il'den başka Ahlâf'tan iki, Benî Mâlik'ten üç kişi olmak üzere aşağıda adları yazılı kişileri gönderme kararı aldılar...

Sakif heyetinin başkanı ve işleri çekip çevireni Abdi Yâ'il idi. Sakif temsilcilerinden Urve b. Mes'ûd'a yapılanın kendilerine de yapılabileceği korkusuyla kalbi burkulmadan yola çıkanı yoktu. Fakat heyetten her biri Tâif'e döndüğü zaman kendi cemaati ile meşgul olacak, her biri kendi cemaatini yumuşatacak, işleri kolaylaştıracaktı.

Sakif heyeti Medine'ye yaklaştılar. Kanat vadisine indiler. Sakif heyetinin Medine'ye gelişi Hicretin 9. yılı Ramazan ayında olup, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın Tebük'ten dönüşünden sonraya rastlar.

Heyet Kanat'a inince orada dağınık bir halde yayılan develer buldular. İçlerinden birisi heyet mensuplarına, develeri yayan kişiye develerin kime ait olduğunu sorsak, herhalde bize Muhammed'in haberinden bir şeyler bildirir, dedi. Osman b. Ebi'l-Âs'ı develeri yayan kişinin yanına gönderdiler. Osman b. Ebi'l-Âs, Sakif heyeti arasında yaşça en genci idi. Osman b. Ebi'l-Âs, orada Muğire b. Şûbe ile karşılaştı. Kendisi Peygamberimiz Aleyhisselam'ın biniyecek develerini, otlatma nöbetinde bulunuyordu. Peygamberimiz Aleyhisselam'ın binek develerini nöbetle otlatma vazifesini Ashâb üzerlerine almışlardı.

Muğire b. Şûbe onlarla görüşünce, develeri onların yanına bırakarak Sakifliler'in geldiklerini Peygamberimiz Aleyhisselam'a müjdelemek için koş a koş a gitti. Mescidin kapısına varınca Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanına girmeden önce, Hz. Ebû Bekir'e rastladı. Sakifliler'den binitli bir kafilenin Peygamberimiz Aleyhisselam'ın koşacağı şartlar dairesince bey'at edip Müslüman olmak ve kavimleri, yurtları ve malları hakkında da Peygamberimiz Aleyhisselam'a bir yazı yazdırmak arzusuyla geldiklerini ona haber verdi.

Hz. Ebû Bekir, Muğire'ye, sana and veriyorum. Allah aşkına sen benim bu hususta önüme geçme de, bu haberi Resûlullah Aleyhisselam'a ben iletireyim, dedi. Muğire öyle yaptı. Hz. Ebû Bekir, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanına girdi. Sakifliler'in Müslüman olmak üzere geldiklerini Peygamberimiz Aleyhisselam'a haber verdi. Sakifliler'in gelişi Peygamberimiz Aleyhisselam'ı sevindirdi.

Hz. Ebû Bekir'den sonra Muğire b. Şûbe de sevinçli olarak Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanına girdi. Yâ Resûlallah! Kavmim olan Sakifliler, kendilerine koşacağın şartlar dairesinde İslâmiyet'e girmek ve kavimlerinden arkalarında bulunan kimseler ve yurtları hakkında bir yazı yazdırmak arzusuyla gelmişlerdir, dedi.

Peygamberimiz Aleyhisselam, ben istedikleri her şartı ve her yazıyı, hiç kimseye vermediğimi kendilerine vereceğim. Müjdele onları, buyurdu. Muğire b. Şûbe, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın Sakif temsilcileri hakkında buyurdıklarını kendilerine haber vermek ve müjdelemek için hemen yanlarına döndü.

Öğle vakti onlarla dinlendi. Peygamberimiz Aleyhisselam'ı nasıl selamlayacaklarını onlara öğretti. Sakif temsilcileri Muğire'nin selamlamadan başka her tavsiyelerini yerine getirdiler. Medine'ye gelip Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanına girdikleri zaman, Peygamberimiz Aleyhisselam'ı, Muğire'nin öğrettiği selamla değil, Câhiliye Devri selamıyla selamladılar. 'En'im sabâhan' veya 'Amme sabâhan', dediler.

Mescide girdikleri zaman, Müslümanlar “Yâ Resûlallah! Onlar müşrik oldukları halde mescide girdiler” dediler. Peygamberimiz Aleyhisselam, yeryüzü hiçbir şeyden kirlenmez, buyurdu.

Muğire b. Şûbe “Yâ Resûlallah! Kavmimi benim evime indir de onları ben ağırlayayım. Çünkü benim onlara karşı işlenmiş bir suçum var” dedi.

Peygamberimiz Aleyhisselam ‘Kavmini ağırlamandan ben seni men edici değilim. Fakat ben onları Kur’ân dinleyebilecekleri bir yere indireceğim’ buyurdu.

Sakif heyetinden Osman b. Ebi'l-Âs'ın bildirdiğine göre, Peygamberimiz Aleyhisselam Sakif heyetini kalpleri yumuşasın diye Mescid'e indirmişti. Peygamberimiz Aleyhisselam, Sakif temsilcileri için, Mescid'in bir tarafına hurma dallarından üç tane çardak kurdurdu.

Sakif temsilcilerini Muğire b. Şûbe'nin Bakiyy mevkiindeki evinde ağırladı. Evs b. Huzeyfe der ki, “Sakifliler'den, Peygamber Aleyhisselam'ın yanına gelip Müslüman olan heyet içinde ben de bulunuyordum. Resûlullah Aleyhisselam'ın kurdurduğu çardağa inmiştik. Resûlullah evleriyle Mescid arasında yanımıza gider gelirdi. Yatsı namazını kıldırdıktan sonra yanımıza döner, bizimle konuşmadan yanımızdan ayrılmazdı.”

Sakif temsilcileri, geceleyin okunan Kur'ân-ı Kerîm, âyet ve sûrelerini ve ashâbın teheccüd namazında okuduklarını dinlerler, Müslümanların beş vakit namazlarında saf oluşlarını hayretle seyrederlerdi.

Sakif temsilcileri, Müslüman oluncaya kadar, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın gönderdiği yemekleri yedikten ve ellerini, yüzlerini yıkadıktan sonra, orada istedikleri kadar kalırlar ve daha sonra Muğire'nin evine dönerlerdi.

Sakif temsilcileri Peygamberimiz Aleyhisselam'ın hutbesini dinleyip, hutbede kendisinin Resûlullah olduğuna şehadet ettiğini işitmeyince, kendisinin Resûlullah olduğuna şehadet etmemizi

bize emrediyor da, kendisi hutbesinde buna şهادette bulunmuyor, dediler. Peygamberimiz Aleyhisselam onların bu sözlerini işitince, ben kendimin Resûlullah olduğuna şهادet edenlerin ilkiyimdir buyurduktan sonra, irad ettiği hutbesinde kendisinin Resûlullah olduğuna şهادet etti.

Sakif temsilcileri bu hal üzere günlerce kaldılar ve her gün, sabahleyin Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanına uğradılar. Sakif temsilcileri Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanına gelip gitkiçe, Peygamberimiz Aleyhisselam onları Müslüman olmaya davet ediyordu.

En sonunda Abdi Yâ'il, sen hakkımızda kararını versen, biz de artık ev halkımıza dönsek olmaz mı, dedi.

Peygamberimiz Aleyhisselam, olur; eğer siz İslâm olduğunuzu ikrar ederseniz, sizin hakkınızda kararımı veririm, aksi takdirde ne bir karar verilir ne de sizinle aramızda bir sulh ve barış olur, buyurdu. Sakif heyetinden Osman b. Ebi'l-Âs'ın bildirdiğine göre, Sakif temsilcileri:

1- Sakifliler'in cihada katılmamalarını,

2- Zekât vermemelerini,

3- Namazla mükellef tutulmamalarını,

4- Kendilerinden başkasının üzerlerine emir, vali tayin edilmesini şart koştular.

Peygamberimiz Aleyhisselam, sizler ne savaş için toplanacaksınız ne zekât vergisiyle mükellef tutulacaksınız ne de üzerinize sizden başkası emir, vali tayin edilecektir. Fakat namazdan muaf tutulmaya gelince, içinde namaz bulunmayan dinde hayır yoktur, buyurdu.

Sakif temsilcileri, Yâ Muhammed! Bizim için bir küçüklük ve eksiklik olsa da bu isteğini yerine getireceğiz. Yâ Muhammed! Biz namaz kılacağız, oruç da tutacağız, dediler.

Ashâbdan Câbir b. Abdullah'ın bildirdiğine göre, Peygamberimiz Aleyhisselam, onlar Müslüman oldukları zaman, zekâtı da verecekler, savaşa da gideceklerdir, buyurmuştur.

Abdi Yâ'il, zina hakkında ne buyurursun? Biz, ergen ve yurdundan uzak düşen bir kavmiz. Biz bundan ne geri durabilir, ne de herhangi birimiz ergenliğe dayanabiliriz, dedi. Peygamberimiz Aleyhisselam, zina, Allah'ın Müslümanlara haram kıldığı şeylerdendir. Allah Taâla, "Zinaya yaklaşmayınız! Çünkü o, hiç şüphesiz utanmazlıktır, kötü bir yoldur" (İsrâ/32) buyurmuştur, dedi.

Abdi Yâ'il, ribâ (faiz) hakkında ne buyurursun, diye sordu. Peygamberimiz Aleyhisselam, ribâ (faiz) haramdır, buyurdu. Abdi Yâ'il, bizim mal ve servetimizin hepsi ribâdır, dedi. Peygamberimiz Aleyhisselam, mal ve servetinizin sermayeleri helal olarak sizindir. Allah Taâla, "Ey iman edenler! Gerçekten mü'minler iseniz, Allah'tan korkunuz! Ribâ'dan (faiz) henüz alınmamış olup da kalanı bırakınız (almayınız)" (Bakara/278) buyuruyor, dedi.

Abdi Yâ'il, hamr (içki) hakkında ne buyurursun? Biz onu üzümlerimizden sıkıyoruz. Biz ondan ayrılamayız, dedi. Peygamberimiz Aleyhisselam, şüphe yok ki, Allah onu da haram kılmıştır, buyurdu ve bu husustaki âyeti okudu: "Ey iman edenler! Hamr (içki), kumar, tapınılan dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Bunun için bunlardan kaçınınız ki, felaha eresiniz." (Mâide/90)

Sakif temsilcileri hemen kalkıverdiler ve birbirleriyle birer köşeye çekildiler. Abdi Yâ'il, yazıklar olsun size! Biz şu üç şeyin yasaklığıyla kavmimizin yanına döneceğiz, ama vallahi Sakif halkı hiçbir zaman hamrdan (içkiden), hiçbir zaman zinadan mahrum kılınmaya dayanamayacak, katlanamayacaktır, dedi. Süfyan b. Abdullah, "Be adam! Eğer Allah bir kimsenin hayrını murad ederse, o bunlara dayanır, katlanır. Onun (Peygamberimiz Aleyhisselam'ın) yanındaki şu kişiler (sahâbîler) de vaktiyle bunlara düşkün idiler. Fakat, üzerine düştükleri o kötülükleri bıraktılar ve bunda sabır ve

sebat da gösterdiler. Bununla birlikte, biz şu Zât'tan korkuyoruz. Kendisi her yeri basmış ve yenmiş bulunuyor. Biz ise yeryüzünün bir köşesinde kale içinde kapanmış bulunuyoruz. İslâmiyet çevremizde yayılmıştır. Vallahi, kalemizin üzerine yürümeye kalkacak olursa, biz bir ayda muhakkak açlıktan ölüyoruz! Ben Müslüman olmaktan başka çare göremiyorum! Ben, Mekke'nin karşılaştığı gün gibi bir günle bizim de karşılaşacağımızdan korkuyorum" dedi.

Ötekiler de, birbirlerine, "Yazıklar olsun size! Biz ona karşı koyup da, Mekke'nin karşılaştığı gün gibi bir günle karşılaşmaktan korkuyoruz! Haydi, varıp onun istediği şeyler üzerinde yazışma yapalım!" diyerek, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanına vardılar ve senin istediğin şeylere evet, fakat Rabbe (Lât putu) hakkında ne buyurursun, onu ne yapacağız, dediler.

Peygamberimiz Aleyhisselam, "Yıkılacaktır! Onu da yıkacaksınız!" buyurdu. Heyet başkanı Abdi Yâ'il, "Çok uzak, hiç olamayacak şey bu! Eğer Rabbe bizim kendisini yıkmaya el koyduğumuzu öğrenecek olursa, bizim ev halkımızı öldürür. Kendisini senin yıkmak istediğini öğrenecek olursa, senin ev halkını da öldürür" dedi.

Hız. Ömer dayanamadı ve "Yazıklar olsun sana ey Abdi Yâ'il! Sen ne kadar da cahilsin! Rabbe hiç şüphesiz kendisine tapanı da, tapmayanları da bilmeyen bir taş parçasıdır!" dedi. Abdi Yâ'il, "Ey Ömer! Ey İbn Hattâb! Biz sana gelmedik ki? Sen ne diye konuşuyorsun?" dedi. Nihayet, Sakif temsilcileri Müslüman oldular.

Peygamberimiz Aleyhisselam, Sakifler için kâtip Hâlid b. Saîd b. Âs'a ferman yazıları yazdırdı. Yazdırdığı yazılarda şöyle buyurdu:

"Bismillâhirrahmânirrahîm.

-Bu, Allah'ın Resûlü Peygamber Muhammed'in Sakifiler için yazısıdır. O yazı ki, Sakifiler, haklarındaki bu sahifede yazılı olduğu üzere, hem kendisinden başka ilâh olmayan Allah'ın himayesinde, hem de Peygamber Muhammed b. Abdullah'ın himayesindedirler.

-Onların vadilerinin tümü Harem ve Muharremdir. Onun dikenli ağacına ve avına dokunulmaz!

-Orada zulüm, hırsızlık ve kötülük yapılmaz!

-Vecc vadisine sahip olmaya, Sakifiler herkesten daha lââyık ve müstahaktırlar. Onların ne Tâif şehrinden geçilecek, ne de Müslümanlardan hiçbiri, üzerlerine varıp kendilerine galebe çalmaya kalkacaktır.

-Sakifiler, Tâif şehrinde ve vadilerinde istedikleri bina ve başka şeyleri kuracaklardır.

-Onlar, ne savaş için toplanacaklar, ne de a'şar vergisiyle mükellef tutulacaklar, ne de mal ve canlarından dolayı, hoşlanmadıkları bir şeyle karşılaşacaklardır.

-Onlar, Müslümanlardan bir cemaat olarak Müslümanların dileyip girdikleri yerlerden nereyi isterlerse, oraya girebileceklerdir.

-Esirlerden, kendilerine ait olanlar, yine kendilerindir. Çünkü onlar kendi esirleri hakkında dilediklerini yapmaya başkalarından daha lââyıktırlar.

-Onlar ödenmesi gereken borçlarından vadesi dolmuş bulunanların ribâlarından (faizlerinden) Allah tarafından kurtarılmış ve beraat ettirilmişlerdir.

-Ödenmesi gereken borçlarından vadesi Ukâz panayırı zamanını aşanların, Ukâz panayırı zamanına kadar yalnız anaparaları ödenecektir.

-Sakifiler'in Müslüman oldukları gün defterlerinde yazılı halk üzerindeki borçlardan alacakları, kendilerine aittir. Yine, Sakifiler'den halk üzerindeki emanetleri, onlar ister mal, ister yararlanılmak üzere emanet edilmiş canlı olsun, zayi edilmiş bile olsa, muhakkak sahiplerine ödenecektir.

-Sakifiler'den muâhedede bulunanlara verilmiş olan eman (güvence) teminatı onlardan hazır bulunmayanların canları ve malları için de verilmiştir.

-Onların Liyye'deki malları da, Vecc vadisindeki malları gibi korunacaktır.

-Sakifiler'in antlaşmalarından veya yabancı tüccarlarından Müslüman olanlar hakkında da Sakifiler gibi işlem yapılacaktır.

-Kim Sakifiler'in mallarına, canlarına el-dil uzatmaya veya onlara zulüm ve haksızlık yapmaya kalkacak olursa, ona itaat edilmeyecektir. Zalimlere karşı, Resûlullah ve mü'minler Sakifiler'e yardım edecektir.

-Sakifiler'in yanlarına girmelerini istemediği kimseler, onların yanına girmeyecektir.

-Çarşı ve Pazar, evlerin önünde kurulacak, satışlar oralarda yapılacaktır.

-Sakifiler'e kendilerinden başkası âmir ve vali tayin olunmayacak, Benî Mâlikler'in valileri kendilerinden, Ahlâf'ın valileri de kendilerinden seçilip tayin olacaktır.

-Kureyşiler'e ait olup Sakifiler'in suladıkları her üzüm bağından çıkacak mahsulün yarısı sulayana ait olacaktır.

-Sakifilere ait olan ve ödenmesi gereken borçlara ribâ (faiz) ödenmeyecektir. Borçlular, borçlarını ödeme imkânını bulurlarsa ödeyeceklerdir. Şayet ödemeye imkân bulamazlarsa, vade ertesi yıl Cumâde'l-ûlâ ayına kadar uzatılacak, ertelenecektir. Borcunun vadesi dolduğu halde onu ödemeye yanaşmayan kimse ribâcî (faizci) gibi olmuş günaha girmiş olur. Sakifiler'in halk üzerindeki borçlarından alacaklarına gelince, anaparalarından başkası kendilerinin hakları değildir. Sakifiler'e ait esirlerden herhangi birini sahibi satmak isterse, satabilir. Satılmayanlar için, kurtulmalık, yarısı dört, yarısı da üç yaşına basmış olmak üzere iyi cinsten altı devedir ki, bunlar iyi ve semiz olacaklardır. Bir şeyi satın almış bulunan kimse için, onu satmak hakkı da vardır.

Peygamberimiz Aleyhisselam, Sakifliler için Hâlid b. Saîd b. Âs'a yazdırıp Nümejr b. Hareşe'ye verdiği yazısında da:

-Onlar için Allah'ın himayesi ve Muhammed b. Abdullah'ın himayesi vardır" buyurmuştu.

Sakif temsilcilerinin, kendilerine ait Vecc vadisini dokunulmaz ve yasak bir bölge haline koymasını dilemeleri üzerine, Peygamberimiz Aleyhisselam bu hususta onlar için ayrıca bir yazı da yazdırdı. O yazısında şöyle buyurdu:

"Bismillâhirrahmânirrahîm!

-Bu, Allah'ın Resûlü Peygamber Muhammed'den mü'minlere yazısıdır.

-Vecc vadisinin ne dikenli ağaçları kesilecek, ne de avları avlanacak, öldürülecek, orada böyle bir şey yaparken bulunan kimse kamçılanacak, kendisinin elbisesi de soyulacaktır. Bu yasağı dinlemeyen olursa kendisi yakalanıp Allah'ın Resûlü Peygamber Muhammed'e götürülecektir. Bu, Allah'ın Resûlü Peygamber Muhammed b. Abdullah'ın emridir. Bunu, Allah'ın Resûlü Peygamber Muhammed b. Abdullah'ın emriyle Hâlid b. Saîd yazdı. Hiç kimse buna aykırı hareket etmesin!"

Sakifliler hakkında Allah'ın Resûlü Muhammed'in vermiş olduğu emirlere aykırı hareket eden, kendisine zulmetmiş, kıymış olur. Resûlüllah'ın Sakifler için yazdırdığı bu sahifenin bir nüshasına, şehadet yerine Ali b. Ebû Tâlib, Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali şahit yazıldı.

Sakif temsilcileri, barış ve yazı işleri tamamlandığı zaman, Rabbe (Lât Putu)'nun üç yıl müddetle yıkılmayıp geri bırakılmasını Peygamberimiz Aleyhisselam'dan istediler. Peygamberimiz Aleyhisselam, onların bu dileklerini kabul etmedi. Sakif temsilcileri, iki yıl geri bırak, dediler. Peygamberimiz Aleyhisselam yine kabul etmedi. Sakif temsilcileri, bir yıl geri bırak, dediler. Peygamberimiz

Aleyhisselam yine kabul etmedi. Sakif temsilcileri, Tâif'e vardıktan bir ay sonraya olsun bırak, dediler. Peygamberimiz Aleyhisselam, Rabbe'yi yıkmak için bir vakit tayinine yanaşmadı.

Sakif temsilcilerinin bu şekilde yıkım işinin geri bırakılmasını ısrarla istemeleri, Sakif halkının kıt akıllı takımlarıyla, kadınları ve çocuklarından korktukları içindi. Onlar kavimlerini Müslüman oluncaya kadar Rabbe (Lât putu)'nun yıkımıyla heyecana ve korkuya düşürmeyi uygun görmüyorlardı. Çaresiz kalınca, putlarını hiç olmazsa kendi elleriyle yıkmaktan affedilmelerini istediler ve biz onu hiçbir zaman yıkamayız! Onun yıkım işini sen üzerine al, dediler. Peygamberimiz Aleyhisselam, olur, ben onu kırmayı ashâbıma emrederim. Ebû Süfyân b. Harb ile Muğîre b. Şûbe'yi onu yıkmak için gönderirim. Putunuzu kendi elinizle yıkmaktan sizi affediyoruz, buyurdu.

Kureyş müşrikleri put olarak Uzzâ'yı kendilerine tahsis ettikleri gibi, Sakifliler de Rabbe (Lât Putunu) kendilerine tahsis etmişlerdi. Kureyş müşrikleri, putlardan en çok Uzzâ'ya, sonra Lât'a, daha sonra Menât'a tazim ederlerdi. Lât, Tâif'te dört köşe, beyaz ve düz bir kaya olup; Tâif mescidinin sol minaresinin bulunduğu yerde idi. Önceleri bir Yahudi, Lât kayasının üzerinde sevik karar, hacılara yağ ve süt satardı. Rivayete göre; Lât, Sakifliler'den bir adam olup, öldüğü zaman Amr b. Luhay, o ölmemiş, fakat kayanın içine girmiştir, dedi, ona tapmayı ve üzerine bir de bina yapmayı Sakifliler'e emretti. Rabbiniz şu kayanın içine girdi, dedi. Sakiflerin tapmaları için onun üzerine bir de put dikti. Lât'ın bakıcısı, Sakifliler'den At-tab b. Mâlik oğullarındandı.

Sakif temsilcilerine İslâmiyet'in farzları ve şeriatı öğretildi. Peygamberimiz Aleyhisselam, Ramazan ayından, kalan günlerin orucunu tutmalarını da onlara emretti. Bilal-i Habeşî, onların iftarlıklarını yanlarına götürmekte idi. Onlar, bir gün güneşin daha batmadığını sandılar ve bu ancak, Resûlullah tarafından bize bir imtihandır. İslâmiyetimizin nasıl olduğunu görmek istiyordur! Ey Bilal! Daha güneş batmadı, dediler. Bilal-i Habeşî ise, Resûlullah

Aleyhisselam iftar etmedikçe sizin yanınıza gelmedim, dedi. Bunun üzerine onlar, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın böyle yapmasından, orucu açmakta acele edilmesi gerektiğini anladılar.

Sakif temsilcilerinden birisi de, Müslüman olduğumuz ve Ramazan ayının kalan günlerinin orucunu Resûlullah Aleyhisselamla birlikte tuttuğumuz zaman, Bilâl, Resûlullah tarafından iftarlığını zı ve sahur yemeğimizi getirirdi. Sahur yemeğimizi getirince kendisine, biz tan yerinin ağardığını sanıyoruz, derdik. O da, Resûlullah Aleyhisselam'ı, sahur yemeğini yemekte olduğu sırada bırakıp geldim, derdi. Bundan da, sahur yemeğinin geciktirilmesi gerektiğini anlardık. İftarlığını getirdiği zaman da, biz, daha güneşin tamamiyle çekilip gittiğini görmüyoruz, derdik. O da, Resûlullah Aleyhisselam yemeğini yemeye başlamadıkça size gelmedim, der, sonra da elini çanağa uzatıp ondan alır, yerd.

Sakif temsilcilerinden Evs b. Huzeyfe der ki, Peygamberimiz Aleyhisselam, bir gece yatsıdan sonra uzun müddet yanımıza gelmedi. Yâ Resûlallah! Niye yanımıza gelmekte geç kaldın, diye sorduk. Peygamber Aleyhisselam, her gün Kur'ân'dan bir hizb okuyup geçmeyi kendime vazife edinmişimdir. Bunu yerine getirmedikçe, çıkmamak istedim, buyurdu. Sabaha çıktığımız zaman, Resûlullah Aleyhisselam'ın ashâbına, siz Kur'ân'ı nasıl hizibleyip okursunuz? diye sorduk. Biz her üç sûreyi, her beş sûreyi, her yedi sûreyi, her dokuz sûreyi, her onbir sûreyi, her onüç sûreyi ve Kâf sûresine kadar da, Mufasssal (yüzden az âyetli olan Mesânî sûrelerini takip eden ve araları Besmele ile ayrılıp uzun, orta ve kısa mufasssallar diye üçe ayrılan) sureleri ayrıca hiziblemek üzere hatmedinceye dek hizibler, okuruz, dediler.

Sakif temsilcileri Osman b. Ebi'l-As'ı aralarında yaşça en genci olduğu için, gerilerinde, hayvanların üzerinde bırakmışlardı. Temsilciler onun yanına dönüp uykuya daldıkları zaman, Osman b. Ebi'l-As, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanına gelerek, Peygamberimiz Aleyhisselam'dan dinî sorular sormakta, Kur'ân-ı Kerîm dinlemekte ve öğrenmekte idi. Osman b. Ebi'l-As'ın bu hali Peygamberimiz Aleyhisselam'ın hoşuna gidiyor ve kendisini seviyordu.

Hız. Ebû Bekir, Yâ Resûlallah! Görüyorum ki, bu genç İslâmiyet'i iyice kavrayıp anlamak ve Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmek hususunda Sakif temsilcilerinin en isteklisi ve bunun üzerine en çok düşenidir, dedi.

Osman b. Ebi'l-Âs, Peygamberimiz Aleyhisselam'a gelir ve Yâ Resûlallah! Bana Kur'ân öğret! Beni kavmime imam yap, dedi. Sakif temsilcileri, yurtlarına dönüp gitmek istedikleri zaman, Yâ Resûlallah! İçimizden birini bize âmir ve imam yap, dediler. Peygamberimiz Aleyhisselam da Osman b. Ebi'l-As'ı -yaşca en gençleri olmasına rağmen- onların üzerine vali tayin etti. Bu da, kendisinin Sakif temsilcilerinin içinde İslâmiyet'i ve Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmeye en isteklisi oluşundan, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın da onda bu özlemi ve düşkünlüğü görmesinden ileri gelmişti.

Osman b. Ebi'l-Âs der ki, Resûlullah Aleyhisselam beni Tâif'e vali tayin ettiği zaman Resûlullah'ın bana en son sözü, Ey Osman! Sen Sakifliler'in imamısın! Bir müezzin tut! Fakat o, okuyacağı ezan için bir ücret almayacaktır! Sen kavmine imamlık yapacağın zaman halka namazı hafiflet! Namazı itidal üzere kıldır! Halkın zayıf (güçsüz) olanlarını, içlerindeki yaşlıların, küçüklerin, zayıfların ve iş-güç sahibi olanların durumlarını göz önünde tut! Kendi başına kılacağın zaman, onu istediğin gibi kıl, buyruğu olup, hatta benim namazda ne kadar duracağımı veya ne kadar müddette kıldıracağımı bile tayin etmiş, Kur'ân'dan, ' "İkra' bismi rabbikellezî halak" ve benzerlerini oku, buyurmuştu. Bakara sûresini okuyordum. Yâ Resûlallah! Kur'ân hâfızamdan çıkıp gidiyor, dedim. Resûlullah elini göğsümün üzerine koydu ve Ey Şeytan! Osman'ın göğsünden çık, buyurdu. Bundan sonra, ezberlemek istediğim hiç bir şeyi unutmadım.

İşleri bittiği zaman, Sakif temsilcileri, yurtlarına dönmek üzere, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanından ayrılıp yola çıktılar. Urve b. Mes'ûd'un Tâifliler tarafından şehit edilişinden sonra, oğlu Ebû Müleyh b. Urve ile kardeşinin oğlu Karib b. Esved, Sa-

kif temsilcilerinden önce Medine'ye gelip Müslüman olmuşlardı. Bunlar da, Sakif temsilcileri ile birlikte Tâif'e döndüler. Dönecekleri sırada, Ebû Müleyh, Yâ Resûlallah! Babam öldürüldüğünde, üzerinde ikiyüz miskal altın borç vardı. Eğer Rabbe'ye (Lât'a) hediye edilmiş bulunan zinet eşyasından bu borcu ödemeyi uygun görürsen, öde, dedi. Peygamberimiz Aleyhisselam, olur buyurdu. Karib b. Esved de, Yâ Resûlallah! Benim babam Esved b. Mes'ûd da Urve'nin borcu gibi borç bıraktı. Onun borcunu da put mallarından ödese, dedi. Peygamberimiz Aleyhisselam, Esved kâfir, ve müşrik olarak ölmüştür, buyurdu. Karib, onun bana olan yakınlığı dolayısıyla borcu da bana düşer, benden istenilir dedi. Peygamberimiz Aleyhisselam, o halde, onun borcunu da ödeyeyim, buyurdu. Ebû Süfyan b. Harb'e, Urve b. Mes'ûd ile Esved b. Mes'ûd'un borçlarını put mallarından ödemesini emretti.

Sakif temsilcileri, Sakifliler'e yaklaştıkları zaman, Abdi Yâilil, arkadaşlarına, ben Sakifliler'i halkın en iyi bileni ve tanıyanıyım. Siz olan bitenleri onlardan gizli tutun. Kendilerini savaş ve çarpışma ile korkutun. Muhammed'in bizden büyük ve ağır gördüğümüz birtakım şeyler istediğini, fakat bizim onları kabule yanaşmadığımızı, zinayı, içkiyi kendimize yasaklamamızı, mallarımızın faizinden vazgeçmemizi, Rabbe'yi yıkmamızı bizden istediğini haber verin, dedi.

Sakifliler, temsilcilerini karşıladılar. Temsilciler, Sakifliler'i görünce, elbiselerine büründüler. Hayırlı bir haberle dönmemişler gibi üzüntülü ve kaygılı göründüler. Sakifliler temsilcilerinin yüzlerindeki üzüntü ve kaygıyı gördükleri zaman, içlerinden biri, temsilcileriniz, size herhalde hayırlı bir haber getirmemiş, dedi. Temsilcilerin Tâif'e girince ilk işleri, öteden beri yaptıkları gibi, Rabbe'nin (Lât'ın) yanına uğramak, onu ziyaret etmek, sonra da ailelerinin yanına dönmek oldu. Sakifliler, bunlar ne bir muâhede, ne de bir görüşme yapmamışa benziyorlar, diyerek söylendiler. İçlerinden bir topluluk, temsilcilerin yanlarına gidip, onlara, sizler nelerle dön-

dünüz, diye sordular. Temsilciler, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın aleyhinde konuşmak gerekirse buna izin verilmesini istemişler, Peygamberimiz Aleyhisselam da buna izin vermişti.

Temsilciler, Sakifiler'e, biz, sizin yanınıza, kaskatı, işini dilediği gibi tutan, kılıçla herkese üstün gelen, Arapları ve sair halkı kendisine boyun eğdiren, Benî Asfar ve sair halklar kaleleri içinde bulunmalarına rağmen ister istemez ya da kılıç korkusuyla kendisinden titreşen bir adamın yanından geliyoruz! O, bize çok büyük, ağır ve çetin işler teklif etti. Biz de hepsini reddettik. Zinayı, içkiyi ve faizi bize yasakladığı gibi, Rabbe'yi yıkmamızı da emretti, dediler.

Sakifiler, biz bunu hiç bir zaman kabul etmez ve yapmayız, dediler. Temsilciler, andolsun ki, biz de bunları çok ağır ve zor bulduk. Kendisinin bize karşı insafı davranmayacağını sanıyoruz. Hemen silahlarınızı, kalenizi onarın! Kalenizin üzerine büyük-küçük mancınıklarınızı dikin! Kalenizin içine de bir veya iki yıllık yiyeceğinizi koyun! İki yıldan fazla kuşatılmazsınız! Kalenizin arkasından da hendek kazın! Bunları yapmakta acele edin! Çünkü, O, işini muhakkak gerçekleştirir. Kendisine hiç güvenemeyiz, dediler.

Bunun üzerine Sakifiler, bir veya iki günü savaşma arzusu içinde geçirdiler. Sonra, Yüce Allah kalplerine korku düşürdü. Temsilcilerine, bizde savaşacak güç yok. Bütün Araplar ona boyun eğmiş bulunuyor. Hemen onun yanına geri dönüp istediğini kabul edin ve kendisiyle barış yapın. Kendisi bizim üzerimize yürümeden ve askerler göndermeden önce, sizinle onun arasında bir yazı yazın, dediler.

Temsilciler, Peygamberimiz Aleyhisselam'la kararlaştırdıkları şeyleri Sakifiler'in ister istemez iyi karşılayacaklarını ve Peygamberimiz Aleyhisselam'dan korktuklarını, İslâmiyet'i kabule istekli bulunduklarını görünce, güveni korkuya tercih ederek, biz zaten işi onunla karara bağlamışızdır. Kendisi istediğimiz şeyleri bize vermiş, istediğimiz şartları koştur.

Kendisini, insanların Allah'tan en çok korkanı, insanların en iyisi, akraba haklarını en çok gözeteni, insanların en vefalı, insanların en doğru sözlüsü ve insanların en merhametlisi olarak bulduk. Ancak, Rabbe'yi (Lât'ı) yıkmayı bıraktık, onu kendimiz yıkmaktan kaçındık. Öyleyse, ben adamlar gönderir, onu yıktırırım, dedi. Onu artık adamlar gönderip kendisi yıktıracaktır, dediler.

Sakifiler, siz bunu bizden saklamamalı, bizi üzüntülerin en ağırıyla üzmemeli değil miydiniz, dediler. Temsilciler ise, biz sizin kalplerinizdeki şeytanlık gururunu Allah'ın gidermesini istemiştirdir, diye cevap verdiler. Bunun üzerine, Sakifiler Müslüman oldular.

Sakifiler'den, kalbinde hâlâ müşriklik sevgisi bulunan çok yaşlı bir adam Rabbe'nin yıkılması sözü edilince, bu, vallahi onunla bizim aramızda bir doğruluk delilidir. Eğer onun Rabbe'yi yıkmaya gücü yeterse kendisinin, dâvâsında haklı olduğu, hak üzerinde bulunduğu, bizim ise bâtil, boş üzerinde bulunduğumuz ortaya çıkacaktır! Eğer Rabbe kendisini savunursa, artık bundan sonra hiçbir şey olmaz, dedi. Osman b. Ebi'l-Âs, senin nefsin boş şeyler temenni eder ve seni aldatıp gider! Rabbe dediğin de nedir ki? Rabbe, kendisine kim tapıyor, kim tapmıyor, bilebilir mi? Bunun gibi, Uzzâ da, kendisine tapanı, tapmayanı bilmezdi. Hâlid b. Velid tek başına varıp onu yıkmıştı. Yine bunun gibi, İsâf'ı, Nâile'yi, Hübel'i ve Menât'ı da birer adam gidip yıkmışlardı. Süâ'yı da bir tek adam gidip yıkmıştı. Bunlardan hiçbirisi kendisini koruyabilmiş midir, dedi. Yaşlı Sakafi, Rabbe, adlarını andıklarının hiçbirine benzetilemez, dedi. Osman b. Ebi'l-Âs, sen, bana görünme, dedi.

Sakif temsilcileri Medine'den ayrıldıktan iki veya üç gün sonra Peygamberimiz Aleyhisselam, Ebû Süfyan b. Harb ile Muğîre b. Şûbe'yi Rabbe putunu yıkmaya gönderdi. Lât putunu yıkacak olanların Hâlid b. Velid'in kumandası altında gönderildiği ve yıkım işine katılanların 19 kişi kadar oldukları da rivayet edilir.

Tâif'e yaklaştıkları zaman, Muğîre b. Şûbe, Ebû Süfyan'ı önden göndermek istedi. Şehre Peygamber Aleyhisselam'ın emri üzere, önce ilerleyip sen gir, dedi. Ebû Süfyan, Tâif'e önce girmekten ka-

çındı. Kavminin yanına önce sen var, dedi. Kendisi Zi'l-Herem'deki mülkünde oturdu kaldı. Bunun üzerine, Muğîre b. Şûbe, yanında 19 kadar kişi olduğu halde, yatsı vakti Tâîf'e girdi. Geceyi geçirdiler. Sabahleyin Rabbe'nin üzerine çıkacaklar, onu yıkacaklardı. Muğîre b. Şûbe, kendisiyle birlikte gelen arkadaşlarına, vallahi, bugün sizi Sakifliler'e güldüreceğim, dedi ve eline bir kazma, balta aldı. Rabbe'nin üzerine çıktı.

Kendisinin kavmi olan Muattib oğulları, o da Urve b. Mes'ûd gibi vurulur, öldürülür korkusuyla silahlanarak, Muğîre b. Şûbe'nin yakınında dikilmiş duruyorlardı. O sırada, Ebû Süfyan da oraya geldi. Muğîre ona teklifini tekrarlayınca, Ebû Süfyan, hayır! Sen, Rabbe'ye benden önce erişeceğini söylemiştin! Yanı başımda duran Muattib oğulları benim onu yıkmaya başladığını görürlerse dururlar mı, dedi. Muğîre b. Şûbe, kavmim buraya onları güvenlik maksadıyla sen gelmeden önce koymuşlardır, dedi. Sakifliler'in kadınları gelip yüzlerini açmışlar, erkeklerinin kılıçla çarpışmaksızın Rabbe'yi Müslümanlara teslim ettiklerine yanyıyorlar, ağlıyorlardı. Köleler, çocuklar, erkekler, genç kızlar oraya gelmişlerdi. Herkes, Lât'ın yıkımından çekingen bulunuyordu. Muğîre b. Şûbe, elindeki balta, kazma ile Lât'a bir darbe indirdiği zaman, Ebû Süfyan, vah yazık! Âh Yazık, dedi. Muğîre b. Şûbe titrer gibi yaparak arkasının üzerine yıkılınca, Tâîf halkı birden çığlık kopardılar, sarsıldılar. Allah Muğîre'yi rahmetinden uzak etsin! Rabbe onu öldürdü, dediler. Muğîre'nin yıkılıp düştüğünü gördüklerine çok sevindiler. Sizlerden ona yaklaşmayı, onu yıkmaya kalkışmayı isteyebilecek, göze alabilecek kim var? Vallahi ona güç yetirilemez! Hayır! Siz Rabbe'nin kendisini koruyamayacağını, savunamayacağını sanıyordunuz! İşte, vallahi o kendisini korumuş ve savunmuştur, dediler. Muğîre, bir müddet o halde kaldıktan sonra, silkinip oturdu ve "Ey Sakif topluluğu! Araplar, Arap kabileleri içinde Sakifliler'den daha akıllı bir kabile yoktur! derlerdi. Meğer Arap kabileleri içinde sizden daha ahmak bir kabile yokmuş! Yazıklar olsun size! Lât ve Uzzâ dediğiniz nedir ki? Rabbe dediğiniz nedir ki? Şu taşlar

gibi birer taştırlar. Taştan, kerpiçten ibarettirler. Onlar kendilerine kim tapıyor, kim tapmıyor, bilemezler! Yazıklar olsun size! Lât hiç işitir mi? Hiç görür mü? Hiç bir yarar veya zarar verir mi? Gelin! Allah'ın affına ve lütfuna sığının! O'na ibadet edin!" dedi. Sonra da, yanındakilerle birlikte Rabbe'yi yıkmaya, taşları birer birer yere indirmeye devam ettiler ve en sonunda onu yerle bir edince, Sakifliler şaşakaldılar.

Lât'ın kapıcı ve bakıcısı, Sakifliler'in Aclan b. Attab b. Malik oğullarındandı. Attab b. Malik b. Ka'b'dan sonra bu hizmeti oğulları görmekte idi. Lât'ın bakıcısı, göreceksiniz ki, temeline inilince temel öyle bir kızacaktır ki, o kızgınlıkla onları yerin dibine batıracak, geçirecektir, diyordu. Muğîre b. Şûbe, bunu işitince, Halid b. Velid'e, beni bırak da, şunun temelini de kazayım, bakayım, dedi. Temelini kazmaya başlayıp, adam boyunun yarısına kadar ulaştı. Kabkab'ın deposuna vardılar. Orada bulunan zinet eşyasını ve elbiseleri soyup çıkardılar. Koku, altın ve gümüşü de aldılar.

Kabkab, Lât'ın içinde bulunduğu yerin adı idi. Lât'ın malları bir araya toplanınca, Muğîre b. Şûbe, Ebû Süfyan'a, Resûlullah Aleyhisselâm, bu maldan, Urve b. Mes'ûd ile Esved b. Mes'ûd'un borçlarını ödemeyi sana emretmişti, dedi. Onların borçlarını bu mallardan ödediler.

Peygamberimiz Aleyhisselâm, Rabbe'nin bulunduğu yere, Tâif Mescidi'nin yapılmasını Osman b. Ebi'l-Âs'a emretti ve bu emir de yerine getirildi.

Lât yıkım birliği, görevlerini yapıp Medine'ye döndükleri gün Peygamberimiz Aleyhisselâm, Lât'ın kalan mallarını da Müslümanlar arasında bölüştürdü. Dinini aziz ve üstün kıldığı, kendisine yardım ettiği için de, Yüce Allah'a hamd-ü senâda bulundu.¹⁴⁵

Huneyn gazvesi ile ilgili nakiller ve daha sonra Tâifliler'in Müslüman olmalarıyla ilgili rivayetler bu satırlarla bitmiş oluyor.

İlaveten, Dr. Halil İbrahim Rahat Beg'in Kitapta geçen tespiti 83 sayfa numarası ile cevabî mahiyette kaleme aldığı "Tâif putlarından uzaktı fakat Mekke'den daha geç İslâmlaştılar. Çoğu çöl insanı putlardan daha da uzaktı fakat geç İslâmlaştılar" şeklinde tertip ettiği iki kademeli sual tarzındaki tenkit, ayrıca iki noktanın açıklanması ile bitmiş olacaktır.

Bir defa "Vahy" Mekke'ye gelmiştir ve daha sonra Vahy ile başlayan kavga ve dövüşler ancak Vahy'in daha çok akıllarda kalmasına sebep olmuştur. Tâifliler olsun, kabileler olsun böyle bir imkândan mahrumdular. Sadece onlar "Sûk-i Ukâz" gibi panayırlarda ve dolaylı yollarla Vahy'e muttali oluyorlardı. Bilhassa Tâifliler bu âyetleri duymuş olsalar bile yine de bu gibi sebeplerle rahatlarının bozulmasını istemedikleri için şuur-altı dinamiklerinden "avunma ve yansıtma" gibi savunma mekanizmalarıyla bu gelen âyetlerin Mekkeliler'i ve Mekke'deki putları ilgilendirdiklerini yoksa kendilerini ve kendi putlarını hedef almadıklarını düşünerek bu ilâhî sorumluluğu üstlerinden atmışlardı.

Daha sonra, çöl insanların putlardan uzak oldukları halde daha geç İslâmlaşmış olmaları bir tek sebeple açıklanmayacak kadar giriftir. Nitekim, çölde yaşayan kabilelerin birbirlerine nispetle daha erken-daha geç Müslüman olmalarında birbirinden bağımsız pek çok etken vardır. Bu cümleden olarak çok eski zamanlardan beri devam eden harplerin –bazılarının kırk küsur sene sürmeleri gibi- hasıl ettiği düşmanlıklar, kin, nefret duyguları veya üstü örtülü olarak yaşanan çekemezlilikler, birbirlerine üstün gelme gayretleri yahut bunun aksine kız alıp vermelerden doğan sıhriyet bağları ve yine bazı hâdiselerden dolayı karşı tarafa duyulan minnet, şükran borçları, ilaveten coğrafyada bu kabilelerin yaşadıkları yerlerde birbirlerine yakın-uzak olmaları ve buna göre ortaya çıkan menfaat beraberlikleri veya çatışmaları gibi ve benzeri hususlar bu kabilelerin daha erken-daha geç İslâmlaşmaları hususunda önemli etken olmuşlardır. Bu sebeple her bir kabile tarihten gelen şartları içinde

ve sahip olduğu imkânlarına göre ayrı ayrı incelenmediği müddetçe bu kabilelerin niçin daha erken-daha geç Müslüman oldukları hususunda bir hükme varmak mümkün olmayacaktır.

Velhâsıl üzerinde çalıştığımız konu, yapılan bu açıklamalarla nihaî mânâda bitmiş oluyor. Ancak bununla beraber, Tâifliler'in daha geç Müslüman olmaları ile ilgili bahiste, önce Tâifliler'in daha sonra müşrik kabilelerin ve en sonunda o günlerden bugünlere kadar gelen Müslümanların nasıl olup da dinî hayatlarını koruduklarını açıklar mahiyette bir peygamberî uygulama vaki olmuştur.

Nitekim Cenâb-ı Peygamber'in Müslüman olmak için Medine'ye gelen Tâifliler hakkındaki "Ben onları Kur'ân dinleyebilecekleri bir yere indireceğim" beyanı üzerine Müslümanların vâki olan itirazlarına karşı "Yeryüzü hiçbirşeyden kirlenmez" şeklinde verdiği cevap Kur'ân dinlemenin ne kadar lüzumlu olduğunu ve bunun ne kadar ciddiyet taşıdığını göstermesi bakımından önemlidir. Hz. Peygamber bu tavrıyla bu kadar konu arasından Kur'ân ile ilgili hususu öne çıkarmış oluyordu.

Hâsılı bizler, konuyu Tâifli Müslümanlarla sınırlı kalmaktan çıkarıp İslâm'ın ilk gününden başlamak üzere kıyamete kadar gelecek Müslümanları kapsayacak şekilde açıklamak durumundayız. Bu husus önemlidir. Nitekim, Hz. Peygamber bu beyanı ve icraatiyle Kur'ânî tavrı -Kur'ân dinleme, Kur'ân okuma, Kur'ân'ın mânâsını anlama ve uygulama gibi- yani Kur'ân'ı, Müslümanların hayatlarının merkezine almaları lüzumunun Müslümanların Müslüman kalabilmeleri için tek çare olduğunu onların dikkatlerine sunmuş bulunuyordu.

Bu itibarla son senelerde Kur'ân ile ilgili mesnetsiz yanlış ve kasıtlı açıklamaların yaygınlaşması sonucu zihinleri bulanık Müslümanların dikkatlerine bu hususların sunulması zaruret halini almıştır.

Bu bakımdan Hz. Peygamber'in "Ben onları Kur'ân dinleyebilecekleri bir yere indireceğim" beyanından hareketle günümüzde Kur'ân hakkında yapılan talihsiz açıklamalara karşılık vermek için

evvela bahsimiz ile ilgili rivayetleri tekrar nakletmek ve daha sonra buna göre yorumlar geliştirmek meselenin vuzuha kavuşması açısından en emin yol olacaktır:

“Mescide girdikleri zaman, Müslümanlar Yâ Resûlallah! Onlar müşrik oldukları halde Mescide girdiler, dediler. Peygamberimiz Aleyhisselam, yeryüzü hiçbir şeyden kirlenmez buyurdu.

Muğire b. Şûbe, Yâ Resûlallah! Kavmimi benim evime indir de onları ben ağırlayayım. Çünkü benim onlara karşı işlenmiş bir suçum var dedi. Peygamberimiz Aleyhisselam kavmini ağırlamandan seni menedici değilim. Fakat ‘Ben onları Kur’ân dinleyebilecekleri bir yere indireceğim’ buyurdu.

Sakif heyetinden Osman b. Ebi'l-As'ın bildirdiğine göre Peygamberimiz Aleyhisselam Sakif heyetini kalpleri yumuşasın diye Mescid'e indirmişti. Peygamberimiz Aleyhisselam, Sakif temsilcileri için, Mescidin bir tarafına hurma dallarından üç tane çardak kurdurdu.

Evs b. Huzeyfe der ki, Sakifiler'den, Peygamber Aleyhisselam'ın yanına gelip Müslüman olan heyet içinde ben de bulunuyordum. Resûlullah Aleyhisselam'ın kurdurduğu çardağa inmiştik. Resûlullah evleriyle Mescid arasında yanımıza gider gelirdi. Yatsı namazını kıldırdıktan sonra yanımıza döner, bizimle konuşmadan yanımızdan ayrılmazdı.

Sakif temsilcileri, geceleyin okunan Kur'ân-ı Kerîm âyet ve sûrelerini ve ashâbın teheccüd namazında okuduklarını dinlerler, Müslümanların beş vakit namazlarında saf oluşlarını hayretle seyrederlerdi. Sakif temsilcileri, Müslüman oluncaya kadar, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın gönderdiği yemekleri yedikten ve ellerini yüzlerini yıkadıktan sonra orada istedikleri kadar kalırlardı. Daha sonra Muğire'nin evine dönerlerdi.”

Yukarı satırlardaki nakillerde geçen pek çok husustan konumuzla ilgili olması bakımından Kur'ân ile ilgili rivayet hem o günleri anlamak ve hem de bu meseleyi günümüzle irtibatlandırarak

Kur'ân hakkında söylenilenleri cevaplandırmak bakımından son derece ehemmiyetlidir. Bu bakımdan bu rivayeti hatırlamamız gerekecektir: “Muğire b. Şûbe, Yâ Resûlallah! Kavmimi benim evime indir de onları ben ağırlayayım. Çünkü benim onlara karşı işlenmiş bir suçum var dedi. Peygamberimiz Aleyhisselam kavmini ağırlamandan seni menedici değilim. Fakat ben onları Kur'ân dinleyebilecekleri bir yere indireceğim buyurdu.” ifadesinde düşüncelerimizi ve yorumlarımızı ilgilendiren husus “Ben onları Kur'ân dinleyebilecekleri bir yere indireceğim” beyanıdır.

Bu Peygamberî beyan bizlere, Kur'ân hakkında konuşurken son derece hassas davranmamızı ve özen göstermemizi telkin etmektedir. Bu itibarla bizlerden Kur'ân hakkında konuşurken hassasiyet ve özen göstermemiz fakat aynı zamanda konuya en mükemmel şekilde açıklık getirmemiz beklenecektir.

Kur'ân-ı Azîmuş-Şân İslâm'ın ve tabii Müslümanların mukaddes kitabıdır. Bu itibarla onun kudsiyeti önemlidir ve korunmalıdır. Fakat ne kadar esef vericidir ki, bu son zamanlarda şan, nam, şöhret, mevki, rütbe, itibar vesaire gibi menfaat gözeten kimselerin yalan-yanlış, aslı-astarı olmayan, mesnedi bulunmayan sözleriyle Kur'ân'ın kudsiyeti haleldar edilmekte ve Müslümanların Kur'ânî heyecanları tüketilmektedir. Bu tutum İslâm'ın ve tabii Müslümanların günlerini karartmakta ve geleceklerini tehdit eden bir mahiyet göstermektedir. Bir İslâm düşünürünün “Kur'ân var oldukça Müslümanlar kaybolmazlar” sözü meselenin ciddiyetini gösterir niteliktedir.

Hal böyle olunca, konunun açıklık kazanması bakımından en emin yol evvela bu söylenilenlerin tespiti ve daha sonra sırası içinde bunların cevaplarının verilmesi olacaktır.

Ancak doğrudan doğruya konumuz olmaması hasebiyle kitabın bütünlüğü korunarak –ileride mufassalan ve müstakillen bir çalışma yapılmak üzere- evvela ana hatlarıyla Kur'ân ile ilgili –mânâsı

bilinmiyorsa Kur'ân okumanın bir faydasının olmayacağı, Kur'ân'ın tercümesinden hatim yapılabileceği, ölümlere Kur'ân okunamayacağı ve hayır yapılamayacağı- gibi söylentiler ele alınacaktır.

Daha sonra Kur'ânî değerler içinde bulunan “ezan”ın Türkçe okunacağı, Mevlid'in bid'at olduğu gibi hususlar bahis konusu edilecektir.

Müteakiben İslâmî merasim içinde yer alan ıskât-ı savm-u salât ve ıskât-ı zekat gibi ibadet mahiyetli uygulamalara temas edilecektir.

Bu tertip içinde Kur'ân'ın mânâsı bilinmiyorsa Kur'ân okumanın bir faydası yoktur demek, Kur'ân'ın mânâsı bilinmiyorsa Kur'ân okunduğu zaman Kur'ân dinlemenin bir faydası yoktur demektir. Bu çıkarım bütün bütüne yanlıştır ve diğer yanlış çıkarımlardan farklı olarak sonuçları itibariyle tehlikelidir. Kur'ân'ın mânâsını pek çok kimse bilmediğine göre, bu ülkede Kur'ân okunmayacak, okunduğu takdirde kimse onu dinlemeyecek demektir. Bu ülkenin semalarından Kur'ân sesi kalkacak, arşa yükselen Kur'ân sesi kesilecek demektir. Kimse dinlemeyeceğine göre güzel sesle, adabıyla, erkânıyla Kur'ân okuyan Hâfız-ı Kur'ân'lar yetişmeyecek demektir. Pek çok kimse mânâsını bilmediğine göre hiçbir evin penceresinden iftar vakti Kur'ân sesi işitilmeyecek demektir.

Gençlerin önlerinde zaman vardır; fakat öğrenme çağı geçmiş ve yetmiş seneden beri mânâsını bilmeden Kur'ân okuyan bir Müslümana “mânâsını bilmiyorsanız Kur'ân okumanın bir faydası yoktur” demek onun yetmiş yıllık ömrünü ve emeğini yok etmek, ümitlerini ve hayallerini yıkmak olacaktır. Bu, onu yetmiş yıldan beri yaşadığı hayatından alıp boşluğa terk etmek demektir. Kısacası onu Kur'ân'dan koparmak demektir. Böyle bir ayrılığa ve böyle bir felakete bu Müslüman nasıl dayanacaktır.

Daha başka olarak, şayet bir kişi günde 4 saat –bu zaman uzayabilir veya kısalabilir- mânâsını bilmeden Kur'ân okuyorsa bu kimse bu zaman zarfında yalan söylemekten dedikodu yapmaktan,

iftira etmekten, laf taşımaktan, kötü söz söylemekten, insanları incitmekten, zulüm etmekten, haksızlık etmekten, eziyet etmekten, kısacası diliyle ve eliyle yapacağı her türlü kötülükten ve fenalıktan uzak kalacak demektir. Ayrıca bu insan mânâsını bilmesede Kur'ân okuduğu için Allah'ı düşüneneğine göre –insan zihni aynı anda iki ayrı mevzû düşünemeyecektir- aklında kötülükler kurup geliştiremeyecektir. Günde dört saat insanların uyanık oldukları devrenin dörtte birine takabül eder ki, bir Müslümanın kırk senelik hayatı içinde on seneye karşılık gelir. Bu durum bir Müslümanın ömründen on senesini Allah'ın istediği gibi yaşaması demek olacaktır. Bu nokta önemlidir ve Allah'a varmanın tek yoludur.

Daha başka olarak Kur'ân-ı Azimuş-Şân'da Allah Taâla'nın adı ikibin sekizyüz onaltı (2816) defa, Rahmân adı yüz altmışdokuz (169) defa geçer. Sıfatlarından Rab dokuzyüz yetmişbir (971) defa, Rahîm ikiyüz yirmisekiz (228) defa, Alîm yüz elliüç (153) defa, Hakîm doksaniki (92) defa, Gafûr doksanbir (91) defa, Azîz doksan (90) defa, Semî' kırkbeş (45) defa, Habîr kırkbeş (45) defa, Basîr kırkdört (44) defa, Kâdir otuzbeş (35) defa, Vâhid yirmiiki (22) defa, Şehîd yirmi (20) defa ve diğer sıfatları yirmiden az olarak zikredilmiştir.

Allah Taâla'nın adı ve sıfatları Kur'ân-ı Kerîm'de yekûn olarak beşbin ikiyüz onbir (5211) defa geçer. Ortalama olarak bu rakam sayfa başına sekiz nokta altmış üç (8.63) sayısına tekabül eder. Bu hesaba göre mânâsını bilmeden günde bir cüz –yirmi sayfa- Kur'ân okuyan bir Müslüman kişi yüz yetmiş iki nokta altmış (172.60) defa Allah'ın adını ve sıfatlarını zikretmiş olacaktır. Allah Taâla'nın adını ve sıfatlarını günde yüz yetmiş iki defa zikretmek küçümsenmeyecek kadar önemlidir.

Diğer bir husus olarak Kur'ân'ın kendi ölçülerine göre oluşturduğu bir “kültür” vardır. Buna göre bir Müslüman doğrudan doğruya Kur'ân'ın mânâsını bilmesede yine de Kur'ân okurken

bu kültür içinde yalan söylemenin, laf taşımanın, iftira etmenin, hırsızlık etmenin, rüşvet almanın, haram yemenin, haksızlık yapmanın, zulüm etmenin, insan öldürmenin, içki içmenin, kumar oynamanın ve buna karşılık doğru olmanın, sabırlı olmanın, iyilik yapmanın ve benzeri hususların İslâm'ın emir ve yasakları olduğunu ezbere bilir. Hal böyle olunca Kur'ân okuyan bir kimsenin bu âyetlerden hangilerinin, hangi emirlere ve yasaklara ait olduğunu bilip bilmemesinin fazla bir önemi yoktur. Mühim olan husus, bu Müslüman kişinin İslâm'ın emir ve yasaklarını kendisinde mevcut zaaflara, eksikliklere ve kusurlara göre anlayıp kabul etmesi ve onları düzeltmek istemesidir.

Burada meselenin açıklık kazanması lazımdır ve akla gelebilecek sual önemlidir. Hakikaten Kur'ân'ın emir ve yasaklarının bilinip uygulanmaması mı daha iyidir, yoksa ayrı ayrı olmasa da toplu olarak bilinip uygulanması mı daha iyidir. Gayet tabii, bu iki tercihten bilinip uygulanması en iyisidir. Bu mümkün değilse bu âyetlerin ayrı ayrı değil, bütün olarak bilinip uygulanması tercih edilir. Bu tercih ehemmiyetlidir çünkü üçüncü şıkka yer yoktur.

Bilmek ve uygulamak iki ayrı keyfiyettir. Birbirlerini etkileyebilecekleri gibi birbirlerini etkilemeden de var olabilirler. Buna dair elimizde ciddi bir misal vardır. Bir cerrahın yaptığı ameliyatlarda sigara içen hastalarının ciğerlerini kaplayan nikotin tabakasını neşterinin tersiyle sıyırdıktan sonra hâlâ sigara içmeye devam etmesi, insanlarda bilgi ile uygulamanın birbirinden farklı iki ayrı tavır olduğunu göstermesi bakımından ibret vericidir.

Konu, bu söylenenlerle yapılan yorum ve değerlendirmelerle yetinmeyecek kadar kapsamlı ve muhtevalıdır. Nitekim Müslümanlar Kur'ân-ı Azîmu's-Şân'ı severek ve isteyerek okurlar. Sevmek insanların duygularını, düşüncelerini hareket ve davranışlarını besleyen ve yönlendiren temel dinamiktir. İstemek, sevmenin tabii sonucudur. Daha açık ve kesin bir ifadeyle istemek, "irade etmek"tir. İrade, insanlarda doğuştan yoktur. Daha sonra iki kaynaktan biri olan sevgiy-

le beslenir. Sevmenin yol göstericiliği ile bu irade gücü, Müslümanlarda Kur'ân-ı Kerîm'in emirlerine uymak, yasaklarından kaçınmak gibi bir İslâmî tavrı belirler. Bir süreç halinde gelişen bu tavır Müslümanlarda devam eden bir tekâmülün imkânlarını hazırlar.

Mesele varabileceği en ileri noktada yine önemlidir. Nitekim değil mânâsını bilmemek Kur'ân'ı yüzünden okumasını bilmeyen bir Müslümanın dahi Kur'ân-ı Kerîm'i açıp onun sayfalarına bakıp âyetlerini gözüyle takip ederek hatim sürmesi yine aynı derecede makbuldür ve değerlidir. Bunun içindir ki, Müslümanlar bu ibadete "hatim okumaktan" ziyade "hatim sürmek" demişlerdir. Hâsılı, bir Müslüman Kur'ân'ın mânâsını bilmesede ve hatta yüzünden okumayı beceremese de yine de hiçbir kimse o Müslümanın Kur'ân'a dokunmasını, onu öpüp başına koymasını, ona biricik evladı gibi sarılıp, onu bağrına basıp kucaklamasını, koklamasını elinden alma hakkına sahip değildir. Çünkü bu hal bir Müslümanın bu dünyada yaşayabileceği, en ulvi ve en ilâhî hazdır.

Rus ihtilali esnasında, trende giderken babamla karşılaşan bir Türk kızının kimsenin bulunmadığı bir yerde sessizce yanına yaklaşp kolye şeklinde boynuna taktığı Kur'ân-ı Kerîm'i gösterip "Bunu bana annem verdi, ben bunu seviyorum ve buna inanıyorum diyerek öpüp başına koyması ve ağlaması", okumasını ve hatta mânâsını bilsin bilmesin her bir Müslümanın varmak istediği nihaî hedeftir.

Gerçekler böyle iken Kur'ânla ilgili ve hatta en az mânâsı kadar önemli bir başka husus daha vardır. Bu cümleden olarak, Kur'ân mânâsıyla olduğu kadar okunuşundaki edasıyla daha sonra harflerinin ve kelimelerinin çıkardığı titreşimleriyle ve bu kelimelerden teşekkül eden âyetlerinde vücut bulan ahengiyle ve mûsikîsiyle ayrı bir mucizedir. Kur'ân, bu yönüyle işitenler üzerinde ayrı bir etki bırakır. Bu nokta önemlidir. Zira insanların duygularıyla etkilenmeleri en azından zihinleriyle etkilenmeleri kadar önemlidir. Nitekim buna dair dünyada mevcut pek çok misalden başka olarak son elli seneden beri ülkemizde yaşanmış ve yaşanmakta olan bir örnek vardır.

İkinci Dünya Harbi'ni müteakib, Türkiye Nato'ya girip yüzünü Amerika'ya döndükten sonra Türkiye'ye gelen Amerikan filimlerinde -o zamanlar Amerika romantik filimler çeviriyordu- okunan İngilizce şarkıları arkadaşlarımız mânâlarını bilmeden ve telaffuzlarını beceremeden -çünkü o vakitler orta öğretimde Fransızca okutulurdu, İngilizce ya hiç okutulmazdı veya çok az okutulurdu- hep beraber toplu olarak okurlar veya tek başlarına mırıldanırlardı.

Mânâsını bilmeden, telaffuzunu beceremeden Amerikan aksanıyla okunan bu İngilizce şarkıların Türkiye'yi bugün ne hale getirdiği ortadadır. Ancak bu netice tabiidir ve zaten başka türlü olamazdı. Çünkü, mânâsı bilinmeden teleffuzu becerilemeden okunan bu şarkılar o genç insanları duygularıyla ve düşünceleriyle Amerika'ya bağlıyor, gönüllerinde Amerikan sevgisi uyandırıyor. Hal böyleyken mânâsı bilinmeden okunan Kur'ân niçin Müslümanları Allah'a, Peygambere, İslâm'a, bağlamayacak ve onların gönüllerinde Allah, Peygamber sevgisi uyandırmayacaktı.

Velhâsıl, Müslümanlar Kur'ân'ın mânâsını öğrenmesin diyen yoktur. Ancak şu söylenmek isteniyor ki, "Kur'ân'ın mânâsı bilinmiyorsa okunmasında bir fayda olmayacaktır" ifadesi Müslümanları Kur'ân'dan koparma gayretinin başlangıç noktasıdır.

Bu tertip içinde ikinci olarak "Kur'ân'ın tercümesinden hatim yapılabileceği" söylentileridir. İnsanlar istedikleri kadar Kur'ân'ı tercümesinden okuyabilirler. Buna kimsenin bir diyeceği yoktur ve buna sınır da yoktur. Bu çeşit okumalar gayet tabii sevaptır, ancak hatim değildir. Mesele budur.

Kur'ân'ın tercümesinden hatim yapılacak olursa Kur'ân'ın esas metni ikinci plânda kalmış olur. Okunmaya okunmaya unutulup gider. Felsefede genel-geçer bir hüküm vardır ve "hiçbir tercüme esas metnin yerine geçmez" denir. Çünkü araya üçüncü bir şahıs girmiştir. O şahıs bu metni kendine ve kendi donanımına göre anlayacak ve yorumlayacaktır. Aynı kaide Kur'ân'ın tercümeleri için de geçerlidir. Hal böyle olunca ve Kur'ân'ın yüzlerce tercümesi yapıldığına ve araya üçüncü şahıslar girdiğine göre bunlardan hangisi Kur'ân'ın gerçek mânâsı sayılacaktır. Bir de araya art niyetli hainler girerse...

Daha başka olarak bu tercih sonucu Kur'ân'ın kudsiyeti insan eli değmiş tercümeler üzerinde yoğunlaşacaktır. Bu sonuç Kur'ân'ın ilâhîliğini ve ebediliğini haleldar edecek ve Müslümanlar arasında ki bütünlüğü bozacaktır. Bu mahzurlardan dolayı esas metni öne almak gerekir. Okunacak miktar önce Kur'ân'ın metninden okunur daha sonra tercümesine geçilir.

Bu beyanı müteakip, sırası içinde cemiyetimizde devamlı yaygınlaştırılmak istenilen “ölülere Kur'ân okunamayacağı ve hayır yapılamayacağı” gibi söylentiler gelir. Biricik evladını kaybeden bir anne-babaya siz evladınıza Kur'ân okuyamazsınız ve hayır yapamazsınız denildiği zaman bu anne-babanın içine düşecekleri üzüntü, gam, keder ve yıkımı düşünmek bile yetecektir. Çünkü evlatları için yapabilecekleri birşey kalmamıştır artık. Halbuki Kur'ân-ı Azîmuş-şân diriler için de ölüler için de rahmettir. Hiçbir şey olmazsa bile yine de anne-babanın Kur'ân okuyarak teselli bulmaları bir nimettir.

Takip edilen bu sıra içinde “Türkçe ezan okunacağı ve Mevlidin bid'at olduğu” iddiaları yer alır. Bu iddialar cevaplarını bulmalıdırlar.

Ezan Müslümanlar arası ortak değerdir. Onunla oynanmaz. Bu sebeple ezan sadece Türkçe değil daha başka hiçbir dilde okunamayacağı gibi kelimeleri, eşdeğer mânâlı kelimelerle değiştirilerek kendi dilinde bile okunamaz. Eğer her bir millet ezanı kendi dilinde okuyacak olursa ezanın birleştirici ve bütünleştirici vasfı kaybolup gider.

Malezyalılar, Endonezyalılar, Bangladeşliler, Pakistanlılar, Türkler, Bosnalılar, Arnavutlar ve daha başka her bir Müslüman ezanı işitince ezanı tanımalıdır. Kendilerinin İslâm'ın mensubu olduklarını ve İslâm kardeşliğini içlerinin derinliklerinde hissetmelidirler.

Daha başka olarak ezanı diğer nağmelerden ve nidalardan ayıran bir musikisi vardır. Nitekim ezan sedasıyla ve okunuş tarzındaki edâsıyla mânâsını bilsin bilmesin herkesi etkiler. Menkıbelere konu teşkil edecek kadar pekçok gayr-i Müslim, ezan sesiyle Müslüman

olmuşlardır. Veleve ki bu kimseler Müslüman olmasalardı bile yine de değışecek birşey yoktu. Çünkü ezan evvelen ve evvelen Müslümanları muhatap alıyordu ve onlar içindi.

Şu husus hiç unutulmamalıdır ki ezan sesi ve Kur'ân sesi Müslümanların varlığını izah eden iki temel değerdir. Rahmetli Şair Yahya Kemal Beyatlı İslâm'ın bu iki güzel vasfını veciz üslubuyla "Ezan ve Kur'ân" başlığı altındaki yazısıyla edebiyata mâl etmiş ve ebedileştirmiştir:

"Fatih'in büyük tabutunun cephesinde duran destârı, Bellini'nin meşhur resmi kadar canlı bir tasvirin vehmini veriyordu. Fakat bu gördüğüm rüya maziydi. Bir gün Ayasofya minaresinden ezan okunduğunu işittim. 857 senesinin o sabahından beri asırlarca günde beş defa okunmuş olan bu ezan, hâl-i vâki'di. Bu ezanı dinlerken Fatih'i asıl mânâsıyla ilk defa idrak ettim!

Yine bir gün padişahlarımızın Topkapı Sarayı'nda Revan Köşkü'nü ziyaret ediyordum. Uzaktan Kur'ân okunuyordu, yavaş yavaş sese doğru yaklaşırken nereden geldiğini ziyaretimde rehber olan zâta sordum. Dedi ki: Hırka-i Saadet Dairesi'nden geliyor.

Peygamberimiz'in hırkasını sakladığımız cennet gibi yeşil bir odanın Türkkâri penceresi önünde durduk. İçerde iki hafız vardı. Biri ellerini kavuşturmuş, gözlerini yummuş oturuyordu. Diğer diz çökmüş müsterih ve yüksek bir sesle okuyordu. Rehberime sordum: Hırka-i Saâdet önünde Kur'ân ne zaman okunur? Dedi ki: Dört asırdan beri her saat! Geceli gündüzlü.

Yavuz Sultan Selim'in Hırka-i Saâdet'i Mısır'dan getirip bu odadaki mevkiine koyduğundan beri kırk hafız nöbetle Kur'ân okur. Türk tarihinde bir dakika bile buradaki Kur'ân sesi kesilmemiştir.

Gezintilerimde bir hakikat keşfettim. Bu devletin iki mânevi temeli vardır: Fatih'in Ayasofya minaresinden okuttuğu ezan ki, hâlâ okunuyor! Selim'in Hırka-i Saadet önünde okuttuğu Kur'ân ki, hâlâ okunuyor!

Eskişehir'in, Afyon Karahisar'ın, Kars'ın genç askerleri siz bu kadar güzel iki şey için öldünüz!" (Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, 1000 Temel Eser, Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. 124-125)

Ezan sesi ve Kur'an sesi bu kadar önemliyken ve bunlar hakkında daha pek çok şiir ve nesir yazılmış iken ve yine pek çok menkıbe varken ve yaşanmış iken bütün bunları görmezlikten gelip yapılan, yanlış, mesnetsiz, tutarsız söylemler üretmek ne kadar yanlıştır.

Bütün bunlardan başka olarak bu sıra içinde Mevlid'in bid'at olduğu yani dine sonradan getirilen ve makbul sayılmayan bir ilave olduğunu söylemek bütün bütüne hezeyandır. Mevlid, İslâm-Türk edebiyatında bir zirvedir. "Sehl-i mümteni" yani söylenmesi kolay gibi görünen, fakat hiçbir zaman bir benzeri söylenemeyen bir şaheserdir. Mevlid, Allah ve Peygamber sevgisini terennüm eder. Müslümanların dinî duygularını zenginleştirir. Müslümanlar arasında beraberliği birliği, bütünlüğü, sevgi ve dostluğu kuvvetlendirir.

Gelişen bu safhada üçüncü bend olarak mevzu bahis edilen ve İslâmî ibadetlerden biri olarak benimsenen, ölülerin namaz, oruç ve zekat borçlarını karşılamak üzere yapılan Iskât-ı savm-u-salât ve Iskât-ı zekat'ın -fakirlerin halka şeklinde oturup bir miktar parayı sol tarafındakinden "kabul ettim" diyerek alıp daha sonra sağ tarafındakine "bunu sana veriyorum" diyerek aktarması ve böylece el değiştiren paranın aritmetik değerinin belirli bir noktaya ulaştıktan sonra mevcudun bu fakirler arasında bölüşülmesi- faydasız ve lüzumsuz olduğu hususunda yaygınlaştırılan söylentilere cevap verilecektir.

Gayet açık ve nettir ki bu kabil uygulamaların ölülerin namaz, oruç ve zekat borçlarına karşılık olacağını düşünmek yanlıştır. Ancak bir de şu husus vardır ki, bu çeşit uygulamaları ihdas eden İslâm alimleri, en az bunlara karşı olanlar kadar bu meseleleri biliyorlardı. Bu konuda yanlış yapmaları mümkün değildi. Hem zaten asırlardan beri sürüp gelen bu ibadetler, cemiyet içerisinde önemli ihti-

yaçlara cevap vermemiş olsaydı, bugünlere kadar gelemezdi. Hal böyle olunca bu meseleyi ceffe'l-kalem, yani üzerinde durup düşünmeden faydasız ve lüzumsuzdur diye bir kenara atmak yanlış olur.

Yeryüzünde hiç bir din, hiç bir inanç sistemi yoktur ki kendi insanların ihtiyaçlarını düşünmesin, onların varlıklarını koruyup sürdürmeleri için çareler aramasın. Bu genel tavır içinde gayet tabii İslâm da kendi mensuplarından fakir, âciz, kimsesiz, yetim, öksüzlerin varlıklarını koruyup sürdürebilmeleri için çareler arayacaktı.

İskât-ı savm-u-salât ve İskât-ı zekat böyle bir arayışın neticesi olarak vücut bulmuştur. Yapılan bu uygulama ölen kişinin namaz, oruç, zekat borcunu karşılayamaz fakat âciz, fakir, kimsesiz, yetim, öksüz ve çaresizlerin hayatta kalmaları ve varlıklarını sürdürebilmeleri bakımından onlar için bir yardım olmayacak mıdır? Bu bir hayır ve iyilik sayılmaz mı? Bu çeşit ibadetlerin önünü kesmek fakirlerin midelerine bir kaşık sıcak çorbanın bir lokma etin girmesini önlemek onları açlığa, yokluğa, sefaletle atmak değil midir?

Hâsılı, bir cemiyette fakir, âciz, çaresiz, kimsesiz insanlar bulunduğu müddetçe bu çeşit ibadetler var olacaktır. Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in buyruklarında miskin, yetim, öksüz, fakir kimselerin korunmaları, yedirilip içirilmeleri hakkında ne kadar çok emir ve teşvik vardır.

Bu çeşit ibadetler zekat sayılmazlar, zekatla aralarında fark vardır. Zekat bir parayı veya bir malı bir diğer Müslümanın mülkiyetine ve tasarrufuna bırakmaktır ve bunlardan başka olarak ayrıca zekat, senede bir defa verilir. Halbuki buna karşılık bu çeşit ibadetler yardım hüviyeti ile bütün bir ömür boyu devam edecektir.

Sonuç olarak, Cenâb-ı Peygamber'in "Ben onları Kur'an dinleyebilecekleri bir yere indireceğim" ifadesinden hareketle Kur'an'ın mânâsı bilinmeden okunup okunmayacağı hususunda geliştirilen tespit, yorum ve değerlendirmeler bu satırlarla bitmiş oluyor.

-112 sayfa numaralı tenkit: “Hz. Ömer’in İslâm olmasında, Ömer’in önceden hazır hâle gelmesi ve Müslüman olmak için bahane aramasında; Ömer’in İslâmlaşması hakkındaki iki hikâyeyi birleştirmeniz herhalde daha makul olur. Görüşünüze daha fazla destek olabilir.”

Bu teklif pekâlâ düşünülüp uygulanabilir ve bu yönüyle belki daha iyi olur. Fakat bu defa fikir akışı içinde bir paragrafın alınıp arasında sayfalar bulunan diğer bir paragrafa eklenmesi ile ortaya çıkan fikir boşluğunu doldurmak ayrı bir mesele olacaktır. İlâveten bu durumda bir taraftan alınıp diğer tarafa eklenen düşünce yorum ve değerlendirmelerin Kitapta kurulmuş dengeleri bozma ihtimali belirecektir. Hal böyle olunca artık bu yönüyle Kitaba müdahale etmenin mahzurlarını paylaşmak isterim.

Ayrıca bu Kitaba her basılışında yeni ilaveler yapılmıştır. Bu bakımdan ilk baskıdaki fikir çatısına fazla müdahale edilmek istenmemiştir.

-207 sayfa numaralı tenkit: “Bedir savaşı akabinde Peygamberimiz (s.a.) Mekke’yi tamamen ve taş üstünde taş kalmayacak şekilde yok edebilirdi, diyorsunuz. Bedir savaşında yara almamış Mekkeliler, Mekke de kalıp savaşa katılmamış olanlar, Mekke’ye destek olan civar kabilelerin yapacakları bir şey yok mu?”

Bu konuya dair hafızalarımızda yanlış kalmış bilgiler vardır. Nitekim biz bu hususu yine tarihçi M. Asım Köksal’dan teferruatıyla öğreniyoruz: “Halk acele hazırlandı ve sefere bütün Kureyş erkekleri katıldılar, katılamayanlar da yerlerine adam tutup gönderdiler. Kureyş eşrafından Ebû Leheb’den başka hiç kimse geri kalmadı. O da iflas etmiş tüccarlardan Âs b. Hişâm’ı 4000 dirhem alacağına karşılık kiralayarak, yerine bedel gönderdi. Hasta olduğu için kendisi Mekke’de kaldı. Ümeyye b. Halef ise, oturduğu yerden kalkamaz, yaşlı, ağır gövdeli bir kimse olduğundan seferden geri kalmak istemişti. Mescid-i Haram’da, kavminin ortasında oturur-

ken, Ukbe b. Ebî Muayt, içinde ateş ve öd ağacı bulunan bir buhur-danlığı götürüp onun önüne koydu ve 'Ey Ali'nin babası! Sen artık kadınlardan sayılırsın! Buhur yak!' deyince, Ümeyye b. Halef kızdı ve Allah senin de belanı versin, senin getirdiğin şeyin de belasını versin, dedi ve Ümeyye b. Halef de hemen hazırlanıp halk ile birlikte sefere çıktı."¹⁴⁶

Bizler bu belgelerden şunu anlıyoruz ki, genç olsun yaşlı olsun, efendi olsun köle olsun eli silah tutan herkes Mekke ordusuna katılmışlardı. Kısacası Mekke'de harp edecek güç kalmamıştı. Veleve ki gözden kaçmış ve dolayısıyla kayıtlara geçmemiş birkaç kişi kalmış olsaydı bile, onlar da mağlup olması düşünülmeyen bir orduya katılmadıkları halde gâlip gelen bir orduya karşı nasıl kendilerinde direnme gücü bulabileceklerdi.

Daha önemlisi önderleri, kumandanları ve bilhassa başkumandanları öldürülmüş ve dolayısıyla mağlup olup bozguna uğramış bir ordudan kaçan askerlerin Mekke'de tekrar bir direniş başlatmaları nasıl kabil olacaktı. Daha geniş bir ifadeyle yapılan her savaşta iki ordunun ilk ve en önemli hedefi karşı ordunun kalb-gâhı mevkiinde bulunan başkumandan'ın karargâhını basıp onu öldürmektir. Başsız kalan ordu nasıl olsa mağlup olup dağılıp gidecektir. Durum böyle iken ordunun başkumandanı mevkiinde bulunan Ebû Cehil ve onun yardımcıları öldürüldükten sonra askerin yapacağı bir şey kalmamıştı artık.

Bir diğer önemli husus şu oluyordu ki, Mekke ile Bedir arası –günümüz ölçülerine göre– 300 km. uzaklıktaydı. Eğer Hz. Peygamber müşrikleri mağlup ettikten hemen sonra cebrî yürüyüş ile Mekke üzerine gitmiş olsaydı, mağlubiyet haberi Mekke'ye gelinceye kadar Mekke'ye varmış olurdu. Mekke'nin yapacağı bir şey olmazdı. Fakat Hz. Peygamber bu gâlibiyetten sonra böyle bir uygulamayı yapmadı ve düşünmedi, çünkü Hz. Peygamber kan dökmeyi kesinlikle ve kesinlikle istemiyordu. Hatta kaçanları takip bile etmedi.

Gayet tabii Mekke'ye destek olan kabileler vardı. Hem zaten olmamaları da düşünülemezdi. Ancak Bedir harbi uzun müddet üzerinde durulup düşünülmüş buna göre tasarlanmış bir harp niteliği taşımıyordu. Ebû Süfyan'ın haber göndermesi üzerine aniden karar verilmiş bir harp mahiyetinde idi. Bu şartlar altında bâdiyede yaşayan kabileler ile buluşup durumlarına göre belirli hususlarda anlaşmalar yapmak, tâbiyeler geliştirmek mümkün değildi. Fakat yine de kabileler ile bağlantıları ve anlaşmaları sıfır noktasında değildi. Netekim, kimi kabileler bazı teşebbüslerde bulunmuşlardı. Bizler bu meseleyi tarihin vefakâr sayfalarından öğreniyoruz: "Zühre oğullarının müttetiklerinden Ahnes b. Şerik, Kureyş cemaatinin Cuhfe'de bulundukları sırada: Ey Zühre oğulları! Allah sizin mallarınızı kurtardı. Adamınız Mahreme b. Nevfel'i de kurtardı. Siz onu ve malınızı korumak için yola çıkmıştınız. Siz korkaklığı bana yükleyiniz, geri dönünüz! İhtiyaç olmadıkça, sefere çıkmanızın size bir gerekliliği yoktur. Siz onun (Ebû Cehil'in) sözüne bakmayınız! dedi. Bunun üzerine, Zühre oğulları, Ahnes b. Şerik'le birlikte döndüler. Zühre oğullarından hiçbir kimse Bedir'de bulunmadı. Çünkü, Ahnes b. Şerik onların arasında sözü dinlenir bir kişi idi.

Diğer rivayete göre; Ahnes b. Şerik, Zühre oğullarına hitaben, Muhammed sizdendir, kız kardeşinizin oğludur. Eğer o gerçekten peygamberse, siz onunla saadete erersiniz! Eğer yalancıysa onun hesabını sizden başkaları görsün, siz geri dönünüz dedi. Zühre oğulları Ahnes b. Şerik'in sözünü dinleyip geri döndüler. Dönenlerin sayısı 100'dü veya 100'den biraz eksikti.

Adiyy b. Ka'b oğulları da Left seriyyesinden, Merru'z-Zahran'dan geri dönmüşlerdir. Adiyy b. Ka'b oğulları Mekke'ye dönünce, Ebû Süfyan onların yanına vardı ve siz, kervanda da, seferde de bulunmadığınıza göre nasıl geri döndünüz, diye sordu. Onlar da sen Kureyş'in geri dönmesi için haber gönderdiğin zaman geri döndük dediler." (a.g.e., s. 277-278)

Bütün bunlardan başka olarak, Kureyş'in anlaşma yaptığı kabilelerin –ki böyle kabileler vardı- bu kadar büyük bir coğrafyada ve çöl şartları altında Bedir mağlubiyetini duymaları üzerine hemen denilecek kadar kısa bir zamanda hazırlanıp yardıma gelmeleri ve harbin sonucunu etkilemeleri nasıl mümkün olurdu.

-211 sayfa numaralı tenkit: “Bedir neticesinde Mekkeliler'in alt-şuurları üste çıktı, Müslümanlaştılar, diyorsunuz. Uhud'da put-perest Medineliler'in alt-şuurları neden üste çıkmadı?”

Bu tespit, Uhud Harbi'ne getirdiği değer itibariyle neredeyse Kitab'ın bütünü kadar önemlidir. Bu itibarla mektup tamamıyla cevaplandırıldıktan sonra, sual şeklinde yapılmış bu tenkit ayrıca ele alınacak ve Uhud Harbi yeniden değerlendirilecektir.

-231 sayfa numaralı tenkit: “Hendek savaşında Mekkeliler savaşa isteksizdi, aşılacak veya doldurulabilecek hendeği aşmadılar, savaşmadılar, diyorsunuz. Yahudilerin para karşılığı savaşmaları için getirdikleri askerler, savaş olmadığı zaman para almayacakları, bu sebeple savaşa istekli değiller miydi? Paralı askerlerin savaşa geliş ve ücret durumları anlaşmalarını iyi bilmiyorum.”

Dr. Halil İbrahim Rahat Beğ'in tespitleri doğrudur. Harp tarihinde hem o zamanlarda hem de daha önceki ve sonraki zamanlarda “paralı asker tutmak” gibi bir sosyal müessese vardı. Bu uygulama gayet tabii Hendek Harbi için de geçerli olacaktı. Nitekim, hem Yahudiler hem de Kureyş'li müşrikler adet olduğu üzere böyle bir uygulama yaptılar. Tarih bize bu hâdiseyi şöyle nakleder: “Yahudi propaganda heyetinden bazı kimseler Gatafan'lara giderek, onları Peygamberimiz Aleyhisselam'la çarpışmaya davet ettiler. Çarpışmaya kalktıkları zaman kendilerinin yanlarında bulunacaklarını ve Kureyşilerin de bu yolda kendilerine tâbi olacaklarını bildirdiler. Bu yolda kendilerine yardımcı oldukları ve Kureyşliler, Muhammed Aleyhisselam'ın üzerine yürüdükleri zaman onlarla birlikte hareket ettikleri takdirde Hayber'in bir yıllık hurma mahsulünü onlara bırakacaklarını va'd edince Gatafanlılar'la anlaştılar.” (Cild 5-6, 34)

Bir diğer belgede yine bu hususta ilave bir bilgi vardır. Fakat bu defa mesele Yahudilerle değil, Kureyşliler'le ilgilidir: "Kureyş müşrikleri Arap kabilelerinden bazılarını da ücretle kiraladılar." (Cild 5-6, 35)

Mesele bu noktaya gelmişken, bu vesile ile Dr. Halil İbrahim Rahat Beğ'in mevzu bahis bendde "Hendek Savaşı'nda Mekkeliler savaşa isteksizdi, aşılacak veya doldurulabilecek hendeği aşmadılar, savaşmadılar diyorsunuz." şeklinde kitapta geçen tespitte atıfta bulunması, bu konu üzerinde bazı açıklamalar yapılması hususunu gerekli kılmış bulunuyor.

Kitapta geçen Hendek harbiyle ilgili tespitte bazı yanlış anlamalar, en azından eksik değerlendirmeler mevcuttur. Bir defa sayıları on bini aşan ve bazı rivayetlere göre on beşbini bulan bir ordunun her türlü maddî-mânevî külfete, zahmete, masrafa ve eziyete katlanarak Medine'ye kadar geldikten sonra "Harp etmeye isteksizdiler" demek, peki o zaman niçin bu kadar yoldan geldiler, itirazını haklı kılacaktır. O satırlarda ortaya konan Hendek harbiyle ilgili tespit, harbe gelen ordunun ferd-ferd Bedir mağlubiyetinden sonra Uhud harbine gelen askerler kadar büyük ve dayanılmaz bir kin, nefret, husumet ve gerilim içinde -Hz. Hamza'nın ciğerini çiğ-nemek gibi- bulunmadıklarını göstermek gayesini taşıyordu.

Ayrıca harp etmek maksadıyla gelen bir ordu için mesele bu noktada kalmayacaktı. Nitekim Medine'ye harp etmek için gelen bu ordunun hiç beklemedikleri bir anda bir hendekle karşılaşmalarının ilk önce onlarda şaşkınlık doğurması ve daha sonra Müslümanların hendeklerin arkasına çekilmiş bulunmalarının onlara güven hissi vermiş olması gayet muhtemeldi. Hâdisenin bu şekilde gelişmesi üzerine, daha önce harp etmek istemeyenler -ki bütün ordu böyle değildi- bu isteksizliklerini etrafındakilerden ve kendilerinden gizlemek için harp etmeye hevesli görünmeleri gayet tabiiydi. Bundan sonra artık "toplum psikolojisi" orduya hâkim olacaktı. Hâsılı müş-

rikler hendeğin etrafını dolaşıyorlar ve bilhassa Hz. Peygamber'in çadırını hedef alacak şekilde devamlı surette ok atıyorlardı. Zaman zaman Müslümanlar da bunlara karşılık veriyorlardı.

Müteakiben hendeğin dar bir yerinden beş atlı hendeği atlayarak karşı tarafa geçmişler ve yine bazı mevziî çatışmalar da vâki olmuştu. Bu çatışmalarda beş Müslüman şehit olmuş Sa'd b. Muaz da kolundan yaralanmıştı.

Hâsılı, kitapta bu konu ile ilgili anlatılmak istenen husus Hendek muhasarasında genel mânâda harp kavramını karşılayacak şekilde bir çatışmanın vukû bulmamış olmasındandır. Çünkü bu karşılaşmanın ne gâlibi vardı, ne mağlubu, ne de elle tutulur bir neticesi. Ancak bütün bu belirsizlikler Hendek harbini mûcize yapan hususlardı ki, ileride Hendek harbiyle ilgili bahiste teferruatıyla ele alınacaktır.

Daha başka olarak, yine mevzu bahis paragrafta "Yahudiler'in para karşılığı savaşmaları için getirdikleri askerler, savaş olmadığı zaman para almayacakları, bu sebeple savaşa istekli değiller miydi?" tarzında bilgilenmeyi istemek şeklinde vâki olan soru, cevabı itibarıyla önemlidir. Kaynaklarda Kureyş müşriklerinin diğer kabilelerle bu konuda geniş kapsamlı anlaşmalar yaptıkları hususunda bir bilgi yoktur. Ancak yukarı satırlarda nakledildiği gibi "Kureyş müşrikleri Arap kabilelerinden bazılarını da ücretle kiraladılar" şeklinde bir rivayet vardır. Burada bu kabilelerin isimleri ve sayılarının zikredilmemesi, kiralanan bu kabilelerin harbin neticesini etkileyecek kadar önem taşımadığı sebebiyle olmalıdır. Nitekim buna karşılık "Yahudiler'in Hayber'in bir yıllık hurma mahsulünü onlara bırakacaklarını vaad etmeleri üzerine" anlaştıkları Gatafan kabilesi hakkında harbin gelişimini etkilemesi bakımından her safhasına dair geniş bilgi verilmiştir. Menfaat karşılığı gelen Gatafanlılar hiçbir menfaat talep etmeden gelen Kureyşliler'den ve diğer kabilelerden harp etmek hususunda ne daha çok istekli ve ne de daha az istekli idiler. Sadece umûma uymuş olarak hareket ediyorlardı ve varılan kararları diğerleriyle beraber yerine getiriyorlardı.

Biz bu iki kabilenin beraberliğini en emin kaynak olarak tarihten öğreniyoruz: “Kureyş Müşrikleri, Ehâbiş ile Kinâne ve Tihâme halkından kendilerine bağlı bulunan 10.000 kişilik ordularla gelip Rûme kuyusu mevkiindeki sellerin, suların toplandığı Cürûf ve Zegabe arasındaki yere, Akik vadisine kondular.

Gatafanlılar da Necd halkından kendilerine bağlı bulunanlarla birlikte gelip Nâkma'nın ucundan Zegabe'den Uhud tarafına doğru uzanan mevkiide ordugâhlarını kurdular. Develerini, Zegabe'deki İlgin ağaçlarından ve Cürûf'deki dikenli ağaçlardan yayılsınlar diye saldı. Yine kendilerine ait 300 atı Irz'daki ekinlerin kalıntısına, döküntülerine yayılmaya bıraktılar.” (Aynı eser V-VI, s. 49-50)

Bize bu hususta gelen bilgilere göre Hendek harbinde Gatafanlılar neredeyse Kureyşliler'le eşit durumda bulunuyorlardı. Harp öncesinde, harp esnasında ve sonrasında çoğu zaman beraber karar alıyorlardı. Daha kesin bir ifadeyle Hendek harbinde bütün sorumluluk bu iki kabilenin üzerinde yoğunlaşmış bulunuyordu.

İlaveten Yahudiler nezdinde de bu böyleydi. Nitekim ayrı ayrı iki sebepten dolayı talep ettikleri rehine sayısının eşit miktarlarda olması bu kabulü gösteriyordu. Bunu, aşağı satırlarda nakledeceğimiz iki belgede açıkça görüyoruz:

“Benî Nadîr Yahudilerinden Huyey b. Ahtab, Benî Kurayza Yahudilerinin reisine akıl verirken ona ‘Kureyşliler’den ve Gatafanlılardan sizin yanınızda rehine olarak bulunmak üzere yetmişer kişi almadıkça çarpışmaya girmeyin!” dedi. (Aynı eser, V-VI, S. 55)

Daha başka olarak Müslümanlarla harp etmek ve bunun için yardım almak meselesi ile ilgili şu kayıt önemlidir: “Benî Kurayza Yahudilerinin Huyey b. Ahtab'ı müşriklere göndererek Medine'ye geceleyin baskın yapmak üzere Kureyşliler'le Gatafanlardan biner kişi istedikleri haberi alınınca bela büsbütün büyümüştü. ” (Aynı eser, V-VI, 62)

Bu iki belge, Yahudilerin de Kureyş ve Gatafan kabilelerini onlardan istedikleri rehine sayısı itibarı ile önem ve değer bakımından eşit gördüklerinin bir delilidir.

En son olarak, bu nakillerden paralı asker tutulması ve onların harbdeki etkinlikleri bakımından ciddi bir kanaate varmış bulunuyoruz. Bu cümleden olarak, ücret karşılığı kiralanan kabileler hakkında değil, fakat bu defa belirli bir gelir karşılığı anlaşma yapılan Gatafan kabilesinin harp etmek hususunda, Kureyş'le uyum içinde hareket ettikleri konusunda pek çok şey öğrenmiş bulunuyoruz. Nihayet, bu satırlarla artık Dr. Halil İbrahim Rahat Beğ'in paralı asker tutulması ve bu askerlerin harp etmekte istekli olup olmadıkları tarzındaki yerinde ve haklı suali cevabını bulmuş oluyor.

-Son paragraf, hatırlanacağı gibi şöyledir: "Sayın Hocam, kitabınızda; yenilen taraf çölde etkisiz hale gelir, Uhud savaşı sonrası Müslümanların çölde (çöl kabileleri üzerine) tesiri ve gücü çok azaldı, İslâm daveti zorluklar geçirdi. Uhud yenilgisi bu neticeler olacağı karşılığında oldu şeklinde bahsedebilirsiniz. Peygamberimiz'in (s.a.) bütün savaşlarında toplam insan zayıyatının çok az olduğu; sahâbenin düşman öldürmekten devamlı kaçındığı, halbuki bugünün batı dünyasında yetiştirilen askerlerin öldürmek ve acımamak üzere eğitildiklerinden bahsedilebilir. Amr b. el-Âs'ın 'Mekkeli liderler bizim düşünmemize engel oluyorlardı, Bedir'de bunlar öldürülünce doğruyu düşünebilir olduk' şeklindeki cümlesini psikolojik olarak açabilirsiniz. Peygamberimiz'in vefatı sonrası Mekke'de irtidat olmadığı, hatta irtidat edenlere karşı Mekkeliler'in büyük bir güç olarak ortaya çıktıklarını, bunun sebebinin, alt-bilincin üste çıkması şeklinde anlatabilirsiniz diye düşünüyorum. Ben kitabınızı okumadan önce Mekkeliler'in fetihten kısa zaman sonra bu derece şuurlanmalarını, Peygamberimiz'in Mekke'de kaldığı sürede okuduğu âyetlerden aldıkları negatif eğitim diye düşünüyordum. İslâmî bilgiyle doluydular, kendilerini Müslüman olarak tanımladıklarında

tam şuurlu oldular. Âyetleri kabul etmedikleri fakat aleyhte devamlı konuştukları veya İslâm'ın bir şekilde devamlı gündemde olmasıyla kendimce açıklıyordum.”

Bu paragrafta sayfa numaralarına göre yapılmış tenkitler, teklifler ve açıklamalar yoktur. Konular toplu olarak ele alınmıştır. Bu itibarla aynı konuyu mevzu edinen cümleler kendi sıraları içinde ele alınacak ve yorumlarımız bu ölçüler içinde gelişecektir. Buna göre:

“Kitabınızda, yenilen taraf çölde etkisiz hale gelir, Uhud savaşı sonrası Müslümanların çölde (çöl kabileleri üzerine) tesiri ve gücü çok azaldı, İslâm daveti zorluklar geçirdi. Uhud yenilgisi bu neticeler olacağı karşısında oldu şeklinde bahsedebilirsiniz.”

Değişik bakış açısına göre, ortaya konan bu tespit ve değerlendirmeler bugüne kadar yapılmamış olması hasebiyle son derece önemlidir ve yeni fikirler ilham edecek niteliktedir. Gerçekten Uhud mağlubiyetinin çölde yaşayan kabileler üzerindeki psikolojik etkileri hem menfî hem müsbet bir halde çift yönlü olmuştur, en azından olması muhtemeldir. Bir defa Uhud mağlubiyetinin çölde yaşayan ve İslâm'ı henüz kabul etmiş veya edecek olan kabileler üzerinde menfî tesir icra etmiş olması ve onları büyük ruhî çöküntüye, pisişik çözülmeye götürmüş bulunması kuvvetle muhtemeldir. Bunun aksine olarak, yine çölde yaşayan fakat bu defa İslâm'a düşmanlık besleyen, ona karşı kin ve husumet içinde bulunan kabileler üzerinde, onları düşmanlıklarında ümitvar kılması ve onların düşmanlıklarını arttırması hususunda önemli ve ciddi etkiler göstermiş bulunması gayet tabiidir. Mesele bu noktada önem ve değer kazanır. Nitekim artık bizler böylesine büyük bir mağlubiyetin hâsıl ettiği iki yönlü psikolojik etkilenmelerin neticelerini anlamak ve değerlendirmek gibi mukaddes bir görevle karşı karşıya bulunuyoruz.

Hakikaten Bedir gâlibiyetinden hemen sonra düşülen Uhud mağlubiyetinin, Bedir gâlibiyetinin getireceği bütün imkânları alıp götürmek bir yana ilave külfetler, dertler getirmesi, yeni meseleler var etmesi, sosyal çöküntü ve çözüntü hasıl etmesi gayet muhte-

meldi ve beklenendi. Kaldı ki, bu mağlubiyetten hemen sonra, bu mağlubiyeti telafi edecek bir gâlibiyet yerine, yine bu defa bu mağlubiyetin devamı mahiyetinde bir geri çekilme vasfı taşıyan Hendek direnişi, yani Hendek Harbi vâki olmuştur. Bu mağlubiyetler birbirlerini takip ederlerken henüz yeni Müslüman olmuş kabilelerin ve hatta üç-dört sene içinde Müslümanlığı kabul etmiş Medineliler'in tekrar şirke düşmeleri, hiç olmazsa acaba biz doğru mu yaptık diye düşünerek tereddüt gösterip geri çekilmeleri ve ayrıca Müslüman olmak üzere bulunan kabilelerin bu teşebbüslerinden vazgeçip eski hallerine dönmeleri ve benzeri tepkiler ortaya koymaları beklenirdi. Fakat ne kadar dikkat çekici ve düşündürücüdür ki, hiçbir şey beklediği gibi olmamıştır. Bilakis İslâm'a gelenler çoğalmış ve Müslümanların sayısı artmıştır.

Sadece bu olgu bile başlı başına bir mucizedir ve bugüne kadar bir eşi daha görülmemiştir. Nitekim bizler bu dünyada yaşanan gerçeklerden şunu öğreniyoruz ki, devamlı yenilen bir ordunun taraftarları artmak yerine gittikçe azalmışlar ve nihayet yok olup gitmişlerdir. İnsanlar yapıları icabı güce, kuvvete-kudrete karşı bir nevî teslimiyet içindedirler ve mahkûmdurlar. Zaferin getireceği nimetlere ve bilhassa şana, şeref, üstünlüğe, saygınlığa ve iktidara karşı dayanılmaz bir istek ve meyil içindedirler. Hal böyle iken ve yaşanan gerçekler ortada iken ve yine zaferin insanları büyüleyen ve kendisine çeken cazibesi bilinirken, yeni gelmiş bir imanı temsil eden bir ordunun devamlı surette mağlubiyeti o imanın yok olması ve inananlarının inançlarını kaybetmeleri ve dağılıp gitmeleri neticesini verecekti.

Sonuç itibariyle Uhud mağlubiyeti ve müteakiben gelen Hendek direnişinin nasıl olup da böyle bir neticeyi hasıl etmemiş olması üzerinde durulup düşünülmesi beklenirdi. Halbuki, mesele bu kadarla da kalmıyordu. Nitekim bu iki mağlubiyetten sonra bu iki yıkımı telafi edecek ve dolayısıyla Müslümanları rahatlatıp ümitvar kılacak bir gâlibiyet ve hatta gâlibiyetler beklenirken ve gerekirken gelişmeler böyle olmamış ve aksine bu yenilgilerin devamı ve tasdiki

mahiyetinde bir sulh vuku bulmuştur. Her sulh gibi Hudeybiye sulhü de kendisinden evvelki harbin veya harblerin özeti, sonucu ve değerlendirilmesi mahiyetinde idi. Bu itibarla Hudeybiye sulhunü anlayabilmek bakımından bu harbler dizisinde ilk sırayı teşkil eden Bedir harbini, tayin edici unsur olarak nazar-ı itibare almamız gerekir.

Konu, ehemmiyetine binaen açıklanmasını bekleyecektir. Buna göre harbler dizisinde ilk sırayı alan Bedir harbi muhteşem gâlibiyeti ile Hudeybiye sulhünü zorunlu kılan tek âmildir. Buna karşılık ikinci ve üçüncü sırayı teşkil eden Uhud mağlubiyeti ve Hendek direnişi sebepleri, sonuçları ve safhaları itibariyle bu sulhün maddelerini belirlemiş durumdadırlar.

Hâsılı, bu harpler dizisinde Bedir harbi gâlibiyet açısından buna mukabil Uhud ve Hendek harpleri mağlubiyet açısından ele alınmalı ve bu ölçüler içinde Bedir harbi bir anlaşmayı gerekli kılması, Uhud ve Hendek harpleri bu anlaşmanın maddelerini tayin etmesi bakımından yorumlanmalıdır.

Özet olarak, Hudeybiye sulhü ve bilhassa onuncu ve onbirinci maddeleri, mevzu bahis iki mağlubiyetin bir devamı ve tescili mahiyetindedir. Böylesine gelen mağlubiyetler dizisinden bir sene sonra “Mekke’nin Fethi” gibi büyük bir hâdisenin gerçekleşmesi bu dünyada eşi görülmemiş bir mucizedir ve sadece ilâhî tecelliyatın neticesidir. Yoksa, bu şekilde gelişen bir süreçten bir sene içinde dünyanın kaderini etkileyecek bir fethin gerçekleşmesi beşerî ölçüler içinde kabil değildi.

Nihayet buraya kadar Hudeybiye sulhünü zarurî kılacak şekilde gelişen ilâhî tâbiyenin tecellisi olarak vukû bulan harpler ve bu esnada ortaya çıkan hâdiseler anlaşılmaya ve yorumlanmaya çalışıldı. Geline bu noktada artık, Hudeybiye sulhü mevzu bahis olacaktır. Bu bakımdan usul olarak evvela Hudeybiye sulhü öncesinde arada geçen konuşmalar ve talepler, müteakiben metnin yazılmasına başlanırken vukû bulan itirazlar ve daha sonra maddeler kaleme

alınırken vücut bulan münakaşalar ve uygulanırken yaşanan üzüntü verici hâdiseler, kendi sırası içinde bahis konusu edilecektir. Bizler bütün bu yaşananları tarihin vefakâr sayfalarından öğreniyoruz:

“Kureyş müşriklerinden rey ve görüş sahibi olanlar: Bu yıl hemen geri dönüp gitmek ve gelecek yıl dönmek üzere Muhammed’le barış yapmamız doğru değildir. Fakat o, bu yıl Mekke’ye yanımıza girmeksizin yurdumuzda üç gün kalsın, kurbanlık develerini oldukları yerde kessin, geri dönüp gitsin. Gitsin de Araplar’dan herkes onun Kâbe’yi tavaf etmesine engel olduğumuzu işitsin, dediler. Bunun üzerine görüş birliğine vardılar.

Barış yapmak üzere, Süheyl b. Amr’ı, yanına Huveytib b. Abdüluzzâ ile Mikrez b. Hafs’ı katarak Hudeybiye’ye gönderdiler. Gönderirken de Muhammed’e git! Onunla barış yap! Fakat bu yılınızda buradan dönüp gitmedikçe de onunla barış yapmak doğru olmaz! Yapacağın barışta muhakkak kendisinin bu yıl Mekke’ye girmeyeceği hükmü bulunsun. Yoksa vallahi üzerimize yürünüp zorla boyun eğdirildik diye Araplar bizi dillerine dolar, dedikodu ederler, dediler.

Peygamberimiz Aleyhisselam, Süheyl’in gelmekte olduğunu görünce, isminin kolaylık ifade edişini hayra yorarak: “Artık işiniz bir dereceye kadar kolaylaştı! Kureyş müşrikleri barış yapmak istedikleri zaman hep bu adamı gönderirler” buyurdu. Kureyş müşriklerinin elçisi Süheyl b. Amr Peygamberimiz Aleyhisselam’ın yanına kadar geldi. Süheyl b. Amr Kureyş müşrikleri tarafından gelen elçilerin sonuncusu idi. Süheyl’in yanında Huveytib b. Abdüluzzâ ile Mikrez b. Hafs bulunuyordu. Süheyl b. Amr, Peygamberimiz Aleyhisselam’ın önünde iki dizinin üzerinde yere çöktü. Müslümanlar da Peygamberimiz Aleyhisselam’ın çevresinde oturdular. Hz. Ali, Peygamberimiz Aleyhisselam’ın önünde oturdu. Peygamberimiz Aleyhisselam ise bağdaş kurmuş olduğu halde oturmakta idi. Abbât b. Bişr ile Seleme b. Elsem silahlı olarak, Peygamberimiz Aleyhisselam’ın başucunda ayakta dikilmiş duruyorlardı.

Süheyl b. Amr, Hudeybiye'ye gelip seninle çarpışanlar ne bizim rey ve görüş sahiplerimizdendirler, ne de akıllı uslu kişilerimizdendirler. Biz onların yaptıklarını benimsemedik, işitinceye kadar da bundan haberimiz yoktu. Onlar bizim beyinsiz, akılsız olanlarımızdandır, dedi.

Süheyl b. Amr, gelip gidip Peygamberimiz Aleyhisselam'la konuştu durdu. Uzun uzadıya konuşmalardan, geliş gidişlerden sonra aralarında anlaştılar, kararlaştırılan hususların yazılı hale getirilmemesinden başka iş kalmadı.

Süheyl b. Amr, haydi hokka, kalem, kâğıt getir! Bizimle sizin aranızda yazılması gereken bir yazı yaz dedi. Yazı malzemesi hazırlanınca Peygamberimiz Aleyhisselam, aradaki anlaşmayı yazacak bir adam çağırmak istedi ve Evs b. Havlî'yi çağırdı.

Süheyl b. Amr, bunu iki kişiden, amcanın oğlu Ali'den veya Osman b. Affan'dan başkası yazmasın, dedi.

Bunun üzerine Peygamberimiz Aleyhisselam Hz. Ali'yi çağırdı ve ona yaz buyurdu. Hz. Ali, Bismillâhırrahmânırrahîm, diye yazdı.

Süheyl b. Amr hemen Hz. Ali'nin elini tuttu ve 'Ben bunu bilmiyorum! Bismillah'ı anladık ama Bismillâhırrahmânırrahîm nedir? Bilmiyoruz! Vallahi ben Rahman sözünün mahiyeti nedir bilmiyorum' dedi. Kureyş müşriklerinin öteki elçileri de, hayır! Vallahi, biz sulh yazısının başına hiçbir zaman bu Besmeleyi yazmayız, yazdırmayız, dediler.

Peygamberimiz Aleyhisselam, bir müddet sustu ve daha sonra onlara cevaben, öyleyse nasıl yazalım diye sordu.

Süheyl b. Amr sen bizim bildiğimiz şeyi, senin de yazılarında yazdığın, yazdırageldiğin gibi, bizim de yazılarımızda yazdığımız gibi Bismikallâhümme diye yaz, yazdır dedi.

Süheyl b. Amr ve arkadaşlarının Besmeleye böyle itiraz etmeleri, Müslümanların canlarını sıktı. Vallahi biz Besmeleden başkasını yazmayız dediler.

Süheyl b. Amr, öyle ise ben de hiçbirşey üzerinde barış yapmam, işi olduğu yerde bırakırım, dedi.

Peygamberimiz Aleyhisselam, bu Bismikallâhümme de güzeldir, buyurduktan sonra, Hz. Ali'ye haydi yaz buyurdu: Bismikallâhümme. Hz. Ali öyle yazdı. Bundan sonra Peygamberimiz Aleyhisselam, yaz yâ Ali, buyurdu. Bu, Muhammed Resûlullah'ın Süheyl b. Amr'la üzerinde anlaşmaya varıp imzaladığı barış yazısıdır.

Süheyl b. Amr, tekrar Hz. Ali'nin elini tuttu ve Peygamberimiz Aleyhisselam'a, Muhammed Resûlullah yazma, yazdırma! Vallahi, biz senin Resûlullah olduğunu bilseydik, doğrulasaydık seni Beytullâh'ı ziyaretten men etmez, seninle çarpışmaya kalkmazdık. En iyisi sen bildiğimiz şeyi yaz, yazdır dedi. Peygamberimiz Aleyhisselam ona, peki nasıl yazalım, buyurdu. Süheyl b. Amr, Muhammed b. Abdullah diye, kendi ismini ve babanın ismini yaz, yazdır, dedi.

Peygamberimiz Aleyhisselam, bu da güzeldir! Öyle yazınız! Ben vallahi hem Muhammed b. Abdullah'ım! Ben vallahi hem de Resûlullah'ım! Vallahi siz beni ne kadar yalanlasanız da ben hiç şüphesiz Resûlullah'ım. Barış belgesine kendi ismimi ve babamın ismini yazmak, yazdırmak benim Peygamberliğimi gidermez, buyurdu. Daha sonra 'Yâ Ali! Sil onu! Resûlullah kelimesini sil de, Muhammed b. Abdullah yaz!' buyurdu.

Müslümanlar kendilerini tutamadılar, seslerini yükselterek bağırıştılar. Ashâb'dan bazıları ayağa kalktılar ve biz Muhammed Resûlullah'tan başkasını yazmaz, yazdırmayız, dediler. Useyd b. Hudayr ile Sa'd b. Ubâde, Hz. Ali'nin elini tutarak, sen Muhammed Resûlullah'tan başkasını yazma! Aksi takdirde aramızı ancak kılıç halleder! Biz ne diye dinimiz uğrunda bu eksikliği, bu hakareti kabul ediyoruz, dediler.

Peygamberimiz Aleyhisselam onlara seslerini kısımlarını ve susmalarını eliyle işaret buyurdu ve sustular. Hz. Ali, hayır vallahi ben Resûlullah kelimesini silemem. Varlığım kudret elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, ben onu silmeyeceğim! Hayır vallahi ben senin Resûlullah sıfatını hiçbir zaman silemem dedi.

Peygamberimiz Aleyhisselam, Hz. Ali'nin yüzüne bakarak, ey Ali! Senin de başına böyle bir şey gelecek, muhakkak sen de bunun gibisine davet olunacak, istenileni kabullenmek zorunda kalacaksın!

Hz. Ali, Resûlullah kelimelerini silemeyeceğine yemin edince, Peygamberimiz Aleyhisselam, bana onların yerini göster, buyurdu. Hz. Ali de gösterince, Peygamberimiz Aleyhisselam onu eliyle sildi. Onun yerine, Muhammed b. Abdullah yazıldıktan sonra, Peygamberimiz Aleyhisselam Hz. Ali'ye barış maddelerini yazdırmaya başladı.”¹⁴⁷

Hz. Ali'nin bu direnişi Hz. Peygamber'in araya girmesiyle giderildikten sonra mesele bu kadarla kalmamış ve yine devam etmiştir. Nitekim sulhname'nin yazılmasına geçildikten sonra müşriklerin kendilerini üstün kılmak ve göstermek için teklif ettikleri şartlar üzerinde ısrarla durmaları sonucu, onuncu ve onbirinci maddeler onların istedikleri gibi kaleme alınır ve daha sonra uygulanırken bu defa Hz. Ömer'in ve onunla beraber diğer Müslümanların gösterdikleri infialler önem kazanır.

İkinci olarak, bizler mevzu bahis maddeler yazılmadan önce, arada geçen konuşmalar esnasında ki, söylenenlerde ve yine yazıldıktan sonra uygulama sırasında yaşanan hâdiselerde ortaya çıkan meseleleri yine tarihten öğreneceğiz:

“10. Madde: Kureyşliler'den, velisinin izni ve haberi olmaksızın Muhammed'in yanına gelecek kimseler Kureyşliler'e geri verilmek üzere,

11. Madde: Muhammed'in yanında bulunanlardan Kureyşliler'e gelecek olanlar Muhammed'e geri verilmemek üzere muâhede ve müsâlaha yapılmıştır.”

Süheyl b. Amr, onuncu ve onbirinci maddeler yazılmadan önce bu maddeler hakkında Peygamberimiz Aleyhisselam'la konuşmuş ve bu maddelerin şöyle yazılmasını teklif etmişti:

Sana bizden gelecek olan kişiyi, senin dininde bile olsa, muhakkak bize geri vereceksin!

Buna karşılık sizden bize gelecek olan kişi olur ise, biz onu sana geri vermeyeceğiz.

Müslümanlar, Süheyl b. Amr'ın bu acaip teklifine şaşılar ve Sübhânallah! Müslümanların yanına gelmiş olan bir Müslüman nasıl geri verilir? Yâ Resûlallah bu şartı da kabul edecek misin, dediler.

Hız. Ömer, Yâ Resûlallah! Bu şartı da kabul edecek misin, diye sordu. Peygamberimiz Aleyhisselam, gülümsedi ve evet, bizden onlara gidecek olanları, Allah bizden ırak etsin. Onların yanından bize gelip geri vereceğimiz kimselere gelince, Allah kendilerini biliyordur ve onlar için elbette bir genişlik ve bir çıkar yol yaratacaktır, buyurdu.

Muâhede maddeleri yazılıp bitirildiği sırada Süheyl b. Amr'ın oğlu Ebû Cendel, ayaklarına köstek vurulmuş bir halde zincirini süreyerek Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanına kadar gelmişti. Ebû Cendel, Mekke'nin aşağı tarafından ıssız bir yerden kaçmış Hudeybiye'ye kadar gelip kendisini Müslümanların arasına atmıştı.

Kureyş müşriklerinin elçisi Süheyl b. Amr başını kaldırıp bakınca oğlu Ebû Cendel'i gördü. Hemen kalkıp ona doğru yürüdü. Ebû Cendel'in boynundan tuttu. Elindeki dikenli, budaklı ağaç dalını onun yüzüne çarptı. Peygamberimiz Aleyhisselam'a, işte Yâ Muhammed! Üzerinde seninle anlaştığım sözleşme gereğince bana geri vereceğin kişilerin ilki, dedi.

Peygamberimiz Aleyhisselam, biz barış ve anlaşma yazısını daha imzalamadık, buyurdu. Süheyl b. Amr, Yâ Muhammed! Aramızda muâhede hükümleri, oğlum senin yanına gelmeden önce kararlaştırılmış ve tamamlanmıştır. Vallahi ben de, seninle hiçbir madde üzerinde barış yapmış olmam, dedi.

Peygamberimiz Aleyhisselam, onu benim için anlaşma hükmünün dışında tut ve imza et buyurdu. Süheyl b. Amr, ben onu asla anlaşma dışında tutmam ve sana bırakmam, dedi. Peygambe-

rimiz Aleyhisselam, hayır benim için bunu yapacaksın, buyurdu. Süheyl b. Amr, yapamam, dedi ve Ebû Cendel'i Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanında bırakmaya yanaşmadı.

Mikrez b. Hafs ise, haydi onu biz senin için anlaşma ve işkence dışında tutuyoruz, dedi.

Süheyl b. Amr, bu konuşmadan sonra Ebû Cendel'i çeke çeke Kureyşliler'in yanına götürdü. Ebû Cendel götürülürken, 'Ey Müslümanlar! Müslüman olarak yanınıza geldiğim halde, şimdi beni müşriklere iade mi ediyorsunuz? Uğradığım işkenceleri görmüyor musunuz? Yâ Resûlallah! Ey Müslümanlar! Siz bana işkence yapınlar beni dinimden döndürsünler diye mi müşriklere beni geri veriyorsunuz?' diyerek feryad ediyordu. Ebû Cendel, Allah yolunda en ağır işkencelere uğratılmakta idi. Bu hâle şahit olan Müslümanlar, Ebû Cendel'in feryadına ve söylediklerine dayanamayarak ağladılar.

Peygamberimiz Aleyhisselam, Ey Ebû Cendel! Kureyş müşrikleriyle aramızda yazılan barış yazısı tamamlandı. Sen biraz daha katlan! Allah'tan da bunun ecrini dile! Hiç şüphesiz Yüce Allah senin için ve senin yanında bulunan zayıf Müslümanlar için bir genişlik ve çıkar yol yaratacaktır. Biz, müşrikler ile aramızda bir barış anlaşması yapmış ve bu yolda kendilerine Allah'ın ahdiyle söz vermiş bulunuyoruz. Onlar da bize Allah'ın ahdiyle söz vermiş bulunuyorlar. Biz onlara vermiş olduğumuz söze vefasızlık edemeyiz. Verdiğimiz sözde durmamak bize yaraşmaz, buyurdu. Yeniden Süheyl b. Amr'a dönerek, gel etme, sen onu bana bağışlayıver, diyerek dileğini tekrarladı ise de Süheyl b. Amr, hayır bağışlayamam, dedi. Peygamberimiz Aleyhisselam, Süheyl b. Amr'ın bu diretmesine karşılık öyle ise onu benim için himayene al, diye rica etti.

Süheyl b. Amr, hayır, onu himayeme de alamam, dedi. Oğlu Ebû Cendel hakkındaki dilekleri kabul etmemekte direndiğini görünce Mikrez b. Hafs ile Huvaytib b. Abdüluzza, Yâ Muhammed, Senin hatırın için onu biz himayemize alıyoruz. Ona işkence yaptırmayacağız, dediler.

Peygamberimiz Aleyhisselam, böylece Ebû Cendel'i müşriklerle geri verdi. Onlar da, Ebû Cendel'i kıldan dokunmuş bir Türk çadırına kapatıp korudular. Bunun üzerine, Süheyl b. Amr da ondan elini çekti, ona işkence yapmaktan vazgeçti.

Ebû Cendel Kureyş müşriklerine teslim edilirken Hz. Ömer, Yâ Resûlallah bunu Kureyşliler'e ne için geri veriyoruz? Bu hakarete ne diye râzı oluyoruz? dedi.

Peygamberimiz Aleyhisselam, biz bu iş hakkında onlarla anlaşma yapmış bulunuyoruz. Dinimizde ahde vefasızlık yoktur, buyurdu.

Sahâbiler, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın görüp haber vermiş olduğu rüyaya bakarak fetih ve zafer elde edeceklerinden hiç şüpheleri olmaksızın Hudeybiye'ye gelmişlerdir. Peygamberimiz Aleyhisselam'ın böyle, Kâbe'yi tavaf etmeden dönmek ve daha birtakım şartlar yüklenmek suretiyle muâhede yapması gibi hiç beklemedikleri bir durumla karşılaşmaları, kendilerine çok ağır ve çetin geldi. Neredeyse helâk olacaklardı.

Hz. Ömer, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın yanına varıp, sen Allah'ın hak ve gerçek Peygamberi değil misin, diye sordu.

Peygamberimiz Aleyhisselam, evet, ben Allah'ın hak ve gerçek Peygamberiyim buyurdu.

Hz. Ömer, düşmanlarımız batıl üzerinde, biz ise hak üzerinde bulunuyor değil miyiz, diye sordu.

Peygamberimiz Aleyhisselam, evet, biz hak üzerindeyiz, düşmanlarımız ise batıl üzerindedirler, buyurdu.

Hz. Ömer, Peygamberimiz Aleyhisselam'a bizler Müslüman değil miyiz, diye sordu.

Peygamberimiz Aleyhisselam, Hz. Ömer'in bu sualine cevaben evet biz Müslümanız, buyurdu.

Hz. Ömer Peygamberimiz Aleyhisselam'a, karşımızdakiler müşrik degiller mi, diye sordu.

Peygamberimiz Aleyhisselam, bu sual üzerine evet, müşriktirler buyurdu.

H. Ömer, bizim ölülerimiz cennette onların ölüleri cehennemde değıl midir, diye sordu.

Peygamberimiz Aleyhisselam, evet bizim ölülerimiz cennette, onların ölüleri cehennemdedir, buyurdu.

H. Ömer, öyleyse biz ne diye dinimizi aşağı düşürmeye meydan veriyoruz da, Allah onlarla aramızda daha bir hüküm vermemişken geri dönüyoruz diye sordu.

Peygamberimiz Aleyhisselam, Ey Hattâb'ın oğılu! Ben Allah'ın kulu ve Resûlüyümdür. Ben Allah'ın emrine aykırı hareket edemem, buyurdu.

H. Ömer, biz ne diye dinimizi aşağı düşürecek şeylere meydan veriyoruz, diye sordu.

Peygamberimiz Aleyhisselam, ben Allah'ın Resûlüyüm! Ben bu muâhede hükümlerini kabul etmekle Allah'a isyan etmiş, karşı gelmiş değılim. O, beni hiçbir zaman zayi etmez buyurdu.

H. Ömer, sen bize Beytullah'a varıp onu tavaf edeceğız diye söylemiş değıl miydin, diye sordu.

Peygamberimiz Aleyhisselam, evet söylemiştim. Ama sana, biz bu yıl gidip onu tavaf edeceğız diye de haber verdim mi, diye buyurdu.

H. Ömer, hayır, dedi.

Peygamberimiz Aleyhisselam, yine de söylüyorum sen muhakkak Beytullah'a gidecek ve onu tavaf edeceksin, buyurdu.

H. Ömer, sabırsızlığını ve kızgınlığını yenemeyerek H. Ebû Bekir'in yanına vardı ve ona, Ey Ebû Bekir! Peygamberimiz Aleyhisselam Allah'ın hak ve gerçek peygamberi değıl midir, diye sordu.

H. Ebû Bekir, evet öyledir, dedi.

H. Ömer, biz hak üzerinde bulunuyor değil miyiz, düşmanlarımız ise batıl üzerinde bulunuyor değil mi, diye sordu.

H. Ebû Bekir, evet öyledir, dedi.

H. Ömer, bizim ölülerimiz cennette, onların ölüleri ise cehennemde değil mi, diye sordu.

H. Ebû Bekir evet, öyledir, dedi.

H. Ömer, öyleyse biz ne diye dinimizi aşağı düşürmeye meydan veriyoruz da Allah onlarla aramızda daha bir hüküm vermemişken geri dönüyoruz, dedi.

H. Ebû Bekir, Ey Hattâb'ın oğlu! Ey Ömer! O, Allah'ın Resûlüdür! Kendisi bu muâhedeyi yapmakla Rabbi'ne âsî olmuş karşı gelmiş değildir. Allah onun yardımcısıdır. Sen ölünceye kadar onun emrine sarıl! Vallahi, H. Muhammed hak üzeredir. Ona emrolunan da haktır. Biz Allah'ın emrine karşı gelemeyiz! Allah onu zayi etmez. Ben şahadet ederim ki O, Resûlullah'tır, dedi.

H. Ömer, ben de onun Resûlullah olduğuna şahadet ediyorum! O, bize Beytullah'a varacağız ve onu tavaf edeceğiz, diye söylemiş değil miydi, dedi.

H. Ebû Bekir, evet! Ama sana Beytullah'a bu yıl gidecek ve tavaf edeceksin diye de haber vermiş miydi, dedi.

H. Ömer, hayır, dedi.

H. Ebû Bekir, sen muhakkak Beytullah'a gidecek ve onu tavaf edeceksin, dedi.

Müşriklerle yapılan ve içinde Müslümanlar açısından oldukça ağır şartlar da taşıyan muâhede gereğince, tavaf edilmeden kurban kesip ihramdan çıkarak geri dönülecek olması, ashâba çok güç ve ağır geliyor, bunu bir türlü içlerine sindiremiyorlardı. Peygamberimiz Aleyhisselam'a olanca bağlılıklarına ve saygılarına rağmen H. Ömer, yanında bazı sahâbîler ile birlikte gelerek, Yâ Resûlallah! Sen

bize Mescid-i Haram' a gidileceğini Kâbe anahtarının ele alınacağını söylememiş miydin? Halbuki ne kurbanlıklarımız Beytullah' a kavuştuk ne de biz kavuştuk? dediler.

Peygamberimiz Aleyhisselam onlara, ben size bunun bu seferiniz sırasında olacağını söyledim mi? diye sordu.

Hz. Ömer, hayır! dedi.

Peygamberimiz Aleyhisselam, yine de size söylüyorum. Beytullah'a girilecektir. Mekke'nin anahtarını alacağım, Mekke'de saçlarımı kestireceyim! Siz de öyle kestireceksiniz! Ben olacağını bilenlerle birlikte biliyorum, buyurdu.

Ebû Ubeyde b. Cerrah da Hz. Ömer'e Ey Hattâb'ın oğlu Resûlullah Aleyhisselam'ın söylediği sözü işitmiyor musun? Şeytandan Allah'a sığın, görüşünü kına, diyerek öğütlüyordu.

Hz. Ömer der ki, utancımдан, Eûzü billahimineşşeytanirracîm, diyerek Eûzü çektim. Ben hiçbir zaman o günkü gibi bir musibete uğramadım, sürçüp kaymadım! Peygamber Aleyhisselam'a hiçbir zaman başvurmadığım biçimde, o gün başvurmuştum. Vallahi, o gün düştüğüm şüphelerden dolayı, kendi kendime, eğer benim görüşümde yüz adam olsaydı, hiçbir zaman bu muâhede ve musâlahayı kabul etmezdik, diyordum. Müslüman olduğum günden beri hiç duymadığım şüpheyi, o gün duymuştum. Nihayet Yüce Allah işin sonunu hayır ve rahmet kıldı. Resûlullah Aleyhisselam böyle olacağını çok iyi biliyormuş. Resûlullah Aleyhisselam'a karşı yapmış olduklarımı tenhalarda hatırladıkça, tasalarım büyüdü arttı. O gün Resûlullah Aleyhisselam'a karşı sarfetmiş olduğum sözlerimden duyduğum korkudan dolayı akıbetimin hayrolmasını umarak oruçlar tutmaktan, sadakalar vermekten, nafile namazlar kılmaktan, köleler azad etmekten geri durmadım.

Muâhede ve musâlahaya işi bittikten ve Kureyş müşriklerinin elçileri çekilip gittikten sonra Peygamberimiz Aleyhisselam Hudeybiye'de iki ayağı üzerinde doğrularak, 'Ey insanlar! Kalkınız,

kurbanlarınızı kesiniz! Sonra da başlarınızı tıraş ediniz ve ihramdan çıkınız' diyerek ashâbına seslendi. Onlardan hiç kimse yerinden kımıldamadı.

Peygamberimiz Aleyhisselam, bu emrini bir defa daha tekrarladı. Yine kalkan olmadı!

Peygamberimiz Aleyhisselam, emrini üçüncü defa tekrarladı. Yine kalkan olmadı!

Peygamberimiz Aleyhisselam, dönüp zevcesi Hz. Ümmü Seleme'nin yanına gitti. Hz. Ümmü Seleme, Yâ Resûlallah! Senin neyin var, diye sordu.

Peygamberimiz Aleyhisselam, 'Ey Ümmü Seleme! Nedir hal-kın bu tutumu? Bu şaşılacak şey doğrusu. Onlara, kurbanlarınızı kesiniz, başlarınızı tıraş ediniz de ihramdan çıkınız, diye, tekrar tekrar söylüyorum. Onlar sözlerimi işitiyor, yüzüme bakıyorlar da içlerinden hiçbirisi benim söylediklerimi yerine getirmeye kalkmıyor' buyurup şikayetlendi.

Hz. Ümmü Seleme, 'Yâ Resûlallah! Görmüş olduğunuz hal, halka her nasılsa gelmiş çatmış bulunuyor. Ey Allah'ın Peygamberi! Sen bu işi yapmak istiyor musun? Yapmak istiyorsan, hemen git kurbanlık develerini kesinceye, berberini çağırıp tıraş oluncaya kadar ashâbından hiçbir kimseye hiçbir şey söyleme! Sen kurbanını kesecek, tıraş olacak olursan halk da öyle yapar. Muhakkak sana uyarlar' dedi.

Bunun üzerine, Peygamberimiz Aleyhisselam ihramını sağ koltuğu altından çıkarıp sol omuzuna attı. Eline bir harbe alıp yüksek sesle, Bismillâhi Allâhüekber, diyerek kurbanlık develerini kesti. Ashâb, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın kurbanını kestiğini görür görmez onlar da kalkıp kurbanlıklarını kesmeye koyuldular.

Hz. Ümmü Seleme der ki, Müslümanlar kurbanlıklara doğru öyle akın ettiler ve öyle yığıldılar ki birbirlerini ezeceklerinden korktum. Talha b. Ubeydullah, Abdurrahman b. Avf ve Hz. Osman

da kendileri için Medine'den sürdürüp getirttikleri develeri kestiler. O gün yetmiş deve kurban edildi. Develer, Beytullah'ın yanında kurban edilmekten alıkonuldukları zaman yavrularına böğürdükleri gibi böğürdüler.

Ebû Cehil'in Bedir savaşında ele geçirilen devesi de kurbanlıklar arasında bulunuyordu. Onun kurban edilmesi Kureyş müşriklerini kızdırmıştı. Her yedi kişi için bir deve kurban edildi. Peygamberimiz Aleyhisselam, kesilen kurbanlara sizden her biri muhakkak ortak olsun, buyurdu.

Peygamberimiz Aleyhisselam, o gün kurbanların etlerinden istemek için oraya gelmiş olan genç dilencilere kurban etlerini ve derilerini kendileri istemeden verdi. Müslümanlar kestikleri kurbanların etlerinden hem kendileri yediler, hem de bulunan yoksullara yedirdiler.

Peygamberimiz Aleyhisselam, Merve yanında kurban edilmek üzere, Eslem kabilesinden Naciye isimdeki zatla Mekke'ye yirmi deve gönderdi. Naciye onları Merve yanında kesti ve etlerini oradaki yoksullara dağıttı.

Sahâbiler, Peygamberimiz Aleyhisselam'ın saçlarını kestirdiğini gördükleri zaman onlar da saçlarını traş ettirmeye koyuldular. Kimisi kurban kesiyor, kimisi kurbanını kestikten sonra başını traş ettiriyordu. Bir ara öyle yığıldılar ki az kalsın birbirlerini ezivereceklerdi.

Peygamberimiz Aleyhisselam, ashâbından bazılarının saçlarını kestirdiğini, bazılarının kısalttığını görünce, Allah saçlarını kestirenlere rahmet etsin diye dua etti.

Sahâbiler, Yâ Resûlallah! Saçlarını kısaltanlara da, dediler. Peygamberimiz Aleyhisselam, Allah, saçlarını kestirenlere rahmet etsin, diyerek dua etti.

Sahâbiler, Yâ Resûlallah, saçlarını kısaltanlara da, dediler. Peygamberimiz Aleyhisselam, Allah, saçlarını kestirenlere rahmet etsin, diyerek dua etti.

Sahâbiler, Yâ Resûlallah, saçlarını kısaltanlara da, dediler. Peygamberimiz Aleyhisselam, Allah, saçlarını kısaltanlara da rahmet etsin, diyerek dua etti.

Sahâbiler, Yâ Resûlallah! Ne için saçlarını kısaltanları hâriç tutup kestirenlere rahmet dileyerek yardım ettin, diye sordular.

Peygamberimiz Aleyhisselam, çünkü onlar, ötekiler gibi şüpheye düşmediler, buyurdu.”¹⁴⁸

Bu nakiller üzerinde fazla dikkat sarfetmeden hemen şunu anlıyoruz ki, yaşanan bu hâdiseler son derece açık seçiktirler. Ancak bu çalışma kendisine seçtiği hedef itibariyle bu kadarla iktifa etmeyerek yaşanan hâdiselerin geriye giden sebeplerini anlamak, ileriye dönük etkilerini açıklamak ve dolayısıyla ortaya çıkan infialleri tahlil etmek bakımından enine-boyuna-derinliğine yorumlar geliştirmek sorumluluğunu üstlenmiş bulunuyor. Çünkü bu dünyada hiçbir hâdiseye sebepsiz ve ona karşı gösterilen hiçbir tepki mesnetsiz ve gayesiz değildir. Mesele bu ölçüler içinde önem kazanır.

Bu noktada artık çalışmalarımızı ilgilendiren ilk önemli husus şudur ki, Hz. Ömer'in ve onunla beraber bir kısım Müslümanların ortaya koydukları infialler, sulhnâme yazılmadan önce arada geçen konuşmalardan ve yazıldıktan sonra vücut bulan uygulamalardan ötürü değildi. Eğer Müslümanlarda yaşanan hâdiselere ait kaç sene öncesine giden bir birikim olmasaydı bir sulhun iki maddesi bu kadar ciddi infiallere ve yine bu kadar çok sayıda insanın böylesine sert tepkiler göstermesine sebep olamazdı. Bunun çok daha gerilere giden izahları olmalıydı.

Nitekim Müslümanlar kısa bir zaman önce Uhud mağlubiyeti gibi bir yıkım ve acı yaşamışlardı. Kendilerini küçümseyen müşrikler karşısında büyük bir mağlubiyete uğramışlardı. Bu mağlubiyet onları maddeten ve mânen etkilemiş olması ve ileride şekillenecek duygularını, düşüncelerini ve kararlarını belirlemesi bakımından son derece önemliydi.

Ayrıca bu harpte Ashâb'ın ileri gelenlerinin büyük bir kısmı şehit düşmüşlerdi. Diğer Müslümanlar arasından yine pek çok kimse şehit olmuşlardı. Hâsılı şehit vermeyen ev kalmamıştı, her evden feryad-u figan yükseliyordu.

Daha sonra vukû bulan Hendek harbi Uhud gibi bir mağlubiyetin arkasından gelmesi ve mağlubiyetler dizisinde son halkayı teşkil etmesi gibi hususiyetleriyle ayrıca önemlidir.

Meselenin bir diğer vechesi olarak Hendek harbi ileride yapılacak Hudeybiye sulhüne dair içinde izler taşıması bakımından -Hz. Peygamber'in Müslümanlardan Hendek'in etrafını saran müşriklere her türlü sataşmalarına ve laf atmalarına karşı cevap vermemelelerini istemesi gibi- geçirdiği safhalar itibariyle ayrı bir ehemmiyeti haizdir. Hakikaten Hendek harbi son derece önemlidir ve yaşanan hâdiseler itibariyle kendinden sonraki devreyi belirlemesi bakımından ne kadar şâyân-ı dikkattir.

İslâm bu iki mağlubiyette vukû bulan ilâhî tecelliyatın gayesine - Bedir, gâlibiyet olması bakımından onlardan ayrılır - son derece ehemmiyet atfediyor ve bu hususa dikkat çekmek istiyordu. Hz. Peygamber, bu ilâhî tâbiyeyi yerine getirmek için Hudeybiye sulhünü akdeddikten sonra, evvela bu konuda yapılan itirazlara cevap vermek, mutaakiben Hz. Ömer'in ve onun gibi düşünenlerin infiallerini teskin etmek ve en önemlisi o sıralarda nazil olan Fetih Suresi'ni okuyarak ve yorumlayarak Müslümanlara "Mekke fethi"nin yaklaştığını, Hudeybiye sulhu ile Müslümanların dünyaya yayılacaklarını, çekilen sıkıntıların artık bittiğini haber vererek bu süreci Uhud mağlubiyeti ve Hendek direnişi ile beraber ele alarak olanları ve olacakları bir bütün halinde değerlendiriyordu. Daha kapsamlı bir ifadeyle Hz. Peygamber uygulamalarıyla ve bu uygulamalar hakkındaki beyanlarıyla bu iki mağlubiyetin ve arkasından gelen Hudeybiye sulhü maddelerinin Müslümanların hâlet-i ruhiyeleri üzerinde ne kadar büyük tesirler icra ettiğini ve ilâhî kudretin bunu nasıl müspet hâle getirdiğini Müslümanların dikkatine sunmak istiyordu.

Buna bağlı olarak Hz. Peygamber, Hudeybiye sulhü resmî belge olması itibari ile içinde Müslümanların aleyhinde maddeler taşımasına rağmen diğer maddeler üzerine dikkat çeken beyanıyla Müslümanların sıkıntılarının artık bittiğini, İslâm'ın büyüyüp gelişeceğini ve Mekke'nin fethinin müyesser olduğunu bildirmiş bulunuyordu. Nitekim Hz. Peygamber Ashâb-ı Kiram'dan farklı olarak Hudeybiye sulhünü büyük bir zafer olarak değerlendiriyor ve konuya şu şekilde açıklık getiriyordu. Bizler yine bunu tarihi belgelerden öğreniyoruz:

“Peygamberimiz Aleyhisselam, Hudeybiye’de 19 gün kadar veya 20 gece kaldıktan sonra Medine’ye dönmek üzere oradan ayrıldı. Kurâ’l-Gâmim’de bulunduğu sırada Fetih suresi nazil oldu. Hz. Ömer’i yanına çağırarak Ey Hattâb’ın oğlu, bana bu gece bir sure indi ki o, bana üstüne güneş doğan her şeyden daha sevgilidir, buyurduktan sonra o sureyi, ‘İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ! Biz gerçekten sana apaçık bir fetih ve zafer kapısı açtık! Bu da, geçmiş ve gelecek günahını Allah’ın bağışlaması senin üzerindeki nimetini tamamlaması, seni bu sayede doğru yola iletmesi içindir’ diyerek okudu. Sahâbilerden birisi Yâ Resûlallah! Bu muâhede bir Fetih midir, diye sordu. Resûlullah Aleyhisselam, evet varlığım Kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki, bu muâhede muhakkak bir Fetihdir, buyurdu. Müslümanlar arasında bulunan bir adam: Beytullah’ı tavaftan alıkonulmuşuz! Kurbanlıklarımızın Harem’de kurban edilmelerine de engel olunmuş! Müslüman olarak bize gelip sığınan iki kişiyi de Resûlullah, müşriklere geri vermiş! Bu nasıl, ne biçim fetihtir, diyerek söylenmişti. Onun bu sözleri Peygamberimiz Aleyhisselam’a haber verilince, Peygamberimiz Aleyhisselam: Bu ne kötü sözdür! Evet Hudeybiye muâhedesı en büyük Fetihdir! Müşrikler sizin kendi beldelerine gidip gelmenize ve işinizi görmenize râzı olmuşlar, gidip gelirken de emniyet ve selamet içinde bulunmanızı istemişlerdir. Onlar, şimdiye kadar istemedikleri, hoşlanmadıkları şeyleri, İslâmiyet’i de böylece sizlerden görececek, öğreneceklerdir. Allah sizi onlara muzaffer kılacak, gittiğiniz yerden sağ-salim kazançlı olarak döndürecektir. Bu ise Fetihlerin en büyüğüdür.” (Mustafa Asım Köksal, cild 5-6, 320-323)

Hız. Peygamber, yukarı satırlarda geçen Hudeybiye sulhüyle ilgili değerlendirmelerinden sonra, konunun daha iyi anlaşılması ve bunun için nerelerden nerelere gelindiğinin belirlenmesi bakımından daha önce yaşanmış Uhud ve Hendek harplerine atıflar yapmıştı. Bu cümleden olarak Hız. Peygamber'in Uhud mağlubiyeti ile ilgili değerlendirmeleri bu yönüyle son derece önemli ve dikkat çekicidir: "Sizler, Uhud savaşı günü savaş meydanından boyuna uzaklaştığınızı ve hiç kimseye dönüp bakmadığınızı ve o zaman benim de sizi arkanızdan çağırıp durduğumu, unuttunuz mu?" (Mustafa Asım Köksal, cild 5-6, 323)

Daha sonra Hız. Peygamber, Uhud mağlubiyeti ile ilgili değerlendirmeleriyle yetinmemiş onu takiben gelen Hendek harbi hakkında ayrıca tespit ve değerlendirmeler yapmıştır: "Hendek savaşı günü de müşriklerin hem üstünüzden hem alt tarafınızdan size geldiklerini o zaman gözlerin döndüğünü, yüreklerin gırtlaklara dayandığını ve sizlerin Allah'a karşı türlü zanlarda bulunmuş olduğunuzu unuttunuz mu?" (Mustafa Asım Köksal, cild 5-6, 323)

Hız. Peygamber'in bu husustaki tesbit ve değerlendirmeleri son derece ehemmiyetli olup üzerinde durulup düşünülmesi beklenir. Hakikaten Uhud mağlubiyetinde ve Hendek direnişinde yaşananlar son derece vahim idi. Bu mağlubiyetlerin, Müslümanların duyguları ve düşünceleri üzerinde büyük yıkım hasıl etmemiş olması kabil değildi. Müslümanların "imanları" ve "dinî gururları" rencide olmuştu. Hâdise bu noktaya geldikten sonra, bu mağlubiyetleri telâfi edecek şekilde iki veya üç gâlibiyet dışında hiçbir fani güç bu maddî-mânevî yıkımı gideremezdi.

Mesele daha geniş bir zeminde ele alınacak olursa şunlar söylenebilir ki, bizler bugünkü dünyada düşülen bir mağlubiyetin ve receği maddî zararlar dışında, insanların mâneviyatları üzerinde ne kadar etkili olduğunu ve neticesi itibariyle ne kadar büyük felaketler doğurduğunu yaşayarak görüyor ve öğreniyoruz. Daha gerilere

giderek yine öğreniyoruz ki ilk çağlardan başlamak üzere geçen zaman içinde ve bilhassa Câhiliye Devrinde düşülen bir mağlubiyet kesinlikle kabul edilemez bir akibet idi.

Konumuz itibariyle Câhiliye devri insanları bu hususta o kadar hassas ve o derece ileri gitmişlerdi ki değil bir “gazve” sonucu düşülen bir mağlubiyet, bir at yarışında yapılan bir hile sonucu varılan bir yenilgi veya komşu kabile sınırları içine giren develerinin bir ok darbesiyle yaralanmasının kendilerine verdiği mağlubiyet hissi bile, el-Dâhisu ve'l-Ğabrâ ve yine el-Besûs gibi kırk küsur sene sürecek harplerin çıkmasına sebep oluyordu.

Câhiliye devri insanları ruhen-zihnen böylesine hassas dengeler üzerinde yaşıyorlardı. Denklik “küfüv” sosyal hayatın her kademesinde cârî idi. Ancak konu ashap ile ilgili hususlara gelince, mesele farklı açılardan değişik tespitler ve yorumlar gerektirir. Nitekim evvela şu söylenebilir ki, Ashâb-ı Kiram her ne kadar Müslüman olmuş iseler de yine de onlar bu kültürden ve bu kültürün mensubu bulunan insanların içinden geliyorlardı. Bu kültürün izlerini taşımaları tabiiydi. İkinci olarak onlar yeni gelmiş bir “Din’e yani İslâm’a girmiş olmaları bakımından İslâm’ın değerleriyle tanışmışlardı. Bu değerlerin en önde gelenlerinden biri olarak “İslâm’ın izzeti”ni yaşamak ve daha sonra yaşatmak ve yüceltmek istiyorlardı. Onların şahsî gururları bundan sonra artık, onların dinî durumları şeklinde tezahür edecekti. Nitekim Hz. Ömer’in Hudeybiye sulhü hakkında: “Biz ne diye dinimizi aşağı düşürecek şeylere meydan veriyoruz” şeklindeki itirazı bu meselenin ne kadar ehemmiyetli olduğunu gösterir mahiyettedir. Psikolojik ve soyo-kültürel tablo budur.

Hal böyle olunca Uhud mağlubiyetinden başlamak üzere bütün yaşananlar evvela Müslümanların Câhiliye devrinden gelen tutum ve telakkilerine ters düşmüş ve ilaveten yeni girmiş oldukları Din’in değerlerini ve bu değerlerin hasıl ettiği duygu ve düşünce zenginliğini rencide etmiş bulunuyordu. Bütün bunlar, tabii olarak, onların hâlet-i rûhiyeleri üzerinde büyük tesirler icra etmiş ve onlarda değişik ölçülerde mânevî çöküntülere sebep olmuştu.

Hız. Ömer'in ve onunla beraber diğer bir kısım Müslümanların gösterdikleri tepkiler, sulh maddeleri konuşulurken ve yazılırken ortaya çıkan uyuşmazlıklardan dolayı birkaç saat içinde oluşmuş duygu ve heyecanlardan ibaret değildi. Bu kadar kısa bir zaman içinde bu kadar sert tepkilere sebep olacak şekilde bir duygu yoğunluğu oluşamazdı. Bu tepkilerin sebepleri geriye, Uhud mağlubiyetine kadar gidiyordu. Nitekim Uhud mağlubiyetinden itibaren bütün olanları ve yaşananları Müslümanlar, Müslüman kalabilmek için şuur-altlarına bastırmak durumunda idiler. Her an gelişen ilave hâdiseler şuur-altlarındaki gerilimi gittikçe arttırıyordu. Hâsılı Hudeybiye sulhündeki bu iki madde şuur-altı dinamiklerini uyararak şuur altında patlama yapmış ve böylesine sert tepkilerin çıkmasına sebep olmuştu. Hız. Ömer' in bu mevzu ile ilgili beyanı meseleleri en iyi şekilde açıklar mahiyettedir. Nitekim Hız. Ömer yaşadığı bu ruh hâlini şöyle anlatıyordu: "Ben hiçbir zaman o günkü gibi bir musibete uğramadım; sürçüp, kaymadım. Müslüman olduğum günden beri hiç duymadığım şüpheyi o gün duymuştum."

Sonuç olarak, İslâm'ın her sahada tecellî eden mucizeleri arasında bilhassa şu husus üzerinde durmak ve bu konu üzerine zihni mesâîmizi hasretmek, bu ilâhî tecelliyatın daha iyi anlaşılması ve değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Nitekim bu kadar eften-püften sebeplerden dolayı çıkan harplerin -kırk küsur sene gibi- ne kadar uzun sürdükleri üzerinde durulup düşünülmesi halinde Uhud ve Hendek mağlubiyetlerinin telafi edilebilmesi bakımından yapılacak harplerin -gâlibiyet olmak şartı ile- kaç yüz yıl sürmesi gerektiğini hesap etmek, hiç olmazsa tahmin etmek bu ilâhî tecelliyatın kıymetini anlamamız bakımından ehemmiyetlidir. Meseleye bu açıdan baktınca, İslâm'ın böylesine sosyal dalgalanmalara müsaade etmeyen tutumuna ve yine Vahy'in müminlerin gönüllerine indirdiği itminâna, huzur ve güvene hayret ve hayranlık duymamamız ve tecellî eden bu ilâhî kudreti takdis ve tebcil etmememiz mümkün değildir.

Bundan sonra artık Dr. Halil İbrahim Rahat Beğ'in mektubunda geçen son paragrafa dair geri kalan tenkit, sual ve itirazlarının bırakıldığı yerden cevaplandırılması gerekir:

“Peygamberimiz’in (s.a.) bütün savaşlarında toplam insan zaiyatının çok az olduğu, sahâbenin düşman öldürmekten devamlı kaçındığı, halbuki bugünün batı dünyasında yetiştirilen askerlerin öldürmek ve acımamak üzere eğitildiklerinden bahsedilebilir.”

Bu değerlendirme doğru ve pek çok meseleye açıklık getirir mahiyettedir. Nitekim İslâm, kendi imanını yaymak için en son çare olarak harbeder, diğerleri insanları köleleştirmek ve dünyayı sömürmek için harbederler. Hz. Peygamber Mekke fethinde Hâlid b. Velid’e “Hiç kimseyi öldürmeyeceksin, müşrikleri takipten, araştırmaktan vazgeç” buyurdu. Daha sonra bu hükmü genelleştirerek: “Yaralılar öldürülmeyecektir, arkasını dönüp kaçanlar takip edilmeyecektir, esir alınanlar da öldürülmeyecektir” buyurdu. Daha sonra savaşanlar dışındaki bütün Mekke halkına, “Onların canlarına, mallarına, çoluk-çocuklarına dokunulmamak üzere eman verdi”. *“Kurban Kesmenin Psikolojik ve Metafizik Temelleri”*nde İslâm medeniyeti ile batı ve diğer medeniyetler arasındaki “kan dökücü olma” vasfı esas alınarak yapılan, gerçeklere ve belgelere dayalı mukayeselerde bu fark açıkça görülür.

–“Amr b. el-Âs’ın, Mekkeli liderler bizim düşünmemize engel oluyorlardı. Bedir’de bunlar öldürülünce doğruyu düşünebilir olduk, şeklindeki cümlesini psikolojik olarak açabilirsiniz.”

Amr b. el-Âs’ın bu ifadesi dünya kurulduğundan bu yana ve dünyanın sonuna kadar insanlığın içine düştüğü ve düşeceği en büyük felaketin habercisidir. İnsanlık istenildiği gibi düşündürülmek için pek çok uygulamaya -işkence, zulüm, haksızlık, ölüm, aç bırakılma- maruz bırakılmıştır. Putlara tapındırılmak için insanlar zihnen ve rûhen ne kadar büyük baskılar altında kalmıştır. Çoğu zaman istenildiği gibi düşündürülmüştür”. Akıl, düşünen bir organdır ve “Akıl için yol birdir” önermesi aklî ilimlerde ve tecrübi ilimlerde büyük ekseriyetle doğrudur. Fakat genel-geçer olarak doğru değildir. Eğer böyle olsaydı yani etkileşim olmasaydı bütün insanlık aynıını düşünürdü. Hâsılı insan düşüncesi bağımsız değildir ve insan zihni istenildiği gibi düşündürülmeye yatkındır.

-“Peygamberimiz’in vefatı sonrası, Mekke’de irtidat olmadığı, hatta irtidat edenlere karşı Mekkeliler’in büyük bir güç olarak ortaya çıktıklarını, bunun sebebinin, alt-bilincin üste çıkması şeklinde anlatabilirsiniz, diye düşünüyorum.”

Bu tespit doğrudur. Hakikaten Hz. Peygamber’in vefatından sonra Mekke’de irtidat yani tekrar şirke dönmek gibi bir hâdisе yaşanmamıştır. Gayet tabii bunun sebepleri olacaktır. Bu itibarla bu ruhî ve sosyal oluşumu anlayabilmek ve erişilen bu iman birliğini ve sağlamlığını izah edebilmek için evvela Mekke devrini Hz. Peygamber ile beraber yaşamamız ve bu zaman zarfında vücut bulan hâdiseler üzerinde şekillenen düşüncelerimizi geliştirmemiz Hz. Peygamber’in vefatından sonra niçin Mekke’de irtidat hâdisesi vukû bulmadığını anlamamız bakımından bizlere önemli imkânlar vaad edecektir. Hz. Peygamber Mekke’nin eşrafındandır. Mekke’nin en asil ailesindendir. Bu husus belirleyicidir.

İkinci olarak, Hz. Peygamber Mekke’de peygamber olmadan önce 40 sene yaşamıştır. Bu müddet zarfında Hz. Peygamber, söyledikleriyle, yaptıklarıyla kendi şahsında kurduğu bütünlüğü ve bu cümleden olarak hakka sahip çıkmasıyla, fakirlere, acizlere, kimse-sizlere yardımlarıyla, doğruluğuyla ve bunun gibi diğer vasıflarıyla Mekkeliler’in o kadar çok takdir ve güvenini kazanmıştı ki, Mekkeliler içlerinde yaşayan en büyük müşriklere ve daha başka kimselere lâayık görmedikleri “Emîn” sıfatını, kendi putlarına tapmadığı ve putlarıyla ilgili değerlerini kabul etmediği halde ona lâayık görmüşler ve ona “Muhammedü’l-Emin” demişlerdi. Bu bakımdan Hz. Peygamber’in bu devredeki hayatı gayr-i resmî vahi niteliği taşıyordu.

Mekke’de geçen bu zamana ilaveten Hz. Peygamber, peygamber olduktan sonra Mekke’de 13 sene daha kalmıştır. Bu zaman içinde gittikçe artan bir şekilde düşmanlıklar, işkence ve zulümler vâki olmuştur.

Ancak burada şu hususa dikkat edilmelidir ki, bütün bunlar kökten ve temelden değildi. Yukarı satırlarda mevzu bahis edilen Amr b. el-Âs’ın “Mekkeli liderler bizim düşünmemize engel olu-

yorlardı. Bedir'de bunlar öldürülünce doğruyu düşünebilir olduk" ifadesi ve daha önemlisi Bedir Harbi öncesi Ebû Süfyan'ın, Ebû Cehil hakkında ki duygu, düşünce ve intibalarını bildiren beyanı hâdisenin gerçek sebebini göstermesi bakımından önemlidir: "El-çinin Kureyş ordusunun Ebû Cehil'e uyarak geri dönmeyip Bedir'e doğru gittiğini Ebû Süfyan'a haber vermesi üzerine, Ebû Süfyan, vah kavmime, bu Amr b. Hişâm'ın -Ebû Cehil- işidir! Kendisinin geri dönmek istememesi, halka baş olmak içindir! Azgınlıktır. Azgınlık ise eksikliktir ve uğursuzluktur" (III-IV, 276-277) ifadesi bundan sonra oluşacak ve gelişecek bütün hâdiselerin temel dinamiğini açıklar mahiyettedir. Daha geniş bir ifadeyle bütün olanlar ve yapılanlar Mekke'de mevcut zalim, ceberut bir zümrenin yani hâkim sınıfların iktisadî-siyasî otoritelerini kendi ellerinde tutabilmek gayesiyle aşağı sınıfları kendi menfaatlerine göre yönlendirmeleri ile vukû bulmuş oluyordu.

Bu husus ehemmiyetine binaen kendini daha iyi ifade etmek isteyecektir. Şöyle ki, Mekke'de sadece hâkim sınıflar yoktu. Kendi halinde yaşayan orta sınıflar ve yine fakir, aciz, kimsesiz, mazlum insanlardan teşekkül etmiş aşağı sınıflar ve ilaveten köleler mevcuttu. Onlar, Müslümanlara karşı yapılan bu işkence ve zulme belki hâkim sınıfların zoruyla katılıyorlardı, belki efendilerinin icbarı ile katılıyorlardı ve belki de hiç katılmıyorlardı. Ancak her hâl-u kârda onlar, Hz. Peygamber'in bu kadar zulüm, işkence ve haksızlık karşısında nasıl dik durduğunu, geri çekilmediğini, yılmadığını ve nasıl inandıklarıyla, söyledikleriyle ve yaptıklarıyla bütünlük içinde bulunduğunu, değerleriyle ve yaşayış tarzıyla bir uyum içinde olduğunu ve nasıl böylesine bir şahsiyet yapısı geliştirdiğini gözleriyle görüyorlardı. Daha başka bir ifadeyle Mekke'de geçen zamana ilaveten vahy'in gelmesiyle beraber Mekke'de yaşanan on üç sene boyunca hergün yirmidört saat, gece-gündüz Mekke'li müşrikler, Hz. Peygamber'in "yaşama uslubu"nu ve "hayat tarzını" dostluğunu, sadakatini, doğruluğunu, dürüstlüğünü, ahde vefasını, cömertliğini, fedakârlığını ve diğer bütün vasıflarını "örnek insan"

olarak görüyor ve kulaktan kulağa işitiyorlardı. Hz. Peygamber'in bu tavrı sadece Mekkeli müşriklerin ileri gelenlerini etkilemekle kalmıyordu, aynı zamanda Mekke'de yaşayan fakirler, kimsesizler, yetimler, öksüzler ve çaresizleri de etkiliyordu. Onlara yaşama ümidi veriyordu, güven telkin ediyordu. Onlar icab ettiği takdirde Hz. Peygamber'in, zalim, güçlü, kuvvetli, kudretli ve ceberut kimselere karşı kendilerini nasıl koruduğunu ve bunda ne kadar kararlı olduğunu görüyorlardı. Bu hususta sık sık tekrür eden hâdiselerden birini nakletmek bu söylenenler hakkında bir fikir vermesi bakımından önemlidir: "Ebû Cehil'in bir seneliğine tuttuğu hizmetkârın zamanı gelince parasını istemesi üzerine Ebû Cehil, büyük bir öfke ile 'Bana hizmet etme şerefi sana yetmiyor da bir de üstüne para mı istiyorsun' diyerek çocuğu öldüresiye döver. Etrafindakiler hâdiseyi kızıştırmak için Hz. Peygamber'i göstererek 'Muhammed'e git, o senin hakkını alır' derler. Çocukcağız bu sözlerle inanarak ağlaya ağlaya Hz. Peygamber'in yanına gider, başından geçenleri bir bir anlatır, hakkını almak için ona gitmesini sâlık verdiklerini söyler. Hz. Peygamber çocuğun kendisine gönderilmesindeki maksadı anlar, fakat önemsemez. Çocuğu elinden tutup Ebû Cehil'in evine gider, kapıyı çalar. Kapıyı Ebû Cehil açar ve Ebû Cehil'e 'çocuğun hakkını ver' der. Ebû Cehil hiç tereddüt etmeden, peki, der, ve çocuğun hakkını verir. Hz. Peygamber'in bir sözüne karşı Ebû Cehil'in böylesine geri çekilip 'peki' diyerek itaat etmesi ve çocuğun hakkını vermesi, müşrikler arasında kabul edilemez olarak hayretle ve şaşkınlıkla karşılanır ve uzun müddet Mekke'de konuşulur." Ama ne pahasına olursa olsun Hz. Peygamber, o mazlum çocuğun hakkını Ebû Cehil'e bırakmamıştır. Müşrikler, bu gibi hâdiseleri mevzii kalması itibari ile fazla önemsemiyorlar ve gelip-geçici olduğunu kabul ederek üzerinde durmuyorlardı. Halbuki, psikolojide "şuur ve şuur altında hiçbir şey kaybolmaz ancak şekil değiştirir" hükmü gereği parça parça vukû bulan bu hâdiseler şuurda birleşiyorlar ve şuur altını buna göre şekillendirip insanların zihnini vahye hazırlıyorlardı.

Yukarı satırlarda geçen bu tarihi belgeden hareketle şunu söyleyebiliriz ki Hz. Peygamber zulme, haksızlığa, kötülüğe, kim yaparsa ve kime yapılırsa daima karşı çıkmıştır. Fakat buna mukabil kendi şahsını öne çıkararak kendisine yapılan hiçbir zulmü haksızlık ve kötülüğü mesele yapmamıştır. Ne yapıldıysa daha o an unutmuştur.

Hz. Peygamber bütün ömrü boyunca fakir, aciz, çaresiz, kimsesiz, yetim ve öksüzlere sahip çıkmış, onları korumuş himaye etmiştir. Onun böyle davranmasını kendisini cemiyete kabul ettirmek, etrafındakilerden takdir toplamak maksadıyla yaptığını düşünenler ve böyle konuşanlar haksızdırlar.

Orta Çağlarda ve bu gün dahil bir insanın fakir, aciz, çaresiz, kimsesiz, yetim ve öksüzlere sahip çıkması onları koruyup himaye etmesi toplum içinde izzet, itibar, şöhret kaynağı değildir. Bilakis insanların ictimaî mevkilerini – sosyal statü – haleldar edecek bir davranış türü olarak görülür.

Allah Taala'nın örnek olarak yarattığı ve Peygamber olarak gönderdiği Hz. Muhammed dünya var olduğu günden beri değişmeyen bu gerçeğe ve bu gerçeğe göre düşünecek konuşacak insanların söyleyeceklerine değer vermeksizin ve karşı tavırlarını ciddiye almaksızın -vahi öncesi, vahiy sonrası- hak bildiği yolda tek başına yürüyecek kadar muhteşem bir şahsiyet yapısına sahip bulunuyordu. O en sıkıntılı günleriyle en ferah günlerinde hep aynı davranış içindeydi.

Nitekim karşısında hiçbir gücün kalmadığı, herkesin pes edip boyun eğdiği Mekke Fethinde kendisine senelerce haksızlık edip eza cefa çektiren Mekke müşriklere karşı her zamanki gibi şefkatli merhametli düşkünleri himaye eden, kendi şahsiyle hiçbir meselesi olmayan haliyle şöyle hitab ediyordu:

“Ey Kureyş cemaati! Ey Mekkeliler! Ne dersiniz? Şimdi, hakkınızda benim ne yapacağımı sanırsınız” diye sorması üzerine Kureyşliler biz, senin hayır ve iyilik yapacağını sanırsınız ve sen hayır yapacaksın. Sen kerem ve iyilik sahibi bir kardeş; kerem ve iyilik

sahibi bir kardeş oğlusun, deriz”. Bunun üzerine Peygamberimiz Aleyhisselam “Size bugün hiçbir başa kakma ve ayıplama yoktur! Allah sizi affetsin. Gidiniz! Siz hür ve serbestsiniz” buyurdu. (M. Asım Köksal, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, cild: 5-6, 817)

Bu sözler en yetkili kimse olarak Hz. Peygamber tarafından söylenmiş olması itibariyle İslâm’ın ve dolayısıyla Hz. Peygamber’in kan dökmeme ve intikam almama hususunda ne kadar hassas ve dikkatli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Velhâsıl Dr. Halil İbrahim Rahat Beğ’in İslâm’ın vahye dayalı tarihi üzerindeki tespit, yorum ve değerlendirmeleri bu satırlarla bitmiş oluyor. Bundan sonra mektup, yazılma sebebi ve iyi niyet temennisiyle sona eriyor.

Bu noktaya geldikten sonra artık, yukarı satırlarda anlaştığımız üzere, Dr. Halil İbrahim Rahat Beğ’in mektubunda geçen:

- 211 sayfa numaralı tenkid “Bedir neticesinde Mekkeliler’in alt-şuurları üste çıktı, Müslümanlaştılar diyorsunuz. Uhud’da yeni Müslüman olmuş Medineliler’in alt-şuurları neden üste çıkıp da tekrar putperest olmadılar?” tarzında sual şeklinde geliştirilmiş tenkit ve itirazı en mufassal ve kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

Ancak bu çalışmada takip edilecek yol hakkında bazı bilgiler vermek meselenin açıklık kazanması bakımından elzemdir. Bu cümleden olarak Kitab’ın birinci, ikinci, üçüncü baskılarında Uhud harbiyle ilgili tespit, yorum ve değerlendirmeler bu baskıda geri alınıp konu bütünüyle yeniden yazılmak yerine hiçbir müdahale yapılmaksızın olduğu gibi bırakılmıştır.

Bunun en önemli sebebi İslâm tarihçilerinin “Vahye dayalı İslâm tarihi” hakkında düştükleri hataların ve bu hataların insanların zihinlerine verdikleri şartlanmaların, insanların düşüncelerini nasıl yanlış noktalara ve asılsız değerlendirmelere götürdüğünün, bu kitabın geliştirdiği seyir içinde daha iyi takip edilebilecek olmasındandır.

Bu ifadelerden şunu anlıyoruz ki, bundan sonra artık Uhud harbi yeni yorum ve değerlendirmeleriyle ilgi alanımız içinde olacaktır.

Konumuz Uhud harbi olması hasebiyle tabii olarak düşüncelerimiz önce bu harp üzerinde yoğunlaşacak ve daha sonra Bedir, Hendek harblerini, Hudeybiye sulhünü kapsayacak şekilde geriye ve ileriye doğru gelişecektir.

Ne kadar üzüntü vericidir ki İslâm tarihçileri vahy'in gerekli gördüğü ve ilâhî mucizelerin onlarda tecelli ettiği harbleri eski zamanlarda Grekler ile Persler arasında vukû bulan Salamis muharebesinde olduğu gibi, Greklerin gâlip gelip Perslerin mağlup olmaları şeklinde anlamışlar ve bu anlayışlarını bindörtüüz küsür sene müddetle Müslümanlara ve bütün dünyaya, zorlama yorumlarla izah etmeye çalışmışlardır.

Halbuki bir gâlibiyet veya bir mağlubiyet bir mucize miydi? Nitekim putperest Grekler gâlip gelirlerken mucize mi göstermiş oluyorlardı veya ateşe tapan Persler mağlup olurlarken yine bir mucize mi gösteriyorlardı. Emsal olarak tarihte daha pek çok kavim birbirleriyle harp etmişlerdir. Bunlardan biri gâlip gelirken bir diğeri mağlup olmuştur. Bunlar gâlip gelirlerken veya mağlup olurlarken mucize mi gösteriyorlardı.

Gerçekler böyle iken, Bedir, Uhud, Hendek harbleri sıradan harbler olmaktan çıkarılıp ilâhî mertebeye yükseltilmeliydi. Ancak böyle yapılmadı. Daha geniş bir ifadeyle Uhud harbini söz dinlememe sebebiyle düşülen bir mağlubiyet, Bedir harbini yaklaşımakta olan bir kervan ile ilgili olarak tasarlanmış bir gâlibiyet, Hendek harbini bir geri çekilme ve bir direniş olarak göstermekle İslâm'ı ilâhî hüviyetiyle ve mucizevi yapısıyla kime anlatabilirdiniz.

Bütün mesele İslâm tarihçileriyle başlıyor ve daha sonra onların yorumlarında düğümleniyordu. Durum böyle iken, zihinlerimizi tarihçilerin şartlamalarından çözebilmek için şu hususun tekrarı önemlidir. Büyük bir mucize niteliği taşıyan Uhud mağlubiyetini, her harbde vukuu muhtemel olan, geri mevzilere yerleştirilmiş ok-

çuların bir kısmının mevzilerini terk etmeleriyle açıklamak, kezâ Bedir gâlibiyetini tesadüfen ortaya çıkan bir rastlantı olarak izah etmek, Hendek harbini bir geri çekiliş ve pes ediş olarak görmek ve göstermek İslâm'ın kutsiyetine ne katacaktı. Burada hiçbir fevkaladelik yoktu. Halbuki bu harblerde bilhassa Uhud harbinde son derece önemli ve mucizevî kararlar ve uygulamalar mevcuttu.

Hâsılı yukarı satırlarda ifade edildiği gibi, bu ilâhî kudretin en iyi şekilde anlaşılıp takip edilebilmesi için, bu Kitab'ın önceki bas-kılarında İslâm tarihçilerinin Uhud mağlubiyeti hakkında anlattıkları konular olduğu gibi bırakılıp, ancak daha sonra onun gözden kaçan ve böylece eksik kalan ve dolayısıyla insanları hatalı hükümlere ve neticelere götüren yanlış izahların yeniden yorumlanması hem Uhud harbinin kendi içinde takip edilebilmesi hem de iki ayrı yorum ve değerlendirmelerin aralarındaki farkların belirlenebilmesi bakımından en emin yol olacaktır.

Dikkat ve tecessüslerimize hitap etmelidir ki, her önemli meselede olduğu gibi bu hususta da bu kadar ısrar edilmesi ve mevzu-bahis konunun tekrar tekrar ele alınması bindörtüüz küsur yıldan beri Uhud harbinin sadece bir mağlubiyet olduğu hakkında yerleşmiş bulunan intibai zihinlerden silmek ve aynı zamanda Uhud harbinin büyük bir gâlibiyet olduğu noktasında mevcut şüpheleri gidermek ve tashih etmek gayesine matuftur.

Tabii olarak insanlar bugüne kadar duydukları ve alıştıkları hila-fına bu çeşit yorumlardan tedirgin olup kabulde zorlanacaklardır. Durum böyle iken, gerçek odur ki Uhud harbi sonuçları itibariyle birbirine zıt iki ayrı konumda bulunan bir gâlibiyet ve bir mağ-lubiyet olarak iki ayrı harbi kendi nefsinde temsil ediyordu. Bir gâlibiyet ve bir mağlubiyet olarak gelişen bu iki sonuç bir tek harb-de bütünlük teşkil etmesi itibariyle birbirleriyle organik bağ halinde olup etkileşim içindeydiler. Bu bakımdan ilk safhanın sonucu ikinci safhanın kaderini belirlemiş ve buna mukabil ikinci safhanın zaruri sonucu birinci safhanın neticesini yorumlamıştır.

Ancak İslâm tarihçileri birbirine zıt iki sonuçtan teşekkül etmiş bir harbde zaferle biten ilk karşılaşmayı sebepleriyle beraber görmezlikten gelmişler, buna mukabil daha sonra vukû bulan mağlubiyeti öne çıkarmışlar, bütün yorum ve değerlendirmelerini bunun üzerine inşa etmişlerdir. Kaldı ki bu tek taraflı tutumlarını lâıykıyla yorumlayabilselerdi bir miktar olsun meseleye açıklık getirebilirlerdi. Bunu da yapamamışlardır. Nihayet bu tasarruf Uhud harbinin ilâhîliğinin gözlerden ve gönüllerden kaçması neticesini vermiştir. Bu telkin ve şartlanmalar o kadar etkili ve yönlendirici olmuştur ki bu kitap dahi Uhud harbinin birbirine zıt iki ayrı sonuçtan teşekkül ettiğini bildiği halde ikinci safhayı nazarı itibare alıp ilk safhasını sanki yaşanmamış gibi farketmemiştir.

Bu anlatılmak istenen tutum sadece şu asra veya bu asra münhasır kalmayıp günümüzde bile hâlen yine aynı şekilde yaygınlığını korumaktadır. Şöyle ki, çok uzun seneler önce bu fikirlerin zihnimde yeni, yeni şekillenmeye başladığı günlerde düşüncelerimi geliştirmek bakımından mevzû ile ilgili kimselerle konuşmak ihtiyacı duyardım. Yine bir gün bu meseleleri konuşmak için Prof. Dr. Yaşar Kandemir'in odasına gittim. Zihnimde belirginleşen düşüncelerimi ve vardığım sonuçları anlatmak isteyerek "İslâm tarihçileri vahye müstenid İslâm tarihini ve bu arada vukû bulan harpleri sıradan harpler gibi telakki etmişler ve merak edip onlarda ne sır, ne hikmet ve ne mucize var diyerek derinliğine düşünüp, değerlendirmemişlerdir" dedim ve cevabını bekledim. O da bana bu meseleyi önemsiz gördüğünü imâ ederek "bunlar sosyal hâdiselerdir, onlarda mucize aranmaz" diyerek cevap verdi. Mesele belli olmuştu ve cevap, tarihçilerin sözcülüğü niteliğini taşıyordu.

Ancak tarihçilerin bu kabil yorumlarına karşı, zihnimde bu kitabın yazılmasına sebep olan tepkilerin varetği cevaplar mevcuttu. Bir an olsun duraksamadan hemen ona "Kur'ân-ı Âzimu'ş-şan, Câhiliye devri Arab Nahv'i -dil bilgisi- üzerine mi indi dedim. Cevaben "evet" dedi. "Peki o zaman dil bilgisi sosyal temelli bir vâkıa olduğuna göre Kur'ân-ı Kerîm'in mucize olmasını engellemiş midir" diye sordum. Sustu. Çünkü buna verilecek cevabı yoktu.

Daha açık bir ifade ile bu ilâhî tâbiyeti çözemeyen tarihçiler “Biz buna akıl erdiremedik” diyerek suçu üzerlerine almak yerine suçu Uhud harp taktiği üzerine atmışlar ve daha sonra Uhud mağlubiyetini sıradan bir mağlubiyet olarak ellerinden geldiği kadar – Müslümanların gönlünü daha fazla rencide etmemek için- hafifletmeye çalışmışlardır.

Hakikat oydu ki Uhud mağlubiyetini müteakip her bir evden feryad-u figan yükseliyordu. Herkes şehitlerine ağlıyordu. Hatta Hz. Peygamber de harp meydanında şehit düşen, böğrü parçalanarak çığırı sökülen ve çiğnenen amcası Hz. Hamza’nın düştüğü bu hale ve kimsesizliğine ağlıyordu. Hâsılı Uhud harbi böylesine kesin, ciddi ve ürpertici bir mağlubiyetti. Hafifletilecek bir tarafı yoktu.

Ancak tarihçiler bilmeli ve düşünmeliydiler ki Uhud mağlubiyeti ne kadar büyük bir mağlubiyet olursa o kadar büyük bir mucize olacaktı. Gerçekten bu açıdan insan idrakini aşan bu ilâhî tâbiye tasarısı olarak büyük bir mucizedir ve uygulaması bakımından yine ayrı bir mucize niteliği taşır.

Yukarı satırlarda mevzu bahis edilen tespit, yorum ve değerlendirmelerin doğru ve isabetli olduğu hususunda beni ikna edip cesaretlendiren ve gelecek için ümitvar kılan daha o günlerde fakülte adresine gönderilen bir mektup oldu. Bu Kitab’ın ilk neşrolunduğu günlerde bir okuyucumun bizzat kendi hayatına dair naklettiği, yaşanmış bir olgu İslâm tarihinde bu bahis ile ilgili yapılan yorumların ne kadar doğru ve isabetli olduğunu gösterir mahiyette idi. Mektupta bu öğretmen arkadaşımız şöyle söylüyordu: “Ben tarih öğretmeniyim. Ortaokul ikinci sınıflarda İslâm Tarihini okuturken bahis Bedir Harbi’ne gelince başım dikleşir, göğsüm kabarır, gönlüm büyüklük dolar, gözlerim parlardı. Fakat sıra Uhud harbine gelince bu defa Bedir Harbini anlatırken yaşadığım duygu zenginliği kaybolur, zıddına bir duygu çöküntüsüne uğrardım. Ağzım kurur, sesim titrer, ellerim terler, dizlerimin bağı çözülürdü. Bu acı ve ür-

kütücü mağlubiyeti yaşları henüz onbir, oniki, onüç olan bu Müslüman evlatlarına nasıl anlatacaktım. Onların pırıl pırıl duyguları saf temiz gönülleri, dinî heves ve heyecanları bu mağlubiyeti nasıl kaldırabilirdi. Böylesine büyük bir mânevi yıkımdan kendilerini nasıl kurtarabilirlerdi.

Kaldı ki hemen arkasından Hendek Harbi yani Müslümanların hendekler arkasına çekilmeleri ve ancak hendekler arkasında direnmeleri geliyordu. Müteakiben Hudeybiye Sulhü'nün aleyhteki maddeleri vardı.

Ancak sizin 'İslâm'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-sosyal Açıdan Tahlili' adlı kitabınızı okuduktan sonra şahsi hayatımda düşüncelerim ve dolayısıyla mesleki hayatımda öğrencilerime faydalı olma noktasında İslâm tarihi ile ilgili pek çok şey değişti. Sanki sırtımdan dağlar kalkmıştı. Hiç olmadığım kadar rahatladım. Nitekim 'Uhud Harbinin ne kadar büyük bir mağlubiyet ise o kadar büyük bir mucize olacağını' onbir, oniki, onüç yaşlarındaki Müslüman evlatlarına anlatırken, onlardan önce İslâm'ın ihtişamı ile benim içim titriyor göğsüm kabarıyor, gönlüm gurur doluyor, gözlerim yaşıyordu. Gayet tabii önce bu anlattıklarım ve daha sonra bunları anlatırken artarak gelişen duygularım, heyecanlarım ve gözyaşlarım onlara aksediyordu. Bu yansıma sonucu artık bu Müslüman evlatları evvelki senelerde olduğu gibi bu anlatılanları dinlerlerken boyunlarını büküp mahzunlaşan gönülleri ile gözlerini yere indirip suskunlaşmıyorlardı. Bilâkis ben bunları anlatırken bu çocukların içlerinin ürperdiğini, başlarının göğe yükseldiğini, gönüllerinin huzur, sukun dolduğunu hissediyor ve yine konuşurlarken seslerinin güven telkin ettiğini, gözlerinin parladığını ve narin yüzlerini tatlı bir tebessümün kapladığını görüyordum. Sanki onlar bu duyguları ile yeniden doğuyorlardı."

Velhâsıl bütün mesele Uhud harbindeki ilâhî tecelliyatı anlayabilmek, ondaki mucizevî tâbiyeyi çözebilmek, ilâhî sırları keşfedebilmektir. Sadece bu şekilde Uhud'un -diğer harbler gibi-

pek çok mucizeyi bünyesinde barındırdığı anlaşıldı. Bütün olgular, bilgiler ve yorumlar yerli yerine oturur ve beşer üstü bu uygulamalarla hayrete düşen insan zihni ve gönlü aydınlanır ve tatmin olurdu.

Bu bakımdan Dr. Halil İbrahim Rahat Beğin mektubunda, kitap da geçen yorumlara atfen “Bedir neticesinde alt-şuurları üste çıktı Müslümanlaştılar diyorsunuz. Uhud’da yeni Müslüman olmuş Medineliler’in alt-şuurları neden üste çıkıp da tekrar put-perest olmadılar” şeklindeki tesbit ve değerlendirmesi düşüncelerimize yeni ufuklar açarken aynı zamanda İslâm tarihinin yeniden yorumlanması ve kıymet bulması bakımından bizlere önemli imkânlar vaad edecektir.

Bu girizgahdan sonra artık, İlahî tecelliyatın gerçeklerine varabilmek bakımından Uhud harbini sebepleriyle, sonuçlariyle ve safhalariyle anlamak ve bunun için evvela, neticeleriyle Uhud harbini zaruri kılması yönünden Bedir harbini değerlendirmek mevkiinde bulunuyoruz.

Meseleyi sağlam temeller üzerinde geliştirmek bakımından, yukarı satırlara ilaveten şunları söyleyebiliriz ki, Bedir harbi vahye dayalı harbler içerisinde tayin edici amil olmuştur. Nitekim neticesi itibariyle ortaya koyduğu gâlibiyet ile’ “müşrik armada”yı yerlere sermiş ve yenilmez sanılan müşriklerin pekâla yenilebileceklerini ve yıkılmaz sayılan “putlar hegemonyası”nın nasıl yıkılabileceğini ve taptıkları ilâhların nasıl baş aşağı edilebileceklerini hem onlara, hem Müslümanlara ve hem de herkese göstermiştir. En sonunda, onların Mekke’de, Mekke etrafında ve Hicaz bölgesinde değer ve itibarlarını yıkmış, buna mukabil Müslümanların kıymet ve saygınlığını ve tabii sosyal konumlarını arttırmış, onlara “zafer inancı” vermiştir.

Ancak şu kadar var ki, zihni mesaimizi Bedir harbi üzerinde yoğunlaştırırken, ona ve diğer harplere müşterek hususiyetler kazandıran ve onları yeryüzünde yapılmış diğer harplerden farklı kılan özelliklerini daima göz önünde bulundurmamız gerekecektir.

Bu cümleden olarak Bedir Harbi iki ayrı millet ve devletin ordularının karşı karşıya gelip, birinin gâlip bir diğ erinin mağlup olması şeklinde bir seyir göstermez. Böyle olsaydı mesele bu kadar girift bir hal almazdı. Nitekim her iki ordu kendisine aid uyguladığı tâbiyesiyle sonucu belirlerdi. Gâlip gelen ne yaparsa yapar, buna mukabil mağlup olan ne yapılırsa kabul eder, her iki taraf da bu harbin rövanşını almak üzere gerekli hazırlığı yapmak için ülkelerine dönerler ve yapılacak bir harp beş-on sene ileriye atılmış olurdu. Burada mesele çok farklıdır. Nitekim Bedir Harbini yapan her iki ordu birbirleriyle aynı sosyal yapıya sahip olup, bünyelerinde tarihte vukû bulan harblere nispetle çok önemli farklar taşıyorlardı: Bu cümleden olarak tarihte yapılan harplerde bir ordudan hiç kimse karşı ordudan bir başkasını ne tanır, ne bilir ve ne de severdi. Halbuki Bedir'de karşı karşıya gelen bu iki orduda, aralarında kan bağı olan ve mesela baba-oğul mesabesinde bulunan, birbirleriyle kardeş olan, yeğen olan, akraba olan, ayrıca hısım, arkadaş, komşu olan, kısacası birbirini seven insanların inançları uğruna böylesine bir harbe gönüllü olarak katılmalarıydı.

Yukarı satırlarda ifade edilmekle beraber tekrar şu hususa işaret edilmelidir ki, daima Bedir harbinin öne çıkarılması diğ er harplerin bu tecelliyata mazhar olmadıkları mânâsına gelmez. Bu sürecin Bedir ile başlamış olması ve daha önemlisi birbirini seven, tanıyan insanların ilk defa bu harbde karşılaşmalarının çok sert çizgiler göstermiş olması sebebiyledir. Yoksa Bedir Harbine ait bu karakter vahiy ile müeyyed diğ er bütün harbler için geçerlidir. Ancak süreç Bedir ile başladığı ve bu bakımdan daha çok dikkat çekici olması içindir ki, konu Bedir üzerine kurulmuştur.

Bu tesbitlere ilaveten Bedir Harbi, gâlibiyeti ile Müslümanların duygularına, düşüncelerine, davranışlarına ve ümidlerine pek çok imkânlar ve açılımlar getirdiği gibi, aynı zamanda müşriklere verdiği mağlubiyetiyle onlar açısından daha önce yaşanmamış bir çok mesele hasıl etmiştir. Bunların en önemlilerinden biri olarak müşrikler daha önceleri Müslümanlara, putlarına tapmadıkları için düşmanlık

ediyorlardı. Ancak, Bedir'de küçümsedikleri Müslümanlar karşısında böylesine büyük bir mağlubiyete düşmeleri üzerine müşrikler için artık mesele Müslümanların onların putlarına tapmamaları olmaktan çıkmış, kendi şahsi gururları, kibirleri, itibarları ve benliklerini ilgilendirir bir hal almıştır. Daha ayrıntılı bir ifadeyle, düşülen bu mağlubiyet sadece iki kişi arasında karşılıklı ilişkileri etkilemekle kalmayıp cemiyet olarak Müslümanlar ile müşrikler arasındaki münasebetleri şekillendirmiştir. Onlarda mânevi tatminsizlik ve ruhî çöküntü hasıl etmiştir. Bu durum onların düşünce ve duygularında saklı kalmayıp dış dünyaya yansımış olarak onların hareket ve davranışlarında, kadınlarının yüzlerine bakamama, kölelerine bir şey söyleyememe, arkadaşlarıyla dostluklarını sürdürememe gibi ve benzeri daha pek çok psikolojik temelli rahatsızlıklar tevliid etmiştir. Onlar her işde “denklik” arayan Câhiliye Devri kültürüne aittiler. Her hangi bir sebeple bu denkliğin bozulmasına tahammül edemezlerdi. Bozulması halinde ne kadar büyük felaketlerin doğduğunu ve doğacağını hem yaşlılardan dinlemişler ve hem de bizzat kendileri şahit olmuşlardı.

Hâsılı Bedir ve diğer harpler üzerinde yoğunlaşan tesbit ve yorumlarımızda mevzubahis edilen “denk olma” veya “denk olmama” gibi değerler o gün için var olmayıp kaç bin yıl gerilerden gelmektedir. Bu durumda artık İslâm imanı bu meseleyi ilk önce, bütün teferruatına varıncaya kadar önemseyip ciddiye almak ve bunun ıca-bı olarak âyet ve uygulamalarıyla bu tür telakkileri ve benzerlerini cemiyete “sosyal zelzele ve çöküntü” getirmeden kendi değerlerine göre değiştirmek mevkiinde bulunuyordu.

Hatırlamakta güçlük çekmeyiz ki, yukarı satırlarda karşı karşıya gelen iki ordudan her birinin kumandanı diğer tarafın silah gücünü, asker sayısını ve diğer hususiyetlerini hesaba katarak kendi tâbiyesini belirlemek konumundadır. Her iki ordu kumandanının tek gayesi karşı tarafı imha edip zafer kazanmaktır. Bu harplerde en önemli hususiyet bu iki ordu kumandanının sadece kendi gâlibiyetini düşünerek tek taraflı davranmasıdır. Karşı taraf onu sadece menfaatleri açısından ilgilendirecektir.

Halbuki buna karşılık İslâm tarihinde vahye müstenid harplerde gaye zafer kazanmak değildir. Bunu şuradan anlıyoruzki, ilâhî takdir tâbiyesini kurarken Müslümanların inançlarına ve aynı zamanda müşriklerin değer ölçülerine dikkat etmeye bilhassa özen göstermiştir. Yerine göre Müslümanları himaye edip onları gâlip kılmış, yerine göre Müslümanlara karşı müşrikleri koruyup onları gâlip getirmiştir. Bu harpler neticeleri itibariyle daha ziyade müşriklerin lehine tecelli etmiştir.

Daha açık ve kesin bir ifadeyle, ilâhî takdir Bedir'den başlamak üzere bütün harplerde ve bilhassa Uhud harbi öncesinde ve bazı noktalarda “beşerî mantık” ölçülerine göre büyük bir “ikilem” içindedir. Müslümanları gâlip getirirken müşrikleri düşünüp korumak ve yine müşrikleri gâlip getirebilmek için önce Müslümanları gâlip kılmak –Uhud’da olduğu- gibi.

Ne kadar dikkat çekicidir ki, İslâm’ı var etmek ve aziz kılmak için gelen vahyin bilhassa Uhud harbinde ve ortaya çıkan istisnai hallerde Müslümanları değil, müşrikleri tutması ve koruması “gerçekleri ve beşerî idraki” zorlayan bir hâdisedir.

Burada büyük bir mucizenin tecellisi vardır. Beşerî mantık ile çözülmez kabul edilen bu “ikilem”i ilâhî takdir öylesine mükemmel bir şekilde çözmüştür ki, tarihçiler bu güne kadar bu mucizeyi fark edememişlerdir bile.

Bu sebeptendir ki, gelişen bu süreç içinde, vahiy temelli bu harplerde yaşanan fevkaladeliklerin, sanki beşerî harplerde her zaman oluyormuş gibisine sıradan hâdiseler şeklinde görülüp, üzerinde durulup düşünülmeden geçiştirilmesi son derece yanlıştır. Buna müsaade etmemek gerekir. Zira onlarda tecelli eden uygulamalar diğer harplerde ki beşerî uygulamalara göre büyük farklar gösterir.

Bir misal olarak bu dünyada vâki olan beşer temelli harplerde her bir ordu kumandanının bir tek hedef ve gayesi vardır ki, o da karşı tarafı yenmek değil, yok etmektir. Bu, değişmez gerçektir. Ancak İslâm’ın var olması, büyüüp yücelmesi için yapılan bu

harplerde, ilâhî takdir, Bedir dâhil Uhud, Hendek harplerinde ve Hudeybiye sulh maddeleri yazılırken, en büyük düşman olarak gelen müşrik ordularına karşı, beşerî harplerde ordu kumandanlarının düşmana karşı gösterdikleri kin, nefret husumet dolu bir tavır göstermemiştir.

Dikkat edilecek bir diğer önemli husus şudur ki, tarihçiler vahye müstenid harbleri yorumlar ve haklarında kararlar verirlerken tarafların ne kadar şehit veya ne kadar zayıat verdiklerinin sayıları ile sonuçları değerlendirmişlerdir.

Bu ölçüler içinde kalarak Bedir'de Müslümanlar müşriklere şu kadar zayıat verdirdikleri için Müslümanları gâlip saymışlardır. Buna mukabil Uhud'da müşrikler Müslümanlara bu miktar şehit verdirdikleri için bu defa müşrikleri gâlip saymışlardır. Halbuki bu büyük bir usul hatasıdır. Tarihçilerin bu usul ile varılan sonuçları sanki doğruymuş gibisine Müslümanlara anlatmaları son derece yanlış neticeler vermiştir. Uhud harbinin ilk safhası öylesine kesin ve münakaşa kabul etmez bir "gâlibiyet" iken önemsenmeyip üzerinde durulmamasının belki en önemli sebebi böylesine bir "kıstas"ın peşinen kabul edilmiş olmasıdır.

Bu Kitap'ta buraya kadar anlatılan, vahye dayalı İslâm tarihi ve bilhassa bu zaman zarfında vücut bulan harbler hakkında vaki olan tecelliyat ve onun mucizevi uygulamaları hususunda sağlam belgeler üzerinde geliştirilmiş yorum ve değerlendirmelerin "maşerî vicdan"da makes bulmuş olması tabiidir. Ancak bununla beraber yukarı satırlarda geçen hiç olmazsa bazı tespitlere geri dönerek bunlar üzerinde daha önce yapılmış yorumları değişik yönleriyle ve değişik söyleyiş tarzlarıyla tekrar ele almak ve bu vesile ile konuya daha önce yapılmamış yeni açıklamalar, izahlar ve açılımlar getirmek meselenin hacim kazanması bakımından ayrıca lüzumludur.

Tayin edici âmil olarak, Bedir Harbi gâlibiyet yönüyle kendinden sonraki harbleri belirleyici olmuştur. Nitekim Bedir harbi, Müslümanlar ile müşrikler arasında daha önce mevcut olmayan,

fakat kendinden sonra vukû bulacak olan öylesine yeni meseleler ve ilave gerilimler –Hind’ in Hz. Hamza’nın böğrünü parçalayıp ciğerini çiğnemesi gibi- getirmiştir ki, tarifi ğayr-ı kabildir.

Bu cümleden olarak, Bedir harbi Müslümanlar açısından gâlibiyetiyle ve müşrikler açısından mağlubiyetiyle iki taraf insanlarının bulundukları cephe itibariyle onların psikolojik yapıları üzerinde önemli tesirler icra etmiştir. Müşrikler daha önceleri Müslümanlara putları için düşmanlık ediyorlardı. Bedir’de, küçümsedikleri Müslümanlar karşısında böylesine büyük bir mağlubiyete düşmeleri üzerine, onlar için mesele artık putlar olmaktan çıkmış, kendi şahsî gururları, kibirleri, itibarları ve benliklerini ilgilendirir bir hal almıştı. Sonuç olarak, düşülen bu mağlubiyet, müşrikler üzerinde “denk olmama” “aşağı olma” gibi bir ruh hali hâsıl etmişti. Onlar artık kadınlarının yüzlerine bakamama, kölelerine bir şey söyleyememe, arkadaşlarıyla eski dostluklarını yürütememe gibi ve benzeri daha pek çok hususta “psikolojik temelli rahatsızlıklar” yaşıyorlardı. Oysaki bu insanlar yapılan her işte “denklik arayan” Câhiliye Devri kültüründen geliyorlardı. Herhangi bir sebeple bu denkliğin bozulması halinde ne kadar büyük felaketlerin doğduğunu hem işitmişler hem de gözleriyle görüp şahit olmuşlardı.

Bedir harbi dünya harp tarihinde eşine sık rastlanan sıradan bir harp niteliği taşımıyordu. Meselâ bu harb, iki ayrı devlet veya iki ayrı millet arasında vukû buluyor değildi. Böyle olsaydı gâlip gelen ne yaparsa yapar, mağlup olan geri çekilir ne olursa kabul eder ve her iki taraf da bu harbin rövanşını almak için hazırlıklarını yapmaya başlarlar ve mesele beş-on sene ileriye atılırdı. Fakat Bedir harbi böyle değildi. Nitekim Bedir harbi’ni hassas kılan husus, bu harbin aynı cemiyet içerisinde birbirini tanıyan, daha önemlisi birbirini seven ve hatta aralarında kan bağı bulunan insanlar, baba-oğul veya iki kardeş arasında vukû bulmuş olması idi.

Bedir harbi mali hedefli, siyasi emelli veya beşerî zaafıların tatmin arandığı bir harp değildi. Böyle olsaydı Câhiliye Devri adabı hesaba katılarak, Uhud harbinin son safhasında olduğu gibi karşı tarafa verilecek bir gâlibiyet ile mesele halledilirdi.

Ancak bu harbte diğer tarafı temsil eden Müslümanlar da vardı. Müşriklerin olduğu kadar Müslümanların da inançları ve değerleri bahis konusu idi. Bu bakımdan yapılacak bir harbde Müslümanların da ve onların değerlerinin de hesaba katılması gerekiyordu.

Hal böyle olunca ileride yapılacak bir harb, müşriklerin Câhiliye Devrinden gelen kabul ve değerlerine önem vermekle beraber aynı zamanda Müslümanların inanç ve ruh yapılarına da önem vermek suretiyle sağlam bir denkleğin oluşması hususunda sorumluluk taşıyacaktı. Daha açık bir ifadeyle, bu harb, birbirine zıt konumda bulunan iki ayrı tarafı aynı derecede memnun edecek şekilde bir hal çaresi bulmak ve uygulamak mevkiinde idi. Ancak bu “ikilem” nasıl çözülebilirdi ve yapılacak bir harb, birbirine zıt bu iki kutbu nasıl memnun edebilirdi. Biri memnun olursa bir diğeri memnun olmayacağına göre, mesele burada başlıyordu. Nitekim, hâdisenin giriftliği karşısında meselenin çözümü artık beşerî ölçüler içinde kalarak değil, ancak ve sadece ilâhî takdirin vücut verdiği tâbiyenin tecellisi ile mümkün olacaktı.

Hâsılı Uhud harbi, bu harbler dizisinde diğer harbler gibi tek başına değildi ve bu bakımdan kararlarında bağımsız kalamazdı. Bedir harbi Müslümanlar lehine bir gâlibiyet vererek her iki taraf için yeni meseleler ve ilave külfetler getirmişken, buna mukabil Uhud harbi daha önce yaşanan hâdiseleri ve müteakiben Bedir harbinin getirdiği meseleleri çözmek kendinden sonra gelecek Hendek harbinin sonuçlarını ve Hudeybiye sulhünün maddeleri ile ilgili sıkıntıları gidermek sorumluluğunu üstlenmiş bulunuyordu. Uhud harbinin beşer üstü mucizevî hüviyeti bu kadarla sınırlı değildi.

Nitekim ilâhî tabiyenin kendisinde tecelli ettiği Uhud harbine ait bir diğer mucize olarak, müşrikler Bedir’de yenildikleri için Uhud’a gelirlerken putlarını getirmemişlerdi. Müşriklerin bu tutu-

munu teyid etmek için ilâhî takdir ve tecelliyat Müslümanlar karşısında müşriklere o kadar büyük, kesin, net ve mükellef bir gâlibiyet vermişti ki, bundan sonra artık müşrikler putlarına geri dönmek değil böyle birşeyi düşünmemişlerdi bile. Bunu şuradan anlıyoruz ki, müteakiben gelen Hendek harbi öncesinde, esnasında ve sonrasında müşrikler putları ile ilgili herhangi bir davranış türü göstermemişler, bir teklif getirmemişler ve putları ile ilgili herhangi bir fikir belirtmemişlerdir. En önemlisi Hudeybiye sulhü akdedilirken, ne maddeler yazılırken ve ne de maddeler yazılmadan önce, müşrikler putları ile ilgili ve yine müşrik değerleri alakadar eden herhangi bir maddenin sulhe konulmasını ne istemişler ne teklif etmişler ve ne de böyle bir talepte bulunmuşlardır. Onların bu tutumu bize şunu anlatıyor ki, müşriklerin zihinlerinde putları ile ilgili ve müşrik değerleriyle alakalı hiçbir mesele kalmamıştır. Ne kadar üzüntü vericidir ki, İslâm tarihinde, Hudeybiye sulhu akdedilirken ortaya sürülen şartlar arasında müşriklerin putlarının ve onlarla ilgili değerlerinin mevzubahis edilmemesi dikkat çekmemiş ve üzerinde düşünülmemiştir.

Sonuç olarak Bedir harbini mucize yapan husus ilân ettiği gâlibiyeti ile getirdiği “ikilem” ve buna karşılık Uhud harbini mucize kılan husus bu ikilemi çözme konusundaki insan idrakini ve tâkatini aşan ilâhî takdirin onda tecellî etmiş olmasıdır.

Bedir ile Uhud harbi arasında yapılan bu karşılaştırmalardan sonra meselenin daha iyi anlaşılması bakımından bir hususun daha açıklık kazanması lüzumu vardır. Bunun için günümüzden çok gerilere gitmemiz gerekir. Bu vesileyle bin küsur yıldan beri gelen tarihçilere atıflar yapmak ve dolayısıyla İslâm tarihi namına tarihçilere sitem ve serzenişlerde bulunmak isteriz. Çünkü onlar, iki ayrı safhadan teşekkül etmiş Uhud harbini sanki ilk safhası yokmuş gibi ve sanki onu gözlerden kaçırmak istermişcesine ikinci safhası ile ele alıp bütün zihnî mesâîlerini, düşünce ve yorumlarını onun üzerine öylesine teksif etmişler ve hâdiseyi o kadar büyüt-

müşlerdir ki, daha sonra kendi elleriyle büyüttükleri bu mağlubiyet altında ezilmişlerdir. Bu defa da bu mağlubiyeti hafifletmek ve onu önemsiz göstermek için ellerinden gelen her şeyi yapmışlar asılsız, mânâsız, mesnetsiz, tutarsız izahlarla geçiştirmeye çalışmışlardır. Bu gayret ve çırpınmalar hiçbir netice vermemiştir. Uhud harbi koskoca bir mağlubiyet olarak kitaplara geçmiş ve zihinlerde böyle yer etmiştir.

Velhâsıl böylesine yanlış neticelere götüren bu tek taraflı tutum, kendine göre bir düşünce geleneği oluşturmuş ve daha sonra gelen tarihçiler üzerinde şartlanma etkisi yaparak onların meseleyi bir bütün halinde ele alıp buna göre düşünce sistematığı geliştirmelerine sebep olmuştur. Konuya kısaca temas edip geçmişlerdir. Bu tesbitin doğruluğunun matematiğin verilerine göre ispatı sadedinde bu konuda eser veren tarihçilerin bu bir tek harp içinde iki ayrı neticeye ayırdıkları sayfa miktarları ve aralarında ortaya çıkan nisbet son derece dikkat çekicidir.

Çalışmalarımıza kaynak teşkil eden M. Asım Köksal “Hazret-i Muhammed Aleyhisselam ve İslâmiyet” adlı mufassal tarih kitabında Uhud harbinin ilk safhasına dair 19 (ondokuz) sayfalık bilgi verirken ikinci safhasına ait 68 (altmışsekiz) sayfa tutarında bilgi vermiştir. Buna göre nisbet 3.578 olup dört misline yakındır. Rahmetli M. Asım Köksal bu eserini en itimat edilir ve güvenilir tarih kitaplarından derlemiş olması bakımında bu sayfa miktarları ve ortaya çıkan nisbet bu konuda yazılmış diğer tarih kitapları için de geçerlidir. Bu fark tarihçilerin tutumlarını göstermesi ve bu iki konuya verdikleri önem ve değeri ifade etmesi bakımından manidardır. Bunun tabii sonucu olarak Uhud Harbi, bünyesinde hiç bir mucize taşımayan sıradan bir harp ve alelade bir mağlubiyet hâlini almıştır. Meselenin, İslâm tarihi adına insanı üzen tarafı budur. Onlara göre Uhud harbi sadece bir mağlubiyettir, bir mucize değil..

Bu tespit ve tenkitlerden şunu anlıyoruz ki, bundan sonraki satırlarda artık Uhud harbi bilhassa ilk safhası ile ele alınacaktır.

Bu cümleden olarak, Uhud harbini lâıyıkı vechile anlayabilmek ve değerlendirebilmek bakımından, evvela onunla organik bağ içinde bulunan ve bu itibarla sebepleriyle-sonuçlarıyla kendinden sonraki hâdiseleri belirlemesi yönüyle Bedir harbine dair tespitler yapıp, yorumlar geliştirmek durumundayız. Şöyle ki; müşrikler Bedir harbine gelirken en büyük putları "Hubel"i beraberlerinde getirmişlerdi. Onun önünde harp etmişler ve mağlup olmuşlardı. Bu mağlubiyet onların putlarına karşı inançlarının zayıflamasına sebep olmuştu. Bunu daha sonra Uhud harbine gelirken putlarını getirmemelerinden anlıyoruz.

Hal böyle olunca ve onlar putlarını Uhud harbine getirmeyince İlähî tâbiye, Müslümanların mağlup olmalarını takdir edecekti ki, müşrikler "Biz putlarımızı getirmediğimiz, putlarımız bizleri çarptı ve biz mağlup olduk diyerek putlarına geri dönmessinler" diye. Bu itibarla takdir Müslümanların mağlup olması ve buna karşılık müşriklerin gâlip gelmesi gibi bir tâbiyeyi seçecekti.

Buraya kadar Câhiliye Devri adabına göre fevkalade bir durum yoktu. Ancak bu noktadan sonra beşerî ölçüleri aşan ve hiçbir fâninin güç yetiremeyeceği kadar büyük bir mucize Uhud harp tâbiyesi olarak tecelli edecekti. Nitekim Bedir mağlubiyeti ile müşriklerin içine düştükleri ruh hali, Uhud'da müşrikler karşısında mağlup olan Müslümanlar için mevzu bahis olmayacak mıydı? Müşrikler şüpheye düşüp putlarından koptukları gibi, Müslümanlar da kendi inanç ve değerlerinden şüpheye düşüp "Allah bizi terk etti" diyerek Allah'tan kopmayacaklar mıydı?

Mesele burada önem kazanıyordu. Bir harp içinde Müslümanların Allah'tan kopmalarını engellemek ve bunun yanında müşriklerin putlarına geri dönmelerine müsaade etmemek. Başka bir ifade ile takdir aynı harp içinde her iki tarafı memnun edecek şekilde birbirine zıt iki neticeyi mucizevi bir tarzda birleştirmiş bulunuyordu.

Sonuç olarak buraya kadar yapılan tespit, yorum ve değerlendirmeler, kendilerine daha sağlam ve inanılır bir altyapı bulabilmeleri bakımından, M. Asım Köksal'ın Hazret-i Muhammed Aleyhis-

selam ve İslâmiyet adlı eserinde Uhud harbinin ilk safhası ile ilgili “müşriklerin bozguna uğrayıp dağılmaya başlaması” başlığı altında naklettiği yaşanmış vakıalardan hiç olmasa bir kısmını iktibas etmek, mevcut tezimizi kuvvetlendirmesi ve dolayısıyla zihinlerimizde oluşmuş bulunan şartlanmaları çözmesi bakımından elzemdir.

“Hz. Hamza iki elinde iki kılıç tutuyor, Peygamberimiz Aleyhisselam’ın önünde ‘Ben Allah’ ın aslanıyım’ diyerek önüne arkasına, döne döne müşriklere kılıç vuruyordu.

İki taraf şiddetle çarpışmaya giriştiler. Hz. Hamza, Hz. Ali, Ebû Dücâne ve mücahidler kılıçlarını sıyrıp müşriklerin saflarına daldılar.

Hz. Hamza, Vahşi’nin dediği gibi, boz puğur deve gibi, karşılaştığı herkesi tepeliyor, kılıçtan geçiriyor, dokunduğu hiçbir şeyi sağ bırakmıyordu.

Yüce Allah, Müslümanlara yardımını indirdi ve onlara olan zafer vaadini yerine getirdi.

Müslümanlar, müşrikleri kılıçtan geçirdiler, karargâhlarından ayırdılar. Müşrikler kesin olarak yenilgiye uğramış bulunuyorlardı. Zübeyr b. Avvam’ın dediği gibi müşriklerin başkumandanı Ebû Süfyan’ın karısı Hind bint Utbe ve hizmetçileri ve diğer müşrik kadınları, yanlarına alabildikleri şeyleri alarak kaçışmaya başlamışlardı.

Berâ b. A’zib de, vallahi ben o sırada gördüm ki elbiselerini toplamışlar, bacaklarında ki halhalleri, baldırları görünerek süratle koşuyorlardı, der.

Mikdad b. Amr da, sancaktarları öldürülünce müşriklerin bozulduklarını, Müslümanların onların karargâhlarına kadar girip ganimet toplamaya koyulduklarını bildirir.

Müşriklerin Uhud’da bozulup dağıldıkları sırada, Hanzale b. Ebû Âmir müşriklerin baş kumandanı Ebû Süfyan’la karşılaştı. Onun atının arka ayaklarına kılıçla vurdu. At, kuyruğunu iki bacağının arasına alıp arkası üzere çökünce, Ebû Süfyan yere düştü. Hanzale, Ebû Süfyan’ın başını kesmek için üzerine çıktı.

Ebû Süfyan, Ey Kureyş cemaati! Hanzale beni kılıçla boğazlamak istiyor, diyerek bağırmaya başladı ise de birçok kimseler feriyadını işittikleri halde onunla ilgilenmediler. Müşriklerden Esved b. Ebî Esved b. Şeub, Hanzale'yi Ebû Süfyan'ın üzerine çıkmış görünce vurup şehit etti. Ebû Süfyan, öldürülmekten kurtulunca yaya olarak kaçıp müşriklerden bir topluluğa katıldı". (M. Asım Köksal, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, III-IV, 524-528)

Bizler tekrarın, düşüncelerimize getireceği imkânlar bakımından yukarı satırlarda geçen belgelerin bazılarının yeniden nakledilmesinin faydalarını paylaşmak isteriz. Bunların arasında bilhassa bir belge vardır ki, Uhud harbinin ilk safhasında ilâhî takdirin gayesini yoruma ihtiyaç bırakmayacak şekilde açıklar niteliktedir.

"Yüce Allah, Müslümanlara yardımını indirdi ve onlara olan zafer vaadini yerine getirdi" ifadesi Uhud Harbinin ilk safhasındaki ilâhî takdirin gayesini açıklar niteliktedir. Bundan sonra artık, o günlerde yaşananlar ve dolayısıyla bizlere kadar gelen belgeler, ancak ve sadece bu tesbiti yorumlar ve teyit eder mahiyettedir. Bu bakımdan bu belgelerden hiç olmazsa bazılarının tekrar ele alınıp üzerinde durulup düşünülmesi, meselenin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması yönünden bizlere imkânlar vaad edecektir.

"Müslümanlar, müşrikleri kılıçtan geçirdiler, karargâhlarından ayırdılar. Müşrikler kesin olarak yenilgiye uğramış bulunuyorlardı. Zübeyr b. Avvam'ın dediği gibi müşriklerin başkumandanı Ebû Süfyan'ın karısı Hind bint Utbe ve hizmetçileri ve diğer müşrik kadınları, yanlarına alabildikleri şeyleri alarak kaçışmaya başlamışlardı.

Müşriklerin Uhud'da bozulup dağıldıkları sırada Hanzale b. Âmir müşriklerin başkumandanı Ebû Süfyan'la karşılaştı. Onun atının arka ayaklarına kılıçla vurdu.

At, kuyruğunu iki arka bacağının arasına alarak arkası üzere çökünce, Ebû Süfyan yere düştü. Hanzale, Ebû Süfyan'ın başını kesmek için üzerine çıktı.

Ebû Süfyan, Ey Kureyş cemaati! Hanzale beni kılıçla boğazlamak istiyor, diyerek bağırmaya başladı ise de birçok kimseler feriyadını işittikleri halde onunla ilgilenmediler. Müşriklerden Esved b. Ebî Esved b. Şeub, Hanzale'yi Ebû Süfyan'ın üzerine çıkmış görünce vurup şehid etti. Ebû Süfyan, öldürülmekten kurtulunca yaya olarak kaçıp müşriklerden bir topluluğa katıldı.

Nihayet harp daha kızıştı. Müslümanlar müşrikleri bozguna uğrattılar. Vallahi ben o sırada gördüm ki, müşrik kadınları elbiselerini toplamışlar, bacaklarındaki halhalleri görünerek süratle koşuyorlardı.”

Bizler ısrarla ve tekrarla nakledilen bu belgelerden şunu anlıyoruz ki, İslâm Uhud harbinin ilk safhasında Müslümanlara hiç kimse'nin reddedemeyeceği ve bilakis her kesin kabul edeceği şekilde kesin, açık ve net bir gâlibiyet ve zafer vermiştir. Müslümanların “Allah bizi terk etti” diyerek Allah'tan kopmalarına müsaade etmemiştir.

İlâhî takdir bu noktaya kadar Müslümanların duygularına düşüncelerine ve imanlarına en üst seviyede önem ve değer vermiş, onların Allah ve Peygamber'e karşı şüpheyi düşmelerine müsaade etmemiştir. Müslümanlar bu zaman zarfında vukû bulan bütün harp sahnelerinden dolayı içinde bulundukları gerilimden kurtulup rahatlamışlardı. Allah ve Peygambere olan itimatları, güvenleri, imanları artmıştı.

Ancak mesele bu kadarla sınırlı kalmayacak kadar karmaşıktı. Zira bu harbde ve diğer harblerde karşı tarafı temsil eden müşrikler vardı. Onların da tabii olarak kaç bin yıllık Câhiliye Devri “şirk kültürü” içinde oluşmuş duyguları, düşünceleri, değerleri, inanışları ve davranışları vardı.

Bu cümleden olarak, önce Bedir Harbinde ve müteakiben Uhud Harbinin ilk safhasında düştükleri mağlubiyetlerle, kendilerini üstün görme, gösterme ve üstün kılma gayretleri akamete

uğramıştı. Böyle olunca artık müşrikler, Müslümanlar karşısında bozulmuş bulunan üstünlüklerinin hiç olmazsa denklik halinde eşit olarak kurulmasını istemek ve ona râzı olmak durumunda idiler. Gayet tabii, onların istemesi bir şey ifade etmeyecekti. Beşerî ölçüler içinde gâlip gelen bir ordu ne zamandan beri mağlup ettiği bir ordunun istek ve dileklerini nazar-ı itibare alıyordu.

İlâhî hüviyetiyle ve rahmetiyle tecellî eden takdirin geliştirdiği tâbiye, beşerîn uygulamalarından bu noktada ayrılıyordu. Nitekim İslâm tarihinde harblerle ilgili vaki olan mucizelerin, şimdiye kadar gözden kaçmış olması bakımından, en önemlilerinden biri bu noktada tecelli ediyordu. Şöyle ki, kendisine en büyük düşman olarak gelen müşriklerin, Müslümanlar karşısında devamlı surette mağlub olmalarını ve onların bu süreç içinde şahsiyetlerinin yıkılmasını, haysiyetlerinin rencide olmasını, hiss-i selimlerini ve akl-ı selimlerini bütün bütüne kaybetip hissedemez ve doğruyu düşünez hale gelmelerini istemiyordu. Devam eden mağlubiyetler sonucu maddî-mânevi melekelerini kaybedip yenilmişlik ve çaresizlik psikolojisine düşmelerini hiç dilemiyordu. Daha açık bir ifade ile onların yılgınlığa düşmelerini, hiçbir şey yapamayacakları, bir işe yaramayacakları ve dolayısıyla kendilerinin değersiz oldukları intibasına kapılmalarını kesinlikle arzu etmiyordu.

Çünkü onlar Müslüman olduktan sonra çok büyük işler yapacaklardı. İslâm onların ellerinde ve omuzlarında yücecek ve yükselecekti.

Bir misal olarak, Velid b. Muğire, Ebû Cehil'den sonra müşrikler arasında İslâm'a en çok düşman olanlardan biri idi. Keza oğlu Halid b. Velid o da babası gibi İslâm'a karşı büyük bir düşmanlık içindeydi. Süvari birliğinin kumandanı olarak Uhud harbinde bu kadar şehit verdirdikten sonra, Müslümanların çok büyük ve elim bir mağlubiyete düşmelerinde sahip bulunduğu dehasıyla en büyük etken olmuştu. Ancak bütün bu yaptıklarından sonra gelip Müslü-

man olması dikkate değer bulunmaktadır. İslâm'ın kılıcı "seyfü'l-İslâm" lakabıyla geri kalan ömrünü İslâm'ı aziz ve muhterem kılmak için sarfetmiştir. Ancak bu yaptıklarıyla yetinmeyerek, vefatı esnasında etrafındakilere "kusurum çoktur, bunun için harp meydanlarında İslâm için vuruşarak şehid olmayı arzu ederdim. Bunu yapmadığım ve yatağımda öldüğüm için çok üzgünüm" diyerek vefat etmiştir. Asr-ı Saadet'te bunun örnekleri çoktur. Nitekim Bedir'den başlamak üzere devam eden harbler boyunca, bu harblere katılan müşriklerden hepsi denecek kadar pek çoğu, değişik zamanlarda kendi arzu ve gönülden istekleriyle gelerek Müslüman olmuşlardır. Hemen sonra harbe katılıp ya şehid olmuşlar, şayet şehid olmadı-larsa İslâm medeniyetini kurmuşlardır.

Bu imanî süreç, vahyin kararlı fakat aynı zamanda merhametli, müsamahakâr tecellisiyle vücut buluyordu. Gerçek oydu ki, İslâm, müşriklerin ve tabii Müslümanların şahsiyet bütünlüğüne, karakter formasyonuna son derece dikkat edip önem vermiştir. Çünkü İslâm çok iyi biliyordu ki, şahsiyeti yıkılmış, karakter çöküntüsüne uğramış kimselerin müşrik değerlere faydası olmayacağı bir yana İslâm'a hiçbir faydası dokunmayacaktı.

Bu itibarla, İslâm nazil olduğu ilk günden başlamak üzere, pek çok sahada mucize gösterdiği halde, insanların ruh halleri ve şahsiyet yapıları üzerinde mucize göstermemiştir. Onları kendi dinamikleri içinde özgün gelişmelerine bırakmıştır.

Bu fevkalâde tutum, İlâhî vahyin sadece müşriklere uyguladığı münferit bir vakıa değildir. Nitekim çok daha önceki günlerde, maruz kaldıkları psikolojik etkilenmelerden dolayı içine düştükleri bunalımlardan cemiyet olarak Benî İsrâil'i kurtarmak ve daha önce Mûsâ Peygamber'in önder olarak kendisini yetiştirmesi için ona imkânlar sağlamak bakımından, İlâhî takdir yine aynı usulü uygulamıştır. Allah Taâlâ Benî İsrâil'i Mûsâ Peygamber'in önderliğinde Firavun'un elinden kurtarmayı murad edince "Kızıl Deniz"i sularını yükseltip, altından yol açarak onları karşı sahile geçirdi. Daha pek çok mucize gösterdi.

Burada düşüncelerimizi meşgul eden ve sorulması gereken şudur ki, Allah Taâlâ tabii olarak Benî İsrâil'i seviyordu. Sevmeseydi onları Firavun'un elinden kurtarmak için Peygamber göndermez ve pek çok mucizeden biri olarak Kızıl Deniz'i geçit yapmazdı. Bu tespit yerindedir ve tamamen doğrudur. Fakat bundan sonra olanlar yoruma açıktır ve tabii bu durumda yorumlanması beklenir.

Allah Taâlâ Benî İsrâil'i karşı sahile geçirdikten sonra onları kırk (40) sene müddetle "Tih Sahrası"na hapsetti. Hangi yöne giderlerse gitsinler bir türlü sahradan çıkamadılar. Allah Taâlâ onları "Kudret Helvası" ve "Bıldırcın Eti" ile besledi. Fakat yine de onların Tih Sahrasından çıkmalarına müsaade etmedi. Gayet tabii bunun sebepleri vardı ve bu sebepler ne olabilirdi.

Benî İsrâil Mısır'da köle idiler. Bu zaman zarfında şahsiyetleri ezilmiş, haysiyetleri yıkılmış olarak "Efendi daima haklıdır" tarzı ile zihinlerinde "Köle mantığı" geliştirmişlerdi. Duygu ve düşüncelerinde olduğu gibi, bu insanlar artık inanışlarında da saf, temiz, berak kalamazlardı. Muhakkak, Mısır'ın inancından etkileneceklerdi. Gerçekten de etkilenmişlerdir.

O devirlerde Mısırlılar "öküz"e tapıyorlardı. Bunun Benî İsrâil üzerinde etkisi fazla olmuştur. Bu etkilenme sebebiyledir ki, Mûsâ Peygamber Allah Taâlâ ile görüşmek ve ilâhî vahyi almak üzere "Tûr-i Sina"ya gidince bunu fırsat bilen "Sâmirî" adlı kişi etrafındakilerden topladığı altınlar ile "altından bir buzağı" yapıp İsrâil Oğullarını ona tapındırmıştır. İsrâil Oğulları Mısır'da kölelik yaptıkları devirlerde, efendilerinden emir aldıkları zaman ona karşı çıkamayıp hemen itaat etmeye şartlandıkları, daha sonra yaşayış tarzlarında öküzü tapınıldığını görüp buna alıştıkları ve ilaveten mevzu bahis buzağın sıradan herhangi bir madenden değil göz alıcı, cazibesıyla insanları kendine çeken "altından yapılmış" olması ve belki daha başka sebeplerle Sâmirî'nin buzağa tapınmaları isteğine karşı çıkmamışlar ve tapınmışlardır. Bunun aksine şayet Sâmirî buzağın

yerine yine altından fakat bu defa başka bir hayvanın heykelini veya herhangi bir nesne yahut benzerini yapsaydı, Benî İsrâîl'i bunlara tapındırması bu kadar kolay olmazdı.

Gayet tabii Allah Taâlâ'nın Benî İsrâîl'i bu kadar badireden kurtardıktan sonra onların bu yaptıklarına karşı, İlâhî cevabı olacaktı. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in beyanı üzere, günlerden bir gün Benî İsrâîl arasında bir cinayet işlenir. Cinayeti kimin işlediği belli değildir. Bunun üzerine Allah Taâlâ "Sarı renkli-altın renginde-bakanların gözünü hoş eden, çifte koşulmamış bir düvenin kesilip ondan bir parçanın ölüye vurulması ile, ölünün dirileceğini ve kendisini kimin öldürdüğünü söyleyeceğini, bildirir". Bu ilâhî tasarruftan murat, İsrâîl Oğullarının kendilerine bir nevi ilâh kabul edip tapındıkları buzağıyı, kendi elleriyle onlara kestirmektir. Daha geniş bir ifade ile bu ilâhî teklif, bu tapılan nesnelerin hiçbir şey olmadığını onlara anlatmak ve bu yaptıklarının ne kadar yanlış, yersiz, mânâsız olduğunu onlara göstermek gayesine matuf bulunuyordu.

Hâsılı araya giren bu fasıladan sonra, takdirin Benî İsrâîl'i kırk sene Tih sahrasına hapsetmiş olmasından, bakış açılarına göre değişik yorumlar yanında, konumuz itibariyle şunu anlıyoruz ki, Benî İsrâîl Mısır'da köle idiler. Tarlalarda, inşaatlarda çalışıyorlar ve buna benzer işler yapıyorlardı. Onlar bu halleriyle büyük, yüce işler yapmaya, ulvi hedeflere yönelmeye hazır değildiler. Yalnız bir gerçek daha vardı ki bu insanlar kötü değildiler. Hem zaten kötü olsalardı Allah Taâlâ onları kurtarmaz, kendi hallerine bırakırdı.

Hal böyle olunca, geriye tek çare kalıyordu ki, o da bu insanları bulundukları yerde, ecelleriyle ölünceye kadar en iyi şekilde geçindirmek ve daha sonra onların korku nedir bilmeyen, eğilip bükülmeyen, kölelik nedir, esaret nedir anlamayan, çölün hür havasında yetişmiş evlatlarını alıp murad-ı ilâhîsini gerçekleştirmektir.

Birçok sahada mucize gösteren Allah Taâlâ pekala onların kölelik devirlerinden kalma, şahsiyet yıkılmalarını, haysiyet çöküntülerini, ruhi ezilmişliklerini, düşüncelerindeki dağınıklık, bulanıklık

ve kopuklukları Kudret-i Uluhiyeti ve Tecelliyatı ile şuur ve şuur-altlarından alabilirdi. Zihinlerindeki şartlanmaları çözebilirdi. Bunun için kırk sene beklemeye lüzum yoktu. Bugün bunu bir kısım insanlar bile yapıyorlar. Fakat ilâhî takdir böyle bir tasarrufu uygun görmeyip şuur ve şuur-altına müdahale etmedi. Şuur ve şuur-altı dinamiklerinin kendi tabii seyirleri içinde işleyip kendi kendilerini tamir etmelerini ve yenilemelerini murad ediyordu. Aynı zamanda onların evlatlarının şuur ve şuur-altlarının her türlü kötü tesirlerden uzak, tam bir hürriyet havası içinde, şahsiyetlerini tamamlamış, haysiyetlerini oluşturmuş, zihni melekelerini geliştirmiş kısacası duyguları ile düşünceleri arasında gereken dengeleri kurabilmiş nesiller yetiştirmeyi takdir ediyordu.

Hâsılı İslâm'ın insan şahsiyeti ve haysiyetine önem ve değer vermiş olması bakımından, Benî İsrâîl'i eski halinde bırakmayıp kendilerini geliştirip yetiştirmeleri yönünden, her türlü müdahaleden uzak bir mahalde Tih sahrasına hapsetmiş olması, daha önce Mûsâ Peygamber'in hayatının ilk devresinde yaşadığı vakianın aynısıdır.

Şöyle ki, günlerden bir gün müneccimlerin Firavun'a gelip Benî İsrâîl'den bir erkek çocuk doğacağını ve onun tacını, tahtını berheva edeceğini bildirmeleri üzerine, Firavun Benî İsrâîl'den doğacak bütün erkek çocukların kamışlarla boğazlarının kesilip Nil nehrine atılmalarını -ne kadar ibret vericidir ki Benî İsrâîl'i kölelikten kurtaracak olan Mûsâ Peygamber'i de annesi Nil nehri-ne bırakmıştı- emretti. Bu uygulama bir müddet böyle devam etti. Fakat daha sonra, veziri Hâmân ve diğer avaneleri sık sık yapılan resmî toplantıların birinde Firavun'a, Efendim emriniz üzere biz bütün erkek çocukları öldürüyoruz, fakat böyle giderse bizler pirinç tarlalarımızda, inşaatlarımızda ve diğer hizmetlerimizde çalışacak bir kimse bulamayacağız diyerek Firavun'un kararını değiştirmesini talep ettiler. Firavun bu ikazları haklı bulup bir müddet düşündükten sonra, peki o zaman bir sene öldürüp bir sene öldürmeyelim dedi.

Fakat ne kadar ders ve ibret vericidir ki Hak Taâlâ Mûsâ Peygamber'in dünyaya gelişini erkek çocukların kesilmeyecekleri seneler değil de, bilakis kesilecekleri sene takdir etti. Gayet tabii bunun sebep ve hikmetleri olacaktı. Zira Allah Taâlâ Mûsâ Peygamber'in çocukken kesilmesini istiyordu da, bu sebeple onun erkek çocukların öldürüldüğü sene dünyaya gelmiş olduğunu düşünmek bir çelişkidir. Düşüncelerimizi bu çelişkiye götüren husus, Mûsâ Peygamber'in erkek çocuklarının kesilmeyecekleri sene dünyaya gelmemiş olmasıdır. Çünkü Benî İsrâîl'i Firavun'un elinden kurtarmak için hayatta kalması gerekiyordu. Bu girift meselenin düğüm noktası burasıdır ve çözülmesi İlâhî takdirin mucizevî tecelliyatını anlamak olacaktır.

Şayet Mûsâ Peygamber erkek çocukların kesilmeyeceği senelerden birinde doğmuş olsaydı, anne babasının yanında kalacak ve dolayısıyla Benî İsrâîl'in arasında ve onların içinde gelişmiş "kölelik kültürü" ile büyüyecekti. Efendi kırbacı kaldırıncı sinecek, şahsiyeti ezilmiş, haysiyeti kırılmış, "efendi daima haklıdır" şeklinde "köle mantığı" geliştirmiş olarak yaşayacaktı. Artık kendine güveni kalmamış kendinin bir değer olduğunu bilmeyen bu kimsenin öne çıkıp etrafındakileri teşkilatlandırıp onları selamete götürmesi nasıl mümkün olurdu.

Bütün bu sebep ve mahzurlardan dolayı Allah Taâlâ Mûsâ Peygamber'in erkek çocukların kesilecekleri sene dünyaya gelmesini takdir etti ki, anasının babasının yanında kalmasın. İlâhî takdir tecelliyatıyla onu Firavun'un sarayında Firavun'un evladı imiş gibisine izzet-ü ikram, sevgi, saygı, hürmet içinde büyüttü.

Mûsâ Peygamber sarayda kaldığı müddetçe o kadar ilgi, alaka, itibar ve değer buldu ki, "Temel İhtiyaçlar Teorisi"ne göre mükemmel bir şahsiyet yapısı geliştirerek, müstesna bir haysiyet bütünlüğü kurarak ve ayrıca görüp, duyup, işittiklerinden ve yaşadıklarından ibret alarak "önder olmak" bakımından gerekli şartları haiz olarak kendini yetiştirdi.

Zihnen, ruhen böyle bir donanıma eriştikten sonra, ancak Mûsâ Peygamber, Firavun'un karşısına çıkıp "Ben Allah'ın elçisiyim. Allah Taâlâ beni, O'na inanasın diye sana gönderdi" diyebilecekti.

Konu bu noktaya geldikten sonra artık, vahyin daha iyi anlaşılması bakımından yukarı satırlarda mevzu bahis edilen olgulara ve onlar üzerinde yapılan tesbitlere geri dönerek bu hususlarla ilgili yeni yorum ve değerlendirmeler geliştirmek, hiç şüphe edilemez ki, düşüncelerimize yeni imkânlar vaad edecektir.

Bu cümleden olarak, şayet Mûsâ Peygamber erkek çocuklarının kesilmeyecekleri sene dünyaya gelmiş olsaydı, Benî İsrâil'in içinde ana babasının yanında büyüyecekti ve dolayısıyla köle bir cemiyette onlardan biri olarak şahsiyeti ezilmiş, haysiyeti çiğnenmiş, ufku, gayesi, hedefi olmayan bir kimse olarak kalması bir yana, diğer önemli husus o günkü cemiyet içerisinde temsil ettiği "Sosyal statü" mevzu bahis olacaktı.

Şöyle ki, cemiyetin en üst noktasında bulunan Firavun, köleleri arasında sıradan bir kimsenin çıkıp Peygamberlik iddia etmesini nereden nasıl duyacak ve duyacak olsa bunu ne derece önemseyip ciddiye alacaktı. Bu arada belki, bırakın istediği kadar konuşsun ve belki de öldürün gitsin diyecekti. Hâsılı haberi olup da çağırmasa veya haberi olmadığı için çağırmamış olsa bir şey değişmeyecekti. Her iki halde de İlâhî vahiy Firavun'un kulağına erişmemiş olacaktı.

İkinci ihtimal olarak, şayet Mûsâ Peygamber ilâhî vahyi tebliğ etmek için Firavun'un sarayına gitmeye teşebbüs edecek olsaydı ne kadar uzun mesafeden görevliler tarafından önü kesilirdi. Varacak olsa bu defa o kadar asker, muhafız, bekçi, nöbetçi ve hizmetli arasından bir köle olarak nasıl yol bulup içeri girebilirdi.

Farzı muhal içeri girecek olsaydı bile Firavun'un bu kadar oda ve salon arasından hangisinde bulunduğunu nereden bilecekti. Hasbel kader girdiği bir salonda veya arada bulunan koridorda karşılaşacak olsaydı, daha önce tanımadığına göre onu nasıl farkedecek ve tanıyacaktı.

Tanısaydı bile hayatında ilk defa gördüğü ve hakkında çok ürkütücü söylentiler duyduğu bu insan karşısında, onun heybetinden, haşin sert görünüşünden, aynı zamanda ihtişamından ve daha önemlisi işkence etmekteki dehşetinden -Mûsâ Peygamber ile yarışan sihirbazların, Mûsâ'nın yaptığı sihir değil mucizedir, biz Mûsâ'nın ve Harun'un Rabbine inanıyoruz demeleri üzerine, ellerini ayaklarını çaprazlama kestirip ağaç dallarına astırması gibi- dolayı nasıl içi ürpermeden, dili sürçmeden, şaşırmadan, titremeden, içinde bulunduğu halden ve akıbetinden kalbi duracak hale gelmeden, nasıl ilâhî vahyi tebliğ edebilirdi. Bu haldeyken tebliğ ettiği ilâhî vahiy ne derece inandırıcı, güven verici, kabul gören olabilirdi.

Hâsılı bütün bu engellerden ve mahzurlardan sadece bir tanesi bile aşılmaz, geçilmez ve telafi edilemez nitelikte olup Mûsâ Peygamber'in ilâhî vahyi tebliğ edememesi bakımından yeterli idi.

Şayet Mûsâ Peygamber erkek çocuklarının kesilmeyeceği senelerden birinde dünyaya gelmiş olsaydı, ayrı ayrı bütün bu mahzurlar fazlasıyla mevzu bahis olacak ve ilâhî maksat hâsıl olmayacaktı.

Ancak Mûsâ Peygamber'in, Firavun'un oğlu mesabesinde bulunması ve onun yanında büyümüş olması itibariyle saray içi ve dışında başkaları için mevzubahis olan mahzurlar onun için bahis konusu olmayacaktı. Bu bakımdan, herkes tarafından bilindiği ve tanındığı için Mûsâ Peygamber'in saraya girip Firavun'la karşı karşıya gelip, ona ilâhî vahyi tebliğ etmesi artık güç değildi. Ayrıca bu tanışıklığın bir semeresi olarak, Firavun'u ve onun maiyet erkânını yakından tanıdığı için onlar karşısında konuşurken ve ilâhî vahyi tebliğ ederken bu insanları ilk defa gören ve ilk defa bu mevkide bulunan bir kimse kadar kendini müşkül durumda hissetmeyecekti ve ilâhî vahyi kendi vakarı içinde onlara tebliğ edecekti.

Şartlar bütün bütüne Mûsâ Peygamber'in lehindeyken yine de Firavun'un müneccimleri ile yarışırken cidalin akıbetinden endişe ettiğini, Allah Taâlâ'nın Kur'ân-ı Kerim'de geçen "korkma" beyanından anlıyoruz.

İlâhî vahyin yukarı satırlarda zikredilen ve benzeri uygulamalarını kapsayacak şekilde insanların şahsiyet yapılarına ve haysiyet bütünlüklerine ne kadar önem ve değer verdiğine dair Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok âyet vardır.

Bir misal olarak, Allah Taâlâ ruhları yarattıktan sonra, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" tarzında sual şeklindeki hitabı son derece önemli ve dikkat çekicidir. Sual şeklindeki bu hitap tarzı pek çok bakımdan içinde ciddi ve önemli yorumlar barındırmaktadır. Bu cümleden olarak Allah Taâlâ "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" tarzında vaki olan sual şeklindeki ifadeyle kullarının kendisini kabul etme veya reddetmeleri hususunda peşinen onları serbest bırakmış oluyordu. Resmen bu hakkı onlara tanımış bulunuyordu. Daha açık ve net bir söyleyişle Allah Taâlâ yine bu ifadeyle kullarının kendine inanıp inanmamalarını onların "hür irade"lerine tevdi etmiş idi.

Kur'ân-ı Kerîm'in bu âyetiyle vücut verdiği "İnsanın hür iradesi" tabiri çok daha sonraları, ancak on sekizinci (18.) asırda "Aydınlanma Felsefesi" adıyla batıda ortaya çıkmıştır. O zamandan sonra artık, batıda oluşan şiir, hikâye, roman, tiyatro, film senaryoları gibi edebiyat türleri, hukuk, iktisat gibi ilim dalları ve daha pek çok beşerî ilgi ve alaka bu tabirin az çok etkisinde kalmıştır.

Batı'nın Tanrı'yı merkezden alan ve insanı O'nun yerine koyan ve böylece Tanrı'yla insanı karşı karşıya getiren, insanı bu kâinat sistemi içinde yalnız ve tek başına bırakan – bu asırlarda yapılan heykellerde insan, daracık bir kaide'ye sıkıştırılmış, çelimsiz iki bacağı üzerinde, hiçbir dayanağı olmadan, boşlukta kalmış olarak tasvir edilmiştir – Aydınlanma Felsefi'nden bin küsur sene önce gelen İslâm Kur'ân-ı Kerîm'in de "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" derken bu kadar varlık arasından insanı muhattap seçmiştir. İnsanı hür iradesiyle kendini ifade etmesine serbestî tanımış, kabul veya red cevabına önem vermiştir. İnsanı kendi içinde ikiye bölmemiş, kendi kendine düşman etmemiştir. Nitekim "Allah Taâlâ ben sizin Rabbiniz değil miyim" yerine

pekâlâ “Ben sizin Rabbinizim” diyebilirdi ve buna hiç kimsenin bir diyeceği olmazdı. Askerde bir onbaşının mangasına “ben sizin kumandanınızım”demesi oluyordu da, niçin Allah Taâlâ’nın “ben sizin rabbinizim”demesi garipsenecekti. Halbuki kaç milyar ışıık yılı ile dahi ölçülemeyen bu varlık âleminde bu hitabı insana ne kadar önem ve değer verdiğinin delilidir.

Uhud harbinin ilk safhası hakkında yapılan tesbit yorum ve değerlendirmeler ve onlarla ilgili Kur’ânî beyan ve uygulamalar bu satırlarla bitmiş oluyor. Bundan sonra artık, Uhud harbine dair zihinlerimizde sağlam bir dengenin kurulması bakımından bu defa Uhud harbi ikinci safhasıyla ele alınacaktır. Yalnız bu safhası çok iyi bilindiği için ayrıntılara girilmeden sırf bu olanları hatırlamak bakımından bir iki hususa temas etmekle yetinilecektir.

“Ashâb’dan Berâ’b. Âzib der ki, Peygamber Aleyhisselam Uhud günü piyade okçuların üzerine – ki onlar elli kişi idiler- Abdullah b. Cübeyir’i kumandan tayin etmiş ve onlara, şu yerinizden sakın ayrılmayınız! Bizi, kuşların kapıştığını görseniz de, bizim düşmanları bozup hezimete uğrattığımızı görseniz de, size haber göndermedikçe sakın yerinizden ayrılmayınız! Diyerek kesin emir vermişti.

Nihayet harp başladı, kızıştı. Müslümanlar, müşrikleri bozguna uğrattılar. Vallahi ben o sırada gördüm ki, müşrik kadınları elbiselerini toplamışlar, bacaklarında ki halhalleri görünerek süratle koşuyorlardı.

Bunun üzerine Abdullah b. Cübeyir’in kumandası altındaki arkadaşları birbirlerine, ganimet! Ey kavim, ganimet! Kardeşleriniz işte düşmanı yendi, siz burada ne bekliyorsunuz? Dediler.

Kumandanları, Abdullah b. Cübeyir, onlara, Resûlullah Aleyhisselam’ın size söylediğini unuttunuz mu? Dedi.

Onlar, vallahi düşmanı yenenlerin yanına bizde gideceğiz ve ganimetten nasibimizi alacağız! Dediler.

Kumandan Abdullah b. Cübeyir, okçuların bu tutumunu görünce, Allah'a ve Resûlüne itaat etmelerini onlara emir ve tavsiye etti ise de, dinlemediler, gittiler. Abdullah b. Cübeyir' in yanında ancak on kadar okçu kaldı.

Geride kalanlar arasında bulunan Hâris b.Enes, giden okçulara, Ey Kavmim! Peygamberimiz'in sözünü size hatırlatırım! Emîrinize, kumandanınıza itaat edin! Dedi ise de yanaşmadılar, tepe geçidini açık bırakarak müşriklerin ordugâhlarına dalıp ganimet toplamaya koyuldular.

Müşriklerin suvari birliği kumandanı Halid b. Velid, İslâm okçularının azaldığını, tepenin tenhalaştığını Müslümanların ganimet toplamakla uğraştıklarını, İslâm ordugâhının arkasının açıldığını görünce süvarilerine emir verdi ve hemen döndü.

İkrime b. Ebû Cehil ve diğerleri de onu takip ettiler. Tepede kalan okçulara saldırdılar. Bozguna uğrayan müşrikler suvarilerinin geri dönüp saldırıya geçtiklerini görünce, onlar da geri döndüler ve Müslümanlara saldırmaya başladılar.

Müşriklerin suvarileri geldikleri zaman, okçular birliği kumandanı Abdullah b. Cübeyir, yanında kalan okçu arkadaşlarına, hemen açılın ve yayılın! Dedi. Okçular, önleri düşmana ve güneşe karşı olmak üzere saf halinde dizildiler. Müşrikleri oka tuttular. Abdullah b. Cübeyir' in oku tükenince mızrağıyla vuruşmaya ve onları yaralamaya başladı. Mızrağı kırılınca kılıcını sıyırdı, onunla çarpışmaya devam etti. En sonunda şehit oldu. Müşriklerin süvari birlikleri Abdullah b. Cübeyir' in yanından ayrılmayan ve onunla birlikte savaşan İslâm okçularını da şehit ettiler.” (M. Asım Köksal, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, III-IV, 524-528)

Bizler ısrarla ve tekrarlar nakledilen bu belgelerden şunu anlıyoruz ki, Müslümanlar Uhud Harbinin ilk safhasında kimsenin reddetmeyeceği, dost-düşman herkesin ister istemez kabul edeceği şekilde kesin, açık, net bir “gâlibiyet” kazanmışlardır. Ancak daha sonra büyük bir hezimete uğramışlardır. Fakat varılan bu gâlibiyet tarihçilerin

tarih anlayışlarına uygun düşmemiş olacaktır ki, bu safhayı önemse-memişlerdir. Bu vakıayı daha önceki Bedir gâlibiyeti ile ve daha son-raki Uhud mağlubiyeti ile irtibatlandırarak değerlendirmemişlerdir. Bu durumda bu harp diğer harbler gibi tek başına kalmıştır.

Velhâsıl bizler, şayet Bedir ve Uhud harbini ve daha sonra vukû bulan Hendek direnişini ve Hudeybiye Sulh maddelerini bir bütün halinde düşünecek olursak ilâhî takdirin Müslümanlara nispetle müşrikleri daha çok koruyup onlara daha fazla müsamaha göster-miş olduğunu fark ederiz. Gayet tabii batının istilacı, sömürgeci, materyalist zihniyetinin etkisinde kalan kimselerin bu iddiayı kabul etmeleri kolay olmayacaktır.

İslâm tek Allah imanını getirmiştir. O, bunun için vardır. Hal böyle olunca onun gayesi, hasis menfaatler peşinde koşan orduların hedefleri ile beraberlik içinde olmayacaktı. Daha geniş bir ifade ile, önlerine gelen her yeri istila etmek, talan etmek toprak altı- toprak üstü zenginlikleri sömürmek, buralarda yaşayan insanları önce yok etmek ve daha sonra köleleştirmek onun varoluş gayesi ile çelişecekti.

Daha başka olarak, İslâm'ın temsil ettiği iman gereği, onun tek muhatabı ve mevzûu insan idi. Onun için insan aziz ve muhte-remdir. Bu bakımdan insanın duygularına ve düşüncelerine en iyi şekilde hitab etmek, onun yegâne tercihidir. İster müşrik olsun is-ter Müslüman olsun bu insanların ruh yapıları ve dolayısıyla zihni muhtevaları onun ilgi alanı içinde olacaktır. Bu sebebledir ki, İslâm ayrı ayrı bu hususlara dikkat ederek tâbiyesini buna göre kurmuş ve geliştirmiştir. İcab ettiği zaman müşriklerin tarafını tutmuş ve yine gerektiği zaman Müslümanların yanında olmuştur. Müşrik olsun, Müslüman olsun her iki haldede ilâhî takdir iki taraf için en uygun olanı uygulamıştır.

Buna dair en güzel misal, Kur'ân-ı Kerîm'de Bedir harbine Müslümanlarla harp etmek ve onları öldürmek için gelen fakat daha sonra buna muvaffak olamayıp esir düşenler hakkında nazil olan âyettir.

Allah Taâlâ bu âyetinde tecelli eden sınırsız rahmeti, hadsiz hesapsız afv-u mağfiretiyle Müslümanlara sorumluluk getirirken müşrikleri hal-ı hazır durumlarından dolayı teselli ediyor ve gelecekleri hakkında onları ümitvar kılıyordu. Bunun için bu âyeti şu şekilde inzal etmiştir:

“Ey Peygamberim! Elinizde bulunan esirlere söyle: Eğer Allah Taâlâ gönlünüzde hayır olduğunu bilirse, size, sizden alınandan daha hayırlısını verir ve sizi bağışlar. Allah affedici ve merhamet edicidir.” (Enfal/70)

Mevzu bahis âyete imtisalen, bu “Din”in peygamberi, Hz. Muhammed insanlara duyduğu sınırsız acıma hissiyle ve başkalarının dertlerini kendisine dert edinmesiyle vücut bulan duyguları, düşünceleri ve uygulamalarıyla bu ilâhî beyana refakat etmiştir. Bu beraberliğin tecellisi olarak Cenâb-ı Peygamber bu insanlara son derece yakın olmuş, samimi, anlayışlı ve dostça davranmıştır. Onların üzülop dertlenmemeleri ve bir an evvel kurtulmaları için her yolu denemiş, her türlü kolaylığı göstermiştir.

Bu cümleden olarak Hz. Peygamber bu kimselerden okuma-yazma bilenlerin Müslüman çocuklarına okuma-yazma öğretmekle, hali vakti yerinde olanların belirli bir miktar fidye vermekle serbest kalacaklarını söylemiştir. Hiçbir şeyi olmayanların Müslümanlarla bir daha harp etmek için gelmeyeceklerine dair söz aldıktan sonra onları da serbest bırakmıştır.

Hız. Peygamber bu uygulamasında her zaman olduğu gibi yine son derece hassas ve dikkatli davranmıştır. Herkesin haline ve içinde bulunduğu şartlara göre hüküm vermiştir. Kimseye ayrıcalık tanımamıştır. Mesela, Müslüman olmadığı için kocasından ayrılıp Medine-i Münevvere'ye gelen Kerîme-i muhteremesi, aziz sevgili kız evladı Zeynep hatunun esirler arasında bulunan eski eşi Ebu'l-As'ı kurtarmak için gerdanlığını fidye olarak vermesine mani olmamıştır. İbn-i Hişâm (c. 2, sf. 306)-Tabakat, (c. 8, sf. 33)

Böylece Hz. Peygamber temeline kan, irin, gözyaşı, dert, üzüntü, keder, hicran, kin, nefret, husumet katmadığı, dünyanın bugüne kadar görmediği ve bundan sonra da göremeyeceği kadar insanlığa huzur ve ümit getiren eşsiz bir medeniyet inşa etmiştir.

Hasıl-ı kelâm Dr. Halil İbrahim Rahat Beg'in mektubu ile açılan bahis bu satırlarla bitmiş oluyor. Yalnız şu kadar var ki, bu çalışma bin küsur yıldan beri tarihçilerin nefislerini müdafaa sadedinde, “Bu konu bu kadardır, söylenecek başka bir şey yoktur. Yeni bir tarih mi yazacağız?” gibi ve benzeri şekillerde, üstü örtülü bir halde zihinlere vermek istedikleri intibalara iltifat etmemiştir. Tarihçiler kendilerini aşamamışlar ve yorum bekleyen konularda, kendi kendilerine “Acaba bunların başka izahları olamaz mı” şeklinde sualler sormamışlar ve cevaben “biz bunlara akıl erdiremedik, bizden sonra gelecek nesillerin bu harplerde tecelli eden ilâhî mucizeleri gün yüzüne çıkarmak için bu mevzular üzerinde durup düşünmeleri gerekir” diyerek bu bahislere dikkat çekmemişler ve “tarihi düşüncenin” önünü açmamışlardır.

Bu vebal tarihçilerin boyunlarında olduğu kadar okuyucuların da boyunlarındadır. Zuhur eden hâdiselerin temelinde vahyin tecellisiyle vücut bulan pek çok mucize vardı. Bu mucizeler İslâm tarihi her okunduğunda yeniden tecelli edecek ve o güne kadar keşfedilmemiş pek çok sır zihinlerde ve gönüllerde aşikâr olacaktı. Bu bakımdan, şayet okuyucular bu meseleleri bu açıdan sorgulamış olsalardı tarihçiler hiçbir sorumluluk duymadan hocalarından, babalarından, dedelerinden duydukları ve okudukları üzerinde bir an düşünmeden, böylesine bir rehavetle Müslümanlara nakledemezlerdi. Nitekim okuyucuların siz, bize vahye dayalı İslâm Tarihini böylesine “yendi-yenildi” şeklinde anlatamazsınız, buna hakkınız yoktur, sizin İslâm tarihini bize, içlerimizi titretecek, benliğimizi ürpertecek tarzda yorum ve değerlendirmelerle anlatmanız gerekirdi, diyerek ayağa kalkmaları beklenirdi. Fakat hâdisi olması ge-

rektiği gibi gelişmemiş ve tarihçiler İslâm tarihini dondurmışlardır. Bu bakımdan yaklaşık bin dört yüz yıldan beri her şey olduğu gibi kalmış, değişen bir şey olmamıştır.

Velhâsıl okuyucu bu kadar zamandan beri önüne konan kabul etmek durumunda kalmıştır. Halbuki bu böyle olmaz diye tepki koymalıydı. Bunun en güzel misali, Dr. Halil İbrahim Rahat Beg'dir. Bu kişi elinizde mevcut Kitab'ın önceki baskılarından birini okuyunca bir yerden sonra mantığının çelişkiye düşmesi ve düşüncelerinin karışması sonucu bunların düzeltilmesi ve geliştirilmesini isteyen, tenkit, itiraz ve açıklayıcı bilgiler ihtiva eden mektubunu yazmıştır. Söylenenleri kabul edip, suskun kalmamıştır. Bir buçuk sayfalık onun bu mektubu bu çalışmaya seksenbeş sayfalık muhteva kazandırmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalara daha neler kazandıracağı o günlerde belli olacaktır.

Burada söylenmek istenilen şudur ki, vakit geçmekle beraber yapılacak tek iş, bundan sonra gelecek tarihçilerin ve okuyucuların İslâm tarihinin bu devresinde zuhur eden hâdiselerin psikolojik ve sosyo-kültürel dinamiklerini tespit ederek bu harplerde ve daha geniş mânâsı ile bütün bu zaman zarfında ilâhî tecelliyat ile vukû bulan mucizeleri belirlemek, yorumlamak ve buna göre yeniden bir İslâm tarihi yazmalarıdır. Ancak bu sayede İslâm tarihi donukluktan kurtulacaktır. Bundan sonra artık, İslâm tarihini okuyan bir kimse her okuduğunda onda, o güne kadar keşfedilmemiş yeni sırlar, büyüklükler, ihtişam ve mucizeler bulacaktır. Mucizeler o günlerde ne iseler bu günlerde yine öyledirler. Mucizeler eskimezler, yıpranmazlar, her zaman onlar canlıdır 'dinamiktirler' ve insanları hayrete düşüren niteliklere sahiptirler.

Konumuz tarih olduğu için yukarı satırlarda yapılan teklif ve temenniler İslâm Tarihi ile sınırlı kalmıştır. Bu sınırlama, çalıştığımız konu ile ilgili geliştirmemiz gereken fikri sürecin tabii neticesi idi. Fakat artık, üzerinde çalıştığımız konu bittiğine göre, belirleyici sınırlar kendiliğinden kalkmış oluyor.

Bu durumda düşüncelerimize bütünlük kazandırması bakımından, yukarı satırlarda bahis konusu edilen teklif ve temennileri tekrar ele alıp meseleyi en geniş mânâsı ile düşünebiliriz. Bu cümleden olarak, mevzu bahis konunun icab eden sırasına riayet ederek evvela şunu söyleyebiliriz ki, tarihçilerin okuyucuları ile beraber çalışarak vahye dayalı İslâm Tarihinde vâki olan tecelliyat ve mucizeleri gün ışığına çıkarmaları ve daha sonra vücut bulan bulguları, geniş halk kitlelerine duyurmak için, İslâm Tarihini yeniden yazmaları gerekecek ve beklenenecektir.

Keza, mesele bu kadarla yetinilmeyecek kadar kapsamlıdır. Bu cümleden olarak, Müslümanlar kendi çalışma sahalarına göre Kur'an-ı Kerim'de geçen fizikî ilimler, sosyal ilimler, diğer konular ve yine soyut düşünce ile ilgili âyetleri işaret ve delaletleriyle ayrı ayrı ele alıp üzerlerinde durup düşünmeleri ve araştırma yapmaları gerekirdi. İlâveten yine Müslümanların Hz. Peygamber'in cemiyete getirdiği değerler üzerinde –ki filozoflar bunu yapamamışlardır. Çünkü felsefe değer koymaz- düşünce sistemleri kurmaları beklenirdi. Bu iki kaynak ile cemiyete devamlı bir dinamizm getirmeleri mümkün idi. Bu, sadece bir neslin mükellefiyeti değildi.

Nitekim, daha sonra gelecek nesiller yine bu çeşit çalışmalarla yükümlü ve sorumlu olacaklardı. Bu vecibe, kendine ait veciz bir üslup içinde şu şekilde ifade edilebilir: “Seven kişi sevdiğine karşı borçludur, inanan kişi inandığı varlığa karşı sorumludur”.

Rahmetli Prof. Dr. Nermi Uygur Bey felsefe seminerlerinde mevzu düştükçe, “Batıda, Platon’un mağara mitosuna hakkında yazılanlar bir kütüphaneyi doldurur” derdi.

Hal böyle iken Müslümanların kendi imanlarını, değerlerini ve kültürlerini var etmek, yüceltmek ve böylece onlardan daha aşağılarda kalmamak için çok daha fazla çalışmaları ve emek sarf etmeleri ne kadar gerekliydi, lâzım ve elzemdi:

Buna bir misal olarak, Dr. Halil İbrahim Rahat Beğ mektubunda yaptığı tesbitleriyle bugünlere kadar bahis konusu edilmemiş pekçok tecelliyattan, hiç olmasa biri üzerine tarihçilerin dikkatlerini çekmiş oluyordu:

“Sayın hocam, kitabınızda yenilen taraf çölde etkisiz hale gelir, Uhud savaşı sonrası Müslümanların çölde (çöl kabileleri üzerine) tesiri ve gücü çok azaldı. İslâm daveti zorluklar geçirdi. Uhud yenilgisi bu neticeler olacağı karşısında oldu, şeklinde bahsedebilirsiniz.” Biz bu mektubun sınırlı çerçevesi içinde kalmış bu tesbitleri yorumlayarak geliştirebiliriz:

Müslümanlar Bedir’de gâlib gelince gâlibiyetin verdiği üstünlük duygusu ve oluşturduğu cazibe ile insanların kabileler halinde gelip Müslüman olmaları tabii idi.

Buna karşılık Uhud’da Müslümanlar büyük bir mağlubiyete uğrayınca gelip Müslüman olanların sayılarında büyük düşüşlerin vuku bulması yine tabii idi. Hatta bu gelenlerin bir kısmıyla geri dönmeleri beklenen bir husustu. Cahiliye kültüründen gelen bu insanların böylesine büyük bir mağlubiyeti kabul etmeleri, daha önemlisi böylesine bir mağlubiyete düşmüş kimselerle beraber olmak istemeleri ve dolayısıyla bu mağlubiyeti paylaşmaları nasıl mümkün olurdu? Kendilerinden olan müşriklerin Uhud’da böyle bir gâlibiyet kazandıktan sonra onlarla beraber olmak yerine mağlup olanların cephesine iltihak etmeleri nasıl izah edilebilirdi.

Uhud mağlubiyetinden sonra Müslüman olanlar büyük bir ihtimalle, gerçekten o gün için Müslümanlar mağlup olmuşlardır, fakat kısa zamanda onu telafi edecekler ve üstün olduklarını ispat edeceklerdir diye düşünmüş olmalıdırlar.

Uhud mağlubiyetinden sonra, Müslümanların bunu telafi edecekleri ve üstün gelecekleri beklenirken bu defa “Hendek harbi”nde kimsenin reddedemeyeceği kadar kesin bir şekilde Müslümanlar hendekler arkasına çekilip burada direnmişlerdir. Bu karşılıklı ilişki, işleyiş tarzıyla Müslümanların işlerini daha güçleştirmiştir. Bu bakımdan bu durum mağlubiyet sınırları içinde sayılır.

Arkadan “Hudeybiye sulhu”nun ağır maddeleri gelecekti. Bu maddeleri Cahiliye kültüründen gelen bir kimsenin kabul etmesi yine mümkün değildi. Hasılı Bedir’den sonra, müşriklerle ilişkilerinde her şey Müslümanlar aleyhinde gelişirken insanların bu hali gözleriyle gördükten sonra, gelip sonu belli olmayan bir imanı kabul etmeleri ve Müslümanlar arasına katılmaları akıl ve mantıkla izah edilecek bir hadise değildi.

Aslına bakılırsa İslâmın gelişinden vahyin bitişine kadar geçen zaman içinde vuku bulan hiçbir şey akıl ve mantıkla izah edilemeyecek kadar ilâhî idi. Misal olarak, herşey Müslümanların aleyhinde iken, Hicaz mıntıkasında şairler şiirleriyle Müslümanlar aleyhinde propağanda yaparlarken ve Müslümanların ordusu Bedir’de üçyüz küsur kişi iken Hz. Peygamberin onbin kişi ile “Mekke’nin Fethi”ne gelmesi mucize değilse nedir? Altı yıl içinde beliren bu sayı farkına göre her sene en az binbeşyüz kişinin gelip Müslüman olması icab ederdi. Yalnız bu nasıl olacaktı.

Bir defa Medine ahalisi zaten Müslüman idi. Ayrıca Mekke’deki müşriklerin sayıları belli idi. Bu bakımdan oradan gelip Müslüman olanların sayıları ordunun varlığı bu meblağı etkileyecek nisbette olmayacaktı. İlâveten Medine, Mekke gibi yolların kesiştiği noktada değil, uzaktaydı. Hal böyle olunca, Medine’de Müslümanlar iletişim araçlarının bulunmadığı bir dünyada, harplerle uğraşırken ve yine Yahudi kabilelerin nifaklarıyla başetmeye çalışırken, nasıl fırsat bulub da Allah Taâla’nın, Peygamberi Muhammed Aleyhisselama inzal ettiği Kur’ân’ı Kerim’i ve onun getirdiği “Tek Allah İmanı”nı uçsuz bucaksız çöllere dağılarak insanlara nasıl anlatabileceklerdi. Ayrıca Medine boşalacak buda müşriklerin ve Yahudi kabilelerin işine yarıyacaktı. Bu noktadan sonra artık akıl ve onun geliştirdiği tedbirler geçerli olmayacaktı.

Bu “Din”in sahibi Allah Taâla kudret azamet ve tasarrufuyla bu insanlara bu değerleri duyuracak ve bu ilâhî vahyi duyanların gönüllerine tecelli ederek onların heyecan ve duygu yoğunluğu için-

de uzaktan yakından kabileler halinde gelib Müslüman olmalarını takdir edecekti. Onun aziz Peygamberi Muhammed Aleyhisselam'ı gördükten ve tanıdıktan sonra herşey daha mükemmel bir şekilde gelişecekti...

Hasılı bu bir mucize idi. Beşer takatinin çok üstündeydi. Bu bakımdan bunun başka bir izahıda zaten yoktu...

Hız. Peygamber Medine'ye hicret ettikten iki sene sonra ancak üçyüz küsur kişilik bir ordu ile Bedir'de harp etmiştir. Aradan geçen altı yıl içinde bu sayı otuz kat artmış ve onbin kişilik bir ordu ile Mekke fetholunmuştur. Bundan iki sene sonra Hız. Peygamber "Veda Haccı"nı yüzbin Müslüman ile beraber ifa etmiştir. Mekke Fethine göre, Müslüman sayısında yüzde bin artış vardır.

Hız. Peygamber Mekke'yi Fethetmiş yani İslâma açmıştır. Fakat Mekke'yi istila etmemiştir. Daha sonra vukû bulan harplerde ne bir yeri işgal etmiş ne de ilhak etmiştir. Her defasında olduğu gibi tekrar Medine-i Münevvere'ye dönmüştür.

Yukarı satırlarda beyan edildiği gibi, vahyin nazil olduğu ilk andan bitiş anına kadar geçen zaman içinde gece gündüz ne kadar çok ilâhî tecelliyat ve ne kadar çok mucize vaki olmuştur.

Bu cümleden olarak, Medine devrinde Bedir ile başlayan harpler dizisinde pek çok mucize zuhur etmiştir. Nitekim sayıları yüzbin bulan insanlar ile teker teker konuşup onlara İslâm'ın büyüklüğünü, ihtişamını, yüceliğini ve getirdiği "Tek Allah" imanını anlatmak insan takatini aşan bir hadise olması yanında zaman da buna müsaade etmiyecekti. Bu bakımdan İslâmı gönderen ve onu kıyamete kadar koruyacağını vaad eden Allah Taâlâ ilâhî kudretiyle ve tasarrufuyla bu insanların gönüllerini İslâma ısıdırıp ve onları dünyaya rahmet olarak gönderdiği, bir görenin bir daha ondan ayrılamıyacağı Peygamber-i Zîşan'ı Muhammed Aleyhisselam'ın dirayetli ve liyakatli önderliğine tevdi ederek İslâmın gelişmesini nihai mânâda tamamlamıştır.

Bize düşen bu süre zarfında cevlan eden ilâhî sırları keşfederek ve yorumlayarak Müslümanlara anlatıp Hz. Peygamberin içinde yaşadığı bu devreyi zenginleştirmek olmalıdır.

Nihayet konu bu satırlarla bitmiş oluyor. Yalnız daha önce anlaştığımız gibi, mevzu kendi tabii seyri içinde ele alınmayacaktı. Bu bakımdan Uhud öne alınmıştır. Fakat artık sıra Bedir'e gelmiştir. Ancak araya giren bu fasıladan sonra, Uhud Harbi ile ilgili geliştirilmiş, yorum ve değerlendirmelerin zihinlerimizde Bedir ile irtibatlandırılması ve konunun bütünlük kazanması bakımından Uhud Harbi hakkında yapılmış açıklama ve izahları ana hatlarıyla tekrar etmek fazlasıyla ehemmiyetlidir:

Uhud Harbi bütün safhalarıyla mucizedir. İlk safhasında Müslümanlar “Allah Taâlâ, bizleri terk etti” zehabına kapılmasınlar diye onlara büyük bir gâlibiyet vermiş, müteakiben ikinci safhasında “putlarımızı getirmedik. Putlarımız bizi çarptı” diyerek putlarına geri dönmemeleri için müşriklere bir gâlibiyet vermiş ve Müslümanlarla aralarında sağlam bir “denkliğin” kurulması için Müslümanların en seçkinlerinden, Bedir Harbinde müşriklerin verdikleri zayıat kadar şehit vermiştir. Bu ilâhî tecelliyattı, insan havsalasını ve idrakini aşıyordu. Kısacası Uhud Harbi denince çoğu zaman insanların aklına mağlubiyet geldiği için bizler yukarı satırdaki hükmü şu şekilde tekrarlayabiliriz. “Uhud Harbi ne kadar büyük bir mağlubiyet ise o kadar büyük bir mucizedir”.

B-Bedir Harbi: Bedir Şoku

Bundan önceki bölümde Uhud'u anlamak için Bedir'i çok iyi değerlendirmenin zarureti hak vermiştik. Bedir'in sonucunun ve Uhud'un sebebinin ayrı ayrı analizi ve beraberce sentezinin bizleri getirdiği bu noktadan itibaren Bedir Harbi'ne intikal ederken, düşüncelerimizi bir gâlibiyeti anlayabilecek şekilde hazırlamamız lüzumu vardır.

Harpler dizisinde bir gâlibiyet vardır. Bunu bir mağlubiyet, bir pasif direniş ve bir sulh akdi takib eder. Hendek'te pasif direniş, Hudeybiye'de tavizkâr bir sulh, Uhud mağlubiyetinin değişik boyutlarda bir devamıdır. Bu durumda, Bedir gâlibiyeti, bu harpler dizisinde tek başına kalır. Bedir'den sonra, bütün tavır bu gâlibiyeti karşılamak içindir.

Şayet Bedir gâlibiyeti aynı derecede ve hatta daha acı bir mağlubiyeti zaruri kılacaksa, Hendek'te geri çekilmeyi, Hudeybiye'de ikinci plânda kalmayı hazırlayacaksa, bu takdirde bir gâlibiyet kendinden bu kadar vermeye değer midir? Değiyor ise, bu harbin sebepleri, bütün bir mağlubiyeti, pasif direnişi ve bir sulhun karşı tarafı tercihini, tek başına dengeleyecek kadar önemli olmalıdır.

Bedir Harbi'ni anlamak için meseleyi, Bedir'den asırlar önce-sine uzanan bir zaman süreci içinde ele almak gerekir. Câhiliye Devri, insanların yüzyıllar boyu sürüp gelen değerleriyle şartlandırmıştı. Bu şartlandırma, hareket ve davranışlar cümlesi olarak göz yoluyla ve tarihi vukuatın nakli, efsanelerin rivayeti ve Câhiliye şii-rinin dinlenmesiyle kulak vasıtasıyla olmuştu.¹⁴⁹ İncelemekte olduğumuz devirde de hâlen bu şekilleriyle devam ediyordu.

Alman Psikologu C. G. Jung buna “kolektif şuur-altı” der. Ona göre, “kolektif şuur-altı insanın şahsi şuur-altını aşan bir kavram olarak psişenin en kuvvetli kısmıdır. Kolektif şuur-altı bütün fert-lerde vardır. İnsan bütün bir geçmiş deposundan yararlanıp gelece-ğe yönelmiştir. Geçmiş, insana bir materyal olarak verilmiştir. Şu halde bugünkü insanda kendinden önceki kuşakların yaşantıları vardır. Kolektif şuur-altı sadece kişinin ecdadının yaşantılarının değil, mitlerin, efsanelerin de bir deposudur. Tarih öncesi olayların bir yankısıdır. Her asır bu depoya farklı veriler ilave eder.”¹⁵⁰

149 Geniş bilgi için bkz. Hitti, I, 138-144.

150 Nezahat Arkun, *Şahsiyet Psikolojisi ve Şahsiyetin Dinamikleri*, İstanbul 1970-1971, s. 51.

Vahiy böyle bir vasat içinde başlamış ve bu şartlar altında fâsılasız onüç sene devam etmişti. Tabiidir ki, gelen vahiy, müminlerinin mahdut sayılarına münhasır kalmak istemeyecekti. Bunun içindir ki, Hz. Muhammed ve daha sonra arkadaşları nazil olan bu âyetleri Kâbe'de ve daha başka kalabalıklarda -Sûk-ı Ukaz- halka okuyorlardı. Bu da kâfi gelmiyordu ve bazı âyetler tekrar tekrar okunuyordu.¹⁵¹

Bu durumda, bir sual, cevabı itibarıyla önemli görünüyor: “Okunan bu âyetlerin faydası yoksa, çekilen işkenceler ortada iken, niçin okunması isteniyordu? Tekrar okunmasında niçin ısrar ediliyordu? Yok, faydası varsa, bu âyetler müşriklerin daha sert tavır takınmalarına sebep olduğuna göre, bahis konusu bu fayda kimeydi ve neredeydi?”

Asırların üst üste yığılmasıyla bu insanların zihinlerine getirdiği katı ve sert kalıplar, şuurun tenbih olarak aldığı bu âyetler üzerinde düşünmesine bile müsaade etmeyecekti. Bunun için, şuur bu âyetleri şuur-altına bastıracaktı, onları unutmaya çalışacaktı. Bunları hiç duymamış gibi olmak isteyecekti. Artık, ardı ardına gelen âyetler şuura bu mekanizmayı devamlı kullanmak mecburiyetini de beraberinde getirmiş oluyordu. Fakat, şuurun bastırabilmek için şuur-altından alacağı potansiyel sonsuz değildi. Bunun gibi, şuur- altının kabul edeceği malzeme de sınırsız değildi. Bu, şuurun her gördüğünü ve duyduğunu, fakat istemediğini devamlı surette şuur-altına bastıramıyacağı mânâsına gelir. Zira şuur- altına bastırılan bu malzeme, birikim sonucu bir güç oluşturacak ve şuurun kendi üzerindeki baskısına zıt bir potansiyelle şuurlaşmak isteyecekti.¹⁵²

151 Urve b. ez-Zübeyr, s. 117; İbn İshak, s. 114; İbn Seyyidinnâs, I, 152-155; Taberi, II, 348-352; Ya'kûbî, II, 24; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 99-106.

152 Jung psikolojisinde bu tavır “self” kavramıyla ifade edilen, şuur ve gayr-i şuurdan bir birlik ortaya çıkarma işlevidir; Frieda Fordham, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, çev. Aslan Yalçınmer, İstanbul 1983, s. 84-87.

Bu durumda, karşılıklı iki tavır teşekkül etmiş oluyordu:

- Beşerî Tavrı: Her bir fert, ayrı ayrı vahyin birikim sonucu gelişen potansiyelini şuur-altına bastırmak ve onu burada tutabilmek için çareler arayacaktı.

- İlâhî Tavrı: Şuur-altında gelişen bu potansiyeli, yeni gelen âyetleriyle daha da arttırmak ve onun şuurlaşmasına engel olan mâniaları kaldırıp, şuurlaşmasına yardım etmek için usuller deneyecekti.

İslâm, Medine'ye hicret ettikten sonra, gelen vahyin hiçbirisi, onların kulaklarına artık erişemiyordu. Yeni bir şey duymadıklarına göre, bundan sonra onların İslâm'ı seçmeleri nasıl mümkün olacaktı? Bu durumda, bir tek alternatif kalıyordu: O güne kadar, Mekke devrini temsil eden onüç senelik zaman birimi içinde gelen âyetleri nazar-ı itibare almak ve bu birikimi değerlendirmek.

Bu durumda, ilk akla gelen husus, bu insanların duydukları bu âyetleri devamlı surette bastırdıkları şuur-altını nazar-ı itibare almak oluyordu. Bunun şuurlaşmasını engelleyen cemiyetin değerler sistemi olarak zihinlere verdiği şartlanmaları zihinden almak ve böylece şuur-altının şuurlaşmasına fırsat tanımak.

Ne var ki, cemiyette asırlar boyu sürüp gelen değerler sisteminin üst-şuura verdiği bu şartlanmalar nasıl ve ne şekilde alınacaktı?

Biz, bugün artık çok iyi biliyoruz ki, büyük "şok"lar, zihinlerde mevcut şartlanmaları çözmektedir. Dünya bunu ilk defa büyük ilim adamı I. Pavlov'un çalışmalarından öğrenecektir. I. Pavlov, laboratuvarında köpekleri şartlamıştı. Bir yağmur sonucu, laboratuvarını sel basması üzerine, köpeklerin bir kısmı telef olur. Geriye kalanlar kurutulup temizlendikten sonra kafeslerine konulur. Fakat, artık bu köpekler verilen tenbihlere cevap vermezler, şartlanma bozulmuştur.¹⁵³

153 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Rana Alagöz, "Şartlı Refleksler Teorisi", *Sinir Sistemi Fizyolojisi*, III, ed. Ayhan Songar, İstanbul 1966, 623-671; Recep Doksat, *Psikopatolojiye Giriş*, Adana 1975, s. 23-24; Pavlov, Ivan, *Oeuvres Choisis*, Moscow 1954.

Ivan Pavlov'un bu tecrübesinden, "büyük şokların şartlanmaları bozduğu" neticesine varılmıştır.

Bu durumda, Mekke halkına verilecek âni ve mühim bir "şok" üst-şuurda mevcut daha önceki şartlanmaları onlardan alacaktır. Burada hemen bir soru gündeme gelmelidir: "Peki, bu şok nasıl bir hüviyetle verilecektir?" Zira, bu şok tabii afetlerle fizikî seviyede verilebilirdi, sâri hastalıklarla biyolojik seviyede ve daha başka yollarla ve usullerle de verilebilirdi. İslâm'ın bunların hiçbirine iltifat etmemiş olması ve bu şoku bir "mağlubiyet"le vermiş olması önemlidir. Zira, bunların hiçbiri sosyal muhtevalı bir harple verilecek şok kadar uzun tesirli ve çok taraflı olmayacaktı.

Bu şok, Pavlov'un köpeklerinin maruz kaldığı neviden fizikî seviyede değildi. Bu bakımdan Pavlov'un tespitlerinden ayrıldığı noktalar vardır. Şokun kalkmasıyla tesir kalkmış ve getirdiği gerilim de son bulmuş olmuyordu. Aksine şokun kalkmasıyla verdiği gerilim dalgalanmalar halinde devam edecekti.

Bu bakımdan bu şok, Uhud Harbi'ne kadar geçen zaman birimi içinde üç merhale gösterecektir:

- Üst-şuur,
- Şuur,
- Alt-şuur.

Bu gerilim, bu merhaleleri takip ederken, bu merhalenin yapısına ve gereklerine göre ayrı bir fonksiyon icra edecektir:

a- İlk merhalede, bu şok, verdiği gerilim ile zihinlerde mevcut o güne kadarki şartlanmaları alacaktır. Bu, çok önemlidir. Zira, Câhiliye Devri'nden gelen üst-şuurdaki bu şartlanmalar şuur-altının şuurlaşmasına müsaade etmeyen en büyük engeldi. O, bu şartlanmaları almakla şuur-altının şuurlaşmasına imkân tanıyacaktı.

b- İkinci merhalede bu gerilim, bu insanların bu meseleyi, artık şuur seviyesinde ele almaları gerçeğini gündeme getirecektir. Bu hususun değerlendirilmesi daha sonraki satırlara aittir.

c- Üçüncü merhalede bu şok, Müslümanlar tarafından verilen gerilimin, şuur-altına bastırılmasını zaruri kılacaktır. Zira, bu gerilim, şuur seviyesinde kendilerini fazla rahatsız etmektedir. Burada, dikkat edilecek hususlar vardır. Şuur-altına alınan bu gerilimin bastırıldığı yer, Mekke' Devri'nde onüç sene devam eden âyetlerin depo edildiği yer ile aynıdır.

Bu tesbit, üçüncü merhalede iki kademe gösterir:

a- Bu gerilim, şuur-altına alınmakla, o güne kadar şuur-altında biriken âyetlerin oluşturduğu potansiyele yeni bir enerji getirerek onun şuurlaşma gücünü arttıracaktır.

b- Bu gerilim, konuları aynı olmak itibarıyla bu âyetlerle şuur-altında bağlantı kuracak, onlarla bütünleşecektir. İslâm, Uhud'daki mağlubiyetiyle bu gerilimi onlardan alırken, bu gerilimle bütünleşen bu âyetlerin şuur-altında baskıdan kurtulup kendisiyle beraber şuurlaşmasına imkân verecektir.

Biz, bu tesbitlerden sonra, İslâm'ın Bedir'de bizzat kendisi karar verdiği halde, Uhud'da harp kararını ve inisiyatifini niçin bütün bütüne karşı tarafa bırakmış olduğunu daha iyi anlıyoruz. Zira, Bedir mağlubiyetiyle verilen şokun getirdiği gerilimin dış müdahalelere maruz kalmaksızın, kişilerin zihinlerindeki tabii seyrini tamamlaması ve bu merhalelerdeki fonksiyonlarını icra etmesi için böyle bir zaman fasılasına ihtiyacı vardı.

Bu zaman fasılası önemliydi ve bunun için İslâm, bu gerilimin geçirdiği safhaların takibini kendi üzerine almamış, aksine karşı tarafa terk etmişti. Onlar, bu gerilimin fonksiyonlarını tamamladığını kendi nefislerinde yaşayacaklar ve hazır olduklarına kanaat getirdikten sonra harbe karar vereceklerdi. İslâm, onların bu kararına ancak boyun eğecekti.

Bu devre içinde İslâm, kendisi tarafından dışarıdan yapılacak tesirlerden kat'iyetle kaçınmıştır. Zira, bu şokun verdiği gerilimin kendi prensipleri çerçevesinde devrini tamamlamasına müsaade

etmemenin, Uhud mağlubiyetinden istenilen ve beklenen neticenin alınmaması demek olacağıнын farkındaydı. Halbuki İslâm, Uhud mağlubiyetiyle beklediği neticeyi almak istiyordu. Bunun için Bedir'den sonra geri çekilmiş, elini kolunu bağlamış, onların vereceği kararı ancak beklemiştir. Onlara, bu devre içinde tam bir serbestî tanımıştır. Hep bu sebeptendir ki, Bedir'den hemen sonra Mekke kapılarına dayanmamış ve onları bir harbi kabule zorlamamıştır. Bu, onun yılgınlığından, bedbinliğinden veya güçsüzlüğünden değildi. Zira, Bedir'de gâlip gelen bir ordunun birkaç ay sonra mağlup olması için sebepler yoktu.

Artık, daha iyi anlıyoruz ki, Bedir gâlibiyetiyle İslâm'ın gayesi onları imha etmek, onları mahvetmek değildi. Yoksa daha başka yollar ve usuller denerdi. Onun gayesi, şartlanmaları almak, şuurlaltındaki birikimin şuurlaşmasına imkân tanımak, onların kendilerini ilâhî vahye açmalarını sağlamak ve yine onları bu yeni imanı kabule hazırlamaktı.

Bu yorumlar kendilerinin indî ve birtakım yakıştırmalardan ibaret olduğu tarzındaki itirazlara kat'iyen müsaade etmeyecektir. Zira, onlar, güçlerini kendilerini haklı kılacak vesikalardan almaktadırlar. Bu yorumlar hesabına ne kadar talihliyiz ki, yine bu doğrultuda, elimizde son derece sağlam vesikalar vardır. Fakat bununla beraber ne kadar şâyân-ı teessüftür ki, bu vesikalar tarih kitaplarında zikredilmiş ve oralarda kalmıştır, bir türlü lâyük oldukları şekilde yorumlanamamışlardır. Tabii ki, bundan sonra da yorumlanamayacak demek değildir. Nitekim, bu vesikalar kendilerinin ciltler dolusu kitap yazılacak ölçüde muhtevalı ve çok taraflı oldukları hususunda bugüne kadar şüpheye düşmemişlerdir.

Buraya kadar yapılan bu yorumlar ve değerlendirmeler, hep bu vesikalara zemin oluşturmak içindi. Fakat, artık biz bu vesikalara istinaden yapılacak yorumların, buraya kadar yapılmış yorumlara yeni boyutlar getireceğine ve müterizlerine nihai cevaplar vereceğine kat'iyetle inanıyoruz. Ayrıca, bu vesikalar iddialarında ne kadar haklı olduklarının delillerini yine bu yorumlarda bulacaklardır.

Bugüne kadar ihmale uğramış bu vesikaların, yorumunu ve değerlendirilmesini bulabilmek için sabırsızlık göstermesini artık mazur karşılamamız gerekir. Bu vesika şöyledir:

“Mekke’li müşrikler en büyük putları ‘Hubel’i Bedir Harbi’ne beraberliğinde getirdiler. Yollarda, harp öncesinde ve harp esnasında hep bir ağızdan bağırlar: Ey Hubel, sen yüce ol, Hubel sen yüce ol!”¹⁵⁴

Vesika, sadece bu kadardır. Fakat, biz bu vesikayı iki kısımda inceliyebiliriz:

- Harbe putlarını niçin getirmişlerdir? putlarını nereden nereye taşımışlardır,
- Her yerde onun şânının yüce olması için niçin bağırışlar ve niçin lehine tezâhürat yapmışlardır?

Ne kadar şâyân-ı dikkattir ki, müşrikler Bedir Harbi’ne bu en büyük putları Hubel’i getirdikleri halde, daha sonraki harplere –Uhud olsun, Hendek olsun- hiçbir putlarını getirmiş değildirler. Halbuki, Hubel yine eski yerinde duruyordu. Bunun ötesinde, Lat, Menat, Uzzâ gibi yine mühim ve muteber putları böyle bir günde getirilmek için sıra bekliyordular. Bunlardan maâda, daha yüzlerce putları vardı. Fakat bu insanlar bu putların hiçbirisini artık getirmeyeceklerdi. Hudeybiye ve Mekke’nin Fethi’nde yine aynı olacaktı. Putlarını bir daha ortaya çıkarmayacaklardı.

Bu vesikanın rehberliğinde, bu şokun verdiği gerilimin seyrini daha açık takip edebiliyoruz. Müşrikler Bedir’e putlarını getirmişlerdi ve yollarda lehine tezahürat yapmışlardı. Bu, o insanların Bedir’e ilâhları için harp etmeye geldiklerini gösterirdi. Gerçekten Bedir’den önce Mekke devrinde ve Bedir Harbi’nde meseleyi, ilâhları seviyesinde ele almışlardı. İlâhlarının haklarını korumak, onlara âit olduklarını ispat için İslâm’a cephe almışlardı. Putlarının itibarını kurtarmak,

154 İbn İshak, s. 312; Hamidullah, *Hız. Peygamber’in Savaşları*, 121; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 256.

şereflerini yüceltmek için bu yeni imana karşı mücadele başlatmışlardı. Onun için Bedir Harbi'ne gelmişlerdi ve yine onun için bu en büyük putlarını diğer putları temsilen buralara kadar getirmişlerdi. Fakat bu insanlar, Bedir mağlubiyetinden sonra vâki olan harplere bir daha putlarını getirmeyeceklerdi. Hudeybiye Musâlahası'na yine putlarıyla gelmeyeceklerdi. Mekke'nin Fethi'nde kendilerine yardım etmesi için yine putlarını yerlerinden çıkarmayacaklardı.

Bu fevkalâde gerçek, dikkatlerimize mazhar olmalıdır ki, Medine devrinde vuku bulan harpler, Mekke devrinde nâzil olan âyetlerin bir yorumu mahiyetindedir: "Allah'ı bırakıp, kendilerine fayda ve zarar vermeyen putlara taparlar"¹⁵⁵ O halde, Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar vermeyecek olan putlara ne diye taparsınız? Size de, Allah'ı bırakıp taptıklarınıza da yazıklar olsun ¹⁵⁶ Bu mealde daha başka âyetler de vardır.¹⁵⁷ Biz bu âyetlere zihnimizde ayrı bir yer verebilirsek, Medine devrindeki harplerle bağlantılarını hemen bulabiliriz. Müşrikler Bedir'de putlarını temsilen en büyük put Hubel'i getirmişlerdi, fakat onun bir faydası olmamıştı. Buna mukabil Uhud'da artık putlarının hiçbirisini getirmemişlerdir, fakat bu sefer de onların bir zararı dokunmamıştır. Bütün bu olanlar, bu insanlar ile putları arasındaki ilişkilerin seyrini göstermesi bakımından değer taşır. Gerçekten bu çerçeve içinde, bu insanların ortaya koydukları tavır, tesadüflerle, unutkanlıklarla ve ihmallerle izah edilemez.

Gerçekten bu tavır, tesadüflerle, unutkanlıklarla ve ihmallerle izah edilemeyecek kadar önemlidir. Bedir mağlubiyeti İslâm'ın ilk zamanlarından itibaren gelişen zaman çizgisi içinde sadece bir kesittir. O güne kadar bu insanlar meseleyi, dışlarında kalan, fakat kendilerini aşan "varlıklar" seviyesinde görmüşlerdi. O güne kadar meseleyi üst-şuur seviyesinde ele almışlardı.

155 Furkan, 25/55.

156 Enbiyâ, 21/66.

157 Örnek olarak bkz. Hac, 22/12; Yûnus, 10/18.

Bedir mağlubiyetiyle beraber artık bu insanlar meseleyi kendi dışlarında telakki etmiyorlardı. Zira, yıkılan gururları ve kaybolan itibarları meseleyi artık dışlarında telakki etmelerine müsaade etmiyordu. Bu insanlar için artık mesele “İlâh” meselesi olmaktan çıkmış, bir “gurur” meselesi haline gelmişti. Mesele artık “şahsi mesele” halini almıştı. Daha önce taşıdığı “ilâhî muhteva” yerine, “beşerî hüviyet” kazanmıştı. Meselenin şahsi mesele halini alması, o insanların bu meseleyi artık “şuur” seviyesinde anladıkları, bu seviyede ele alacakları mânâsına gelir.

Netice olarak İslâm Bedir mağlubiyetiyle beraber verdiği şokla bu meseleyi ilâhlar seviyesinden şahıslar seviyesine aşağı doğru çekmişti. Bundan sonra artık ilâhları vasıtasıyla onlara hitap etmek yerine, doğrudan doğruya onları kendine muhatap seçecekti. Meseleye artık şahıslar seviyesinde kalarak beşerî ölçüler içinde çözüm arayacaktı. Bundan sonra o, beşerî ölçüler içinde vereceği, Uhud gâlibiyeti gibi birtakım tatminlerle meseleyi çözüme ulaştıracaktı.

Biz bu açıklama ve değerlendirmemizde devamlı surette bir şoktan ve bu şoku alan taraftan bahsettik. Halbuki şok iki taraflıydı ve şoku veren bir taraf daha vardı. Onlar hakkında da bazı tahliller yapılması, meseleyi vuzuha kavuşturması bakımından önemlidir. Bunun için ana hatlarıyla olsun Mekke devrini hatırlamamız gerekir.

Mekke devrinde, Müslümanların sayısı çoğaldıkça ve gelen âyetler, Mekkeli müşriklerin putlarını hedef aldıkça Mekkeliler'in gayzı, kini gittikçe artıyordu. Bunun için akla gelen ve gelmeyen her türlü işkenceyi uygulamakta tereddüt göstermediler. Ellerini, ayaklarını develere bağlayıp ters istikametlerde diri diri parçaladılar. Döve döve öldürdüler. Kitleler halinde seneler sürecektir açlığa terk ettiler. Daha bunun gibi ne varsa hepsini reva gördüler.¹⁵⁸ Hal-

158 Urve b. ez-Zübeyr, s. 104; İbn İshak, s. 340-342; İbn Sa'd, I, 203; İbn Seyyidinnâs, I, 102-114; Taberi, II, 328-329; Ya'kûbî, II, 28; Ebû Zehra, I, 392-404; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 99-108.

buki bu insanların İslâm'ı seçmiş olmaktan başka günahları yoktu. Bütün bu işkenceler İslâm'ı seçmiş olmaktan ötürü onlara lâayık görölüyordu.

Mekke devrini temsil eden bu işkencelerin bu insanlarda bir gerilim doğurmuş olması tabiiydi. Fakat, bu devrede artarak devam eden baskılar bu gerilimin patlamasına müsaade etmiyordu. Ancak, Medine'ye Hicret edip dış baskılar kalktıktan sonradır ki, içlerinde mevcut bu gerilimin patlamasını engelleyecek âmiller artık kalmamıştı. İslâm Medeniyeti biliyordu ki, mensupları ne kadar mükemmel, fedakâr ve sabırlı olurlarsa olsunlar, bir noktadan sonra insandırırlar. Bunun içindir ki, onlarda mevcut bu gerilimin makûl ve beşerî yollarla alınması elzemdir.

O devrelerinde İslâm kendisine intisap eden Müslümanlardan daha önce aralarında vaki olmuş dargınlık ve kırgınlıkları unutmalarını istemişti. Müslümanlar bu ilâhî isteğı memnuniyetle kabul etmişlerdi...

Fakat buna karşılık Müslümanlar ile müşrikler arasında durum böyle değildi. Bir defa Müslümanlarda Mekke devrinden kalan bir gerilim vardı. Bu gerilim onlardan alınmalıydı. Ancak nasıl alınacaktı.

İslâm Müslümanlardan, müşriklerin yaptıkları işkence, zulüm ve haksızlıkları unutup, onlarla dost olmalarını istiyemezdi. O zaman bu çekilenlerin izahı kalmazdı. Bir başka yol olarak, Müslümanlara az kaldı biraz daha sabredin onların sizlere yaptıklarını siz de onlara yapacaksınız, diyemezdi. O takdirde kendi var oluş gayesi ile çelişmiş olurdu.

Bu bakımdan ilâhî takdir bu gerilimi Müslümanlardan, müşriklere zulüm, işkence, haksızlık ederek değil, aslanlar gibi kılıçlarıyla savaşıarak almayı tercih etmişti. Böylece Müslümanlar içinde bulundukları gerilimden kurtulmuşlar ve aynı zamanda işkence, zulüm, haksızlık yapmaktan kaçınarak kat kat daha büyümüşlerdi. İlâhî takdir bu harplerde müşriklere de aynı hakkı tanımıştı. Fakat Uhud harbinde onlar, Mekke Devrinde yaptıkları zulüm, işkence ve haksızlıklara devam etmişlerdi.

Psikolojide “gerilim” insanların hareket ve davranışlarını yönlendiren duygu yoğunluğudur. Muhakkak bunun alınması gerekir. Fakat onun alınması ayrı bir meseledir.

Biz konumuz itibariyle bu meseleyi asr-ı saadetteki Müslümanlar açısından ele alırsak gerçek yine değişmeyecektir. Nitekim Mekke’de yaşanan hadiselerin Müslümanlarda hâsıl ettiği gerilim şayet alınmamış olsaydı, biriken bu potansiyel yeni kurulmakta olan İslâm medeniyetinin temel dinamiklerini etkileyebilirdi.

Yine ayrıca bir ihtimal olarak bu potansiyel cemiyet içerisinde fertler arası sürtüşmelere, daha tehlikelisi kişiyi kendi içinde bölerek psikolojik bazı meselelerin çıkmasına sebep olabilirdi.

Her iki halde de, istenmeyen durumlar ortaya çıkacaktı. İslâm Medeniyeti artık kendi mensupları arasında değişik ölçülerde mevcut bu gerilimi onlardan almak gâyesiyle bu potansiyeli kanalize etmek durumundaydı. Yalnız, bu, hem kendisi ve hem de karşı taraf için nihai çözüm olmalıydı. Nitekim, o, çare olarak mukabil işkencelere cevaz veremezdi. Bunun gibi, diğer yollara da iltifat edemezdi. Bundan sonra artık geriye en mutedil yol ve en geçerli usul olarak karşı taraf ile eşit şartlar altında bir harbin kabulü kalıyordu. Tabii bu eşitlik sayı veya teçhizat bakımından değil, iki tarafın elinin kolunun bağlı olmaması tarzında bir eşitlikti.

Bunun içindir ki, İslâm Bedir harbini gündeme getiriyordu. Zira, bu harp iki taraf için de şarttı. Bu harp ya bir gâlibiyet veya bir mağlubiyeti inhisarında tutuyordu. Bir harp ve bu harple gelecek gâlibiyet, Müslümanlardan senelerin verdiği gerilimi almak ve onları rahatlatmak bakımından elzemdi. Bu sayede daha ölçülü davranacaklar, daha itidal dâiresinde hareket edeceklerdi. Mekke’nin Fethi’nde bu insanların ne kadar âlicenap davrandıkları ve ne kadar lütufkâr olduklarını tarihin vefakâr sayfalarından öğreniyoruz. Geçmişe dair hiçbir davaları olmamasında bu gâlibiyetin payı büyük olmalıdır.¹⁵⁹

159 İbn Hişâm, IV, 25-27; Ya’kûbî, II, 58-61; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 283-295; Ebû Zehra, III, 1004-1008.

Yine bunun gibi bir harp ve bu harbin getireceği mağlubiyetin diğer cephe için daha başka faydaları vardı. Zira, Câhiliye Devri'nin beklediği şahsiyet yapısından İslâm'ın istediği şahsiyet yapısına geçebilmeleri için böyle bir yardıma ihtiyaçları vardı.¹⁶⁰

Netice olarak, İslâm böyle bir harple iki taraflı gayesini gerçekleştirmiş oluyordu. O, bir harpte ısrar ettiği kadar bu harbin Müslümanlar ile müşrikler arasında yapılmasında yine aynı derecede ısrar gösteriyordu. Zira, bu harp daha başka kuvvetler arasında da yapılabilirdi.

Mekkeliler'e başka bir düşman vasıtasıyla bir gerilim verilebilirdi, Ebrehe'nin filleri ile gelip Kâbe'yi yıkmaya çalışması gibi. Fakat, bu çeşit mağlubiyet küçümsedikleri bir zümre ve reddettikleri bir iman karşısında olmadığı, aksine gâyesi başka olduğu için şuur-altındaki birikimin şuurlaşmasına, Müslümanlarla yapılacak bir harp kadar yardım getiremezdi.

Keza, Müslümanlardan bu gerilimi Mekke ordusu yerine daha başka bir ordu ile "ikame hedefler" olarak almak mümkündü. Fakat bu da yine Mekkeliler'le yapılmış bir harp kadar Müslümanları rahatlatmayacaktı.

İslâm'ın bu alternatiflere iltifat etmeyerek, bu harbin ve bundan sonraki harplerin ancak Müslümanlar ile müşrikler arasında yapılmasında ısrar etmesinin bir gayesi daha vardır. Bu gaye buraya kadar zikredilen ve bundan sonra da zikredilecek olan her bir harbin kendi ünitesi içinde müstakil gayesini içine alan ve onları bir bütün olarak izah eden "ana gaye" oluyordu. Bu gaye şu idi: Müslümanlar ile müşrikler arasındaki diyalogu sağlamak, kopukluğu önlemek. Bunda ne kadar muvaffak olduğunu dökülen kanın cüz'i kalmasına karşılık, İslâm'ın büyümesi ve gelişmesi hususunda alınan netice gösterir.¹⁶¹

160 İnanç değiştirme (konversiyon), teessür ve şokun önemi büyüktür; Doksat, 1985-1986 *Ders Yılı Basılmamış Doktora Ders Notları*, s. 18-24.

161 Urve b. ez-Zübeyr, s. 132; İbn Hişâm, IV, 26-27; Vakıdî, I, 121-127, 199-200, 206; Ya'kûbî, II, 56-61; Ebû Zehra, I, 632; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 292-295; Abidin Sönmez, *Resulullah'ın Diplomatik Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 253-257.

Bunun içindir ki, bu araştırmamızda harpler bölümünde ve tabii Bedir Harbi'nde, İslâm'ın kendisinden üç kat daha fazla bulunan, teçhizat ve mühimmatı da o ölçüde olan düşman karşısında aldığı neticeden zafer diye bahsetmekten bilhassa kaçınmış bulunuyoruz. Zira, zafer kelimesi, daha çok beşerî duygular arasına sıklıkla bir kelimedir. Bir tarafa fazla gurur payı ayırırken, bir diğer tarafa o nispette eziklik getirecek bir kavramdır. Halbuki karşısındakinin şahsiyetini yıkmak, haysiyetini rencide etmek gibi bir tavır İslâm'ın gayesinin çok dışındadır.

İslâm'ın mecburen kabul ettiği bir harpten maksadı kat'iyyen zafer kazanmak olamazdı. O, Bedir'i bir zafer kazanmak olarak kabul etseydi, Uhud'taki mağlubiyeti nasıl karşılayacaktı? Hendek'teki direnişi nasıl göze alacaktı?

O, birinci gâlibiyeti bir zafer kazanmak şeklinde görmediği için, ikinci mağlubiyeti de bir zafer kaybetmek şeklinde düşünmüyordu. Hakikaten o, ikinci harpteki mağlubiyeti ne kadar istemiyorsa, birinci harpteki gâlibiyeti de o kadar istemiyordu.

Gâlip gelmek, mağlup olmak onun gayesi dışındaydı. O, sadece metodunun icaplarına göre hareket ediyordu. Meseleleri yapılarına göre telakki ediyordu. Bunun için gâlip gelmek icab ediyorsa gâlip geliyor, mağlup olması gerekiyorsa mağlup oluyordu. Harpten çekilmek lazım geliyorsa onu yapıyordu.

Bedir Harbi'nden Hendek Harbi'ne geçeceğimiz bu sıralarda, bu iki harbin müşterek bir değerlendirmesini yapmak, Hendek Harbi'ni daha iyi anlayabilmek bakımından önemlidir. Gerçekten bu iki harbi zafer kazanmak - zafer kaybetmek gibi beşerî duygulara hitap eden zahiri görüntülerinin arkasındaki hakiki vechesiyle tahlil etmediğimiz müddetçe, meseleyi anlama imkânımız olmayacaktır.

Nitekim, İslâm tarihçileri, Bedir'i büyük ve muhteşem bir zafer olarak gördükleri içindir ki, hemen arkasından gelen Uhud mağlubiyetini bir türlü hazmedememişlerdir. Fani duyguların bas-kısı altında ve beşerî mantığın çerçevesi içinde kendilerini zafere o

kadar şartlamışlardır ki, ona gölge düşürmemek için Uhud mağlubiyetini tevillerle, gerçekleri zorlamakla geçiştirmek istemişlerdir. Hendek Harbi'ne dokunmamışlardır bile, onu öylece bırakmışlar, lâıyk olduğu gibi değerlendirmemişlerdir. Zira, onda tevil edecek daha az malzeme bulmuşlardır. Hudeybiye Musâlahası'nı yine öyle sathi izahlarla geçiştirmişlerdir. Tabii bu teviller, zorlamalar ve sathî izahlar fazla inandırıcı olmamıştır.¹⁶²

Şu hususu ehemmiyetine binaen tekrarlamakta fayda vardır. İşaret ettiği mucizeler bakımından Uhud mağlubiyeti, Bedir gâlibiyetinden çok daha önemlidir. İslâm Medeniyeti'nden başka hangi medeniyet olsaydı, geçirdiği bunca tecrübeden sonra Bedir gibi bir harbi kabul etmekte tereddüt göstermezdi. Tabii gâlip gelmeyi de behemehâl isterdi. Bu arada, her medeniyetin bu gâlibiyetten beklediği daha başka olurdu. Fakat, maksatları harbin neticelenmesinden sonra ancak anlaşılabilirdi. İslâm, Bedir'de böyle bir harbi kabul etmekle kendinden başka her medeniyet gibi sadece bir harp kabul etmiş olarak bu medeniyetlerle tavır beraberliği içine girmiştir.

Fakat, Uhud Harbi'nde mesele değişik hüviyet kazanacaktır. Zira, İslâm, diğer medeniyetlerle gösterdiği "tavır beraberliği"nden ancak Uhud Harbiyle ayrılacak ve ancak o sayede kendi hususiyetlerini ortaya koyacaktır. İslâm Medeniyeti'nden daha başka hiçbir medeniyet olamazdı ki, ilerideki gayesi için böyle bir mağlubiyeti göze alabilsin. İslâm Medeniyeti o gün için son derece aleyhte olan bu şartlara râzı olup, bu mağlubiyeti kabullenebilmiştir. Bu bakımdan İslâm Medeniyeti'nin ihtişamını, büyüklüğünü, ilâhî olma vasfını bu mağlubiyette buluyoruz. Ancak, Uhud mağlubiyetiyledir ki, Bedir, sıradan bir harp olmaktan çıkmış, ayrı bir hüviyet kazanmıştır.

Yalnız, Uhud'u sadece bu tarafla ele almakla yine meseleyi lâıykı vechile anlamış olmayız. Evet, Uhud Harbi, Bedir'in gayesini izah ediyordu. Fakat, aynı zamanda "Hendek" Harbi'ni yorumluyordu. Hudeybiye, Musâlahası'na yeni boyutlar getiriyordu. Onu

162 İbn Hişâm, III, 355-375; Ya'kûbî, II, 50-51.

farklı değerlendirmemize yardım ediyordu. Mekke'nin Fethi'ndeki İslâm'ın icraatına ve fetih sonrası İslâm'ın tavrına izah getiriyordu. Bunun içindir ki, İslâm'ı anlamak isteyen herkes, onun harpler safhasını teferruatına varıncaya kadar takip etmelidir. Bu harpleri, birbirinden koparıp öyle ele alamaz. Bu takdirde, büyük metodolojik hatalara düşer. Bu harpleri bir bütün olarak görmeli ve onları bu bütün içinde tetkik etmelidir. Fakat, değerlendirmelerine Uhud mağlubiyetiyle başlamalıdır.

Gerçekten, Müslümanlar için ölçü Uhud idi. Buna mukabil müşrikler için ölçü Bedir'dir. Uhud mağlubiyetiyle beraber Mekke lideri "Bedir'in intikamını aldık" ve benzeri ifadeleriyle hep bu hususa işaret etmek istiyordu.¹⁶³ Buna mukabil, İslâm Medeniyeti, Uhud mağlubiyetini değişik boyutlarda tekrarlayarak, tavrını daima bu mağlubiyete göre tespit etmiştir. Zira, İslâm Uhud'da feda ettiklerinden sonra, onların beşerî taraflarının tatmin bulması için kendinden daha neler vermesi gerektiğinin plânlamasını yaparken, müşrikler de Bedir'de kaybettiklerine karşılık daha neler isteyeceklerinin hesabı içindeydiler.

Uhud mağlubiyetinin bir mucize olduğu hususunda belli bir açıklama zeminine ulaşmış bulunuyoruz. Fakat buna mukabil Bedir gâlibiyetinin yine bir mucize olması lüzumu daha az önemli değildir. Fakat, bu mucize nerededir ve nasıldır? Hemen, şu hususun tespitinde fayda vardır ki, tarihçiler nazarında Uhud mağlubiyeti kendi ünitesi içinde kalan bir mağlubiyetten ibaret olduğu için herhalde mucize kabul edilmiş değildir. Mağlubiyetler ne zamandan beri mucize sayılıyordu. Onu mucize yapan bu mağlubiyetteki gâyesidir. Yine, bunun gibi, Bedir galibiyeti de sırf bir galibiyetten ötürü mucize olmuş değildir. Galibiyetler mucizeyi değil, kudreti temsil eder, hâkimiyeti gösterir. O, bu galibiyette, varmak istediği gayesiyle mucizedir.

163 İbn İshak, s. 312-313; İbn Hişâm, III, 45; Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Savaşları*, s. 121; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 256.

Bedir'in mucizeliği, Uhud gibi bir mağlubiyet pahasına müşrik-leri şoka sokmaktır. Mucize, ileride ne kadar büyük bir mağlubiyeti, gerektirebileceğini bildiği halde, bu şokun bütün bunlara değeceği hususundaki, İslâm'ın takdiridir. Ortaya çıkan neticenin onu haklı çıkarmış olmasıdır. Onun devam eden mucizesi, bir tek şokla iktifa etmiş olmasıdır. Zira o, ilk şoktan sonra, bir ikinci şok, bir şok daha, tekrar bir şok ve yine bir şok şeklinde devam etseydi, bu insanları ne hale getirirdi, onları ne kadar mühim bunalımlara çekerti.

Nitekim, ilk şoktan sonra Mekke halkının ne kadar büyük bir gerilime düştükleri malumdur. Bu insanlar, kadınları tarafından tahkir ediliyordu. Kimsenin yüzüne bakamıyorlardı. Kölelerine söz geçiremiyorlar ve Mekke sokaklarında dolaşamıyorlardı. Bu mağlubiyet, suçluların bulunması hususunu gündeme getiriyor ve cemiyet içerisinde münakaşalara, çatışmalara ve aşırılıklara zemin hazırlıyordu.¹⁶⁴ Şayet, İslâm, bu şoklara devam etseydi, sürüp giden kavgaların getirdiği kızgınlık, kırgınlık ve nefret, ne kadar derin boyutlar kazanacak, cemiyetin sosyal bünyesini ne derece parçalayacaktı. Gelecekte İslâm'ın istediği birliğin kurulması da ne kadar güçleşecekti. Halbuki yeni şok vermek şöyle dursun, İslâm, ilk şokun verdiği gerilimi onlardan kısa zamanda geri alacaktı.

Oysa, onun bu şoklara devam etmekte ne kadar haklı gerekçeleri vardı. Bedir mağlubiyetiyle beraber, Ebû Cehil'in "Düşmanlığım kat kat arttı" tarzındaki itirafı duyulmuştu. İslâm ordusunun harbi kazandıktan ve bu itirafı duyduktan sonra geri çekilip, kini o kadar artan düşmanını kendi haline bırakmayı tercih etmesi düşündürücüdür. Zira, değil Hz. Muhammed gibi dahi bir kumandan, kavgaya eden iki insan bile, bilebilirdi ki, ilk darbeyi vurduktan sonra bir kenara çekilip sendeleyeni rakibini beklemek karşı tarafın kendine gelip silahını çekmesi olurdu ki, bu tavır insanın kendisini mahkum etmesi demektir.

164 İbn Hişâm, III, 3-6; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 248.

O gün için bunları takip etmek mümkün değildiyse, daha sonraki müddet içinde niçin İslâm kendi istediği bir zamanda ve tensip edeceği bir mekânda onları harbi kabule zorlamadı? Meseleyi nihai çözüme ulaştırmadı? Halbuki böyle bir gerilim içindeyken, bu insanların akl-ı selimi ile düşünmeleri mümkün değildi. Ne yapacaklarını, ne edeceklerini bilemezlerdi. İsaletli kararlara varamazlardı. Bu durumda onları mağlup etmek, bir öncekinden daha kolaydı.

İslâm, bizim yorumlarımıza ihtiyaç bırakmayacak kadar bu gerçeği bizzat kendisi yorumlamıştır. Bu bakımdan, Uhud kendi içinde iki merhale gösterir: Harbin ilk safhasında İslâm ordusu kesin bir gâlibiyet kazanmış ve düşman ordusu bozulmuşken, bir itaatsizlik sebebiyle İslâm askerlerinin mevzilerini terk etmeleri sonucu, Mekke ordusunun bir geri çevirme harekâtıyla, İslâm ordusu o derece büyük bir mağlubiyete dûçar olmuştu. Burada mühim hususlar vardır. İslâm ordusunun, Bedir'in bitmesiyle bu kadar bekledikten ve karşı tarafın da bu derece kuvvet toplayıp hazırlanmasından sonra kabul ettiği harpte dinamizmini korumuş olmasıdır. Vurucu güç olarak Bedir'den çok daha zinde olan bu ordunun mağlubiyeti, artık acz yüzünden değildi. Onun, bu harpte gâlip gelirken göstermek istediği bir gerçek ve yine aynı harpte mağlubiyeti kabul ederken anlatmak istediği bir mânâ ve bir sır vardı. Nitekim, bu mağlubiyet, bazı tâli sebeplerden doğmuştu. Bu nokta gerçekten önemlidir. Zira, bu itaatsizlik, muharip askerin kumandanına karşı bir isyanı olmadığı gibi, karşı tarafa iltihak etmeyi istemek şeklinde tezahür eden toplu bir hareket de değildi. Bu itaatsizlik, sadece geri mevzileri tutmakla vazifeli askerin aldığı emri yanlış değerlendirmesiydi. Netice olarak İslâm, harbin kendi içindeki safhalarıyla, karşısında kim olursa olsun üstünlüğünü gösterdikten sonra, stratejisi icabı mağlubiyetin zaruretinin işaret ediyordu. Nitekim itaatsizlik şeklinde tezahür eden yanlış anlama bu harpte vuku bulmuştur ve bu mağlubiyet esnasında Bedir'de olduğu gibi bir ilâhî yardım da gelmemiştir.

İslâm gâlip gelmiş, fakat sonra mağlup olmuş, bir zaman sonra geri çekilmiş ve daha sonra tavizkâr bir tutum göstermiştir. Bunların hepsi bir gâlibiyete, karşılık vermek içindi. Halbuki, biz bugün artık şu hususu, yirminci asrın yaşadığımız realitelerinde daha iyi biliyoruz. Batılı müstevliler Afrika ve daha başka neresi varsa istila ettikleri her yeri sömürgeleştirmiş ve bu topraklarda yaşayan insanları köleleştirmişlerdir. Bu kadarla kalmamışlar, inançlarını ve bütün değerlerini onlara zorla kabul ettirmişlerdir. Yüzlerce sene böyle devam etmiştir. Yirminci asrın bu son çeyreğinde siyasi istiklâllerini kazanıp devlet kurduktan sonra bu insanlar efendilerinin imanlarını ve değerlerini temsil etmekte onlarla yarışmışlar ve bunları yaşatmakta daha ısrarlı ve kararlı davranmışlardır.

İslâm da pekâlâ böyle yapabilirdi. Üst üste takip edeceği harplerde alacağı gâlibiyetlerle bunları mağlubiyet psikozuna çekip, çaresiz bir teslimiyet içinde, temsil ettiği imanı bunlara kabul ettirebilirdi. Bu yol, hem daha kısa ve hem daha emin olurdu. O, asla böyle yapmıyacaktı. Onunla diğer medeniyetler arasındaki fark buradaydı. Nitekim o, hem daha uzun sürecek ve hem de netice-nin alınması hususunda hiçbir beşerî garantinin mevcut olmadığı kendine mahsus bir yol takip edecekti. O, bugüne kadar hep daima kendinden vermiş, bundan sonra da yine kendinden verecekti. Bu, onun her şart altında değişmeyen davranış türüydü. Netekim, Mekke'nin Fethi'ndeki İslâm'ın tavrı, Uhud mağlubiyetinde, Hendek direnişinde ve Hudeybiye Musâlahası'ndaki tavrıyla beraberlik içindeydi. Fetihle beraber, Mekke sokaklarında zafer şenlikleri yapılmıyordu. Kâbe'de zafer çığlıkları yoktu. Kimsenin malına, mülküne, namusuna dokunulmuyordu. Kimsenin şerefiyle oynanmıyor, gururu kırılmıyordu. Bu fetih'te fethin ancak ismi kendine ait idi. Nitekim, İslâm, o güne kadar kendine yapılanların hesabını sormayacaktı. Ayrıca, fethin bütün imkânlarını ve nimetlerini onlar hesabına terk edecekti. Hz. Muhammed (s.a.) ordusuyla beraber Medine'ye doğru geri çekilecekti.¹⁶⁵

165 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 179, Hadis No: 6681; İbn Hişâm, IV, 25-27, 35-36; Taberi, III, 60-61; Vâkıdî, I, 416; Ya'kûbî, II, 59, 60; Ebû Zehra, III, 1009-

Bu Peygamberî tavır, fetih ve bu fethi hazırlayan harpler dizisinin “ekonomik hedefli” olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Şan, şöhret, mevki, itibar kazanmak için de değildi. Kin, nefret, intikam gibi beşerî duyguların sâikiyle hiç değildi. Fetih, kendi gayesini fetih günü Hz. Bilâl-i Habeşî'nin (r.a.) Kâbe'de okuyacağı ezanla ilân edecekti.¹⁶⁶

İslâm, gâlipken de mağlupken de aynı davranış içindeydi. Ağırbaşlıydı, mütevazıydı. Dâima karşısındakine hak tanıyan bir tutumu vardı. Bunun için o, Bedir'den sonra çekimser davranmıştı. Zira, ileride kendini seçeceklerin aşağılık kompleksine kapılmalarını istemiyordu. Mensupları arasına girecek bu kimselerin dış tesirler olmaksızın, hür iradeleriyle, şahsiyetleri yıkılmamış olarak, tam ve sağlam şahsiyet yapısıyla kendini tercih etmelerini istiyordu. Bunun için onlara mühlet veriyordu. Düşünmeleri ve kendi kendilerini tanımaları için imkân tanıyordu. O, sağlam şahsiyet konusunda son derece hassas davranıyordu. Bedirle beraber verdiği şoktan sonra bir yenisini vermek bir yana, bu bir tek şokun doğurduğu gerilimin bile uzun zaman onlarda kalmasını, onların şahsiyet yapıları bakımından mahzurlu görüyordu. İki sene gibi kısa bir zaman sonra bunu onlardan alacak ve bu insanları eski hallerine geri götürecekti.

C- Hendek Harbi: Diyalog İçin İlk Adım

Hendek harbi, Bedirle beraber gelen şokun takip ettiği seyrin üçüncü safhasını teşkil eder. Daha kesin bir ifade ile Hendek harbi daha önce vukû bulan Uhud mağlubiyeti ve daha sonra vaki olan Hudeybiye sulhu ile beraber Bedir şokunun sosyometrik etkilerinin ölçümü bakımından bizlere önemli kıstaslar verecektir.

Hendek Harbi, kronolojik olarak üçüncü sırayı teşkil eder. Bedir ve Uhud harpleriyle, Müslümanlar ile müşrikler arasında kurulmuş eşitlikten sonra, bu harp kritik bir durum gösterir. Tabiidir ki,

1010; Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları*, s. 175-179; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 289-295; Hitti, I, 175; Sönmez, s. 252-255.

166 İbn Hişâm, IV, 33; Ya'kûbî, II, 60-61; Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 178.

müşrikler bu kritik durumu değerlendirmek isteyeceklerdi. İslâm'ın da bu durum karşısında kendine âit tavrı olacaktı. Nitekim, müşrikler kurulmuş olan eşitlikle tatmin bulmamışlardı. Bu eşitliği lehlerine bozmak ve Mekke devrindeki üstünlüklerini tekrar bir harple yeniden kurmak istiyorlardı. Bunun için kendilerini bir daha harbe karar almak mecburiyetinde hissediyorlardı.

Takriben iki senelik bir hazırlıktan sonra bâdiyedeki kabilelerden de yardım toplayarak bir ordu tanzimi ile Medine-i Münevvere'ye müteveccihen yola çıktılar. Fakat, Medine'nin etrafını hendekle çevrili buldular. Bir müddet bu hendekler önünde kaldılar. Fakat, İslâm'ın harp etmemekteki ısrarı üzerine, beklemenin bir fayda vermeyeceğine kanaat getirerek, peyderpey eski yerlerine geri döndüler. "Hendek Muharebesi" adıyla tarihe geçecek bu karşılaşma da bu şekliyle son buluyordu.¹⁶⁷

Fakat, burada yorumlanmaya muhtaç noktalar vardır. İlk olarak, Mekke ordusunun böyle bir harbi kabulde ne derece samimi olduğu hususunda bir hükme varmamız gerekir. Acaba, hakikaten ortaya çıkmış olan bu eşitliği lehlerine bozmak için bu insanlar böyle bir harbi istemekte ne derece samimiydiler?

İlk bakışta, harp için toplanmış ve yine harp etmek üzere yola çıkmış bir ordunun, harp etmek istemesindeki samimiyetten şüpheyle bahsetmek çelişkiler taşır. Bizi, bu konuda şüpheye sevkeden husus bu ordunun gösterdiği tavrın kendi içindeki tutarsızlığıdır. Harp etmek üzere o kadar emek ve masrafla toplanmış, donanmış ve bir o kadar yoldan gelmiş bir ordunun, önüne çıkan bir engel karşısında fazla bir şey yapmadan beklemesi ve daha sonra ortaya çıkan bir kum fırtınası ile kısım kısım geri dönmüş olması düşündürücüdür.

Beslediğimiz şüphelerde daha haklı olabilmek için, kazılmış hendeğin vasıflarını hatırlamamız lüzumu vardır. Bu hendek, takriben üç metre genişlikte olup, bir o kadar derinliğe sahipti.¹⁶⁸ Bura-

167 İbn Hişâm, III, 229; Taberi, II, 580; Ya'kübi, II, 50; Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Savaşları*, s. 132-137; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 268.

168 İbn Hişâm, III, 231-232; Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Savaşları*, s. 132-138.

da, bir sual konuyu aydınlatması bakımından önemlidir. Evet, acaba gerçekten bu hendekler aşılamaz mıydı? Zira, biz biliyoruz ki, Medine'nin etrafında hurmalıklar mevcuttu ve bir hurma ağacı on-beş ilâ otuz metre yükseklikteydi. Bu durumda, her bir hurma ağacıyla üçer boydan iki köprü yapılabilir ve geceleyin bir uçtan öbür uca sürülebilirdi. Fakat, bunlar karşı tarafa ulaşabilmek için hendeğin ortasından desteklenmek gibi bir takım zahmetlere vâbeste olacaktı. Bu takdirde, hurma ağaçları altışar metre boyda kesilir, diğer bir ağaç gövdesi hendeğe paralel yatırılırdı. Altışar metrelik ağaçlar bu gövdeyi hem bir tekerlek ve hem de destek gibi kullanarak karşı cânibe erişebilirdi. Yalnız askerin bu köprülerden geçerken boy hedefi olacağı endişesi daha başka yolları zaruri kılabilirdi.

Hendeğin dibinden diğer yüzüne dayanacak merdivenlerle yine bu ordu bir gece içinde karşı tarafa geçmiş olurdu. Yine bunun gibi, hendeğin dibine inen asker, birbirinin omzuna basarak kuleler kurabilirdi. Kurulacak iki kademeli bu kuleler ordunun karşı tarafa geçmesine fazlasıyla kifâyet ederdi. Belki bunlara hiç ihtiyaç kalmazdı. Üç metre derinliğinde, üç metre uzunluğunda ve bir metre genişliğinde olmak üzere bu hendek doldurabilirdi. Görünmek endişesiyle bu derinlik bir metre düşürüldüğü takdirde, doldurulacak hacim altı metreküp olurdu. Bu miktar, bir iki amelenin kürekle birkaç saatte dolduracağı yarım kamyon toprağa tekabül ederdi ki, binlerce kişinin bulunduğu bir orduda bu iş hem daha kolay, hem daha çabuk yapılabilirdi.

Ne var ki, Mekke ordusu, bunların hiçbirine iltifat etmemiş, sadece beklemiştir. Zaman geçirmekle iktifa etmiştir. Mekke ordusu akli ermediğinden bunları yapmıyor değildi. Aciz de değildi. Bu orduda kumanda mevkiinde bulunan kimseler, hakikaten fazlasıyla zeki olup, harbin kanunlarını ve kazanılma şartlarını çok iyi takip eden kimselerdi. Fakat, bu insanlar, bunların hiçbirine tevessül etmemişlerdi de hendek önünde kalmış ve daha sonra yavaş yavaş

muhasarayı kaldırıp dönmüşlerdi. Son kafilе de muhasarayı kaldırmak için kabul edilebilir bir mazeret beklemiş, ortaya çıkan kum fırtınasını sebep göstererek ağırlığını alıp geri dönmüştü.¹⁶⁹

Tabiidir ki, şiddetli fırtına o gün için mazeret sayılabilirdi. Fakat, bu insanların daha önceki günlerde hiçbir şey yapmamış olmalarını izah edemezdi. Daha önce dönmüş kafileler için durum yine aynıydı. Bu kimseler, hazırlıklarını ikmâl ile Mekke'den hareket ederlerken harp etmek üzere yola çıkmışlardı. Fakat, Medine'yi çerçeveleyen hendekler önünde beklemedikleri bir strateji ile karşı karşıya olduklarını anlamışlar, durmuşlar ve dönmüşlerdi.

Bu gerçekler bizi, şüphelerimizin düğümlendiği noktaya götürüyor. Bu insanlar harp etmek için bir araya gelmişler ve yine harp etmek için yola çıkmışlardı. Bunların hepsi doğrudu. Fakat, yine şu husus da doğrudu ki, bu insanlar harp etmekte ısrarlı değildiler. Harp etmemiş olmaktan memnun veya meysus oldukları hususunda bir fikre varabilmemiz için, bu kimselerin bu noktadan sonraki tavırlarını takip etmemiz yetecektir.

Mevcut şartların bizi getirdiği bu noktada, müşriklerin harp etmemiş olmaktan ancak memnun olduklarını daha muhtemel görüyoruz. Onların bu harpten gayeleri, Uhud'da sağlamış oldukları eşitliği lehlerine çevirmek idi. Bunun için böyle bir harbe ihtiyaç duyuyorlardı. Buna karşılık İslâm, hendekler kazarak kendileriyle harp etmek istemediğini kesin tavrıyla ortaya koymuştu. Hendeklerin arkasına çekilip pasif direnişi ihtiyar etmekle, bu karşılaşmada bekledikleri üstünlüğü peşinen onlara bırakmıştı.

Bu durumdan sonra artık, bu insanların harp etmekte ısrar etmeleri için sebep kalmıyordu. Hem zaten harp etmekte ısrar etselerdi, bunun bir avantaj olduğu kadar dezavantaj olması da

169 İbn Hişâm, III, 250; Ya'kübî, II, 50; Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Savaşları*, s. 155-156.

muhtemeldi. Gâlip gelme ihtimali kadar, mağlup olma ihtimali de mevcuttu. Kendilerini sonu belli olmayan bir tehlikeye atmış olacaktı. Verecekleri zâyîât arasında yakınları, sevdikleri, dostları olacaktı. Belki kendileri de ölümler arasında kalacaklardı. Sonuç olarak, böyle bir harpte, harbin netice itibarıyla taşıdığı ihtimallerin lehlerine yorumlanması için makul sebepler yoktu. Buna ilaveten, kendilerini böyle bir tehlikeye attıktan sonra, en iyi ihtimalle gâlip geldikleri takdirde, elde edecekleri bu durumdan çok daha farklı olmayacaktı. Mühim ve ciddi tehlikelerle karşılaşmadan, istediklerine, ümit etmedikleri kadar kolay kavuşmuş olmaktan memnun ve kurdukları üstünlükten de tatmin bulmuş olacaktı ki, harp etmekte direnmediler. Hem zaten harp, onlar için gâye değil bir vasıtaydı.

Baştan beri kullandığımız “gerilim” tabiri üzerinde durmak gerekir. Şayet bu insanlar, Hendek Harbi’ne, Uhud Harbi’ne gelirken taşıdıkları gerilim kadar büyük bir gerilim içinde gelmiş olsalardı, nasıl olsa bu hendekleri aşarlardı. Hiçbir engel ve hatta son hadine varmamış hiçbir tabii âfet, bu insanları yapacakları böyle bir harpten vazgeçiremezdi. Nitekim, bu ordunun içinden hâlâ bu gerilimden kurtulamamış olan Nevfel b. Abdullah el-Mahzumî isimli kimse, atıyla bu hendeği aşacaktır.¹⁷⁰ Acaba, bir kişinin aştığı bu hendek, bir ordu tarafından niçin aşılamayacaktı?

Gerçekten, bu insanlar Hendek karşısında Uhud’daki tavırlarını ortaya koyabilmiş değildiler. Taşıdıkları gerilim, ne yerde yatan bir ölünün cesedini parçalayıp ciğerini çiğneyecek kadar şiddetliydi ve ne de yerlerinde oturup keyiflerine bakmalarına müsaade edecek kadar hafifti. Zira, bu kimseler Uhud Harbi’ne Bedir mağlubiyetinden sonra gelmişlerdi. Halbuki Hendek Harbi’ne Uhud gâlibiyetinden sonra geliyorlardı.

170 Ahmed b. Hanbel, I, 275; İbn Hişâm, III, 273; Vâkıdî, II, 470; Taberi, II, 573-574; Hamidullah, *Hız. Peygamber’in Savaşları*, s. 149.

Sonuç olarak, onlar Hendek'te harp etmediler. Fakat, İslâm'ın takip ettiği strateji ile harp etmiş ve kazanmışçasına Uhud'dan arta kalan gerilimden önemli ölçüde kurtulmuş olarak dönüyorlardı. Fakat, bu arada, İslâm'ın kendilerine tanımış olduğu üstünlükle iktifa etmemişlerdi. Üstünlüklerini, değerlerine göre idrak etmek ve bununla teselli bulmak istiyorlardı. Bunun için Câhiliye Devri'nin hâkim tavrına uyararak, hendek etrafında kendilerini metheden cümlelerle kibir ve gururla dolaştılar. Karşı tarafa tecavüzkâr cümlelerle sataştılar.

Buna karşılık, Hz. Muhammed'in kat'i talimatı vardı. Hiçbir şekilde ve surette bunlara cevap verilmeyecekti. Bu talimat Hendek Harbi'nde tatbik edilen stratejinin gayesini içinde saklı tutuyordu. Bu bir harp ise her şey serbest değil miydi? Fakat, Hz. Muhammed kararlıydı. Ne isterlerse söylesinler, karşılık verilmeyecekti.

Bu harp, diğer harplerden büyük farklarla ayrılıyordu. Bedir ve Uhud'da harp, fiili sahada vâki olmuşken, Hendek'te lisanen vuku buluyordu. Müşrikler daha önceki harplerde Müslümanlarla karşı karşıya gelip kılıçlarıyla, gürzleriyle, oklarıyla dövüştükleri halde, bu harpte mücadelelerini sözleriyle sürdürüyorlardı. Harp, söz düellosu şekline dönüşmüştü. Müslümanların cevap vermemekte ısrar etmesi üzerine, bu düello tek taraflı devam edecekti. İslâm fiili sahada onlara bıraktığı üstünlüğü, sükûtuyla lisanî sahada yine onlara bırakmış oluyordu. Bu mühim fark, artık zihinlerimizde belirginleşmiş oluyor. Daha önce olan harplerdeki bazûnun yerini bu harpte dil almıştı, kılıcın yerini de söz.

Hz. Muhammed bunun için karşılık vermeyi yasaklamıştı. Bu yasaklamadan maksat, taşıdıkları gerilimden bu harpte nihai mânâda kurtulabilmelerine yardımcı olmak içindi. Şayet böyle olmasaydı ve karşılık verilseydi, bu insanlar Uhud Harbi'ne geldikleri kadar, belki daha fazla bir gerilim içinde kalırlardı. Bu ise, harplerin birbirini takiben devam etmesi demektir. Halbuki onlar her türlü

baskıdan uzak, canlarının istediğini yapmakla ve akıllarına geldiği gibi konuşmakla içlerinde düğümlenmiş duyguları çözüyor ve zihinlerindeki müşkillerden kurtulmuş oluyor, rahatlıyorlardı. Rahatlamak demek, içlerinde mevcut, İslâm'ı kabule engel olan gerilimden kurtulmaları demekti. Müşrikler Mekke'den buralara kadar ciddi bir gerilimle gelmişlerdi. Fakat, onları hendeklere getiren gerilim, artık onları hendekler önünde tutmaya yetmiyordu. Bunun için, orduda çözülme başlamıştı. Beraber gelen gruplar, yavaş yavaş ayrılıp eski yerlerine dönüyorlardı.

İman edenler hesabına ne kadar gurur vericidir ki, Hz. Muhammed'in kararındaki muvaffakiyet sınırları yekvücut olarak gelen bir ordunun parçalar halinde ric'at etmesiyle sınırlandırılmayacak kadar şümûllüdür. Bu mükemmel kararıyla o, bir daha karşılaştıkları zaman, bu insanların kendi karşısında keyiflerince hareket etmelerine, istediklerini söylemelerine ve akıllarına geldiği gibi konuşmalarına artık müsaade etmeyecekti. Hz. Muhammed ileride yapacağı sulh ile bu insanların duygularını, düşüncelerini ve hareketlerini bir sulhün sayılı maddeleri ile disiplin altına alacaktı. Münasebetleri, sınır tanımaz keyfilikler seviyesinden, sınırlı bir zemine çekecekti. Yoksa, onun sükûtu emretmesi, hendeğin aşıp aşılamayacağı endişesinden değildi. Yine bunun gibi, hendek kazılma emri de düşmanın fazla kalabalık olmasından değildi.

Bu husus gerçekten önemlidir. Zira, Hendek Harbi'nin mucize sayılması veya sayılmaması bu konuyu anlama tarzımıza bağlıdır. Hendek Harbi'nin mucizesi, onun hendek kazmış olması değildir. Herkes düşmanından korunmak için birtakım çarelere başvurur. Hendeğin niçin kazılmış olduğu önemlidir. Bunun için, bizim bu hendeğin kazılma sebepleri üzerinde durmamız gerekir.

Evvelâ biz yorumlarımızda daha serbest kalabilmek için, bugüne kadar yaygın bir kanaatle hesaplasmamız gerekir. Bu kanaat odur ki, Hz. Muhammed düşmanın kalabalık bir şekilde gelmesinden duyduğu endişeyle, bu hendeklerin kazılmasını çare olarak

münasip görmüştür.¹⁷¹ İslâm'ın bu harbi kabul etmemesini, Mekke ordusunun mücehhez ve fazla kalabalık olmasında aramak, meseleyi öneminden daha aşağı seviyelere çekmek olur. İslâm bu harbi kabul etmemiştir. Fakat bunun sebebi, Mekke ordusunun mücehhez ve sayıca çok olması değildir. Bu tavrı böyle değerlendirmek meseleyi materyalist açıdan ele almak olur. Bu, İslâm'ın ilk günden beri mücadele ettiği bir düşünce yapısı ve davranış türüdür.

Ayrıca, harp tarihinden öğreniyoruz ki, harplerin kaderini orduların sayı ve techizat bakımından üstünlüklerinden ziyade daha başka unsurlar tayin eder. Orduların muzafferiyetini hazırlayan âmiller arasında aritmetiğin sayıları aşağılarda kalır. Böyle olmasaydı, iki ordu karşı karşıya gelince askerler sayılır, kilolar, yaşlar, boylar hesaplanır, buna techizatları eklenir, gâlip ile mağlup böylece bulunurdu. Bir taraf yorulmadan zafer kazandığı için sevinç içinde, diğer taraf zarar görmeden mağlup olduğu için memnun olarak yerlerine dönerlerdi. Fakat, bugüne kadar böyle bir icraat yoktur ve bundan sonra da olmayacaktır. Çünkü, orduları zafere götüren âmiller arasında bunlar teferruatta kalır. Hatta, bunların ötesinde, orduların beklediği zaferi, eğitim de vaad edemez. Belki eğitimin değeri, bu sayılan hususlardan önemlidir. Fakat, nihâî karar, onun da değildir. Eğitim harp etmeyi öğretir, silah kullanma yatkınlığı verir. Ancak ölmeyi öğretmez... Zafer artık, ölümü kabullenebilmek gibi, daha ciddi bir tavır bekler. Eğitimin getireceği imkânlar yanında çok daha önemli olan bu husus eğitimle öğrenilemeyecektir. O büyük ve muhteşem vakıayı göze alabilmek için, ayrı bir ruh yapısına ihtiyaç vardır. Ruhun ve zihnen daha başkaya donanımına sahip olmak lüzumu vardır. Bu seciyeyi insanlarda iman temsil eder.

Gâlibiyetin aradığı bu vasıflar Mekke ordusundan ziyade, İslâm ordusunda mevcuttu. İslâm ordusu niçin ve neden harp ettiğini biliyordu. Böyle bir harp onun için iman meselesiydi. Buna mukabil, Mekke ordusu gâye birliğinden mahrumdu. Tabiidir ki,

171 İbn Hişâm, III, 230-231; Hamidullah, *Hızır Peygamber'in Savaşları*, s. 132; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 267-268.

Mekke ordusunun mühim bir kısmı bir gerilim sonucu harbe gelmişlerdi. Fakat, Mekke şehri dışından celbedilen askerlerin bir kısmı macera aramak için gelmişlerdi, diğer kısmının niyeti ganimet toplamaktı, bir diğer kısmı orduya şan şöhret bulmak için katılmışlardı, bazıları da kendilerini ispat için tâ buralara kadar gelmişlerdi. Bunların hepsi şâirlerin, kabile kabile dolaşarak okudukları âteşin şiirlerle heyecanlanarak, hissiyatlarının tesirinde kalarak buralardaydılar.

Sonuç şu oluyordu ki, beraber geldikleri arkadaşlarını harp meydanında terk edip gidenlerden hiçbiri, his seviyesini aşabilmiş değildi. Kaldı ki, İslâm'ın üstünlüğü bu kadarla da kalmıyordu. Bir orduyu neticeye götüren onun bir tek kişinin emir ve komutasında, disiplin içinde birleşmiş olmasıdır. İslâm ordusu yine bu bakımdan şanslıydı. Hz. Muhammed, Uhud mağlubiyetini askeri vechesi itibariyle tenkid ederken, bu muvaffakiyetsizliği, disiplinde görülen aksamalarla izah ederek, meselenin ciddiyeti üzerine daha o günlerde askerlerinin dikkatini çekmişti.¹⁷²

Buna mukabil, Mekke ordusu yine bu imkânlardan mahrumdu. O, tek bir kumandan emir ve komutasında birleşebilmiş değildi. Tabii bu durum disipline de tesir edecekti. Her kabileden gelen asker, kendi büyüğünün sözünü dinleyecekti. Kimse kimseye laf anlatamıyordu. Herkes başına buyruk dolaşıyordu. Hendek Muharebesi'nde grupların istedikleri zaman muhasarayı kaldırıp yerlerine dönmek üzere harbi terk etmelerinde bu emir ve komuta zincirindeki boşlukların boyutlarını buluyoruz.¹⁷³

Bundan ayrı olarak, Mekke ordusunda kabilelerden gelmiş cengâverler nefret ve sevgiden öte, birbirlerini tanımıyorlardı bile. Birbirlerinin harp kabiliyetinden, harp hususiyetinden ve ne kadar güvenilir olduklarından habersizdiler. Halbuki İslâm ordusu için bu handikaplar mevzubahis değildi.

172 Âl-i İmran, 3/152-153; İbn Hişâm, III, 10.

173 İbn Hişâm, III, 229; Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 144-148.

Böylesine üstün vasıfları hâiz İslâm'ın bu kadar mühim noktalarda aksamalar gösteren bir ordu karşısında geri çekilmesini, harp etmekten ürkmesiyle izah etmeye kalkışmak meseleyi ciddiyetinden aşağı seviyelere çekmek olur. O, bu tavrıyla resmen mağlup olmasa da hükmen mağlup duruma düşeceğini bilecek kadar meseleye vâkîf idi.

Artık bizlere düşen böylesine kahredici imkânlar elinde iken, hükmen mağlup sayılmaya rızâ gösterecek kadar fedakârlıkta bulunmasının sebeplerini arayıp bulmak olacaktır.

Buraya kadar, bu harp küçük üniteler halinde ele alındı. Kesitlerin, boyutları sınırlı olduğu için yorumlar mevzîi kalıyordu. Fakat, artık meseleyi bütün olarak ele almak durumundayız.

Bir sual, bu harbin değerini ifade etmesi bakımından önemlidir. Gerçekten Hendek Harbi ilâhî midir, yoksa değil midir? Bu soru, cevabını bulmalıdır. Çünkü, ilâhî olması, mucize olmasını gerektirir. Mucize ise, mucizevî tarafı nedir? Onu mucize yapan unsurlar nelerdir? Yok, ilâhî değilse beşerîdir. Beşerî olması sıradan bir harp olmasını gerektirir. Ayrıca, takip ettiği strateji itibarıyla bu sıralamada aşağılarda kalacaktır. Zira, dünya tarihinde onun gibi daha binlercesi vardır ki, düşmanın çok gelmesi üzerine surlar arkasına çekilip, bezip gitmelerini gözlememiş olsunlar. Yegâne fark, surların yüksekliğine karşı hendeklerin derinliğidir.

Daha ilerisi vardır. Üç yaşındaki bir çocuk mahallede oynarken yaşıtlarının kendisini dövmeye gelmesi üzerine kaçır, kapıyı arkadan sürgüler ve bir yere siner. Üç yaşındaki çocuğun iç-güdüleriyle yaptıklarını, İslâm'ın stratejisini “düşmanın çok gelmesi üzerine hendekler arkasına çekilmiştir” şeklinde yorumlayarak aynı paralelde göstermekle onun ilâhî olduğu kimseye anlatılamaz. O, ciddiyetine lâyık yorumlar bekler. Ancak, bu sayede sıradan bir harp olmaktan çıkacaktır. Hemen şu hususun beyanında fayda vardır. Gerçekten, İslâm'ın bu harpte kabul ettiği stratejide

düşmanın hususiyetlerinin bir etkisi yoktur. Hendek harbini anlamada düşülen hata, onun gâyesini sadece onu kendi sınırları içinde kalarak anlama gayretidir.

Oysa biz, önceki satırlarda bu harplerin bir bütün olarak düşünülmesi zaruretiyi paylaşmıştık. Bunun için, konuyu İslâm'ın ilk günden beri tatbik ettiği umumi tâbiye (taktik) çerçevesinde anlamak mecburiyetindeyiz. Ayrıca kan gütme, küfüv ve benzeri sosyal müesseseler, cemiyet içerisinde hâlâ müessiriyetini koruyordu. Bu müesseseler, fertler arası ve kabileler arasında olduğu kadar, vuku bulacak harplerde de en katı kalıplarıyla prensiplerinin tatbikini istiyordu.

Hendek muharebesi, harpler dizisinde üçüncü sırada yer alır. Onun bu durumu, konuya ayrı bir hassasiyet getiriyordu. Mesele zaten kan davası haline gelmek istidadı gösteriyordu. Bu durumda en büyük strateji, bu harplerin kan davası halinde müzminleşmesine müsaade etmemekti. Bir gâlibiyet, bu gâlibiyetin zaruri kıldığı bir mağlubiyet, bu mağlubiyetin istediği bir gâlibiyet ve bu gâlibiyetin beklediği bir mağlubiyet şeklinde fâsid daireye düşülmüş olacaktı. Câhiliye Devri'ndeki gibi, seneler boyu sürüp gidecekti. Alınacak yanlış bir karar, meseleyi ne kadar yanlış mecralara çekecekti.

Bu durumda biz, artık İslâm'ın Hendek Harbi arefesinde ne kadar büyük bir dilemma içinde olduğunu tahmin edebiliriz. Gerçekten İslâm, karar safhasında son derece müşkül bir durumda idi. O gün için harbi, kabul etmek veya etmemek şeklinde iki şık mevzu bahisli. Harbin kabulü halinde, iki ihtimal mevcuttu: Gâlibiyet veya mağlubiyet. Her iki ihtimal de İslâm'ı endişelendiriyordu. Gâlip gelmesi halinde veya mağlup olduğu takdirde her şey aleyhine tecelli edecekti.

Gâlip geldiği takdirde düşman Bedir'de aldığı şokun bir yenisini daha alacaktı. Yine bir gerilim içine düşecekti. Bu durumda, mesele tekrar bu gerilimi onlardan almak gibi bir mahiyet kazana-caktı. Bu takdirde, yine bir mağlubiyet hazırlamak gibi bir durum ortaya çıkacaktı.

Şayet onların istediği gibi, mağlup olmayı kabul etseydi, bu takdirde kendi insanlarından seçkin bir zümreyi feda etmek bir yana, müşriklerin ihtiraslarına yeni imkânlar getirmiş olacaktı. Bu durumda, bu insanlar, İslâm öncesi değerlerine yeniden döneceklerdi. Bu ise, onların putlarını yeniden ilâh kabul etmeleri demekti. Böylece artık şuur, güçlenen üst-şuurun yardımıyla, şuur-altının parça parça şuurlaşmasına engel olabilmek için vahyin birikimini şuur-altında tutabilmek bakımından yeniden imkânlarla kavuşmuş olacaktı. Netice olarak, İslâm, Hendek Muharebesi öncesinde öyle bir mevkide bulunuyordu ki, gâlip gelse de, mağlup olsa da bütün gelişmeler aleyhinde olacaktı.

Biz, konuya, hendekleri aşarak bir de Müslümanlar zâviyesinden bakmakla, düşüncelerimizi daha zenginleştirmiş oluruz. Şayet Müslümanlar, Uhud'da uğradıkları mağlubiyetten komplekse düşmüş olsalardı, İslâm, Hendek Harbi'nde böyle bir stratejiyi benimseyemezdi. Hangi neticeye varacaksa, harbi kabullenmek durumunda kalırdı. Mevcut gerilim, meseleyi böyle bir noktaya kendiliğinden getirirdi. Halbuki biz, Müslümanların hendekler arkasındaki tavırlarını her türlü dengesizlikten berî buluyoruz, hallerinden emindirler. Düşmanın tahrikleri karşısında kendilerine sahiptirler. Uhud mağlubiyetiyle bu insanlar ciddi bir gerilime düşmüş değildiler. Yoksa dışa vurulamayan bu potansiyel, kendi içine yönelir, sürtüşmelere sebep olurdu. Mesela Uhud mağlubiyetinde Hz. Peygamberi dinlemeyip mevzilerini terk eden okçular ile aralarında en azından münakaşalar ve kavgalar vaki olurdu. Fakat ne kadar şayan-ı dikkattir ki aralarında bu çeşit hadiseler ve kırgınlıklar vaki olmamıştır. Müslümanlar arası birlik, bütünlük, beraberlik, din kardeşliği zerre miktarı zarar görmemişti. Bu önemli bir durumdur ve ancak Hz. Peygamberin önder şahsiyetiyle vücut bulmuştur. Nitekim Hendek Harbi'nde Müslümanlar dışa karşı olduğu kadar, kendi içlerinde de büyük bir dayanışma ve beraberlik içinde bulunmuşlardır.¹⁷⁴

174 Ya'kûbî, Tarih, II, 50; Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 148-156.

Müslümanların Hendek direnmesinden ne kadar mühim bir gerilime düşmediklerini daha sonra vâki olacak Hudeybiye Sulhü'nde de takip edebiliyoruz. Bu muâhede bir mağlubiyetin ve bir direnişin resmen tescili oluyordu. Bu yüzden, Müslümanların aleyhine olup, tavizkâr maddeleri muhtevî idi. Buna mukabil Müslümanlar, bu sulh akdinin dayanılması güç maddeleri karşısında yine bir komplekse düşmüş değildiler. Bu teşhisin, ne derece isabetli olduğunu Mekke'nin Fethi'ndeki Müslümanların tavırlarında buluyoruz.

Biz bu zincirin halkalarını tekrarlayarak bu noktaya yine gelelim. Uhud mağlubiyeti, arkasından Hendek direnişi ve daha sonra Hudeybiye'de tavizkâr bir sulh, bu insanları ciddi bir komplekse sürükleyememişti. Mekke'nin Fethi'nde bu insanlar aşırılıklara düşmeyeceklerdi. İtidallerini koruyacaklar, vakar içinde davranacaklardı.

Netice olarak, Hendek Harbi'nde çıkan bir kum fırtınasıyla beraber geri kalan Mekke ordusu ağırlıklarını toplayarak ric'at ettiler. Bu “Mukaddes Fırtına” bizleri yeni ve değişik yorumlar iklimine götürecektir. Zira biz askerlik ilminden öğreniyoruz ki, geciken yardım geciktiği ölçüde değerinden kaybeder. Buna mukabil yine biz, gayet açık ve net biliyoruz ki, bu fırtına Müslümanlar için bir “İlahî Yardım” niteliğindedir.¹⁷⁵ Bu durumda öyleyse niçin ve neden Mekkeli müşrikler hendekler önüne indikleri an veya o akşam yahut ertesi gün ve akşam, belki daha sonraki gün ve akşamlarda bu ilâhî yardım gelmemiştir de, ancak yirmi küsür gün sonra vaki olmuştur. Demek ki, bu yardım önemlidir fakat gecikmesi daha önemlidir.

Bu durumda biz, “yardım etmek” ve “geç gelmek” gibi, birbiriyle uyum göstermeyen bu iki ilâhî tavır, iki ayrı yorumla değerlendirmek ve bir noktada birleştirmek gibi bir mesuliyeti üstlenmiş bulunuyoruz. Yardımın geç gelmesi noktasına geçmeden önce,

175 Ahzab, 33/9; Bakara, 2/214.

yardımın bizzat kendisi hususunda bir fikre varmamız gerekir. Uhud Harbi'nde Müslümanlar mağlup olmuşlardı. Bedir'de yardım geldiği halde, bu mağlubiyette hiçbir ilâhî yardım bahis konusu olmamıştı. Arkasından Hendek Harbi gelip çatmıştı. Aslında bu karşılaşma bir harpten ziyade bir geri çekilme hüviyeti gösteriyordu. Müşriklerin tecavüz-kâr tutumları karşısında Müslümanlar geri çekilmiş ve susmuşlardı. Arka arkaya bir mağlubiyet ve bir geri çekilme vuku bulduğu halde hiçbir yardım gelmemiş olması onları ilâhî takdirin kendilerini terk ettiği hususunda tereddütlere sevk edecekti. Halbuki Müslümanların ilâhî takdirin kendileriyle beraber olduğunu bilmeleri elzemdi. Çünkü ileride bir sulh akdi, ağır maddeleriyle beraber onları bekliyordu. Bu ilâhî tavır hem Uhud mağlubiyetinde yardım gelmemesi hususunda Müslümanlarda doğan endişe ve tereddütleri telafi etmek ve hem de ileride bir sulh akdine tahammül göstermeleri bakımından onlara sabır ve metanet telkin etmek gayesini takip ediyordu.

Yardımanın lüzumundan sonra, onun gecikmesinin gereği noktasına varmış bulunuyoruz. Yardım, taşıdığı ilâhî hüviyet bakımından onun geç gelmesi, çok daha büyük mucizelere işaret eder. Bu bakımdan onun büyüklüğüne gölge düşürecek tarz ve usullerdeki yorumlardan bu ilâhî mucize namına kaçınmamız gerekir. Nitekim bu fırtınanın gecikmesini, atmosfer içinde oluşan basınç merkezlerindeki farklar sebebiyle, hava kitlelerinin yer değiştirmesi şeklinde, tabiat kanunları gereği sayarak meseleyi böyle izah etmek, onu ilâhî ihtişamından aşağı seviyelere çekmek olur. Şayet bu fırtına tabiat kanunları çerçevesinde kalsaydı, Kur'an çölde benzerleri sık sık görülen bir hava akımını ilâhî yardım diye bahse değer bulmazdı.

Ayrıca bu gecikmeyi Müslümanların birtakım sıkıntılarla imtihan edilmesi gerekçesiyle izah etmek de tatmin edici değildir. Bedir'de yardım, zamanında gelmiştir fakat burada gecikmiştir. Her ikisinde de mucizevî taraflar olmalıdır.

Bu kısa itirazdan sonra şu hususun tekrarında fayda vardır. Biz Hendek Harbi'nin ilâhî olma vasfını, diğer harplere nisbetle, yardımın gecikmesi şeklinde, ona ait bu boyutta yine buluyoruz. Bu konuda, Müslümanların Medine'ye Hicret etmesiyle beraber kesilen diyalogu, bu devreden sonra artık harplerin temsil ettiği hususu önemlidir.

“Diyalog” kavramı, bu harplerde kendi içinde üç merhale gösterir:

- Karşılıklı yüzyüze gelme ve harp etme,
- Karşılıklı yüzyüze gelme, fakat harp edememe,
- Karşılıklı yüzyüze gelme, konuşma ve anlaşma.

Dikkatlerden uzak değildir ki, Medine'ye Hicret'ten sonra iki taraf ilk defa Bedir Harbi'nde, daha sonra Uhud Harbi'nde karşı karşıya gelmişlerdi. Bu karşılaşma hemen, iki tarafın birbiriyle vuruşması şekline dönüşmüştür. Bilhassa müşrikler Müslümanlara karşı kin, nefret, öfke doluydular. Onları görmeye tahammül edemiyorlardı. Gördükleri takdirde hemen çatışmaya giriyorlardı. Onları öldürüyorlardı. Öldürmekle kalmayıp cesetlerini parçalayıp, ciğerlerini yiyorlardı.

Birbirlerini görmeye tahammül edemeyen bu iki taraf, daha sonra hendekler önünde karşı karşıya geleceklerdir. Fakat harp edemeyeceklerdir. Bu şekilde her iki tarafın karşı karşıya gelmeleri, fakat harp edemeden, vuruşmadan, dövüşmeden hendekler önünde yüzyüze bakmaları, birbirlerine tahammül edip sabır göstermeleri, erişilmiş bir seviyedir. Varılan bu seviye son derece önemlidir. Zira ileride yine karşı karşıya gelecek bu insanların birbirlerine anlayış göstermeleri hususunda bir ön tekliftir.

Üçüncü ve son merhalede bir sulh akdi için karşı karşıya gelecek bu insanlar artık vuruşmayacaklardır. Karşılıklı yüzyüze oturup konuşacak ve anlaşacaklardır. Halbuki arada hendekler yoktur artık. Bu durumda Hendek harbiyle Hudeybiye Sulhü arasındaki tek

ve en önemli fark Hendek Harbine nisbetle Hudeybiye Sulhun'de bu hendeklerin ortadan kalkmış olmasıdır. Mesele bu açıdan ele alındığı takdirde Hendek Harbi'nin bir harpten ziyade bir sulhün ön hazırlayıcısı durumunda olduğu hususu açıklık kazanır.

Özet olarak, Hendek harbini mucize kılan husus, Hz. Peygamberin tercihiyle ve kararıyla Medine-i Münevvere'nin etrafına hendek kazılmasıdır. O asırlarda ve daha sonraki asırlarda insanlar kendilerini korumak için taştan kaleler, surlar inşa ediyorlardı.

Hz. Peygamberin hendek kazılmasını istemesi ve bunda ısrar etmesi, Medine'nin etrafında taş ocaklarının bulunmamış olmasından değildi. Eğer sur inşa edilmesi istenseydi bunun daha başka yolları vardı. Nitekim herkes kapısının önünde kerpiç döker, daha sonra onları sur inşa edilecek mahallere götürür ve surlar inşa ediliirdi. Bu usul hendek kazmak için, keski ile vurulduğu zaman kıvılcımlar saçan volkanik kitleleri yotmaktan çok daha kolaydı. Kerpiğin topraktan olması inşa edilecek surları değersiz kılmayacaktı. Çin seddinin büyük bir kısmının kerpiçten yapılmış olması bu hususta bir fikir verebilir. Ayrıca her asırda toprak, koruganlar için en önemli malzeme olmuştur. Daha önemlisi gelen müşrik ordusunun elinde kılıçtan, oktan- yaydan daha başka bir şey de yoktu.

Hz. Peygamberin hendek kazılmasını istemesi, müşriklerin Müslümanları görmeğe ve onlara tahammül etmeye alışmaları içindi. Hendeğin genişliği, sur inşa edildiği takdirde doğacak mahzurlara benzer olarak insanları birbirinden uzak tutacak mesafelere baliğ olacak miktarlarda değildi. Vasat bir evde, misafir odasında karşılıklı oturan misafirlerin aralarındaki mesafeden daha azdı. Bu bakımdan hendek müşrikler ile Müslümanları bir odanın sınırları ölçüsünde karşılıklı getirmiş bulunuyordu.

Biz surlar inşa edilmesi yerine hendekler kazılmasındaki "İlâhî gaye" yi ve bunun tecellisi mahiyetinde Hz. Peygamberin uygulamasında ne derece muvaffak olduğunu Hudeybiye sulhunde görüyoruz. Hudeybiye sulhunde aradan hendek kalkmıştır, müşrikler

ile Müslümanlar karşı karşıya gelmişlerdir, fakat kavga döğüş çıkmamış ve bir sulhun maddelerini konuşmak üzere bir arada olmuşlardır ve kısa bir zaman sonra “Mekke Fethi” müyesser olmuştur. . .

İsmi, etrafına kazılmış hendeklerden alan ve tarihe Hendek Muharebesi diye geçmiş bulunan bu harp de artık her şeyiyle bitmiş oluyordu.¹⁷⁶

D - Hudeybiye Sulhü: Diyalogun Teminatı

Hendek Muharebesi'nden sonra artık iki tarafın karşılaşması, ancak Hudeybiye'de olacaktı. İsmi akdolunduğu mevkiden alan bu sulhü anlayabilmemiz için evvela bu sulhü anahatlarıyla hatırlamamız zarureti vardır.¹⁷⁷

Ahmed Cevdet Paşa, vecîz üslubuyla bu sulhü şöyle anlatıyor:

“Hz. Muhammed (s.a.) Hicret'in altıncı yılına müsadif Zi'l-kade ayının ilk pazartesi günü binbeşyüz kadar ashâbıyla Medine'den Mekke'ye hareket etti. Niyeti harp etmek değildi. Mekke'ye yalnız umre yapmak için gidiyordu. . . . Buna bir delil olsun diye yanlarına harp aletleri almadılar. Ashâbına yalnız yolcu silahı olan birer kılıç taktırdı. Medineliler'in hac mîkatı olan Zü'l-huleyfe mevkiine gelince, kendileri ihrama girdi ve yetmiş kadar kurbanlık deveye nişan vurdu. Belki Kureyşliler bu ziyarete mâni olurlar ve muharebeye kalkışır diye Gıfâr, Müzeyne ve Cüheyne gibi Medine'nin etrafında bulunan bedevi kabilelerini de birlikte hac etmek üzere davet buyurdu. Bu bedevi kabileleri ise, “Peygamber evvelce kendisini Medine'de muhasara eden Kureyş Tâifesinin içine gidiyor, tehlikeye atılıyor, artık geri gelmek ihtimali yoktur” diye gitmekten çekindiler. Gûya evlerinin işine bakacak kimseleri olmadığını bahane ederek özür dilediler. Resûl-i Ekrem Kureyş'in ahvalini araştırmak için Mekke taraflarına casus gönderdi. Ufân adındaki yere

176 Tevbe, 9/33; İbn Hişâm, III, 250; Ya'kûbî, II, 50; Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 156.

177 İbn Hişâm, III, 355; Ya'kûbî, II, 54; Sönmez, s. 204-212.

vardıklarında, o casus dönüp geldi. Kureyş Tâifesi, Resûl-i Ekrem'in Medine'den çıktıklarını haber alınca toplanmış ve bazı Arap kabilelerini çağırarak, muharebeye hazırlanmış olduklarını ve ikiyüz atlı ile Velid'in oğlu Hâlid'i öncü göndermiş bulunduklarını, onun da Gamim adındaki yerde beklemekte olduğu haberini getirdi. ... Mekkeliler ise, onlardan çok fazla oldukları halde Mekke civarında bulunan kabileleri de toplamışlardı. Hatta Mes'ûd Sakafi'nin oğlu Urve ile Araplar içinde iyi harbetmekle tanınan Ehâbiş Kabilesi şeyhi Hules de vardı.

... Resûl-i Ekrem, muharebe etmek niyetinde olmadığını bildirmek için Ümeyyetü'l-Huza'i'nin oğlu Hıraş'ı Kureyş'e gönderdi. Kureyş ise onu öldürmek için üzerine hücum ettiler. Ehâbiş Arapları araya girip onu kurtardılar, o da gelip işi Resûl-i Ekrem'e bildirdi. Hz. Peygamber muharebe etmek niyetinde olmadığını Kureyş reislerine iyice anlatmak için Hazreti Ömer'i göndermek istedi. Hz. Ömer, ... Affan oğlu Osman gitse daha uygun olur, dedi. Bunun üzerine, Resûl-i Ekrem, Ebû Süfyân ve diğer Kureyş ile görüşüp, kendisinin maksadının yalnız tavaf ve ziyaret olduğunu onlara bildirmek ve Mekke Kureyşliler'i arasında gizli Müslüman olanlar ile görüşüp, onları da teselli etmek üzere, Hz. Osman'ı gönderdi. Kureyş reisleri, onu memnunlukla karşıladılar ve "Kâbe'yi tavaf et" diye teklif ettiler. Hz. Osman ise, "Resûl-i Ekrem tavaf etmedikçe ben tavaf edemem" demekle, Kureyş reislerinin canı sıkıldı ve onu tevkif ederek, göz hapsine aldılar. O sırada Huzaa Kabilesi'nin reisi olan Verkâ'nın oğlu Büdeyl, kendi kavminden birtakım adamlar ile İslâm ordusuna geldi. ... Peygamber'in huzuruna girdi ve "Kureyş tâifesini gördüm. Hudeybiye'nin sulu yerlerine konmuşlar ve tedârikli buluyorlar, geri dönmek niyetinde değiller. Size engellik etseler gerek" diye haber verdi. Resûl-i Ekrem ona da "Biz kimse ile harbetmeye gelmedik. Umre ve tavaf için geldik. Kureyşliler evvelki muharebelerde zayıf düştü, harbe darbe mecalleri kalmadı, isterlerse onlarla bir mütareke yaparım. Eğer isterlerse benim şeriatimin zuhur ve yayılmasına başkaları gibi tâbi olurlar. Yok, eğer böyle yapmak is-

temezler ise, onlarla yalnız kalıncaya kadar muharebe ederim. Artık Cenâb-ı Hak ne murad ettiyse o olur.” dedi. Büdeyl, “Öyle ise ben gidip bunu Kureyş’e haber vereyim.” diye izin alarak gitti. Kureyş reislerinin yanına gittiği zaman, “Ben o zatın yanından geliyorum. Kendilerinden şöyle bir söz işittim. İsterseniz söylerim” deyince, Ebû Cehil’in oğlu İkrime ve Âs’ın oğlu Hakem gibi bazı hafif beyinliler, “Senin vereceğin habere ihtiyacımız yok” dediler. Mes’ûd’un oğlu Urve ise, “Büdeyl’in sözünü dinleyiniz. İşinize gelirse tutar, gelmezse atarsınız” diye nasihat verdi. Bunun üzerine Hişâm’ın oğlu Hâris ile Ümeyye’nin oğlu Safvan, Büdeyl’e, “Söyle bakalım” demişler. O da Resûl-i Ekrem’den işittiğini söylemiş. ... Sonra Mes’ûd’un oğlu Urve, İslâm ordusuna geldi. ... Resûl-i Ekrem, sırf tavaf için geldiğini ve bir mütareke yapabileceğini, eğer Kureyş kabul etmezse, son hadde kadar dövüşeceğini bildirdi. Hâsılı Büdeyl’e ne söylediye, Urve’ye de onu söyledi. ... Urve dönüp Kureyş ordusuna gittiği zaman, “Ey cemâat, ben Kayser’in, Kısra’nın ve Necaşi’nin dîvanlarını gördüm, saraylarına gittim, birçok hükümdarla görüştüm. Yemin ederim ki, hiçbirinin milletinde Muhammed’e ashâbının yaptığı hürmeti, itaati görmedim. Bunlar kolaylıkla dağılacak bir topluluk değildir” diyerek sulh yapılması fikrinde bulunmuştu. Bunun üzerine, Ehâbiş Arapları’nın reisi olan Huleys, “Hele ben de bir göreyim” diyerek kalkıp İslâm ordusuna gelmiş, bir de bakmış ki Kâbe’ye kurban edilmek üzere birçok develer nişanlanmış, Hz. Muhammed’in Ashâbı “Lebbeyk” diye çağırıyorlar, hemen dönüp Kureyş’in yanına giderek, “Böyle Beytullah’ı ziyarete gelmiş olan cemâat nasıl men olunabilir, biz vakıa sizinle anlaşmışız, fakat Beytullah’ı ziyaret edecekleri önlemek üzere, sizinle bir bağlılığımız ve sözümüz yoktur” deyince, Kureyş reisleri de çaresiz sulh olmaya râzı oldular ve sulh yapmak üzere, Arabın en iyi hatiplerinden meşhur Amr’ın oğlu Süheyl’i gönderdiler. Süheyl, İslâm ordusuna gelip, Resûl-i Ekrem ile görüştü ve hemen sulh şartlarının müzakeresine girişti, Bu müzakerelerde uzun tartışmalar oldu. ... Müsâlaha maddeleri üzerinde anlaşmaya varıldı ve Hz. Ali sulhnâmeyi yazmaya memur oldu.

Resûl-i Ekrem, “İlk önce ‘Bismillâhırrahmânırrahîm’ yaz” dedi. Süheyl, “Bu cümleyi tanımam, öteden beri yazılageldiği gibi ‘Bismikallahümme’ yaz” dedi.

Ashap buna karşı çıktılarsa da, kelime üzerinde anlaşmazlık olması istenmediğinden ve mânâca da arada pek fark olmadığından, Resûl-i Ekrem, “Bismikallahümme yaz” dedi. Sonra sulhnâmenin başlığına, “Muhammed Resûlullah” diye yazdırdı.

Süheyl, “Eğer biz senin Resûlullah olduğunu tasdik etseydik, seninle muharebe ve mücadele etmezdik, onun yerine babanın ismini yaz” dedi. Resûl-i Ekrem, “Siz kabul etmeseniz de, ben Allah’ın Resûlüyüm, fakat beis yok. Ey Ali, onu boz da Abdullah’ın oğlu yaz” diye emretti. Hz. Ali “Ben Resûlullah lafzını bozamam” deyince, Resûl-i Ekrem onu kendi eli ile bozdu ve “Abdullah’ın oğlu Muhammed” diye yazıldı.

Sonra on sene müddetle musâlaha yapıldığı yazıldıktan sonra, o sene Müslümanlar Kâbe’yi tavaf etmeden geri dönmek ve ertesi sene gelip Mekke’yi tavaf etmek ve üç günden fazla kalmamak ve o zaman Kureyş Tâifesi Mekke’den dışarı çıkmak şartları yazıldı. Sonra da Müslümanların tarafına geçenlerin geri verileceği madde si yazıldı. Fakat bu madde yalnız Kureyş’e mahsus idi.

Bu madde tasdik olunur olunmaz, Huzâa Kabilesi kalkıp, Hazreti Muhammed’in emânına girdiklerini açıkladılar. Bekiroğulları Kabilesi de, Kureyş’in emanına girdiler.

Sulhnâme tamamlandıktan sonra, altına muhacir ve ensarın bükükleri ve müşriklerin reislerinden orada bulunanların adları yazıldı.¹⁷⁸

178 Buhârî, Megâzî, 35; Müslim, Cihad, 90-97; Urve b. ez-Zübeyr, s. 192-195; İbn Hişâm, III, 366; İbn Seyyidinnâs, II, 113, 124; İbn Hazm, s. 207; Taberi, II, 620; Ya’kûbî, II, 54; Ebû Zehra, II, 752; M. Ali Kapar, *Hz. Muhammed’in Müşriklerle Münasebeti*, İstanbul 1987, s. 216-225; Sönmez, s. 216-217. Hudeybiye Musâhalası’nın mukayeseli metni için bkz. M. Hamidullah, *el-Vesa’iku’s-Siyasiyye*, Kahire 1956, s. 31, no. 11; Kapar, s. 220-221; Sönmez, s. 222-224.

Resûl-i Ekrem, Hudeybiye'de yirmi gün kaldıktan sonra, kurbanları kesip Ashâbı ile beraber Medine'ye döndüler.¹⁷⁹

Hudeybiye Musâlahası'na dair yapılan iktibas burada bitiyor. Fakat şayet biz daha önceki bölümlerde söylenmek istenilenlere zihnimizde mütevazı bir yer verdiysek, bu musâlahada birçok hususun fazlasıyla dikkate şâyân olduğunu hemen fark ederiz.

Evvelemirde şu husus çok önemlidir: Hz. Muhammed Medine'den harp etmek için değil, haccetmek üzere çıkmıştır. Bunu ispat için Zilkade ayını tensip etmiştir. Bilindiği üzere Zilkade, hac aylarının ilkidir. Eşhur-ı Hurum diye adlandırılan, içinde harp etmenin ve daha başka birçok şeyin haram olduğu ayların ikincisidir. Câhiliye Devri'nde yine bu aylara riayet edilirdi. Bu aylar, gelip çatınca kabileler arasında sürüp giden çatışmalar ve daha başka anlaşmazlıklar terk edilirdi. Böylece bütün Arap Yarımadası'nda bir sulh ve sükûn ilân edilmiş olurdu.

Hz. Muhammed'in hacca karar vermiş olması ve bunun için hac aylarının ilkinde yola çıkmış bulunması, harp etmekten ne kadar kaçındığına ve hatta harp etmeyi istemek gibi bir intibain uyanmasına müsaade etmemek gâyesine makrûn idi. Hatta bunu te'kit için kendisiyle hacca gelecek arkadaşlarının harp levâzımatı almasına müsaade etmemekte bilhassa ısrar göstermişti. Kurbanlıklarını Medine'den beraberinde getirmiş olması ve Zülhuleyfe'de ihrama girmiş bulunması, hep bu husustaki niyetini gösteren noktalardı. Gönderilen elçilere hep aynı şeyi tekrarlıyordu: "Biz umre yapmaya geldik, harp için değil."¹⁸⁰

Fakat, Hz. Muhammed hac için geldiği ve ihrama girdiği halde, Kureyş'in gösterdiği mûmânaat üzerine haccetmekten vazgeçecektir. Kureyş ile mütâreke akdedecektir. Fakat bu sulhname, kaleme alınmaya başladıktan maddelerin tesbitine kadar birçok yerde

179 Ahmed Cevdet Paşa, *Peygamber Efendimiz*, İstanbul 1982, s. 211-222.

180 İbn Hişâm, III, 359-363; Ya'kûbî, II, 54; Sönmez, s. 216-217.

itirazlara sebep olacaktır. Daha hemen sulhnamenin başına yazılan “besmeleye”, karşı tarafın murahhas azası Süheyl itiraz etti. İtirazı kabul edildi ve istediği gibi oldu. Arkasından gelen başlık yine itirazlara yol açtı. “Bu musâlaha Allah’ın Resûlü Muhammed ile Süheyl b. Amr arasındadır” ibaresi üzerine Süheyl buna karşı çıktı. “Biz Allah’ın Resulu olduğuna inansak, zaten seninle harp etmeyiz. Bunun için bu silinecek” dedi ve directti. Hz. Muhammed bütün müsamahasıyla bu itirazı da anlayışla karşıladı. Hz. Ali’ye bunu silmesini söyledi. Hz. Ali’nin bunu silmek istememesi üzerine, Hz. Muhammed bizzat kendi eliyle o kısmı sildi ve madde Süheyl’in istediği gibi yazıldı.¹⁸¹

Hz. Muhammed sulhnamenin henüz mukaddimesinde iken ne kadar ciddi itirazlarla karşılaşmıştı. Fakat, daima yumuşaklığı ve karşı tarafa hak vermeyi tercih etmişti. Daha sonra maddelere geçildi. Müşrikler çok ağır teklifler getiriyorlardı. Hele bu maddelerden bir tanesi vardı ki beşerî ölçüler içinde ve Câhiliye Devri değerleri çerçevesinde dayanılması imkânsız idi. Bu madde Müslümanları dilhûn ediyordu. Ayrıca, Müslümanları bağlıyor ve karşı tarafa da o nisbette serbestî tanıyordu.

Bu madde iki ayrı hükümden teşekkül etmişti:

- Kureyş’ten Medine’ye gelenleri Müslümanlar geri verecekler,
- Müslümanlardan Kureyş’e kaçıp gelenleri Kureyş iade etmeyecekti.

Bu maddenin getirdiği külfeti lâıykıyla anlayabilmemiz için Câhiliye Devri âdabını hatırlamamız lüzumu vardır. Câhiliye Devri’nde bir kişi bir kimseye ne kadar kötülük yapmış olursa olsun gelip, “ecirni” - sana sığınıyorum, beni himayene kabul et diye çadırının ipine sarılması halinde, bu çadır sahibi bu kimseyi şartlar ne olursa olsun ve düşman kim olursa olsun, himaye etmek

181 İbn Hişâm, III, 366; Ya’kûbî, II, 54; Sönmez, s. 216-217.

mecburiyetindedir. Bu yüzden öleceğini, aile halkının zarar göreceğini ve akrabalarının ziyana uğrayacağını bilse de tutum aynıdır, bir şey değişmez.¹⁸²

Düşmanı da olsa babasını, amcasını, kardeşini öldürmüş de olsa, kendine sığınan bu kimseyi korumak, onu misafir etmek ve onun bütün ihtiyaçlarını deruhte etmeyi şeref borcu bilen bir kültürden gelen bu insanların, Müslüman olup müşriklerden kendilerine sığınan iman kardeşlerini hiçbir şey yapmadan, düşmana eli kolu bağlı teslim etmenin onlarda doğuracağı bunalımı artık düşünmemiz bile yetecektir. Nitekim Hz. Ömer (r.a.) sulhnâmenin bu maddesi gündeme geldiği zaman, büyük muhalefet göstermiş ve karşı tavrını koyup, bu maddenin kabul görmemesi hususunda çok gayret sarfetmiştir. Daha sonraki zamanlarda, o günlere ait intibahı naklederken şöyle diyordu: “Ben hiçbir zaman o günkü kadar bir musibete düşer olmadım, sürçüp, kaymadım.”¹⁸³

Müşrikler bu kadarını da yeter görmüyorlardı. Müslümanlardan kaçıp kendilerine sığınan kimseleri koruyarak ve geri vermeyerek geleneklerine ne kadar bağlı olduklarını göstermek istiyorlardı. Bu bakımdan sulh maddesinin ikinci bendi, Müslümanlardan kaçıp kendilerine sığınanları geri vermemeyi öngörüyordu.

Aslında, Mekkeli müşrikler musâlahanın bu maddesinin ilk bendiyle, İslâm'ı kabul etmiş birkaç kişinin Medine'ye sığınmasından endişe duyuyor değildiler. Onların bu maddedeki ısrarları daha başka gayeye mâtuf idi. Biz, meseleye, Câhiliye Devri'nin asırlar boyu çizdiği perspektiften baktığımız zaman bu insanların niyetlerini rahatlıkla anlayabiliyoruz. Onlar Câhiliye Devri âdabına ters düşen bu maddeyi kabul ettirmekle geleneklerine çok bağlı Arap kabileleri arasında Müslümanların itibarını sarsmak, onları gözden düşürmek istiyorlardı.

182 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut ty., IV, 154-155; Ya'kübi, II, 17-18.

183 Vâkıdı, II, 606-617.

Buna mukabil, maddenin ikinci bendinde kendilerinin dedelerinden miras aldıkları gelenekleri yaşatmakta ne kadar kararlı olduklarını göstermek istiyorlardı. Bu durumda, dedelerini ancak kendilerinin temsil etme hakkına sahip olduklarını, bu imtiyazın kendilerine ait olduğunu anlatmış oluyorlardı. Müslümanların kendilerine sığınanları geri vermekle ne kadar güvenilir olmadıklarını, halbuki onlar kendilerine sığınanları geri vermemekle ne kadar güvenilir olduklarını, dost düşman herkese göstermiş oluyorlardı. Onlar, bu iki zıt tavrı, bir maddenin dar çerçevesi içinde toplamakla, meseleyi kesin çizgileriyle daha çarpıcı hale getirip, mukayeseyi daha sert bir zemine çekmiştiler.

Biz, buraya kadar, Hudeybiye Musâlahası'nı kendi ünitesi içinde kalarak yorumlamaya çalıştık. Fakat, Hudeybiye bir sulhtür, bir sonuçtur. Onu hazırlayan sebepler zinciri vardır. O, bu harplerin bir muhassasıdır. Bu durumda harpleri anlamadan Hudeybiye'yi anlamak ve Hudeybiye'yi anlamadan harpleri varmak istediği hedef bakımından değerlendirmek mümkün değildir. Harpler sosyal vakıa olarak kendini tekrarlamaz. Gâlibiyet, mağlubiyet ve direniş birbirini takip eder. Biz bu gâlibiyet, mağlubiyet ve direnişin şemalarını Hudeybiye'de buluyoruz.

Hiz. Muhammed'in, "Biz umre yapmak için geldik, harp etmek için değil" demesi ve bunu her vesileyle tekrar etmesi önemlidir. Harpten ne kadar kaçındığını gösterir. Fakat, bir diğer beyanı daha vardır ki, bu da ilki kadar önemlidir ve onu yorumlar mâhiyettedir. Hiz. Muhammed, karşı taraftan gelenlere zaman zaman şöyle demiştir: "Zaruret olursa harp etmekten kaçınmayız." Biz, bu beyanın yardımıyla anlıyoruz ki, Hiz. Muhammed'in harp etmek istememesi aczden değildi. Korkaklıktan, ürkeklikten hiç değildi. Sadece, bir tâbiye -taktik- icabıydı.

Hiz. Muhammed sulhnâmenin başındaki besmeleyi kaldırma isteklerini kabul eder. Halbuki bu bir yerde müşriklerin kendi değerlerine bağlılıklarına müsaade etmekte. Ayrıca, sulhnamenin

dibâcesindeki Allah'ın Resûlü tabirini de sildirttiler. Hz. Muhammed, müşriklerin ve Müslümanların beklediği tepkiyi göstermez. Onu da kabul eder. Halbuki bu, senelerce mücadele ettiği "risalet" müessesesini ikinci plâna almak gibidir. Nihayet yapılan itirazlara rağmen, getirilen bu kadar ağır maddeyi kabul eder.

Bu konuyu harplerin takip ettiği vetire içinde ele aldığımız takdirde, Hz. Muhammed'in harp etmekten ne kadar kaçınmak durumunda bulunduğunu anlarız. Müşrikler mağlubiyet psikozundan henüz kurtulamamış da olsalar, bir takım anlaşmazlıklar elân devam etmiş de olsa, yine de karşılıklı oturulup konuşulabilir hale gelmiş olmaları, İslâm için beşerî zaafırlara hitap eden birtakım sebeplerle bozulamayacak kadar önemliydi.

Onun içindir ki, Hz. Muhammed harp ettiği takdirde gâlip geleceğini söylediği ve bunu bildiği halde, bu kadar ağır tekliflere müsaade ediyordu. Onun bu tavrı, Uhud mağlubiyeti ve Hendek direnişini açıklayacak mahiyettedir. Ayrıca, Bedir gâlibiyetinin hedefini tayin edecek kadar şümullüdür.

Bu durumdan sonra artık biz Uhud mağlubiyetini daha iyi anlıyoruz. Daha sonra Müslümanların hendekler kazarak pasif direnişi niçin ihtiyar etmiş olduklarını daha iyi değerlendirebiliyoruz. Yoksa, bunlar düşmanın sayıca kalabalık olmasından dolayı değildir. Ayrıca, Bedir'in sıradan bir gâlibiyet gayesi gütmeyişini daha iyi fark ediyoruz.

Müşrikler bu ölçünün dışında kaldıkları içindir ki, Müslümanların gâlibiyetini beşerî seviyede telakki etmişler ve kıstas olarak daima Bedir'i almışlardır. Ondan sonraki bütün hareketlerinde ve kararlarında onu dengelemek ve onu bastırmak gibi bir prensibi benimsemişlerdir. Bundan sonra artık, her şeyin kendi hânelerine yazılmasını istiyorlardı.¹⁸⁴

184 İbn İshak, s. 312-313; İbn Hişâm, III, 44-45; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 257.

Buna mukabil, Müslümanlar meseleyi ilâhî plânda telakki ettikleri için, ölçü olarak Uhud mağlubiyetini almışlardır. Daha sonraki karşılaşmalarında Uhud mağlubiyetinin boyutlarını daha küçük mikyaslarda tekrarlayacaklardı. Sonunda gayeleri bu boyutları minimuma indirmektir. Bütün bu sebeplerdir ki, İslâm ordusu Hudeybiye'de harp edecek güçte olduğu halde, ağır şartlarına rağmen sulhü tercih ediyordu. Hz. Muhammed'i düşündüren harp etmek değildi. Harp ettiği takdirde kazanacağı gâlibiyetti. Zira, bu gâlibiyet iki büyük mahzuru beraberinde getirecekti.

-Böyle bir gâlibiyet meseleyi tekrar Bedir öncesine çekip götürecekti. Bu ise her şeyin yeniden başlaması demektir.

-Bu gâlibiyet, arkasından fethi zaruri kılacaktı. Zira, Müslümanların karşısında artık hiçbir güç kalmamış olacaktı. Hz. Muhammed böyle bir gâlibiyetten sonra Mekke'nin fethinden sarfı nazar edemezdi. Halbuki bu ani ve beklenmedik fethi Mekke'li müşrikler hazır değildiler. Vaki olacak böyle bir fetih, Mekke'li müşrikleri tekrar ciddi bir bunalıma sürükleyebilirdi. Ayrıca Müslümanlar da böyle bir fethin beklediği mes'uliyetleri deruhte edebilecek kadar kendilerini hazırlamış değildiler.

Bu durumda, taraflar arasında sürtüşmeler ve aşırılıklar bahis konusu olabilirdi. Bu ise, istikbale mâtuf anlaşmazlıkların daha şimdiden tohumlarının atılması olurdu.

Musâlaha yapıldı ve hac sonraki yıla ertelenerek geri dönüldü. Zira, bu musâlahanın bir diğer hükmüne göre Müslümanlar ertesi sene hacca gelebileceklerdi. Bu bir fetih olacaktı. Fakat, bu fetih, müşriklerin gururunu rencide etmemek için ismiyle ve hedefiyle hacetmek gibi yumuşak bir gaye ile ifade ediliyordu. Fakat, daha o günlerden itibaren sosyal bünye böyle bir fethi kendine hazırlayacaktı.

Biz, Hz. Muhammed'in siyasi dehasında bu hususun seyrini takip edebiliyoruz. Hz. Muhammed Medine'den harp için değil, hac için yola çıkmıştır, bu kat'idir. Fakat, yine kat'i olan bir husus vardır

ki, Kâbe Mekke'dedir, müşriklerin kontrolündedir. Onların iznine bağlıdır. Son karşılaşmaları Hendek'te harp için olduğu halde, onların bu ziyarete müsaade etmeyeceklerini Hz. Muhammed bilmiyor muydu? Bunu bilebilecek kadar müşrikleri tanımıyor muydu? Bu durumda Hz. Muhammed'in Medine'den kalkıp Hudeybiye'ye kadar gelmiş olması nasıl izah edilmelidir? Hz. Muhammed'in askeri dehası kendini ikaz etmemiş ise vahiy niçin irşad etmeyecekti?

Harp etmek mevzubahis olmayınca, hac da müşriklerin iznine bağlı kalınca, hac için yola çıkmak ve hac yapmadan onların istediği gibi bir mütareke ile geri dönmek, gerçekten sosyal bünyeyi ileride vaki olacak bir fethe hazırlamak gayesini takip ediyordu. Bu taktiğin ne kadar muvaffak olduğunu Mekke'nin Fethi'nde açıkça görüyoruz. Bu konu ilerideki satırlara ait olmak üzere, şimdilik şu kadarını söylemek mümkündür ki uğranılan bu kadar ağır mağlubiyet, daha sonra bir direniş ve ağır şartlarla yapılmış bir sulh, Müslümanları ümitsizliğe ve dolayısıyla bir komplekse sürükleyebilmiş değildi.

Yorumlarımızın bizleri getirdiği bu noktada Hudeybiye'de iki mühim hususun var olduğunu görürüz:

- Bir sulh yaparak sosyal bünyeyi ilerideki fethe hazırlamak,
- Herkesin keyfine göre ortaya attığı ihtilafları bir belgenin sayılı maddeleri ile sınırlamak.

E - Mekke'nin Fethi: Teslimiyet ve Kaynaşma

Mekke'nin Fethi'ne yaklaştığımız şu sıralarda Hz. Peygamber'in Medine'ye Hicret edip Mekke ile harbe karar vermesinden, Mekke'nin Fethi'ne kadar geçen zaman içinde hep bir sual ile iç içe yaşamış olduğumuzu fark ediyoruz. Bu sual iki kademelidir ve ancak verilecek cevaplarıyla beraber Medine'de takip edilen stratejiyi anlamak ve tabii harpleri yorumlamak bakımından bizlere büyük imkânlar bahşedecektir. Hz. Peygamber Medine'ye Hicret ettikten sonra, onun için birçok hedef bahis konusu iken, hiçbirisine iltifat etmeyip niçin yalnızca Mekke'ye yönelmiştir?

Bu husus önemlidir ve biz bu kesin tercihin sebeplerini arayıp bulmak durumundayız. Bu konuda, Kâbe'nin ve ona bağlı olarak Mekke'nin oynadığı rol en başta düşünülebilir. Câhiliye Devri'nde yüzyıllar boyu Kâbe, en mukaddes varlık olarak bilinmiştir. Tabiidir ki, en mukaddes varlık olarak Kâbe'yi kendi bünyesinde bulunduran Mekke şehri de bu kudsiyeti paylaşacak ve diğer şehirler arasında ayrı bir değer taşıyacaktı.

Harp edilmesi haram aylarda -el-Eşhuru'l-Hurûm- Arabistan Yarımadası'nda sulh ilân edilir ve insanlar büyük kabileler halinde Mekke'ye gelirlerdi. Bu zamanlarda siyasi, sosyal, kültürel, iktisadi ve ticari faaliyetler zirveye ulaşırdı.

Burada açıklanması gereken bir nokta vardır. Bu canlılık ve hareket, ticaret yollarının Mekke'de düğümlenmesi, tekrar buradan güneye ve daha başka istikametlere açılmasıyla izah edilemez. Bu ma'şeri kalabalık, ticari amaçlı olmaktan ötedir. Aksine bu kalabalık, ticaret yollarını kendine çekmiştir. Nitekim, Mekke'ye yakın daha başka bir şehir olsaydı, bütün ticaret yolları onda kesişse ve ondan ayrılısaydı, yine de Mekke kadar kervanların tercihine mazhar olmazdı. Bilhassa Hac aylarının yaklaşmasıyla son haddine varmış faaliyetlerle beraber, Arabistan Yarımadası'nın her tarafından gelmiş insan yığınlarıyla, azami seviyede kalabalıklaşmış Mekke şehri, bu kervanlar için câzibe merkezi teşkil ediyordu. Bu kervanlar ticaret mallarını burada pazarlıyorlardı. Arabistan Yarımadası'nın her tarafından gelmiş bu insanlar da senelik ihtiyaçlarını buralardan karşılıyorlardı. Mekke'nin, kervanları cezp etmesinin daha başka sebepleri vardı. Bir defa Mekke, kervanların barınabilmeleri ve uzun uzun kalabilmeleri bakımından müsaitti. Ayrıca onların zaruri ihtiyaçlarını karşılama yönünden büyük imkânlarla sahipti. Hepsinden önemlisi, hiçbir şeyin korunamadığı bir dünyada Mekke, bu insanların malları, canları ve paraları bakımından emniyet vaad ediyordu. Ayrıca Şam'a ve diğer beldelere hareket eden kervanlar Mekke'den geliyorlardı. Mekke devamlı surette zihinlerde canlılığını koruyordu. Burada sayılan ve sayılamayan gerekçelerle Mekke Arabistan

Yarımadasının her bakımdan merkezi ve beyni durumundaydı. Ona sahip olmakla bütün Arap Yarımadası'na hâkim olunabilirdi. Zira, ancak onun yardımıyla Arap Yarımadası'nın siyasi, sosyal, kültürel, ticari ve iktisadi hayatı kontrol altında tutulabilirdi. Netice olarak, Kâbe'nin Mekke'de bulunmasıyla, Mekke'nin siyasi, sosyal, kültürel ve ticari imtiyazları kendi nefsinde birleştirmiş olduğunu fark ettiğimiz ölçüde, Hz. Peygamber'in niçin Mekke'yi ilk hedef seçtiğinin sebeplerini anlıyabiliyoruz.

Bizler, Hz. Peygamber'in kendisine ilk hedef olarak Mekke'yi seçmesinin sebeplerini anlamaya çalışırken, problemin ikinci şıkkı, daha önemli bir hüviyet içinde karşımıza çıkar. Gerçekten Hz. Peygamber Mekke'ye varabilmek için, harp etmek veya bâdiyedeki kabileleri Müslüman yaparak Mekke'yi düşürmek gibi iki yol varken, niçin ilkinin tercih etmiştir? Halbuki bâdiyedeki Arap kabileleriyle diyalog kurup, onları Müslüman yaparak Mekke'yi siyasi, sosyal, iktisadi ve mali açıdan ablukaya alıp, dış dünyadan tecrit ederek, kendiliğinden düşürmek mümkündü. Harp etmeye lüzum bile kalmazdı. Bu yol, daha emin ve daha kolay görünüyordu. Hz. Peygamber bu kolay yolu değil de, zahmetli, külfetli ve sonu belli olmayan bir yolu tercih ediyordu. Biz, Hz. Peygamber'in dehasını, erişilmez üstünlüğünü ve ihtişamını bu kararında bir kez daha görüyoruz. Onun bu karardaki büyüklüğü lâıkiyla anlayabilmemiz için tekrar problemin başına dönmemiz zarureti vardır.

Kâbe mukaddestir. Kâbe'nin bu beşerüstü kudsiyeti, kendine yakın oturanlara, uzakta yaşayanlara nisbetle, büyük imkânlar bahşetmiştir: Kâbe'nin anahtarları onlardadır, çeşitli hizmetleri onlara aittir. Bu yakınlığın verdiği siyasi, sosyal ve iktisadi imtiyazlarla, burada yaşayan insanlar -kabile olarak- dışarıda yaşayan insanlara -kabilelere- nispetle, kendilerini üstün görmüşler ve diğer kabileler de bu üstünlüğü tereddütsüz kabul etmişlerdir. Mesele burada düğümlenmekte ve yine burada içinden çıkılmaz hale gelmektedir. Mekke imana açılacaktır, fakat Kureys'in diğer kabileler karşısında kabul edilmiş üstünlüğü, baş eğilmiş hâkimiyeti sarsılmamalıdır.

Şayet onun bu tartışılmaz üstünlüğü sarsılacak olursa, bırakacağı otorite boşluğu başka kabileler tarafından doldurulmak istenecektir ki bu, önü alınmaz savaşların başlaması ve devam etmesi demektir.

Hız. Peygamber bu fevkalade kararıyla bitmeyecek anlaşmazlıkları, sürüp gidecek harpleri peşinen önlemiş oluyordu. Nitekim, Hız. Peygamber'in bu kararındaki isabet derecesini ve ayrıca diğer kabilelerin Kureyş'in yerine geçme arzu ve isteklerini, Medine ahalisinin lideri Sa'd b. Ubâde'nin (r.a.) Mekke'nin fethiyle beraber, Hız. Peygamber'in vafatından sonraki beyanında ve tavrında açıkça görüyoruz. Ensar'ın lideri Sa'd b. Ubade, Hız. Peygamber'in vefatından hemen sonra hilafet makamına seçim yapılacağı zaman, halifelğe adaylığını koyuyordu. Bu sırada îrâd ettiği hutbede, "Arap, kılıçlarımız sayesinde İslâm'a boyun eğer oldular"¹⁸⁵ diyordu. O, Medinelî idi, halifelğe adaylığını koyan rakiplerinin Mekke'li olması karşısında "Arap, bizim kılıçlarımızla İslâm'a boyun eğer oldular" derken, tabiidir ki, bu boyun eğenlerin başında Mekkeliler'i ve bilhassa Kureyş'i kastediyordu. Bu suretle o, Mekkeliler'in yerine Medineliler'in yani kendilerinin geçme hakkının doğduğuna işaret etmek istiyordu.

Sa'd b. Ubâde'nin bu beyanından sonra, artık Hız. Peygamber'in niçin ve neden Mekke'yi fethetmek için ikinci yolu seçmediğini daha iyi değerlendirebiliyoruz. Şayet Hız. Peygamber, bâdiyedeki kabileleri Müslüman yaparak onların yardımıyla Mekke'yi düşürseydi, bu kabilelerin her biri Kureyş'in sarsılan hâkimiyetiyle bıraktığı otorite boşluğuna talip olacaktı. Tabii Arabistan Yarımadası'nda yaşayan hiçbir kabile, Kureyş'in yerini bir başka kabilenin doldurmasına müsaade etmeyeceğinden, sonu gelmeyecek çatışmalar başlayacaktı.

Hız. Peygamber'in bu hususu çok iyi tespit ettiğini, çeşitli vesilelerle, buyurduğu hadislerinden öğreniyoruz: "Arap kabileleri şu emanet hususunda -en şerefli olan- Kureyş'e tabidirler. Arap'ın

185 İbnü'l-Esir, *Kâmil*, Beyrut, 1965, II, 328.

Müslümanları Kureyş'in Müslümanlarına, kâfirleri Kureyş'in kâfirlerine uyarlardı."¹⁸⁶ Böylece o, Kureyş'in Arabistan Yarımadası'ndaki yerini tespit ve tayin etmiş oluyordu.

Hiz. Peygamber Arabistan Yarımadası'ndaki birliğin ancak Kureyş'in diğer Arap kabileleri üzerindeki nüfuzu ve itibariyle sağlanabileceği hususunu, vereceği kararlarında daima nazar-ı itibare alıyordu. Bu durumda onun, Kureyş'in hâkim ve nazım rolünden İslâm lehine istifade etmek istemesi tabiiydi. Bunun içindir ki, Hiz. Peygamber, "Devlet başkanları Kureyş'tendir"¹⁸⁷ buyurmuştu.

Biz Hiz. Peygamber'in başka başka zaman ve mekânlarda vuku bulan ifadeleri ve tatbikatlarını bir bütün olarak telakki edip üzerinde düşündüğümüz takdirde, ancak onun kabul ettiği stratejiyi anlama imkânımız olacaktır.

Biz bu satırlara geldiğimiz şu sıralarda artık, niçin Hiz. Peygamber'in Kureyş'i ön plana aldığının sebeplerini daha iyi anlıyoruz. Hiz. Peygamber Kureyş'in itibarına o kadar değer atfediyordu, onun sarsılmamasına o derece riayet ediyordu ki, bâdiyedeki kabileler yoluyla Mekke'yi düşürmek bir yana, kabul etmek mecburiyetinde kaldığı harplerde, bilhassa Bedir'de onları mağlup ederken, Mekke'li müşriklerin karşısına, önemli noktalarda yine Kureyş asıllı Müslümanları çıkararak, Kureyş'in ancak Kureyş tarafından mağlup edilmesine dikkat ediyor, bu konuya ayrı bir özen gösteriyordu.

Hiz. Peygamber bu konuda o kadar muvaffak olmuştu ki, kabul ettiği tabiyenin -taktik- ötesinde askerlerini seçerken ve onları mevzilere yerleştirirken gösterdiği dikkat ve hassasiyetin derecesini, harp etmeye gelen müşriklerin, başka rivayetlere ve yorumlara ihtiyaç bırakmayacak ölçüde, kesin itiraflarında buluyoruz: "Aynı kabileye mensub olanların savaşmasını istemeyen bazı Mekkeliler konuyu uzun uzun tartıştılar, hatta bazıları geri döndü."¹⁸⁸

186 *Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, Ankara 1975, IX, 218.

187 Ahmed b. Hanbel, III, 129.

188 İbn Hişâm, II, 247, 258, 261-263; Ahmed Cevded Paşa, *Peygamber Efendimiz*, s. 118-121.

Biz bu itiraftan nihai mânâda şunu anlıyoruz ki, Hz. Peygamber Mekkeli Müslümanları öyle yerlere yerleştirmiştir ki, Mekkeli müşriklere yine kendileri gibi Mekkeliler'le harp edecekleri intibasını vermiştir. Bununla o, Mekkeli müşriklerin Bedir'de uğrayacakları mağlubiyetten doğacak mesuliyeti Kureyş asıllı Müslümanların uhdesine tevdi etmek istiyordu. Nitekim, daha sonra vâki olacak Uhud Harbi'nde şehitlerin büyük bir ekseriyetini Kureyş asıllı Müslümanlar teşkil edecektir. Neticeden şu anlaşıyordu ki, gâlip gelirken olsun, mağlup düşerken olsun Hz. Peygamber Kureyş'in yine Kureyş ile karşılaşması hususunda büyük önem atfediyordu.

Bu hususun Kureyşliler için ne kadar önemli olduğunu harp öncesi, yapılan mübarezelerde¹⁸⁹ açıkça görüyoruz. "Mübareze sırasında Kureyş'ten el-Esved b. Abdilesed el- Mahzumi'nin karşısına Hz. Hamza çıktı ve onu katletti. Daha sonra Utbe b. Rebia, kardeşi Şeybe ile oğlu el-Velid b. Utbe arasında mübarezeye çıktı. Ensardan üç kişi rakip olduklarını belirtince, bunu kabul etmediler ve "Ey Muhammed! Bizim karşımıza kendi kavmimizden, bizim dengimiz kişileri çıkar." Dediler. Bunun üzerine Ubeyde b. Hâris (r.a), Hz. Hamza (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) onların rakipleri oldu. Bu durumu, "İşte bunlar seçkin, denk kişiler" şeklinde memnuniyet bildiren sözleriyle değerlendirdiler. Mübarezeye başlandı. Müşriklerin üçü de öldürüldü."¹⁹⁰

Biz, birbirinden farklı bu iki rivayette iki mühim tavır buluyoruz:

- Mekkeliler'in Mekkeliler'le harp etmemeleri gerektiği,
- Mekkeliler'in ancak kendileri gibi Mekkeliler'le harp edebilecekleri hususu ki, bu tavır diğerine göre ağır basacaktır. Gerçekten bu, onlar için son derece önemlidir.

189 İki ordunun gözleri önünde, taraflara mensub cengaverlerin henüz savaş başlamadan cenk etmeleri.

190 İbn Hişâm, II, 264-265. Ahmed Cevdet Paşa'nın açıklamasına göre, Ensar'dan rakiplerini, çiftçilikle geçindikleri için reddetmişlerdi; *Peygamber Efendimiz*, s. 123.

Nitekim, burada dikkat edilirse bu tavırlarıyla, Kureyşli müşrikler, cenk etme kabiliyeti daha aşağı kimseleri rahatlıkla öldürebilecekleri halde, sırf kendilerine denk olmadıkları için redderken, kendilerini öldürecek kimseleri kendiliğinden seçmiş oluyorlardı. Bu tavır, müşriklerin kendilerine denk olmayan kimselerle cenk edip onları öldürerek hayatta kalmaktansa, kendi dekleriyle cenk edip ölmeyi tercih etmeleri mânâsına geliyordu ki, onların ruh hallerini göstermesi bakımından önemlidir.

Biz, bugünün insanının anlayamayacağı kadar sert tutumlarını, o zamanki müşriklerin diğer bütün davranışlarında gösterdiklerini düşündüğümüz takdirde, Hz. Peygamber'in kararlarında nasıl bir mevkide bulunduğunu ancak tahmin edebiliriz. Bu durumda, onun, meseleyi bir insan ömrünün üçte biri gibi bir zaman birimi içinde neticeye götürmedeki dirayeti ve liyakati her türlü takdirin üstündedir.

Mekke'nin Hz. Peygamber açısından niçin ilk hedef seçildiği hususunda böyle bir açıklama denemesi yaptıktan sonra, Mekke'nin Fethi'ni tabii seyri içinde artık takip etme imkânımız olacaktır. Yalnız şu husus önemlidir ki, Fetih, temsil ettiği vetire içinde gösterdiği gelişme çizgisiyle, birbirinin devamı olan ve birbirini tamamlayan iki kısımdan teşekkül etmiş olduğunu ihtar eder:

- Fetih öncesi ve Fetih,
- Fetih sonrası.

Gayet açıktır ki, fetih öncesi ve fetih sonrası gibi kavramlar soyut kavramlar değildirler. Bilakis somutturlar ve sınırları itibariyle fethi gerçekleştiren ve fethi muhatap olan tarafları ifade ederler. Fakat buna mukabil fetih, bu iki taraftan bilhassa müessir olması bakımından fethi gerçekleştiren cepheyi temsil eden bir hüviyet gösterir. Bu durumda fethi gerçekleştiren taraf olarak Hz. Muhammed'in emirleri, yasakları, kararları ve tercihleri fethin istikametini ve bir imanın kaderini tayin etmesi bakımından önem ve ciddiyet kazanmış olur. Böyle olunca, Hz. Muhammed'in emirleri,

yasakları, kararları ve tercihleri fetih öncesinde ve fetih sonrasında olmak üzere ayrı ayrı incelenmek zaruretiyle işaret eder. Sonuç olarak Hz. Muhammed'in emirleri, yasakları, kararları ve tercihleri; fetih öncesinde ve fetih sonrasında muhatapları itibariyle iki ayrı kısımda mütalaa edilmesi hususunu gündeme getirir:

- Hz. Muhammed'in emirlerine ve yasaklarına muhatap olması açısından insanlar,

- Hz. Muhammed'in kararları ve tercihleri açısından bölgeler, beldeler ve mahaller.

Bu noktaya geldikten sonra artık yapılacak ilk iş, Mekke'nin Fethi'ni kendi seyri içinde takip etmek olacaktır.

Hudeybiye Musâlahası'nın şartlarına, Müslümanlar fazlasıyla riayet ettiler. Muâhededен sonra bir kişi Müslüman olup, Mekke'den Müslümanlara sığınmak istedi. Fakat Hz. Muhammed büyük infiallere ve üzüntülere katlanarak onu geri verdi. Bunun gibi, diğer iltica edenleri de yine şartlar gereği Mekkeliler'in gönderdiği kuryeye teslim etti. Diğer şartları yerine getirmekte yine en ufak bir aksaklık göstermiyordu.¹⁹¹

Fakat, buna mukabil, Mekkeliler bu muâhedenin şartlarını kendi hesaplarına saptırmak istiyorlardı. Bu cümleden olarak, Mekkeliler anlaşmaları hilafına Huzâ'a Kabilesi'nden şu kadar kişiyi öldürmeleri üzerine bu insanlar Hz. Muhammed'den yaptıkları muâhede gereği yardım ve kanlarının diyetini talep ettiler.¹⁹²

Bunun üzerine, Hz. Muhammed harp hazırlığına başladı ve hedefini belli etmemek için aksi istikamette bir seriyye gönderdi. Medine'de olup bitenlerin sızdırılmaması için şehir kapılarını giriş-çıkışa kapattı. Daha sonra çeşitli bölgelerde oturan kabilelere, son anda bir haber alır almaz İslâm ordusuna katılmak üzere muharip

191 İbn Hişâm, III, 372-374; Ebû Zehra, II, 762-763; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 283-284; Hamidullah, *Resulullah Muhammed*, s. 139-140; Sönmez, s. 235-240.

192 İbn Hişâm, IV, 3-4, 41-43; İbn Hazm, s. 223; İbn Seyyidinnâs, II, 163-164; Taberi, III, 42; Ya'kûbî, II, 55-59; Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 164-166.

birliklerini, hazır vaziyete getirmelerini emretti. Bütün bu birliklere seferin ne tarafa olduğunu bildirmemişti. Muhtemelen iki-üç bin kişilik ordusunun başında, Medine'den yola çıktı. Yolda hazır bekleyen müttefik kabilelerin devşirdiği kuvvetleri ordusuna katmak üzere, büyük zikzaklar çizmeye başladı. Yolda katılan bu muhtelif kabile kuvvetleriyle İslâm Ordusunun mevcudu onbin kişiye varmıştı. En sonunda Mekke yakınında ordugâh kuruldu. Hz. Peygamber o gece her bir askerin ferden - ferda bir ateş yakmasını emretti. Mekke'nin tepelik yerlerinde oturanlar civardaki ovada en az onbin kadar ateşin parıldamakta olduğunu gördüler ve bundan tahminen ellibin kişilik bir istilacı ordunun civara gelip yerleştiği neticesini çıkardılar. Mekkeliler'in başkanı Ebû Süfyan bizzat durumunu anlamak üzere ovaya inmek istediye de Müslüman kıt'aları tarafından yakalandı. Bu suretle şehirde müdafaa tedbirlerini alıp askeri teşkil edecek kimse kalmamış oluyordu. Ertesi sabah erkenden Hz. Muhammed, ordusunu ayrı birlikler halinde, muhtelif yönlerden şehre girmek üzere teşkil etti. Bu suretle, Mekkeliler'in kaçmaları da önlenmiş oluyordu.

Kuvvet kumandanları, bir kimsenin saldırısına karşı kendini müdafaa hali müstesna, silah kullanılmaması hususunda sıkı bir emir almışlardı. Her şeyin mükemmel bir şekilde yolunda gittiği bir sırada Hz. Muhammed, şaşkınlıktan serseme dönmüş Ebû Süfyan'ın serbest bırakılmasını emretti. Müslüman ordu münadileri oraya buraya koşuşuyor ve yüksek sesle Mekkeliler'e şunu ilân ediyorlardı: "Kim kendi evinde kapalı kalırsa emniyettedir; yine kim Kâbe'nin avlusuna sığınır yahut silahlarını terk eder ve yahut da Ebû Süfyan'ın evine iltica ederse canı emniyettedir." Bu ilânın son cümlesi gerek Ebû Süfyan'ın ve gerekse Mekkeliler'in şaşkınlıklarını büsbütün arttırmıştır. Şehir kan dökülmeksizin sulh içinde tamamen fethedilmiş bulunuyordu. Pek tabiidir ki, halkın yüzü gülmüyordu. Az sonra Hz. Muhammed, "ahalinin Kâbe avlusunda toplanmasını ve orada bir hitabede bulunacağını" bütün şehirde ilân ettirdi. Bir yandan merak diğer yandan korku, halkın hislerini karmakarışık etmişti.

Etrafı Müslüman kuvvetlerle sarılı olduğu halde, Hz. Muhammed devesine binmiş vaziyette ve şükran ifadesi olarak secdeye kapanmak suretiyle, Kâbe avlusuna mütevazî bir şekilde yavaş yavaş girdi. İlk olarak Kâbe dışında bulunan bütün putların kaldırılmasını emretti. Kendisi Kâbe binasının içine girdi ve iç duvarlarda bulunan insan tasvir ve resimlerini sildirdi. Müteakiben binadan dışarı çıkan Hz. Muhammed, Hz. Bilâl'e (r.a.) Kâbe'nin damına çıkıp namaza davet eden bir ezan okumasını emretti.

Müslümanların ezandan sonra kıldığı cemaat namazına imamlık etmesini takiben Hz. Muhammed, Mekkeli müşrik topluluğuna döndü ve onlara, geçen yirmibir sene esnasında kendisine boş yere, kafasızca yaptıklarını hatırlattı ve şu suali sordu: "Şimdi bütün bunlara göre benden ne bekliyorsunuz?" sükûnet içinde onlara şunu söyledi: "Bugün artık size hiçbir mesuliyet yüklenmeyecektir. Haydi, dağılın gidin, hepiniz hür ve serbestsiniz." Hz. Muhammed'in Kâbe avlusunda irad ettiği bu kısa nutkun ruhî-mânevi tesiri muazzam olmuştu. Aynı gece, bütün şehir İslâm'ı kabul etmişti. Mekke'nin idaresini Attab b. Esîd'e teslim ederek Hz. Muhammed arkadaşlarıyla birlikte tekrar Medine'ye geri dönmüştür.¹⁹³

Tarihin vefakâr sayfalarından fetihle ilgili öğreneceğimiz bilgiler ve yapılan iktibaslar burada bitmektedir. Fakat bu bilgiler, haklı yere bizlerden yorumlanmalarını bekleyeceklerdir. Bu itibarla bizler, yukarı satırlarda kabul ettiğimiz plân çerçevesinde, metne tekrar yaklaşmak ve o günlerden bu günlere intikal etmiş bulunan bu bilgileri yeniden değerlendirmek durumundayız.

Gerçekten bu büyük Fetih'te dikkate değer noktalar vardır. Bunlardan bilhassa Hz. Muhammed'in bu devredeki hitabı, muhatapları itibariyle önem taşır. Bu durumda, meselenin daha iyi anlaşılabilir olması bakımından, insanlara hitabını muhtevi bu plân kısmını, daha alt birimlerine ayırmamız icab edecektir:

193 Ebû Zehra, III, 1004; Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 168-179; Hamidullah, *Resulullah Muhammed*, s. 142-146; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 288-294; Sönmez, s. 247-258.

- Fetih öncesi ve Fetih esnasında Hz. Muhammed'e muhatap olan insanlar,

- Fetih sonrası Hz. Muhammed'e muhatap olan insanlar.

Hemen fark edilecektir ki, Hz. Muhammed meselelerini muhataplarına göre değiştirmemekte ve gerçekleri kişilere göre farklı kılmamaktadır. Kendisi için önemli konuları tekrar tekrar ifade etmektedir.

1- Hz. Muhammed'in fetih öncesi ve fetih esnasında bütün emirleri Müslümanlara şâim idi. Stratejik noktalara öncü olarak gönderdiği birliklere talimatı, "harp etmeyeceksiniz, kimseyi öldürmeyeceksiniz" oluyordu.¹⁹⁴ Yine bunun gibi, Handeme denilen yerde bir harp vukuuyla yirmi dört kadar müşriğin katledildiğini haber alması üzerine "ben size harp etmeyin diye tenbihte bulunmadım mı?" demek suretiyle bu husustaki emrini hatırlatıyordu.¹⁹⁵ Yine bir kadın cesedi görünce "bunu kim öldürdü?" diye sormuş, Halid b. Velid'in cevabı üzerine, "bundan sonra kadınlara, çocuklara dokunmayacaksınız" demek suretiyle bu husustaki ısrarını göstermişti.¹⁹⁶

2- Fetih'ten sonra muhatabı müşrikler idi. Zira fetihten hemen sonra Hz. Peygamber Harem-i Şerif'e gelerek Kâbe'nin kapısı önünde müşriklere hitap etmiştir: "Ey Kureys! Benden ne umuyorsunuz? Hakkınızda ne muamele edeceğimi zannediyorsunuz? Orada bulunan eşraf-ı Kureys, "İyilik umarız, ey kerem sahibi kardeş ve ey kerem sahibi kardeş oğlu!" diye cevap vermişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "gidiniz, hepiniz serbestsiniz"¹⁹⁷ buyurmuştur.

194 Ebû Zehra, III, 1006-1008.

195 İbn Hişâm, III, 26-27.

196 Urve b. ez-Zübeyr, s. 212; Ahmed b. Hanbel, IV, 178; İbn Mâce, Cihad, 30; Taberi, III, 57-58; Ebû Zehra, III, 1011; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 290.

197 İbn Hişâm, III, 31-32; Taberi, III, 60-61; Ebû Zehra, III, 1009-1010; Hamidullah, *Hız. Peygamber'in Savaşları*, s. 178; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 292; Hamidullah, *Resulullah Muhammed*, s. 144.

Ne kadar calib-i dikkattir ki, Hz. Muhammed'in emirlerinde takip ettiği vetire, muhataplarının birbirine zıt unsurlar olmasına rağmen aynilik gösteriyordu. Bu emirler gerçekten önemlidir. Çünkü onlar Hz. Muhammed'in Hendek ve Hudeybiye'deki stratejik tavrını, onun korkmuş olmasıyla yorumlamak isteyeceklere cevaptır. Bu devrede Mekke, artık fetholunacaktır. Kimsenin karşı koymaya ne imkânı, ne gücü vardır. Uzun vadeli hesaplara artık yer yoktur. Fetih'ten sonra müşriklere olan müsamahasında kimseye şirin görünmek kaygısı da yoktur. Çünkü artık Mekke fetholunmuştur, O bir Fatihtir.

Böyle olduğu halde, O, hep aynı tavrı gösteriyordu. Hendek'te, Hudeybiye'de gösterdiği esnekliği, anlayışı aynıyla tekrarlıyordu. Her vesile ile "sakın olaki mecbur kalmadıkça harp etmeyiniz" emrini tekrarlıyordu. Bu "can yakmayınız, kan dökmeyiniz" gibi bir isteğin daha yumuşak bir ifadesiydi.

Hz. Muhammed bu emirlerle iktifa etmiyor, daha başka tedbirler getiriyordu. Eşraftan bazı kimselerin isimlerini vererek bunların malikânelerine sığınanlara, Kâbe'ye sığınanlara, silahını terk edenlere ve evlerine kapananlara "eman" veriyordu. Bu tebliğ ilk etapta İslâm ordusu ile Mekkeli müşrikler arasında kan dökülmesini engellemek gayesini takip ediyordu. Ayrıca, lider durumunda bulunan zevatin evine sığınanlara eman vermekle gayesi, bu insanlara şeref ve itibar vermektir. Kin, nefret, husumetin temsilcisi durumunda olan bu kimselere pâyeye vererek bu işi en iyi şekilde bitirmek istiyordu.

Gerçekten İslâm, kan akıtılmasına katiyetle karşıydı. Tabii kan akıtılmasına en büyük âmil "kan davası"na da o derece karşıydı. Bu konudaki nihai tavrını Peygamberinin Veda Haccı'nda irad ettiği Veda Hutbesi'nde ortaya koyacaktı. Hz. Muhammed bu hutbesinde kan davalarını tamamen kaldırıldığını katiyetle beyan ediyordu.

Bu konuda ne derece ısrarlı olduğunu göstermek için, ilk defa kendi akrabasından yeğeni Âmir b. Rebi'a b. Haris b. Abdilmuttalib'in kan davasını kaldırdığını ilân ediyordu.¹⁹⁸

Biz İslâm'ın Veda Hutbesi'nde varid olan kan davalarıyla ilgili kesin tavrını tespit ettikten sonra, artık Hendek ve Hudeybiye'deki stratejik tavrını daha iyi değerlendiriyoruz. O, kan davalarına bu kadar karşı olduktan sonra bu harplerin bir kan davası haline dönüşmesine müsaade edemezdi. Aksi takdirde, bu sosyal müesseseyi yeniden başlatması olurdu ki, bu, kendisiyle çelişmesi demektir.

Ayrıca biz, bu devrede müteselsil vak'alardan şu hususu çok iyi takip ediyoruz ki, Uhud'da uğranılan mağlubiyet, onun sonrasındaki geri çekilme ve arkasından gelen taviz dolu bir sulh, Müslümanları mağlubiyet psikozuna çekebilmiş değildi. Yoksa gâlibiyetten bu kadar uzak kalmış bir ordu, fetihten sonra bu derece itidalini koruyamazdı. Aşırılıklara düşerdi, taşkınlıklar yapardı. Bu ordunun bu derece dengeli davranması, ancak İslâm'ın bugüne kadar takip ettiği tavrın gayesini idrak etmiş olmaktan ileri geliyordu.

Netice itibariyle Hz. Muhammed ve onun kumandası altındaki İslâm ordusu gerekli vazifeleri ifâ ettikten ve idari sorumlulukları yerine getirdikten sonra, Fatih olarak girdiği Mekke'de daha fazla kalmayıp tekrar Medine'ye geri dönecektir. Mesele burada yine önem ve ciddiyet kazanır. Nitekim Hz. Muhammed, Mekke'den ayrıldıktan sonra bütün stratejisini Mekke'yi geri almak üzerine kurup ona göre geliştirmişti. Bu durumda, bütün mesaisini bu noktaya tevcih etmiş olduğu ve Mekke'de artık kendisine başkaldıracak bir tek kimsenin bulunmadığını bilmiş olduğu halde, niçin Mekke'de oturmuyor ve Medine'yi tercih ediyordu?

198 İbn Hişâm, IV, 257-258. Dünya tarihinde insan hakları konusunda bir dönüm noktası teşkil eden Veda Hutbesi'nin mukayeseli metni için bkz. Hamidullah, *el-Vesa'iku's-Siyasiyye*, no. 287/a; Hamidullah, *Resulullah Muhammed*, s. 153-157.

Fetihle ilgili ortaya çıkmış bulunan bu sosyal vâkıa, elimizde mevcut plânın tatbiki hususunda ister istemez bizleri uygulama safhasına çekecektir. İlâveten, yine bu bölüm diğer bölümde olduğu gibi anlaşılabilir olması bakımından daha alt birimlerine ayrılması hususunda ısrar edecektir:

- Fetih öncesi Hz. Muhammed'in mekân olarak tercihleri ve yönelişleri,

- Fetih sonrası Hz. Muhammed'in mekân olarak tercihleri ve yönelişleri.

Bu iki tavır hakkında daha sağlam bir kanaata varabilmek bakımından konuya, kendi zaman birimlerine göre ifadesi demek olan bu iki sosyal vakıanın kesiştiği noktadan başlamak ve ancak ondan sonra ileriye ve geriye atıflar yaparak değişik bakış açıları oluşturmakla ancak mesele daha anlaşılır olacaktır. Bu seviyeye geldikten sonra, artık konu bu noktada bizleri ikaz eder ki, Mekke'nin Fethi, İslâm'ı ikili bir tercih ile karşı karşıya getirmiştir. Zira devlet merkezi, yine eskisi gibi Medine'de mi kalacaktır, yoksa Mekke'ye mi taşınacaktır. Bu nokta önemlidir ve ciddidir. Zira bu noktada yapılacak tercihin istikbale matuf tesirleri ve dalgalanmaları olacaktır. Bu durumda, hangisi niçin ve neden tercih edilmelidir sorusu önem kazanmış olur.

Sonuç olarak, şu husus gayet açıktır ki, yapılan bu tercihin sebeplerini anlamak için, ilk önce bu tercihte rol oynayan unsurları tespit etmek ve daha sonra onlar üzerinde ayrı ayrı durmak, düşünmek, onları yorumlamak ve bunu müteakip, meseleyi onlar üzerine inşa etmek gibi bir usul benimsenmelidir. Bu durumda, Hz. Muhammed'in fetih öncesi ve fetih sonrası tercihlerinin gösterdiği seyir, artık hedefimizi tayin etmiş bulunuyor.

Hz. Muhammed'e Peygamberlik geldikten sonra gayet tabii, ilk ve en önemli hedefi Mekke ve orada yaşayan insanlar olacaktır. Bu itibarla, bütün mesaisini Mekke halkı üzerine teksif etmişti. Fakat onüç seneye varan tebliği sonucu Mekke'de yaşayan fazla

kimseyi Müslüman yapamamış ve hatta Medine'ye Hicret etmek mecburiyetinde bırakılmıştı. Mekke'nin bu sert tutumuna karşılık, Medine ahalisi bütün bütüne Müslüman olmuş ve inançlarıyla ilgili bütün sorumlulukları üstlenmişlerdi. Buna ilaveten İslâm bâdiyede de yayılmaya başlamıştı.

Bütün bu gelişmeler memnuniyet verici idi. Fakat tatmin edici değildi. Bunun içindir ki, Hz. Muhammed, Mekke'ye geri dönmek ve İslâm'ı oraya götürmek istiyordu. Mekke'den ayrıldıktan sonra onun tek hedefi bu idi. Bütün askeri stratejisini bunun üzerine kurmuş ve bütün iktisadi ve sosyal faaliyetlerini bunun üzerine geliştirmişti.

Bu, değişik tavırların bir noktaya yönelmesiydi ve bunu anlamak da fazla güç değildi. Zira bunun sebepleri açıktı. Bir defa Kâbe müşrikler için mukaddes idi ve tabii ona bağlı olarak Mekke de mukaddesti. Müşriklere dair bütün değerler burada oluşmakta ve ancak buradan etrafa yayılmakta idi. Değerlerin yayılması ve beslenmesi için burası merkez mesabesindeydi ve tabii mevcudiyeti kendi hesaplarına göre şarttı.

Buna mukabil, İslâm için de Kâbe mukaddesti. Yalnız şu kadar var ki, mesele bununla kalmıyordu. Zira bu kudsiyet, müşriklerde olduğu gibi sadece putların içinde bulunduğu Kâbe'ye inhisar etmiyor, Kâbe'nin dışında bazı mekânları da kapsamı içine alıyordu. Bu fark Kâbe'yi müşriklere olduğundan daha çok, İslâm için önemli kılıyordu. Tabii bu durumda müşriklerin değerlerinin yaşaması için Mekke ne kadar önemli ve lazım idiyse, İslâm'ın getirdiği değerlerin hayat bulması için de yine aynı derecede önemli ve lazım idi. Bu itibarla, İslâm'ın Mekke'yi fethetmek istemesi kadar, müşriklerin de burayı vermek istememesi o derece tabiiydi.

Özet olarak, Kâbe ilâhî bir hüviyet taşımaktaydı. Bu itibarla, Mekke bu vasfiyle imtiyazlı bir konum kazanmış ve Arap Yarımadası'nın kalbi mesabesine gelmişti. Oraya hâkim olan Arap Yarımadası'na hâkim olacaktı. Aksi düşünülemezdi. Zira

oraya hâkim olmadan Arap Yarımadası'na hâkim olmak mümkün değildi. Nitekim bunun içindir ki, şayet Mekke fethedilmeyecek olursa, İslâm Arap Yarımadası'na yayılsa bile hiçbir zaman istikrar hâsıl olmayacaktı. Zira bu takdirde şirkin temsilciliğini yapmakta olan Mekke ile tevhid için gelmiş ve Arap Yarımadası'na yayılmış bulunan İslâm arasında hiçbir zaman huzur tesis edilemeyecek, aksine devamlı ve sürekli bir çatışma hâsıl olacaktı. Bu iki inançtan birisinin nihai mânâda üstünlük kazanmasına kadar. Bütün bu ve buna benzer sebeplerden ötürü, Mekke'nin Fethi hususunda Hz. Muhammed'in gösterdiği ısrarı anlamak artık güç olmayacaktır.

Fakat burada asıl izaha muhtaç olan husus, Mekke'nin Fethi'nden sonra ortaya çıkmış bulunan gelişmelerdir. Nitekim Hz. Muhammed'in önünde ikili bir tercihten daha başka bir seçim yolu yoktu: Ya vatanı olan Mekke'de yerleşecek ya da on seneden beri misafir kaldığı Medine'ye geri dönecek ve devlet merkezini burada kuracaktı. Bu husus önemlidir ve üzerinde durulması icap eder.

Gerçekten, Hz. Muhammed'in bu kadar ısrarla yöneldiği Mekke'yi zaptettikten sonra devlet merkezini buraya taşımamış olması ve bilakis burasını kısa zamanda terk edip geri dönmüş bulunması câlib-i dikkattir. Bu durumda devlet merkezinin yine eskisi gibi Medine'de kalmasının mucip sebeplerini anlamak gerekir. Bunun için yapılacak iş, sırasıyla bu iki şehri kendi şartları içinde incelemek ve daha sonra bu iki şehri sınırlı şartları çerçevesinde karşılaştırmak ve icab ettikçe bu hususi şartları Arap Yarımadası'nın genel-geçer şartları içinde mukayese etmek ve böylece mevzii şartlar ile umumi şartların birleştiği, ayrıldığı, kesiştiği ve zıtlığı noktaları tespit ve böylece konuya bakış açıları kazandırmak ve konuyu tekrar tekrar değerlendirmek olacaktır.

Bu durumda, konuyu ilk önce bu iki şehir seviyesinde ele almak zarureti açıktır:

-Devlet merkezi, Medine'de kalmakla ne gibi imkânlar kazanmış oluyordu?

-Devlet merkezi, şayet Mekke'ye taşınmış olsaydı, bundan ne gibi sıkıntılar doğacak, mahzurlar oluşacak ve ne gibi neticeler hâsıl olacaktı?

Umumiyetle bu çeşit gruplandırılmış sorulardan birinin cevabı, zıddıyla bir diğerini açıklar. Biri niçin değilse, öbürü onun için odur. Burada, yine böyledir ve soruların cevapları da zıttıyla birbirini açıklar. Devlet merkezi niçin Medine'de bırakılmış ise, onun için Meke'ye taşınmamıştır. Bunun zıddı olarak, niçin Mekke'ye taşınmamış ise onun için Medine'de bırakılmıştır. Böyle bir tercihte, ilk evvela şu husus önemlidir ki, Medine halkı severek ve isteyerek Müslüman olmuşlardı. Fakat buna mukabil Mekke halkı kılıç zoruyla Müslüman olmuşlardı. Bu fark, bir başlangıç için önemliydi.

Daha sonra bu farkı mühim kılan bir diğer husus şuydu ki, Mekke halkı için fethin temsil ettiği başlangıç noktası, Medine halkının on yıl öncesini karşılamaktaydı. Tabiidir ki, bu olgu, Hz. Muhammed'in Medine halkıyla on yıl boyunca iç içe yaşadığı mânâsına gelir. Hz. Muhammed'in Medine ahalisiyle on yıl beraber yaşamış bulunması, bu müddet zarfında vahyin Medine'ye gelmiş olduğunu ve Medine'de yaşayan insanların bu zaman boyunca onun irşadlarına mazhar oldukları mânâsını ifade eder. Yine bu gerçek şunu ifade eder ki, bu zaman zarfında Mekke halkı vahiyden mahrum kalmıştır, onlara İslâmî hiçbir bilgi ulaşmamıştır.

Bütün bu olgular, sebep oldukları neticeleriyle daha karmaşık bir yapı kazanmışlardır. Nitekim on yıllık aradan sonra ilk defa Hz. Muhammed, fetihle, Mekke halkıyla yüz yüze gelmiştir. Gayet tabii, o günlerden bugünlere Mekkeliler'in Hz. Muhammed'e karşı husumetleri, düşmanlıkları hep aynı kalmamış ve azalmıştır. Fakat yine de bu düşmanlık, aradan geçen bu kadar zaman içinde bile olsa sevgiye, saygıya, dostluğa, itimad ve bağlılığa dönüşebilmiş değildir.

Bütün bu şartlar muvacehesinde, Hz. Muhammed'in devlet merkezini niçin Mekke'ye taşımamış olduğunu anlamak artık güç değildir. Nitekim, şayet Hz. Muhammed devlet merkezi-

ni Mekke'ye taşımış olsaydı, Medine'ye verdiği emeği reddetmiş olmak bir yana, Mekke'de her şeye on yıl öncesi bıraktığı yerden yeniden başlaması icap edecekti. Şayet böyle bir çalışma göze alınsaydı bile, vahyin Medine'de oluşturduğu İslâmi birikimi, Mekke'de sosyal bünyenin kısa zamanda telafi edip İslâm'ı temessül etmesi, onu özümsemesi mümkün olmayacaktı.

Daha başka olarak, Mekke insanı mağrurdu. Devlet merkezinin buraya taşınması halinde İslâm'a hizmetlerinden ve imandaki kıdemlerinden dolayı Medine halkına rüçhaniyet hakkı tanımayacaklardı. Aksine, Medine halkının devlet idaresinde söz sahibi olmalarına ve yüksek mevkilerde kendileriyle yarışmalarına müsaade etmeyeceklerdi, bundan ciddi şekilde rahatsız olacaklardı. Bu durumda, daha ilk günlerden başlayan bir sürtüşme ve çatışma söz konusu olacaktı. Bunlar böyle kalmayacak, daha alt kademelere sirayet edecekti.

Sonuç olarak, devlet merkezinin Mekke'ye taşınmamış olmasının, tabiidir ki ilk ve en önemli sebebi insandır. Fakat buna mukabil daha başka sebepler de yok değildir.

Bir defa, bu iki şehir arasında tercih yapılırken, onların temsil ettikleri dinî hüviyetleri nazarı itibare alınacaktı. Nitekim, Kâbe mukaddesti ve Mekke'deydi. Devlet merkezinin buraya alınması halinde o gün veya daha sonra ortaya çıkacak olan siyasi çekişmelerde, Kâbe'nin kudsiyetinin zarar görmesi gayet muhtemel idi. Yine bunun gibi, yabancı devlet elçilerinin kabulü ve buna benzer devletler arası ilişkilerde, hüviyetleri itibariyle Medine daha müsait bulunuyordu.

Daha sonra, bu iki şehir jeo-politik konumları itibariyle de önemli farklar gösteriyorlardı. Medine daha merkezi konumdaydı ve coğrafi yapısıyla büyümeye ve genişlemeye daha müsaitti. Bütün bunların ötesinde, diğer bir sebep daha vardı ki, yukarıda sayılanların en önemlisiydi veya en önemlilerinden biriydi. Bu da şudur:

Mekke bin yıllar boyu sürüp gelen bir siyasi oluşumu yapılandıran, ona şekil, tarz ve üslup kazandıran bir konumdaydı. İçinde bulunduğu şartlar, onu putperestliğin merkezi durumuna getirmiş-

ti. Tabii bu mevki ona putperestliğin değerlerinin oluşması ve Arap Yarımadası'na yayılması hususunda önemli ve ciddi sorumluluklar yüklemişti. Gayet tabii olarak bu sorumluluk, ona bu değerleri devamlı kontrol altında tutma, onları himaye etme ve koruma gibi imtiyazlar vermişti. Bu imtiyazlar, gayet tabii olarak Mekke halkına ticari imkânları ve ekonomik potansiyeli kendi inhisarları altında tutmak gibi bir rüçhaniyet kazandırmıştı. Bu durumda, Mekke hem putperest değerleri korumak ve onları himaye etmek gibi bir idari gücü ve hem de ticarete hâkim olma ve paraya yön verme şeklinde gelişen ekonomik gücü, kendi nefsinde birleştirmiş olarak, önemli ve ciddi bir seviyeyi temsil eder olmuştur.

Binlerce yıl devam eden bu durum, Mekke şehir devletinin eriştiği refah seviyesiyle halinden memnun, bu itibarla olanın olduğu gibi kalmasını isteyen, fakat buna mukabil herhangi bir sebeple rahatının bozulmasını istemeyen, bunun için her türlü değişikliğe karşı çıkan ve her bakımdan dışa kapalı, statükocu bir toplum yapısı oluşturmuştu. Buna ilaveten, böyle bir toplum yapısının oluşmasında, Mekke dışında yaşayan kabilelerin, onlardan bu değerlerin korunmasından daha başka bir talepte bulunmamış olmalarının da rolü büyüktür. Bütün bunlardan başka böyle bir toplum yapısının oluşmasında, Mekke şehrinin coğrafi engellerle dış dünyadan büyük ölçüde tecrid edilmiş olması ve bu itibarla dış dünyanın müdahalelerinden ve yabancı devletlerin tehditlerinden, tecavüz ve taaruzlarından masûn kalmış olması da ayrıca âmil olmuştur.

Sonuç olarak, Hz. Muhammed'in devlet merkezini niçin Mekke'ye taşımamış olduğunun sebeplerini daha net bir şekilde takip edebilmemiz için, düşüncelerimizi üzerine inşa etmekte olduğumuz temel fikri, daha sonraki yorumlarımıza medar olması bakımından tekrarlarımız önemlidir: Mekke şehir devleti statükocu bir toplum yapısına sahiptir. İçine dönüktür ve olanı korumaktan daha başka bir gayesi yoktur. Her türlü değişikliğe kapalıdır ve buna ilaveten, toplumun sınırları dışında herhangi bir ideali, bir

ülküsü, bir tasavvuru yoktur. Büyüme ve gelişme fikrine sahip değildir. Emelleri yoktur, varsa eğer ancak şehrin daracık sınırları içine sıkışıp kalmıştır.

Fakat buna mukabil, gayet açıktır ki, İslâm gerek toplum yapısıyla, gerek idealleriyle, ülküleriyle ve gerekse de aktivitesiyle ve canlılığıyla, Mekke'de oluşmuş böyle bir toplum yapısıyla ve onun telakkileriyle uzlaşamayacaktı. Zira onunla bütün bütüne zıddiyet içindeydi. Nitekim o, dünyayı kuşatan cihanşümül ideallerle gelmiş ve bütün dünyaya yayılmak isteyen dinamik yapısıyla herkese mesajlar getirmişti.

Bu durumda, onun bu vasıflarıyla Mekke'ye dönmesi, bütün dinamizmiyle daracık kalıplar içine sıkışıp kalması demek olacaktı. Yine onun bu tercihi, gayet faal olan, aktif olan atılımcı yapısının ve dünyayı hedef alan ideallerinin herkese hitap etmek isteyen mesajlarının Mekke'de binlerce yıldan beri oluşmuş, içe kapalı, statükocu bir toplum geleneği içinde eriyip bozulması ve bütün yaratıcı vasıflarını kaybetmesi demek olacaktı. Fakat buna mukabil şayet İslâm, bu baskılara boyun eğmeyip, bilakis bunlara direnç göstermesi ve ilaveten kendisine ait vasıflarını korumak istemesi halinde, bu sefer de Mekke toplumunun durgun, statik yapısı ile kendi dinamik yapısı arasında büyük ve ciddi sürtüşmeler hâsıl olacaktı. Böyle bir çelişki, daha başlangıç noktasında onun için önemli ve ciddi meseleler ihdas edecekti ve tabii bu meseleler onun ideallerini gerçekleştirmek hususunda, önünde ciddi engeller oluşturacaktı.

Netice itibariyle Mekke, toplum yapısıyla ve insan unsuruyla bu kararın verilmesinde ne kadar rol oynadıysa, Medine'de gerek toplum yapısı ve gerekse insan unsuru bakımından bu kararın verilmesi hususunda aynı derecede rol oynamış bulunuyordu. Meseleye bu açıdan bakılması halinde, Medine'de oluşmuş bulunan toplum, gerek yapısıyla ve gerekse kendini teşkil eden insan unsurunun

şahsiyet ve karakter formasyonu ile İslâm'ın cihanşümül mesajlarını özümseyebilecek ve onun istediği aktiviteyi gösterebilecek ve beklediği hamleleri gerçekleştirebilecek nitelikteydi. Bu çift yönlü sebeplerden ötürüydü ki, devlet merkezinin Medine'de kalması zaruret gösteriyordu. Nitekim bu kararın ne derece isabetli olduğunu, İslâm'ın kısa vadede gerçekleştirdiği fütuhattan ve daha sonra onun yeryüzünde yayılma hızından anlıyoruz.

Netice itibariyle, bütün harplerin bitmiş olması, Mekke'nin Fethi ve Hz. Muhammed'in ordusuyla Medine'ye geri dönmesi gibi ve benzeri hususlar, Hz. Muhammed'in ömrünün son günlerine erişmiş bulunduğu ve dolayısıyla vahyin sona ermek üzere olduğu gerçeğini ihtar ederken, tabiatıyla beraberinde takip ettiği süreç içinde, vahyin ikaz ve irşadıyla gelişmiş bulunan İslâm Tarihi'nin ilk döneminin de nihayete ermekte olduğu konusunu gündeme getirir. Bu durumda vahye ittiba ederek gelişen çalışmalarımızın, onunla beraber son bulacağı hususu kendiliğinden anlaşılmış olur. Yalnız şu kadar var ki, bu kitap tarihi süreç içinde en çok münakaşalara konu olmuş bulunan harpler hususundaki tespit ve yorumlarını, tekrarın hafızalarımıza vaad ettiği kolaylıkları ümit ederek, burada yine anahatlarıyla özetleyip kendini tamamlayacaktır.

Gerçekten, harplerin bütün safhalarıyla bittiği ve artık Mekke'nin fetholunduğu bu devrede biz ve bizim gibi herkes, Hz. Muhammed'in emirleri ve yasaklarında ve buna ilave olarak İslâm ordusunun icraatında, bu harplerin nihai gayesini bulacaktır:

- Bu harpler, ekonomik hedefli değildi,
- Bu harpler, bir sınıf çatışması temeli üzerine kurulu değildi.
- Bu harpler, kin, nefret gibi duygular sâikiyla yapılmış da değildi. İntikam gayesi gütmüyordu. Yapılan bunca işkenceler ve kötülükler karşılıksız kalmıştı. Fethin kudretli ordusu, bunları unutmuştu bile,

- Bu harpler, fani dünyada beşerî tatmin aramak gibi bir gaye için de yapılmış değildi. Bu ordunun kumandanı, onun maiyet erkânı ve asker; şan, şöhrat, rütbe gibi dünyevi derecelere, fani makamlara itibar etmiyordu. Ordu mütevazı hayatını yaşamak üzere hiçbir şeye tâlip olmadan Medine'ye dönecekti,

- Bu harpler, seksüel amaçlı hiç değildi. Fetih esnasında ve sonrasında ırz, namus gibi konular hiçbir şekilde gündeme gelmiş değildi.

Netice olarak, bu harplerin bir tek gayesi vardı. Bütün dünya müşrik, ateş-perest, put-perest iken ve dünyada “Tek Allah” a inanan bir tek kişi bile yok iken “Tek Allah” imanını dünyaya getirmek, Mekke’nin Fethinde Hz. Bilâl-i Habeşî’nin Kâbe’de okuduğu ezan.

Hasılı “Mekke’nin Fethi” ve bunu mânâlandıran Hz. Peygamber’in şahsında tecelli eden vahyin getirdiği tebliğler ve Hz. Bilâl-i Habeşî’nin Kâbe’de okuduğu ezan “Tek Allah” imanını dünyaya yayacak “Bir Medeniyet” in kurulduğu haberini veriyordu...

NETİCE ve UMUMÎ DEĞERLENDİRME

Tarihi vak'alar yorumlarıyla beraber bir hacim teşkil etmiştir. Bu durumda, hafızalarımız bazı hususları unutmakta mazurdur. Bunun için çalışmamızın nihayete erdiği bu satırlarda, yapılan değerlendirmeleri anahatlarıyla tekrarlamak zarureti açıktır.

Mekkeli müşrikler İslâm öncesi devrede, Hz. Muhammed'e "Muhammedü'l-Emin" diyorlardı. Halbuki Hz. Muhammed, onların değerlerini paylaşıyor değildi. Fıtratından gelen değerler içinde yaşıyordu. Bu durumda, müşriklerin kendi değerlerini paylaşan birini değil de, değerlerini reddeden bir kimseyi örnek olarak göstermiş olmaları, bu insanların kendi değerlerinden şuur-altında şüpheler taşıdıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bundan sonra, artık, İslâm'ın vahiyle müeyyed tebliğlerinde benimseyeceği usul, bu insanların şuur altında taşıdıkları şüphelerin şuurlaşmasına yardım etmek gayesini takip edecektir.

Bu açıdan bakıldığında, ilâhî tebliğlerde iki merhale buluyoruz. Vahiy öncesi devrede, İslâm, yegâne temsilcisi Hz. Muhammed'in şahsında, onun hareket ve davranışları çerçevesinde resmi olmayan tebliğleriyle cemiyeti ilâhî vahye hazırlıyordu. İkinci merhalede, artık vahiy, kendi vetiresini takip edecekti.

Cemiyeti ilâhî vahye hazırlaması bakımından, bu ilk merhale gerçekten önemlidir. Nitekim, ilerideki tarihlerde nâzil olacak âyetler, Hz. Muhammed'in hayatının bu devresine dair bir ikaz getirmeyecektir. Bilakis, dünyaya geldiği andan itibaren onun ilâhî

himayeye mazhar olduğunu kat'iyetle beyan edecektir.¹⁹⁹ Bunun için, Hz. Muhammed'in hayatının İslâm öncesi ile sonrası arasında fark yoktur. Telakkilerinde, değerlerinde, hareket ve davranışlarında bir değişiklik olmamıştır. Ancak bunlar, gittikçe tekâmül eden bir vetire teşkil ederler.

Hz. Muhammed'in, İslâm öncesi devresinde ikinci dönem, "inziva hayatı"dır. Hz. Muhammed, yaşı ilerledikçe yavaş yavaş inziva hayatına başlar. Artık, yeni tecrübeler edinmek yerine, eski tecrübelerini değerlendirmek, ilerideki mes'uliyetlere kendisini hazırlamak durumundadır.

Bu iki devre, o kadar önemlidir ki, ilâhî vahiy Hz. Muhammed'in İslâm öncesi hayatında geçirdiği bu iki merhaleyle aynıyla tekrarlayacaktır.

Mekke Devrinde İslâm cemiyete yeni değerler teklif eder. Bu devreyi dönüm noktası olması bakımından Hz. Ömer'in (r.a.) İslâm'ı kabulü temsil eder. Medine Devrinde İslâm, cemiyetin iç-yapısıyla ilgilenir. Tabiidir ki bu devreyi harpler safhası temsil edecektir. Bu durumda, bizlerden en fazla değerlendirme bekleyecek nokta harpler olacaktır.

Ancak, bu değerlendirmeler öncesinde dikkat edilecek hususlar vardır. Bir defa, İslâm'ın bu devrede yapmış olduğu harpler birbirinden koparılıp ayrı ayrı incelenemezler. Ne yazık ki, bu güne kadar umumiyetle böyle yapılmıştır. Bilindiği üzere, bu harpler sonuçları itibarıyla değişik tablolar çizerler. Değişik sonuçlar gösteren bu harpler, ayrı ayrı incelenmeleri halinde, değişik sebepleri zarurî kılar. Değişik sebepler ve değişik sonuçlar, değişik yorumlar bekleyecektir. Tabii bu yorumlar, bu sebepler ve sonuçlar gibi zıtlıklar ve çelişkiler taşıyacaktır.

Bu usul (metodoloji) hatası, onlar aracılığıyla büyük okuyucu kitlelerine intikal edecek ve İslâm'ın İlâhî olduğu hususunda tereddütlere düşmelerine sebebiyet verecektir. Zira bir ordunun değişik

zamanlarda harbe girmesi, bir yerde yenmesi, daha sonra yenilmesi, ondan sonra pasif direniş göstermesi, bunu müteakip bir sulh akdetmesi onun ilâhî olduğunu göstermesi bakımından fazla bir değer ifade etmeyecektir. Bunun için tatbik edilen bu stratejilerde ki ortak tavrı tesbit etmemiz lazımdır. Değişen tezahürler arkasındaki değişmeyen ilâhî tavrı keşfedebildiğimiz ölçüde ancak, bu harpleri anlama imkânımız olacaktır.

Doğrusu odur ki, bu harpler bir bütünlük içindedirler. Birbirlerine sebep-sonuç bağıyla bağlıdır. Sebebi tespit etmeden sonucu anlayamayız. Sonucu değerlendirmeden sebebi bulmamız mümkün değildir. Bunun içindir ki, Bedir'i anlamadan Uhud'u ve tabii Uhud'u anlamadan Bedir'i anlayamayız. Ayrıca, Bedir ile Uhud'u beraberce değerlendirmeden Hendek'i anlayamayız. Bunların bir terkiibini yapmadan Hudeybiye'yi değerlendiremeyiz. Netice olarak şu noktaya varabiliriz ki, bu harpler bir vetire teşkil ederler.

İslâm, Bedir'de gâlip gelmiştir. Bu onun için elzemdi. Bu gâlibiyet ile o, bu insanları bir şoka sokmak ve bu şok ile onlara bir gerilim vermek istiyordu. Şok ve bu şokun verdiği gerilim ile İslâm, onüç seneden beri vahiyleriyle doldurduğu şuur-altının şuurlaşmasına engel olan Câhiliye Devri'nden kalma şartlanmaları onlardan almak ve böylece şuur-altının şuurlaşmasına yardım etmek gayesini takip ediyordu. Buna mukabil, İslâm, ikinci harp Uhud'da mağlup oluyordu. Bu da onun için elzemdi. Zira, onun bu mağlubiyetten bekledikleri vardı. Bedir gâlibiyetiyle bu insanlara bir gerilim vermişti. Bu gerilimi o verdiği için, yine ancak kendisi alabilirdi. Fakat bu gerilimi onlara özür beyan etmekle onlardan alamazdı. Bunun için o bu gerilimi getirirken takip ettiği usûlü, gerilimi onlardan alırken de yine aynıyla tekrarlamalıydı. Bir harp kabul etmeli ve mağlup olmalıydı.

Bu harpler manzumesinde, Mekkeliler için ölçü daima Bedir olmuştur. Buna mukabil, Müslümanlar için ölçü Uhud'dur. İslâm, müşriklerle münasebetlerinde daima müşrikler açısından Bedir

mağlubiyetinin boyutlarını nazar-ı itibare almıştır. Bu durumda Müslümanlar ile ilgili nazar-ı itibare alınacak hususlar, Uhud mağlubiyetinin çerçevesi içinde kalmış olacaktır. Bu takdirde artık Uhud mağlubiyeti Bedir'i yorumlayacak, Hendek'i izah edecek ve Hudeybiye Sulhü'nün şartlarını içinde saklı tutacaktır.

Şu hususu kat'iyetle ifade edebiliriz ki, İslâm'ın ihtişamını, büyüklüğünü ve onun İlâhî olma vasfını göstermesi bakımından Uhud mağlubiyeti Bedir gâlibiyetinden çok daha önemlidir. Evet, İslâm ordusu Bedir'de gâlip gelmiştir. Bu gerçektir. Fakat burada önemli bir nokta vardır. Bu harpte, ilâhî tavır ile beşerî tavır paralellik içindedir. Harp tarihi iki ordunun karşılaşması halinde birinin gâlibiyetinden, bir diğerinin mağlubiyetinden bahseder. Tabii dünyada hiçbir ordu yoktur ki, karşısındakini yenmek istemesin. Bu açıdan Bedir gâlibiyeti ele alındığı takdirde, bir harp için tabii sonuç olmaktan ileri gidemez. Bunun için, biz Bedir'i, sadece bir harp ve gâlibiyet olarak telâkki edemeyiz. Zira bu takdirde onu, gâlibiyet kavramının dar sınırları içine sıkıştırmış oluruz. Onu, taşıdığı ciddiyetten uzaklaştırmış duruma düşeriz. Hakikaten, Bedir'de daha az bir kuvvetin daha büyük bir kuvvet karşısında kazandığı bir gâlibiyet vardır. Bu, doğrudur. Fakat, buradan hareketle varacağımız noktalar, ileri sürdüğümüz hususlarda bizleri haklı kılmaya yetmez. Zira, tarihte büyük kuvvet farklarına rağmen gâlip gelen başka ordular da mevcuttur.

O zaman biz, ancak Bedir Muharebesi'nde gâlip gelmek zaruretinin arkasındaki psişik beklentiyi tesbit edebildiğimiz ölçüde meseleyi anlamış ve ondaki ilâhîliği kavramış oluruz. Fakat, Bedir gâlibiyetinin arkasındaki psişik beklentiyi, Bedir birimi içinde kalarak anlayamayız. Bunun için Bedir'in yorumu olan Uhud mağlubiyetinden yardım almalıyız. Uhud mağlubiyetiyledir ki, ancak beşerî tavır ile ilâhî tavır, kesin çizgilerle birbirinden ayrılır. Bu iki tavır birbirine zıt iki ayrı istikamet gösterir. Zira, dünyada hiçbir ordu

yoktur ve bundan sonra da olmayacaktır ki, ilerideki muvaffakiyeti için bu kadar ciddi bir mağlubiyeti göze alabilsin. Bu kadar ağır bir mağlubiyete katlanabilsin. Buna beşerin gücü yetmez. Bunun içindir ki, Uhud mağlubiyetinin taşıdığı sırlar, bir gâlibiyetin işaret ettiği gerçeklerden daha önemlidir. İslâm'ın ilâhî vasıfları bu harpte daha fazla nümâyândır.

Nitekim, Hendek Harbi'nde İslâm, takip ettiği stratejiyle Uhud'da ne kadar bilerek mağlup olduğunu te'kid ediyordu. Öyle ki, Hendek Harbi, Uhud mağlubiyetinin bir devamı gibiydi. İslâm'ın ilâhîliği onun aldığı bu insanüstü kararlardaydı. Zira, Hendek Harbi sayı itibariyle üçüncü sırayı teşkil ediyordu. Bu ona ayrı bir önem kazandırıyordu. Bu durumda, İslâm, öyle bir mevkiye bulunuyordu ki, gâlip gelmesi de mağlup olması da aleyhinde olacaktı. Hatta gâlip gelmesi, mağlup olmasından daha ziyade gâileler açacaktı.

Kan davası gibi ictimai vetire içinden gelen bu insanlara İslâm, Uhud mağlubiyetiyle karşılık vermişti. Bununla kalmayarak “kü-fûv” gibi sosyal müesseseyi mühim addedip, onu da nazar-ı itibare almıştı. Kureyş'in ulularına karşılık kendisi de en seçkinlerinden bir zümreyi bedel olarak vermişti. Böylece, İslâm Medeniyeti, Uhud ile sağlam bir denge kurmuştu. Bundan sonra artık bu dengeyi bozacak hiçbir icraata taraftar olamazdı. Zira, kazanılacak bir gâlibiyet karşı tarafı Bedir'de olduğu gibi yine bir gerilim içine düşürecekti. Daha sonra bu gerilimi onlardan almak gibi bir mesele ortaya çıkacaktı. Bu sefer kendi aleyhine bir mağlubiyet hazırlamak zarureti doğacaktı. Böylece fâsid daire içine düşmüş olacaktı.

Buna mukabil, kan gütme gibi sosyal vetire içinden gelen ve harplerin bir insan ömrünü aşacak kadar uzamasını alışkanlık haline getirmiş müşriklerin, İslâm ile yapacağı harplerin devamında, bilhassa ısrar etmesi tabiiydi. Bu durumda, meseleyi bir kan davası haline dönmekten kurtarmak gerekiyordu.

Aksine, İslâm, mağlup olduğu takdirde kendi mensuplarını feda etmiş olmak bir yana, böyle bir mağlubiyetle müşrikleri Müslümanlara karşı cesaretlendirerek ve eski değerlerine tekrar geri dönmelerine müsaade etmiş olacaktı. Bunun için, o, bütün bu mahzurları bertaraf edecek bir karar almak durumundaydı.

Hakikaten biz Hendek Harbi'nin kendi ünitesi içinde kalarak, hem Hendek Harbi'nde alınmış bu kararın isabet derecesini ve hem de Uhud mağlubiyetindeki başarının boyutlarını takip edebiliyoruz. Evveleminde, Hendek Harbi'nden şunu öğreniyoruz ki, İslâm Uhud mağlubiyetiyle düşmanın harbetme potansiyelini asgariye indirmiştir. Doğrusu oydu ki, Mekkeliler harbetmek üzere yola çıkmışlardı. Fakat, acaba harbetmekte ne kadar ısrarlıydılar? Zira, Müslümanların hendekler arkasına çekilip harbetmek istemediklerini ima etmeleri üzerine lehlerine tezahür eden bu kadarlık bir üstünlükle tatmin bulmuşlar ve harp aramakta ısrar etmemişlerdir. Şayet, onlar Hendek Harbi'ne Uhud Harbi'ne gelirken taşıdıkları gerilim içinde gelmiş olsalardı, harbetmeden geri dönmezlerdi. Nasıl olsa, bu hendekleri aşarlardı. Zira, bu hendekler aşılmaz değildi. Nitekim, bu ordudan Nevfel b. Abdullah el-Mahzumi isimli kimse atıyla bu hendekleri aşacaktır. Kaldı ki, bir kum çölünde binlerce kişinin bulunduğu bir orduda bir hendeğin birkaç yerinden bir insan geçecek miktarının bir gece içinde kumla doldurulması işten bile değildi. Hendeğin aşılma çareleri "eklerde" Hendek Harbi ile ilgili bahiste daha mufassalan ele alınacaktır. Müşriklerin bunların hiçbirine tevessül etmemiş olmaları, harbetme potansiyellerinin miktarını göstermesi bakımından manidardır. Bu şekilde, istikbale çözümlenmesi büyük meseleler devretmeye müsait bu karşılaşma da, her iki taraf için en uygun bir şekilde halledilmiş oluyordu.

Ne kadar şâyân-ı dikkattir ki, vâki olan bu üç harpte, üç ayrı netice buluruz. Hiçbir sosyal vakıa kendini tekrarlamaz. Bu gerçek, bizi şu noktaya götürür ki, gâlibiyet ve mağlubiyet gibi sonuçlar, İslâm'ın varmak istediği hedefin çok dışındadır. Zira, İslâm gâlip gelirken gayesi başka, mağlup olurken gayesi daha başka olamazdı.

Bu takdirde nasıl oluyordu da bir mağlubiyet aynı noktaya varmak hususunda bir gâlibiyeti destekliyordu. Bir gâlibiyetin bir mağlubiyetle ve bir geri çekiliş ile beraberliği neydi ki kısa bir zaman sonra “Mekke’nin Fethi” gerçekleşecekti. İslâm’ın ilâhîliği burada saklıydı.

Bütün bu hususlar, aklın sınırları içinde kalarak izah edilebilmeliydi. Bu hususta biz, bir gerçekten yardım görebiliriz ki, İslâm’da mucizeler, fizikî âleme ait olarak tecelli etmiştir. Fakat, beşerin ruh haletine ait, onun şahsiyet yapısına has ve cemiyetin sosyal bünyesine dair, ictimai seviyede tecelli etmemiştir. Bu durumda, Bedir gâlibiyetini bir mucize hüviyeti içinde göremeyiz. Gerçi, bu hususta varid olan âyet ve hadisler vardır. Fakat bunlar, Bedir’i mucize olarak takdim etmemize müsaade etmez. Mucize imana değil, beş duyu organına hitap etmelidir. Bu bakımdan herkese açık olmalıdır. Ancak, vahiy bu harpte bir ilâhî yardımın varlığına işaret eder.²⁰⁰ Bu sadece bir yardımdır. İki insanın birbirine yardımı kabilinden. Harplerde iki ordunun neticeye tesir edecek kadar birbirlerine yardım etmeleri gibi.

Yardım kavramı, burada yeni bir suali beraberinde getirir. Gerçekten, Bedir’de yardım eden takdir, acaba niçin ve neden Uhud’da yardım etmemiştir? Yoksa, Müslümanlardan ümidini mi kesmiştir? Müslümanları terk mi etmiştir? Buna mukabil, Hendek’te vaki olan yardım bir harbin kabulü ile beraber doğacak muzafferiyet şeklinde gelmez de, bir direnişin sınırlı çerçevesi içinde tecelli eder. Hudeybiye’de akdedilen sulhün Müslümanlar aleyhindeki maddelerine, ilâhî takdir neden müsaade eder?

Gerçekten, bu yardımın bir gâlibiyeti hazırlayacak şekilde sadece ve ancak Bedir Muharebesi’ne inhisar etmiş olması dikkate sayandır. Daha sonraki harplerde yardımın kesilmesi veya sınırlı kalması ne kadar önemlidir. Takdir, bu harplerde de önceki gibi gâlibiyeti münasip görseydi, yardımlarına devam ederdi. Netice Müslümanların lehine tecelli ederdi. Bütün bu hususlar hep yorum muhtaçtırlar.

200 Âl-i İmrân, 3/123.

Hendek'teki karşılaşmadan kısa bir zaman sonra, Hz. Muhammed hac için Medine'den yola çıktı. Hudeybiye denilen mevkide Mekke'li müşrikler karşı gelip Hz. Muhammed'in hac için olsun Mekke'ye girmesine müsaade etmediler. Ancak, burada bir musâlahaya akdetteler. Bu musâlahanın maddeleri İslâm'a ve onun müntesiplerine karşı fazla lütufkâr değildi. Zira ne hac yapılmıştı, ne de yapılan musâlahada İslâm'ın lehine bir karar alınmıştı. Fakat, hacedememek bir yana, bu kadar ağır hükümleri muhtevî bir musâlahayı kabul edip onu imzalarken İslâm'ın ve onun temsilcisi Hz. Muhammed'in düşündükleri olmalıydı. Bizler, bu ilâhî tavrın gaye ve maksadını bulmak mecburiyetindeyiz. Bu konuları okuyan ve araştıran herkesin mânen ıstırap çekmemesi için bunu yapmalıyız. Zira, Hz. Muhammed hac için yola çıkmış, fakat hac yapamamıştı, teşebbüsü yarım kalmıştı ve ayrıca kabul edilen sulhün maddeleri aleyhteydi. Bu hareket, bu kadar gayesiz ve bu kadar boş olamazdı.

Hudeybiye'de müşriklerin Müslümanlarla oturup bir sulh akdetmeleri, müşriklerin artık Müslümanları bir kuvvet olarak görmüş olmaları bakımından önemli bir merhaledir. Fakat Hudeybiye sulhunü asıl ilâhî kılan Hudeybiye sulh şartları arasında, Müslümanların fevkalâde aleyhinde maddelerin bulunmasına karşılık, ileri tarihlerde Müslümanların lehine tecelli etmiş olmasıdır.

Gayet tabii Hudeybiye sulhunün siyasi hüviyetli ilâhî hedefi vardı. Ancak ilk kademede bu sulh-name müşriklerin hırslarını dindirmek bakımından ferdi olarak psikolojik, cemiyet ile beraber mütalâ edildiğinde sosyo- psikolojik bir yapı gösteriyordu.

Hasılı Hz. Peygamberin önderliğinde vaki olan bu ilâhî tecelliyat Mekke'nin Fethini getirecekti. Ne kadar dikkate lâyıktır ki Müslümanlar Bedir gâlibiyeti müstesna Mekke'nin Fethine kadar müşrikler üzerinde üstünlük kurmuş değildiler. Fakat Mekke'nin Fethini gerçekleştirdiler. Harp tarihinde buna benzer ikinci bir misal yoktur.

İslâm, Hendek Harbi ile harplere son vermişti ve Hudeybiye Musâlahası ile de söz düellosuna set çekmişti. Artık, ihtilaflar, bir sulhün maddeleri ile sınırlandırılmış oluyordu. Daha önemlisi vardı. Hudeybiye Sulhüne ait diğer bir mucize Mekke'nin Fethini bir sene sonraya almış olmasıydı. Zira, Mekke'ye vâki olacak âni bir istila, bu insanları tabiatıyla bir şoka sokacaktı. Onları istenmeyen hareket ve davranışlar dizisine sürükleyecekti. Kan dökülecek, nahoş hâdiseler zuhur edecekti. Zira, müşrikler Müslümanları Mekke'de görmeye hazır değildiler. Bunun için, İslâm Hudeybiye Musâlahasını ondan sonraki zaman içinde sosyal bünyenin kendisini İslâm ordusunu kabule hazırlaması bakımından, müşrikler lehine mühlet olarak veriyordu. Yoksa İslâm ordusu, Hudeybiye'de Mekke'yi fethedecek durumdaydı. Nitekim ertesi yıl İslâm ordusu, Hz. Muhammed'in emir ve kumandasında Mekke'ye doğru hareket ediyordu. Fakat hedef fetih değil haccetmekti: İslâm, fetih tabirini kullanarak Mekkeliler'in gururunu rencide etmemeyi bilhassa ön plânda tutmuştu.

Mekke'nin Fethi, İslâm Medeniyeti'nin istediği ve beklediği gibi tahakkuk etti. Her şey ileriye dönük kötülöklere müsaade etmeyecek tarzda gelişti.

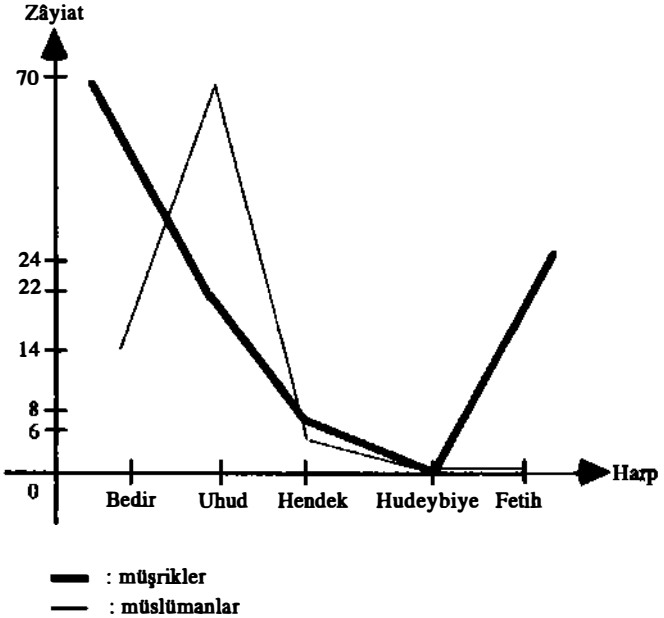
Son olarak, burada dikkatlerimizden uzak kalmaması gereken bir nokta daha vardır. İslâm ordusu, fetih esnasında ve sonrasında geçmişte olan hâdiseleri mesele yapmamıştır. Müslümanlar Mekke'de onüç sene gördükleri işkence ve zulme, hiçbir karşılık istememişlerdir. Bunun için aşırılıklara düşmemişlerdir. Ayrıca, Bedir gâlibiyetinden sonra düştükleri mağlubiyet, onu takip eden direniş ve daha sonra bir sulhün ağır şartları, onları bir komplekse sürükleyebilmiş değildir. Fetih'te her bakımdan gösterdikleri itidal, hep bunun delilidir.

Netice olarak harplerle ilgili yapılan tesbit yorum ve değerlendirmelerin göze hitap etmesi ve dolayısıyla daha açıklık kazanması bakımından grafikler halinde "ekler" kısmında dikkatlere sunulmuştur.

EKLER

-		Kuvvetler			
-	-	Müslüman		Müşrik	
Harp	Tarih	Sayı	Şehit	Sayı	Ölü
Bedir	Ramazan 2/624	313	14	950	70
Uhud	Şevval 3/625	700	70	3000	22
Hendek	Şevval 5/627	3000	6	12.000	8
Hudeybiye	Zilkade 6/628	1600	-	Kureyş	-
Mekke'nin Fethi	Ramazan 8/630	10.000	-	Kureyş/ Benü Bekr	24

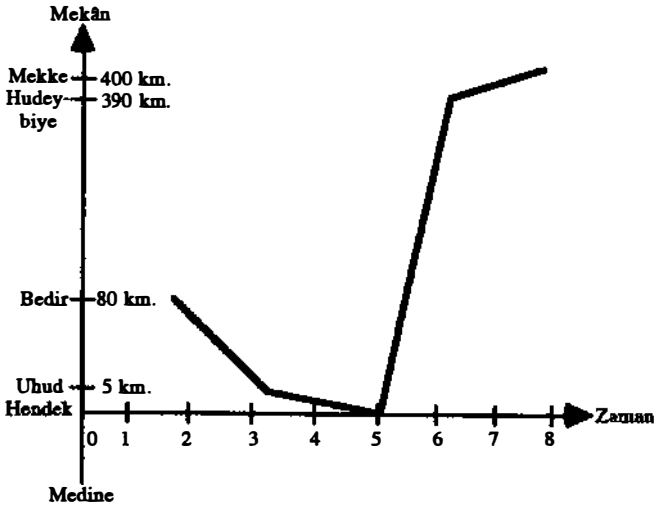
Tablo 1: İki Tarafın Kuvvetleri ve Harplerde Verdikleri Zâyiât

Grafik 1: Harplerdeki İki Tarafın Zâyiâtı

Harp	Tarih	Yer	Mesafe
Bedir	Ramazan 2/624	Bedir	80 km.
Uhud	Şevval 3/625	Uhud Dağı	5 km.
Hendek	Şevval 5/627	Medine	0 km.
Hudeybiye	Zilkade 6/628	Hudeybiye	390 km. (yaklaşık)
Mekke'nin Fethi	Ramazan 8/630	Mekke	400 km. (yaklaşık)

Tablo 2: Harp Mahallelerinin Medine'ye Uzaklıkları

Grafik2: Harplerin Zaman-Mekân Boyutları, Harplerin Medine'ye Olan Uzaklıkları

Hendek Harbi'ne ait diğer bir mucizeyi, ikinci grafiğin yardımıyla daha iyi takip edebiliyoruz. Bedir, Medine'ye en uzak yerdir; Uhud daha yakın, Hendek ise Medine'nin etrafındadır. Meseleyi vuzûha kavuşturmak bakımından şu misal önemlidir: Bir heykeltıraş veya ressam, eserlerini yanında taşıyamaz. İlgili kimselere göstermek için onları atölyesine davet eder. Orada bunları bütün teferruatıyla gösterir.

İslâm, Medine’de kendisi için ideal bir cemiyet kurmuştur. Bunu müşriklere göstermek ve onların düşüncelerine sağlam ölçüler vermek isteyecektir. Fakat, bu durumda onlara “gelin, benim kurduğum cemiyeti gözlerinizle görün” demesi, düşünülemez. O, ancak karşı tarafın harp kararını değerlendirecektir. Onları Medine’ye çekip, yirmi küsur gün bu muhteşem vakıayı müşahade etmelerine yardım edecektir. Bu gerçekleri gördükten sonra, artık müşrikler harp etme gücünü kaybedip çözüleceklerdir. Daha sonra iki taraf ancak bir sulh akdi için karşı karşıya gelecektir.

Bizler, müşriklerin bu cemiyeti görmesinin ne kadar önemli olduğunu, İslâm’ın kabul ettiği tabiyede –taktik- buluyoruz. İslâm, harbetmek üzere gelen ordunun karşısında direnmeyip geri çekilmiş ve Medine’nin etrafına hendekler kazmıştır. Bu hendekler, derinliğine engellerdir, yüksekliğine değil. Mesele burada düğümlenmektedir. Şayet, biz, “başka türlü olamazdı” tarzındaki şartlanmalardan kendimizi, kurtarabilirsek, düşüncelerimizi daha başka imkânlarla zenginleştirebiliriz. Nitekim, acaba bu engeller yüksekliğine, surlar şeklinde kurulamaz mıydı? Zira, yüksekliğine kurulacak engeller, volkanik kütleleri parçalamaktan daha kolay ve emin olmaz mıydı?

Taş ocaklarından taş kesip, buralara taşıyıp surlar inşa etmek zaman bakımından imkânsızdı. Zaten, buna lüzum da yoktu. O zamanlarda henüz top icad edilmemişti. Gelen düşmanın elinde ok ve kılıçtan başka bir silah yoktu. Bu durumda, üç metre genişliğinde, bir o kadar yükseklikte kerpiçten surlar inşa etmek, aynı neticeye varmak hususunda fark göstermeyecekti.

Nitekim dört bin kilometreye varan Çin Seddi’nin yaklaşık üçte ikisinin kerpiçten yapıldığı, kaç asır dayandığı ve bu zaman zarfında kendisinden beklenen işlevleri yerine getirdiği hatırlanacak olursa, Medine etrafına hendek kazmaktansa, kerpiçten surlar inşa etmenin ne kadar mükemmel bir savunma aracı olduğu fark edilecektir.

Hem zaten Medine'de inşa edilen Mescid-i Nebevi kerpiçten yapılmıştı. Bu, şu demekdi ki, Medine'de yaşayan insanlar – o asırlarda diğer cemiyetlerde yaşayan insanlar gibi – kerpiç dökmeyi, kerpiçten duvar örmeyi ve yine kerpiçten evler inşa etmeyi biliyorlardı. Elleri buna yatkındı ve buna göre hazırlıkları vardı. Bu itibarla Medine etrafına hendek kazmaktansa surlar inşa etmek, onlar için çok daha büyük kolaylıklar gösteriyordu. Ayrıca topraktan olan koruganların her çeşit silaha karşı çok fazla mukavemet gösterdiği, yine bu insanlar tarafından biliniyordu.

Bunlardan başka olarak hendek kazmak yerine şayet sur yapımı tercih edilecek olursa, genişliği üç metreye varan bu surlar üzerine okçular yerleştirilip, düşman üzerinde hâkimiyet kurmak her zaman mümkündü. Bu bakımdan, bu surların topraktan olması, taştan olmasına nispetle daha az önemli değildi. Nitekim, bir tepenin hâkim yerlerine mevzilenen birliklerin, aşağıdan taarruz eden kuvvetlere karşı elde ettikleri üstünlüklerinde, bu tepenin topraktan olmasının mahzur teşkil etmeyeceği gibi...

Bunun daha başka misalleri vardır. Hareket eden ordular bir sütre arkasında ve yüksekte olmanın avantajlarını daima idrak etmişlerdir. Filler üzerine koruganlar kurup, arkasına okçular yerleştirmek suretiyle gâlibiyeti daima ellerinde bulundurmak istemişlerdir. Bu durumda, surlar üzerine yerleştirilmiş askerlerin, yapılacak bir taarruza karşı elde edecekleri üstünlüklerini artık kabul etmemiz gerekir.

Geceleyin merdivenle bu surların aşılması tehlikesi, kazılmış hendekler için de mevzubahistir. Yalnız surlar üzerine çıkan bir kişinin, geceleyin hendeğin diğer tarafına geçip araziye intibak eden kimse ölçüsünde imkânlara sahip olmayacaktır. Zira, surların hususiyetleri gereği, daha fazla hedef gösterecektir. Ayrıca, görüş sahası içinde kalmak üzere, muayyen aralıklarla nöbetçiler konarak, düşmanın bu ve benzeri teşebbüsleri anında tespit edilir ve tedbirleri alınır.

Daha başka olarak şayet hendek değil surlar inşa edilseydi bu surlar, arkalarında kalan Müslüman birliklerin intikalini, diğer savunma plânlarını ve hazırlıklarını örteceği için onların gözükapalı kararlar verip hareket etmelerini intâc edecekti. Bu ise onlar için ayrı bir zaaf teşkil edecekti. Halbuki Müslümanlar müşriklerin hareketlerini anında takip edebilme imkânları bakımından, onlara göre ilave bir üstünlük temin etmiş olacaktı.

Bu surlar, getireceği üstünlükler yanında, inşasında da kolaylıklar vaad edecektir. Buna mukabil, hendek kazmak daha büyük güçlükler gösterecektir. İlk merhalede bu güçlük, bu faaliyetlerde istenildiği kadar insan çalıştırılamayacağı noktasından başlayacaktır. Zira, kazı için bu aletlerin asgari seviyede bir sahaya ihtiyaçları vardı. Halbuki surlar inşa etmek için bu kabil tahditler mevzubahis değildi. Bir defa, herkes, kadın, erkek, çocuk, büyük, evinin önünde kerpiç döker, sonra bunları gereken yerlere taşıyabilirdi. Daha sonra bu surlarda çalışacak kimselerin çok daha az bir mekâna ihtiyaçları olacaktı. İlâveten, hendeklerde kazılmış toprakların, parçalanmış kayaların kaç metre yükseğe atılması, yeryüzünde çalışmaya nisbetle daha yoğun bir mesai bekleyecekti. Netice olarak, aynı ölçülerde surlar inşa etmek, aynı boyutlarda hendekler kazmaktan daha büyük kolaylıklara işaret ediyordu. Bu kolaylıklar, zaman bakımından sınırlı durumda bulunan Müslümanlar için ayrı bir tercih sebebi olacaktı.

Sonuç olarak, bütün bu kolaylıklar ve surların getireceği imkânlar ortada iken, İslâm'ın hendek kazmayı gündeme getirmesi önemlidir. Gerçekten o, böyle bir strateji takip etmenin zarureti-ne inanıyordu. Zira, İslâm, surlar inşa edip, bunun arkasında gizli hesapları olduğu hususunda birtakım meçhullerle müşriklerin tecessüslerini tahrik etmek istemiyordu. Her haliyle açık davranıyordu. Böylece, onlara, hem kurduğu cemiyeti göstermekle ve hem de onların aleyhinde tertipler peşinde olmadığını anlatmakla, ileride yapılacak bir sulhün ilk imkânlarını hazırlamış oluyordu.

Takriben üç metre genişliğinde bulunan bu hendeğin iki tarafında kalan insanlar arasındaki mesafe, orta büyüklükte bir salonda karşılıklı oturan dostlar arasındaki mesafeden daha fazla değildi. Hendek etrafında yüzyüze gelen bu insanların, çok eskilere dayanan dostlukları ve beraber yaşadıkları hatıraları vardı. Bunlar canlanacaktı. Daha net bir ifade ile şuur-altı parça parça şuurlaşacaktı. Birbiriyle küs iki insan barıştırılmak istendiği zaman ilk olarak onların yüzyüze gelmeleri sağlanırdı. Bu yüzyüze gelmeler iki tarafın birbiriyle barışması için ilk adım olurdu.

Bu tesbitlerden şu noktaya varabiliriz ki, Hendek Harbi'nin ilk ve en önemli hedefi, her iki tarafı yüzyüze getirmek ve aradaki kopukluğu gidermekti. Daha sonra ortaya bir engel koyarak doğabilecek aşırılıklara müsaade etmemekti. Bunda ne kadar muvaffak olduğunu daha sonraki gelişmelerden anlıyoruz.

Birbirini gören ve buna tahammül etmeyi öğrenen bu insanlar, Hudeybiye Sulhü'nde karşı karşıya geldikleri zaman daha önce birbirlerini görmeye ve birbirlerine tahammül etmeye alıştıkları için kılıçlarına sarılmayacaklardı. Nitekim öyle oldu. Kılıçlarına sarılmadılar ve meseleyi ilk başlara götürmediler. Maddeleri lehlerine olan bir sulh ile iktifa ettiler.

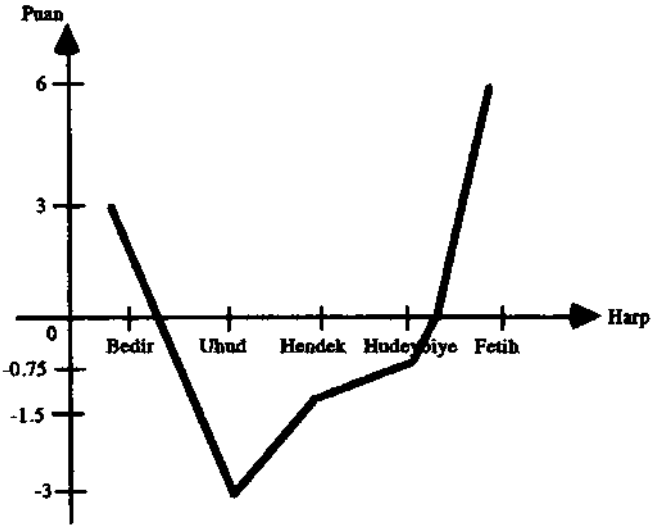
Netice itibariyle Hendek Muharebesi ile Hudeybiye Sulhü arasında en önemli fark şu oluyordu ki, Hendek Muharebesinde iki taraf karşı karşıya gelmişlerdi, çatışmamışlardı, arada hendek vardı. Buna mukabil Hudeybiye Sulhünde bu insanlar yine karşı karşıya gelmişlerdi, çatışmamışlardı ve arada hendek yoktu.

Velhasıl bütün bu yorumlar, harplerin diyalogu sağlayan tek yol olduğu hususuyla beraber mütalaa edildiği takdirde, niçin surlar değil hendekler kazıldığı konusu, nihai mânâda cevabını bulmuş olur. Şayet hendekler yerine surlar inşa edilseydi, Bedir'le başlayan harpler dizisi devam edecek ve hiçbir geri dönüş imkânı olmayacaktı. Nitekim biz, Hendek Harbi'nde takip edilen tabiyenin –taktik- ne kadar insanüstü kaldığını, grafiğin birdenbire Hudeybiye Sulhü'ne yükselmesinde görüyoruz.

Harp	Sonuçlar	Puanlama
Bedir	Galibiyet	+3
Uhud	Mağlubiyet	-3
Hendek	Pasif Direniş	-1,5
Hudeybiye	Sulh	-0,75*
Mekke'nin Fethi	Fetih	+6

Tablo 3: İki Tarafın Karşılaşmalarında Aldıkları Sonuçlar İtibariyle Puanlama

* Sulhte, müslümanlar aleyhindeki maddelerden dolayı eksi puan verilmiştir.

Grafik 3: Harplerin Puanlaması

Bu grafik, bu harplerin ne kadar İlahi olduğu hususunda gerçekten bizlere önemli ipuçları vermektedir. Dikkatlerden uzak değildir ki, Bedirden sonra bütün karşılaşmalarda grafiğin eğrisi, negatif koordinatlar bölgesinde seyretmektedir. Fakat birdenbire pozitif bölgeye geçmekte, Fethe yükselmektedir. Halbuki bu kadar

negatif bölgede kaldıktan sonra, üstelik pozitif bölgeye geçebilmek için bir şey yapmamış olduğu halde, birdenbire Fethi gerçekleştirmesi ne kadar önemlidir. Bu durumda İslâm, beşerî ölçüler içinde ancak gâlibiyetlerle varılabilecek bir noktaya insanüstü vasıflarıyla; önce bir gâlibiyet daha sonra bir mağlubiyet, bir direniş ve aleyhte maddeleriyle bir sulhü kabul ederek varmış oluyordu.

KISA KRONOLOJİ

Milâdi

- 571 Hz. Muhammed'in (s.a.) doğumu.
- 575 Beş yıl Sa'd Kabilesi'nde sütannesi Halime'nin yanında kaldıktan sonra Mekke'ye ailesine dönüşü.
- 576 Annesi Âmine, hizmetçileri Ümmü Eymen ile birlikte Medine'ye gelip babasının mezarını ziyaret etmesi ve dönüşte Ebvâ Köyü'nde annesinin vefatı.
Dedesi Abdulmuttalib'in himayesine girmesi.
- 578 Abdulmuttalib'in vefatı üzerine amcası Ebû Tâlib'in himayesine girmesi.
- 583 Amcası Ebû Tâlib ile Suriye'ye ticaret kervanıyla gitmesi.
- 588 Amcası Zübeyr ile Yemen seyahati.
- 595 Suriye'ye ikinci seyahati.
- 596 Hz. Hatice ile evlenmesi.
- 608 Kâbe'nin tamirinde Hacer-i Esved'i yerine koyma vazifesini Kureyş'in Muhammedü'l-Emin dedikleri Peygamberimiz'e ifa ettirmesi.

Bi'set

- 610 1 Hira'da ilk vahyin gelişi.
En yakınlarını İslâm'a davete başlaması üzerine Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Zeyd ve Hz. Ebû Bekir'in Müslüman olmaları.
- 613 3 Üç sene gizli davetten sonra Sâfâ Tepesi'ne çıkıp alenî davete başlaması.

- 615 5** Müşriklerin baskısı karşısında bazı Müslümanların Habeşistan'a ilk hicretleri.
Müşriklerin fakir Müslümanlara işkencelerini arttırmaları, Müslümanların Daru'l-Erkam'a sığınmaları.
- 616 6** Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in Müslüman olmaları.
- 617 7** İkinci kafilenin Habeşistan'a hicreti.
Müşriklerin muhacirleri geri çevirmesi için Habeş hükümdarına başvurmaları ve bunun sonuçsuz kalışı.
Kureyş'in Hâşimoğullarıyla münasebeti keserek boykot ilanı.
- 619 9** Kureyş'in muhasarayı kaldırması Hz. Hatice ve Ebû Tâlib'in vefatı (senetu'l-Hüzün)
- 620 10** Tâifiler'i davet için Tâif'e gitmesi, orada güçlülere maruz kalması.
Birinci Akabe Bîatı.
- 621 11** İkinci Akabe Bîatı.

Hicri

- 622 1** Mekke'den Medine'ye Hicret.
Benî Sâlim yurdunda ilk Cuma namazının kılınması.
Medine'de, Mescid'in ve Hane-i Saadet'in inşası.
İlk ezan'ın okunması.
Müslümanlar arasında kardeşlik tesisi (Muâhat).
Suffa'nın yapılması.
Yahudilerle siyasi münasebetlerin kurulması.
- 623 2** Medine etrafındaki kabilelerle barış antlaşmaları.
- 624 2** Bedir Zaferi.
Orucun ve zekâtın farz kılınması, bayram namazının kılınması.
- 624 3** Yahudilerin Müslümanlara karşı düşmanca harekete başlamaları, münafıkların türemesi.
- 625 3** Uhud Harbi.

- 625 4** Reci vak'ası.
Benî Nadir Gazvesi.
- 626 5** Dûmetu'l-Cendel Gazvesi.
- 627 5** Hendek Harbi
- 628 6-7** Hudeybiye Musâlahası
İslâm'a davet için hükümdarlara mektuplar gönderilmesi.
Hayber'in Fethi.
Mekke'den Habeşistan'a göçmüş olan müslümanların Medine'ye dönmeleri.
- 629 7** Hudeybiye Antlaşması hükümlerine göre Müslümanların Kâbe'yi ziyaret etmeleri.
- 629 8** Mûte Harbi.
Zâtü's-Selâsil Gazvesi.
- 630 8** Mekke'nin Fethi.
Huneyn, Evtâs, Hevazin Harpleri
Tâif'in muhâsarası.
- 630 9** Tebuk Harbi, Suriye'de Bizansa verilen ders.
Sulh ve sükun devresi: Kabilelerden hey'etler gelip Müslüman olduklarını arzetmeleri, bütün kabilelere mürşidler ve muallimler gönderilmesi.
- 631 9** Hz. Ebû Bekir'in hac emirliği.
Müslümanlığın bütün Arabistan Yarımadası'na yayılması.
- 632 10** Veda Haccı.
- 632 11** Hz. Peygamber'in Safer ayında Bakî mezarlığına esrarengiz bir ziyaret yapıp, ahrete göçmüş mü'minleri selamlaması ve şehidlere duası.
İrihallerinden üç gün önce Hz. Ali ile Fadl'a dayanarak Mescid'e gelip cemaate namaz kıldırması, ashâbına hayır dolu temennilerde ve son tavsiyelerde bulunması.
Hz. Muhammed'in (s.a.) vefatı.

BİBLİYOGRAFYA

Adasal, Rasim, *Medikal Psikoloji*, İstanbul 1977.

Ahmed Cevdet Paşa-Mahir, İz, *Peygamber Efendimiz*, İstanbul 1982.

Ali, Cevad, *Tarihu'l-Arab fi'l-İslâm (es-Siretu'n-Nebeviyye)*, Bağdad 1961.

Ali, Mevlana Muhammed, *Peygamberimizin Hayatı*, Çev. Ali Genceli, Ankara ty.

Arkun, Nezahat, *Şahsiyet Psikolojisi ve Şahsiyetin Dinamikleri*, İstanbul 1970-1971.

Armaner, Neda, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ankara 1980.

Arnold, T., *İntişar-ı İslâm Tarihi*, Çev. Hasan Gündüzler, Ankara 1982, 2. B.

Azzam, Abdurrahman, *Allah'ın Peygamberlerine Emanet Ettiği Ebedi Risalet*, Çev. Hasan Hüsnü Erdem, Ankara 1948.

Baktır, Mustafa, *İslâm'da İlk Eğitim Müessesesi: Suffa Ashâbı*, İstanbul 1984.

Bâ-Yunus, İlyas-Ahmed, Ferid, *İslâm Sosyolojisi: Bir Giriş Denemesi*, Çev. Rıdvan Kaya, İstanbul 1986

Bedri, Malik Babikir, *Müslüman Psikologların Çıkmazı*, Çev. Harun Şencan, İstanbul 1984.

Berki, Ali Himmet-Keskioğlu, Osman, *Hatemu'l Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara 1978, 2. B.

Bon, Gustave Le, *Kitleler Psikolojisi*, Çev. Selahattin Demirkan, İstanbul 1974, 2. B.

Brown, A.C., *Beyin Yıkama ve İkna Metodları*, Çev. Behzat Tunç, İstanbul 1980.

- Bucaille, Maurice, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim*, Çev. Suat Yıldırım, İzmir 1981.
- Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği ve Öğretim Siyaseti*, İstanbul 1984.
- Childe, Gordon, *Tarihte Neler Oldu*, Çev. Mete Tunçay-Alaeddin Şenel, İstanbul 1985, 4. B.
- Cüceloğlu, Doğan, *İnsan İnsana*, İstanbul 1979.
- Çağatay, Neşet, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Câhiliye Çağı*, Ankara 1983.
- Çağatay, Tahir, *Günün Sosyolojisine Giriş*, İstanbul 1962.
- Çağdaş, Kemal, *Hint Eski Çağ Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1974.
- Çelikkaya, Hasan, *Din Sosyolojisi Açısından Âyetlerin İniş Sebepleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara 1982.
- Çetin, Nihad, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı İslâm Tarihi Kronolojisi I*, İstanbul 1960.
- , *İslâm Medeniyeti*, İstanbul ty.
- Debbagöğlu, Ahmed, *İslâm İktisadına Giriş*, İstanbul 1979.
- Delay, Jean-Pichot, Pierre, *Abrege de Psychologie*, Paris 1967.
- Derveze, Muhammed İzzet, *Siretu'r-Rasul*, Kahire 1965, 2. B.
- Doğrul, Ömer Rıza, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İstanbul 1963.
- Doksat, Recep, *1985-1986 Öğretim Yılı Basılmamış Doktora Ders Notları*, İstanbul 1986.
- , *Psikopatolojiye Giriş*, Adana 1975.
- Durant, Ariel ve Will, *Tarih Üzerine*, Çev. Hüseyin Zamantılı, İstanbul 1983.
- Durant, Will, *Medeniyetin Temelleri*, Çev. Nejat Muallimoğlu, İstanbul 1978
- , *İslâm Medeniyeti*, İstanbul ty.
- Durkheim, Emile, *Toplumbilimsel Yönetimin Kuralları*, Çev. Celal Bali Akal, İstanbul 1985.

- Dursun, Davut, *İslâm'ın İlk Döneminde Siyasal Katılma*, İstanbul 1983.
- Duverger, Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul 1982, 2. B.
- , *Sosyal Bilimlere Giriş*, Çev. Ünsal Oskay, Ankara 1980, 2. B.
- Ebû Zehra, Muhammed, *Hatemu'n-Nebiiyyin*, Kahire ty.
- Eliade, Mircea, *Traite d'Histoire des Religions*, Paris 1983.
- Engels, F., *Anti-Dübring*, Çev. Kenan Somer, Ankara 1975.
- , *Doğanın Diyalektiği*, Çev. Arif Gelen, Ankara 1970.
- Ergun, Doğan, *Sosyoloji El Kitabı*, İstanbul 1984, 4. B.
- Eröz, Mehmet, *Marxizm Leninizm ve Tenkidi*, İstanbul 1976.
- Esad, Mahmud, *İslâm Tarihi* (Tarih-i Din-i İslâm), sadeleştiren: Ahmet Lütü Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul 1983.
- Evrin, Selmin, *Şahsiyet Alanında Psikososyolojik Bir Kavram Olarak Rol Sorununa Giriş*, İstanbul 1972.
- Fayda, Mustafa, *İslâmiyetin Güney Arabistana Yayılışı*, Ankara 1982.
- Fehmi, Mehmed, *Tarih-i Edebiyat-ı Arabiye*, İstanbul 1335.
- Feller, Jean, (sous la direction), *La Psychologie Moderne de A à Z*, Paris 1976.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, *Karl Marx ve Sistemi*, İstanbul 1976.
- Filibeli Ahmed Hilmi, Şehbenderzâde-Nur, Ziya, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1982, 2. B.
- Freyer, Hans, *Din Sosyolojisi*, Çev. Turgut Kalpsüz, Ankara 1964.
- Fordham, Frieda, *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*, Çev. Aslan Yalçın, İstanbul 1983.
- Garaudy, Roger, *La Pense de Hegel*, Paris 1966.
- Gazali, Muhammed, *Fıkhu's-Sire*, Kahire 1965, 6. B.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Sosyal Açıdan İslâm Tarihi*, İstanbul 1975.
- Halefullah, Muhammed Ahmed, *Muhammed ve'l-Kuvâ'l-Mudâdde*, Kahire 1973.
- Halil, İmaduddin, *Dirase fi's-Sire*, Beyrut 1985, 9. B.

Hamidullah, Muhammed, *Hız. Peygamber'in Savaşları*, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1981, 3. B.

-----, *İslâm'a Giriş*, Çev. Kemal Kuşçu, Ankara ty.

-----, *İslâm Müesseselerine Giriş*, Çev. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul 1981.

-----, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980.

-----, *İslâm Tarihi Dersleri*, Çev. Ruhi Özcan, Erzurum 1976.

-----, *Makaleler*, Çev. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul 1986.

-----, *Resûlullah Muhammed*, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1973.

-----, *el-Vesâ'iku's-Siyâsiyye*, Kahire 1956.

Hasan, Hasan İbrahim, *Siyâsi-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, Çev. İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş, İstanbul 1985.

Hâşimî, M. Ali, *Kur'ân'da Resûlullah*, Çev. Nureddin Yıldız, İstanbul 1987.

Hattâb, Mahmud Şit-Mahfuz, M. Cemaluddin-Zayed, Abdullatif, *İktibâsu'n-Nizami'l-Askerî fi Ahdi'n-Nebi*, Kahire ty.

Hattâb, M. Şit, *Peygamber Ordusunun Tarihi*, Çev. İhsan Süreyya Sırma, İstanbul 1983.

Heykel, Muhammed, *Hız. Muhammed Mustafa*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1985.

Hitti, P. K., *Siyâsi ve Kültürel İslâm Tarihi*, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980.

Hudari, Muhammed, *Nûrul'l-Yakîn fi Sireti Seyyidi'l-Murselin*, Beyrut ty.

İbn Hazm, *Muhammed Cevâmî'ûs-Sire*, Yayınlayan: Nâsiruddin el-Esed, Kahire 1956.

İbn Hişâm, Muhammed Abdulmelik, *Siretu'n-Nebi*, Yayınlayan: Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, Kahire 1937.

İbn İshak, Muhammed, *Siret (Kitabul-Mubtede ve'l-Meb'as ve'l-Megazi)*, Yayınlayan: Muhammed Hamidullah, Rabat 1396 (Konya 1981).

İbn Manzur, Muhammed b. Mükrim, *Lisanul Arap*, Beyrut ty.

- İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakatu'l-Kubrâ*, Beyrut ty.
- İbn Seyyidinnas, *Uyunu'l-Eser fi'l-megazi ve's-Siyer*, Kahire 1356'dan ofset Beyrut ty.
- İzzeti, Ebulfazl, *İslâm'ın Yayılış Tarihine Giriş*, Çev. Cahit Koytak, İstanbul 1984.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar*, İstanbul 1983.
- Kapar, M. Ali, *Hız Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, İstanbul 1983.
- Kaptan, Saim, *Bilimsel Araştırma Teknikleri*, Ankara 1977.
- Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1975.
- Kardavi, Yusuf, *Temel Nitelikleriyle İslâm*, Çev. İbrahim Sarmış, Konya 1986.
- Kazancı, Ahmed Lütfi, *Peygamberimize Neden İnanmadılar*, Bursa 1983.
- El-Kettânî, Abdulhayy, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, Rabat ty.
- Kessler, Gerhard, *İctimai Siyaset*, Çev. Orhan Tuna, İstanbul 1945.
- Konrapa, M. Zekai, *Peygamberimiz*, İstanbul 1968.
- Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, İstanbul 1981.
- , *Hız Muhammed ve İslâmiyet (İslâm Tarihi-Mekke Devri)*, 1981, 2. B.
- Krech, David-Crutchfield, Richard S.-Ballachey, *Cemiyet İçinde Ferd*, Çev. Mümtaz Turhan, İstanbul 1970.
- Krech, David, *Sosyal Psikoloji*, Çev. Erol Göngör, İstanbul 1970.
- Kurktan, Amiran, *Din Sosyolojisi*, İstanbul 1985.
- , *Genel Sosyoloji*, İstanbul 1976.
- , *Sosyal İlimler Metodolojisi*, İstanbul 1978.
- Kuusinen, *Tarihi Materyalizm*, Çev. K. Sahir Sel, İstanbul 1966.
- Kuzgun, Şaban, *İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Hanefilik*, Ankara 1985.

Lancelot, Alain, "Atitudes Politiques", *Ancylopedia Universalis*, Paris 1985, II, 1095-1097.

-----, *Siyasal Tavırlar*, Çev. Hüseyin Rauf, İstanbul 1976.

Lefebvre, Henri, *Marx'ın Sosyolojisi*, Çev. Selahaddin Hilav, İstanbul ty.

Lenin, V. İ., *Din Üzerine*, Çev. Salih Cılızoğlu, Ankara 1979.

Lewis, Bernard, *Tarihte Araplar*, Çev. H. Dursun Yıldız, İstanbul 1979.

Lings, Martin, *H. Muhammed'in Hayatı*, Çev. Nazife Şişman, İstanbul 1984, 2. B.

Lombard, Maurice, *İlk Zafer Yıllarında İslâm*, Çev. Nezih Uzel, İstanbul 1983.

Maisonneuve, Jean, *Genel Psikoloji İle Sosyal Psikolojinin İlişkileri Açısından Psiko-Sosyolojinin İlkeleri*, Çev. Selmin Evrim, İstanbul 1973.

Mantran, Robert, *İslâm'ın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)*, Çev. İsmet Kayaoğlu, Ankara ty.

Mardin, Şerif, *Din ve İdeoloji*, Ankara 1969.

Marx, Karl-Engels, F., *Komünist Manifesto*, Çev. Süleyman Arslan, Ankara 1970.

-----, *Din Üzerine*, Çev. Murat Belge, İstanbul 1966.

-----, *Sömürgecilik Üzerine*, Çev. Selahettin Hilav, İstanbul 1966.

Maucorps, D., *Sosyal Hareketlerin Psikolojisi*, Çev. Selmin Evrim, İstanbul 1965, 2.B.

Mevdudi, Ebul Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, Çev. Ahmet Asrar, İstanbul 1985, 2. B.

Meynaud, Jean-Lancelot, Alain, *Les Atitudes Politiques*, Paris 1964.

Morgan, T. Clifford, *Psikolojiye Giriş*, Çev. Hüsnü Arıcı ve diğerleri, Ankara 1984, 2. B.

Mousseau, Jacques-Moreau, Pierre-François, *L'inconscient*, Paris 1976.

Nedvî, S. Süleyman, *Hazreti Muhammed Hakkında Konferanslar*, Çev. Osman Keskiöğlu, Ankara ty.

Osman, M. Fethi, *Devletu'l-Fikra*, Kuveyt 1967.

- Osipov, E., *Toplumbilim*, Çev. Ünsal Oskay, Ankara 1977.
- Ozankaya, Özer, *Toplumbilime Giriş*, Ankara 1977.
- Önkal, Ahmet, *Resûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Konya 1983, 2. B.
- Pavlov, Ivan, *Oeuvres Choisies*, Moscow 1954.
- Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, İstanbul 1972, 2. B.
- Pickthall, Marmaduke, *Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed*, Çev. Şinasi Siber, Ankara 1958.
- Pirene, Henri, *Hız. Muhammed ve Charlemagne*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1984.
- Politzer, Georges, *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*, Çev. Cem Eroğul, Ankara 1966.
- Popov, S. İ., *Sosyalizm ve Hûmanizm*, çev. Veysel Atayman, İstanbul 1979.
- Ribard, Andre, *İnsanlığın Tarihi*, Çev. Erdoğan Başar, Şiar Yalçın, Halil Berktaş, İstanbul 1983, 2. B.
- Rodinson, Maxime, *Hız. Muhammed*, Paris 1961.
- Rubel, M., *Marx'ın Toplum Kuramı*, Çev. Özer Ozankaya, Ankara 1971.
- Sezen, Yumni, *Tarihi Maddeciliğin Tablil ve Tenkidi*, İstanbul 1984.
- Sırma, İhsan Süreyya, *İslâmi Tebliğin Medine Dönemi ve Cihad*, İstanbul, 1986, 2. B.
- , *İslâmi Tebliğin Mekke Dönemi ve İşkence*, İstanbul 1986, 6. B.
- Sibaî, Mustafa, *Hız. Muhammed ve Hayatı*, Çev. Said Şimşek, Nezih Demircan, Ankara 1976.
- , *İslâm Medeniyetinden Altın Tablolar*, Çev. Nezih Demircan, M. Sait Şimşek, Konya 1979.
- , *Peygamberimizin Hayatından Dersler ve İbretler*, Çev. Yusuf Yılmaz, İstanbul 1986, 2. B.
- Sönmez, Abidin, *Resûlullah'ın İslâm'a Davet Mektupları*, İstanbul 1984.

- Sourdel, Dominique, *İslâm*, Çev. Davut Dursun, İstanbul 1985.
- Şeker, Murat, *İktisadi ve Sosyal Bilimlerde Yöntem ve Yaklaşım Sorunları*, Ankara 1986.
- Şeraiti, Ali, *İslâm Sosyolojisi Üzerine*, Çev. Kâmil Can, İstanbul 1980.
- Eş-Şerif, Ahmet İbrahim, *Mekke ve'l-Medîne fi'l-Cabiliyye ve Asri'r-Resûl*, Kahire 1965, 2. B.
- Şerif, Muzaffer, *Sosyal Kuralların Psikolojisi*, Çev. İsmail Sandıkçıoğlu, İstanbul 1984.
- Şibli, Numani, *Asr-ı Saadet (İslâm Tarihi)*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Sadeleştiren: O. Z. Mollamehmedoğlu, İstanbul 1973-1975.
- , *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi*, Çev. Talip Yaşar Alp, İstanbul 1975.
- Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk*, Kahire ty.
- Taplamcıoğlu, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, Ankara 1963.
- , *Genel Sosyoloji*, Ankara 1961.
- Togan, Zeki Velidi, *Tarihte Usul*, İstanbul 1981.
- Toynbee, Arnold, *Medeniyet Yargılanıyor*, Çev. Ufuk Uyan, İstanbul 1980.
- , *Tarihçi Açısından Din*, Çev. İbrahim Canan, İstanbul 1978.
- Uğur, Mücteba, *Hicri Birinci asırda İslâm Toplumu*, İstanbul 1980.
- Urve b. ez-Zubeyr, *Magazi Resûlillah*, Yayınlayan: Muhammed Mustafa el-A'zami, Riyad 1981.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Dini Sosyoloji*, İstanbul 1943.
- Vakıdî, *Megazi*, Yayınlayan: Marsden Janes, Oxford 1966.
- Watt, M. Hz. *Muhammed-Peygamber ve Devlet Kurucu*, Çev. Hayrullah Örs, İstanbul 1963.
- , *Muhammed fi Mekke*, Çev. Şa'ban Berekât, Beyrut ty.
- Vestermeck, *İslâm Medeniyetinde Putperestlik Devrinden Kalma İtikatlar*, Çev. Ş. N. Coşkunlar, İstanbul 1938.

Weber, Max, *Sosyoloji Yazıları*, Çev. Taha Parla, İstanbul 1986.

Ya'kubî, Ahmed b. Ebi Ya'kub, *Tarih*, Beyrut ty.

Zekiyan, Boğos, *Hümanizm (İnsancılık)*, İstanbul 1982.

Zeydan, Abdülkerim, *İslâm Hukukuna Giriş*, Çev. Ali, Şafak, İstanbul 1976.

Zümrüt, Osman, *İslâm'da Kamu Oyu ve Oluşumu*, Ankara, 1977.

İNDEKS

A

- Abdullah b. Mes'ûd 247
Abraham H. Maslow 28, 251
Abs 238
Affan oğlu Osman 406
Afrika 388
Ahlâk Felsefesi 218
alak 119
alt-şuur 256, 301, 332, 338, 374
Âmir b. Rebi'a b. Haris b. Abdilmu-
talib 427
Amr b. Hişâm 143, 144, 146, 156,
159, 161, 162, 163, 164,
165, 166, 167, 168, 169,
170, 171, 178, 329
Arabistan Yarımadası 192, 198,
203, 204, 207, 215, 216,
416, 418, 419, 457
Arap Tarihi (Eyyam-ı Aram) 249
Ashâb 141, 181, 268, 311, 319,
322, 323, 325, 360
Attab b. Esîd 424

B

- Batı Medeniyeti 58
Bedir 9, 10, 13, 28, 36, 198, 207,
208, 209, 213, 214, 239,
240, 241, 242, 243, 244,

- 245, 246, 247, 248, 249,
251, 252, 253, 254, 256,
265, 298, 299, 300, 301,
302, 305, 306, 308, 320,
322, 327, 329, 332, 333,
334, 336, 338, 339, 340,
341, 342, 343, 344, 345,
347, 350, 352, 362, 367,
368, 369, 370, 371, 375,
376, 377, 378, 379, 381,
383, 384, 385, 386, 387,
389, 393, 394, 399, 402,
403, 413, 414, 419, 420,
439, 440, 441, 443, 444,
445, 447, 448, 452, 453,
456
-Muharebesi 246, 440,
443

- Bekiroğulları Kabilesi 408
Bencil Medeniyetler 57, 58
Beşerî Tavr 120, 373
-vetire 127
Bilimsel Sosyalizm 69, 70
Bizans 255, 257
Buda 108, 248
Budizm 108
Büdeyl 406, 407

C

Câhiliye Devri 60, 72, 83, 84, 158,
159, 162, 237, 238, 246,
247, 248, 269, 340, 343,
344, 347, 350, 371, 374,
382, 394, 399, 409, 410,
411, 416, 439

Carl Gustav Jung 28, 371

Ceyşü'ü-l Usre 209

Cüheyne 405

Ç

Çin Medeniyeti 58
-seddi 404, 449

D

Dâhis 238
-Gabrâ Günü 238

devlet anlayışı 150
-başkanı 152
-erkânı 151
-mekanizması 151

Dış-Tenkit (Dış-Geçerlik) 73
Diğergâm Medeniyetler 57, 58

Doğu Medeniyeti 58

Düşünce Hayatı 111
- yapısı 396

E

Ebû Bekir 97, 112, 125, 126, 193,
199, 269, 279, 316, 317,
455, 457

Ebû Cehil 146, 147, 148, 149,
150, 151, 152, 153, 154,
155, 156, 159, 160, 171,

178, 240, 241, 242, 243,
247, 299, 300, 320, 329,
330, 351, 361, 386, 407

Ebû Süfyan 249, 280, 282, 283,
284, 300, 329, 348, 349,
350, 423

ego 132, 139

Ehâbiş Kabilesi 406

Einstein fiziği 69

el-Esved b. Abdilesed el- Mahzumi
420

el-Eşhuru'l-Hurûm 416

El-Mu'allakâtü's-Seb'u (Yedi askı)
121

el-Velid b. Utbe 420

emân 408

Emîn 33, 77, 78, 79, 80, 81, 82,
83, 264, 328

Engels 62, 63, 69, 114, 461, 464

Ensar 247, 418, 420

F

fikri formasyon 121, 122

-hareket 122

-vetire 111

Fizikî determinizm 70

G

Gamim 406

Gazve 206

gerilim 23, 26, 62, 242, 243, 302,
374, 375, 380, 381, 382,
387, 393, 394, 395, 397,
399, 400, 439, 441, 442

Gıfâr 405

Gizli Tebliğ 113

H

Habeşistan 230, 456, 457
 Halid b. Velid 284, 351, 361, 425
 Handeme 425
 Harem-i Şerif 425
 Hendek 9, 10, 35, 36, 179, 180,
 181, 239, 240, 256, 258,
 301, 302, 303, 304, 307,
 308, 322, 324, 326, 333,
 334, 337, 342, 344, 345,
 362, 367, 371, 377, 383,
 384, 388, 389, 390, 393,
 394, 395, 397, 398, 399,
 400, 401, 402, 403, 404,
 405, 413, 415, 426, 427,
 439, 440, 441, 442, 443,
 444, 445, 447, 448, 452,
 453, 457
 -Harbi 35, 36, 181,
 301, 307, 337, 383,
 384, 389, 393, 394,
 395, 398, 399, 400,
 401, 402, 403, 404,
 441, 442, 445, 448,
 452, 457
 -Muharebesi 390, 397,
 400, 405, 452
 Hicret 29, 34, 89, 199, 202, 204,
 206, 207, 229, 230, 231,
 233, 234, 380, 403, 405,
 415, 429, 456
 hidayet 140
 hilkat 118

himâ 159
 Hind 216, 241, 242, 243, 247,
 248, 343, 348, 349
 Hindistan 195, 216
 -Medeniyeti 216
 Hira Dağı 106, 111, 178
 Hubel 261, 347, 377, 378
 Hudeybiye 36, 239, 308, 309, 310,
 313, 315, 318, 322, 323,
 324, 325, 326, 333, 337,
 342, 344, 345, 362, 368,
 371, 377, 378, 384, 388,
 389, 401, 403, 404, 405,
 406, 408, 409, 412, 414,
 415, 422, 426, 427, 439,
 440, 443, 444, 445, 447,
 448, 452, 453, 457
 -Musâlahası 239, 378,
 384, 388, 409, 412,
 422, 445, 457
 -Sulhü 36, 337, 401,
 403, 405, 440, 452
 Huleys 407
 Huzâa Kabilesi 408
 Hz. Ali (r.a.) 125, 176, 309, 310,
 311, 312, 348, 407, 408,
 410, 420, 455, 457
 Hz. Bilâl-i Habeşi (r.a.) 194, 389
 Hz. Ebû Bekir (r.a.) 97, 112, 125,
 126, 193, 199, 269, 279,
 316, 317, 455, 457
 Hz. Hamza (r.a.) 131, 241, 242,
 247, 248, 250, 302, 336,
 343, 348, 420, 456

Hız. Hatice (r.a.) 123, 124, 125,

126, 455, 456

Hız. Muhammed (s.a.v.) 33, 60, 66,

67, 72, 77, 78, 79, 80, 81,

82, 83, 84, 85, 86, 89, 90,

91, 97, 100, 101, 102, 103,

104, 105, 106, 107, 108,

109, 110, 111, 113, 115,

116, 119, 120, 123, 125,

126, 127, 128, 129, 130,

131, 132, 133, 134, 135,

136, 137, 138, 140, 141,

229, 230, 231, 232, 233,

234, 243, 244, 248, 254,

264, 317, 331, 332, 349,

361, 363, 372, 386, 388,

394, 395, 397, 405, 407,

408, 409, 410, 412, 413,

414, 415, 421, 422, 423,

424, 425, 426, 427, 428,

429, 430, 431, 432, 433,

435, 437, 438, 444, 445,

455, 459, 462, 463, 464,

465, 466

Hız. Ömer (r.a.) 33, 50, 117, 123,

129, 130, 131, 132, 133,

134, 135, 136, 137, 138,

139, 140, 141, 143, 146,

147, 149, 151, 158, 160,

161, 167, 178, 193, 219,

220, 221, 256, 273, 298,

312, 313, 315, 316, 317,

318, 321, 322, 323, 325,

326, 406, 411, 438, 456,

466

Hız. Zeyd (r.a.) 111, 125, 126, 455

I

İsar 115

Ivan Pavlov 374

İ

İbn Hişâm 59, 72, 78, 79, 81, 85,

106, 109, 110, 120, 123,

124, 125, 126, 128, 130,

131, 134, 137, 230, 238,

240, 241, 245, 246, 247,

248, 249, 250, 253, 381,

382, 384, 385, 386, 388,

389, 390, 392, 393, 396,

397, 405, 408, 409, 410,

413, 419, 420, 422, 425,

427, 462

İbn İshak 61, 65, 68, 72, 77, 78,

79, 80, 83, 85, 106, 109,

116, 120, 123, 124, 125,

126, 128, 129, 130, 131,

134, 137, 230, 241, 246,

248, 249, 253, 372, 377,

379, 385, 413, 462

İbn Mes'ûd (r.a.) 240, 247

İbn Sa'd 59, 61, 65, 66, 67, 68, 73,

77, 78, 79, 80, 81, 83, 85,

106, 109, 110, 123, 124,

125, 126, 128, 129, 130,

131, 134, 137, 230, 238,

240, 241, 244, 247, 248,

379, 463

iç-tenkit (iç geçerlik) 73

id 139

- İdeal İnsan 77
- ilâhî işaretler 128
- strateji 235
 - tavır 251
 - vahiy 357
 - vetire 127
 - yardım 387
- ilk inziva 85
- İllyet (Causalite) 235
- İman 43, 44, 123, 192, 219, 395
- İnsiyak (iç-güdü) 237
- inşikâk-ı kamer 141
- İslâm 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15,
- 16, 19, 43, 44, 51, 52, 57,
 - 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64,
 - 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72,
 - 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84,
 - 85, 89, 96, 98, 99, 100,
 - 101, 103, 106, 108, 109,
 - 110, 111, 113, 114, 115,
 - 116, 117, 119, 120, 123,
 - 124, 125, 126, 128, 129,
 - 130, 131, 132, 134, 136,
 - 137, 138, 140, 141, 143,
 - 144, 145, 147, 149, 150,
 - 152, 153, 154, 155, 156,
 - 159, 162, 163, 164, 165,
 - 166, 167, 168, 169, 170,
 - 171, 178, 182, 183, 189,
 - 191, 192, 193, 194, 196,
 - 202, 203, 206, 210, 229,
 - 230, 232, 233, 234, 235,
 - 237, 239, 241, 242, 243,
 - 244, 245, 246, 247, 248,
 - 249, 250, 251, 253, 254,
 - 255, 256, 257, 259, 263,
 - 265, 266, 267, 271, 286,
 - 288, 291, 293, 294, 295,
 - 296, 297, 298, 305, 306,
 - 307, 322, 323, 325, 326,
 - 327, 332, 333, 334, 335,
 - 336, 337, 338, 340, 341,
 - 342, 345, 346, 350, 351,
 - 352, 355, 359, 361, 362,
 - 364, 365, 366, 367, 369,
 - 372, 373, 374, 375, 376,
 - 377, 378, 379, 380, 381,
 - 382, 383, 384, 385, 386,
 - 387, 388, 389, 390, 392,
 - 394, 395, 396, 397, 398,
 - 399, 400, 406, 407, 411,
 - 413, 414, 418, 419, 422,
 - 423, 424, 425, 426, 427,
 - 428, 429, 430, 432, 434,
 - 435, 437, 438, 439, 440,
 - 441, 442, 443, 444, 445,
 - 449, 451, 454, 455, 457,
 - 459, 460, 461, 462, 463,
 - 464, 465, 466, 467
- Devleti 149, 150, 152, 154
 - Medeniyeti 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 69, 70, 82, 111, 144, 149, 194, 229, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 380, 381, 384, 385, 441, 445, 460
 - Sosyolojisi 459, 466
- İslâm'da Sosyal Adâlet 114

J

Jean Jack Rousseau 145

K

Kâbe 102, 129, 136, 137, 140,
162, 167, 202, 261, 262,
263, 264, 309, 315, 318,
372, 382, 388, 389, 406,
407, 408, 415, 416, 417,
423, 424, 425, 426, 429,
432, 436, 455, 457

kan davası 238, 246, 399, 426,
427, 441

-gütme 246

kapitalizm 71

Karl Marx 114, 461

Kast Rejimi 195

Kayser 407

Kaysiler 238

kendilerini gerçekleştirme 171

Kisra 407

kolektifşuur-altı 371

köleler medeniyeti 59

köy mantığı (köy kültürü) 98

Kur'ân 10, 11, 14, 32, 43, 46, 52,
95, 96, 118, 119, 121, 122,
133, 136, 145, 177, 189,
200, 202, 212, 214, 218,
231, 265, 270, 278, 279,
286, 287, 288, 289, 290,
291, 292, 293, 294, 295,
296, 297, 335, 354, 358,
359, 362, 366, 368, 402,
460, 462, 465

Kureyş 97, 98, 151, 189, 248, 262,
266, 277, 298, 300, 301,
302, 303, 304, 305, 309,
310, 313, 314, 315, 318,
320, 329, 331, 349, 350,
405, 406, 407, 408, 409,
410, 417, 418, 419, 420,
425, 441, 447, 455, 456

Kus b. Sâide 189

Küfûv 238

L

Lât 261, 262, 263, 264, 266, 273,
276, 277, 280, 282, 283,
284

M

mânevi hayat 101, 213

M. Asım Köksal 73, 180, 267, 298,
332, 346, 347, 349, 361

Materyalizm 69, 463

Maurice Bucaille 113, 118, 119

medeniyet 58, 61, 64, 66, 68, 69,
71, 219, 229, 364, 384

Medine-i Münevvere 100, 250,
363, 369, 390, 404

Mekke 29, 34, 35, 36, 37, 39, 49,
51, 81, 90, 91, 92, 101,
102, 103, 104, 123, 125,
129, 131, 137, 138, 143,
148, 149, 150, 153, 174,
185, 188, 191, 196, 197,
198, 199, 200, 202, 204,
205, 206, 207, 209, 213,

- 214, 215, 221, 229, 230,
 231, 232, 233, 234, 235,
 236, 240, 241, 242, 243,
 246, 248, 249, 252, 253,
 255, 256, 257, 258, 259,
 260, 261, 262, 263, 264,
 265, 266, 267, 273, 285,
 298, 299, 300, 305, 308,
 309, 313, 318, 320, 322,
 323, 327, 328, 329, 330,
 331, 338, 368, 369, 373,
 374, 375, 376, 377, 378,
 379, 380, 381, 382, 385,
 386, 387, 388, 390, 391,
 392, 395, 396, 397, 401,
 405, 406, 408, 414, 415,
 416, 417, 418, 419, 421,
 422, 423, 424, 426, 427,
 428, 429, 430, 431, 432,
 433, 434, 435, 436, 438,
 443, 444, 445, 447, 448,
 453, 455, 456, 457, 463,
 465, 466
 -liler 81, 103, 129, 199,
 256, 257, 259, 260,
 262, 263, 264, 265,
 285, 298, 301, 302,
 305, 328, 331, 332,
 379, 382, 406, 418,
 419, 420, 422, 423,
 431, 439, 442, 445
 -nin fethi 29, 35, 36,
 37, 236, 259, 265,
 308, 368, 377, 378,
 381, 385, 388, 401,
 415, 421, 422, 428,
 430, 435, 436, 443,
 445, 457
 Menât 277, 282
 Mescid-i Nebevi 450
 Mes'ûd Sakafî'nin oğlu Urve 406
 metodik şüphe 125
 Moğol İmparatorluğu 196
 monist yaklaşım 69
 Muhammed Ebû Zehrâ 73
 Muhammed Hamidullah 73, 78,
 108, 408
 Muhammedü'l-Emin 78, 109, 328,
 437, 455
 Muhtariyet (otonomi) 107
 Mukaddes Fırtına 401
 Mübareze 420
 Mü'min Halkaları 113
 Müslümanlar 15, 34, 36, 42, 45,
 98, 99, 167, 168, 169, 175,
 176, 180, 182, 185, 188,
 189, 192, 193, 194, 196,
 197, 198, 199, 200, 206,
 207, 208, 209, 212, 213,
 215, 220, 231, 234, 240,
 245, 252, 267, 270, 284,
 287, 288, 291, 292, 293,
 294, 296, 303, 309, 311,
 313, 314, 317, 319, 320,
 321, 322, 323, 326, 340,
 342, 343, 344, 345, 347,
 348, 349, 350, 351, 360,
 361, 366, 367, 368, 370,
 375, 380, 381, 382, 385,
 389, 400, 401, 402, 405,

408, 410, 414, 420, 422,
439, 440, 443, 444, 445,
451, 456

müşrik 92, 100, 102, 147, 169,
178, 202, 205, 206, 207,
208, 209, 218, 259, 270,
280, 286, 287, 315, 338,
342, 345, 348, 349, 350,
352, 360, 362, 404, 424,
436
-ler 33, 34, 138, 188,
196, 203, 205, 206,
207, 208, 218, 231,
266, 301, 302, 314,
321, 329, 330, 339,
340, 342, 343, 344,
345, 347, 350, 351,
361, 377, 380, 382,
385, 389, 390, 401,
403, 404, 411, 414,
421, 425, 426, 429,
437, 439, 444, 445,
449

Müzeyne 405

N

Necaşi 407
Nevfel b. Abdullah el-Mahzumî
393, 442
Newton fizigi 69
Nu'aym b. Abdullah en-Nahhâm
129
nutfe 119

O

Orta Çağlar 146, 331

Ö

Ömer b. Hattâb 143, 144, 156,
159, 161, 162, 163, 164,
165, 166, 167, 168, 169,
170, 171, 178

P

Peccatum Originis 122
Pers 9, 32, 195, 333
Proleterya 64
Psikoloji 22, 28, 62, 459, 463, 464

R

Resmi Olmayan Vahiy 84
Resmi vahiy 84
risalet 413
Roma 57, 58, 190, 195, 203, 207,
208, 209, 210, 211, 212
-Medeniyeti 57, 58
ruhçu görüş 114, 115
ruhi vetire 126, 127, 128

S

Sa'd b. Ubade 418
sanayileşme 62
savaş sendromu (Uhud mağlubiyeti)
255, 256, 257
Sermaye (Das Kapital) 272
sezgi 110, 189
sınıf şuuru 64, 126, 188
sosyal adâlet 114, 115
-gerçek 237
-müessese 234, 301

-psikoloji 73, 139
 -vakıa 203, 235, 412,
 442

Sosyoloji 22, 461, 463, 466, 467

Sûk-i Ukâz 285

Süheyl b. Amr 309, 310, 311, 312,
 313, 314, 315, 410

Ş

Şam 10, 97, 101, 104, 416

şartlanma 346, 373

Şehir Devleti (Kültürü) 143, 148,
 149, 150, 153, 195

Şeybe 420

şuur 30, 33, 62, 64, 82, 83, 84,
 85, 96, 120, 129, 132, 138,
 139, 140, 146, 285, 326,
 330, 355, 371, 372, 373,
 374, 375, 376, 378, 379,
 382, 400, 437, 439, 452
 -altı 28, 138, 139, 326,
 330, 437

T

Taberî 66, 68, 73, 143

Tabiye (Taktik ve Strateji) 240,
 253, 344, 419, 449, 452

tavır 35, 41, 58, 60, 67, 85, 91,
 101, 115, 118, 120, 121,
 123, 125, 126, 127, 128,
 129, 135, 136, 137, 138,
 154, 172, 174, 232, 241,
 242, 246, 251, 252, 253,

254, 291, 292, 297, 342,
 371, 372, 373, 378, 383,
 384, 386, 389, 396, 402,
 420, 421, 428, 440

Tebük Seferi 209

Tefekkür Hayatı 108

Temel İhtiyaçlar Teorisi 28, 356

toplum psikolojisi 302

Top yekün harp 209

U

Ubeyde b. Hâris (r.a.) 420

Uhud 9, 13, 15, 28, 29, 35, 36,
 181, 184, 214, 236, 237,
 238, 239, 240, 241, 242,
 244, 245, 246, 247, 249,
 250, 251, 252, 253, 254,
 255, 256, 257, 258, 301,
 302, 304, 305, 306, 307,
 308, 321, 322, 324, 325,
 326, 332, 333, 334, 335,
 336, 337, 338, 341, 342,
 344, 345, 346, 347, 348,
 349, 350, 351, 360, 361,
 362, 367, 370, 371, 374,
 375, 376, 377, 378, 379,
 380, 383, 384, 385, 386,
 387, 388, 389, 392, 393,
 394, 397, 400, 401, 402,
 403, 413, 414, 420, 427,
 439, 440, 441, 442, 443,
 447, 448, 453, 456

-Harbi 29, 35, 181,
 236, 237, 249, 250,
 301, 346, 370, 374,
 384, 393, 394, 402,
 403, 420, 442, 456
 -mağlubiyeti 15, 35,
 237, 239, 244, 252,
 253, 255, 257, 258,
 307, 308, 321, 322,
 324, 334, 336, 362,
 384, 385, 389, 401,
 413, 440

Urve b. Ez-Zubeyr (r.a.) 66, 72

Uşfân 405

Utbe b. Rebia 420

Uzzâ 266, 277, 282, 283, 377

Ü

Ümeyyetü'l-Huza'i'nin oğlu Hiraş
 406

üst-şuur 139, 146, 374, 378

V

Vahdaniyet 120

Vahiy 31, 32, 33, 34, 84, 120, 126,
 239, 241, 372, 437
 -öncesi 33, 126, 437

vahşi kapitalizm 71

Varaka b. Nevfel 124

Veda Haccı 369, 426, 457

Velid'in oğlu Hâlid 406

Y

Ya'kubî 467

Z

zekat 70, 289, 296, 297

zihni vetire 126, 127

Zubyan 238

Zü'l-huleyfe 405

"İslâm tarihçileri, İslâm'ın vahye dayalı tarihini layık olduğu gibi anlamamışlar ve tabii anlatamamışlardır. Hz. Peygamber'in vahiy öncesi hayatı ile ilgili ve daha sonra Mekke devrinde vukû bulan Hadiselerle ilgili gerekli yorum ve değerlendirmeleri yapamamışlardır. Bazılarını her nedense, belki fark edemedikleri için, bahse konu etmemişlerdir... Hz. Peygamberin "dilde" ve diğer konulardaki önderliği gibi... Bazılarının da üzerinde durulup düşünülmesini, niçindir bilinmez, zait görmüşlerdir... Harplerde olduğu gibi...

Hicret ile başlayan Medine devrinde tutumları yine aynı kalmıştır. Nitekim Medine'de "Devlet kurma" çalışmalarına beklenen ilgiyi göstermemişler, en azından öne çıkarmamışlardır.

Mesele bu kadarla kalmamış, taşıdığı değer itibarıyla Medine devrini temsil eden "harpler"i, yendi-yenildi diye anlatmışlardır. Halbuki yenmek veya yenilmek ne zamandan beri mucize sayılıyordu ki... Daha sonra, müşrikler şu kadar zayıf verdiler, Müslümanlar bu kadar şehit verdiler demek suretiyle harpleri sanki değerlendirdiklerini sanmışlardır...

Milattan dört yüz seksen yıl önce Grekler ile Persler "Salamis" de harp etmişlerdir. Bu harplerde Grekler gâlib gelmişler, Persler mağlup olmuşlardır. Şimdi putperest Grekler gâlib gelirlerken mucize mi göstermiş oluyordı... Yoksa ateşperest Persler mağlup olurlarken mucize mi göstermiş oluyordı...

Öyleyse Bedir gâlibiyetini, Greklerin gâlibiyetinden ayıran ve onu mucize yapan neydi... Uhud'da Müslümanlar mağlup olmuşlardı, Müslümanların bu mağlubiyetini Perslerin mağlubiyetlerinden farklı kılan ve onu mucize yapan, neydi... Keza İran'da hendek kazma şeklinde uygulanan savunma tarzını tekrar etmekle, Hendek harbi ile ilgili, bir mucizemi tecelli etmiş olacaktı... Öyleyse "Hendek direnişi"ni mucize yapan ve onu müstesna kılan neydi...

Bütün bunlar önce vahiy ve daha sonra Hz. Peygamberin önderliği ile ancak anlaşılacaktır. Fakat Hz. Peygamberin önderliği ile ilgili bu günlere kadar bu veya benzeri başlıklar altında bir çalışma yapılmamıştır. İslâm âlimleri kitaplarını yazarlarken konuları ile ilgili olarak Hz. Peygamberin söylediklerinden ve uygulamalarından nakiller yapmışlardır. Fakat bunlar geniş bir çerçeveye teşkil etmeyip bütün içinde cüzi kalmışlardır. Daha önemlisi bu nakiller "Hz. Peygamberin Önderliği" başlığı altında Müslümanların dikkatlerine sunulmamıştır. Bunun kadar önemli bir diğer husus Hz. Peygamberin önderliğine atfen "önder olma"nın lüzum ve değeri Müslümanların zihinlerine verilmemiştir.

Dünyanın kurulduğu günlerden sonsuza kadar ömrü olsaydı yine de Hz. Peygamber gibi bir önderin varlığına şahit olamazdı. Bu, bir aşırılık ve tarafgirlik değildir. Bunun ispatı aşağı satırlarda görülecektir.

M. Gandhi İngilizleri Hindistan'dan atarken, on bin yıllık Hind kültürünü ve Medeniyetini arkasına almıştır. Diğer önderler yine öyledir. Marksistler ise bunun zıddına girdikleri her cemiyette bütün değerleri yıkmışlardır fakat yerine bir şey koyamamışlardır. Ayak sürçmeleriyle beraber sadece 70 sene var olablmışlardır.

Ancak Hz. Peygamber yeryüzünde "Tek Allah"ı inanan bir tek kişi yokken, ayrıca kendisi müşrik bir cemiyette müşrikler arasında yaşarken putperest değerleri arkasına almak değil karşısına alarak dünyaya "Tek Allah İmanı"nı getirmiş ve bu değerlere göre bir medeniyet kurmuş olarak önder olmanın örneğini vermiştir.

Hasılı tarihçiler İslâmın bu devresi ile ilgili öylesine yorum ve değerlendirmeler yapmalıydılar ki bunları okuyan ve dinleyen Müslümanların tüyleri diken-diken olmalı, içleri titremeli ve mahşerde mezarlarından bu ürperti ile kalkmalıydılar... Ancak bu yapılmadı ve bu tarih, beşerî tarih derekesine indirildi. Okunan bilinen bir tarih hiç bir şey değişmediğine göre niçin neden tekrar tekrar okunacaktır.

Bu durumda tabii olarak Hz. Peygamberin -ki ben ona kurban olayım- aciz, çaresiz, kimsesiz, yetim, öksüzlerle ilgili getirdiği değerler, diğer canlılar ve tabiat ile ilgili daha önce yokken var ettiği müeyyideler bu ve benzeri daha pek çok değer ihtiva eden İslâm medeniyetini kurarken tecelliyat ile vücut bulan ilâhî dehası ve mucizevî önderliği bütün ihtişamı ile üstü örtülü kalacaktır... Nitekim öyle oldu...

Hasılı İslâm tarihi yazılmaya başladığı bin üç yüz küsur seneden beri bu Kitap bu konularda yapılmış ilk çalışmadır. Şayet bu istikamette yeni çalışmaların başlamasına medar olursa kendini, vazifesini yapmış sayacaktır. Belki o zaman rahmete vesile olacaktır... Vessellâm." A.M.D.

ISBN: 978-975-548-337-5

www.ilahiyatvakfi.com

